МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ФАКУЛЬТЕТ ЦИВІЛЬНОЇ ТА ГОСПОДАРСЬКОЇ ЮСТИЦІЇ
Кафедра приватного права
Кафедра права інтелектуальної власності та патентної юстиції

# РИМСЬКЕ ПРАВО І СУЧАСНІСТЬ:

## ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНЦЕПТ ПРИВАТНОГО ПРАВА ПІД ЧАС ВІЙНИ

МАТЕРІАЛИ
Всеукраїнської наукової конференції

15 травня 2026 р.

Одеса
Фенікс
2026

УДК 340.12: 346+347
Р 51

**За загальною редакцією**
доктора юридичних наук, професора **Є. Харитонова,**
докторки юридичних наук, професорки **І. Давидової.**

**Упорядниця-укладачка:**
**Давидова І. В.** – професорка кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія», д.ю.н., проф.
.

Р 51 **Римське право і сучасність**: європейський концепт приватного права під час війни : матеріали Всеукр. наук. конф. (Одеса, 15 трав. 2026) [Електронний ресурс] / за заг. ред.: Є. Харитонова, І. Давидової. Одеса : Фенікс, 2026. 708 с. Режим доступу: …

ISBN 978-617-8763-32-9

Збірник містить матеріали доповідей з актуальних проблем розвитку приватного права в умовах сучасних викликів, які були оприлюднені на Всеукраїнській науковій конференції 15 травня 2026 року в Національному університеті «Одеська юридична академія».

Збірник спрямований на ознайомлення юридичної громадськості з дослідженням науковців у сфері цивілістики і може бути корисний як у навчальному процесі, так і в науковій діяльності.

**УДК 340.15(37):347:355.01**

*Матеріали видано за авторською редакцією.*
*Повну відповідальність за достовірність і якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їхні наукові керівники, рецензенти, структурні підрозділи вищих навчальних закладів і установ, які рекомендували ці матеріали до друку.*

ISBN 978-617-8763-32-9

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2026

**Організаційний комітет**
**Всеукраїнської наукової конференції:**

Харитонов Є.О. – завідувач кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія», д.ю.н., проф. (голова);

Давидова І.В. – професорка кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія», д.ю.н., проф. (заступник голови);

Федотов Олексій – начальник науково-дослідної частини, професор кафедри морського, митного та інформаційного права, д.ю.н., проф. (заступник голови);

Харитонова О.І. – завідувачка кафедри права інтелектуальної власності і патентної юстиції, д.ю.н., проф.;

Берназ-Лукавецька О.М. – доцентка кафедри приватного права, к.ю.н., доц.;

Галупова Л.І. – доцентка кафедри права інтелектуальної власності і патентної юстиції, к.ю.н., доц.;

Зубар В.М. – професор кафедри приватного права, к.ю.н., проф.;

Калітенко О.М. – професорка кафедри приватного права, к.ю.н., доц.;

Кривенко Ю.В. – доцентка кафедри приватного права, к.ю.н., доц.;

Лешкова Є.С. – лаборантка кафедри приватного права.

# ПЕРЕДМОВА

Римське право протягом століть залишається фундаментом континентальної правової системи та невичерпним джерелом правових принципів, що визначають зміст сучасного приватного права. Його універсальні засади – справедливість, добросовісність, рівність учасників правовідносин, непорушність права власності, свобода договору та юридична визначеність – набувають особливої актуальності в умовах війни, коли суспільство стикається з необхідністю одночасно забезпечувати захист прав людини, відновлювати економічні відносини та адаптувати правову систему до нових реалій.

Повномасштабна війна, яку переживає Україна, поставила перед юридичною наукою та правозастосовною практикою низку безпрецедентних викликів. Вони охоплюють питання захисту права власності, відшкодування завданої шкоди, виконання договірних зобов'язань, спадкування, цифровізації цивільного обороту, функціонування підприємництва, судового захисту приватних прав, гармонізації національного законодавства із правом Європейського Союзу та забезпечення верховенства права в умовах воєнного стану. Саме тому звернення до фундаментальних засад римського права дозволяє не лише переосмислити традиційні правові інститути, а й сформувати сучасні підходи до їх подальшого розвитку відповідно до європейських цінностей.

Тож даний науковий захід став важливим науковим майданчиком для обговорення сучасних тенденцій розвитку приватного права, осмислення ролі римсько-правової спадщини у формуванні європейської правової традиції та пошуку ефективних правових механізмів забезпечення прав і свобод людини в умовах воєнних викликів.

Матеріали, представлені у цьому збірнику, об'єднують результати наукових досліджень учених, практикуючих юристів, викладачів закладів вищої освіти, аспірантів, молодих учених та здобувачів освіти з різних регіонів України. Представлені доповіді охоплюють широке коло питань, пов'язаних із теоретичними та практичними аспектами розвитку приватного права, рецепцією римського права, цивільним,

сімейним, захистом прав людини, цифровими технологіями у сфері приватноправового регулювання, а також особливостями правового забезпечення відновлення України.

Особливу цінність збірнику надає поєднання фундаментальних наукових досліджень із практичним досвідом фахівців, що сприяє формуванню міждисциплінарного підходу до вирішення актуальних проблем приватного права. Такий формат конференції створює умови для конструктивного діалогу між наукою та практикою, забезпечує обмін професійними ідеями, сучасними методологічними підходами та результатами досліджень, спрямованими на вдосконалення національного законодавства і правозастосування.

Ввисловлюємо щиру вдячність усім авторам за активну участь, високий науковий рівень представлених матеріалів, небайдужість до актуальних проблем розвитку правової науки та вагомий внесок у формування сучасної української доктрини приватного права.

Сподіваємося, що цей збірник стане корисним джерелом наукових ідей, практичних рекомендацій та нових напрямів досліджень для науковців, викладачів, практикуючих юристів, здобувачів освіти, а також усіх, хто цікавиться проблемами розвитку приватного права, європейської правової традиції та її значенням для розбудови правової держави в Україні в умовах війни та повоєнного відновлення.

**Євген Харитонов**
**Ірина Давидова**

***Адамова Олена Семенівна***
*к.ю.н., доц., доцентка кафедри приватного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*

## ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СКЛАДОВА ПРАВНИЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Сучасна правнича практика все наполегливіше ставить питання, яке традиційна юридична освіта довго обходила стороною: чи достатньо юристу знати норму – чи він має ще й розуміти людину, яка за цією нормою стоїть? Особливої гостроти це питання набуває в умовах воєнного часу, коли цивільні правовідносини реалізуються в середовищі хронічного стресу, травми та емоційної дисрегуляції їх учасників.

Поняття «емоційний інтелект» (emotional intelligence, EI) було концептуалізоване П. Селовеєм та Дж. Майєром у 1990 році та розвинуте Д. Гоулманом як сукупність здатностей розпізнавати, розуміти, управляти власними емоціями та враховувати емоційний стан інших у процесі взаємодії [1]. У правничому контексті EI виходить за межі психологічного конструкту і набуває нормативного виміру: він визначає якість комунікації між учасниками процесу, ефективність медіаційних процедур і, зрештою, – доступність правосуддя як такого. Примітно, що у 2024 році Солісіторська регуляторна служба Великої Британії (SRA) зафіксувала: 78% клієнтів вважають емоційний інтелект правника настільки ж важливим, як і його юридичну компетентність [3].

Римське приватне право, від якого веде свій родовід сучасний цивільний процес, вже містило інтуїтивне розуміння ролі емоційного чинника. Принцип aequitas – справедливості, що коригує суворість норми з огляду на конкретні обставини – по суті передбачав від претора або судді здатність до емпатійного зчитування ситуації [2]. Bona fides як засада добросовісності у зобов'язальних відносинах також передбачала не лише юридичну грамотність сторін, а й їхню готовність до сумлінної, емоційно зрілої взаємодії. Таким чином, емоційний інтелект є не нововведенням сучасної психології, а реактуалізацією фундаментальних цінностей, закладених у першооснові приватного права.

У площині сучасного цивільного процесу EI виявляється у кількох вимірах. По-перше, у комунікативному: юрист з розвиненим EI

здатний будувати довіру з клієнтом, точніше зчитувати його потреби і формулювати позицію з урахуванням не лише правових, а й психологічних реалій справи. По-друге, у переговорному та медіаційному: дослідження засвідчують, що медіатори з вищим рівнем ЕІ досягають угод у значно більшому відсотку випадків, оскільки здатні деескалювати конфлікт і спрямувати емоційну енергію сторін у конструктивне русло [3]. По-третє, у процесуальному: здатність адвоката зберігати емоційну рівновагу під тиском судового засідання безпосередньо впливає на якість захисту прав клієнта.

Воєнний контекст загострює всі три виміри. Учасники цивільних справ – біженці, переселенці, особи, що втратили майно або близьких, – перебувають у стані гострого або хронічного посттравматичного стресу. Нейробіологічно це означає домінування підкіркових структур (амигдала, лімбічна система) над префронтальною корою, відповідальною за раціональне мислення і правову суб'єктність [7]. Юрист, позбавлений розуміння цих процесів, ризикує або загострити конфлікт, або взагалі не почути справжню потребу клієнта за буквою його вимог.

Показовими у цьому контексті є дані щодо ефективності медіації як альтернативного способу вирішення цивільних спорів. Медіація, яка за своєю природою є процедурою, що вимагає від фахівця максимально розвинених навичок емоційної регуляції та активного слухання, демонструє значно вищий відсоток досягнення угод порівняно з класичним судовим розглядом – особливо у справах, пов'язаних із сімейними, спадковими та майновими конфліктами [4, 5]. Підвищений попит на медіацію в умовах воєнного часу – зокрема у спорах між внутрішньо переміщеними особами та орендодавцями, між спадкоємцями загиблих військових тощо – робить питання ЕІ правника вже не академічним, а суто прикладним.

Не менш важливим є питання емоційної саморегуляції самого правника. Тривала робота з травматизованими клієнтами в умовах правової невизначеності воєнного часу створює реальний ризик вторинної травматизації та професійного вигорання. За даними систематичного огляду Freiberg (2024), більшість правників, які регулярно працюють із жертвами насильства та вимушеними переселенцями, демонструють клінічно значущі показники вторинного стресу [8]. До-

слідження Hattab et al. (2025), проведене серед юристів, що практикували в умовах збройного конфлікту, встановило пряму кореляцію між рівнем вигорання та зниженням якості правничих рішень [9]. Відтак ЕІ є інструментом не лише міжособистісної взаємодії, а й збереження власного професійного ресурсу – що в умовах тривалої війни набуває критичного значення.

З огляду на викладене постає питання про інституційне закріплення вимог до емоційної компетентності правників. У низці європейських країн програми підготовки медіаторів і адвокатів вже включають обов'язкові модулі з психології конфлікту та навичок емоційної регуляції. Дослідження 2025 року в рамках Європейського простору вищої освіти підтверджує: ЕІ є передбачуваним предиктором не лише академічної, а й професійної успішності фахівців, підготовка яких передбачає інтенсивну міжособистісну взаємодію [10]. Показово, що Bloomberg Law Attorney Workload and Hours Survey 2024 зафіксував: 57% американських юристів готові залишити професію через стрес, а 55% страждають від тривожних розладів [11]. Ці цифри є промовистим аргументом на користь системної інтеграції ЕІ у правничу освіту. Для України, яка в умовах євроінтеграції активно адаптує стандарти юридичної підготовки, це є не лише актуальним орієнтиром, а й питанням стійкості правничої системи в умовах воєнного часу.

Водночас варто підкреслити, що ЕІ не є протиставленням юридичній строгості – він є її необхідним доповненням. Емоційна компетентність не розмиває межу між правом і почуттям, а дозволяє фахівцю утримувати цю межу усвідомлено, а не руйнувати її під тиском афекту. Саме тому розвиток ЕІ є питанням не лише особистої ефективності правника, а й системної якості правосуддя.

Таким чином, емоційний інтелект юриста є органічним продовженням тих гуманістичних засад, що були закладені ще у римському приватному праві, – засад справедливості (aequitas), добросовісності (bona fides) та поваги до людської гідності учасників правовідносин. Інтеграція психологічних компетентностей у підготовку правників є нагальною потребою сучасності, що набуває особливого практичного значення в умовах воєнного часу, коли цивільний процес стикається з безпрецедентними викликами людської вразливості.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Mayer J.D., Salovey P., Caruso D.R. Emotional intelligence: Theory, findings, and implications. *Psychological Inquiry*. 2004. Vol. 15. № 3. P. 197–215.
2. Харитонов Є.О. Приватне право як концепт: у 3 т. Т. 1. Одеса: Фенікс, 2012. 765 с.
3. Durr R., Zimmerman C. Leading in the Law with Emotional Intelligence: The Path to Becoming a Twenty-First-Century Leader. Durham: Carolina Academic Press, 2022. 312 p.
4. Французька А.Й., Марина Ю.Ю. Медіація як сучасний спосіб вирішення конфліктів в умовах військового стану. *Legal Bulletin*. 2023. № 7.
5. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1875-20
6. Мариношенко А. Розвиток емоційного інтелекту майбутніх юристів. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. 2021. № 1.
7. Melita N. Emotional intelligence, distancing, and learning a new skill as strategies to combat the deleterious effects of emotional labor on attorney wellbeing. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*. 2023. Vol. 17.
8. Freiberg A. Prevalence and predictors of secondary trauma in the legal profession: a systematic review. *Psychiatry, Psychology and Law*. 2024. Vol. 31. № 1. P. 15–30.
9. Hattab S. et al. Beyond burnout: A comprehensive investigation of burnout, resilience, and career continuity among lawyers in a complex socio-political environment. *PLOS ONE*. 2025. Vol. 20. № 1. Article e0310762.
10. Caballero-García P.Á., Sánchez Ruiz S. Emotional Intelligence and Its Relationship with Subjective Well-Being and Academic Achievement in University Students. *Journal of Intelligence*. 2025. Vol. 13. № 4. Article 42.
11. Bloomberg Law Attorney Workload and Hours Survey 2024. URL: pro.bloomberglaw.com/insights/business-of-law/attorney-workload-and-hours-survey

***Бабич Ірина Григорівна***
*к.ю.н., доц., доцентка кафедри приватного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*

## НЕСПРАВЕДЛИВЕ ЗВИНУВАЧЕННЯ ТА ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Несправедливе звинувачення в римському праві був одним із проявів injuria у римському приватному праві

В сучасному цивільному праві поняття «несправедливе звинувачення» не використовується безпосередньо у праві, але проявляється деяких відносинах.

Розглянемо «несправедливе звинувачення» у співвідношенні із деліктом. Саме по собі «несправедливе звинувачення» проявляється у розповсюджені недостовірної інформації, яке може призвести до необхідності звернутися з позовом до суду для захисту свого права на честь і гідність. Тобто безпосередньо несправедливе звинувачення не є деліктом, воно, по-перше, може не викликати порушення цивільних прав (відсутність збитків та моральної шкоди), по-друге, особа може не звертатися за захистом свого права з різних причин (ці інтереси не захищаються законом, або особа сама не зацікавлена звертатись за захистом). Тому в даному випадку, вимоги про заборону розповсюдження недостовірної інформації не носять компенсаційний характер, а здійснюють охорону цивільних прав. Верховний Суд вказує, що спростування недостовірної інформації має функцію встановлення факту, а не настання відповідальності, на встановлюється компенсація і настає незалежно від вини. Коли ж це пов'язане із відшкодуванням моральної шкоди, тут можна побачити ознаки делікту, яким була завдана шкода. Характеризуючи спростування недостовірної інформації потрібно зазначити її особливості, важливі для правового регулювання: звернення до компетентних органів державної влади не є поширенням недостовірної інформації, крім випадків, коли це неправдиве або звернення відверто безпідставне. Також не є порушенням оціночні судження, крім випадків, коли вони виражені в образливій формі. В такому випадку можливо вимагати відшкодування моральної шкоди. Якщо ж несправедливе звинувачення має форму незаконного кримінального переслідування, то застосовують спеціальні санкції за завдання шкоди діями правоохоронних органів, передбачені ст. 1176 ЦК України та Закону України № 266/ 94 – ВР. [1]

У цивільному законодавстві захист від несправедливого звинувачення лежить у двох площинах: як захист честі і гідності і ділової репутації фізичних та юридичних осіб та як делікт, який виникає внаслідок незаконних дій органів державної влади. Суд, оцінюючи звинувачення, встановлює або факт поширення інформації, або встановлює достовірність чи недостовірність інформації, або факт делікту чи незаконні дії з боку держави.

Законом врегульовано конструкцію захисту окремо честі і гідності, у формі відновлення порушеного права, а також захист у формі майнової компенсації за шкоду, яка виникає у разі незаконного кримінального переслідування.

Термін «несправедливе звинувачення» розглядатиметься у даному дослідженні як термін, який включає в себе розповсюдження недостовірної інформації про особу щодо її аморальної, антисоціальної або кримінальної поведінки, що призводить до завдання їй шкоди. Такий підхід дозволить не просто розглянути поширення недостовірної інформації як факт, а порівняти і знайти ознаки делікту в таких відносинах.

Вітчизняні дослідники теми поширення недостовірної інформації та «несправедливого звинувачення» використовують термін «дефамація» ( віл лат. «diffamo», позбавляти доброго імені, ганьбити). Новицький А.М та Новицька Н.Б. в своєї дослідженні термін «дефамація» розглядають як узагальнюючий термін, який з одного боку регулює свободу висловлення власної думки, а з іншого розуміє цей термін як прояв обмеження свободи на національному та міжнародному рівні, з метою недопущення порушень прав інших осіб і безпеки суспільства в цілому. [2, с.30]

Вовк В. М. розглядає можливості настання цивільно-правової відповідальності за дифамацію. Він зазначає, що « традиційні правові норми, які розроблені для захисту репутаційних інтересів складно адаптуються до глобального і швидкого розвитку способів поширення інформації і характеру спілкування» [3, с. 31]

Слід погодитись із думкою автора, що поведінка учасників у соціальних мережах відрізняється неврегульованістю та недотриманням правил поведінки та розповсюдження інформації що призводить до порушення особистих немайнових прав.

В цілому концептуальне питання полягає в тому, чи розглядати розповсюдження недостовірної інформації самостійним правопорушенням, або елементом інших складів охоронних відносин.

Луспеник Д, узагальнюючі судову практику справ із захисту честі і гідності, помічає, що спростування недостовірної інформації не є

заходом відповідальності, бо настає незалежно від вини та матеріально не компенсує витрати. Тому, коли йдеться про несправедливе звинувачення не можна обмежуватись тільки спростуванням недостовірної інформації без майнової компенсації. [1]

Доцільним порівняти підходи до розуміння «несправедливого звинувачення» українського законодавства із його регулювання в інших правових системах. Наприклад, в системі common law для захисту від несправедливого звинувачення використовують близький за значенням позов tort malicious prosecution. Цей позов використовується у разі безпідставного втягнення особи до судового процесу. У справі Willers v Joyce вказано, що незаконне втягування пу процес та можливість отримати компенсацію можливе не тільки у кримінальному провадженні, але й у процесі між приватними особами. [4]

Для української концепції такий європейський підхід цікавий тим, що показує, що захист від несправедливого звинувачення виходить із більш суворого підходу кримінального провадження до більм диспозитивного – у приватній сфері. В українському підході розглядають захист від несправедливого звинувачення пов'язують із загальним регулюванням поширення недостовірної інформації, а в окремих випадках розглядають як делікт.

В Конституції України ст. 32 надає судовий захист у разі розповсюдження недостовірної інформації, в той же час у ст. 34 – встановлює гарантії свободи слова, та у ст. 40 встановлюється право звернення до органів влади. Із такого підґрунтя вже формується подальший правовий механізм регулювання захисту честі, гідності і ділової репутації. Продовжується такий механізм у ЦК України, де вказується (ст ст. 13, 15, 16), що особа може захищати свої права у певних межах, не завдаючи шкоди іншим особам та не зловживаючи своїм правом. У уразі розповсюдження недостовірної інформації при несправедливому звинуваченні шкода репутації виникає не тільки із змісту формально дозволеного звернення до суду, а просто із самого факту такого звернення. Тому важливо розглянути таке звинувачення, як інструмент завдання шкоди і зловживання правом. Спеціальні норми регулюють право на відповідь та спростування (ст. 275-280 ЦК України) та право на від-

шкодування моральної та майнової шкоди, якщо буде порушено особисте немайнове право. А також регулюється захист прав на честь і гідність і ділову репутацію фізичних та юридичних осіб (ст. ст. 297, 299 ЦК України).

Для юридичних осіб цікавим відносно теми, що розглядається, є нововведення щодо захисту немайнових прав у випадку звинувачення у корупції. Новим положенням ст. 94 ЦК України встановлення, що у випадку завідомо неправдивого або «неумисного» звинувачення у корупції посадової або службової особи, захист буде відбуватись так само, у тому ж порядку, як це відбувається із захистом прав фізичних осіб. Тобто, можна зробити висновок, що законодавець розрізняє деліктні зобов'язання із несправедливого звинувачення для юридичних осіб та охоронювані відносини, і виділяє деліктних їх характер, зазначаючи, що захист слід використовувати як для фізичних осіб.

У якості висновків, можна зазначити зі свого боку, що відповідно українського законодавчого регулювання на сьогоднішній день несправедливе звинувачення не можна віднести тільки до деліктів, або заперечувати виникнення деліктів на цій підставі. Само по собі несправедливе звинувачення викликає настання охоронюваних відносин, воно стає деліктом у випадку завдання шкоди, які потребують компенсації. Таке розуміння також відповідає позиції Верховного суду.

Відповідно, ми можемо назвати необхідність наявності певних елементів для юридичного складу такого делікту як «несправедливе звинувачення»: має бути поширено інформацію про позивача, інформація має бути недостовірна, вона має порушувати особисті немайнові права, а також має бути наявна шкода і вина. Якщо при застосуванні охоронюваних заходів щодо порушення право на честь, гідність та ділову репутацію здійснюється спростування такої інформації, яке можна здійснити швидко. То при відшкодуванні моральної шкоди необхідно, відповідно ст. 1167 ЦК України ще довести наявність вини, особи, яка завдала таку моральну шкоду. Також слід зазначити, що у разі завдання шкоди незаконним кримінальним переслідуванням органами державної влади, настає деліктна відповідальність цих органів незалежно від вини. Тобто тут можна зазначити вже не просто розповсюдження недостовірної інформації, а вид публічного делікту.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Луспеник Д. Захист гідності, честі та ділової репутації: практика Верховного Суду URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Luspenyk_prezentatsia.pdf
2. Новицький А.М та Новицька Н.Б. Щодо поняття «дифамація» як інституту права URL: https://soclaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2016/3/9.pdf
3. Вовк В.М. Цивільно-правова відповідальність за дифамацію у соціальних мережах URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/6-1.pdf
4. Willers v Joyce (No 2) [2016] URL: https://uollb.com/blogs/uol/willers-v-joyce-no-2-2016

***Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна***
*к.ю.н., доц., доцентка кафедри приватного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*

## КРЕДИТУВАННЯ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ БІЗНЕСУ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СЬОГОДЕННЯ

Актуальність теми зумовлена необхідністю українського бізнесу пристосуватися до критичних викликів воєнного стану, таких як руйнування інфраструктури, енергетична криза та втрата обігових коштів. У таких умовах класичні комерційні кредити недоступні через високі процентні ставки, тому на передній план виходять державні пільгові програми та антикризові фінансові інструменти.

Вивчення практичних аспектів залучення капіталу дає можливість підприємствам швидко знаходити ресурси для релокації, відновлення потужностей та забезпечення енергонезалежності. Збереження приватного сектору завдяки ефективним механізмам кредитування стає основою для наповнення бюджету, збереження робочих місць та загальної стабілізації економіки країни. Як результат, чіткий алгоритм дій дозволяє підприємцям уникнути підводних каменів банківської системи та отримати фінансування в найкоротші терміни.

У рамках широко відомої програми «Доступні кредити 5-7-9%» функціонують два цільових антикризових напрямки, розроблені урядом з метою підтримки українського бізнесу в умовах воєнного стану. Ці напрямки передбачають суттєво відмінні умови, різні суми та фінансові призначення [1].

Перший напрямок програми спрямований на відновлення виробничих потужностей, будівель та обладнання мікро-, малого та середнього бізнесу, які були пошкоджені або зруйновані внаслідок бойових дій. Цей інструмент вирізняється тим, що пропонує довгострокове фінансування до 150 мільйонів гривень на термін до 10 років з надзвичайно низькою ставкою 0,1% річних протягом перших двох років користування. Однією з головних переваг для постраждалих підприємств є можливість обійти ліміти, за якими цей кредит не враховується як частина загальної суми вже отриманих позик за програмою «5-7-9%». Це дає компаніям змогу залучати значні державні ресурси на відновлення своєї матеріальної бази одночасно з використанням стандартних кредитів для забезпечення поточної операційної діяльності [2].

Другий напрямок програми спрямований на досягнення енергонезалежності українських бізнесів і захист виробничих процесів від ризиків, пов'язаних з відключеннями електроенергії.

Наприклад, державна програма кредитування «5-7-9%» надає бізнесу можливість отримати до 250 мільйонів гривень на строк до 10 років для підвищення власної енергонезалежності. Однією з ключових умов для отримання такого кредиту на придбання промислової сонячної електростанції є обов'язкове встановлення промислових акумуляторів потужністю не менше 2,5 кВт·год на кожен кіловат генерації. Завдяки цій комбінації та зниженої відсоткової ставки 7–9% річних, підприємства можуть убезпечити себе від блекаутів, а проєкт автономії окупається всього за 3–4 роки завдяки заміщенню дорогої мережевої електроенергії [3].

Як ми бачимо, зараз реалізація державних програм антикризового кредитування за механізмом «5-7-9%» є надзвичайно важливою, оскільки ці програми фактично становлять єдиний ефективний спосіб підтримання української економікип ід час війни. Надання підприємствам доступного капіталу під 0,1% для відновлення матеріальної бази та пільгових коштів для енергомодернізації допомагає приватному сектору не лише виживати під час блекаутів і обстрілів, але й швидко адаптувати свої можливості. Збереження та відновлення бізнесу безпосередньо сприяє збереженню мільйонів робочих місць, стабільним

податковим надходженням до бюджету, а також підтримці внутрішнього виробництва, що є основою для загальної стійкості та повоєнного відновлення країни.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Made in Ukraine: Businesses attracted UAH 5.1 billion in affordable loans under the "5-7-9%" program in one week. URL: https://www.kmu.gov.ua/en/news/zrobleno-v-ukraini-za-tyzhden-biznes-zaluchyv-51-mlrd-hrn-dostupnykh-kredytiv-za-prohramoiu-5-7-9

2. Уряд запускає пільгові кредити до 150 млн грн для відновлення бізнесу після обстрілів. URL: https://suspilne.media/1328870-urad-zapuskae-pilgovi-krediti-do-150-mln-grn-dla-vidnovlenna-biznesu-pisla-obstriliv/

3. Solar panel installation: a step-by-step guide. URL: https://energysavingtrust.org.uk/solar-panel-installation/

***Боярчук Михайло Вікторович***

*аспірант кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія»*

## АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА У КОНТЕКСТІ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНО ТА СІМЕЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Стрімкий розвиток допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ) випереджає темпи еволюції вітчизняного законодавства, створюючи низку правових, біоетичних та соціальних колізій. В умовах правового режиму воєнного стану та глибокої демографічної кризи питання захисту репродуктивних прав людини набуває особливої гостроти. Нині в Україні триває масштабний процес рекодифікації цивільного законодавства: розроблена Концепція оновлення Цивільного кодексу України передбачає включення до ЦК України окремої книги «Сімейне право». Це означає, що сімейні відносини концептуально визнаються приватноправовими і підпадатимуть під дію загальних засад приватного права, таких як диспозитивність, свобода договору та неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя. З огляду на це, інститут сурогатного материнства, який наразі регулюється фрагментарно, потребує глибокого доктринального переосмислення та системної законодавчої регламентації [1].

Основним інструментом регулювання відносин між генетичними батьками та сурогатною матір'ю є договір. Сімейний кодекс України (ч. 2 ст. 123) встановлює лише загальне правило визначення походження дитини, констатуючи, що батьками є подружжя, яке ініціювало процедуру. Проте законодавство не визначає чіткої правової природи самого договору [2].

У науковій та практичній площині існують дискусії щодо кваліфікації цього правочину. Деякі фахівці розглядають його виключно як договір про надання послуг за аналогією з главою 63 ЦК України [1].

Однак такий підхід є надміру спрощеним. З огляду на специфіку предмета, який стосується біоетичних цінностей, репродуктивної функції жінки та особистих немайнових прав, доцільно кваліфікувати цей договір як змішаний (sui generis), що поєднує елементи медичного обслуговування, цивільно-правових зобов'язань та сімейно-правових наслідків.

Судова практика та експерти у сфері медичного права вказують на численні «підводні камені» такого неврегульованого стану. Зокрема, поширеними є випадки: відмови сурогатної матері передати дитину генетичним батькам після народження; шантажу та вимагання додаткових коштів, не передбачених початковою угодою; відмови генетичних батьків забрати новонароджену дитину (наприклад, у разі виявлення вроджених вад розвитку або розлучення подружжя під час вагітності сурогатної матері) [3].

Для мінімізації цих ризиків судова практика та правнича спільнота наполягають на обов'язковій письмовій формі договору з його нотаріальним посвідченням, що забезпечить перевірку вільного волевиявлення сторін та розуміння ними наслідків правочину.

Окремим аспектом, що потребує негайного вирішення в межах рекодифікації, є правове регулювання ДРТ в умовах війни. Законодавство України дозволяє одиноким чоловікам та іноземцям бути стороною договору про сурогатне материнство, проте механізми визначення походження дитини в таких нестандартних ситуаціях містять прогалини.

Крім того, трагічні реалії сьогодення актуалізували питання біологічного батьківства військовослужбовців, які загинули. Як слуш-

но зазначають дослідники, виникає нагальна потреба врегулювати порядок визначення походження дитини, яка народжена в результаті застосування ДРТ (у тому числі за допомогою сурогатної матері) з використанням гамет чоловіка після його смерті. Сучасне сімейне законодавство не адаптоване до таких викликів, що вимагає імплементації спеціальних норм у майбутню книгу ЦК України для захисту майнових (спадкових) та особистих прав такої дитини.

Україна є одним із світових центрів репродуктивного туризму завдяки ліберальному (комерційному) підходу до сурогатного материнства. Натомість у країнах Європейського Союзу правове регулювання варіюється від повної заборони (Франція, Італія, Німеччина) до дозволу виключно альтруїстичної моделі (Велика Британія, Греція, Нідерланди) [4].

Така колізія правових систем породжує складні транскордонні спори. Конвенція про права людини та біомедицину (Конвенція Ов'єдо) від 1997 року чітко встановлює, що тіло людини та його частини не можуть бути джерелом фінансової вигоди. Європейські держави, керуючись цим принципом та міркуваннями публічного порядку (ordre public), часто відмовляються визнавати батьківство, набуте за комерційними договорами сурогатного материнства в Україні.

Разом з тим, ключовим орієнтиром для національного законодавця має стати прецедентна практика ЄСПЛ, зокрема рішення у справах Mennesson v. France та Paradiso and Campanelli v. Italy. У цих рішеннях Суд сформував доктрину, згідно з якою національна заборона сурогатного материнства не може превалювати над найкращими інтересами дитини та її правом на повагу до приватного життя (стаття 8 Конвенції). ЄСПЛ наголосив, що невизнання юридичного зв'язку між дитиною та її біологічним батьком підриває ідентичність дитини. Імплементація цих європейських правових доктрин у вітчизняне законодавство дозволить створити надійні механізми захисту прав дітей, народжених в Україні для іноземних громадян, та унеможливить їх перетворення на об'єкт торгівлі [5].

У висновку, можемо констатувати, що договірне регулювання сурогатного материнства в Україні потребує суттєвого вдосконалення.

У процесі рекодифікації цивільного законодавства та інтеграції сімейного права до ЦК України необхідно чітко закріпити змішану правову природу цього договору, встановивши обов'язкове нотаріальне посвідчення та дієві механізми відповідальності сторін.

Вкрай важливим є прийняття окремого Закону «Про допоміжні репродуктивні технології», який усуне прогалини щодо постмортальної репродукції, прав одиноких осіб та дій сторін у форс-мажорних обставинах [6].

Національне законодавство має розвиватися з урахуванням європейських біоетичних стандартів та практики ЄСПЛ, де абсолютним пріоритетом визнаються найкращі інтереси дитини, її право на ідентичність та неприпустимість комерційної експлуатації репродуктивної функції жінки.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Николайчук Л.М., Купчак Н.М., Срібна Б.Р. Сурогатне материнство: суть, проблеми та правове регулювання. *Публічне право.* 2020. № 2 (38). С. 113-120.

2. Красицька Л.В. Концептуальні аспекти прогнозування розвитку сімейного законодавства України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2025. Вип. 91: ч. 1. С. 353-358.

3. Проблеми та підводні камені сурогатного материнства. *Юридична Газета*. URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/problemi-ta-pidvodni-kameni-surogatnogo-materinstva.html

4. Коваленко М.С. Договірне регулювання сурогатного материнства у праві України та країн ЄС: порівняльний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2025. Вип. 88: ч. 1. С. 275-280.

5. Паращук Л., Чапля І. Проблемні аспекти правового регулювання договору про сурогатне материнство в контексті гармонізації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. №1 (29). С. 70-76.

6. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ МОН України № 787 від 09.09.2013р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text

***Булеца Сібілла Богданівна***
*д.ю.н., проф., завідувачка кафедри цивільного права та процесу*
*юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

## ПРИНЦИП РІВНОСТІ ТА ДОБРОСОВІСНОСТІ СТОРІН ПРИ УКЛАДЕННІ ДОГОВОРУ

Українське законодавство формально гарантує рівність сторін у договірних відносинах між юридичними, фізичними особами та Збройними Силами України, проте на практиці співпраця має значні особливості, що впливають на реальний баланс інтересів. З одного боку, Цивільний кодекс України стаття 3 регулює загальні засади цивільного законодавства, які є рівними для всіх учасників договірних відносин, зокрема принцип свободи договору, але не передбачає принцип рівності сторін договору. Такий принцип ми знаходимо в ст. 1 ЦКУ, де передбачено, що цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. Вважається, що сторони є рівними перед законом і мають вільне волевиявлення. Однак сучасний проєкт Цивільного кодексу України (зокрема альтернативний проєкт №15150) пропонує зміну акцентів: перехід від формальної рівності до добросовісності (bona fides) та розумності як фундаментальних засад . Принцип доброзвичайності (або добросовісності) передбачає, що при реалізації прав та виконанні обов'язків сторони повинні діяти чесно, враховуючи інтереси один одного та не зловживаючи правом навіть у межах закону. Однак, коли в законі з'являється посилання на «доброзвичайність» чи мораль, воно не ґрунтується на єдиному універсальному етичному документі, у таких випадках зміст норми набуває оціночного характеру. В умовах воєнного стану суди можуть зайняти патерналістську позицію щодо армії (тобто завжди захищати військових), що нівелює принцип рівності. Наприклад, суд зможе відмовити ЗСУ у стягненні неустойки, якщо встановить, що військова частина діяла недобросовісно, використовуючи свій статус (наприклад, затягувала прийняття робіт «через війну», щоб нарахувати пеню).

Отже, на практиці мають суттєві особливості, що впливають на реальний баланс сторін. З одного боку, законодавство гарантує рівні права та обов'язки всім учасникам цивільно-правових відносин, включаючи свободу договору та рівноправність сторін. Позитивна властивість принципу рівності в цивільному праві є основою і джерелом принципу добросовісності та принципу справедливості і правосуддя. В цілому, принцип рівності в цивільному праві є основою принципу цивільного права. Пасивне значення принципу рівності в цивільному праві породжує принцип свободи, який також реалізується в цивільному праві. Принцип свободи та принцип рівності впливають один на одного. Принцип рівності в цивільному праві породжує принцип добросовісності та принцип справедливості, які є захистом принципу свободи [1. с.141].

Зазначу, що Конституція України містить систему гарантій, що утворюють фундаментальну основу захисту права на шлюб і створення сім'ї, зокрема визначає гідність людини основою для здійснення нею всіх основних прав, серед інших права на шлюб; зобов'язує державу створювати умови для реалізації права на шлюб, які мають бути визначені законом та не повинні містити необґрунтованих перепон; встановлює фундаментальний принцип рівності, визначає, що права людини є невідчужуваними та непорушними; передбачає заборону скасування конституційних прав, звуження їх змісту та обсягу, а також заборону дискримінації за різними ознаками [2]. Конституційний Суд України у у своєму рішенні в третьому реченні абзацу другого підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини зауважив, що „верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо" [3]. У Рішенні від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 Конституційний Суд України [4] дійшов такого висновку: „Із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі"

(абзац другий підпункту 5.4 пункту 5 мотивувальної частини). Ці рішення підкреслюють важливість чітких і однозначних правових норм для дотримання конституційних, в тому числі цивільно-договірних принципів, таких як рівність і справедливість. Без визначеності правових норм неможливе єдине застосування і обмежене тлумачення в правозастосовній практиці, що може призвести до свавілля.

Зазначають [5, с. 164], що коли мова йде про принцип рівності в договірному праві, йдеться про те, що підприємства, державні органи та інші подібні установи зобов'язані ставитися до своїх клієнтів однаково. Це означає, що кожен повинен мати право укладати договори з цим підприємством на таких самих умовах, як і інші клієнти, за винятком випадків, коли існують вагомі підстави для спеціального ставлення. Право на укладення договору, звичайно, не може бути безумовним. Існують підстави для особливого ставлення, які настільки глибоко вкорінені в основній структурі ринкової економіки, що їх необхідно прийняти. Отже, значення принципу рівності, значною мірою залежить від підстав для особливого ставлення, які вважаються прийнятними.

Зміст проєкту договору в Україні між ЗСУ, повинен включати такі умови: предмет (найменування, номенклатура, асортимент, кількість товарів, робіт і послуг, вимоги щодо їх якості та здійснення відповідного контролю за якістю товарів, робіт і послуг); права та обов'язки сторін; ціна договору, порядок здійснення розрахунків; можливість зменшення обсягу закупівлі залежно від реального фінансування видатків; строк та місце поставки товарів, надання послуг, виконання робіт; порядок поставки товарів, надання послуг, виконання робіт; строк дії договору; відповідальність сторін; порядок внесення змін до договору та порядок його розірвання; антикорупційне та санкційне застереження; інші необхідні умови (сюди ми відносимо рівність сторін); місцезнаходження та банківські реквізити сторін [6]. Керівники структурних підрозділів Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України□, органів військового управління, а також підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Міністерства оборони України, які на підставі довіреностей укладають

договори від імені Міністерства оборони України, несуть персональну відповідальність за організацію і стан роботи з договорами [6]. Однак специфіка ЗСУ як державного інституту, що функціонує у сфері національної безпеки та оборони, вносить істотні корективи у ці загальні принципи. Діяльність ЗСУ регулюється спеціальними законами, такими як Закон «Про публічні закупівлі» [7], який встановлює особливий порядок укладання договорів, та Закон «Про оборону України» [8], що передбачає пріоритетність виконання оборонних завдань. Це призводить до того, що організації часто стикаються з обмеженими можливостями впливати на умови типових договорів [9], відсутністю механізмів оскарження та недостатньою прозорістю щодо реальних потреб армії. Зазначу, що проєкт договору та всі додатки до нього опрацьовуються структурним підрозділом, до компетенції якого належить питання, що становить предмет договору, у строки, визначені Законами України «Про публічні закупівлі» та «Про оборонні закупівлі» [10], та погоджуються в порядку, визначеному в пунктах 2.7-2.10 Інструкції [6], у строк не більше як 3 робочих дні з моменту їх надходження.

В Україні договірні відносини між організаціями (особливо волонтерськими та благодійними) та Збройними Силами України (ЗСУ) формально ґрунтуються на принципі рівності сторін, закріпленому в Цивільному кодексі України, Крім того, предмет таких договорів – постачання військової техніки, медичного обладнання чи інших критично важливих товарів – передбачає підвищені вимоги до якості, відповідності стандартам та жорсткі строки виконання, що створює додатковий тиск на організації.

Підприємство, яке відмовляється укласти договір із споживачем або пропонує умови, значно менш привабливі, ніж ті, що пропонуються іншим, зобов'язане обґрунтувати свої дії. Можна перекласти тягар доказування на підприємство, яке повинно встановити прийнятні підстави для різного ставлення, тобто підприємство повинно надати причини різного ставлення. Засоби правового захисту у разі порушення принципу рівності можуть бути різними: у деяких випадках, особливо в контексті основних послуг, доцільним є зобов'язання укласти договір, тоді як в інших випадках може бути доцільним відшкодування

збитків. При застосуванні договору, який вже укладено, природним засобом правового захисту є приведення положення, яке містить дискримінацію, що не може бути обґрунтована, до нормального рівня. Якщо дискримінація є очевидною з умов, що застосовуються підприємством, обґрунтованими є дії на підставі цивільного законодавства. Прийнятні підстави для відхилення від принципу рівності сторін можуть бути широкими, наприклад принцип рівності сторін у договірних відносинах із Збройними Силами України має обмеження, що випливають із особливого статусу ЗСУ як суб'єкта публічного права та специфіки їх діяльності. Відхилення від принципу рівності сторін у таких відносинах є правомірним, коли воно обумовлене необхідністю забезпечення національної безпеки та оборони держави. Конституція України (ч. 2 ст. 17) та спеціальне законодавство в галузі оборони надають ЗСУ право встановлювати особливі умови договірних відносин, що можуть обмежувати звичайні цивільно-правові гарантії рівності сторін. Такі відступи виправдані у випадках, коли йдеться про забезпечення термінових потреб армії, поставки озброєння та військової техніки, або коли це необхідно для збереження державної таємниці. Закон України «Про державні закупівлі» передбачає спеціальні процедури укладення договорів для потреб оборони, які можуть включати спрощені форми закупівель шляхом використання електронної системи закупівель, зміну умов договору у разі зміни оперативної обстановки, а також особливі механізми приймання товарів і послуг. Не забуваймо, що для особи війна – це надзвичайна, невідворотна подія, а для ЗСУ – війна, бойові дії, атаки – це статутна діяльність, тобто те, що є форс-мажором для цивільної особи (загроза блокади, обстріли), є звичайною операційною реальністю для Збройних Сил. Якщо ЗСУ є кредитором (наприклад, за договором оренди майна), військові дії можуть не визнаватись форс-мажором для них, але цивільний боржник не має можливості виконати зобов'язання через ті ж самі бойові дії. Принцип рівності тут порушується через різний ступінь очікуваності подій.

Однак такі відступи від принципу рівності сторін мають бути пропорційними, обґрунтованими оперативною необхідністю та не повинні призводити до порушення фундаментальних прав іншої сторони

договору. Вони носять тимчасовий характер і мають застосовуватися лише у виняткових випадках, коли це дійсно необхідно для забезпечення обороноздатності країни. Наприклад, одностороння зміна ЗСУ умов договору щодо термінів поставки може бути виправдана лише за наявності реальної зміни бойової обстановки та за умови подальшої компенсації збитків постачальнику. Договір можна розірвати в односторонньому порядку лише у випадку, якщо це передбачено договором. В іншому випадку, якщо одностороння відмова договором не передбачена і якась зі сторін не погоджується на його розторгнення, це питання має вирішуватись у судовому порядку. А також варто закріпити в проєкті норму про те, що обставини, пов'язані безпосередньо з виконанням бойового завдання, не є форс-мажором для військових формувань, але є підставою для зміни договору за принципом доброзвичайності (справедливе розстрочення, зменшення ціни).

Потреби оборони (мобілізація, постачання в зону бойових дій) завжди матимуть пріоритет перед приватними майновими інтересами. Фактично, сторона цивільного договору збивається з принципом рівний з рівним, поступаючись перед публічним інтересом. Формальний принцип рівності ускладнює врахування цього дисбалансу. Цивільна особа може бути покарана за невиконання зобов'язання (штрафи, неустойка), тоді як ЗСУ може бути звільнено від відповідальності через обставини непереборної сили, пов'язані з веденням бойових дій, навіть якщо це очікувана подія для військового формування .

Таким чином, хоча принцип рівності сторін є фундаментальним для цивільно-правових відносин, у сфері взаємодії з ЗСУ він може модифікуватися з урахуванням вищих інтересів національної безпеки. Необхідно законодавчо визнати, що принцип рівності має діяти, але з урахуванням публічно-правового статусу фізичних, юридичних осіб та ЗСУ.

Таким чином, при відсутності критеріїв рівності сторін договору (йдеться про рівність представників сторін Збройних Сил України) та її реалізації і забезпечення, що породжує нерівне правове положення фізичних та юридичних осіб. Хоча формальна рівність сторін у договорах з ЗСУ існує на рівні законодавства, її практична реалізація потре-

бує подальшого вдосконалення механізмів взаємодії, які б поєднували інтереси національної безпеки з принципами справедливого партнерства, прозорості та ефективного використання ресурсів громадянського суспільства. Важливим кроком у цьому напрямку є розвиток діалогу між військовим керівництвом, представниками організацій та громадськими активістами для вироблення оптимальної моделі співпраці, що враховувала б як оперативні потреби армії, так і можливості волонтерських та благодійних організацій.

Водночас останніми роками спостерігаються позитивні зрушення у напрямку більш збалансованої співпраці – розробляються типові договори з урахуванням інтересів недержавних організацій, обговорюється створення спеціального омбудсмена для вирішення конфліктних ситуацій, впроваджуються механізми публічного обговорення потреб армії. Таким чином, хоча формальна рівність сторін у договорах з ЗСУ існує де-юре, її практична реалізація потребує подальшого вдосконалення механізмів взаємодії, які б поєднували інтереси національної безпеки з принципами справедливого партнерства та ефективного використання ресурсів громадянського суспільства. Необхідно також забезпечити прозорість укладення та виконання договорів, щоб уникнути корупції та неефективного використання коштів. Такий підхід сприятиме покращенню співпраці між ЗСУ та фізичними, юридичними особами та забезпеченню дотримання принципу рівності сторін договору. Необхідним є законодавче закріплення спеціальних правил добросовісної поведінки у договорах між суб'єктами приватного права та ЗСУ, зокрема:

- строків оплати з автоматичним нарахуванням пені відповідно до рівня облікової ставки НБУ;
- обов'язкового розкриття інформації про бюджетне забезпечення на стадії тендеру;
- права контрагента на призупинення виконання у разі тривалої прострочки оплати без ризику стягнення штрафів;
- медіаційного порядку вирішення спорів з ЗСУ до звернення до суду.

## ЛІТЕРАТУРА:


1. Ruyuan, Guo. Theoretical Research on the Principle of Equality in Civil Law from the Perspective of Civil Society. *Asian Social Science*. 15. 2019. 141-141. 10.5539/ass.v15n10p141 .

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду про відповідність Конституції України (конституційність) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України Справа № 1-1/2023(72/23) від 29 жовтня 2024 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-24?find=1&text=%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%81#w1_1

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) Справа N 1-33/2004 від 2 листопада 2004 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) м. Київ Справа N 1-17/2005 22 вересня 2005 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text

5. Thomas Wilhelmsson: Contract and Equality Stockholm Institute for Scandianvian Law. 1957-2009 URL: https://www.scandinavianlaw.se/pdf/40-6.pdf c.145-165

6. Про деякі питання організації роботи з договорами в Міністерстві оборони України: Міноборони України Інструкція від 29.12.2020 №500 URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0500322-20#n11

7. Про публічні закупівлі Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text

8. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text

9. Типовий договір позички рухомого майна, необхідного для організації харчування особового складу Збройних Сил України: Наказ Міністерства Оборони України від 29.02.2016 № 114 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0429-16#Text

10. Про оборонні закупівлі Закон України від 17.07.2020 № 808-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text

***Вовчок Руслан Володимирович***
*аспірант кафедри приватного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*

## ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ДОГОВОРІВ У СФЕРІ ІТ

Сфера інформаційних технологій розвивається зі швидкістю, що систематично перевищує темп правового регулювання. Щохвилини укладаються мільйони договорів: ліцензійні угоди на програмне забезпечення, договори про розробку (створення), угоди про обслуговування (SLA), договори хмарних послуг, аутстафінгові договори – і кожен із них містить зобов'язання, що не вкладаються у класичні цивільно-правові конструкції підряду чи купівлі-продажу. Традиційний цивільно-правовий інструментарій, сформований для матеріальних речей і чітко визначених результатів, виявляється концептуально недостатнім, коли йдеться про виконання зобов'язань, предмет яких є нематеріальним, мінливим, технічно складним для незалежної верифікації та часто розподіленим між кількома юрисдикціями. Особливості виконання ІТ-договорів становлять не просто сукупність технічних нюансів, що потребують спеціального нормативного супроводу, а системний виклик класичній доктрині зобов'язального права, який зумовлює необхідність переосмислення базових категорій належного виконання, прострочення, неможливості виконання та договірної відповідальності.

Центральною особливістю ІТ-договорів є нематеріальна природа їх предмета. Програмне забезпечення, база даних, хмарний ресурс – це об'єкти, що не мають фізичної форми, не піддаються традиційним способам передачі та перевірки якості. Це породжує фундаментальну правову проблему визначення моменту та факту виконання. У договорах підряду виконання підтверджується актом приймання-передачі матеріального результату; у ліцензійних договорах – наданням доступу до програми; у договорах SaaS – безперервністю доступності сервісу в межах узгоджених параметрів. Однак жоден із цих критеріїв не є юридично прозорим без детальної технічної специфікації, вбудованої у договір. Як доречно зазначається у сучасній літературі, без об'єктив-

них і тестованих критеріїв приймання саме поняття виконання втрачає юридичну визначеність, а приймання результату перетворюється на джерело постійного конфлікту між сторонами. Саме тому технічна специфікація, тестування, SLA-показники та критерії функціональної відповідності в IT-договорі виконують не допоміжну, а конструктивну юридичну функцію: вони не лише конкретизують предмет договору, а й фактично визначають момент належного виконання, межі прострочення та підстави договірної відповідальності [1]. Практика українських судів демонструє усталену проблему: за відсутності чіткого технічного завдання суди позбавлені об'єктивного критерію оцінки якості виконання і змушені або призначати технічну експертизу, або вдаватись до формальних підстав – наявності чи відсутності підписаного акту, – що не відображає реального стану виконання зобов'язання [2].

Особливу правову складність становлять договори, що укладаються в рамках гнучких методологій розробки – Agile, Scrum, Kanban [3; 4]. На відміну від класичної моделі, де технічне завдання є незмінним від початку до завершення проекту, Agile передбачає ітеративну розробку з постійним переглядом пріоритетів, функціоналу і навіть кінцевої мети. Це принципово суперечить цивільно-правовій вимозі визначеності предмета договору як умови його дійсності: якщо сторони свідомо домовляються про «невизначений» предмет, що формується в процесі виконання, чи є такий договір чинним, і яке положення регулює момент, коли замовник може відмовитись від подальших змін? Правова доктрина ще не виробила стійкої відповіді на це питання. Практичним виходом є включення до договору детальних механізмів управління змінами, однак сам факт необхідності таких механізмів свідчить про те, що класична модель договірного зобов'язання з фіксованим предметом не описує реальну природу Agile-контракту.

Угода про рівень обслуговування (Service Level Agreement, SLA) є тим правовим інструментом, що найбільш повно відображає специфіку виконання договорів у сфері IT-послуг. SLA переводить якість виконання зі сфери суб'єктивних оцінок у сферу вимірюваних показників: доступність системи, час відгуку, час відновлення, частота оновлень тощо. З правової точки зору SLA (Service Level Agreement) – це не

просто технічний додаток до договору, а інструмент, який переводить загальний обов'язок «надавати послугу належної якості» у чіткі, вимірювані та перевірювані показники. Якщо в класичному договірному праві належність виконання зазвичай оцінюється через загальні та оціночні категорії – належна якість, розумний строк, добросовісність виконання, – то SLA дозволяє сторонам заздалегідь визначити ці критерії у конкретних числових параметрах: відсотку доступності сервісу, часу реагування, швидкості усунення помилок, допустимого рівня збоїв тощо. Це надає стандарту належного виконання не оціночного, а формалізованого характеру: порушення зобов'язання встановлюється не шляхом загальної правової оцінки, а через відхилення від заздалегідь погодженого показника. У цьому полягає ключове значення SLA для сучасного зобов'язального права: він дозволяє трансформувати абстрактний стандарт належного виконання у договірно визначений механізм об'єктивного контролю та прогнозованої відповідальності [5]. Водночас SLA породжує власні правові проблеми: спір про те, чи є порушення метрики SLA порушенням договору в розумінні статті 610 ЦК України, або лише підставою для застосування спеціального договірного механізму, залишається відкритим у вітчизняній науці та практиці.

Класична доктрина неможливості виконання зобов'язання (ст. 607 ЦК України) і суміжний інститут форс-мажору зазнають суттєвої трансформації в контексті ІТ-договорів. По-перше, у сфері цифрових послуг абсолютна фізична неможливість виконання є рідкістю: навіть у випадку збройного конфлікту або пандемії значна частина ІТ-послуг може надаватись дистанційно. Це ставить під сумнів застосовність форс-мажорних застережень у договорах, де виконавець має технічну можливість продовжувати роботу, але стверджує про суттєве підвищення витрат або неможливість забезпечити узгоджені параметри безпеки. По-друге, кібератаки – один із найпоширеніших ризиків у галузі – породжують принципове питання: чи є масована кібератака форс-мажором? Практика договірного права поступово схиляється до негативної відповіді для стороні, яка не вжила розумних заходів кібербезпеки, однак нормативного вирішення цього питання в українському законодавстві досі немає [6].

Отже, особливості виконання IT-договорів не зводяться до окремих технічних нюансів цифрового середовища, а формують самостійну модель договірних відносин, яка істотно відрізняється від класичних конструкцій зобов'язального права. Нематеріальний характер предмета, відсутність фізично фіксованого результату, залежність належного виконання від технічної специфікації, тестування та SLA-показників, поетапний і динамічний характер виконання в межах Agile-моделей, функціональна залежність результату від сумісності з інфраструктурою замовника, а також підвищена вразливість до кіберризиків і технологічних збоїв формують комплекс особливостей, які змінюють саму логіку виконання зобов'язання. У таких правовідносинах належне виконання більше не може оцінюватися виключно через формальні критерії передачі результату чи підписання акту, оскільки юридично значущим стає не сам факт передачі, а функціональна придатність цифрового результату, його відповідність погодженим технічним параметрам, стабільність роботи та здатність забезпечувати передбачений договором ефект. Саме тому виконання IT-договору набуває комплексного, техніко-юридичного характеру, в якому момент виконання, межі прострочення та підстави відповідальності визначаються не лише нормами цивільного права, а й специфікою самого цифрового продукту, технічними особливостями його функціонування та рівнем передбачуваності технологічних ризиків.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Solo A. Contract Acceptance Testing: Clear Acceptance Criteria for Software & SaaS. *Sprintlaw.* 20 February 2026. URL: https://sprintlaw.com.au/articles/contract-acceptance-testing-clear-acceptance-criteria-for-software-saas/

2. Сироїд І. Надання послуг з розробки програмного забезпечення: аналізуємо судову практику. URL: https://barbashyn.law/statti/nadannya-poslug-z-rozrobky-programnogo-zabezpechennya-analizuyemo-sudovu-praktyku/

3. Скрам. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Скрам

4. Гнучка розробка програмного забезпечення. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*.URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Гнучка_розробка_програмного_забезпечення

5. SLAs in technology contracts: getting it right for SaaS, cloud and IT services. URL: https://harperjames.co.uk/article/slas-in-technology-contracts/

6. Форс-мажор внаслідок кібератаки: роль сертифікату ТПП для звільнення від фінансової відповідальності за податкові правопорушення. URL: https://www.1tax.com.ua/base/local-tax/local-state-tax-service/cci-certificates/fors-mazhor-vnaslidok-kiberataky-rol-sertyfikatu-tpp-dlya-zvilnennya-vid-finansovoyi-vidpovidalnosti-za-podatkovi-pravoporushennya/

***Галупова Лариса Ігорівна***
*к.ю.н., доц., доцентка кафедри права*
*інтелектуальної власності та патентної юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*

## КОМПЕНСАЦІЙНА МОДЕЛЬ ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ У НАВЧАННІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Навчання великих мовних моделей і генеративних систем штучного інтелекту на масивах охоронюваних авторським правом творів є, ймовірно, найбільшим і найшвидшим за масштабом некомпенсованим привласненням результатів творчої діяльності в історії людства. Мільярди текстів, зображень, музичних творів і кінематографічних робіт поглинуті корпусами навчальних даних без запиту дозволу, без укладання ліцензійних угод і без жодної виплати авторам. Правова система реагує на цю реальність із запізненням і непослідовністю, що є структурно неминучими: законодавство про авторське право формувалося для захисту від прямого відтворення і поширення творів, а не від їх використання як навчального матеріалу для автономних систем, що генерують як схожі, так і оригінальні твори. Питання про компенсаційну модель використання творів у навчанні штучного інтелекту є тому не лише юридичним, а й глибоко аксіологічним: воно стосується того, як суспільство балансує між стимулюванням технологічного прогресу і збереженням економічної основи творчої діяльності, без якої сам цей прогрес позбавлений культурного змісту.

Будь-яка дискусія про компенсаційну модель має починатись із відповіді на питання, яке правова доктрина ще не вирішила остаточно: чи є використання охоронюваного твору для навчання моделі ШІ відтворенням у розумінні авторського права? Відповідь на це питання є передумовою для всього подальшого аналізу, оскільки лише за ствердувальної відповіді виникає потреба в компенсаційній моделі – а не у констатації відсутності правопорушення. Аргументи на користь ква-

ліфікації навчання як відтворення є вагомими: технічний процес інгестування творів до навчального корпусу передбачає створення копії в оперативній пам'яті або на сервері, що підпадає під поняття «відтворення» у розумінні більшості національних законодавств і Бернської конвенції [1]. Контраргумент, активно висловлюються технологічними компаніями, полягає в тому, що навчання є «трансформативним використанням» – твір не копіюється у виводі моделі, а «абстрагується» до статистичних ваг. Проте цей аргумент є концептуально вразливим: економічний ефект – конкуренція між генерованим контентом і оригінальними творами на одному ринку – є реальним незалежно від технічного механізму, і саме потенційний вплив на ринок твору, а не спосіб його використання, є ключовим критерієм у доктрині fair use і трьохступеневому тесті Бернської конвенції [2].

Порівняльний аналіз правових підходів до навчання ШІ на охоронюваних творах виявляє три принципово різні моделі, що відображають несумісні ціннісні пріоритети. Перша – американська модель fair use – зберігає гнучкість, але не забезпечує передбачуваності: судові справи Andersen v. Stability AI, Getty Images v. Stability AI і The New York Times v. OpenAI формують прецедентну базу, що ще не є остаточною, однак тяжіє до визнання масштабного комерційного навчання таким, що виходить за межі fair use у справах із прямою конкуренцією між виводом моделі і оригінальним ринком. Друга – модель ЄС відповідно до Директиви 2019/790 про авторське право на єдиному цифровому ринку – запроваджує обмежений виняток для text and data mining (TDM), але надає правовласникам право opt-out для комерційного навчання: це компромісне рішення, що фактично перекладає тягар активних дій на авторів і є практично нездійсненним для малих правовласників. Третя – японська та сінгапурська моделі – надають широкий дозвіл на некомерційне та дослідницьке використання без виплати компенсації. Жодна з цих моделей не пропонує системної відповіді на питання справедливого розподілу економічних вигід від комерційної експлуатації генеративних моделей між розробниками ШІ і авторами, чия праця стала їх фундаментом [3].

Компенсаційна модель є принципово відмінною від двох крайніх позицій у дискусії – повної заборони навчання на охоронюваних тво-

рах без індивідуального дозволу і повного звільнення від необхідності отримувати дозвіл та виплачувати компенсацію. Її концептуальне підґрунтя – аналогія з інститутом примусової ліцензії і системою колективного управління майновими правами, що добре відомі авторському праву у сферах кабельного ретрансляції, звукозапису і публічного виконання. Ключова ідея компенсаційної моделі полягає в тому, що індивідуальне ліцензування використання творів для навчання ШІ в реальних умовах є фактично неможливим. Розробник штучного інтелекту не може отримати окремий дозвіл від кожного автора, чиї тексти, зображення, музика або інші твори потрапили до навчального масиву, оскільки йдеться про мільйони або навіть мільярди об'єктів. Водночас і сам автор у більшості випадків не має реальної можливості встановити, чи використовувався його твір для навчання конкретної моделі. Саме тому індивідуальна договірна модель у цій сфері практично не працює: вона є надто складною, дорогою та технічно нереалізованою як для розробників ШІ, так і для правовласників.

Саме ця структурна неспроможність ринку – коли ані індивідуальне погодження, ані індивідуальний контроль за використанням творів у навчанні ШІ не є реалістичними – і становить головний аргумент на користь компенсаційної моделі. Її логіка не є новою для авторського права: у випадках, коли індивідуальне ліцензування стає фактично неможливим, право традиційно вдається до механізму колективного або примусового ліцензування, за якого використання допускається без індивідуального дозволу, але не безоплатно – за умови виплати встановленої винагороди з подальшим її розподілом через організацію колективного управління. Саме цю логіку сьогодні намагаються адаптувати до сфери генеративного ШІ: австрійська модель «algorithmic royalty» та позиція французького SACEM виходять з того, що навчання моделей на охоронюваному контенті не повинно блокуватися повністю, але й не може залишатися економічно безоплатним для розробника [1].

Однак практична реалізація такої моделі відкриває значно складніше питання: не чи платити, а як саме рахувати. Саме тут компенсаційна модель переходить із площини загальної ідеї у правову площину. Першим і найбільш дискусійним є питання бази компенсації. Виплата може бути прив'язана до самого факту включення твору до навчально-

го масиву (input-based model), до реального ступеня впливу конкретного твору на параметри моделі (contribution-based model), або до частки доходу, отриманого від комерційної експлуатації генеративної системи (revenue-sharing model). Кожен із цих підходів по-різному відповідає на питання справедливості: input-based модель є технічно найпростішою, але ігнорує реальне значення конкретного твору; contribution-based модель найближча до ідеї справедливої винагороди, однак у сучасних умовах залишається майже недосяжною через технічну неможливість точно встановити, який саме твір і якою мірою вплинув на параметри навченої моделі; revenue-sharing модель є найбільш практичною, однак ризикує перетворити компенсацію на абстрактний збір, відірваний від реального творчого внеску. Саме тому проблема компенсації в ШІ – це не лише питання авторського права, а й питання справедливої винагороди та стимулювання творчості.

Не менш складним є і питання інституційне: хто саме має збирати та розподіляти таку компенсацію. Найбільш очевидним варіантом виступають організації колективного управління, однак щодо генеративного ШІ цього вже недостатньо. Їхня ефективність залежатиме не лише від правового статусу, а й від технічної спроможності ідентифікувати авторів у масивах навчальних даних, відстежувати використання творів і забезпечувати прозорий розподіл винагороди. Це, своєю чергою, вимагає нової цифрової інфраструктури – стандартизованих метаданих, систем простежуваності походження твору.

Компенсаційна проблематика використання творів для навчання генеративних систем штучного інтелекту має ще один – значно складніший і концептуально глибший – вимір, який виходить за межі класичного майнового аналізу авторського права. Йдеться про ситуації, коли модель, навчена на масиві творів конкретного автора, здатна систематично відтворювати не окремий твір, а сукупність індивідуалізуючих творчих характеристик, що формують упізнавану авторську манеру, стилістику, образність, композиційну логіку та мовну архітектуру творчості [4]. У таких випадках виникає принципове питання: чи може імітація стилю розглядатись як порушення авторського права, якщо сам по собі стиль традиційно не визнається самостійним об'єктом авторсько-правової охорони.

Класична доктрина авторського права виходить із фундаментального розмежування між ідеєю та формою її вираження: охороні підлягає конкретний твір, але не творчий метод, стиль, жанр чи художня концепція як такі. Саме тому імітація стилю автора історично не розглядалася як порушення авторського права за відсутності копіювання конкретних елементів твору. Проте генеративний штучний інтелект змінює саму природу цієї проблеми. На відміну від звичайного творчого наслідування, генеративна модель здатна масштабовано, автоматизовано і комерційно експлуатувати творчий стиль автора як відтворювану естетичну модель, фактично перетворюючи індивідуальну авторську ідентичність на функціональний елемент алгоритму. У цьому випадку предметом експлуатації стає вже не окремий твір, а творча впізнаваність автора як така.

Саме тому проблема імітації стилю системами ШІ не може бути зведена виключно до традиційної категорії порушення майнових авторських прав. У значній кількості випадків більш коректно говорити про втручання у сферу особистих немайнових прав автора, зокрема права на авторську індивідуальність, права на недоторканність творчої репутації та права на асоціацію імені автора виключно з результатами його власної творчої діяльності. Якщо генеративна система створює «нові твори у стилі» конкретного автора, а користувачі об'єктивно сприймають такі результати як продовження або імітацію його творчості, виникає ризик змішування між автентичною творчістю автора та алгоритмічно згенерованим контентом [5]. Це створює загрозу розмивання авторської ідентичності як самостійної правової цінності.

Саме тому, особливо важливо розмежовувати: 1) допустиме творче наслідування як елемент свободи творчості; 2) технічне відтворення стилістичних характеристик без копіювання конкретного твору; 3) систематичну алгоритмічну симуляцію авторської особистості, що створює ефект «цифрового двійника» автора. Саме третя категорія, на нашу думку, потребує окремого правового реагування, оскільки вона виходить за межі класичної моделі авторського права і наближається до неправомірного використання творчої індивідуальності особи.

У зв'язку з цим перспективним видається формування концепції «алгоритмічного привласнення творчої ідентичності», відповідно до

якої об'єктом правового захисту виступає не стиль сам по собі, а систематичне використання впізнаваної творчої індивідуальності автора для генерації контенту, який імітує його присутність у культурному або науковому просторі. Такий підхід дозволяє пояснити, чому проблема генерації «творів у стилі автора» не вкладається повністю у традиційні конструкції порушення авторських прав, але водночас не може залишатися поза межами правового регулювання лише через те, що стиль формально не охороняється авторським правом.

Саме тому компенсаційна модель використання творів для навчання ШІ має включати не лише механізми виплати винагороди за використання творів у навчальних корпусах, але й інструменти захисту авторської ідентичності: обов'язкове розкриття складу навчальних датасетів, право автора на заперечення проти використання його творчості для стилістичного моделювання, а також обмеження щодо генерації контенту, який цілеспрямовано імітує впізнавану творчу манеру конкретного автора без його згоди або без належної вказівки, чий стиль було імітовано штучним інтелектом .

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Британські автори отримають компенсацію за використання їхніх творів для навчання штучного інтелекту. URL: https://sud.ua/uk/news/obshchestvo/329431-britanskie-avtory-poluchat-kompensatsiyu-za-ispolzovanie-ikh-proizvedeniy-dlya-obucheniya-iskusstvennogo-intellekta

2. Lucchi N., Dornis T. W., Sierek P. T. Training Data, Market Dilution, and the Elephant in the Room: Why the Three-Step Test Matters for Generative AI. URL: https://legalblogs.wolterskluwer.com/copyright-blog/training-data-market-dilution-and-the-elephant-in-the-room-why-the-three-step-test-matters-for-generative-ai/

3. Generative AI and Copyright / European Parliament, Policy Department for Justice, Civil Liberties and Institutional Affairs. Brussels: European Parliament, 2025. 114 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/774095/IUST_STU(2025)774095_EN.pdf

4. Artists take new shot at Stability, Midjourney in updated copyright lawsuit. URL: https://www.reuters.com/legal/litigation/artists-take-new-shot-stability-midjourney-updated-copyright-lawsuit-2023-11-30/

5. Stealing styles: Artistic styles and AI-Generated art. URL: https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=d0244e09-e135-46e7-b2f3-ed397b8e3ee7

***Гнатюк Дмитро Володимирович***
*аспірант кафедри приватного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*

## ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Договір дарування є одним із класичних і найбільш поширених цивільно-правових інструментів передачі права власності. В умовах воєнного стану, введеного в Україні, цивільний оборот зазнав суттєвих трансформацій. З одного боку, збереження динаміки цивільних відносин є критично необхідним для підтримання економіки; з іншого – держава змушена запроваджувати безпрецедентні обмеження для забезпечення національної безпеки. Такі обмеження безпосередньо зачіпають реалізацію права власності, захищеного статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

З огляду на практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), будь-яке втручання держави у мирне володіння майном має бути законним, переслідувати легітимну мету та бути пропорційним. Відтак, виникає низка практичних і теоретичних проблем, пов'язаних із нотаріальним посвідченням договорів дарування, функціонуванням державних реєстрів, а також захистом майнових інтересів вразливих категорій населення (зокрема, дітей), що зумовлює нагальну потребу в глибокому доктринальному дослідженні специфіки цього правочину під час війни.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше здійснено комплексний аналіз імплементації Закону України №4824-IX, який кардинально змінює парадигму участі органів опіки та піклування у правочинах щодо безоплатного набуття майна неповнолітніми. Крім того, систематизовано актуальні наукові підходи до розуміння правової природи консенсуального договору дарування в екстремальних умовах збройного конфлікту та критично оцінено вимоги ст. 719 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) в контексті сучасних соціально-економічних реалій.

Відповідно до ч. 1 ст. 717 ЦК України, за договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати

в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність. Досліджуючи цей інститут, науковці справедливо зазначають, що ключовим юридичним обов'язком дарувальника є саме передання дарунку. Водночас аналіз ст. 723 ЦК України свідчить про фактичну відсутність цивільно-правової відповідальності дарувальника за порушення зобов'язання щодо передання речі (наприклад, у вигляді відшкодування збитків за прострочення); на нього може бути покладений лише обов'язок виконати зобов'язання в натурі або відшкодувати вартість майна. Такі наслідки не є мірами цивільно-правової відповідальності через відсутність додаткового обтяження боржника [1].

Імперативною ознакою дарування виступає його безоплатність. Дослідники підкреслюють, що безоплатність полягає у відсутності будь-якої зустрічної еквівалентної вимоги. Якщо в договорі передбачено обов'язок обдаровуваного вчинити дії майнового чи немайнового характеру на користь дарувальника, правочин втрачає природу дарування. В умовах правової невизначеності чи прагнення обійти законодавчі обмеження щодо купівлі-продажу, сторони нерідко вдаються до укладення удаваних договорів дарування, що створює значні ризики визнання їх недійсними в судовому порядку.

Імперативною ознакою дарування виступає його безоплатність. Дослідники підкреслюють, що безоплатність полягає у відсутності будь-якої зустрічної еквівалентної вимоги. Якщо в договорі передбачено обов'язок обдаровуваного вчинити дії майнового чи немайнового характеру на користь дарувальника, правочин втрачає природу дарування. В умовах правової невизначеності чи прагнення обійти законодавчі обмеження щодо купівлі-продажу, сторони нерідко вдаються до укладення удаваних договорів дарування, що створює значні ризики визнання їх недійсними в судовому порядку [1].

Форма договору дарування є предметом гострих наукових дискусій. Відповідно до чинного ЦК України, договір дарування нерухомості вимагає обов'язкової письмової форми та нотаріального посвідчення; недотримання цієї вимоги тягне за собою нікчемність правочину. Водночас окремі положення цивільного законодавства потребують негайного оновлення. Зокрема, вимога ч. 5 ст. 719 ЦК України щодо

обов'язкового нотаріального посвідчення договору дарування валютних цінностей на суму, що перевищує п'ятдесятикратний розмір неоподатковуваного мінімуму доходів громадян, є відверто застарілою, не відповідає економічним реаліям і масово ігнорується на практиці [2]. Ця норма носить штучний характер і, на нашу думку, підлягає виключенню із ЦК України.

Введення воєнного стану суттєво змінило порядок роботи нотаріату. На початковому етапі доступ до Державного реєстру речових прав був закритий, що повністю паралізувало ринок. Наразі ж посвідчення договору відчуження здійснюється нотаріусами переважно за місцезнаходженням такого майна. Для укладення договору сторони зобов'язані надати нотаріусу паспорти, ідентифікаційні коди, оригінали правовстановлюючих документів та довідки про осіб, зареєстрованих у житловому приміщенні. Варто зазначити, що у 2024 році Урядом було скасовано низку надмірних обмежень, проте специфіка війни (перебування майна на тимчасово окупованих територіях або виїзд сторін за кордон) вимагає все частішого звернення до інституту представництва.

Особливої уваги заслуговує питання укладення договорів дарування на користь дітей. Тривалий час національне сімейне та цивільне законодавство встановлювало імперативну вимогу щодо отримання дозволу органів опіки та піклування на вчинення будь-яких правочинів щодо нерухомого майна за участю дитини. В умовах війни, коли органи місцевого самоврядування часто не можуть функціонувати в нормальному режимі, це створювало нездоланні перешкоди для батьків, які бажали забезпечити майбутнє своїх дітей шляхом дарування їм нерухомості.

Реагуючи на цей виклик, держава прийняла Закон №4824-IX, який концептуально змінив порядок укладення правочинів в інтересах неповнолітніх [3]. Відтепер не потрібно отримувати дозвіл від органу опіки та піклування у тих випадках, коли дитина безоплатно набуває майно у власність. Це стосується нерухомості, об'єктів незавершеного будівництва та транспортних засобів. Така новела повністю узгоджується з європейською доктриною «найкращих інтересів дитини» та знімає надмірне бюрократичне навантаження, дозволяючи оперативно захистити майнові права неповнолітніх у кризових ситуаціях.

Правова регламентація дарування нерозривно пов'язана з податковим правом. Як роз'яснюють органи ДПС, об'єкти дарування (нерухомість, готівка тощо), подаровані платнику податків іншою фізичною особою, оподатковуються за правилами спадкування. Перевагою дарування між родичами першого та другого ступенів споріднення (батьки, діти, подружжя, брати, сестри, онуки) є застосування нульової ставки податку. Проте, якщо обдаровуваний не належить до цієї категорії, застосовується ставка 5%, а у випадках з нерезидентами – 18% податку на доходи фізичних осіб та відповідний військовий збір.

Окремим ризиковим аспектом є договір дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому. Науковці зазначають, що консенсуальний договір дарування фактично є дарувальною обіцянкою, яка виконується з настанням певної відкладальної обставини. В умовах збройної агресії колосальним ризиком є фізичне знищення предмета договору (житлового будинку чи квартири) до моменту його передачі. У такому разі, за загальним правилом, якщо можливість виконати передання відсутня через обставини непереборної сили (загибель чи знищення речі), зобов'язання припиняється без застосування санкцій до дарувальника. Крім того, законодавець залишає за дарувальником право односторонньої відмови від договору у разі істотного погіршення його майнового стану після укладення правочину.

В умовах правового режиму воєнного стану договір дарування зберігає свою фундаментальну роль у цивільному обороті, проте механізми його укладення і реалізації суттєво ускладнилися. Доведено, що скасування вимоги щодо отримання дозволу органу опіки та піклування на безоплатне набуття дитиною майна (відповідно до Закону №4824-IX) є своєчасним кроком, що гармонізує вітчизняне законодавство з європейськими стандартами захисту прав неповнолітніх і усуває штучні бар'єри в умовах війни.Обґрунтовано необхідність виключення ч. 5 ст. 719 ЦК України щодо нотаріального посвідчення дарування валютних цінностей між фізичними особами як такої, що не відповідає економічним реаліям і невиправдано перевантажує цивільний оборот. Встановлено, що специфіка воєнного часу вимагає від сторін особливої уваги до податкового статусу (резидентства) під час транскордонних переміщень, а також урахування ризиків випадкової загибелі майна при консенсуальних договорах дарування на майбутнє.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Ющенко М.С., Кочина О.С. Проблемні питання договору дарування на майбутнє. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2021. Вип. 63. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/232247/231060

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення порядку вчинення правочинів в інтересах малолітніх та неповнолітніх осіб: від 25.03.2026 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4824-20#Text

4. В Україні змінили правила дарування квартир і авто неповнолітнім: що передбачає новий закон. *Судово-юридична газета*. URL: https://sud.ua/uk/news/laws/362039-v-ukraine-izmenili-pravila-dareniya-kvartir-i-avto-nesovershennoletnim-chto-predusmatrivaet-novyy-zakon

5. Як подарувати чи продати майно в умовах воєнного стану. *Юридична газета.* URL: https://yur-gazeta.com/golovna/yak-podaruvati-chi-prodati-mayno-v-umovah-voennogo-stanu.html

6. Дарування майна в умовах воєнного стану: податкові аспекти. Головне управління ДПС у Київській області. URL: https://kyivobl.tax.gov.ua/media-ark/local-news/626972.html

***Гринько Світлана Дмитрівна***
*д.ю.н., проф., завідувачка кафедри приватного права*
*Хмельницького університету управління*
*та права імені Леоніда Юзькова*

## РИМСЬКА ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД У РЕФОРМУВАННІ ВИДІВ РЕЧЕЙ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Сучасний етап розвитку приватного права України пов'язаний із процесами рекодифікації цивільного законодавства та формуванням оновленої моделі Кодексу приватного права. В умовах європейської інтеграції та викликів воєнного часу особливого значення набуває переосмислення базових цивільно-правових конструкцій, серед яких важливе місце займає інститут речей. Саме через систему класифікації речей визначаються межі речових прав, особливості цивільного обороту майна, порядок здійснення права власності та механізми захисту майнових інтересів.

Фундамент сучасного європейського приватного права було закладено ще у Стародавньому Римі. Як зазначав Гай, усе право, яким користується суспільство, стосується осіб, речей або позовів (personae, res, actiones) (I.1.8) [1]. Саме ця тріада стала основою інституційної системи права, яка справила значний вплив на подальший розвиток європейської цивілістики. У подальшому римська правова спадщина була сприйнята континентальною Європою та стала підґрунтям для формування сучасних кодифікацій приватного права [2, с. 275].

Значення римського права для розвитку європейської правової традиції підкреслював Рудольф фон Єринг, який розглядав його як універсальну правову систему, здатну подолати національну обмеженість та забезпечити єдність юридичного мислення європейських народів [3, с. 1–2]. Саме завдяки рецепції римського права були сформовані основні правові конструкції, що використовуються у сучасному цивільному законодавстві більшості держав континентальної правової сім'ї.

Особливе місце у римському праві посідала класифікація речей. Римські юристи розробили складну систему поділів, яка не лише відображала господарські потреби античного суспільства, а й виконувала важливу регулятивну функцію. Насамперед речі поділялися на такі, що належать до сфери божественного права (res divini juris), та речі людського права (res humani juris) (I.2.2) [1]. Речі людського права, своєю чергою, поділялися на публічні та приватні (D.1.8.1; I.2.11) [1].

У сучасних умовах саме цей підхід набуває нового значення. Українське цивільне законодавство наразі не містить чіткого поділу речей на речі приватної та публічної сфери. Натомість Модельні правила речевого права пропонують нормативно закріпити відповідну класифікацію, що дозволяє чіткіше визначити правовий режим майна, яке використовується в публічних інтересах [4, с. 64–65]. Особливо актуальним це питання є в умовах воєнного стану, коли значна частина майна використовується для забезпечення обороноздатності держави та задоволення суспільних потреб.

Важливе значення для розвитку цивілістичної доктрини мав також поділ речей на тілесні (res corporales) та безтілесні (res incorporales). До тілесних речей належали об'єкти матеріального світу, які можна

було сприймати органами чуття, тоді як безтілесними визнавалися права, зокрема спадщина, узуфрукт чи зобов'язання (D.1.8.1.1) [1]. Незважаючи на те, що сучасне цивільне право значно розширило коло об'єктів цивільних прав, зокрема за рахунок нематеріальних благ та об'єктів інтелектуальної власності, саме римське розмежування матеріальних і нематеріальних об'єктів стало основою сучасного правового регулювання.

Не менш важливим є поділ речей на рухомі та нерухомі. У римському праві критерієм розмежування була здатність речі до переміщення без зміни її сутності (D.15.1.7.4; D.42.1.15.2) [1]. До нерухомих речей належали земельні ділянки та все, що міцно пов'язане із землею, а до рухомих – усі інші матеріальні об'єкти. Цей підхід був сприйнятий більшістю сучасних європейських правових систем. Так, Цивільний кодекс Німеччини (BGB) закріплює поділ речей на рухомі та нерухомі (§§ 90–97 BGB) [5], аналогічні положення містяться у Цивільному кодексі Франції (ст. 516–536 Code civil) [6], Цивільному кодексі Італії (ст. 812–815 Codice civile) [7], Цивільному кодексі Іспанії (ст. 334–335 Código Civil) [8] та Цивільному кодексі Республіки Молдова [9]. Таким чином, класифікація рухомих і нерухомих речей залишається одним із найбільш сталих елементів європейської приватноправової традиції.

Порівняння положень ЦК України та Модельних правил речевого права свідчить про збереження загальної концепції розмежування рухомого та нерухомого майна. Водночас Модельні правила пропонують більш чіткі формулювання та системне визначення критеріїв віднесення речей до відповідної категорії [4, с. 57–58]. Такі зміни сприяють підвищенню рівня юридичної визначеності та узгодженості правового регулювання.

Суттєве значення для речевого права має також класифікація речей на подільні та неподільні. У римському праві юридично подільними визнавалися лише ті речі, поділ яких не призводив до втрати їх господарського призначення (D.30.26.2; D.6.1.35.3) [1]. Саме цей критерій покладено в основу ст. 183 ЦК України [10]. Модельні правила речевого права деталізують зазначений підхід, наголошуючи на функціональній цілісності речі та особливостях правового режиму її скла-

дових частин. Особливого значення така класифікація набуває під час вирішення спорів щодо спільної власності, поділу майна та звернення стягнення на окремі об'єкти.

Безпосередній вплив римської традиції простежується також у класифікації речей на індивідуально визначені та родові. Римські юристи розрізняли res fungibiles та res non fungibiles (D.12.1.2) [1], що стало основою сучасного розмежування замінних та незамінних речей. Відповідні положення містяться як у ЦК України, так і в Модельних правилах речевого права. Ця класифікація має особливе значення для договірного права, оскільки визначає можливість заміни предмета зобов'язання та впливає на способи захисту порушених прав.

Важливим елементом римської спадщини є також поділ речей на споживні та неспоживні. Ще римські юристи виходили з того, що окремі речі знищуються у процесі використання, тоді як інші можуть використовуватися багаторазово (D.7.5.1; D.12.1.2) [1]. Сучасне цивільне право зберегло цей підхід практично без змін. Він має вирішальне значення для визначення предмета окремих видів договорів, зокрема позики, позички та найму.

Окремої уваги заслуговує інститут головної речі та приналежності. У римському праві діяв принцип accessorium semper cedit principali – приналежність слідує за головною річчю (D.6.1.23.2; D.19.1.13.31) [1]. Ця конструкція знайшла відображення як у чинному ЦК України, так і в Модельних правилах речевого права. Її практичне значення полягає у забезпеченні єдності правового режиму майна та стабільності цивільного обороту.

Особливо актуальним для сучасного розвитку приватного права є питання правового статусу тварин. На відміну від класичного римського права, де тварини розглядалися виключно як речі, сучасна європейська правова доктрина поступово відходить від такого підходу. Відповідно до ст. 180 ЦК України на тварин поширюється правовий режим речі, якщо інше не встановлено законом [10]. Натомість Модельні правила речевого права визначають тварин як живих істот, здатних відчувати, наголошуючи на необхідності врахування їх особливої природи [4, с. 56–57]. Такий підхід відображає загальноєвропейську

тенденцію гуманізації приватного права та розширення меж цивільно-правового регулювання.

Проведений аналіз свідчить, що сучасні процеси реформування інституту речей у цивільному праві України відбуваються не шляхом відмови від римської правової спадщини, а через її адаптацію до нових суспільних потреб та європейських стандартів. Більшість класифікацій речей, сформованих римськими юристами, зберегли своє значення і сьогодні, виступаючи основою сучасного речового права.

Модельні правила речевого права демонструють прагнення до подальшої систематизації та гармонізації приватноправового регулювання відповідно до сучасних європейських тенденцій. Особливого значення набувають положення щодо речей публічної сфери, правового режиму тварин, уточнення конструкції неподільності та вдосконалення механізмів державної реєстрації речових прав.

Отже, реформування інституту речей у цивільному праві України повинно здійснюватися на засадах поєднання римської правової традиції та сучасного європейського досвіду. Такий підхід забезпечує спадкоємність приватноправового розвитку, підвищує рівень системності цивільного законодавства та сприяє формуванню сучасного європейського концепту приватного права, здатного ефективно функціонувати в умовах сучасних викликів, зокрема й під час війни.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Imperatoris Ivstiniani Opera. URL: https://www.thelatinlibrary.com/justinian.html

2. Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Приватне право як концепт. Т. IV: Від ідеї до реалізації: монографія. Одеса: Фенікс, 2021. 632 с.

3. Rudolf von Jhering. Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung vol 1. Leipzig, 1852. URL: https://books.google.com.bz/books?id=5h-bAQAACAAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

4. Модельні правила речевого права / за ред. проф. Р.А.Майданика. Тернопіль: Підручники і посібники, 2025. 304 с.

5. Цивільний кодекс Німеччини (BGB). Bürgerliches Gesetzbuch. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/

6. Цивільний кодекс Франції (Code civil). URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/

7. Цивільний кодекс Італії (Codice civile). URL: https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:codice.civile:1942-03-16;262

8. Цивільний кодекс Іспанії (Código Civil). URL: https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1889-4763

9. Цивільний кодекс Республіки Молдова. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122982&lang=ro

10. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

***Гужва Антон Миколайович***

*к.ю.н., доц., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

## ПРАВО НА МАЙБУТНІЙ ВРОЖАЙ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ ТА СУЧАСНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Римське право серед об'єктів цивільних прав, якими можна розпоряджатися, називає майбутні речі (майбутній врожай, приплід тварин, майбутня дитина рабині тощо). Майбутні речі, або за римською термінологією «res speratae» (очікувані речі), згадуються у римському праві насамперед у зв'язку із правочинами купівлі-продажу та застави. Розпорядження майбутніми активами надавало суб'єктам цивільних прав задовольнити економічний інтерес в отриманні кредиту, грошових коштів, можливості користування земельною ділянкою для сільського господарства тощо.

Консенсуальний характер договору купівлі-продажу дозволяв розрив у часі між моментами укладенням договору, сплати ціни за товар та переданням самого товару. Тому вчинення правочину щодо продажу було можливим навіть щодо товару, якого ще не існувало у природі (in rerum natura), завдяки чому продавець отримує в розпорядження кошти, які він може вкласти, зокрема, в ресурси для своєї господарської діяльності.

Серед речей, що є предметом купівлі-продажу в майбутньому (res speratae), у джерелах римського права насамперед називають плоди, майбутній врожай, приплід худоби, ненароджену дитину рабині. Тобто це ті речі, які очікувано повинні з'явитися, якщо продавцем будуть здійснені певні дії. Непоява вказаних речей можлива лише через випадок, непереборну силу або умисну бездіяльність продавця. Р. Циммер-

ман, звертаючись до праці Катона «Про сільське господарство» називає такі майбутні предмети продажу у Стародавньому Римі: оливки на дереві, виноград на лозі, зимовий корм для худоби, приплід від отари овець. Причому предметом правочинів, на думку Р. Ціммермана, могли бути не лише ті речі, які вже росли, але ще й ті, що не були зібрані. Це також могли бути врожай майбутнього року з певного поля або потомство від певної кількості самиць тварини, від рабинь, навіть якщо сім'я ще не було засіяно, або вівця або рабиня ще не були запліднені [1, с. 246].

Найбільш розповсюдженими у цьому відношенні були правочини щодо майбутнього врожаю, який відносили до природних плодів (fructus naturales).

Щодо купівлі-продажу майбутніх речей у джерелах римського права найбільш цитованим у науковій літературі є фрагмент римського юриста Помпонія. Юрист стверджує, що купівля-продаж не можлива без наявності речі, яку продають. Однак Помпоній допускає можливість купівлі майбутніх плодів та майбутніх дітей рабів: у такому разі вважається, що продаж здійснено тоді, коли вчинено правочин. Якщо ж продавець буде чинити перешкоди, щоб дитина раба не народилася або плоди не з'явилися, то покупцю належатиме позов з купівлі. Отже, поява речей, які є предметом купівлі-продажу, є тією відкладальною умовою, за якої у сторін виникають обов'язки: у покупця – обов'язок оплатити товар, у продавця – передати товар. Якщо ж продавець перешкоджатиме настанню умови, то покупець матиме до продавця право на позов із купівлі на відшкодування збитків.

На думку Р. Ціммермана, такий договір купівлі-продажу (emptio rei speratae) був алеаторним правочином: він набував чинності з моменту появи предмету, тобто під відкладальною умовою [1, с. 246]. Наприклад, якщо врожай не вродився, то покупець не повинен був сплачувати за нього ціну. Тобто предметом договору купівлі-продажу була та річ, яка обов'язково з'явиться, якщо річ не з'являлась, то виконувати договір було не потрібно. Ризик непояви майбутнього врожаю покладався на продавця: якщо рік виявиться неврожайним, то продавець нічого не отримає за таким договором. Але ж якщо продавець перешкод-

жав появі врожаю, то умова купівлі-продажу вважалася виконаною і договір набував чинності.

Однак, на думку Б. Сарецької, договір купівлі майбутньої речі (rei speratae) не був типовим алеаторним договором, оскільки предметом його є речі, щодо яких розумно очікується, що вони з'являться (врожай, приплід), або які вже існують, але ще не потрапили в розпорядження продавця (ще не впольована тварина). На думку дослідниці, ризик у таких договорах був присутнім, але він залежав від фактичних обставин: договір міг стосуватися плодів, які вже були видимими, але ще не дозріли, або стосуватися майбутнього врожаю, який ще навіть не був засіяний. Ризик стосується співвідношення вартості майбутньої речі та ціни, узгодженої заздалегідь, але, за словами дослідниці, такий ризик завжди присутній у договорі купівлі-продажу, який може бути збитковим або прибутковим [2, с. 168]. Тут можна сказати, що сторони договору сподівались на «звичайний хід речей», за яким речі повинні з'явитися, якщо продавець здійснить дії, на які від нього сподіваються (зірве плоди, засіє поле, влаштує полювання, закине сітку в річку тощо). Продавець сам зацікавлений у тому, щоб предмет купівлі-продажу з'явився, оскільки у протилежному випадку він сам нічого не отримає від покупця.

Також римське право знало заставу майбутніх речей. Доволі розповсюдженою у римському праві була застава майбутнього врожаю. Можливість встановлення застави на майбутній врожай зумовлена появою у римському праві непосесорної застави, тобто такої, яка не передбачала перехід володіння предмету застави до кредитора: поряд із заставою з передачею речі, або закладом (pignus datum), з'явилася застава лише на підставі угоди (pignus conventum), яка отримала назву hypotheca, тобто речове право забезпечення, яке встановлювалося шляхом угоди боржника з кредитором, без надання речі.

У Гая знаходимо таку формулу: все, що може бути предметом купівлі-продажу – може бути предметом застави (Гай, D.20.1.9.1.). Тому майбутні речі також могли бути предметом іпотеки (*quae nondum sunt, futura tamen sunt*). Як майбутні речі плоди також могли бути заставлені під відкладальною умовою їх набуття у власність. За словами Гая,

навіть щодо того, що не існує, але буде існувати, можна встановити іпотеку: невіддільні плоди, дитина, яка народиться від рабині, приплід худоби (D.20.15).

Як правило, застава на плоди (майбутній врожай) встановлювалась одночасно із заставою на головну річ (земельну ділянку). На підставі тлумачення джерел С. Романо доходить висновку, що плоди, що не відділені від головної речі вважаються неіснуючими, а тому не можуть бути об'єктом права, відтак в момент встановлення застави на плодоносну річ, коли плоди ще не відділені від неї, речове право не може бути встановлене на ці плоди. Це підтверджується фрагментом Дигест 20.1.1.2., який вимагає, щоб плоди, оскільки на них встановлюється право застави, потрапляли у власність заставодавця в момент їх відділення [2, с. 74].

Втім, на думку римського юриста Катона, майбутній урожай також міг бути закладений окремо, без надання кредитору застави землі, що дає врожай. Аналогічно, майбутнє потомство рабів та молодняк тварин могло бути закладено незалежно від їхньої матері. У всіх цих випадках ми маємо справу із заставою майбутнього майна, у сенсі активів, які ще не існували на момент укладення договору про заставу. Щодо цих майбутніх активів умова, що закладені активи були у майні (in bonis) боржника на момент укладення угоди про заставу не була виконана [4, с. 286].

Важливим питанням є момент виникнення застави на майбутні плоди: чи право застави встановлюється з моменту угоди, чи з моменту відділення плодів від головної речі? Для відповіді на це питання варто звернутись до фрагменту Дигест 47.2.61(61).8, в якому Африкан розбирає такий казус: «Я віддав тобі у найм маєток, і, як зазвичай, ми домовились, щоб плоди були заставленими мені на забезпечення орендної плати. Він казав, що, якщо ти їх потай забереш, то тобі належить позов з крадіжки. Але навіть якщо ти продаси іншому незірвані плоди і він їх забере, то ми скажемо, що вони потраплять у становище викрадених. Оскільки плоди, доки вони пов'язані із землею, належать маєтку, і колон робить плоди своїми, оскільки вважається, що він збирає їх за волею власника. Але про це у цьому випадку говорити несправедливо,

оскільки на якій підставі плоди належатимуть колону, якщо покупець збирає їх для себе?».

У першому випадку у процитованому фрагменті наймодавцю належить позов з крадіжки, оскільки наймач стає власником плодів з моменту їх відділення і з цього моменту право застави виникає. За словами С. Романо, перебування у майні боржника є підставою виникнення права застави і відсутність цього факту перешкоджає виникненню застави [3, с. 89]. Це підштовхує до висновку, що у випадку, коли наймач ще не зібрав плоди, вони ще належатимуть наймодавцю як власнику маєтку. Тобто плоди, які ще не потрапили до майна боржника, не можуть вважатися заставленими. Покупець, який збирає плоди сам за згоди наймача, стає власником плодів, і немає такого моменту, коли б плоди перебували у майні боржника, що виключає розповсюдження на них застави.

Тоді слід би було виснувати, що перебування плодів у майні боржника є умовою встановлення застави на них. Але сама угода про заставу плодів може бути здійснена і раніше: під час застави головної речі. Збір плодів наймачем з волі наймодавця є їх привласненням, що є підставою для потрапляння їх у правовий режим застави.

Втім, С. Романо притримується точки зору, що право наймача користуватися і, відповідно, отримувати плоди, є автономним, яке реалізується разом із користуванням головною річчю. Наймач, дозволяючи покупцю збирати плоди, відступає йому своє право збору і покупець, реалізуючи цю можливість, стає власником. У такому разі слід визнати можливість застави речей, які ніколи не перебували у майні боржника [3, с. 91].

Отже, можна розмежувати момент набуття чинності угоди про заставу (з моменту укладення) та момент виникнення речового права застави (момент набуття у власність відділених плодів). Так само договір купівлі-продажу майбутніх плодів виникає з моменту його укладення, а право власності на плоди виникне після їх появи.

Правочини щодо розпорядження майбутніми речами передбачено і в сучасному цивільному праві України. Так, чинний ЦК України серед предметів договору купівлі-продажу називає товар, який буде

створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому (ч. 1 ст. 656 ЦК України). Чинне цивільне законодавство України передбачає такий предмет застави, як майно, яке стане власністю заставодавця після укладення договору застави, в тому числі продукція, плоди та інші прибутки (майбутній урожай, приплід худоби тощо) (ч. 2 ст. 576 ЦК України, ч. 3 ст. 4 Закону України «Про заставу»). Крім того, застава майбутнього врожаю регулюється також Законом України «Про аграрні розписки», відповідно до статті 7 якого аграрна розписка встановлює забезпечення виконання зобов'язань боржника за аграрною розпискою заставою його майбутнього врожаю. Предметом такої застави може бути виключно майбутній врожай сільськогосподарської продукції.

У сучасному правозастосуванні найбільш проблемним питанням є здійснення права на врожай орендарем земельної ділянки після спливу строку договору оренди.

За загальним правилом, орендарю належить право власності на плоди, продукцію, доходи, одержані ним у результаті користування річчю, переданою в оренду (ст. 775 ЦКУ). Крім того, абз. ч. 1 ст. 95 ЗКУ передбачено, що землекористувачі, якщо інше не передбачено законом або договором, мають право власності на посіви і насадження сільськогосподарських та інших культур, на вироблену продукцію. Логічним висновком з цього буде, що після спливу строку договору оренди землі орендар втрачає статус правомірного землекористувача, а тому повинен втратити право на врожай, якщо він недобросовісно засіяв земельну ділянку, знаючи про небажання орендодавця продовжувати договір оренди і, як наслідок, майбутнє завершення орендних відносин.

Втім судова практика йде іншим шляхом, визнаючи за орендарем право на збір врожаю навіть після спливу строку договору оренди. Наприклад, у Чернігівський апеляційний суд визнав за позивачем (орендарем) право власності на посіви та врожай озимої пшениці навіть після спливу строку договору оренди і після повідомлення орендодавця про відмову від продовження орендних відносин. Орендодавець повідомила орендаря, що не має наміру продовжувати строк дії договору оренди і щодо його поновлення заперечує, оскільки має намір

обробляти її самостійно. Просила утриматися від вчинення дій, які б перешкоджали їй, як власнику, відразу після закінчення дії договору використовувати свою земельну ділянку. Натомість суд, зокрема, вказав, що «виникнення права власності на плоди, продукцію, доходи, одержані в результаті користування річчю пов`язується із користуванням річчю, а на посіви і насадження сільськогосподарських та інших культур – із користуванням земельною ділянкою. Особа, яка володіє та користується земельними ділянками, є належним землекористувачем та набуває права власності на врожай (посіви і насадження сільськогосподарських культур, вироблену сільськогосподарську продукцію), що вирощений на таких земельних ділянках». На думку суду, засівання земельної ділянки орендар здійснив на підставі чинного договору оренди, тобто маючи відповідну правову підставу для користування спірною земельною ділянкою. Тому суд прийшов до висновку, що в силу приписів п. б ч. 1 ст. 95 ЗК України, статті 25 Закону України «Про оренду землі» та статті 775 ЦК України позивач (орендар) має право на посіви та врожай озимої пшениці.

Особливо актуальним питання про здійснення орендарем права на збирання врожаю стало із запровадженням в Україні воєнного стану та прийняттям Закону № 2145-IX «Щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, яким встановлені тимчасові особливості оренди земельних ділянок для сільськогосподарських потреб на період воєнного стану». Цим Законом було доповнено Розділ X «Перехідні положення» Земельного кодексу України доповнити пунктами 27 і 28. Відповідно до цих нововведень якщо договір оренди землі, укладений відповідно до підпункту 2 цього пункту, закінчився до збирання врожаю, посіяного орендарем на земельній ділянці, орендар має право на збирання такого врожаю з компенсацією ним орендодавцю збитків, спричинених тимчасовим зайняттям земельної ділянки, у розмірі орендної плати за період з дня закінчення строку дії договору оренди до дня закінчення збирання врожаю (абз. 3) п. 27 Перехідних положень ЗКУ). Аналогічні положення містить п. 29 Перехідних положень ЗКУ.

Однак з огляду на загальне правило, що право на плоди, зокрема, майбутній врожай має або власник, або землекористувач, то втрата

орендарем після спливу строку договору оренди статусу землекористувача мала б мати наслідком втрату права на врожай, якщо засівання земельної ділянки з боку орендаря було недобросовісним, з усвідомленням того, що орендні правовідносини припиняться до моменту збирання врожаю.

Таким чином, проблематика розпорядження правами на майбутній врожай, сформована за часів Стародавнього Риму, не втратила своєї актуальності в сучасному праві України і вивчення підходів римських юристів до вирішення проблем, пов'язаних із розпорядженням правами на майбутні речі, може бути корисним для сучасного правозастосування.

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Zimmermann R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. Cape Town: Juta & Co, Ltd, 1992. 1241 p.
2. Szarecka B., Z problematyki umów aleatoryjnych w prawie rzymskim: emptio rei speratae i emptio spei. Studia Iuridica Lublinensia. 2003. No. 2. P. 165-174.
3. Romano S. Appunti sul pegno dei frutti nel diritto Romano. Padova: Casa editrice dott, Antonio Milani, 1931. 122 p.
4. Maiorca C. Pegno di di cosa future e pegno di cosa altrui. Milano: Società Editrice Libraria. 1938. 490 p.
5. Постанова Чернігівського апеляційного суду від 21.05.2021 р. у справі № 728/55/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97088828



***Давидова Ірина Віталівна,***
*д.ю.н., проф., професорка кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія»*
***Журило Сергій Сергійович,***
*к.ю.н., доц., доцент кафедри економіки,права та управління бізнесом Одеського національного економічного університету*


## БАЛАНС БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ У СУЧАСНИХ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Сім'я одночасно є і соціальним феноменом, і правовою категорією, що потребує юридичного визначення для цілей правового регулювання. Сімейне законодавство України окреслює сім'ю одночасно як первинний і основний осередок суспільства (соціологічний аспект) та

як об'єднання осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки (юридичний аспект). Підставами для створення сім'ї визнаються шлюб, кровне споріднення, усиновлення, а також інші підстави, не заборонені законом і які не суперечать моральним засадам суспільства.

Нормативно-правове регулювання розвитку інституту сім'ї в Україні ґрунтується на конституційних засадах та спеціальному сімейному законодавстві. Конституція України проголошує, що сім'я, дитинство та материнство охороняються державою, а кожна людина має право на достатній життєвий рівень для себе та своєї сім'ї. Сімейний кодекс України закріплює традиційні для українського суспільства моральні цінності: добровільність шлюбного союзу, що ґрунтується на взаємній довірі та повазі, принципи одношлюбності, рівності подружжя в сім'ї, відповідальності перед сім'єю. Регулювання сімейних відносин має здійснюватися з урахуванням права на таємницю особистого життя членів сім'ї, їхнього права на особисту свободу, недопущення втручання у сімейне життя, рівних прав подружжя та максимального врахування інтересів дітей.

В Україні передбачено різні форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування: усиновлення, опіка та піклування, патронат, прийомна сім'я та дитячий будинок сімейного типу. Опіка та піклування забезпечують права та інтереси дитини; опікуном або піклувальником може бути дієздатна повнолітня особа за згодою дитини (ст. 244 СК України). Патронат передбачає тимчасовий догляд, виховання та реабілітацію дитини у сім'ї патронатного вихователя (ст. 252 СК України).

Суб'єкти сімейних правовідносин поділяються на три групи:

1) подружжя, батьки, діти, усиновлювачі та усиновлені;

2) інші родичі (бабусі, дідусі, прабабусі, прадіди, брати, сестри, мачуха, вітчим, пасинок, падчерка);

3) опікуни, піклувальники, патронатні вихователі, прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу.

Центральне місце у сімейних правовідносинах займають відносини між батьками та дітьми. Право дитини жити і виховуватися у

сім'ї є основоположним. Питання розподілу батьківської відповідальності стає актуальним при розірванні шлюбу або окремому проживанні батьків: той із батьків, хто живе окремо, зберігає права та обов'язки щодо дитини. Сучасна судова практика керується принципом найкращих інтересів дитини, відходячи від презумпції на користь матері: суд оцінює обставини, поведінку батьків і думку дитини, щоб забезпечити відповідальне батьківство обох.

Практика Європейського суду з прав людини демонструє важливість збалансованого підходу до батьківських прав та інтересів дитини. Наприклад, у рішенні у справі «Хант проти України» від 7 грудня 2006 року Суд підкреслив необхідність забезпечення справедливого балансу між інтересами дитини та правами батьків. ЄСПЛ послідовно наголошує, що стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право на повагу до сімейного життя, застосовується як до батьків, так і до дітей, і що держава має позитивний обов'язок сприяти возз'єднанню сім'ї, коли це відповідає найкращим інтересам дитини.

Важливим аспектом реалізації батьківської відповідальності є сплата аліментів. Протягом останніх років в Україні було запроваджено систему санкцій щодо боржників з аліментів, яка включає штрафи, арешт коштів, позбавлення права керувати транспортними засобами, обмеження у праві виїзду за кордон та притягнення до суспільно корисних робіт. Проте відповідальне батьківство не зводиться лише до своєчасної сплати аліментів – воно передбачає активну участь у вихованні дитини через періодичні або систематичні побачення, спільний відпочинок, подорожі та іншу взаємодію. В Україні існує стереотип, що при окремому проживанні батька від дитини відповідальне батьківство є синонімом своєчасної сплати аліментів у визначеному розмірі, проте такий підхід є занадто вузьким і не відповідає сучасному розумінню батьківської відповідальності.

Охоронна функція батьківської відповідальності набула особливого значення в умовах воєнного стану в Україні. Батьки зобов'язані дбати про фізичне та психічне здоров'я дитини, запобігати появі шкідливих звичок, прищеплювати любов до здорового способу життя. В

умовах проведення бойових дій батьки несуть повну відповідальність за безпеку дітей. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 1 червня 2023 року № 546 «Про тимчасове переміщення (евакуацію) дітей», відмова батьків або опікунів від обов'язкової евакуації дітей з населених пунктів, де ведуться бойові дії, не допускається, оскільки йдеться про життя дитини. Це є яскравим прикладом того, як держава встановлює мінімальні стандарти виконання батьківської відповідальності в екстремальних умовах.

Баланс між батьківськими правами та автономією дитини є однією з центральних проблем сучасного сімейного права. Українське законодавство поступово розширює правосуб'єктність дитини, надаючи їй можливість самостійного захисту своїх прав. Стаття 151 СК України передбачає право дитини на захист своїх прав та інтересів, зокрема шляхом звернення до суду.

Практична реалізація принципу найкращих інтересів дитини потребує врахування її думки у всіх питаннях, що її стосуються. Українське законодавство передбачає обов'язок заслуховування думки дитини, яка досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. Суди зобов'язані враховувати думку дитини під час вирішення питань про визначення місця її проживання, порядку спілкування з батьками та іншими родичами, зміни прізвища та інших істотних питань. Проте врахування думки дитини не означає її беззастережного виконання – суд має оцінити, чи відповідає висловлена позиція дійсним інтересам дитини, чи не є вона результатом маніпуляції або тиску з боку одного з батьків. Це є важливою гарантією того, що думка дитини буде враховуватися саме з метою захисту її інтересів, а не використовуватиметься як інструмент у конфлікті між батьками.

Питання автономії дитини тісно пов'язане з її віком та рівнем розвитку. Сімейний кодекс України диференціює обсяг правомочностей дитини залежно від віку: з 10 років враховується думка дитини, з 14 років дитина набуває додаткових процесуальних прав, з 16 років – права на шлюб за наявності поважних причин. Така градація відображає поступове зростання особистісної автономії дитини та визнання її як суб'єкта, здатного приймати рішення щодо власного життя. Водночас

батьківська відповідальність не припиняється з досягненням дитиною певного віку, а трансформується, адаптуючись до зростаючої самостійності дитини. Батьки поступово переходять від безпосереднього прийняття рішень за дитину до ролі консультантів і помічників, які підтримують дитину у прийнятті нею власних рішень.

***Донець Антон Геннадійович***
*к.ю.н., доц., асистент кафедри цивільного права*
*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

## ДОГОВОРИ, ЗУМОВЛЕНІ ВІЙНОЮ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України стала чинником не лише масштабної зміни суспільних і майнових відносин, а й істотної трансформації приватноправового регулювання. Війна впливає на цивільний оборот не тільки через ускладнення чи неможливість виконання вже існуючих зобов'язань, а й через формування нових договірних практик, покликаних забезпечити потреби оборони, відновлення територій, підтримання господарської діяльності та мінімізацію наслідків збройного конфлікту. За таких умов договір набуває значення не лише як інструмент реалізації автономії волі учасників цивільних відносин, а й як правова форма адаптації приватного права до надзвичайних обставин.

Вплив війни на договірне право проявляється принаймні у двох взаємопов'язаних площинах. По-перше, відбувається трансформація вже відомих договірних конструкцій: змінюється їх функціональне призначення, ускладнюється суб'єктний склад, по-новому розподіляються ризики та майнові обтяження. По-друге, виникають нові або раніше нехарактерні для масової практики договірні моделі, що не завжди мають завершене спеціальне нормативне оформлення, однак уже відіграють істотну роль у цивільному обороті. Особливий інтерес у цьому контексті становлять договір про спільне безоплатне користування нерухомим майном та договір гуманітарного розмінування.

Договір про спільне безоплатне користування нерухомим майном поширився в практиці у зв'язку з необхідністю тимчасового розміщен-

ня підрозділів Збройних Сил України та інших складових Сил оборони в об'єктах нерухомості, що належать приватним особам, суб'єктам господарювання або перебувають у володінні інших учасників цивільного обороту. Його укладення, як правило, спрямоване на оформлення фактичного користування приміщеннями військовими підрозділами та створення правової підстави для відшкодування витрат за спожиті комунальні послуги квартирно-експлуатаційними управліннями військових підрозділів, які нерідко залучаються до договору як окрема сторона.

Нібито договір безоплатного користування – це вже відома позичка. Однак уже сама назва договору вказує на його ключову особливість – спільне користування нерухомим майном власником та військовим підрозділом. Саме ця ознака викликає найбільше запитань з погляду відповідності реальному змісту таких відносин. У типовій практичній ситуації майно надається для розміщення військової частини або іншого підрозділу Сил оборони, а його використання власником істотно обмежується або фактично унеможливлюється. Навіть якщо договір формально закріплює право власника на доступ до приміщень, огляд майна чи контроль за його станом, реалізація таких прав, як правило, ставиться у залежність від погодження з користувачем, режиму безпеки, характеру дислокації військового підрозділу, а іноді й від обмежень, пов'язаних із державною таємницею. За таких умов використання терміна «спільне користування» не завжди відображає фактичну модель відносин сторін.

Сумнівною видається сама можливість кваліфікувати подібний режим як повноцінне спільне користування майном у цивільно-правовому розумінні. Спільність користування мала б передбачати реальну, а не суто формальну можливість кожної зі сторін самостійно й без істотного підпорядкування іншій стороні здійснювати правомочності щодо використання речі. Натомість у досліджуваних відносинах власник найчастіше лише зберігає окремі елементи контролю за майном, тоді як основне, цільове і функціонально визначальне користування здійснюється військовим підрозділом. Отже, задекларована договором «спільність» не завжди відповідає фактичній природі правовідношен-

ня, а тому потребує критичної оцінки як конструктивна ознака такого договору.

З огляду на це головна проблема правової природи договору полягає не стільки у його формальному співвіднесенні з одним із традиційних поіменованих договорів, скільки у визначенні реального режиму користування майном, який він встановлює. Якщо власник фактично позбавлений можливості використовувати об'єкт нерухомості відповідно до його господарського призначення, а задекларване «спільне користування» зводиться до обмеженого доступу чи контролю за станом майна, така договірна умова не повинна маскувати реальний характер відносин. Від точності цієї кваліфікації залежить і вирішення похідних приватноправових питань, зокрема щодо наслідків істотного обмеження можливості власника або іншого титульного користувача використовувати відповідне нерухоме майно.

Зазначена конструкція має значення не лише для кваліфікації основного зобов'язання, а й для вирішення похідних питань, зокрема щодо можливості зменшення чи звільнення особи від плати за користування земельною ділянкою, на якій розміщено передане для потреб оборони нерухоме майно. Якщо фактичне використання будівлі або споруди за її господарським призначенням стає неможливим чи істотно обмеженим, це впливає і на реальний характер користування відповідною земельною ділянкою, особливо коли її цільове використання безпосередньо пов'язане з обслуговуванням такого об'єкта. Водночас правове значення мають ступінь фактичного обмеження користування, площа переданого майна, обсяг збережених можливостей власника, а також недопущення зловживань у випадках, коли для потреб оборони надається лише незначна частина майнового комплексу.

Іншою показовою договірною конструкцією, виникнення та розвиток якої безпосередньо зумовлені війною, є договір гуманітарного розмінування. Масове забруднення територій України вибухонебезпечними предметами створює довготривалу загрозу життю і здоров'ю людей, перешкоджає використанню земель, відновленню виробництва, будівництву, поверненню населення та нормалізації господарського обороту. У зв'язку з цим розмінування не може розглядатися

виключно як функція держави; воно дедалі активніше здійснюється із залученням недержавних операторів протимінної діяльності на договірних засадах.

Договір гуманітарного розмінування укладається між замовником та оператором протимінної діяльності й спрямований на проведення комплексу дій щодо обстеження, виявлення, знешкодження або знищення вибухонебезпечних предметів, а також передачі очищеної або належно класифікованої території. Специфіка цього договору полягає в особливому статусі виконавця, яким може бути лише суб'єкт, що відповідає вимогам спеціального законодавства та має належну сертифікацію на здійснення відповідних процесів протимінної діяльності.

Питання правової природи договору гуманітарного розмінування є дискусійним. У практиці публічних закупівель така діяльність здебільшого оформлюється як надання послуг. Однак з позицій цивільного права розмінування не зводиться виключно до послуги, корисний ефект якої споживається в процесі її надання. Результатом відповідної діяльності є зміна фактичного і правового стану конкретної території: виявлення та усунення небезпеки, формування документально підтвердженого результату, що відкриває можливість подальшого безпечного використання земельної ділянки або об'єкта. Водночас окремі складові розмінування – нетехнічне та технічне обстеження, інформування, підготовка документації – мають сервісний характер. Це дозволяє кваліфікувати договір гуманітарного розмінування як комплексну, а в окремих випадках змішану, договірну конструкцію, що поєднує елементи договору підряду та договору про надання послуг.

Наявне спеціальне законодавство регулює організаційні засади протимінної діяльності, статус операторів, сертифікацію та окремі процедурні аспекти, однак не формує завершеної цивільно-правової моделі договору гуманітарного розмінування. Відсутні законодавче визначення такого договору, вказівка на його істотні умови, типовий договір, спеціальні правила щодо приймання результату, страхування відповідальності оператора, розподілу ризиків, залучення співвиконавців і правового статусу особи, в інтересах якої здійснюється розмінування. Особливо виразно ці проблеми проявляються у відносинах

компенсації витрат на розмінування земель сільськогосподарського призначення, де формальний замовник, платник і фактичний вигодонабувач не завжди збігаються в одній особі.

Отже, війна зумовлює не лише зміну умов функціонування традиційних договірних інститутів, а й появу нових договірних конструкцій, у межах яких класичні цивільно-правові елементи поєднуються з новими суспільними потребами. Договір про спільне безоплатне користування нерухомим майном і договір гуманітарного розмінування демонструють, що сучасне договірне право України активно адаптується до викликів воєнного часу, але водночас потребує доктринального осмислення та подальшого нормативного впорядкування. Для першої конструкції першочергового значення набуває з'ясування правової виправданості закладеної в ній ознаки спільного користування та її відповідності фактичному режиму використання майна для потреб оборони. Для другої – розроблення типової договірної моделі або, щонайменше, доктринально обґрунтованих і нормативно підтриманих вимог до її істотних умов. Саме такі кроки сприятимуть забезпеченню правової визначеності, балансу приватних і публічних інтересів та належній ролі цивільного права в умовах війни і повоєнного відновлення.

***Зеліско Алла Володимирівна***
*д.ю.н., проф., завідувачка кафедри цивільного права*
*Навчально-наукового юридичного інституту Карпатського національного університету імені Василя Стефаника*

## УЗУФРУКТ ДЕРЖАВНОГО МАЙНА: ВІД РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА ДО СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

В контексті євроінтеграційних процесів в Україні проходять стрімкі законодавчі трансформації, зумовлені потребою нагального приведення нормативних підходів до регулювання суспільних відносин згідно із вимогами європейських стандартів. Поміж таких змін є ті, які привертають максимальну увагу як науковців, так і практиків, зокрема ті, які стосуються трансформації конструкцій речових прав на чуже майно для органів державної влади та державних юридич-

них осіб для заміни застарілих та незрозумілих європейській спільноті конструкцій, на кшталт господарського відання та оперативного управління.

Активні законодавчі трансформації, пов'язані із розширенням спектру застосування узуфруктів детермінували актуалізацію зазначених питань з позиції наявного стану регулювання та перспектив подальших змін у нормативно-правових актах. Результатом напрацювань науковців та законодавців у площині змін у регулюванні державних підприємств став Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб». Вказаним вище нормативним актом було запропоновано зміни до Закону України «Про управління об'єктами державної власності», у ст. 9-1 якого визначено поняття права особистого безоплатного володіння і користування державним майном (узуфрукт державного майна), яке є речовим правом на державне майно для узуфруктаріїв – органів державної влади, державних органів, державних організацій (установ, закладів), державних некомерційних товариств та інших юридичних осіб, які не мають на меті одержання прибутку та єдиним учасником (засновником) яких є держава [1; 2]. Нормативне запровадження такої конструкції спонукає до розгляду її правових характеристик та особливостей застосування.

Спеціальним Законом визначено поняття узуфрукту державного майна. Сама легальна дефініція вказує на те, що узуфрукт є речовим правом на державне майно, відтак визначає потребу окреслення місця його в системі речових прав на чуже майно, визначених нормативно. Безумовно, що відправними тут є норми ЦК України, які не містять безпосередньо поняття узуфрукта. Визначення узуфрукта державного майна містить пряму вказівку про те, що воно є особистим правом. Відповідно до догм римського приватного права узуфрукти сформувалися і розглядалися як вид особистих сервітутів. За узуфруктом вигодонабувачеві (узуфруктарію) надавалося право безоплатно і, в більшості випадків довічно користуватися чужою річчю та її плодами [3, с. 109].

Поділ сервітутів на земельні та особисті безпосередньо застосовується у ЦК України у ч. 2 ст. 401. Якщо сервітут має «прив'язку»

при визначенні суб'єкта сервітуарія до конкретної особи, а не до майна, то він вважається особистим. Такий висновок формується виходячи із положень тієї ж ч. 2 ст. 401 ЦК України «сервітут може належати конкретно визначеній особі». Однак подальших спеціальних положень щодо особистих сервітутів ЦК України не визначає.

Стосовно узуфрукту державного майна установлюється спеціальне правове регулювання шляхом внесення відповідних норм у Закон України «Про управління об'єктами державної власності».

Узуфрукт державного майна встановлюється згідно з ч. 2 ст. 9-1 Закону «Про управління об'єктами державної власності» рішенням уповноваженого органу управління, а відтак альтернативних підстав його виникнення нормативно не передбачено. Очевидним є зазначити, що рішення таке приймається в силу владних повноважень уповноваженого органу управління та є за своєю природою адміністративним актом. *Зазначена специфічна ознака узуфрукту державного майна детермінована особливостями публічно-правових механізмів управління державним майном, в основі яких заходиться задіяний публічний інтерес*. Особисті ж сервітути згідно із загальними нормами цивільного законодавства можуть виникати на підставі договору, закону, рішення суду та заповіту. Правовою конструкцією узуфрукта державного майна згідно з тією ж статтею Закону охоплюються будь-які види рухомого або нерухомого майна, *окрім крім земельних ділянок*, яке перебуває у власності держави. Вказана ознака знаходиться у площині традиційних характеристик узуфруктів, які іще в римському приватному праві установлювалися щодо неспоживчих речей. З іншого боку, вона диференціює узуфрукт державного майна від інших видів особистих сервітутів, установлених у спеціальних нормах чинного законодавства, як-от, так званих сервітутів на право проживання (ст. 405 ЦК України «Право членів сім'ї власника житла на користування цим житлом»). У сучасних дослідженнях молодих учених зазначається, що останні становлять окрему групу сервітутів щодо житла та іншого нерухомого майна для задоволення потреб інших осіб, які не можуть бути задоволені іншим способом. В якості однієї із базових особливостей ученим наголошується, що правомірність встановлення таких сервітутів обумовлена

неможливістю задоволення сервітуарієм своїх прав та інтересів іншим способом, не пов'язаним із використанням обслуговуючої речі [4, с.5].

Чи наявна така ознака в узуфруктах державного майна? Очевидно, що ні. Усі вони встановлюються в силу рішення уповноваженого органу і критерій неможливості задоволення суб'єктом своїх прав та інтересів іншим способом, не пов'язаним із використанням обслуговуючої речі не застосовується. Диференціюється також і зміст такого особистого сервітуту як узуфрукт, адже до узуфруктарія переходить уся правомочність користування державним майном, а не користування в певних межах.

Об'єктивним буде висновок, що узуфрукт державного майна дійсно виходить за межі існуючих нормативно конструкцій особистих сервітутів у тій іпостасі, у якій вони наявні у ЦК України. Специфічні правові ознаки узуфрукта детерміновані особливостями публічно-правових механізмів управління державним майном.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України № 4196-IX від 09.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text

2. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21 вересня 2006 року № 185-V. (з усіма наступними змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16#Text

3. Основи римського приватного права: Підручник. За заг. ред. В.І. Борисової Л.М. Баранової. Х.: Право, 2008.224 с.

4. Цитульський В.І. Право користування чужим майном (сервітут): цивільно-правові аспекти: дис. … д-ра філософії в галузі права. Львів, 2023. 191 с.

***Калюжний Віктор Васильович***
*аспірант кафедри цивільного права*
*Запорізького національного університету*

## ЗАХИСТ ЖИТЛОВИХ ПРАВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

В Україні захист житлових прав здійснюється, здебільшого, в судовому порядку. Це викликане кількома причинами: високим ступенем такого захисту, який відповідає вимогам закону (адже судове рішення

може бути переглянуте в апеляційному та касаційному порядках) та обов'язковістю виконання та примусовим характером, забезпеченим примусовою силою держави. Вочевидь, є і недоліки – тривалість у часі та витрати на правову допомогу. Аналіз зарубіжного законодавства та практики його застосування свідчить, що в умовах збільшення житлових спорів (зокрема, в сфері оренди житла) є соціальний запит на сприяння держави у швидкому вирішенні конфліктних ситуацій та зменшення напруги в суспільстві.

Ми звернулися до досвіду деяких зарубіжних країн у сфері позасудових форм захисту житлових прав (вирішення житлових спорів).

Іспанія. Нове законодавство про підвищення ефективності правосуддя (ADR – ісп. MASC) закріпило норму про обов'язкову досудову процедуру врегулювання спору (шляхом переговорів або медіації), яка має передувати цивільному позову до суду, зокрема: грошових вимог до 15 000 євро, спорів між сусідами, орендних платежів. Традиційні для Іспанії позасудові механізми вирішення спорів (медіація, арбітраж та примирення) було доповнено на підставі Органічного закону 1/2025 (La Ley Orgánica 1/2025) умовою про обов'язкове досудове врегулювання конфлікту. Тепер на позивача покладено відповідний обов'язок вдатися до врегулювання спору до звернення до суду та надати суду докази спроби врегулювати конфлікт.

Законодавством Іспанії наразі передбачено наступні інструменти до- та позасудового вирішення житлових спорів: переговори (negotiation) – неформальний процес альтернативного врегулювання спорів за участю сторін та адвокатів; нотаріальна або досудова претензія у вигляді офіційного листування між сторонами. Burofax (офіційний рекомендований лист) може бути направлений поштою Іспанії (Correos). Він повинен містити завірений нотаріусом/поштою вміст та підтвердження доставки; примирення (conciliation) – переговори за участю посередника; арбітраж (arbitration) – процедура, встановлена Законом 60/2003 від 23 грудня, під час якої сторони довіряють вирішення спору арбітру, рішення (laudo) якого є обов'язковим для виконання і має таку ж юридичну силу, як і судове рішення; медіація (mediación) є добровільним процесом, в якому посередник (медіатор) допомагає

сторонам дійти згоди (Закон 5/2012). Основною відмінністю між медіацією і арбітражем є те, що вирішення спору завершується угодою сторін при медіації та рішенням при арбітражному вирішенні житлового спору; арбітражна рада з оренди (Consejo Arbitral para el Alquiler) є спеціальним органом з вирішення житлових спорів (наприклад, за договорами оренди) за умови внесення пункту про це до тексту договору.

Туреччина, як і Україна, тривалий час орієнтувалася на судовий порядок вирішення цивільних, в т.ч. житлових спорів. Інфляційні процеси збільшили кількість житлових спорів в сфері оренди житла, що спонукало до адекватної реакції держави на вирішення глобального соціального запиту. Туреччина пішла шляхом внесення змін до законодавства, зокрема, до «Закону про внесення змін до Закону про виконавче провадження та банкрутство та деяких інших законів» № 7445 та «Закону про медіацію у цивільних спорах» № 6325. Законом було розширено коло спорів, які можуть бути вирішені шляхом обов'язкової та добровільної медіації. Дія закону про обов'язкову медіацію була поширена на відносини щодо орендованого житла та низку інших житлових спорів, за виключенням виселення особи з житла, зокрема, з орендованого. Згідно процедури після подання заяви суд призначає медіатора, який зв'язується зі сторонами та призначає дату та місце першої зустрічі. Сторони можуть залучати своїх адвокатів або законних представників до участі у медіаційних сесіях. Медіатор збирає сторони для вільного виявлення претензій, вимог та аргументів для справедливого, шанобливого та орієнтованого на вирішення питання спілкування, яке закінчується звітом медіатора про врегулювання, який підписується обома сторонами. Відтак, спір вирішується швидко та без необхідності судового розгляду.

Аналіз досвіду вирішення житлових спорів в зарубіжних країнах свідчить про зростаючу роль позасудової, в т.ч. досудової форми (порядку) захисту житлових прав. Враховуючи українські традиції, вбачаємо можливість запозичення окремих видів інструментів в межах позасудової (неюрисдикційної) форми захисту. Ментально довіра українських громадян до судового порядку вирішення спору, що, зокрема, є наслідком сформованого з часів проголошення незалежнос-

ті України правосуддя (йдеться не лише про примусову, забезпечену механізмом, силою та владою органів державної влади обов'язковість виконання судових рішень та їх преюдиційне значення, а й процедуру звернення, вивчення, дослідження та оцінки доказів, вислуховування вимог, доводів та аргументів сторін (audiatur et altera pars), тобто, процедури регламентованої процесуальними кодексами), дозволяє пропонувати парадигму, за якої у громадян має бути альтернатива – вдатися до досудового чи позасудового порядку захисту порушених житлових прав чи одразу звернутися до суду на підставі ст. 55 Конституції України (право безпосереднього звернення до суду, підтверджене в рішенні Конституційного Суду України). В межах досудового чи позасудового форм та порядку захисту житлових прав пропонуємо нормативно (в Законі України «Про основні засади житлової політики») закріпити можливість досудового врегулювання житлового спору шляхом: направлення претензій, ведення переговорів, медіації, вирішення житлового спору в третейському суді. Також пропонуємо створити Державну комісію з врегулювання житлових спорів, на яку покласти повноваження з безкоштовного вирішення житлових спорів шляхом прийняття рішення, яке, у випадку відсутності згоди з ним однією із сторін спору, може бути оскаржене в суді. Строк на оскарження такого рішення може бути обмежений 10-15 днями. За відсутності оскарження рішення повинне мати таку ж юридичну силу, як і судове.

***Кирилюк Алла Володимирівна***
*к.ю.н., доц., доцентка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»,*

## ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ ЗА ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Сучасні цифрові технології поступово, але докорінно трансформують суспільні відносини, дедалі глибше проникаючи в усі сфери людської діяльності. Особливо помітними ці процеси стали в умовах гібридної війни, коли цифровий простір перетворився не лише на се-

редовище комунікації та творчої самореалізації, а й на один із ключових театрів інформаційного протистояння. Змінюються способи спілкування, ведення бізнесу, поширення інформації та створення об'єктів інтелектуальної власності. Водночас істотних трансформацій зазнають суспільні відносини, пов'язані з реалізацією та захистом авторських прав на контент, що поширюється через глобальну мережу Інтернет.

Поява цифрових платформ і соціальних мереж, з одного боку, відкрила безпрецедентні можливості для обміну інформацією, поширення творчих результатів та розвитку свободи вираження поглядів. З іншого боку, саме ці платформи стали основними каналами масового розповсюдження контенту, включаючи його незаконне копіювання, репостинг, модифікацію та використання без згоди правоволодільців [1]. В умовах гібридної війни такі процеси набувають особливої небезпеки, оскільки неправомірне використання об'єктів авторського права нерідко поєднується з інформаційно-психологічними операціями, дезінформацією, пропагандою та маніпуляцією громадською думкою.

Сьогодні надзвичайно складно, з одного боку, забезпечити належний захист авторського контенту, а з іншого – гарантувати добросовісним користувачам можливість встановити правоволодільця та отримати необхідний дозвіл на використання твору. Додаткові труднощі виникають через транскордонний характер поширення цифрової інформації, коли автори, користувачі та оператори платформ перебувають у різних юрисдикціях. У воєнний період така ситуація ускладнюється необхідністю оперативного реагування на випадки незаконного використання контенту, що може бути спрямоване на підрив інформаційної безпеки держави або дискредитацію її інституцій.

Стрімке зростання обсягів цифрового контенту та його миттєве поширення через соціальні платформи породжують складні питання щодо встановлення правоволодільців, контролю за використанням творів та виплати авторської винагороди. Водночас інформація про суб'єктів авторських прав залишається розпорошеною між видавцями, медіакомпаніями, організаціями колективного управління та іншими посередниками. За таких умов правоволодільці часто втрача-

ють можливість ефективно контролювати використання своїх творів, особливо коли порушення відбуваються через міжнародні цифрові платформи або на територіях, де механізми правового захисту є обмеженими [2,с. 169].

Особливої актуальності ця проблема набуває під час збройної агресії та інформаційного протистояння, коли результати творчої діяльності можуть використовуватися для створення фейкових повідомлень, пропагандистських матеріалів, маніпулятивних відео чи інших інформаційних продуктів, спрямованих на вплив на суспільну свідомість. У таких випадках порушення авторських прав виходить за межі приватноправового конфлікту та стає складовою загроз національній безпеці.

Причини зазначених проблем значною мірою пов'язані з традиційними принципами авторського права, відповідно до яких охорона твору виникає автоматично з моменту його створення, а будь-яке використання потребує попередньої згоди автора. В умовах цифрового середовища та гібридної війни такі механізми дедалі частіше виявляються недостатньо ефективними. Масовий характер обміну інформацією, анонімність користувачів та автоматизовані алгоритми поширення контенту значно ускладнюють реалізацію виключних прав автора [3, с. 40].

Окремої уваги потребує питання захисту контенту, який створюється користувачами соціальних мереж переважно з метою комунікації. Сучасні платформи фактично змінили функціональне призначення багатьох об'єктів авторського права, перетворивши їх на інструмент повсякденного спілкування. Водночас саме такий контент нерідко використовується під час інформаційних кампаній, а окремі фотографії, відеозаписи чи повідомлення можуть набувати стратегічного значення в умовах воєнного стану. Тому питання визначення критеріїв оригінальності та обсягу правової охорони таких об'єктів потребує нового осмислення з урахуванням як інтересів авторів, так і завдань забезпечення інформаційної безпеки. Крім того, поняття «мультимедійний продукт» наразі не закріплене в чинному законодавстві. Водночас у пункті 65 статті 1 Закону України «Про авторське право і суміжні

права» використовується категорія «цифровий контент (електронна (цифрова) інформація)», під якою розуміються будь-які відомості або дані в електронній формі, що містять об'єкти авторського права та/або суміжних прав і можуть зберігатися чи поширюватися у вигляді одного або кількох файлів, частин файлів або записів у базах даних на комп'ютерах, серверах та інших носіях, зокрема в мережі Інтернет [1]. З огляду на стрімке поширення мультимедійних продуктів, зростання їх економічного значення та активну участь у цивільному обороті, доцільним видається законодавче визначення цього поняття, а також встановлення особливостей правового режиму таких об'єктів авторського права шляхом внесення відповідних змін і доповнень до зазначеного Закону [4, с. 206].

У випадках, коли правоволоділець зацікавлений у захисті своїх прав та отриманні винагороди, необхідним видається створення більш ефективної міжнародної системи цифрової ідентифікації та реєстрації прав на контент. Така система могла б спростити процедури ліцензування, забезпечити належну фіксацію прав авторів і водночас підвищити ефективність виявлення незаконного використання творів на цифрових платформах.

Особливу роль у сучасних умовах відіграють самі цифрові платформи, які поступово перетворюються з технічних посередників на активних учасників інформаційних процесів. Саме вони визначають правила поширення інформації, формують алгоритми рекомендацій, здійснюють модерацію контенту та впливають на його видимість для користувачів. В умовах гібридної війни такі функції безпосередньо впливають на стан інформаційної безпеки держави.

Формально платформи закріплюють свої повноваження у користувацьких угодах, відповідно до яких отримують широкі ліцензійні права на використання контенту користувачів. Хоча подібне саморегулювання частково вирішує проблему доступності контенту, воно водночас породжує ризики обмеження прав авторів, втрати контролю над використанням творів та відсутності справедливої винагороди за їх поширення.

Крім того, цифрові платформи нерідко стають середовищем розміщення контенту, який порушує права третіх осіб. У воєнний період

такі порушення можуть супроводжуватися використанням об'єктів авторського права для інформаційних атак, створення дезінформаційних матеріалів, поширення пропаганди держави-агресора або маніпулятивного контенту, спрямованого на дестабілізацію суспільства.

Тривалий час діяльність платформ захищалася концепцією safe harbor («безпечної гавані»), яка обмежувала їхню відповідальність за дії користувачів. Однак розвиток цифрових технологій продемонстрував, що сучасні платформи вже не можуть розглядатися виключно як пасивні посередники. Завдяки використанню алгоритмів штучного інтелекту, систем рекомендацій, автоматизованої модерації та таргетування контенту вони здійснюють реальний вплив на його поширення та споживання.

Саме тому в міжнародній практиці формується тенденція до посилення відповідальності цифрових платформ за порушення авторських прав. Особливого значення набуває підхід, відповідно до якого оператор платформи може визнаватися суб'єктом доведення твору до загального відома, якщо він відіграє суттєву роль у забезпеченні доступності контенту [5]. Такий підхід є надзвичайно важливим для протидії використанню цифрових сервісів як інструментів інформаційної війни.

У цьому контексті положення статті 17 Директиви ЄС 2019/790 демонструють перехід до концепції активної відповідальності платформ. Вони зобов'язують операторів вживати заходів для отримання дозволів від правоволоділців, запобігати розміщенню незаконного контенту та оперативно реагувати на повідомлення про порушення [6]. В умовах гібридної війни такі механізми можуть виступати не лише засобом охорони авторських прав, а й інструментом захисту інформаційного простору держави від незаконного використання контенту у ворожих інформаційних операціях.

Таким чином, стрімкий розвиток цифрових платформ та їх зростаючий вплив на інформаційні процеси зумовлюють необхідність переосмислення традиційних підходів до відповідальності інформаційних посередників. В умовах гібридної війни захист авторських прав тісно пов'язується із забезпеченням інформаційної безпеки, захистом

національного інформаційного простору та протидією інформаційним загрозам. За таких обставин цифрові платформи повинні розглядатися не лише як учасники ринку цифрових послуг, а й як суб'єкти, на яких покладається важлива суспільна відповідальність за недопущення поширення незаконного контенту, дотримання авторських прав та забезпечення стійкості інформаційного середовища держави в умовах сучасних воєнних викликів.

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 1.12.2022 року № 2811-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text
2. Барановська В. М. Право інтелектуальної власності в цифрову добу. *Аналітично порівняльне правознавство.* 2024. Вип. 1. С. 167–171.
3. Кочина О.С. Порушення авторських прав у мережі Інтернет: правові проблеми та шляхи їх подолання. *Нове українське право.* 2022. Вип. 4. С. 38–43.
4. Колб О.С., Пирога І.С., Джуган В.В. Аспекти захисту авторського права в мережі інтернет. *Аналітично-порівняльне правознавств.* 2025. № 05. частина 1. С. 204-208.
5. Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society. EURlex. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/29/oj/eng
6. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC. EUR-lex. URL: https://eurlex.europa.eu/eli/dir/2019/790/oj/eng



***Коваленко Сергій Олегович***
*аспірант кафедри приватного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*


## СПАДКОВИЙ ДОГОВІР: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Інститут спадкового договору в Україні, закріплений у главі 90 ЦК України, сьогодні набуває особливого значення. Війна, окрім безпосередньої небезпеки для життя, здоров'я та майна людей у зонах бойових дій, спричиняє руйнування звичних соціальних зв'язків, порушення усталеного побуту та системи піклування за особами, які цього

потребують. Зазвичай турботу про малолітніх, непрацездатних і літніх людей беруть на себе їхні рідні, однак нині це стало вкрай складним через територіальне розділення: окупацію, бойові дії, виїзд за кордон або службу в Збройних Силах України.

У таких умовах спадковий договір виступає як надійний інструмент «відкладеної компенсації» витрат в інтересах особи, за якою необхідний догляд. На відміну від заповіту, спадковий договір дає відчужувачу (яким часто виступає соціально незахищена особа) гарантію довічного забезпечення, а набувачу – правову визначеність щодо отримання майна в майбутньому [1]. Крім того, триваючий процес рекодифікації цивільного законодавства, необхідність його гармонізації з правом Європейського Союзу, а також інтеграція практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) щодо захисту «правомірних очікувань», диктують потребу усунення існуючих законодавчих прогалин.

Відповідно до ст. 1302 ЦК України, за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача [2].

У вітчизняній цивілістиці та судовій практиці усталилася позиція, що спадковий договір не є окремим видом спадкування. Перехід майна від відчужувача до набувача відбувається не в порядку спадкового правонаступництва, а на підставі укладеного договору. Тож на ці відносини не поширюються правила про спадкування, зокрема й право на обов'язкову частку у спадщині. Міністерство юстиції України чітко розмежовує ці поняття: заповіт – це односторонній правочин, який можна скасувати будь-якої миті, тоді як спадковий договір є двостороннім консенсуальним договором, що встановлює стійкі взаємні права та обов'язки [1].

Вектор на зближення українського законодавства з європейським вимагає аналізу зарубіжного досвіду. У більшості країн ЄС (Німеччина, Австрія, Швейцарія, Латвія) спадковий договір відіграє роль повноцінної третьої підстави спадкування. Німецька модель (§§2274-2302 Німецького цивільного уложення) спрямована на призначення спадкоємця і породжує саме відносини спадкування. Крім того, у Німеччині

спадкодавець після укладення договору зберігає ширші права та має змогу вільно розпоряджатися своїм майном за життя [3].

Натомість в Україні конструкція цього договору створює зобов'язальні правовідносини до смерті відчужувача і речові – після. З метою забезпечення інтересів набувача нотаріус обов'язково накладає заборону відчуження на майно. Відповідно, заповіт, складений щодо цього ж майна, визнається нікчемним. Така «жорстка» фіксація об'єкта договору надійно захищає майнові інтереси набувача та відповідає принципам ст. 1 Першого протоколу до ЄСПЛ щодо захисту права власності [4, 5]. Водночас, з огляду на практику ЄС (наприклад, Директиву 2019/790 або європейські цивільні уложення), науковці обговорюють доцільність надання сторонам більшої диспозитивності, дозволяючи, наприклад, ширше укладати такі договори подружжю щодо спільного майна.

Війна створює екстремальні умови для виконання цивільних зобов'язань. Спадковий договір стає життєво необхідним для осіб, чиї родичі вимушено переселені або мобілізовані. Договір може передбачати матеріальне забезпечення (сплата комунальних послуг, купівля ліків) і нематеріальні дії (особистий догляд, організація побуту). Українське законодавство дозволяє виступати набувачем юридичним особам, що відкриває шлях до укладання договорів із благодійними фондами чи волонтерськими організаціями.

Однак, як нам показує практика, можуть виникати й безпрецедентні виклики.

Ризик знищення майна. Предметом спадкового договору найчастіше є нерухомість. Внаслідок ворожих обстрілів майно може бути зруйноване. Оскільки договір є алеаторним (ризиковим), втрата об'єкта унеможливлює перехід права власності до набувача, який міг роками сумлінно фінансувати відчужувача. Щоб уникнути цього, рекомендується застосовувати механізми майнового страхування або вносити до договору положення про заміну об'єкта чи трансформацію обов'язку в грошовий борг.

Неможливість особистого виконання. Через евакуацію або мобілізацію особисте виконання умов договору набувачем може стати

об'єктивно неможливим. Судова практика (зокрема, постанова КЦС ВС від 21.01.2021 у справі № 524/354/19) вказує: якщо в договорі не закріплено вимогу виключно особистого догляду, набувач має право залучати третіх осіб (доглядальниць, соціальних працівників). Ці нюанси важливо чітко прописувати під час укладання правочину [4, 6].

Динаміка виконання спадкового договору має прогалини, які найгостріше проявляються в судових спорах.

А) Умисне вбивство відчужувача. Згідно зі ст. 1308 ЦК України, спадковий договір розривається лише на вимогу відчужувача (за невиконання розпоряджень) або набувача (через неможливість виконання). Якщо набувач умисно вбиває відчужувача заради швидкого отримання майна, спадкоємці потерпілого формально не мають законної підстави розірвати договір. Верховний Суд змушений застосовувати аналогію закону (норми про розірвання договору дарування через злочин). Проте аналогія тут є недосконалою через кардинально різну правову природу цих договорів. Як слушно зазначає О.Є. Кухарєв, необхідно доповнити ст. 1308 ЦК України прямою нормою: «Якщо набувач учинив умисне вбивство відчужувача, спадкоємці відчужувача мають право вимагати розірвання спадкового договору» [7].

Б) Коло осіб, уповноважених на ініціювання розірвання. Об'єднана палата КЦС ВС у постанові від 10.04.2023 (справа № 591/1419/20) визначила, що спадкоємці не можуть подавати позов про розірвання спадкового договору, оскільки цей правочин нерозривно пов'язаний виключно з його сторонами. Спадкоємці мають право лише вимагати від набувача відшкодування коштів як безпідставно збереженого майна, якщо вони самостійно понесли витрати на догляд. Хоча це стабілізує цивільний оборот [6], такий підхід іноді залишає тяжкохворого відчужувача без належного правового захисту.

В) Смерть набувача. У разі передчасної смерті набувача спадковий договір припиняється. Спадкоємці набувача не замінюють його у договорі автоматично, а можуть лише вимагати від відчужувача відшкодування понесених за життя набувача витрат.

Г) Інститут «контролюючої особи». Відчужувач має право призначити особу, яка здійснюватиме контроль за виконанням умов до-

говору після смерті відчужувача (наприклад, проведення поховання за певним обрядом). Якщо її не призначено, ці функції покладаються на нотаріуса. Однак повноваження такого контролера в законі розмиті. Він не є стороною договору і не має імперативного права вимагати його розірвання у суді в разі саботажу з боку набувача. Для повноцінної роботи цього механізму слід наділити контролюючу особу процесуальним правом звертатися до суду з позовом про примусове виконання дій або розірвання договору. Відповідно до публікацій у фахових виданнях, чітка фіксація обов'язків контролю робить договір справді дієвою альтернативою заповіту [8].

Спадковий договір – це складний, але високоефективний правовий інструмент, який в умовах воєнного стану слугує важливою соціально-економічною гарантією. Порівняно із заповітом, він створює стійкий баланс інтересів: відчужувач отримує забезпечення і зберігає майно до смерті, а набувач має гарантію, захищену нотаріальною забороною відчуження.

Водночас аналіз доктрини та судової практики свідчить про необхідність вдосконалення цього інституту в рамках глобальної рекодифікації цивільного законодавства. З метою гармонізації з принципами європейського права необхідно: законодавчо наділити спадкоємців правом вимагати розірвання договору у випадку умисного вбивства відчужувача набувачем; деталізувати статус і повноваження контролюючої особи, надавши їй право судового позову, адаптуючи практику до умов воєнного стану, популяризувати включення до тексту договорів положень про страхування предмета договору від воєнних ризиків та механізми компенсації в разі його знищення.

Практичне усунення цих законодавчих прогалин дозволить спадковому договору повноцінно виконувати свою місію надійного способу передачі майна, що є критично важливим для стабілізації правовідносин в сучасному українському суспільстві.

## ЛІТЕРАТУРА:

1. У Мінюсті нагадали, у чому різниця між заповітом і спадковим договором. *Судово-юридична газета.* URL: https://sud.ua/uk/news/ukraine/341334-u-minyuste-napomnili-v-chem-raznitsa-mezhdu-zaveschaniem-i-nasledstvennym-dogovorom

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15

3. Труфанова Ю., Яценко Х. Спадковий договір: гармонізація з правом Європейського Союзу. *Актуальні проблеми правознавства*, 2022. 2 (30). С. 115-120. URL: https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1389/1436

4. Спадковий договір – як зафіксувати умови передачі майна заздалегідь. *Судово-юридична газета.* URL: https://sud.ua/uk/news/ukraine/359233-nasledstvennyy-dogovor-kak-zafiksirovat-usloviya-peredachi-imuschestva-zaranee

5. Спадковий договір: три важливі твердження, які варто завжди пам'ятати. *ЮРЛІГА*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/234847_spadkoviy-dogovr-tri-vazhliv-tverdzhennya-yak-varto-zavzhdi-pamyatati

6. Постанова КЦС ВС від 21.01.2021 у справі № 524/354/19URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/94328476?from=%22+524%2F354%2F19%22

7. Кухарєв О. Є. Щодо питання стосовно вдосконалення інституту спадкового договору в контексті рекодифікації цивільного законодавства України. *Нове українське право*, 2021. Вип. 3. С. 72-77. URL: https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/26/22

8. Спадковий договір як альтернатива спадкуванню. *Юридична газета.* URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/spadkoviy-dogovir-yak-alternativa-spadkuvannyu.html

***Коссак Володимир Михайлович***

*д.ю.н., проф., завідувач кафедри цивільного права і процесу Львівського національного університету імені Івана Франка*

## ПРАВОВА ПРИРОДА ІПОТЕКИ: РИМСЬКЕ ПРАВО ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Іпотека як вид забезпечення належного виконання договірних зобов'язань відома з часів римського права. Про це свідчить різноманітність правових форм заставного забезпечення, які дійшли до наших часів в джерелах римського права. У класичний період розвитку римського права з'явилася третя форма застави – hypotheka (іпотека). Полягав цей вид застави в тому, що заставна річ тільки визначалася (зазначалася як її вартість) у договорі, однак не передавалася кредитору, а залишалася у боржника – як у власності, так і в користуванні. Сторони у договорі зберігали свої попередні назви. Встановлювалася іпотека шляхом простої (письмової, при свідках) угоди. Тобто у влас-

ність кредитора заставлена річ не переходила, а продавалася. Це було характерною особливістю іпотеки. Кредитор міг цю річ забрати собі тільки у випадку наданого йому преторським інтердиктом дозволу або ж якщо така умова була передбачена у самому іпотечному договорі. Тоді кредитор міг забрати річ у свою власність, сплативши боржнику ту суму з вартості речі, яка перевищувала борг [1, с. 258-259]. Натомість у Цивільному кодексі України [2] іпотека відповідно до статті 575 розглядується як окремий різновид застави. З таким підходом погодитись не можна, оскільки в джерелах римського права іпотека була самостійним видом забезпечення зобов'язання. Це підтверджується також сучасним станом цивільного законодавства в сфері регулювання заставних відносин. Адже Закони України «Про заставу» [3] та «Іпотеку» [4] є спеціальними нормативними актами, спрямованими на врахування предмета та особливостей правового механізму регулювання кожного з них.

Предметом іпотеки може бути об'єкт незавершеного будівництва або інше нерухоме майно, яке стане власністю іпотекодавця після укладення іпотечного договору, за умови, що іпотекодавець може документально підтвердити право на набуття ним у власність відповідного нерухомого майна у майбутньому.

Частина об'єкта нерухомого майна може бути предметом іпотеки лише після її виділення в натурі і реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості, якщо інше не встановлено законом. Іпотека поширюється на частину об'єкта нерухомого майна, яка не може бути виділеною в натурі і була приєднана до предмета іпотеки після укладення іпотечного договору без реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості.

В юридичній літературі надалі дискутується питання щодо правової природи іпотечних відносин. Поряд із зобов'язальною природою іпотечних відносин домінує теорія змішаної зобов'язально-речової та речової природи іпотеки. Підставою для дискусії є передбачений в Цивільному кодексі України правовий механізм регулювання іпотечних відносин, який не відносить заставу та іпотеку до речових прав. Це призводить до різних підходів розуміння суті іпотечних відносин і відповідно до неоднакового застосування положень законодавства.

Іпотека є акцесорним правовідношенням стосовно основного договірного зобов'язання. Припинення основного зобов'язання має наслідком також припинення іпотеки. Однак виникає питання щодо правових наслідків спливу строків позовної давності за основним зобов'язанням. Може виникнути ситуація, коли суд відмовляє в захисті внаслідок спливу строку позовної давності, а відносини іпотеки тривають.

При посвідченні іпотечних договорів виникає необхідність реєстрації іпотеки та заборони в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно (далі – ДРРП). Ця необхідність ґрунтується на вимогах ст. 4 Закону України «Про іпотеку», ст. 73 Закону України «Про нотаріат» [5], ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [6]. Стаття 2 Закону «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» визначає поняття «обтяження» для цілей цього Закону як заборону розпоряджатися та/або користуватися нерухомим майном, яка встановлена або законом, або актами уповноважених на це органів державної влади, їх посадових осіб або яка виникає на підставі договорів. Таким чином, заборона відчуження предмета іпотеки, яку накладає нотаріус одночасно з посвідченням іпотечного договору, входить до поняття «обтяження». Відповідно до ст. 4 Закону України «Про іпотеку», державній реєстрації підлягає обтяження нерухомого майна іпотекою. Однак Закон «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» відносить іпотеку не до обтяжень, а до інших речових прав.

Таким чином, законодавство, що регулює державну реєстрацію іпотеки, виходить з речово-правової природи іпотечних відносин. Для усунення суперечностей в застосуванні норм різних інститутів цивільного права доцільно серед видів речових прав передбачити заставу та іпотеку. Це підтверджується досвідом країн-членів Європейського Союзу, в яких застава визнається речовим правом. Гармонізація норм вітчизняного законодавства в коментованій сфері правовідносин відповідає положенням Угоди про асоціацію України з країнами-членами ЄС.

Тому в проєкті Цивільного кодексу України (Кодекс права приватного) [7] необхідно передбачити як самостійні категорії забезпе-

чення належного виконання зобов'язань «заставу» та «іпотеку». Відповідно перелік видів речових прав доповнити поняттям заставних та іпотечних речових прав.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Римське приватне право: підруч. Є. М. Орач, Б. Й. Тищик. Київ: Ін Юре, 2012. 392 с.

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

3. Про заставу: Закон України від 02.10.1992 р. № 2654-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12#Text

4. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 р. № 898-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text

5. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text

6. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text

7. Цивільний кодекс України: Проєкт Кодексу (станом на 22.01.2026). URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/f6892c51-ef3f-4eac-86e4-e225f615ddb6

***Кравчик Марта Богданівна***

*к.ю.н., доцент кафедри цивільного права та процесу*
*Львівського національного університету імені Івана Франка*

## РИМСЬКА ЦИВІЛІСТИЧНА ДОКТРИНА ЯК ОСНОВА НОВІТНЬОЇ РЕКОДИФІКАЦІЇ СПАДКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Фундаментальне становлення сучасного спадкового права в процесі історичного розвитку зазнало сприятливого впливу римського приватного права. Історичне походження і розвиток спадкового права України нерозривно пов'язане з римською правовою доктриною, що відображена у приписах Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року. Значна роль у процесі уніфікації приватного права на основі принципів Європейського Приватного права, в тому числі спадкового права України, як фундаментального інституту цивільного права, належить римському приватному праву, оскільки увібрало в себе не тільки досвід довговічного приватного права, а й світовий правовий досвід.

Спадкове право несе свої витоки ще з часів Римської імперії, де спадкуванням вважалося перехід майна від померлої особи до інших осіб. Відповідно до ст. 1216 Цивільного кодексу України спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). У римському приватному праві у визначенні поняття «спадкування» не передбачалося конкретизації щодо переходу прав та обов'язків, про те право на спадкування включало в себе весь їх обсяг за померлим, що свідчить про подібність розуміння та реалізації даного припису і з сучасним спадковим законодавством України [1].

Слід зазначити, що регламентація приписів спадкового права здійснена в Законах XII таблиць і містила начало поділу на спадкування за законом, як основним, із закріпленням двох черг спадкування та за заповітом. Римськими правотворцями були розроблені ключові поняття спадкового права, процедурні особливості спадкування за законом та за заповітом. Спадкування за правом Юстиніана вже було більш наближеним до сучасного інституту та передбачало п'ять класів (черг) спадкування та встановлювало черговість спадкування.

Відтак, до першого класу належали діти незалежно від статі і віку, онуки ; до другого класу батько й мати, дідусь і бабуся з боку батька, дідусь і бабуся з боку матері, інші висхідні родичі, якщо вони були; третій клас включав неповнорідних братів, сестер та дітей раніше померлих неповнорідних братів й сестер; четвертий клас – решта бокових родичів без обмеження ступенів, при цьому родичі більш близького ступеня усували родичів більш далекого ступеня і до п'ятого класу належав той з подружжя, хто пережив спадкодавця (чоловік після смерті дружини або дружина після смерті чоловіка). Той з подружжя, хто пережив померлого, закликався до спадкування за умови, що нікого із перелічених у перших чотирьох класах родичів на момент відкриття спадщини не виявилося чи ніхто з них спадщину не прийняв. Практично ця група спадкоємців до спадкування закликалася дуже рідко [2, с. 24].

Домінуючою ознакою чинного Цивільного кодексу України є стан родинних зв'язків із померлим спадкодавцем. Черговість спадко-

ємців залежить від ступеня споріднення їх зі спадкодавцем: чим ближче ступінь споріднення – тим більше можливостей у родича спадкодавця стати його спадкоємцем.

Відповідно до приписів ст.ст. 1261-1265 Цивільного кодексу України встановлено п'ять черг спадкоємців за законом. До першої черги належать діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки; до другої черги рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід як з боку батька, так і з боку матері; в третю чергу мають право на спадкування рідні дядько та тітка спадкодавця; четверта черга – це особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини і до п'ятої відносить законодавець інших родичів спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення та утриманці спадкодавця, які не були членами його сім'ї. Ступінь споріднення визначається за числом народжень, що віддаляють родича від спадкодавця, народження самого спадкодавця не входить до цього числа.

Як наслідок можемо прослідкувати подібності у визначені та приналежності осіб до черг/класів спадкоємців Цивільного кодексу України із приписами римського права. Подібність характерна не лише щодо визначення черг спадкування, а й щодо ключової ознаки набуття права на спадкування – право на спадщину мали особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця та народжені живими після його смерті. Характерною для римського права слугувала умова, яка була обов'язковою, що для того аби визнати дитину яка не народжена спадкоємцем, вона повинна була бути зачати за життя спадкодавця в межах законного шлюбу. Тобто в межах справедливого захисту майбутнього покоління спадкодавця ще римські юристи передбачили виняток для вигоди дитини яка має народитись.

Щодо спадкування за заповітом, то слід відмітити, що спершу таке спадкування у часи давнього римського права не було розвинутим, про те згодом набув частого практичного застосування. Для за-

повіту давнього римського права так як і для сучасності незмінним залишається принцип свободи заповіту, що визначав можливість призначення спадкоємцем на свій розсуд будь кого із родичів чи сторонніх осіб та укладався відповідно до вимог.

Процес трансформації та розвитку суспільних відносин породжує потребу в оновленні спадкового законодавства, норми якого відповідатимуть суспільним викликам сьогодення. Чітким відображення слугує законотворче напрацювання у вигляді розробки нового Цивільного кодексу України, що має назву «Цивільний кодекс України (Кодекс права приватного)» проєкт якого зареєстрований 22 січня 2026 року у Верховній Раді (№ 14394) далі (Проект). Метою постало системне оновлення приватного права, впровадження балансу кодифікації та адаптації норм цивільного законодавства до сучасних викликів сьогодення, про що зазначається в пояснювальній записці до законопроєкту. Характерним для даного напрацювання є впровадження в новітню термінологію, що характерна ще давньому римському праву, легату (заповідального відказу), а саме у ч.5 ст. 1716 проекту «Цивільний кодекс України (Кодекс права приватного)» передбачено заміну формулювання заповідального відказу на легат, а у ст. 1731 Проєкту збережено право заповідача зробити у заповіті заповідальний відказ, який іменуватиметься легатом; а набувачами за легатом можуть бути особи, які входять, а також ті, які не входять до числа спадкоємців за законом.

Також у Проекті у ч.2. ст. 1714 запропоновано включити до числа спадкоємців за заповітом фізичних осіб, зачатих протягом шести місяців з часу відкриття спадщини в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій з репродуктивного біологічного матеріалу заповідача за умови народження їх живими після відкриття спадщини. Це постане важливим напрямом оновлення спадкового права в частині розширення переліку суб'єктного складу спадкових правовідносин. Дані особи можуть бути зачаті після смерті спадкодавця із застосуванням репродуктивних технологій. Правовий статус даної категорії осіб залишається поза межами нормативного регулювання. Визнання таких дітей спадкоємцями повинно здійснюватись за наявності умови щодо строку, протягом якого може бути проведено штучне заплід-

нення із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій та за умови здійснення волевиявлення у заповідальному розпорядженні. Надшвидкий розвиток новітніх технологій в галузі медицини надає можливість реалізувати право на батьківство та материнство за допомогою репродуктивних технологій . Проте вважаю, що реалізація даного права повинна виходити з спільного волевиявлення батьків як суб'єктів репродуктивного процесу. Це забезпечує моральну легітимність спадкування та видозмінює біологічний факт народження у юридично значущу подію, що відповідає волі спадкодавця. Як наслідок, слід дану умову висвітлювати у заповідальному розпорядженні спадкодавця, що буде підтвердженням розуміння народження в майбутньому спадкоємця. В контексті цього пропоную викласти ст. 1222 ЦК України в такій редакції: «1. Спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини. 2. Право на спадкування можуть мати фізичні особи, які зачаті за допомогою допоміжних репродуктивних технологій після смерті спадкодавця впродовж 6 місяців з часу відкриття спадщини та народжені живими за умови вчинення спадкодавцем заповідального розпорядження на випадок його смерті» [6.с. 367].

Ще одним вагомим нововведенням може стати розширення черг спадкування до шести та зміна осіб, які передбачені у визначених чергах спадкоємців, які закріплені у ст.ст. 1261-1265 ЦК України. А саме, відповідно до ст.ст 1758-1762 Проекту до другої черги спадкоємців запропоновано віднести онуків спадкодавця, батьки яких є живими на час відкриття спадщини, як наслідок, рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід з боку батька, так і з боку матері можуть стати спадкоємцями вже не другої, а третьої черги, а також жінка або чоловік, які проживали із спадкодавцем у фактичному сімейному союзі (хоча належать відповідно до чинного Цивільного кодексу України до спадкоємців четвертої черги); у четверту чергу право на спадкування за законом матимуть рідні дядько та тітка спадкодавця; у п'яту – особи які проживали із спадкодавцем однією сім'єю не менше п'яти років до часу відкриття спадщини, крім фактичного сімейного союзу; а у шосту

останню – інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення та утриманці, які не були членами його сім'ї. Ключовою особливістю даного напрацювання мабуть постає збереження майна в межах родини спадкодавця та збереження легітимних майнових очікувань більш віддалених родичів, пріоритет майнових інтересів представників з числа дальших родичів над публічним пріоритетом, що постане ще одним наближенням цивільного законодавства України до континентальної правової системи та корелюється з правовою доктриною європейського спадкового права.

Важливими чинниками при здійсненні вдосконалення цивільного законодавства України та норм спадкового права повинно стати усвідомлення тієї обставини, що формування такого законодавства, його розвиток та вдосконалення має відбуватись таким чином, як це мало місце в більшості європейських країн – на основі рецепції римського права, котра відбувається з особливостями, властивими даній локальній цивілізації. Авторами проєкту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) слід поповнити його надбаннями з скарбниці світової цивілістики, а критеріями відбору правових рішень повинно послугувати поєднання положень римського права з особливостями властивими національній правовій системі України [3, с. 33-34].

Концепт римського права став основою формування концепту європейського приватного права, що стало можливим після створення необхідного світоглядного та ментального підґрунтя, що забезпечило здатність мислячого населення сприйняти приватне право, як цінність, а приватноправові цінності, – як складові останнього, з його лібералізмом, індивідуалізмом, суверенітетом особи, приватною власністю [4, с. 7].

Здійснюючи аналіз спадкового законодавства, приходимо до висновку, що його модернізація на часі. Сучасна правова модель проходить адаптацію по відношенню до розвитку сучасного суспільства. Врахувавши реалії сьогодення, зарубіжний досвід іноземних держав та втіливши досягнення в сфері правової науки спадкове право України стане більш демократичним [5, с. 75]. Процес оновлення спадкового законодавства в частині новелізації цивільного є тривалим та не

простим. Виклики сьогодення формують нові підходи у врегулювання суспільних відносин, а модернізація правових інститутів з актуалізацією їх подальшого розвитку та вдосконалення відбувається на ґрунті рецепції римського приватного права.

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/435-15#Text
2. Васильченко В.В. Римське спадкове право на тлі сучасного права. Спадкове право. Запоріжжя: Верже. 1999. С. 130.
3. Харитонов Є.О., Харитонова О.І.. Рецепція римського права як складова концепції вдосконалення цивільного законодавства України. *Вісник університету внутрішніх справ.* 1999. Вип. 6. С. 32-35.
4. Харитонов Є.О., Харитонова О. І. Концепт приватного права як методологічне підґрунтя оновлення цивільного законодавства. *Часопис цивілістики.* 2023. Вип. 51. С. 5-12.
5. Кравчик М.Б. Новели реалізації спадкових правовідносин. *Право і суспільство.* 2022. №4. С. 69-75.
6. Кравчик М.Б. Концептуальні новели загальних положень про спадкування. *Право ua*. №1. 2026. С.365-370. URL: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2026-1/Pravo_ua_2026_1_365.pdf



***Кривенко Юлія Василівна***

*к.ю.н., доц., доцентка кафедри приватного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*


## РИМСЬКІ ВИТОКИ ІНСТИТУТУ РЕСТИТУЦІЇ ТА ЙОГО СУЧАСНЕ ЗАСТОСУВАННЯ

На сучасному етапі розвитку цивільного обороту важливе значення у захисті прав і свобод осіб відіграє такий цивільно-правовий інститут, як реституція. Це правове явище являє собою один із способів захисту речових прав суб'єктів цивільних правовідносин.

Вперше реституція як правове явище з'явилася в римському праві, однак значення вона мала зовсім інше, ніж те, що закріпилося в українському праві. Питання про механізм повернення всього одержаного за недійсним правочином вирішувалося за допомогою інших інструментів – віндикаційного або кондикційного позову. Реституція була спрямована на скасування правового ефекту самого правочину, а не на повернення майна.

Звертаючись до причин виникнення та умов застосування цього інституту в Стародавньому Римі, зазначимо таке. Є. Харитонов та О. Харитонова зазначають, що засобом преторського захисту була реституція (*restitutio in integrum*), у межах якої реальний, однак несправедливий і такий, що завдає шкоди, юридичний факт розглядався як такий, що не мав місця. Реституція мала на меті відновлення попереднього становища, тобто повернення особи до такого правового стану, в якому вона перебувала до того, як юридичний факт мав місце. Для реституції необхідно, з одного боку, завдання значної шкоди, оскільки на незначну претор не зважає (*minima non curat praetor*), а з іншого – наявність поважних причин, причому оцінка поважності належить претору. В едикті претора такими поважними причинами визнаються: неповноліття (*minor aetas*), обман при укладенні правочину (*dolus*), помилка (*error*), обмеження правоздатності (*capitis deminutio*) та поважна відсутність особи, що зазнала шкоди (*iusta absentia*). У разі визнання прохання про реституцію претор здійснював відновлення у попередній стан за допомогою наявних у його розпорядженні засобів, найчастіше шляхом надання позову з фікцією. Слід також зазначити, що саме за допомогою реституції претор, відповідно до едикту, приходив на допомогу особам, молодшим за 25 років, у всіх справах, у яких вони зазнали шкоди [1, С. 368].

Реституція з часів Стародавнього Риму зазнала значних трансформацій, однак сучасні правові системи сприйняли її основну ідею, що полягає у можливості відновлення початкового становища. Я. М. Романюк зазначає, що «законодавця реституція приваблювала своєю простотою: той, хто одержав благо на виконання правочину, визнаного надалі недійсним, повинен був повернути одержане тому учаснику правочину, від якого його одержав» [2, С. 49].

Подальші зміни цивільного законодавства зміцнювали позицію щодо особливого, специфічного розуміння та застосування реституції в українському праві. Сам термін «реституція» виник ще в римському праві, однак його сутність кардинально змінилася: з механізму анулювання правочину реституція переросла у спеціальний спосіб повернення майна, переданого за недійсним правочином, втративши

тим самим своє первісне значення. Недійсний правочин сам по собі не тягне юридичних наслідків, однак оскільки сторони зазвичай здійснюють виконання за таким правочином, виникає питання про долю одержаного майна. Адже очевидно, що недійсний правочин не надає його сторонам правової підстави для володіння відповідним майном. Основним наслідком виконання за недійсним правочином є реституція (від лат. *restituere* – відновлювати, повертати назад): за загальним правилом, сторони примусово повертаються до первісного становища – того цивільно-правового стану, який існував до вчинення та виконання недійсного правочину. В українському цивільному праві під реституцією розуміють повернення сторонами недійсного правочину одна одній одержаного ними за таким правочином майна; у разі неможливості повернути одержане в натурі сторони зобов'язані відшкодувати його у грошах. Разом із тим однозначної позиції щодо правової природи реституції в її сучасному розумінні в доктрині не склалося: одні автори визнають реституцію зобов'язанням, інші – заперечують її зобов'язальний характер. І. Спасибо визначає предмет реституції таким чином: «самою річчю, що підлягає поверненню, може бути будь-яке майно – передусім нерухоме та особливо цінне, однак абсолютно різноманітної характеристики, властивостей і якостей» [3, С. 172].

На наше розуміння, реституція у її нинішньому стані є спеціальним приватноправовим методом захисту інтересів сторін недійсного правочину або третіх осіб, права яких порушуються укладенням чи виконанням зазначеного правочину, що виражається у поверненні сторонам усього переданого за правочином або у компенсації стороні вартості переданого за правочином.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що реституція є основним наслідком недійсності правочину, відповідно до якого сторони недійсного правочину повертаються до попереднього стану. Реституція реалізується в особливих охоронних правовідносинах і являє собою міру захисту; самі реституційні правовідносини є відносними та позадоговірними. Реституція являє собою самостійний охоронний засіб, що має особливий режим, який відрізняється від інших приватноправових засобів захисту.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Приватне право як концепт. Том 1. Витоки: монографія. Одеса: Фенікс, 2018. 548 с.
2. Романюк Я. М. Цивільно-правові наслідки визнання правочину недійсним: чи потрібні зміни? *Нове українське право*. 2023. Вип. 1. С. 49–53.
3. Спасибо І. Про доктринальні засади реституції власності. *Право України*. 2021. № 5. С. 167–177.

***Лавренюк Олег Юрійович***
*к.ю.н., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін*
*інституту права та безпеки,*
*Одеський державний університет внутрішніх справ*
***Лавренюк Олександра Олегівна***
*здобувач інституту права та безпеки,*
*Одеський державний університет внутрішніх справ*

## ПРАВОВЕ ПОЛОЖЕННЯ ЧЛЕНІВ НАГЛЯДОВИХ РАД ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРИВАТНОПРАВОВИЙ ПІДХІД

Будь-яка юридична особа за своєю природою, яка відображена у нормах вітчизняного позивного права, унаслідувала сприйняття даного суб'єкта приватного права в переважній частині з позиції теорії фікції. За цією теорією, розробленою ще за часів Стародавнього Риму, фактично маємо поширення змісту та обсягу правового статусу фізичної особи на сутність юридичної, що цілком узгоджується зі сприйняттям в межах релевантних операцій мислення будь-якого явища через вже зрозумілу та усталену систему сформованих понять та категорій. Разом з тим, специфіка природи юридичних осіб пов'язує їх правосуб'єктність з діяльністю певних органів, які уповноважені забезпечити гармонійний компроміс між інтересами засновників та іншими учасниками суспільних відносин. Суспільство та держава особливе місце посеред таких органів приділяє так званим наглядовим радам, природи яких відображається як публічно, так і приватноправовій площині. Саме останнє спробуємо деталізувати в даній роботі.

Через проєкцію вітчизняного цивільного законодавства правова природа наглядової ради сприймається у розрізі діяльності як установ, так і товариств в якості різновидів юридичної особи. Частина 3 ст. 92

Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) конкретизує правовий статус наглядової ради юридичної особи, наділяючи її представницькими повноваженнями від імені такої особи за аналогією з органом або особою, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, або членом її колегіального виконавчого органу. Положення ст. 99[1] та ст. 101 ЦК України визначають сутність наглядових рад у товаристві та установі відповідно. При цьому в межах першої організаційно-правової форми правовий статус наглядової ради проєктується через правосуб'єктність його посадових осіб, до числа яких належать і члени наглядової ради, а у контексті другого маємо справу вже з правосуб'єктністю органу управління.

Вочевидь, системно-структурне тлумачення викладених цивільно-правових норм надає можливість виокремити наступні риси наглядової ради установи: 1) управлінням майном установи; 2) додержанням мети її діяльності; 3) здійсненням інших видів діяльності у розрізі кількісних та якісних характеристик у відповідності до статуту; 4) віднесення членів наглядової ради до числа посадових осіб установи з відповідним правовим статусом.

Оскільки заклад освіти за своєю організаційно-правовою формою все ж таки має бути віднесений до числа установ, то доречно характеристику наглядової ради даного різновиду юридичної особи здійснювати саме у проєкції на наведені характерні риси. З огляд на предмет даного дослідження вартим уваги є саме питання правової характеристики формування наглядової ради та правовий статус її членів.

З поміж іншого виникає питання природи відносин членів наглядової ради з закладом освіти та безпосередньо засновниками. Якщо поширити аналогію ст. 99[1] ЦК України для членів наглядової ради товариства на членів наглядової ради закладу освіти стосовно віднесення їх до числа посадових осіб, то створюється передумова для застосування правового режиму, який існує стосовно посадових осіб в інших правовідносинах. Так, в межах нормативних приписів спадкового права ст. 1251 ЦК України допускається до посвідчення заповіту посадова особа органу місцевого самоврядування, а за ст. 1252 ЦК України подібну дію може вчиняти інша посадова, службова особа, яка безпосе-

редньо в даних нормах цивільного законодавства вказана. При цьому ст. 1 «Про нотаріат» відносить до числа посадових осіб також і нотаріусів, як приватних так і державних нотаріальних контор.

У той час як ч. 4 ст. 277 ЦК України передбачає в якості способу захисту порушеного права поширенням недостовірної інформації покладення обов'язку на посадову чи службову особу, яка виконувала відповідні посадові (службові) обов'язки у певній юридичній особі, вчинення відповідної дії.

Кодекс законів про працю України оперує поряд з терміном «посадова особа» також категоріями «службова особа» та «працівник», що свідчить про наявність відповідних трудових відносин у них з роботодавцем з огляду на специфіку правового статусу, який визначається колом посадових (службових) обов'язків.

Кодекс України про адміністративні правопорушення свого часу повністю відійшов від терміну «службова особа», замінивши її терміном «посадова особа». Кримінальним кодексом України (далі – КК України) у ст. 364 ототожнюються посадові та службові особи як особи, які постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, для виконання обов'язків за якими характерними є здійснення організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або наділення таких спеціальним повноваженням вказаними різновидами юридичних осіб. Водночас, ст. 232[1] КК України допускає віднесення до числа посадових осіб таких осіб, які мають чи мали доступ до інсайдерської інформації в силу виконання трудових обов'язків в емітента, а також наявності будь-яких інших цивільно-правових відносин, які стали підґрунтям для їх доступу до подібних відомостей.

Судова практика на прикладі Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 року № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» відстоювала позицію, за якою у розрізі кримінального правопорушення «хабарництво» посадова особа сприймається, яка здійснює організаційно-правові та адміністративно-господарські обов'язки, зокрема щодо керівництва галуззю промисловості, трудо-

вим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємстві, установі, організації.

В межах філологічного тлумачення термінів, що стали предметом даного аналізу, надається сутність словосполучення «посадова особа», що означає особливу категорію службовців державних і громадських органів, установ, підприємств, які обіймають досить високу посаду, в той час як «службова особа» – це такі особи, які виконують певний обов'язок, визначений займаною посадою [1, с. 1075, с. 1345].

Тобто, у останньому розумінні припускається наявність саме трудових відносин як з першою, так і з другою категорією осіб. У той час як наведених вище нормативних приписах саме наявність трудових відносин з посадовою особою не є обов'язковою, на прикладі правового статусу приватного нотаріуса.

У науці наявні різноманітні підходи до проаналізованих категорій й одні схиляються до беззаперечного поширення на правовий статус посадових осіб саме природи трудових або службово-трудових відносин [2, с. 93-94], а інші наголошують на неоднозначності визначення правового режиму діяльності наведеної категорії осіб у чинному законодавстві й характеристиці такого з огляду на характер суспільних відносин, де вони виступають учасниками та відповідні спеціальні норми релевантного законодавства, що й опосередковує формування належної правозастосовної практики [3, с. 121-122].

У розрізі посадової особи закладу вищої освіти наявна думка, за якою така особа має перебувати у трудових відносинах з даним різновидом організаційно-правової форми юридичної особи та належить до числа наступних: ректор (президент, начальник, директор), його заступник (проректор, віце-президент, заступник начальника, заступник директора), декан факультету, директор (начальник) навчально-наукового інституту, завідувач (начальник) кафедри, директор бібліотеки, директор музею [4, с. 21-22]. З приводу наведеної думки варто висловити певні зауваги. По-перше, перелік вказаних осіб є невичерпним, бо насправді осіб, які наділяються вказаними функціями у закладі вищої освіти більше. По-друге, за вказаних обставин члени наглядової ради закладу освіти вже не будуть посадовими особами через відсутність з

ними трудових відносин, що прямо суперечитиме прокоментованим вище положенням цивільного законодавства в цій частині. По-третє, дещо суперечливим буде правове положення завідувачів кафедри, які в першу чергу є науково-педагогічними працівниками з певними адміністративними повноваженнями.

Під кутом зору правового положення членів наглядової ради сутність поняття «посадова особа» виглядає неоднозначно. Оскільки на противагу викладеній ст. 99[1] ЦК України Положення про наглядову раду акціонерного товариства «Українська залізниця», затверджене постановою КМУ від 28.01.2026 року № 105 розглядає членів наглядової ради поряд з посадовими особами такого товариства, а Положення про наглядову раду національного закладу культури сфери управління Міністерства культури України, до числа яких належать і вищі заклади освіти відповідного профілю, не допускає можливість входження до складу такої наглядової ради осіб, які перебувають із закладом у трудових відносинах.

У відповідності до ст. 37 Закону України «Про вищу освіту» наглядова рада унормована в якості обов'язкового суб'єкта управління діяльністю закладу освіти даного освітнього рівня, що створюється засновником, яка задовольняючи приватні інтереси засновників (засновника) також поєднує публічні інтереси, налагоджуючи співпрацю з органами державної влади, місцевого самоврядування, громадськими інституціями, тим самим уособлюючи у собі також і інструмент впливу суспільства на формування майбутнього людського потенціалу. Більше того, вказана норма прямо вказує на покладення на наглядову раду закладу вищої освіти повноважень громадського контролю, що у певній мірі свідчить про реалізацію конструкції публічно-приватного партнерства, в певній мірі відмінного від передбаченого Законом України «Про публічно-приватне партнерство» явища, де простежується узгодження публічних та приватних інтересів з метою отримання взаємної вигоди саме в освітянській сфері як майнового, так і немайнового характеру.

З усього наведеного варто вказати, що члени наглядової ради за своїм правовим положенням наділяються колом повноважень, які мо-

жуть охоплюватись сутністю поняття «посадова особа», взаємини яких з закладом освіти ґрунтуються на цивільно-правовому договорів, а організаційні положення відображені в статуті такої юридичної особи.


**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. Київ: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. 1728 с.
2. Янюк Н.В. «Посадова» і «службова» особа публічної адміністрації: проблема понятійного апарату в законодавстві України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2014. № 10-2. Том 1. С. 91-94.
3. Яра О.С. Правовий статус службової та посадової особи: проблема розмежування понять. *Право. Людина. Довкілля*. 2021. № 1. Vol. 12. С. 117-124.
4. Діяментович Д.Г. До визначення поняття «посадова особа закладу вищої освіти». *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2024. № 2. С. 19-23.



***Мазуренко Світлана Вікторівна***

*к.ю.н., доц., доцентка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»,*


## ТОРГОВЕЛЬНА МАРКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ГАРМОНІЗАЦІЇ ПРИВАТНОГО І ПУБЛІЧНОГО ІНТЕРЕСУ

Торговельна марка належить до числа найбільш концептуально складних і дискусійних об'єктів права інтелектуальної власності, оскільки поєднує у своїй правовій природі елементи приватноправової виключності та публічно-правової функціональності. Будучи об'єктом абсолютного права приватного суб'єкта на індивідуалізуюче позначення, вона водночас функціонує виключно у сфері публічного ринкового обігу, де стає точкою перетину та потенційного конфлікту інтересів правоволодільця, учасників конкурентних відносин і споживача. Зазначена дуалістична природа торговельної марки зумовлює її особливе місце у системі об'єктів права інтелектуальної власності. У межах цього правового режиму торговельна марка виступає не лише засобом індивідуалізації товарів і послуг, а й правовою конструкцією, в межах якої відбувається взаємодія та узгодження різноспрямованих за своєю природою приватних і публічних інтересів.

Приватний інтерес правоволодільця торговельної марки полягає у забезпеченні повноти та ефективності здійснення виключного права на позначення, запобіганні його неправомірному використанню третіми особами, а також у збереженні й комерціалізації ділової репутації та розрізняльної здатності, акумульованих у відповідному позначенні. Водночас публічний інтерес у сфері правової охорони торговельних марок має комплексний характер і охоплює, зокрема, інтерес споживача в отриманні достовірної та недвозначної інформації про товар та послугу, інтерес учасників ринку у збереженні можливості добросовісного використання загальновживаних і описових позначень, інтерес суспільства у підтриманні ефективного конкурентного середовища, а також інтерес держави у недопущенні правової охорони позначень, зміст або використання яких суперечить публічному порядку, принципам моралі чи іншим основоположним цінностям.

У функціональному аспекті торговельна марка виконує розрізняльну, інформаційну, охоронну та рекламну функції, кожна з яких має самостійне правове значення та одночасно забезпечує реалізацію як приватного, так і публічного інтересу [1, с. 83-85].

Розрізняльна функція полягає у здатності торговельної марки індивідуалізувати товари та послуги одного суб'єкта господарювання і відмежовувати їх від однорідних товарів чи послуг інших учасників ринку. У приватноправовому вимірі ця функція забезпечує правоволоділцю виключний зв'язок між позначенням і результатом власної господарської діяльності, створюючи передумови для правової охорони ділової репутації, ринкової впізнаваності та комерційної цінності позначення. У публічному вимірі її значення полягає у спрощенні ідентифікації товару споживачем та забезпеченні прозорості ринкового обігу.

Інформаційна функція полягає у здатності торговельної марки передавати споживачеві інформацію про товар, його комерційне походження, очікувані споживчі характеристики та сформовану ділову репутацію. У межах приватного інтересу ця функція забезпечує збереження асоціативного зв'язку між позначенням, виробником і якісними характеристиками товару, що формує довіру до товару та підтримує його цінність. У публічному вимірі інформаційна функція виконує

орієнтаційну та гарантійну роль, оскільки забезпечує споживачеві можливість формувати обґрунтовані очікування щодо товару без необхідності додаткової перевірки його властивостей, а відтак сприяє достовірності інформації та добросовісності комерційної поведінки.

Охоронна функція полягає у забезпеченні правової охорони позначення від неправомірного використання, змішування, імітації чи іншого порушення виключного права на торговельну марку. У приватноправовому аспекті вона спрямована на захист майнових прав та інтересів правоволодільця, збереження виключного контролю над використанням позначення та запобігання неправомірному привласненню позначення. У публічному вимірі охоронна функція має значення механізму забезпечення добросовісної конкуренції, оскільки перешкоджає введенню споживача в оману, недобросовісному паразитуванню на чужій репутації та дестабілізації ринкової комунікації.

Рекламна функція торговельної марки полягає у її здатності формувати та підтримувати споживчий попит, акумулювати ділову репутацію та закріплювати у свідомості споживача стійкий асоціативний зв'язок між позначенням і певними комерційно значущими характеристиками товару чи послуги. У межах реалізації цієї функції торговельна марка виходить за межі суто індивідуалізуючого позначення та набуває ознак самостійного нематеріального активу, наділеного економічною цінністю. У приватноправовому аспекті рекламна функція забезпечує правоволодільцю можливість правомірної комерціалізації ділової репутації, інкорпорованої у позначенні, та капіталізації його ринкової привабливості. У публічно-правовому вимірі саме реалізація рекламної функції найбільш виразно актуалізує ризик дисбалансу між виключним правом на торговельну марку та принципом свободи конкуренції, оскільки надмірне розширення меж правової охорони її рекламної цінності може зумовлювати необґрунтоване обмеження допустимого використання позначень у цивільному обороті та створювати передумови для фактичної монополізації окремих комунікативно значущих елементів ринкової поведінки.

Механізм реєстрації торговельної марки є первинним інструментом нормативного обмеження приватної монополії на позначення.

Саме на стадії набуття правової охорони публічний інтерес реалізується через систему абсолютних підстав для відмови у реєстрації, передбачених ст. 6 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», які унеможливлюють приватизацію позначень, необхідних для вільного функціонування ринкової комунікації [2]. Йдеться насамперед про загальновживані, описові та інші позначення, вилучення яких із загального вжитку могло б створити необґрунтовані перешкоди для добросовісної конкуренції. Водночас правова охорона знаків, що набули підвищеної розрізняльної здатності або репутації, виконує зворотну функцію: вона запобігає неправомірному використанню сформованої ринкової цінності позначення третіми особами, забезпечуючи одночасний захист як приватного інтересу правоволодільця, так і публічного інтересу у стабільності ринкової ідентифікації.

Одним із ключових механізмів узгодження приватного і публічного інтересів є інститут вичерпання прав на торговельну марку. Сутність доктрини вичерпання прав полягає в обмеженні права правоволодільця забороняти подальше використання торговельної марки щодо товару, який був правомірно введений у цивільний оборот ним самим або за його згодою [3]. Відтак, доктрина вичерпання прав виконує функцію нормативного обмеження виключного права, встановлюючи межі його здійснення відповідно до цілей правової охорони торговельної марки. Її значення у механізмі узгодження приватного і публічного інтересів полягає в тому, що, з одного боку, вона зберігає за правоволоділцем виключний контроль над первинним введенням товару в оборот, а з іншого – унеможливлює використання торговельної марки як інструменту необмеженого контролю за подальшим рухом товару на ринку. У такий спосіб забезпечується баланс між приватним інтересом правоволоділця у здійсненні виключного права та публічним інтересом у підтриманні вільного товарообігу, добросовісної конкуренції й доступності товарів для споживача.

Найбільш інтенсивним проявом публічного інтересу у сфері правової охорони торговельних марок є встановлення законодавчих обмежень щодо використання зареєстрованих позначень у випадках, коли реалізація виключного права вступає у конфлікт із потребою захисту

суспільно значущих благ, зокрема життя, здоров'я населення, громадської безпеки та належного рівня інформування споживача. У таких випадках держава вправі звужувати обсяг допустимого використання торговельної марки у комерційному обігу, якщо це зумовлено необхідністю досягнення легітимної публічної мети та відповідає критеріям пропорційності.

Найбільш показовим прикладом такого втручання є запровадження спеціальних вимог до оформлення та маркування окремих категорій товарів, у межах яких використання торговельної марки підпорядковується імперативним вимогам щодо форми, змісту та способу її відтворення. Йдеться, зокрема, про обмеження використання позначень на упаковці продукції, що становить підвищений ризик для здоров'я населення, обов'язок позначати товар попереджувальною інформацією, а також нормативні вимоги щодо уніфікації елементів зовнішнього оформлення з метою запобігання введенню споживача в оману. Аналогічний підхід простежується і у сфері обігу лікарських засобів, харчових продуктів, алкогольної продукції та інших товарів, щодо яких законодавець посилює вимоги до інформативності маркування та обмежує можливість вільного використання комерційно привабливих позначень. У таких випадках виключне право на торговельну марку не усувається, однак його здійснення підпорядковується публічно-правовим вимогам, спрямованим на забезпечення пріоритету суспільного інтересу над комерційною свободою правоволодільця.

Правова охорона торговельної марки в Україні не має абсолютного характеру, оскільки її надання прямо залежить від відповідності позначення вимогам публічного порядку, принципам гуманності та моралі. Саме тому держава не допускає правової монополізації позначень, використання яких може суперечити суспільним інтересам, вводити споживача в оману або створювати хибне уявлення про особу, товар чи його походження. Такий підхід демонструє, що у сфері правової охорони торговельних марок приватний інтерес правоволодільця підпорядковується необхідності забезпечення публічно значущих цінностей, зокрема належного інформування споживачів, добросовісної конкуренції та захисту суспільної довіри [4].

Отже, торговельна марка є інструментом гармонізації приватного і публічного інтересу, що постійно відтворює їх динамічний баланс через систему реєстрації, обмежень охорони, інституту вичерпання прав і механізмів захисту.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Романадзе Л. Д. Поняття, функції та види торговельних марок. *Теорія і практика інтелектуальної власності.* 2010. № 5. С. 82-88.

2. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15 грудня 1993 року № 3689-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12#Text

3. Огнев'юк Г.З., Стрілець М.В. Проблемні аспекти вичерпання прав на торговельну марку в законодавстві України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».* 2020. №4(2) С. 95-101.

4. Барбашин С. Торговельна марка з «державною символікою»: можна чи ні . *Юридична газета online.* URL: https://unba.org.ua/publications/4543-torgovel-na-marka-z-derzhavnoyu-simvolikoyu-mozhna-chi-ni.html

***Маковій Віктор Петрович***

*к.ю.н., професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ*

## ФРАУДАТОРНІ ПРАВОЧИНИ ТА ПРАВОЧИНИ, ЯКІ ПОРУШУЮТЬ ПУБЛІЧНИЙ ПРЯДОК, У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Принцип справедливості, добросовісності та розумності є одним із визначальних засад цивільно-правового регулювання суспільних відносин, який сприймається в якості комплексної правової категорії, з одного боку [1], та поєднання трьох складових, релевантних моральним засадам, з іншого [2].

Принцип добросовісності, розумності та справедливості простежується у площині реалізації всіх без винятку інститутів цивільного права, в той час як в інших галузях його дію можна спостерігати безпосередньо в межах певних інститутів або ж незримо у контексті певних запозичень.

Добросовісність як категорія етична, соціальна та правова досить досліджена у наукових працях правників. Під нею прийнято визначати відповідність власної поведінки особи у її розумінні прийнятим пра-

вилам поведінки у суспільстві, що створює передумови для необхідної сумлінної та чесної поведінки будь-якого суб'єкта права. Розумність поведінки учасників суспільних відносин має узгоджуватись з відповідним рівнем гармонійного поєднання приватних та публічних інтересів, з урахуванням наявних за даних умов можливостей, знань, досвіду в контексті забезпечення справедливості, балансу інтересів у суспільстві. Справедливість як соціальна та морально-правова категорія проявляється через відповідність місця особи в житті суспільства, її соціального та правового становища, а також являє собою домірність вкладеного та отриманого таким суб'єктом у всіх сферах людського буття й відповідне правове підґрунтя.

Сама ж сутність вказаних оціночних понять має досить повне розуміння в українській мові, де розумність розглядається у значенні "міркувати, зіставляючи явища об'єктивної дійсності й роблячи висновки", добросовісність – "чесно, старанно і сумлінно виконувати свої обов'язки", справедливість – "людські стосунки, дії вчинки, які відповідають морально-етичним і правовим нормам" [3, с. 308, 668, 1268, 1269, 1376]. Наведене тлумачення змісту понять розумність, добросовісність та справедливість підкреслює оціночно-інтелектуальну складову поведінки учасників суспільних відносин в межах першого поняття та оціночно-вольову складову поведінки таких осіб у контексті двох інших категорій.

Безумовно прояви принципу добросовісності, розумності та справедливості досить взаємопов'язані між собою. Слушною є думка, яка обґрунтовує використання понять добросовісності та розумності в якості основних засад права як оціночної категорії поведінки учасників суспільних відносин. Такої точки зору дотримується й З.В. Ромовська, яка прямо визначає справедливість, добросовісність та розумність як спільний між законом та моральними нормами ціннісний орієнтир [4, с. 83]. Однак, більшої уваги у наукових працях та безпосередньо у нормативних приписах приділяється саме сутності розумності поведінки учасників суспільних відносин.

Виходячи з наведеного можна сформулювати характеристику принципу розумності у приватному праві як поведінки суб'єкта, що

відповідає вірній поміркованій реакції звичайної людини, яка є наслідком прийнятого рішення за результатами співставлення та аналізу обставин об'єктивно сформованої реальності.

Досить специфічною є реалізація принципу добросовісності, розумності та справедливості у світлі розвитку у цивільно-правовій площині категорії фраудаторних правочинів та правочинів, які порушують публічний порядок. Тривалий період часу була усталена думка, за якою фраудаторність в українському законодавстві притаманна лише окремим видам справ, на прикладі банківської сфери та виконавчого провадження [5, с. 239].

На противагу до викладеної точки зору позиція Верховного Суду щодо фраудаторності у змісті правочину ґрунтується на застосуванні загальних приписів ЦК України (п. 6 ст. 3 та ч. 3 ст. 13), де перша конструкція полягає у реалізації справедливості, добросовісності та розумності у поведінці сторін правочину, а друга – недопущені дій учасника цивільних правовідносин, які вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі та зловживання правом в інших формах, що є фактично деталізацією змісту ст. 68 Конституції України («Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей») [6].

При цьому наведена судова позиція цілком слушно ґрунтується на положеннях ст. ст. 203, 215, 228 ЦК України. Дійсно, фактичні обставини фраудаторного правочину в межах ст. 203 ЦК України можуть охоплюватись змістом ч. 1 (зміст правочину суперечить положенням чинного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам) або ч. 5 (правочин не спрямований на реальне настання правових наслідків, що ним обумовлені).

У розмірі предмету даного дослідження більшої уваги варто приділити юридичному аналізові саме положень ч. 1 ст. 203 ЦК України та деталізованому унормуванню вказаних обставин вже в межах ст. 228 ЦК України.

Дослідження нормативної частини ст. 228 ЦК України надає можливість виділити дві частини предикатної форми, наявність якої забезпечує кваліфікацію правочину як недійсного: 1) порушення пу-

блічного порядку; 2) невідповідність інтересам держави і суспільства, його моральним засадам. За умови першого юридичного складу правочин є нікчемний, а другого – визнається недійсним за рішенням суду. Для фраудаторних правочинів судовою практикою [7] та науковцями [8, с. 169] висловлена позиція щодо застосування саме конструкції недійсного правочину, який порушує публічний порядок на підставі ч. ч. 1 та 2 ст. 228 ЦК України.

При цьому варто відзначити можливість застосування саме ч. 3 ст. 228 ЦК України, яка містить накопичення юридичного складу вже другого роду, як наслідок визнання фраудаторного правочину недійним за рішенням суду саме у зв'язку з його невідповідністю моральним засадам суспільства. Дійсно, коректніше ч. ч. 1 та 2 ст. 228 ЦК України застосувати як спеціальні норми для віднесення фраудаторних правочинів до числа недійсних у випадку наявності обставин, передбачених ст. 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Щодо ч. 3 ст. 228 ЦК України, то варто її використовувати як спеціальну у поєднанні із порушеннями відповідними фраудаторними правочинами загальних положень цивільного законодавства (п. 6 ст. 3 та ч. 3 ст. 13 ЦК України). Такий підхід цілком релевантний сутності наведених цивільно-правових норм, де перш за все мова йде про не узгодження фраудаторного правочину із моральними засадами суспільства з огляду на сутність останніх в межах колишнього законодавства у сфері захисту суспільної моралі як системи етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість (ст. 1 Закону України «Про захист суспільної моралі»).

Викладене спонукало до врахування наведених проблемних питань при оновленні ЦК України, що відображене в його проєктах 2025 та 2026 років. У змісті проєкту 2025 року чинна ст. 228 ЦК України розщеплена на дві статті 228 та 228[1], де перша корелює із положеннями ч. ч. 1 та 2 ст. 228 ЦК України, а друга у питомій вазі узгоджена зі змістом ч. 3 ст. 228 ЦК України. Тобто фактично маємо справу із продемонстрованим вище розщепленням фраудаторних правочинів

на абсолютно та відносно недійсні. Хоча наявна наукова позиція щодо сутності фраудаторності у проєкті 2025 року, яка схиляється до прояву такої лише в межах ст. 228[1] у взаємозв'язку із загальними засадами цивільного права, серед яких на зміну терміну «моральні засади» введено поняття «доброзвичайність» в тотожному смисловому навантаженні [9, с. 394].

Проєкт 2026 року допускає недійсність фраудаторного правочину лише за рішенням суду, тим самим виключаючи можливість віднесення до таких правочинів, передбачених ст. 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», оскільки відповідних змін до неї проєктом не передбачено. Водночас, зміст ст. 244 проєкту 2026 року більш принагідно відображає коло обставин, які суперечать вимогам доброзвичайності, на відміну від аналогічної ст. 228[1] проєкту 2025 року, що створює правове підґрунтя для прояву фраудаторності у змісті правочину. Дещо суперечливими за логічністю виглядають положення ч. 2 ст. 252 наступного змісту: «фраудаторний договір може бути визнано недійсним». За такого формулювання у випадку невизнання фраудаторного правочину недійсним отримуємо порушення балансу між інтересами як приватних осіб, так і публічного правопорядку. Логічний предикат має бути у наступному формулюванні: якщо судом доведено фраудаторність правочину, то має бути рішення суду щодо визнання його недійсним з відповідними правовими наслідками. Прикладом такої норми може бути ч. 2 ст. 234 ЦК України щодо фіктивного правочину.

Викладене свідчить про можливість застосування загальної формули: множини фраудаторних правочинів та правочинів, які порушують публічний порядок, мають спільний перетин у сфері порушення цивільно-правового принципу справедливості, добросовісності та розумності.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Раданович Н.М. Предметна сфера загальнодозвільного типу юридичного регулювання в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2023. Випуск 78: частина 1. С. 63-72.

2. Атаманчук Н.І., Монаєнко А.О. Щодо поняття добросовісності учасників цивільного судочинства в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №2. С. 161-164.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) /[уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. Київ: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. 1728 с.

4. Ромовська З.В. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник. Київ: Атіка, 2005. 560 с.

5. Надієнко О.І. Фраудаторні правочини у цивільному праві України: переваги та недоліки. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 11. С. 237-239.

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04 лютого 2026 року у справі № 910/6654/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134266626.

7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05 січня 2024 року у справі № 761/40240/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116291132.

8. Музика Л.А. Фраудаторні правочини: поняття та ризики при правозастосуванні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 3. С. 167-170.

9. Садиленко О. Л. Визначення фраудаторних правочинів у вітчизняній судовій практиці. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Випуск 06. Частина 1. С. 389-395.

***Мартинюк Іван Вікторович***
*доктор філософії (081 Право), доцент кафедри*
*права інтелектуальної власності та патентної юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія», адвокат*

## МЕЖІ ПРАВОМІРНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВОГО ОБРАЗУ ЛЮДИНИ ПРИ СТВОРЕННІ ВІРТУАЛЬНОЇ ОСОБИ

Сучасні технології штучного інтелекту, комп’ютерного зору та 3D-моделювання фактично дозволяють створювати цифрові копії людей, які зовні й за поведінкою майже не відрізняються від реальних осіб. За допомогою кількох фотографій або відео з відкритих джерел сьогодні можна відтворити зовнішність людини, її голос, міміку та манеру говорити, а потім використати цей образ у будь-якому цифровому контенті – без згоди самої особи. Саме так працюють технології deepfake, цифрове «оживання» померлих акторів, а також створення віртуальних блогерів та персонажів, які мають риси реальних людей. Усе це свідчить про появу нового явища – цифровий образ людини починає існувати окремо від самої людини та може використовуватись

іншими особами для комерційних, розважальних чи навіть маніпулятивних цілей.

Цивілістична концептуалізація цифрового образу людини є передумовою будь-якого аналізу меж його правомірного використання. Вітчизняна доктрина оперує суміжними, але нетотожними категоріями: право на власне зображення (стаття 308 ЦК України), право на індивідуальність (стаття 300 ЦК України), право на особисте життя (стаття 301 ЦК України) і загальна норма про захист честі та гідності. Проте жодна з цих категорій не охоплює повною мірою феномен «цифрового образу» як синтетично відтвореної сукупності ідентифікуючих ознак особи – зовнішності, голосу, пластики, міміки – у їх динамічній єдності. У зарубіжній доктрині для позначення цього об'єкта використовується поняття «right of publicity» (США) або «право на зображення» у широкому сенсі (Німеччина, Франція), однак і ці конструкції формувалися для епохи статичної фотографії та відеозапису, а не для генеративного відтворення. Між тим, цифровий образ у сенсі, релевантному для проблеми віртуальних осіб, є чимось якісно новим: це не відображення, а симуляція – синтетичний об'єкт, що відтворює ідентифікуючі ознаки особи без прямого зв'язку з жодним конкретним актом зйомки або запису. Відсутність цивілістичної категорії є першою і найфундаментальнішою прогалиною вітчизняного законодавства.

Згода особи на використання її цифрового образу є центральним правовим тригером, що відмежовує правомірне використання від протиправного, – однак у контексті створення віртуальних осіб класична доктрина інформованої згоди зазнає структурних деформацій, що підривають її ефективність. По-перше, принципова проблема полягає у неможливості передбачити всі майбутні способи та форми використання синтетичного образу на момент надання згоди: актор, що погодився на використання власного зображення у конкретному фільмі, не погоджувався на безстрокову цифрову реінкарнацію в довільних продакшенах, створених після його смерті. Саме ця логіка лежить в основі позову спадкоємців Питера Кушинга проти Lucasfilm у зв'язку з використанням цифрового образу актора у фільмі «Бунтар Один. Зоряні війни. Історія» (2016) – позову, що не набув судового розгляду через по-

засудове врегулювання, але поставив питання, яке кінематографічна і правова спільнота ще не вирішили [1]. По-друге, у контексті масового збору біометричних даних через соціальні мережі виникає проблема «пасивної» згоди: публікація зображення у відкритому доступі не означає згоди на його використання для навчання генеративних моделей і наступного синтетичного відтворення, – однак більшість платформних угод містять умови, що тлумачать завантаження контенту саме таким чином. Комітет ООН з прав людини у Зауваженні загального порядку № 16 до статті 17 МПГПП підкреслив: довільне втручання у приватність неможливо усунути лише через формальну згоду, якщо структурні умови її надання виключають реальну автономію [2].

Технологія цифрової реінкарнації – відтворення образу і голосу померлої особи для нових творчих або комерційних проектів – є найбільш гострим і найменш нормативно врегульованим аспектом проблеми. З позицій класичного авторського права і права на зображення особисті немайнові права припиняються зі смертю (у континентальній правовій традиції), хоча майнові права можуть успадковуватись. Це означає, що цифрова реінкарнація Одрі Гепберн у рекламі Galaxy Chocolate (2013), Тупака Шакура на фестивалі Coachella (2012) або генеративне відтворення голосу та манери Фредді Мерк'юрі могли б теоретично здійснюватись без отримання будь-якого дозволу – якби не договірне регулювання і репутаційні ризики. Американське законодавство про «right of publicity» у ряді штатів (Каліфорнія, Нью-Йорк, Теннессі) прямо передбачає постмортальну охорону права на публічність строком до 70–100 років, що є прямою аналогією до строку авторсько-правової охорони [3, с. 43, 44]. Законодавство України не містить спеціального регулювання постмортального права на зображення, що є суттєвою прогалиною: спадкоємці не мають чіткого правового механізму протидії цифровій реінкарнації – і ця прогалина буде дедалі болючішою в міру розповсюдження відповідних технологій.

Цифровий образ людини у сфері сучасних технологій є біометричним ідентифікатором – унікальним вектором даних, що дозволяє ідентифікувати особу з надвисокою точністю і відтворити її зовнішність у синтетичній формі. Це ставить питання правового режиму

біометричних даних у центр дискусії про межі правомірного використання цифрового образу. Регламент ЄС GDPR (2016/679) відносить біометричні дані до особливих категорій персональних даних (стаття 9), обробка яких потребує явної та поінформованої згоди або наявності іншої правової підстави з вичерпного переліку [4]. Збір обличь із публічних джерел для навчання систем розпізнавання облич або генеративних моделей є, відповідно до практики Європейського комітету із захисту даних і рішень національних наглядових органів, є незаконним навіть у разі публічного розміщення вихідних зображень. Проте в Україні, де законодавство про захист персональних даних формально узгоджено з GDPR, але практика його застосування є суттєво менш ефективною, ці обмеження залишаються переважно декларативними. Відсутність спеціального підзаконного регулювання обробки біометричних даних у контексті генеративного ШІ є критичною прогалиною, що відкриває простір для зловживань.

Встановлення відповідальності за несанкціоноване створення або використання цифрового образу реальної людини у складі віртуальної особи є процесуально складним завданням через багаторівневу архітектуру відповідальних суб'єктів. Безпосередній порушник – особа, що створила синтетичний образ, – може перебувати в іншій юрисдикції або бути анонімним; платформа, що поширює контент, прикривається доктриною «безпечної гавані»; розробник генеративної моделі, що технічно уможливила порушення, посилається на нейтральність інструменту. Для вітчизняної правозастосовної практики принципово важливим є питання про вид відповідальності: чи є несанкціоноване відтворення цифрового образу деліктом (позадоговірна відповідальність), порушенням права інтелектуальної власності, порушенням законодавства про захист персональних даних чи – у разі поширення сексуального синтетичного контенту – злочином? Відповідь «усе одночасно» є теоретично коректною, але потребує чіткого законодавчого визначення пріоритетності вимог і підвідомчості спорів – чого вітчизняне право наразі не забезпечує.

Межі правомірного використання цифрового образу людини при створенні віртуальної особи не можуть бути визначені шляхом

механічного застосування чинних норм про право на зображення, захист персональних даних або авторське право – кожна з цих галузей охоплює лише частину проблеми і жодна не є достатньою для її системного вирішення. Три стратегічні висновки окреслюють контури необхідної правової реформи. По-перше, «цифрова ідентичність» – синтетично відтворювана сукупність ідентифікуючих ознак особи – потребує визнання самостійним об'єктом правового захисту (що запропоновано змінами до Цивільного кодексу України), відмінним від права на зображення у традиційному сенсі: не фотографія, а сама ідентифікуюча матриця є тим, що підлягає захисту, причому незалежно від конкретного медіуму відтворення. По-друге, правова конструкція згоди для цілей цифрового образу потребує принципового переосмислення в напрямку спеціалізованої, контекстуально обмеженої та інформованої згоди, яка не може бути «поглинута» загальними умовами платформ: кожен новий спосіб та форма використання – реклама, розважальний контент, посмертне відтворення – потребує окремої, добровільної і поінформованої згоди. По-третє, постмортальна охорона права на цифровий образ є нормативно необхідною в обсязі, достатньому для захисту гідності особи та законних інтересів спадкоємців, і має бути прямо закріплена в оновленому ЦК України з одночасним визначенням строків і суб'єктів її здійснення. Право, що дозволяє перетворити будь-яку людину на вічного цифрового актора без її згоди, є правом, що капітулювало перед технологією.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Голограма на голограмі і голограмою поганяє: чи можливе кіно без. URL: https://life.pravda.com.ua/culture/2019/07/11/237517/

2. HRC General Comment No. 16: Article 17 (Right to Privacy). URL: https://www.globalhealthrights.org/instrument/hrc-general-comment-no-16-article-17-right-to-privacy/

3. Токарева В.О. До питання права на зображення (голограму) фізичної особи після смерті в умовах поширення технологій ШІ. *Часопис цивілістики*. 2024. Вип. 54. С. 43-48.

4. Регламент європейського парламенту і ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

***Матійко Микола Володимирович***
*к.ю.н., доц., доцент кафедри приватного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*

## ЩОДО ОКРЕМИХ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ АСПЕКТІВ СУБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ ТА ЙОГО ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ПЕРЕДУМОВ У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

При зверненні до функціональних аспектів цивільного права варто враховувати, що «термін цивільне право вживається в науковій і навчальній літературі, а також у юридичній практиці в декількох значеннях: 1) суб'єктивне право особливого роду; 2) галузь національного права; 3) система законодавства; 4) частина науки про право; навчальна дисципліна»[1,с.25].

Суб'єктивне цивільне право є важливим компонентом правового регулювання. Суб'єктивне право визначається як «міра дозволеної поведінки уповноваженої особи, що забезпечується юридичними обов'язками інших осіб та належить їй для задоволення її інтересів»[2,с. 347-353]. Питання походження категорії суб'єктивних прав в юридичній літературі може вважитися дискусійним. При цьому також в юридичній літературі немає остаточної єдиної думки щодо питання можливості використання категорії суб'єктивне право в римському приватному праві.

Сама назва права, що належить конкретній особі, – «суб'єктивне», відмежовує його від права об'єктивного як сукупності правових норм. При цьому вживання терміна «суб'єктивне» не означає існування права у сфері ідеального (суб'єктивне право не менш реально, чим право об'єктивне), але має за свою мету зазначити належність цього права конкретному суб'єкту. Суб'єктивне цивільне право відрізняється від об'єктивного тим, що воно індивідуально, тоді як система цивільно-правових норм є позаособистісне утворення. Суб'єктивне право спирається на право об'єктивне. Саме об'єктивне право визнає за суб'єктом певні юридичні можливості, що становлять зміст його суб'єктивного права, і забезпечує їх своєю охороною. Крім того, об'єктивне право встановлює обмеження тих або інших юридичних можливостей особи для того, щоб гарантувати дотримання прав і інтересів

інших осіб і суспільства в цілому. При цьому важливим чинником правового регулювання виступають норми цивільного права. Саме норма права містить загальну (абстрактну) програму (модель) поведінки суб'єктів, розраховану на невизначене коло осіб і невизначене число випадків реалізації. Також важливим фактором виступають правовідносини, в яких втілюється конкретна модель поведінки, програма дій у певній ситуації. Юридичні факти забезпечують перехід від загальної моделі прав та обов'язків до конкретної. Виникнення суб'єктивного цивільного права пов'язується цивільно-правовою нормою з наявністю або відсутністю передбачених у ній обставин (юридичних фактів). Отже, крім правової норми для виникнення суб'єктивного права потрібна також наявність певного юридичного факту або сукупності фактів (юридичного складу). Разом з тим існування в особи суб'єктивного права неможливо за відсутності в неї правосуб'єктності. Забезпеченість суб'єктивного цивільного права багато в чому залежить від зв'язку права та обов'язку, який йому кореспондується. Таким чином відсутність такого зв'язку позбавляє суб'єктивне цивільне право забезпеченості. Отже з цього приводу в юридичній літературі висловлювалася думку про неможливість реалізації суб'єктивного цивільного права поза правовідносинами. Таким чином будь-які правовідносини виникають «лише за наявності необхідних передумов (умов)»[3,с.436]. Виникнення будь-якого суб'єктивного цивільного права є результатом взаємодії цивільно-правової норми, цивільної правоздатності і юридичного факту. Від чого серед іншого можуть залежати функціональні аспекти суб'єктивного цивільного права. Так, наприклад, саме про наявність цивільно-правової норми, цивільної правоздатності і юридичного факту «інформує суб'єктивне цивільне право»[4,с.73].

Серед факторів суб'єктивного права в юридичній літературі серед іншого розглядаються воля та інтерес. Воля закладає базис не тільки для власних дій носія суб'єктивного права, а й для встановлення зв'язку в правовідносинах, формуючи передумови реалізації інтересу. Інтерес – антропологічний фактор суб'єктивного права, оскільки він починається в природі людини та визначається її основними потребами. Через категорію суб'єктивного права конкуруючі інтереси на-

бувають базис, що нормує, який створює не тільки свободу дій, але й можливості їх здійснення. Від зазначеного також можуть залежати функціональні аспекти суб'єктивного права в цивільному праві. Так, наприклад, «завдяки отриманню інформації щодо суб'єктивних прав одних суб'єктів можна скласти уяву про їхню волю та інтереси, результатом чого може стати вплив на діяльність інших суб'єктів» [4,с.78], який може виявитися в корекції поведінки.

Також сутнісні властивості суб'єктивного цивільного права можуть знаходити свій прояв і в структурних елементах суб'єктивного цивільного права (правомочностях (певних конкретизованих можливостях поведінки)). При цьому співвідношення суб'єктивного права з елементами системи юридичних засобів цивільно-правового регулювання багато в чому може визначатися його структурою, яка включає в себе право на власні дії, право вимоги, право на захист. Саме правомочності, що входять у структуру того або іншого суб'єктивного права, визначають можливість конкретних варіантів поведінки в рамках як абсолютних, так і відносних цивільних правовідносин. Тому функції суб'єктивного цивільного права багато в чому залежить від ступеня визначеності та договірної інтерпретації правомочностей майнових і особистих немайнових прав.

Суб'єктивне право серед іншого надає можливість позитивної поведінки уповноваженим суб'єктам, дозволяє вимагати необхідних дій, забезпечує можливість користуватися соціальними благами, дозволяє звертатися до державних органів за захистом. При цьому суб'єктивне право в цивільному праві виступає як ефективний стимулятор поведінки, завдяки якому виникає зацікавленість суб'єктів у відповідних діях, використанні можливостей, набуває розвитку активність та ініціатива суб'єктів.

Функціонування суб'єктивного права проявляється і в тому, що воно є юридичним засобом розподілу соціальних благ та задоволення потреб суб'єктів.

Суб'єктивне право в цивільному праві є одним з юридичних засобів реалізації регулятивної та охоронної функцій об'єктивного права. В цьому аспекті воно забезпечує прояв індивідуальної волі та само-

стійності суб'єктів у формуванні та реалізації правомірної поведінки учасників правовідносин, механізму охорони інтересів уповноваженого суб'єкта. Регулятивна функція суб'єктивного права в цивільному праві спрямована на вдосконалення, упорядкування суспільних відносин, координацію поведінки суб'єктів. Її зміст включає закріплення правоздатності, дієздатності та правового статусу суб'єктів відносин, закріплення юридичних фактів, встановлення оптимального типу правового регулювання стосовно конкретних видів суспільних відносин. В юридичній літературі підкреслювалася важливість прояву регулятивної функції суб'єктивного цивільного права по відношенню до зобов'язаних суб'єктів. Поведінка зобов'язаних суб'єктів регулюється не тільки об'єктивним правом, а й суб'єктивним, здійснення якого забезпечується нормами об'єктивного права. Коли регулювання здійснюється за допомогою суб'єктивного права, то право вимоги відповідної поведінки від зобов'язаних осіб належить насамперед управомоченій особі. Таким чином суб'єктивне право виступає юридичним засобом забезпечення відповідної поведінки зобов'язаних осіб, яка потрібна уповноваженого суб'єкту, яка визнається обов'язковою нормами об'єктивного права. Суб'єктивне право здійснює регулятивну функцію серед іншого шляхом забезпечення відповідної поведінки зобов'язаних осіб, що обумовлює для управомоченої особи можливість задоволення її інтересів. Охоронна функція суб'єктивного права в цивільному праві полягає для уповноваженого суб'єкта у попередженні несприятливих наслідків та протидії їм. Зміст охоронної функції суб'єктивного права в цивільному праві виявляється у забезпеченні уповноваженому можливості на свій розсуд використовувати різноманітні превентивні та захисні юридичні засоби.

Суб'єктивне право в цивільному праві має своє соціальне призначення. Воно являє собою специфічний ракурс права. Воно може проявлятися в певній сфері соціальних відносин. Суб'єктивне право наділяє його носія владою, яка надає можливість усувати втручання у його користування певними благами з боку інших суб'єктів. Суб'єктивне право відображує сферу інтересів його носія та змушує інших суб'єктів дотримуватися певної дистанції. Цим воно надає своєму носію свободу самовизначення.

Соціальне призначення суб'єктивного права в цивільному праві проявляється серед іншого в забезпеченні переведення юридичних можливостей суб'єкта у сферу соціальної реальності. Воно знаходить прояв у забезпеченні задоволення потреб суб'єктів у використанні соціальних благ (цінностей), наслідком чого має бути всебічний розвиток, підвищення соціальної активності суб'єктів.

Соціальне призначення суб'єктивного цивільного права проявляється також в забезпеченні поєднання особистих і суспільних інтересів. В цьому аспекті воно являє собою юридичне втілення відносин особистості та суспільства.

Суб'єктивне право в цивільному праві виконує свої функції разом з іншими юридичними засобами, зокрема з юридичними обов'язками, юридичною відповідальністю, правоздатністю, дієздатністю.

Щодо можливості використання категорії суб'єктивне право в римському приватному праві в юридичній літературі висловлювалися різні підходи. В цьому аспекті виділяються позиції, пов'язані із дослідженням використання терміну jus – «право; правосуддя» [5,с.351] в римському приватному праві. Серед іншого висловлювалася думка, що для римських юристів в певні періоди існування римського приватного права він як міг означати як сукупність норм, правовий порядок, ситуацію в дійсності, яку можна назвати правильною, так набувати значення права, що належить індивіду. На підтвердження зазначеної точки зору серед іншого наводиться аналіз вживання в джерелах римського права словосполучень «jus habere» (мати право), виразу «jus esse alicui» (право належить іншому) (більшість випадків такого вживання пов'язують з речевими правами, з тим, що сучасні автори називають правом осіб, з компетенцією магістратів, з позовами та з правами у сфері зобов'язань), на підставі чого робиться висновок про можливість використання в римському праві слова jus в об'єктивному та суб'єктивному значенні при залежності суб'єктивного права від об'єктивного. При цьому серед іншого також звертається увага на зв'язок суб'єктивного права з процесуальним контекстом і процесуальним механізмом його забезпечення.

Поряд з цим в юридичній літературі також висловлювалася думка й про відсутність у римському приватному праві категорії суб'єк-

тивного права в сучасному його розумінні при існуванні концепції суб'єктивного права в римському приватному праві.

Також в юридичній літературі існує думка і про відсутність чіткого формулювання концепції суб'єктивного права в римському праві (абстрактна концепція суб'єктивного права в римському праві на цю думку відсутня серед іншого через казуїстичну природу римського права). При цьому наявність ідей суб'єктивного права в римському приватному праві та впливу теоретико-ідейної спадщини римського приватного права на розвиток та оформлення даної концепції не заперечується.

Розглянувши зазначені точки зору, не заперечуючи та не стверджуючи означених, та з огляду на наведене можна зробити висновок про наявність функціональних передумов суб'єктивного права в римському приватному праві у вигляді необхідності напрямків впливу та соціального призначення певного правового явища, яким останні зможуть реалізовуватися.

Отже, функція суб'єктивного права в цивільному праві може бути визначена як його вплив в певному напрямку та його соціальне призначення. Суб'єктивне право в цивільному праві виконує цілу низку важливих функцій. При цьому з огляду на наведені точки зору можливо стверджувати наявність функціональних передумов суб'єктивного права в римському приватному праві у вигляді необхідності напрямків впливу та соціального призначення певного правового явища, яким останні зможуть реалізовуватися.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільне право України: Підручник: у 3 кн.. Кн.1. За ред. Є.О. Харитонова, А.І. Дришлюка. Одеса: Юридична література, 2005. 528с.

2. Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Реалізація та захист суб'єктивних прав через призму класифікації правовідносин. *Актуальні проблеми політики*. 2002. Вип. 13-14. С. 347-353.

3. Крестовська Н.М., Матвєєва Л.Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2015. 584с.

4. Матійко М.В. Інформаційна функція суб'єктивного цивільного права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 41. С. 71-80.

5. Харитонов Є.О. Основи римського приватного права: посіб. для аудиторного і самостійного вивчення курсу. Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2016. 396 с.

***Майданик Роман Андрійович***
*д.ю.н., проф., професор кафедри цивільного процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

## КОНЦЕПТ СИСТЕМИ РЕЧОВИХ ПРАВ В УКРАЇНІ: РИМСЬКЕ ПРАВО І СУЧАСНІСТЬ

*1. Поняття системи речового права*

Систему будь-якого правового інституту становлять визначені елементи та зв'язки між ними з приводу дій уповноважених суб'єктів щодо об'єктів прав.

Властиві речовим правам безпосередність та абсолютність права особи на річ [1; 2] зумовлюють розуміння системи речового права як сукупності правових положень, що регулюють відносини, пов'язані з присвоєнням та використанням речей як об'єктів речових прав.

Такий підхід загалом своїми коріннями походить від започаткованої приватним правом Стародавнього Риму ідеї щодо розуміння системи речового права як правових положень щодо прав речових (jus in re), об'єктом яких були речі, на відміну від зобов'язальних або особистих прав (jura in personam), об'єктом яких були дії, що мали правове значення, та системи речових прав яка охоплює право власності та права на чужі речі [3].

У вітчизняній літературі звертається увага на відсутність чіткої структури системи речового права, змісту речових прав та визначення принципів речового права не дає змоги провести чітке розмежування окремих видів і встановити підстави формування самої системи речового права в Україні. У ЦК України речові права поділені на дві групи – право власності та речові права на чуже майно. Право власності законодавець виділив в окремий розділ 1 «Право власності», який разом із розділом 2 «Речові права на чуже майно», входить до книги 3 «Право власності та інші речові права». Загальне визначення речового права, його основних ознак та принципів книга 3 ЦК України не містить. Не містить цивільне законодавство і загального поняття права на чуже майно. Надається лише перелік речових прав на чуже майно та їх характеристика [1].

Оновлену систему вітчизняного речового права запропоновано Концепцією оновлення цивільного законодавства, за якою окремі розділи книги третьої Цивільного кодексу, зокрема розділи I, II і III, мають бути присячені загальним положенням, володінню, власності та обмеженим речовим правам [4].

З огляду на тісний зв'язок речових прав із державною реєстрацією їх виникнення, переходу та припинення, складовою системи речового права необхідно визнати положення про публічність речових прав, які стосуються державної реєстрації речових прав і пов'язаних з ними майнових прав та юридичних фактів.

Заслуговує уваги оновлена система речового права, яка знайшла відображення в проекті Книги 3 ЦК України «Речове право», окремі розділи якої присвячені загальним положенням речового права, праву власності, обмеженим речовим правам, посіданню [5]. Зокрема, загальні положення про речові права містять норми про поняття та принципи речового права, види речових прав, їх здійснення та захист.

*2. Модель системи речового права в Україні*

Речове право в Україні охоплює речові права, які визнані законом і не регулюються положеннями закону про зобов'язання.

У зв'язку з цим модель системи речового права має бути достатньо гнучкою та спроможною ефективно регулювати відносини щодо присвоєння та використання речей як об'єктів речових прав в умовах застосуваання сучасних технологій, європейської інтеграції та глобалізації правопорядків.

У вітчизняній літературі звертається увага на питання, система речового права має бути системою прав чи системою правовідносин? [6]. Іншими словами, що має бути підставою для природного зв'язку юридичних норм: зміст наданих правом прав або значення життєвих відносин, які мають регулюватися юридичними нормами? [7]

Систему речового права доцільно розглдати як підстави та елементи речових правовідносин та зв'язки між ними з приводу дій уповноважених суб'єктів щодо об'єктів речових прав та інтересів.

У цьому зв'язку заслуговує уваги доцільність впровадження системи речового права як системи відносин та суб'єктивних прав. Їх про-

тиставлення одна одній видається дещо штучним і недостатньо гнучким. Надмірна категоричність підходу за приниципом «або система правовідносин або система прав» особливо наочно виявляється ситуаціях, коли необхідно вирішувати складні питання щодо співвідношення речових і зобов'язальних прав, відмежування нових або оновлених об'єктів речових прав в умовах цифровізації, інших впливів сучасних технологій на речові відносини, на які класична теорія речового права не завжди дає чіткої та ефективної відповіді.

З огляду на це, систему речового права не можна ототожнювати із системою речових прав. Заслуговує уваги гнучкий підхід у їх співвідношенні, що передбачає їх розуміння як загального та особливого, а відтак система речового права є системою прав і правовідносин, або як тотожні поняття, коли йдеться про систему речового права в контексті видів речових прав.

Систему речових прав становлять види речових прав, які передбачені законом як речові права. Систему речового права визначають положення про поняття та види речових прав та інтересів, виникнення та припинення, перехід та захист речових прав та інтересів.

Система речового права відображає речові правовідносини, які виникають з приводу виникнення, зміни, припинення та захисту речових прав та інтересів.

До системи речового права не відносяться зобов'язальні правовідносини щодо відчуження речей та їх передачі в користування, оскільки наведені правовідносин регулюються положеннями цивільного законодавства про зобов'язання.

*3. Критерії визначення системи речових прав*

Система речових прав може бути класифікована за різними критеріями.

У вітчизняному праві речові права традиційно розрізняють за обсягом повноважень суб'єкта речового права. За цим критерієм речові права поділяють на дві групи – право власності (власник має найбільш повне речове право) та речові права на чуже майно або обмежені речові права (суб'єкт цих речових прав має обмежений обсяг повноважень на річ, порівняно з правом власності). За критерієм мети речового права,

виділяють основні речові права, спрямовані на встановлення панування над річчю та забезпечувальні речові права, спрямовані на забезпечення виконання зобов'язання. Поряд із правом власності та обмеженими речовими правами, у літературі також виділяють квазі-речові права та речові інтереси. Квазі-речові права розглядають як особливий вид суб'єктивних прав на річ, на які поширюється правовий режим речових прав за винятками, які випливають із прямої вказівки закону або сутності відповідного (квазі-речового) права. До квазі-речових прав зазвичай відносять право довірчого управління майном, майнове право очікування (право набуття речі в майбутньому), право переважної купівлі майна, заставу, право постійного користування земельними ділянками, право довічного успадковуваного та постійного володіння землею, право користування (найму, оренди) нерухомим майном на тривалий строк (тобто, не менше трьох років).

Речовий інтерес визначають як прагнення до панування над майном, що не поєднане зі змістом речових прав і має імовірний щодо реальної дійсності характер [8]. До групи речових інтересів може бути віднесено фактичне володіння, якщо розглядати його як простий фактичний стан, точніше, фактичне відношення між людиною і річчю, що існує незалежно від існування права власника здійснювати владу над річчю (за такого підходу володіння як фактичний стан не може бути прирівнене до права і не має змішуватися з правовими наслідками), або як фактичний стан, що породжує правові наслідки (йдеться про можливість добросовісного власника придбати плоди предмета, які знаходяться у його володінні, а також встановлення презумпції власності власника речі [9]).

До речових інтересів також відносять бенефіціарну власність, яка з точки зору цивільного є особливим (sui generis) речовим інтересом виггодонабувача – бенефіціарного власника, зміст якого становлять повноваження «опосередкованого» контролю над господарською діяльністю та/або майном залежної юридичної особи (власника або володільця) і самостійне право отримати вигоди від доходу, джерело якого – діяльність підконтрольної юридичної особи [10].

*Висновки*

Систему речового права доцільно розглядати як підстави та елементи речових правовідносин та зв'язки між ними з приводу дій уповноважених суб'єктів щодо об'єктів речових прав та інтересів, що зумовлює необхідність впровадження системи речового права як системи відносин та суб'єктивних прав.

Систему речових прав визначають види речових прав, які передбачені законом як речові права. Систему речового права становлять положення про поняття та види речових прав та інтересів, виникнення та припинення, перехід та захист речових прав та інтересів.

Система речового права відображає речові правовідносини, які виникають з приводу виникнення, зміни, припинення та захисту речових прав та інтересів.

До системи речового права не відносяться зобов'язальні правовідносини щодо відчуження речей та їх передачі в користування, оскільки наведені правовідносин регулюються положеннями цивільного законодавства про зобов'язання.

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Севрюкова І. Ф. Формування системи речових прав у цивільному праві України та деяких країн Європи: порівняльний аналіз та проблемні питання. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 241–248.
2. Нагнибіда В. І. Проблеми формування сучасної моделі сервітутних прав в Україні в контексті досвіду європейських країн. *Приватне право і підприємництво: з*б. наук. пр. Вип. 8. Київ: Наук.-досл. ін.-т приватного права і підприємництва АПрНУ, 2009. С 70–73.
3. Римське приватне право: підручник. Відпов. ред. Р. А. Майданик, Є. О. Рябоконь. Київ: Алерта, 2023. 386 с.
4. Концепція оновлення Цивільного кодексу України / А. Довгерт, Н. Кузнєцова та ін. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.
5. Проект Цивільного коедксу України. Проект Закону України від 09.04.2026 р. № 15150. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JI14420I?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl03
6. Харченко Г. Г. Правові моделі системи речового права в цивільнмоу законодавстві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2024. С. 82–85. С. 83.
7. Виндшейд, Б. (1874). Учебник пандектного права [пер. с нем.]. Т. 1. Общая часть. Изд. А.Гиероглифова и И. Никифорова. С. 33.
8. Харченко Г. Г. Речовий інтерес як об'єкт захисту в цивільному праві України. Вісник Верховного Суду України. 2015. № 12 (184). С. 24–29. URL:

https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vvsu_2015_12_7.pdf

9. Бієшу Сержиу, Володіння: порівняльний аналіз Концепції оновлення Цивільного кодексу України з положеннями Цивільного кодексу Республіки Молдова. *Цивільне право України: погляд у майбутнє:* збірник наукових праць до 70-річчя з дня народження Н.С. Кузнєцової. Одеса: Юридика, 2024. 622 с. С. 60–88.

10. Речове право: підручник / Р. А. Майданик. К.: Алерта, 2019. 1102 с.

***Менджул Марія Василівна***
*д.ю.н., проф., професорка кафедри цивільного права та процесу*
*ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

## ВРАХУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРИНЦИПІВ СІМЕЙНОГО ПРАВА У ПРОЦЕСІ ОНОВЛЕННЯ ЦК УКРАЇНИ

Євроінтеграція, трансформація соціальних цінностей і розвиток прав людини вимагають оновлення підходів у сфері приватноправового регулювання. Чинне законодавство вже не повністю відповідає сучасним умовам, тому потребує перегляду й удосконалення. Особливо актуальним є аналіз врахування європейських принципів сімейного права у процесі рекодифікації цивільного законодавства та переосмислення ролі сімейного права в системі приватного права.

В Україні триває оновлення Цивільного кодексу, яке спирається на наукову концепцію та орієнтується на європейські підходи до регулювання приватноправових відносин. У цьому контексті знову постає питання: чи варто зберігати окремий Сімейний кодекс, чи доцільніше включити відповідні норми до ЦК. Проєкт Кодексу приватного права передбачає, що сімейні відносини регулюватимуться в межах шостої книги [1].

Запропоновані зміни свідчать про перегляд традиційного підходу до місця сімейного права, зокрема про його інтеграцію в систему приватного права. Такий крок означає відхід від усталеного поділу, за якого сімейне право розглядалося як самостійна галузь, і водночас змінює підходи до змісту правового регулювання.

Серед новел також необхідним є надання певного правового значення релігійному обряду шлюбу. Визнання шлюбів, укладених у цер-

кві чи іншій релігійній організації, узгоджується з євроінтеграційним курсом України та загальною тенденцією до розвитку приватного права за європейськими стандартами. Такий підхід сприяє утвердженню принципів верховенства права, справедливості, рівності сторін і правової визначеності у сімейних відносинах. Подібна практика вже давно існує в низці держав Європейського Союзу. Зокрема, законодавство Чехії допускає укладення шлюбу як у державному органі, так і в церкві, а у Словаччині прямо закріплено рівність цивільного і церковного шлюбу. Окрім цього, церковні шлюби визнаються і в інших країнах, таких як Італія, Португалія, Данія, Норвегія, Швеція та Фінляндія, що свідчить про поширеність такого підходу в європейській правовій традиції.

Важливо, що визнання релігійного шлюбу не суперечить світському характеру держави. Багато країн, які визнають такі шлюби, водночас закріплюють відокремленість церкви від держави. В Україні Конституція визначає лише основні засади шлюбу – добровільність та рівність подружжя – не встановлюючи вимог щодо місця його укладення.

Необхідно статтю 1473 проєкту, доповнити частино 2 такого змісту: «Релігійний обряд шлюбу може бути визнаний у випадках, визначених законом. Релігійний обряд шлюбу, проведений релігійною організацією, внесеною до реєстру організацій, які вправі вчиняти релігійний обряд шлюбу, є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя у випадках, передбачених законом».

Окремо варто відзначити запровадження поняття фактичного сімейного союзу, яке враховує поширену практику спільного проживання без офіційної реєстрації. Водночас обмеження щодо одночасного перебування лише в одному такому союзі та часткове поширення правових наслідків свідчать про обережний підхід: такі відносини визнаються, але не прирівнюються до шлюбу.

Проєкт ЦК України (ст. 1513) виходить із того, що суд не повинен формально чи автоматично вживати заходів для примирення подружжя. Такі дії здійснюються лише тоді, коли вони є виправданими з огляду на обставини справи та відповідають вимогам доброзвичайності. При цьому суд враховує наявність дітей, позицію сторін щодо наслідків

розірвання шлюбу, а також їхню поведінку. Якщо у подружжя є малолітня дитина або дитина з інвалідністю і відсутня домовленість щодо правових наслідків розлучення, може бути надано строк до шести місяців для примирення; за наявності такої домовленості цей строк скорочується до одного місяця.

Водночас передбачено і ситуації, коли строк для примирення не застосовується. Це має місце, якщо подружжя вже тривалий час проживає окремо (не менше шести місяців до звернення до суду), або якщо вони не мають малолітніх дітей чи дітей з інвалідністю і врегулювали всі питання, пов'язані з розірванням шлюбу. Окремо наголошено, що у випадках домашнього насильства чи іншої протиправної поведінки з ознаками кримінального правопорушення примирення не допускається взагалі.

У порівнянні з попереднім регулюванням такий підхід виглядає більш деталізованим і гнучким. Він не обмежується загальними оціночними категоріями, а встановлює конкретні умови та строки, що забезпечує більшу визначеність і передбачуваність у застосуванні цієї норми.

Разом із тим проєкт зберігає підхід, за яким визнається лише гетеросексуальний шлюб і не передбачає правового врегулювання одностатевих партнерств. Це відбувається попри рішення Європейського суду з прав людини у справі «Маймулахін і Марків проти України» від 1 червня 2023 року, де наголошено на необхідності забезпечення правового визнання таких відносин і дотримання принципу недискримінації [2]. Попри це, відповідні зміни в проєкті поки що не відображені.

З огляду на це варто статтю 334 проекту доповнити новою частиною такого змісту: «Право на особистий простір (приватність) осіб однієї статті, проживання ними разом та регулювання відносин між ними, регулюється законом».

Загалом запропоновані зміни відображають комплексне оновлення сімейного права, посилюється роль приватноправових засад, зміцнюються гарантії захисту прав людини, передусім прав дитини. У проєкті чітко простежується орієнтація на принцип найкращих інтересів дитини, що відповідає європейським підходам. Водночас скасування Сімейного кодексу видається передчасним, запропоновані зміни доцільно впроваджувати паралельно з оновленням обох кодексів.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Проєкт Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) від 22.01.2026. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528
2. Справа «Маймулахін і Марків проти України» (Заява № 75135/14) від 01.06.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i96#Text

***Мінченко Дар'я Анатоліївна***
*к.ю.н., доц., доцентка кафедри приватного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»,*
*магістр Лондонського університету Queen Mary*

## ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Європейська інтеграція вимагає системних змін національного правопорядку відповідно до стандартів верховенства права та захисту прав людини. Одним із інструментів цієї трансформації є виконання рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), обов'язковість яких закріплена статтею 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Водночас сучасне розуміння виконання рішень ЄСПЛ давно вийшло за межі виплати заявнику справедливої сатисфакції й перетворилося на самостійний механізм європеїзації приватного права – воно змінює не окремі норми, а саму методологію вирішення приватноправових спорів.

Особливої актуальності зазначене питання набуває в контексті переговорного процесу щодо вступу України до Європейського Союзу. Виконання рішень Європейського суду з прав людини є одним із важливих індикаторів оцінки прогресу України в межах Кластера 1 «Основи процесу вступу до ЄС», насамперед Розділу 23 «Судова влада та основоположні права». Європейська Комісія послідовно розглядає ефективність виконання рішень ЄСПЛ, незалежність судової влади, забезпечення права на справедливий суд та захист права власності як складові дотримання принципу верховенства права, що є базовою умовою подальшого просування переговорного процесу.

Практика Комітету міністрів Ради Європи, який здійснює нагляд за виконанням рішень ЄСПЛ, свідчить про перенесення основного ак-

центу держав на реалізацію загальних заходів, спрямованих на усунення структурних причин порушень, удосконалення законодавства, зміну адміністративної практики та формування нових стандартів судового правозастосування [1]. Саме через цей механізм рішення ЄСПЛ дедалі більше впливають на розвиток національних правових систем, у тому числі приватного права.

Україна залишається однією з країн, щодо яких ЄСПЛ констатував наявність системних проблем, пов'язаних із захистом права власності, виконанням судових рішень, ефективністю судового захисту та дотриманням принципу юридичної визначеності, але саме практика ЄСПЛ стала одним із головних каталізаторів реформування цивільного законодавства та зміни підходів Верховного Суду до тлумачення приватноправових норм.

Сьогодні питання виконання рішень ЄСПЛ традиційно досліджуються крізь призму міжнародного права, конституційного права або процесуальних механізмів їх реалізації [2, 599-600]; виконання рішень ЄСПЛ розглядається як завершальна стадія міжнародного механізму захисту прав людини. Проте такий підхід сьогодні вже не повною мірою відображає зміст статті 46 Конвенції. Виконання рішення ЄСПЛ полягає не лише у відновленні прав конкретного заявника, а й у недопущенні аналогічних порушень у майбутньому. Саме тому заходи індивідуального характеру дедалі тісніше пов'язані із заходами загального характеру, які передбачають внесення змін до законодавства, перегляд усталеної судової практики, реформування діяльності органів державної влади та вдосконалення національних механізмів захисту прав людини.

Варто зазначити, що виконання рішень ЄСПЛ сьогодні також здійснює правотворчу функцію щодо національного приватного права. Його наслідком стає не лише усунення конкретного порушення Конвенції, а й поступове формування нових правових підходів, які інтегруються у практику Верховного Суду та національне законодавство. Рішення ЄСПЛ стають передумовою визначення критеріїв допустимого втручання держави у право власності, змісту принципу пропорційності, вимог до справедливого судового розгляду цивільних спорів,

гарантії виконання судових рішень, меж дискреції органів державної влади, а також стандартів ефективного поновлення порушених прав.

Показовим є прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 14 лютого 2024 року № 1-р(І)/2024 щодо гарантування захисту прав і свобод особи за рішенням Європейського суду з прав людини» від 11 березня 2025 року № 4283–IX (далі – Закон), яким було внесено зміни до процесуального законодавства. Так, Законом усунуто абсолютне десятирічне обмеження щодо перегляду судових рішень за виключними обставинами після встановлення ЄСПЛ порушення Конвенції, натомість запроваджено можливість поновлення такого строку за певних умов [3].

На перший погляд, зазначені зміни мають процесуальний характер. Однак їх значення значно ширше. Фактично законодавець визнав пріоритет принципу *restitutio in integrum* над формальним дотриманням процесуальних строків, що свідчить про зміну підходу до призначення цивільного судочинства: його метою є не лише забезпечення стабільності судових рішень, а й максимально повне відновлення порушеного приватного права особи.

Вплив практики ЄСПЛ на приватне право не обмежується окремими законодавчими змінами. Значно важливішим є те, що ЄСПЛ поступово сформував нову модель оцінки приватноправових відносин, засновану не лише на формальному застосуванні норм національного законодавства, а й на принципах пропорційності, справедливого балансу, юридичної визначеності, добросовісності та ефективного поновлення порушених прав.

Фактично практика ЄСПЛ сприяла переходу від нормативістського підходу до ціннісно орієнтованої моделі застосування приватного права, за якої цивільно-правовий спір вирішується не лише крізь призму положень Цивільного кодексу України, а й з урахуванням конвенційних стандартів захисту прав людини. Такий підхід дедалі активніше застосовується Верховним Судом, який розглядає Конвенцію та практику ЄСПЛ не як допоміжне джерело аргументації, а як невід'ємний елемент тлумачення норм національного права.

Одним із найбільш показових прикладів такого впливу стало рішення ЄСПЛ у справі «*Zelenchuk and Tsytsyura v. Ukraine*» (2018). ЄСПЛ визнав, що багаторічний абсолютний мораторій на відчуження земель сільськогосподарського призначення порушував статтю 1 Першого протоколу до Конвенції, оскільки законодавче обмеження не забезпечувало справедливого балансу між суспільним інтересом та правом власників земельних ділянок мирно володіти своїм майном. При цьому Суд не зобов'язав Україну негайно відкрити ринок землі, однак чітко вказав на необхідність законодавчого перегляду існуючої моделі регулювання [4]. Саме це рішення стало одним із найважливіших міжнародно-правових чинників подальшої земельної реформи та перегляду концепції реалізації права приватної власності на землю в Україні.

Важливо, що в зазначеній справі ЄСПЛ фактично сформував більш широку правову позицію: навіть легітимна соціально-економічна мета не виправдовує необмежені в часі та непропорційні обмеження права власності. Такий підхід сьогодні застосовується і поза межами земельних відносин і використовується при оцінці законності втручання держави у будь-які майнові права.

Не менш показовим є рішення «*Sovtransavto Holding v. Ukraine*» (2002)**,** яке хоча й було ухвалене понад двадцять років тому, продовжує визначати стандарти захисту корпоративних прав. Суд дійшов висновку, що втручання органів державної влади у корпоративний спір та відсутність незалежного судового розгляду призвели до порушення права заявника на мирне володіння майном та права на справедливий суд [5]. Це рішення заклало підґрунтя для формування сучасного розуміння корпоративних прав як об'єкта конвенційного захисту, а також визначило вимоги до незалежності суду при вирішенні корпоративних спорів.

У справі «*Odeska Buterbrodna Kompaniya, TOV v. Ukraine*» (2024) ЄСПЛ розглядав питання законності позбавлення юридичної особи права власності на нерухоме майно і наголосив, що навіть за наявності суспільно важливої мети державні органи повинні забезпечувати справедливий баланс між публічним інтересом та захистом прав добросовісного власника, а формальне посилання на необхідність захи-

сту державних інтересів саме по собі не є достатнім обґрунтуванням втручання у право власності, якщо таке втручання покладає на особу надмірний та непропорційний тягар [6]. Зазначена правова позиція має істотне практичне значення для судів під час вирішення спорів щодо витребування майна, визнання недійсними правовстановлюючих документів, скасування державної реєстрації речових прав та застосування наслідків недійсності правочинів. По суті, ЄСПЛ сформував додатковий критерій оцінки законності втручання у право власності: необхідність встановлення справедливого балансу між захистом публічного інтересу та інтересами добросовісного набувача.

У рішенні Moshin v. Ukraine (2025) ЄСПЛ розвинув підхід щодо захисту права мирного володіння майном у випадках знесення комерційної нерухомості органами державної влади та підкреслив необхідність дотримання принципу пропорційності навіть тоді, коли втручання переслідує легітимну містобудівну мету [7]. Це рішення має значний потенціал для подальшого розвитку української практики у сфері захисту нерухомого майна та визначення меж дискреційних повноважень органів місцевого самоврядування.

Значення цих рішень ЄСПЛ для приватного права полягає в тому, що право власності, право вимоги або будь-яке інше цивільне право може бути ефективно захищене лише тоді, коли остаточне судове рішення є виконаним. Виконання рішення стало не окремою процесуальною гарантією, а частиною змісту самого права на мирне володіння майном і права на справедливий суд.

Традиційно українська цивілістика виходила з того, що вирішення приватноправового спору має ґрунтуватися насамперед на правильному застосуванні норм матеріального права. Водночас практика ЄСПЛ сформувала іншу модель правозастосування, відповідно до якої навіть формально законне втручання у приватне право повинно оцінюватися крізь призму пропорційності, справедливого балансу інтересів, юридичної визначеності, добросовісності та ефективності судового захисту.

Важливим проявом інтеграції практики ЄСПЛ у національне приватне право стала правова позиція Великої Палати Верховного

Суду, викладена у постанові від 02 листопада 2021 року у справі № 925/1351/19. Суд зазначив, що під час вирішення спорів про витребування майна необхідно оцінювати не лише наявність підстав для віндикації, а й критерій пропорційності втручання у право мирного володіння майном добросовісного набувача**,** сформований практикою ЄСПЛ [8].

Аналогічний підхід простежується і у постанові від 29 травня 2024 року у справі № 910/5808/20, в якій Касаційний господарський суд зазначив, що добросовісність набувача має значення не лише для застосування положень статей 330, 387 та 388 ЦК України, але й для оцінки законності та пропорційності втручання держави у право мирного володіння майном відповідно до Конвенції [9]. Таким чином, конвенційний стандарт став внутрішньою частиною національного механізму захисту права власності, а не зовнішнім орієнтиром, на який посилаються факультативно.

Це підтверджують і статистичні показники: згідно з 19-м щорічним звітом Комітету міністрів Ради Європи про нагляд за виконанням рішень ЄСПЛ, Україна суттєво активізувала цю роботу – закрито 97 справ, завершено виконання груп справ Petukhov (No. 2) та Oleksandr Volkov [1]. Це не просто адміністративний результат, а непрямий доказ того, що законодавчі й інституційні зміни, спричинені практикою ЄСПЛ, справді працюють.

Виконання рішень ЄСПЛ для приватного права давно перестало бути суто процесуальним обов'язком держави за статтею 46 Конвенції. Це джерело нових стандартів захисту цивільних прав – критеріїв допустимого втручання у право власності, змісту принципу пропорційності, вимог до справедливого судового розгляду та ефективного поновлення порушеного права. Тому виконання рішень ЄСПЛ доцільно розглядати не лише як інститут міжнародного права чи процесуальний механізм, а як самостійний чинник європеїзації приватного права України, який визначає не окремі норми, а методологію вирішення приватноправових спорів загалом. Саме цей підхід має бути врахований під час подальшої рекодифікації цивільного законодавства України та гармонізації національного приватного права з європейськими стандартами.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. 19th Annual Report on the Supervision of the Execution of Judgments and Decisions of the European Court of Human Rights / Committee of Ministers of the Council of Europe. Strasbourg, 2025. URL: https://www.coe.int/fr/web/execution/annual-report-2025

2. Мінченко Д.А. Види заходів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 4. С. 596-601. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.92

3. Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо забезпечення перегляду судових рішень за виключними обставинами: Закон України від 11 березня 2025 р. № 4283-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4283-20

4. Zelenchuk and Tsytsyura v. Ukraine: judgment of the European Court of Human Rights of 22 May 2018, applications Nos. 846/16, 1075/16. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191244

5. Sovtransavto Holding v. Ukraine: judgment of the European Court of Human Rights of 25 July 2002, application No. 48553/99. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60634

6. Odeska Buterbrodna Kompaniya, TOV v. Ukraine: judgment of the European Court of Human Rights of 19 September 2024, application No. 19372/14. URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-241807

7. Moshin v Ukraine: judgment of the European Court of Human Rights of 9 October 2025, application No. 42928/17. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-245119

8. Постанова Верховного Суду від 22 травня 2024 року у справі № 924/408/21 (924/287/23) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119840740

9. Постанова Верховного Суду від 29 травня 2024 року у справі № 910/5808/20 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120065331

***Nekit Kateryna***
*Doctor of Law, Professor,*
*Professor of the Private Law Department,*
*National University "Odesa Law Academy"*

## CRYPTO-ASSET REGULATION IN UKRAINE, GERMANY AND LIECHTENSTEIN: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PROSPECTS OF A PROPERTY-BASED APPROACH

The rapid expansion of crypto-asset markets has exposed a fundamental weakness in contemporary legal systems: while digital assets increasingly perform core economic functions, circulating as investments,

collaterals and stores of value, their legal qualification remains uncertain. From an economic perspective, the absence of enforceable and standardised property regimes for digital assets generates significant investment issues, such as legal uncertainty, illiquidity, limited use of (digital) property as legally enforceable collateral [1] and increased transaction costs [2] resulting in lower market efficiency.

The absence of clearly defined proprietary rights limits the availability of proprietary remedies, including asset recovery, tracing of misappropriated tokens and the enforcement of priority claims. Nonetheless, the legal framework for crypto-assets remains incomplete and fragmented across jurisdictions, creating practical obstacles to their use and weakening protection in cases of hacking, fraud, unauthorised transfers or the insolvency of service providers.

Within the European Union, Markets in Crypto-Assets Regulation (MiCA) represents a significant step toward regulatory harmonisation. It establishes a comprehensive public-law framework governing issuance, licensing and supervision of crypto-assets and service providers. However, MiCA focuses predominantly on public-law aspects and provides only limited guidance on private-law questions, in particular as regards the availability and scope of property-based remedies. Consequently, these issues must be addressed by national legal systems.

For Germany, this task is particularly challenging given the structure of its property law. The current approach to integrating crypto-assets preserves the traditional paradigm by relying on a form of juridical fiction. The Electronic Securities Act (eWpG) established an initial framework for electronic securities by functionally equating them with "things" and enabling the adapted application of German Civil Code (BGB) rules on ownership and transfer. However, this approach leaves the comprehensive classification of crypto-assets unresolved. The resulting uncertainty is reflected in the fragmented treatment of different categories of crypto-assets: while crypto-securities are selectively integrated into property law via the eWpG, other crypto-assets (e.g. crypto-coins) remain excluded. Scholars note, that the lack of specific provisions regarding crypto-assets, combined with the ambiguity of the MiCA definition of crypto-assets, generates

legal uncertainty and is insufficient for private-law purposes [3]. However, while there is an emerging consensus that a more coherent national legal framework is required to clarify the private-law status of crypto-assets in Germany, there is considerable disagreement over the details of how this framework should be designed [4, 5].

Current academic and legislative debates in Germany reflect two competing approaches: extending the concept of "things" to include digital assets or developing a *sui generis* regime tailored specifically to crypto-assets [6]. While reform proposals are ongoing, the German model remains characterised by incremental adaptation constrained by doctrinal rigidity, limiting its ability to provide a comprehensive and coherent framework.

In this context, Ukraine presents a particularly dynamic and evolving case. The adoption of the Law "On Virtual Assets" marked a significant step toward recognising crypto-assets within a formal legal framework. The law aims to explicitly ground virtual assets in property law, thereby facilitating their circulation and protection.

However, the law has not yet entered into force, primarily due to unresolved issues concerning the classification and taxation of virtual assets. Recent legislative initiatives, including the draft law No 10225-1 regarding circulation of virtual assets in Ukraine, seek to align Ukrainian regulation more closely with MiCA while preserving certain national specificities. These drafts attempt to clarify the categorisation of virtual assets (including distinctions between secured and unsecured tokens), the role of regulators (in particular, the National Bank of Ukraine and securities authorities) as well as the integration of crypto-assets into existing financial and civil-law frameworks.

At the same time, Ukrainian courts have already begun to fill the normative gap. Judicial practice demonstrates a functional recognition of crypto-assets as property across multiple legal contexts, including criminal proceedings (case № 752/6268/23), in particular, confiscation of assets (№ 991/1512/23), orders to return property from unlawful possession (case № 753/20849/24, case № 639/3267/25), and family-law disputes concerning the division of marital property (case № 953/4882/23). This evolving case law illustrates how courts are adapting traditional property-law principles

to crypto-assets, recognising the economic value and exclusivity of control over crypto-assets as sufficient grounds for proprietary protection.

In contrast to both Germany and Ukraine, Liechtenstein offers one of the most coherent legislative frameworks for crypto-assets through the *Token and Trusted Technology Service Providers Act* (TVTG), which adopts a fundamentally different conceptual approach. Rather than attempting to fit crypto-assets into existing categories, it defines tokens as carriers of rights. This abstraction allows any right, whether contractual, proprietary, or membership-based, to be represented and transferred via a token.

Crucially, the TVTG introduces a control-based model, presuming that control over a token functions as the equivalent of possession, transfer of control constitutes the legally relevant act of disposition, and unauthorised interference can be addressed through clearly defined legal remedies. This framework directly addresses core private-law issues, including attribution, transfer and protection against unauthorised access, therefore providing a coherent private-law approach to tokenised assets and serving as an important doctrinal testing ground for control-based concepts of digital property [7].

The comparison of Ukraine, Germany and Liechtenstein reveals three distinct regulatory trajectories:

Germany represents a conservative model, prioritising doctrinal consistency but struggling with fragmentation and incomplete coverage.

Ukraine illustrates a transitional system, where judicial innovation compensates for legislative delays, but legal certainty remains limited.

Liechtenstein embodies a forward-looking approach, providing a comprehensive and coherent framework based on functional equivalence and technological neutrality.

Despite these differences, a common trend emerges: the gradual shift toward recognising crypto-assets as objects of proprietary rights. This convergence is driven less by formal harmonisation and more by functional necessity, as markets demand reliable mechanisms for transfer, collateralisation and enforcement.

However, significant challenges remain. The lack of harmonised private-law rules within the EU continues to impede cross-border transactions. Moreover, the coexistence of divergent national models raises questions about interoperability and legal predictability.

The comparative analysis suggests that future reform efforts should focus on clarifying the proprietary status of crypto-assets, ensuring the availability of effective remedies and developing interoperable legal concepts that can function across jurisdictions.

In this context, the experiences of Ukraine and Liechtenstein are particularly instructive. Ukraine demonstrates the adaptive capacity of courts in recognising digital property, while Liechtenstein provides a systematic model for legislative innovation.

Ultimately, the emergence of a coherent private-law framework for crypto-assets will depend on the ability of legal systems to move beyond formal categories and embrace functional solutions capable of supporting the evolving digital economy.

**SOURCES:**

1. Auer, R., & Claessens, S. (2018). Regulating cryptocurrencies: Assessing market reactions. BIS Quarterly Review, September, 51-65. https://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt1809f.pdf

2. Coase, R. H. (1960). The problem of social cost. Journal of Law and Economics, 3, 1-44.

3. Kalss, S., Krönke, C., & Völkel, O. (Eds.). (2025). Crypto-assets: Kommentar. München: C.H. Beck; Verlag Manz.

4. Rieländer, F. (2024). Eigentum an digitalen Vermögenswerten – Auf dem Weg zu einem sachenrechtlichen Zuordnungsregime für Krypto-Assets. Zeitschrift für europäisches Privatrecht (ZEuP), 4, 769-804.

5. Omlor, S. (2024). Privatrecht der Kryptowerte. Neue Juristische Wochenschrift (NJW), 335–341.

6. Hoffmann, J. F. (2025). Sachbegriff und Eigentumsordnung. Mohr Siebeck.

7. Schurr, F. A., & Layr, A. (2023). DLT and PIL from the perspective of Liechtenstein. In A. Bonomi, M. Lehmann, & S. Lalani (Eds.), Blockchain and private international law (pp. 754–776). Leiden: Brill/Nijhoff. https://doi.org/10.1163/9789004514850_027

***Омельчук Олександр Сергійович***
*к.ю.н., доц., доцент кафедри приватного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*

## ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТВОРЧОСТІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Стрімкий розвиток штучного інтелекту (ШІ), що на високому рівні здатен генерувати тексти та зображення, створювати музику та відеоконтент змушує переглядати традиційні підходи до визначення

правової природи творчості ШІ. Протягом всього розвитку права інтелектуальної власності правова природа авторства творчого доробку базувалася на концепції антропоцентризму – визнанні автором виключно фізичної особи. Проте на сьогоднішній день, в час, коли результат творчості генеративних моделей набуває неабиякого значення для індустрій, пов'язаних з творчістю, міжнародна спільнота та Україна опинилися перед необхідністю перегляду законодавчих засад в цій сфері.

Як зазначає О. Петрів, сучасний ШІ працює за принципом «змішування» декількох прикладів, використаних для навчання генеративної моделі Ш. В результаті виходить новий об'єкт, який запозичує стиль у інших. Одночасно з цим, як зазначає дослідниця, згенероване зображення матиме достатньо відмінностей від оригінальних зображень, щоб вважатися новим об'єктом [1].

Слід відзначити, що вітчизняний Закон «Про авторське право і суміжні права» вживає термін «згенерований комп'ютерною програмою», спрямований на розмежування творів людської творчості та об'єктів, створених автоматизованими процесами. Дослідниця правового регулювання об'єктів, створених за допомогою ШІ, І. Бочкова вважає, що неоднозначне тлумачення певних положень закону, таких як ч.1 ст.33 Закону «Про авторське право і суміжні права», вказує на потребу уточнень та доповнень. Зокрема, визначення межі між участю людини та автономією штучного інтелекту є ключовим для забезпечення чіткості та визначеності в правовому регулюванні цієї області [2, с.293].

На сьогоднішній день проблема правового регулювання творчості ШІ напряму пов'язана з основами державної та міждержавної політики в сфері збереження людського ресурсу та захистом людського капіталу.

Під захистом людського капіталу в контексті регулювання творчості штучного інтелекту мається на увазі комплекс правових, економічних та соціальних заходів, спрямованих на збереження професійної, економічної та творчої цінності людини в умовах діджиталізації. Це поняття охоплює не просто збереження робочих місць, а системну підтримку інтелектуального потенціалу суспільства, який опинився

під загрозою через здатність алгоритмів виконувати складні завдання швидше та дешевше за людей.

Економічний вимір цього захисту полягає в протидії знеціненню творчої праці. Оскільки генеративні моделі навчаються на мільйонах оригінальних творів мистецтва, текстів та програмного коду, вони фактично паразитують на людських здобутках, створюють безкоштовні аналоги та позбавляють дійсних авторів можливості комерційного використання результату своєї творчості [3]. Правове регулювання творчості ШІ покликане змусити розробників ШІ виплачувати справедливе роялті за використання інтелектуальної власності під час навчання алгоритмів.

Професійний аспект захисту спрямований на збереження спадкоємності навичок і менторства в креативних сферах людської діяльності. Якщо компанії повністю замінять фахівців початкового рівня нейромережами, ринок втратить базу для вирощування майбутніх експертів найвищого класу, що призведе до деградації цілих галузей. Тому майбутнє законодавство повинно дотримуватися концепції, де людина обов'язково залишається фінальним контролером і координатором процесів діяльності ШІ [4].

Зрештою, соціокультурний складник захищає автентичність та творчий капітал суспільства від засилля дешевого штучного контенту, який витісняє глибокі культурні надбання та викликає кризу ідентичності у митців [5]. Державне регулювання обов'язкового цифрового маркування продукції ШІ дозволяє чітко розмежувати результати людської та машинної праці, підвищуючи ринкову цінність і престиж саме людського капіталу.

Отже, перспективи правового регулювання творчості штучного інтелекту лежать у площині досягненню балансу між визнанням технологічного прогресу та збереженням, підтримкою економічної, професійної та творчої цінності людини у світі, де алгоритми можуть виконувати її роботу швидше та дешевше. Модерне законодавство найближчим часом не піде шляхом визнання ШІ митцями або авторами контенту, а продовжить зміщувати фокус уваги на регулювання дій людини, яка стоїть за алгоритмом: на її обов'язок маркувати згенеро-

ваний контент, чесно сплачувати роялті за використання навчальних даних та гарантувати безпеку результатів роботи ШІ. Україна в процесі інтеграції до європейського цифрового ринку зобов'язана впровадити підходи та імплементувати норми, направлені на захист національного культурного продукту і формування легального майданчика для інновацій.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Петрів О. Штучний інтелект та авторське право. *Центр демократії та верховенства права.* URL: https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyi-intelekt-avtorske-pravo/

2. Бочкова І.І., Врублевська-Місюна К.М. ChatGPT та Закон: виклики та перспективи правового регулювання творчості штучного інтелекту. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 4. Том 1. С.288-294.

3. Döttling, R., Emery, L., & Zhao, S. Intellectual Property Protection for AI-Generated Output. *SSRN.* 2026.URL: https://ssrn.com/abstract=6071927

4. Anantrasirichai, N., & Bull, J. M. Advances in artificial intelligence: a review for the creative industries. *Artif Intell Rev.* 2026. Volume 59, article number 89. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s10462-026-11494-w

5. Ethical challenges of AI in the creative industries from a consumer perspective. *Econstor Research.* 2025. URL: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/331281/1/ITS-E-2025-36.pdf

***Orzikh Yurii Hennadiiovych***
*National University "Odesa Law Academy"*
*Associate Professor of the Department of Private Law, PhD in Law, Associate Professor, Senior Lecturer at the University of Örebro (Sweden)*

## ROMAN LAW AS A METHOD OF LEGAL REALISM: AXEL HÄGERSTRÖM'S CRITIQUE OF OBLIGATION, RIGHT AND DUTY

The purpose of this paper is to show how Roman law may be read, in Axel Hägerström's legal thought, not primarily as an object of historical admiration, but as a methodological field for legal realism. The argument is deliberately limited. It does not attempt a full reconstruction of Hägerström's Roman-law scholarship or of the Roman doctrine of obligations. Instead, it examines how the themes of obligation, right and duty appear in his anti-metaphysical critique of private-law vocabulary, and how this critique is interpreted by later scholars of Scandinavian Legal Realism. In this sense

Roman law is used here in a restrained way: only as far as the sources considered below themselves use it.

Hägerström's point of departure was the problem of whether legal concepts correspond to facts. In the introductory chapter to Der römische Obligationsbegriff, later included in Inquiries into the Nature of Law and Morals, he begins with apparently familiar notions: the right of property and the right to another person's performance, such as labour or payment of money. These notions look obvious in everyday legal language, yet, as soon as one asks what fact corresponds to them, difficulties arise [1, pp. 1–3]. This is already a realist move. The problem is not whether lawyers use such words effectively, but whether legal science can treat them as if they described independent entities.

The Roman-law connection appears in this methodological setting. Hägerström observes that in Roman legal literature there were only brief indications on the problem, and no real scientific controversy comparable to modern juristic debates [1, p. 1]. This remark is important. Roman law is not presented as a ready-made metaphysical theory of right or obligation. It becomes a historical contrast that exposes the modern tendency to reify legal notions. Modern jurisprudence seeks concepts that correspond to facts, but the inherited vocabulary of private law still suggests that rights and obligations exist as invisible legal objects or forces.

This tension is especially visible in Hägerström's treatment of subjective rights. If ownership is explained as state protection of possession, the explanation remains incomplete: state protection is only possible after possession is disturbed, and only if the claimant can prove his title. Yet ordinary legal language suggests that the right of property exists independently of proof and independently of actual enforcement [1, pp. 2–3]. A similar difficulty appears in the case of personal rights. A creditor's right to another person's performance cannot simply be identified with state enforcement, because the state often cannot compel the very performance promised, but only a monetary equivalent [1, pp. 3–4]. Thus the legal concept seems to point beyond observable facts, although Hägerström's realism denies that there is a supernatural legal entity behind the word "right".

The same critique applies to duty. Hägerström rejects the simple reduction of legal duty to a command issued by the state. A legal duty may

be spoken of even when the addressee did not actually receive or consciously obey any command. Moreover, he notes that substantive legal duty may be discussed even when a claim is procedurally defeated or when punishment is barred. This produces a gap between the practical consequences of law and the conceptual language of obligation [1, pp. 7–8]. Legal doctrine therefore tends to confuse several different elements: rules, commands, feelings of obligation, legal consequences and ideas of justice.

Marie Sandström's analysis clarifies why this critique matters for private law. She explains that Hägerström attacked the concept of declaration of intent (viljeförklaring) because it was treated as if it had a legally constitutive force capable of creating legal relationships, rights and obligations. According to this analysis, a declaration of intent is neither a proposition about actual volition nor a description of already existing rights and duties. It is rather a manifestation of the idea that specific rights and duties are to arise. For Hägerström such a concept, if taken as an object of scientific vocabulary, becomes a pseudo-concept lacking factual foundation [2, pp. 332–333].

Sandström also provides the most relevant bridge to Roman law for the present paper. When Hägerström asks why legally trained jurists repeatedly fall into virtual concepts, he turns to legal history, "going all the way back to Roman law" [2, p. 335]. In her account, Roman jurists showed only a weak tendency to emphasize the actual volition of the legal subject in testamentary contexts. Roman provisions were understood more as imperatives than as expressions of real inner will. It was only later, especially through natural-law thinking, that the idea of declaratio voluntatis became dominant as a legal concept built around actual volition [2, pp. 335–336].

This observation allows a cautious formulation of the Roman-law aspect of the thesis. Hägerström's use of Roman law is not a romantic return to classical doctrine. Nor is it a simple claim that Roman lawyers were already legal realists. Rather, Roman law functions as a historical control against later metaphysical reconstructions. It helps reveal how concepts such as obligation, declaration of intent, right and duty acquire meanings that later jurists treat as self-evident. Roman law therefore becomes a method: by tracing concepts backwards, Hägerström seeks to distinguish legal technique from metaphysical projection.

The broader school context supports this reading. Jes Bjarup presents Scandinavian Legal Realism as a movement founded by Hägerström and Alf Ross to destroy the distorting influence of metaphysics on legal thinking and to provide a foundation for scientific knowledge of law [3, p. 1]. In Bjarup's account, Hägerström's approach is naturalistic: positive law is approached through behavioural regularities and causal relations between legal rules and human conduct. This framework influenced Lundstedt and Olivecrona, while Ross later developed a more logically positivist version of Scandinavian realism [3, pp. 1–2].

At the same time, the realist project remains controversial. H. L. A. Hart famously described Hägerström's work as an effort to show that notions such as rights, duties, transfer of rights and validity are partly made of "myths", "fictions", "magic" or confusion [4, p. 233]. Hart's criticism is valuable because it prevents an uncritical celebration of realism. Legal language cannot always be reduced to factual prediction or empirical description without losing its practical and normative function. This is precisely why Hägerström's critique remains theoretically productive: it exposes the difficulty without necessarily providing a complete alternative vocabulary.

Brian Bix places the issue in a modern jurisprudential frame. He explains that the problem of legal normativity concerns the hybrid nature of legal claims: legal propositions use the language of "ought", "right" and "duty", but they are not simply moral claims [5, pp. 85–87]. In his discussion of Scandinavian realists, Bix notes their effort to translate terms such as rights, duties and property into more empirical language, while also recognising the difficulty of doing so without emptying legal discourse of its normative structure [5, pp. 91–96]. This helps situate Hägerström beyond his historical period. His critique remains relevant because modern law still speaks in the same inherited language.

The concept of obligation is central here. In Roman law, obligatio was traditionally connected with the image of a binding legal relation. Modern civil law continues to use the language of bonds, claims, duties and correlative rights. Hägerström's legal realism questions whether this language describes anything more than a legally organised connection between certain facts and certain consequences. From this perspective, the Roman-law heritage is not

rejected. It is critically reinterpreted. The task of legal science is not to repeat the vocabulary of obligation as if it named invisible forces, but to clarify what legal institutions do and how legal language operates.

This has consequences for the modern study of private law. Civil-law lawyers cannot avoid concepts such as obligation, right and duty. These concepts organise doctrine, teaching and adjudication. However, Hägerström's Roman-law method warns that such concepts should not be treated as metaphysical things. They are historically formed instruments of legal reasoning. Their scientific use requires awareness of their origin, function and limits. Roman law is therefore modern not only because many private-law institutions derive from it, but also because it provides a field in which the conceptual foundations of private law can be critically tested.

In conclusion, Hägerström's engagement with Roman-law materials should be understood as part of his wider legal-realist critique. Roman law serves as a methodological background for exposing the metaphysical assumptions embedded in legal concepts. Obligation, right and duty are not abolished by this critique. They remain indispensable terms of legal practice. But their meaning must be disciplined by historical and conceptual analysis. In this sense, Hägerström's work shows that the continuing relevance of Roman law lies not only in reception, but also in its capacity to help modern jurisprudence ask what its most familiar concepts actually mean.

**LITERATURE:**

1. Hägerström A. Inquiries into the Nature of Law and Morals / ed. by K. Olivecrona; transl. by C. D. Broad. Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1953.
2. Sandström M. Law – Fact, Fiction or In Between? Axel Hägerström's Quest for Legal Realism. Scandinavian Studies in Law. 2010. P. 329–339.
3. Bjarup J. The Philosophy of Scandinavian Legal Realism. Ratio Juris. 2005. Vol. 18. No. 1. P. 1–15.
4. Hart H. L. A. Scandinavian Realism. The Cambridge Law Journal. 1959. Vol. 17. No. 2. P. 233–240.
5. Bix B. H. The American and Scandinavian Legal Realists on the Nature of Norms. In: De lege. 2009. P. 85–100.

***Павленко Микола Вадимович***
*доктор філософії (081 Право)*

## ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ І ОБРОБКИ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ, ВНЕСЕНИХ ДО ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ПРИЗОВНИКІВ, ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'ЯЗАНИХ ТА РЕЗЕРВІСТІВ

Згідно з Законом України від 16 березня 2017 року № 1951-VIII «Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів» (із змінами, далі – Закон України «Про ЄДРПВР»), однією з засад ведення Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів (далі – ЄДРПВР) є захищеність, яка полягає, зокрема, у гарантуванні державою дотримання законодавства щодо захисту персональних даних призовників, військовозобов'язаних та резервістів, наявних у Реєстрі [1, ст. 3].

Перелік даних призовника, військовозобов'язаного та резервіста, які належать до персональних, визначений частиною першою статті 7 Закону України «Про ЄДРПВР», та включає, не лише типові відомості щодо прізвища, ім'я та по батькові тощо, але й таку інформацію, як, наприклад, відомості про результати медичних оглядів, що проводяться з метою визначення придатності до виконання військового обов'язку, відомості про володіння іноземними мовами чи навіть реквізити свідоцтва пілота повітряного судна [1, ст. 7]

Особливість внесених до ЄДРПВР відомостей полягає в тому, що «згода призовників, військовозобов'язаних та резервістів на обробку їх персональних даних для цілей Реєстру не потрібна» [1, ст. 6].

В свою чергу, згідно з тлумаченням Закону України від 01 червня 2010 року № 1951-VIII «Про захист персональних даних» (із змінами, далі – Закон України «Про захист персональних даних»), згода суб'єкта персональних даних це «добровільне волевиявлення фізичної особи (за умови її поінформованості) щодо надання дозволу на обробку її персональних даних відповідно до сформульованої мети їх обробки, висловлене у письмовій формі або у формі, що дає змогу зробити висновок про надання згоди».

Суб'єктом персональних даних, відповідно, є «фізична особа, персональні дані якої обробляються» [2, ст. 2].

Таким чином, оскільки для цілей ЄДРПВР обробляються персональні дані призовників, військовозобов'язаних та резервістів, то останні є суб'єктами персональних даних.

Відмічається, що необов'язковість згоди зазначених суб'єктів на обробку їх персональних даних, визначена у Законі України «Про ЄДРПВР», не протирічить вимогам Закону України «Про Захист персональних даних», згідно із положеннями якого «допускається обробка даних про фізичну особу, які є конфіденційною інформацією, без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [2, ст. 6].

Поряд із тим, потребує додаткового розгляду питання, чи здійснюється обробка даних призовників, військовозобов'язаних та резервістів в інтересах національної безпеки, що є обов'язковою умовою для обробки даних без згоди фізичної особи.

Аналізуючи хронологію розгляду законопроєкту «Про ЄДРПВР» відмічається наявність ряду зауважень структурних підрозділів апарату Верховної Ради України, що стосувались питання обробки персональних даних.

Зокрема, Головним юридичним управлінням 09 лютого 2015 року наголошувалось, що «перелік відомостей, що належать до персональних даних, і які будуть оброблятися (тобто збиратися, накопичуватися, зберігатися, змінюватися, використовуватися тощо), має бути відкритий і чітко визначений саме у законі», а також пропонувалось додатково надати право військовозобов'язаним та призовникам «отримувати інформацію про використання своїх персональних даних для цілей, не передбачених цим Законом, зокрема про те, кому і з яких підстав надавалася інформація про нього; захищати будь-якими не забороненими законом засобами свої права та законні інтереси у разі їх порушення під час ведення Реєстру».

Вказані зауваження були враховані частково: у статті 7 Закону «Про ЄДРПВР» було визначено перелік даних призовника, військовозобов'язаного та резервіста, які належать до персональних.

В свою чергу, Головне науково-експертне управління 25 листопада 2015 року зауважує, що передбачені у законопроєкті положення

«мають узгоджуватись з вимогами Закону України «Про захист персональних даних»». Крім того, зазначає, що «поданий законопроект розроблений з метою створення Єдиного державного реєстру військовозобов'язаних (далі – Реєстр), а також забезпечення автоматизованого військового обліку громадян України» [3].

Проте, Законом України «Про ЄДРПВР» не визначено мети не лише обробки персональних даних визначеної категорії осіб, але й прийняття самого закону, проте встановлено, що він «регулює відносини у сфері державної реєстрації громадян України, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави, та осіб, приписаних до призовних дільниць».

Національна безпека України, в свою чергу, це «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [4, ст. 1].

Таким чином, відсутність у Законі України «Про ЄДРПВР» прямої вказівки на здійснення обробки персональних даних призовників, військовозобов'язаних та резервістів саме в інтересах національної безпеки дозволяє зробити припущення, що у зазначеному законі не в враховані положення статті 6 Закону України «Про Захист персональних даних» в частині вимог до обробки даних фізичної особи без її згоди.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів: Закон України від 16.03.2017 № 1951-VIII: станом на 7 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1951-19#Text

2. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI: станом на 14 черв. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text

3. Офіційний портал Верховної Ради України. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2504a-д&skl=9

4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII: станом на 24 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text

***Павлова Вікторія Георгіївна***
*к.ю.н., доц., доцентка кафедри приватного права*
*Національно гоуніверситету «Одеська юридична академія»*

## ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ФОРМУЛА РАДБРУХА

На тлі останніх подій, що відбуваються в цивільному законодавстві у зв'язку із його рекодифікацією, виникає питання збереження та всебічного дотримання в оновленому Цивільному кодексі України основної ідеї балансу прав суб'єктів приватного права – принципу справедливості. Наратив принципу справедливості в сучасному цивільному обігу повинен підтримуватися як фундаментальна правова ідея, що виражається в складових принципу справедливості в цивільному праві, якими виступають еквівалентність, рівність, відплата, винагорода тощо сторін цивільних правовідносин, що зводиться до основоположних європейських правових стандартів. Схожість українського суспільства з ментальними чинниками розуміння справедливості в суспільстві європейських країн дає змогу правникам та розробникам рекодифікації трактувати принцип справедливості як рушійну силу розвитку приватного права його стабільності та непорушності.

Природне право, невідчужувані природні права людини та інші загальновизнані аксіоми сучасного суспільного розвитку людства в рамках юриспруденції надають можливість їх пізнання через природно-правову, тобто юридичну доктрину. Враховуючи, що природне право є сукупністю загальних принципів, що втілюються в головних цінностях, потребах та інтересах особи сучасні держави повинні всебічно підтримувати та закріпити їх на законодавчому рівні, як суспільне надбання.

Ідеї справедливості мають неосяжну історію. Розбурхуючи геніальні розуми античності, середньовіччя, нового та новітнього часу, принцип справедливості мав свої злети та падіння. Сьогодення розкриває таке філософське поняття як «справедливість» у двох напрямках: політологічне розуміння і юридичне.

Зв'язок справедливості з законом та державною владою не заперечується. Ще давньогрецькі мислителі встановили, що категорія «пра-

во» не виживе без справедливості. Враховуючи, що справедливість є оціночним поняттям, яке дає змогу судам пропорційно визначити відшкодування, вона виступає основою такого інституту цивільного права як цивільно-правова відповідальність. Булат Є. зазначає, що «принцип справедливості виконує регуляторну функцію, оскільки за наявності прогалин у чинному законодавстві колізійних норм він дає змогу забезпечити гнучкість у цивільно-правовому регулюванні» [1].

П. 6 ч. 1 ст. 3 Цивільного кодексу України проголошує принцип справедливості на рівні із принципами добросовісності та розумності як одну з загальних засад цивільного законодавства України [2]. В результаті рекодифікації у Проекті Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої [3], сучасна правнича думка запропонувала принцип справедливості розуміти як загальну засаду приватного права. Зазначене є цілком виправданим, оскільки виходячи із змісту Преамбули та статті 1 згаданого закону, приватне право стає офіційним представником приватних відносин.

«Визначена як одна із загальних засад сучасного цивільного законодавства, справедливість як імперативний принцип проявляється у правотворчій і правозастосовчій сферах» [4]. На жаль, тенденція привалювання законодавства над правовими принципами призводить до несправедливого правозастосування. Отже, феномен справедливості завжди виходить на перший план та виграє навіть закон. Зазначене твердження яскраво підтверджується відомою та революційною «Формулою Радбруха», яка була народжена Густавом Радбрухом – філософом, який став на свідомий шлях покарання нацистських злочинів скоєних під час Другої світової війни.

Формула Радбруха, викладена в тезах «Законне неправо та над законне право» в 1946 р., як зазначають дослідники, стала поштовхом для розвитку непозитивістської теорії права, яка розроблялась Робертом Алексі, Рональдом Дворкіним тощо. Слід підкреслити, що такий інститут права як «вина», що є психічним ставленням особи до своїх протиправних дій та їх наслідків, в німецькому національному праві XX та XXI сторіччя є надмірно суперечливим. Враховуючи, що вина

тісно пов'язана із справедливістю, яка також є проявом етичного відчуття особистості, поява у німецькій філософії Формули Радбруха є остаточною перемогою справедливості в моральному та юридичному сенсі. Ключовим ідеями є нестерпна несправедливість законів, що призводить до їх нечинності, тобто справедливість примат правопевності, чинний закон визнається «неправильним правом», а закон, який визнається неправовим не має право вважатися правом, інструментом оцінки закону є «прагнення справедливості» [5].

Густав Радбрух вважав, що його Формула може бути застосована виключно щодо «нестерпно несправедливих» законів нацистського режиму. Але цінність його ідей була розповсюджена як за межі Німеччини, такі за межі злочинів проти людства. Визначною правозастосовною подією української правосвідомості стало застосування Формули Радбруха Великою Палатою Верховного Суду у Постанові від 19.02.2026р., в адміністративній справі, яка керуючись ключовими аспектами Формули Радбруха визнала реформу справедливим чинником, який не порушує права особи (працівника) та не заперечує рівність як основу справедливості [6]. За аналогією, можна прийти висновку, що Формула Радбруха також підлягає застосуванню і у приватних правовідносинах, коли чинний закон програє справедливості у випадку «нестерпного рівня» суперечливості. Така ситуація може мати місце, наприклад, якщо правова визначеність ігнорує принцип справедливості, або, якщо договірна умова є «нестерпно несправедливою», але діє «законне неправо», або, якщо надано перевагу більш вагомому праву чи інтересу особи тощо.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Булат Є. До питання принципу справедливості як фундаментального принципа цивільного права *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2026. № 1. URL: https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/2819/2394

2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

3. Проєкт Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/7749d223-4e47-4ce5-9a6f-08536fa98c03

4. Калаур І.Р. Принцип справедливості у цивільно-правових зобов'язаннях теоретико-методологічні підходи до розуміння приватного права в сучасних умовах. URL: https://www.ppp-journal.kiev.ua/archive/2019/19/7.pdf

5. Радбрух Ґ. Законне неправо та надзаконне право: пер. з нім. В.С. Бігуна. *Проблеми філосо-фії права.* 2004. Том II. С. 93-94. URL:https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/16c688dd-0089-42ac-85f9-64cfd39b9d56/content

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду № 240/7215/24 від 19.02.2026р.URL:https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/apel_zrazk_spravi_vs_vp/2026_03_18_240_7215_24

***Резніченко Семен Васильович***
*к.ю.н., проф., професор кафедри цивільно-правових дисциплін*
*інституту права та безпеки*
*Одеського державного університету внутрішніх справ*

## ОКРЕМІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ РЕЧОВИХ ПРАВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Природа речових прав має витоки ще з давніх-давен, у тому числі з концептуальних положень римського приватного права, оскільки дещо трансформований вислів Закону Божого «спочатку було Слово, і Слово було – Бог» у період існування Римської держави коректніше було сформувати «спочатку була річ, а потім була людина», що на перше місце ставило співвідношення правового режиму речей та правового статусу учасників таких взаємин.

Вітчизняна цивілістична доктрина позиціонувала правовий інститут речей у наступному ланцюжку його розвитку від превалювання правових інструментів охорони права власності з поміж інших до формування гармонійно узгодженої, урівноваженої системи речових прав у множині інших приватних прав особи з огляду на основні міжнародні стандарти у сфері захисту прав та свобод людини.

Виділення ознак речових прав посеред інших цивільних прав у вітчизняній цивілістиці надало можливість виокремити кваліфікуючі ознаки – можливість здійснювати панування над об'єктом, абсолютність, майновий характер, серед яких визначальною є саме ознака панування над річчю. Притому, що пропонується не виокремлювати як окрему ознаку пов'язаність з об'єктом речових прав з огляду на практику розширення кола об'єктів речових прав [1, с. 431-432].

З приводу останнього міркування варто в певній мірі погодитись, що дійсно наявна нормотворча та судова практика свідчить про суттєве поширення правового режиму об'єктів речових прав поза межі речей у класичному розумінні саме римської приватноправової доктрини. Разом з тим, аналіз саме розширеного переліку відповідних благ з приводу яких виникають, змінюються та припиняються речові права свідчить про похідний характер таких саме щодо речей у тій чи іншій формі. Більше того, окрім наведених до характерних ознак речового права необхідно також віднести право слідування (речове право слідує за річчю), індивідуалізованість (об'єктами можуть бути лише індивідуалізовані або індивідуально-визначені речі з огляду на форму втілення чи відповідні права щодо них), гласність або публічність (доступ до інформації про річ для невизначеного кола осіб), перевага речового права (перевага при конфлікті з іншими правами), вичерпність (встановлення лише законом), старшинства (перевагу має речове право, яке виникло раніше), абсолютність захисту (наділення управомоченої особи комплексом засобів захисту, гарантованого державою). Такі міркування цілком узгоджуються із сутністю ознаки будь-якого явища як його риси, властивості, особливості [2, с. 834].

Що ж до абсолютності речових прав, то думка щодо притаманності цієї ознаки саме тільки праву власності посеред решти речових прав [3, с. 347-348], вочевидь, потребує спростування з огляду на наступні міркування. На відміну від зобов'язальних відносин у речових вимога управомоченої особи не пов'язана з певною поведінкою контрагента, адже така особа здійснює своє право незалежно від волі інших осіб, в певній мірі пануючи над об'єктом, певною річчю. За особливістю здійснення змісту речових правовідносин вони є абсолютними, що пояснюється протиставленням управомоченій особі невизначеного кола осіб, у той час як для такої особи у зобов'язальних правовідносинах протистоїть конкретно визначена особа, від поведінки якої залежить реалізація змісту цих взаємин. Наведені умовиводи цілком підтримані й цивільно-правовою наукою, де висловлена думка щодо притаманності саме цієї ознаки сутності розуміння зв'язку суб'єкта відповідного речового права та його об'єкта [1, с. 21-25].

На додаток до вказаного доречно підтримати висловлену думку щодо моделювання природи речових прав у фарватері пропрієтарної (власницької) моделі сприйняття відповідної юридичної конструкції, що вперше було відображене у положеннях Закону України «Про власність». Саме вказаний підхід віднайшов відтворення у змісті Книги третьої ЦК України та її назві «Право власності та інші речові права». Питома вага нормативного матеріалу зазначеної частини цивільного законодавства присвячена врегулюванню правовідносин власності в межах Розділу І «Право власності» і лише близько четвертої частини від нього складає нормативний матеріал Розділ ІІ «Речові права на чуже майно», що цілком аргументує наведену вище думку щодо правової природи речових прав. При цьому законодавець дотримався поширеного підходу до визначення переліку речових прав, який може бути деталізований безпосередньо законом. Перенесеною моделлю із Закону України «Про власність» щодо поширення інструментів охорони права власності на інші речові права виявилася конструкція захисту права власності, які згідно ст. 396 ЦК України цілком слушно має застосовуватись й до захисту інших речових прав.

Наведене структурування системи речових прав забезпечує з одного боку вирізнення права власності з додатковою деталізацією його правового режиму, а з іншого – побудову сукупності рівних та взаємообумовлених прав учасника приватних відносин посеред множини цивільних прав. З цього приводу доречно зазначено, що кожне речове право має самостійний характер, що відтворене у притаманному йому змістовному критерію, але певні речові права можуть бути згруповані за відповідним родовим критерієм, як наслідок сформувати передумови для подальшого формування доктрини речового права у вітчизняній цивілістиці [4, с. 76-77]. У контексті висловленої думки щодо теоретичного значення класифікації речових прав в переважній частині для цивільного права й недоречності його застосування для систематизації речових прав у цивільному законодавстві необхідно заперечити, оскільки відтворення змістовного критерію кожного речового права та відображення їх родових рис у чинному законодавстві, навпаки, сприятиме виробленню єдиної юридично визначеної позиції в частині

як їх унормування, так забезпечення реалізації принципу юридичної визначеності вже в межах правозастосовної практики.

На сьогодні є низка підходів до класифікації речових прав, зокрема можна диференціювати речові права на наступні види: 1) за обсягом змісту або панування (право власності та інші речові права); 2) за місцем у цивільному обороті (первісні (право власності) та похідні (право господарського відання, право оперативного управління)); 3) за потребою у легітимації через процедуру реєстрації (речові права, які потребують реєстрації (речові права на нерухоме майно), та ті, які такої не потребують (речові права на рухоме майно)); 4) за правовою природою (суто речові (право власності, сервітути) та мішаної природи (застава, іпотека, довірча власність)).

Книга третя ЦК України виділила, окрім права власності, право володіння, право користування (сервітут), право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис), право забудови земельної ділянки (суперфіцій), виокремивши право довірчої власності в якості різновиду права власності. В межах положень інших норм ЦК України, Земельного кодексу України та Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» простежується визначення інших речових прав щодо нерухомого майна, серед яких: право господарського відання, право оперативного управління, право постійного користування земельною ділянкою, право оренди (суборенди) земельної ділянки, право оренди будівлею або іншою капітальною спорудою (їх окремою частиною), узуфрукт державного (комунального майна), право відання державним майном, право довірчої власності на отриманий в управління об'єкт нерухомого майна (об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості), спеціальне майнове право на об'єкт незавершеного будівництва (майбутній об'єкт нерухомості). Навіть наведений перелік речових прав не є вичерпним, що відтворено у наведених вище положеннях ЦК України та проаналізованому тут спеціальному законові.

Більше того, співставлення переліку речових прав у коментованих нормативно-правових актах цивільного законодавства свідчить про відсутність єдиного підходу у сприйнятті їх природи. Так, закон

у сфері реєстрації речових прав на нерухоме майно відносить до таких зобов'язальні права з орендних відносин, які в ЦК України розміщені в Книзі п'ятій ЦК України, у той час як право довірчої власності на отриманий в управління об'єкт нерухомого майна (об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості) розглядається в якості речового права, похідного від права власності, а право довірчої власності як спосіб забезпечення зобов'язання вже сприймається у іншій правовій природі поряд із правом власності.

У відповідності до Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» відбувається трансформація права оперативного управління та господарського відання на користь узуфрукту, що пояснюється втіленням концепту оновлення цивільного законодавства, зокрема шляхом позбавлення пострадянських елементів механізму правового регулювання приватних відносин й впровадження європейського досвіду в даній сфері. Саме черговим кроком на даному шляху стало подання на розгляд Верховній Раді України проєкту оновленого ЦК України від 09.04.2026 року № 15150, в межах якого представлена Книга третя «Право речове», яка відобразила низку новел, у тому числі й запозичених з європейської цивілістики, а значить з римського приватного права, аналіз якої може стати предметом окремого розгляду.

З викладеного необхідно відзначити основні тенденції трансформації системи речових прав в Україні: 1) активне впровадження досвіду ЄС та римського приватного права; 2) уніфікація правової охорони речових прав; 3) виокремлення визначальних ознак для даного різновиду приватних права; 4) структурування множини речових прав; 5) формування системи речових прав, яка відповідає потребам суспільства; 6) реалізація принципу юридичної визначеності при формулюванні нормативного підґрунтя речових прав; 7) створення передумов для подальшого розвитку системи речових прав у вітчизняній цивілістиці на доктринальному рівні.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Харченко Г.Г. Речові права у законодавстві, доктрині та судовій практиці України: дис. … д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 506 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) /[уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. Київ: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. 1728 с.

3. Демчук М. Окремі питання правової природи права власності на нерухоме майно в Україні. *Юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 344-349.

4. Харченко Г.Г. Поділ речових прав у доктрині цивільного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 73-78.

***Ромась Марія Іванівна***

*докторка філософії з права, доц., доцентка кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

## ЛАТИНСЬКА ПРАВНИЧА ТЕРМІНОЛОГІЯ У ПРОЄКТІ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ (КОДЕКСУ ПРАВА ПРИВАТНОГО)

Проєкт Цивільного кодексу України демонструє системне використання латинської правничої термінології як на рівні загальних засад, так і в окремих інститутах приватного права. Це свідчить не лише про формальне запозичення латинських висловів, а про глибшу рецепцію римського права та орієнтацію на європейську континентальну традицію. Як влучно пише С.Д. Гринько, багатовікова практика застосування сентенцій довела, що вони є найбільш оптимальними формами регулювання, найкращими правилами поведінки людей. Тому багато сентенцій було покладено у зміст цивільно-правових постулатів [1, с. 36].

Передусім, у загальних положеннях закріплюється принцип bona fides (добросовісність) (D. 19.2.24; D. 50.17.23) [2], який відповідно до статті 3 визнається однією з основоположних засад приватного права [3]. У розвиток цього підходу стаття 14 «Межі здійснення цивільних прав» встановлює, що особа повинна здійснювати свої права добросовісно та у спосіб, що не суперечить її попереднім заявам або поведінці, прямо закріплюючи доктрину venire contra factum proprium (D. 1.7.25; D. 50.17.143) [2, 3]. Поряд із цим, стаття 6 вводить категорію boni mores (добрі звичаї) (D. 1.3.32; D. 45.1.26) [2, 3], під якою розуміється сукупність моральних норм та етичних стандартів поведінки у приватних відносинах. Водночас варто зазначити, що сучасне наповнення

цього поняття є ширшим, ніж у класичному римському праві, і сформоване під впливом європейської правової доктрини.

У сфері договірного права простежується широке використання латинських максим. Так, стаття 212 закріплює принцип pacta sunt servanda, відповідно до якого договір є обов'язковим для виконання сторонами. (D. 2.14.7.4 (Ulpianus)) [2, 3]. Стаття 215 визначає строк договору та передбачає можливість поширення його умов на відносини, що виникли до моменту укладення, тобто надання йому зворотної дії (ex tunc) (D. 50.17.29; D. 12.1.32) [2, 3].

Тлумачення умов договору регулюється статтею 228, яка закріплює правило contra proferentem (D. 45.1.38) [2]: неясні умови тлумачаться не на користь сторони, що їх запропонувала. Водночас стаття 230 встановлює презумпцію дійсності договору (favor contractus) (D. 45.1.80) [2], відповідно до якої договір вважається дійсним, якщо інше прямо не встановлено законом [3]. Також стаття 778 «Зупинення зустрічного виконання зобов'язання» закріплює exceptio non adimpleti contractus (D. 19.1.13.8) [2], що надає стороні право утриматися від виконання до отримання належного зустрічного виконання. Ця норма деталізується через положення про можливість зупинення виконання як у разі одночасності, так і попередності виконання. Стаття 783 відтворює інститут mora creditoris (прострочення кредитора) (D. 22.1.32; D. 45.1.137; D. 50.17.88) [2], визначаючи, що кредитор вважається таким, що прострочив, якщо без поважних причин не прийняв виконання або не вчинив необхідних дій для його прийняття [3].

У сфері відступлення права вимоги (стаття 757) прямо використовується конструкція pactum de non cedendo (D. 2.14.7.2; D. 18.4.23) [2], яка дозволяє встановлювати договірні обмеження на передачу вимоги. При цьому зберігається класичний принцип, відповідно до якого кредитор не може передати більше прав, ніж має сам.

Речове право представлене через категорію possessio (D. 41.2.1 (Ulpianus) [2]: відповідно до статті 568, посідання визначається як фактичний контроль над річчю навіть за відсутності юридичного титулу [3]. Таке визначення практично повністю відповідає римському розумінню володіння.

Класичні римські інститути безпосередньо відтворюються і в інших частинах Проєкту. Так, глава 88 (зокрема стаття 1396) [3] регулює ведення чужих справ без доручення, що відповідає конструкції negotiorum gestio (D. 3.5.1 (Ulpianus) [2], де особа – гестор (negotiorum gestor) – діє в інтересах іншої особи без спеціального уповноваження.

У спадковому праві (стаття 1793) [3] прямо використовується поняття легату (D. 30.1.1) [2], а саме згадуються «набувачі за легатом», що свідчить про рецепцію римського інституту заповідального відказу.

Таким чином, використання латинської термінології у проєкті Цивільного кодексу України має комплексний і концептуально виважений характер. Латинські сентенції відіграють особливу роль: вони виступають не просто термінами, а концентрованими формулами правових принципів, що забезпечують стабільність і передбачуваність правозастосування. Їх використання у сучасному законодавстві сприяє уніфікації правової мови, полегшує інтеграцію українського права у європейський правовий простір та підсилює аргументацію в юридичній практиці.

Отже, звернення до римсько-правової спадщини та латинських сентенцій у проєкті Цивільного кодексу України є не лише даниною традиції, а й свідомим методологічним вибором, спрямованим на побудову цілісної, ефективної та гармонізованої системи приватного права, що відповідає сучасним викликам і водночас спирається на перевірені часом правові цінності.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Гринько С.Д. Принципи як базис формування ідеологічного значення римського права. *Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Римське право в світлі сучасної методології гуманітарного знання»* (м. Хмельницький, 29 травня 2020 року). С. 36-41. URL: https://univer.km.ua/sites/default/files/Акредитація/Конференції%20та%20нз/Zbirnik_tez_Rimske_pravo_v_svitli_suchasnoi_metodologii_gumanitarnogo_znannya_2020.pdf#page=37

2. The Digest of Justinian (1904). *Cambridge University*. URL: https://dn790003.ca.archive.org/0/items/digestofjustinia01monruoft/digestofjustinia01monruoft.pdf

3. Проєкт Цивільного кодексу України (Кодекс права приватного) №14394 від 22.01.2026. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528

***Самойленко Георгій Валерійович***
*д.ю.н., проф.., професор кафедри цивільного права*
*Запорізького національного університету*

## ЖИТЛОВЕ ЗАКОНОДАВСТВО: ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ

13.01.2026 р. було прийнято Закон України «Про основні засади житлової політики» та скасовано ЖК України, за виключенням окремих статей, які стосуються забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб. Яке це має значення, наслідки та перспективи подальшого реформування житлового законодавства?

З часів проголошення України та орієнтацією на ринкові відносини в економічній сфері та на формування приватноправових засад регулювання приватних відносин ставилося питання як щодо подальшої долі ЖК Української РСР 1983 р. (перейменованого в ЖК України 21.04.2022 р.), так і спрямованості регулювання житлових правовідносин. Актуальним в цьому контексті залишалося і питання захисту житлових прав. Кілька проектів ЖК України не змінили ситуацію, адже, врешті решт не були прийняті.

Серед основних питань залишалося питання – чи брати державі на себе позитивні обов'язки забезпечення житлом своїх громадян? Звернувшись до європейських підходів знаходимо, що в Ніццькій хартії основних прав йдеться про право на «допомогу з житлом» (ст. 34 пункт 3) і лише в Франції та Італії закріплене «droit au logement», подібне до українського «право на житло». В зведеному підсумковому звіті Європейської Комісії (TENLAW), присвяченому питанням оренди та житловій політиці в Європі було визначено роль держави саме в аспекті «соціального захисту», тобто допомоги в забезпеченні житлом соціально уразливої категорії осіб (малозабезпечених, потерпілих від домашнього насильства та ін.). Об'єднане Королівство, яке також орієнтоване на вирішення соціальних, в т.ч. житлових питань, найбільш активно серед європейських країн переймається цими питаннями, виступаючи в ролі регулятора суспільних відносин. Так, в приватній сфері регулюються питання власності та інших речових прав на житло та закріплення прав слабкої сторони договору оренди (найму) житла, закріплюючи гарантії прав орендаря (від виселення, підвищення вартості житла, якості

житла, обмеження комісійного свавілля ріелтерів та ін.). В публічній сфері житлова політика в контексті сприяння забезпечення громадян житлом характеризується впровадженням усіляких програм, зокрема, у вигляді дотацій та субсидій, податкових пільг в сфері житлового будівництва, що орієнтоване на сприяння доступності житла.

Так, серед питань, які перебувають в сфері державного регулювання Об'єднаного Королівства варто визначити впровадження механізмів, якими вирішується досить велика кількість питань, відомих і в Україні. Серед них – шахрайство в сфері найму (оренди) житла. Загалом, в сфері найму житла діє RSH (регулятор соціального житла, до якого відноситься і приватний житловий фонд, окрім елітного), державний орган, якому надано повноваження визначати та впроваджувати державну житлову політику, яка, в першу чергу, орієнтована на охорону та захист слабкої сторони (орендаря), який визнається споживачем, навіть якщо йдеться про звичайний цивільно-правовий найом житла між фізичними особами. Серед основних повноважень – встановлення «стандартів» та контроль за їх дотриманням. В межах таких стандартів було впроваджено вимоги до якості житла (основною проблемою була пліснява, вогкість, холод, – було запроваджено «екостандарт» та сертифікацію житла, яке здається в найом) та закріплено право орендаря на повернення оплати, якщо житло не відповідає вимогам стандарту та сертифікації; запроваджено реєстр орендодавців (запобігає шахрайству, оскільки реєстр є відкритим та є інструментом впливу на якість поведінки орендодавця, оскільки вилучення особи з реєстру забороняє укладати договори та здавати житло в найом); закріплено права, які є гарантіями орендаря від неправомірного виселення; впроваджено обмеження комісійних ріелтерів; обмежено «депозит» орендаря одним місяцем розміру платежу за найом житла. Контрольні та правозахисні функції такого органу нагадують функції та повноваження претора в епоху римського приватного права. Загалом, RSH має повноваження державного контролю та реагування за скаргами учасників житлових правовідносин щодо правопорушника, зокрема, видавати накази про повернення надмірних та неправомірних платежів та прийняття рішень за результатами вирішення житлового спору (тобто, в адміністративному порядку, безкоштовно).

В Україні в умовах повномасштабної війни не вирішено, доречи, не лише поточні (цивільні, характерні для мирно часу питання, такі як особисті житлові сервітути, збереження права на проживання в житловому приміщенні членів сім'ї, в т.ч. колишніх, та, особливо, дітей, розподілу майна між подружжям як такого, яке перебуває в спільній сумісній власності, так і в особистій власності), але й притаманні в умовах ведення війни питання. Серед них, – використання житлових приміщень військовослужбовцями ЗСУ в зонах ведення активних бойових дій, населених пунктів, з яких здійснюється примусова евакуація людей та ін. Проблема в тому, що є частина власників, які переймаються питанням і побоюються, що використання їхніх житлових приміщень військовослужбовцями ЗСУ може наражати їхні домівки на ризики, оскільки вони слугують мішенню для ворога, вимагають покинути їхні оселі, вважаючи, що такі дії порушують їхнє право на недоторканість житла та виключність прав власника. Інша проблема, яка має місце в віддалених від ЛБЗ районах, – схожа з попередньою. Вона полягає у відмові окремих громадян здавати житло в найом військовим. З одного боку, свобода договору дозволяє власнику обирати орендаря за певними характеристиками, які, на погляд орендодавця, мінімізують ризики «розгрому» житла, несвоєчасності оплати, та, врешті, відмови виселення (яке наразі допускається виключно в судовому порядку). В тому ж Об'єднаному Королівстві нормативно заборонена дискримінація в житловій сфері (яка визнається сферою дії споживчого законодавства) та надано права реагування та прийняття рішень, в т.ч. з розгляду спорів, окрім RSH, ще й омбудсмену в сфері оренди житла. В Україні вважаємо за можливе врахувати такий досвід.

Візьмемо приклад, про який вже говорилося раніше – поділ житла у випадку розлучення подружжя. Де факто, а ні ЦК України, а ні СК України не вирішують це питання, оскільки у випадку неможливості здійснення поділу шляхом виділення майна в натурі неможливо вирішити питання шляхом передачі майна одному з подружжя, а іншому компенсації без згоди кожного. Це навіть заборонено. Та й вимога врахування інтересів дітей виглядає доволі абстрактною, що породжує тривалу правову невизначеність ситуації. Натомість, європейська правова культура, яка знається на еквітас, вже виробила критерії (на рівні

правової норми та практики її застосування) вирішення подібних питань. Так, в Австрії визначено наступні критерії: прагнення зберегти правовий режим майна, крім випадків: збереження інтересів дитини (місця проживання, навчання і т.п.); збереження незалежності та рівня життя за нерівних матеріальних можливостей; здатність жити добре; відсутність значення вини (крім випадку вчинення дій, які призвели до зменшення матеріального достатку сім'ї) та ін. За цими критеріями суд, враховуючи обставини справи може присудити передання житла (навіть яке є виключною власністю) у власність іншого з подружжя, який може залишитися без житла.

Звертає увагу еквітас (лат. Aequitas, – рівність, справедливість), на який звернула увагу О.І. Харитонова. Погодимося з її підходом, що дійсно, доволі часто в буденному житті, в фактичних відносинах суворе дотримання закону на рівні принципу dura lex sed lex може бути недостатньо справедливим. І тому і сам закон повинен бути на стороні «слабкого», і правозахисна практика орієнтуватися на людиноцентричні підходи, формування рівності можливостей за нерівних умов, яке відповідає римському еквітас.

Вбачаємо, що досвід римського приватного права, яке проіснувало близько півтори тисячі років, яке вишліфувалося на вирішення усіляких питань, які виникали протягом усього періоду його існування (війни, епідемії, перевороти, стихійні лиха, зміни в економічній сфері, тощо) було увібрано європейською правовою культурою, в т.ч. шляхом рецепції багатьох норм, а також підходів до вирішення поточних питань та запитів суспільства. Цей досвід має бути використаний і в Україні.

***Сафончик Оксана Іванівна***
*д.ю.н., проф., професор кафедри приватного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*

## ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ: РЕКОДИФІКАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ТА СІМЕЙНОГО ЗАКОНОДАВСТА

Рекодифікація цивільного законодавства, що наразі активно обговорюється у правових та законодавчих колах, є однією з ключових реформ сучасного українського приватного права. У межах цієї рефор-

ми принципового значення набуває питання інтеграції норм сімейного законодавства до оновленого Цивільного кодексу України (далі – ЦК). Ефективне правове регулювання шлюбно-сімейних відносин в Україні має надзвичайно важливе значення для відновлення і подальшого розвитку української держави.

В умовах воєнного стану та поствоєнного відновлення питання припинення шлюбу, особливо розлучення як свідоцтво неблагополуччя у сфері сімейних відносин, набуває неабиякої соціальної гостроти. Зростання кількості сімейних спорів, транскордонне переміщення сімей, необхідність визначення місця проживання дітей зумовлюють нагальну потребу в модернізації механізмів розірвання шлюбу. Разом з тим, законодавчі ініціативи щодо оновлення сімейного права викликали значний резонанс у суспільстві через загрозу повернення до архаїчних норм та надмірного державного втручання в особисте життя людини.

Сімейне законодавство України передбачає, що підставами припинення шлюбно-сімейних правовідносин є юридичні факти: припинення шлюбу внаслідок його розірвання (за заявою одного або обох з подружжя) або внаслідок смерті. На сьогодні діють два основних порядки розірвання шлюбу: спрощений адміністративний (через органи РАЦС) та судовий.

Процедура через органи РАЦС можлива лише за умови наявності взаємної згоди подружжя та відсутності в них спільних неповнолітніх дітей. Однак, як справедливо наголошується у роз'ясненнях юридичних видань, розлучення в Україні можливе навіть без згоди одного з подружжя; у такому разі процес відбувається виключно в судовому порядку [1]. Право на свободу розлучення гарантується статтею 105 СК України: якщо один із партнерів категорично проти розірвання шлюбу, інший все одно має повне право його ініціювати через суд [1,2].

Принциповим є те, що розірвання шлюбу подружжям, яке має дітей, провадиться виключно в судовому порядку, навіть за наявності обопільної згоди на розлучення. Разом із позовною заявою подружжя може надати письмовий договір про те, з ким проживатимуть діти та яку участь у їх вихованні братиме той з батьків, хто проживатиме окремо.

Важливим імперативним обмеженням є неможливість розірвання шлюбу протягом вагітності дружини та впродовж одного року після народження дитини (ст. 110 СК України). У доктрині ця норма часто піддається критиці, оскільки, на думку деяких авторів, вона суперечить праву на вільне перебування у шлюбних відносинах і обмежує свободу жінки.

У вітчизняній науці історично існують два ключові підходи до співвідношення цивільного та сімейного права: автономний (сімейне право як незалежна галузь) та інтегративний. Офіційна Концепція оновлення ЦК 2020 року підтримала інтеграційну модель, заклавши основу для включення окремої Книги 7 «Сімейне право» до ЦК. Перевагою такої консолідації є уніфікація термінології та можливість прямого застосування загальних приватноправових норм (зокрема, щодо сімейних договорів) до сімейних відносин. Проте існують побоювання щодо формалізації сімейних зв'язків та загрози послаблення інституту сім'ї внаслідок суто «цивілістичного» підходу.

Процес рекодифікації супроводжується значними суперечками. Оприлюднені проєкти нового ЦК містили низку новел, що викликали жорстку критику з боку суспільства та адвокатури [3]. Зокрема, обговорювалися спроби ускладнити процедуру розлучення, запровадивши обов'язкові процедури примирення за участі медіаторів. Як зазначають експерти, примус до примирення, особливо в ситуаціях, де присутнє психологічне чи фізичне насилля, робить дітей заручниками конфліктів і не сприяє збереженню здорової сім'ї [4].

З огляду на поширеність так званих «цивільних шлюбів», питання припинення фактичних шлюбних відносин потребує чіткого врегулювання. Чинне законодавство не передбачає процедури юридичного оформлення припинення таких відносин. Водночас, суди можуть застосовувати способи захисту сімейних прав до учасників фактичних шлюбних відносин: наприклад, визнання права спільної сумісної власності на набуте майно чи визначення обов'язку щодо утримання одного з партнерів. У проєкті оновленого ЦК поняття «фактичного шлюбного союзу» розширюється, пропонуються нові механізми захисту прав: від примусового стягнення аліментів (утримання) до визнання правочинів недійсними у разі порушення спільних майнових інтересів.

Альтернативою повному розірванню шлюбу є інститут сепарації – встановлення судом режиму окремого проживання подружжя. Цей режим актуальний, коли сторони не бажають проживати спільно, але юридично розірвати шлюб неможливо чи недоцільно. Він не припиняє шлюб, проте змінює правовий режим майна, яке набувається під час такого проживання.

Крім того, значний резонанс викликало обговорення норми, що визнавала «небажання мати дітей» однією з офіційних підстав для розірвання шлюбу. Завдяки активній позиції фахівців цю норму було врешті-решт виключено з проєкту ЦК як таку, що порушує репродуктивні права та автономію людини [5].

Не менш абсурдною визнано статтю 1516 проєкту (у первісних редакціях), яка передбачала можливість примусового позбавлення колишньої дружини шлюбного прізвища та повернення до дівочого у разі вчинення нею «аморального вчинку» чи поведінки, що «ганьбить сім'ю» [11]. Правозахисники охарактеризували ці спроби як дискримінаційні та такі, що повертають українське законодавство до радянських практик [6, 11].

Рекодифікація цивільного та сімейного законодавства України – невідворотний процес, який має на меті гармонізацію вітчизняного права з європейськими стандартами. Інтеграція сімейного права до єдиного Цивільного кодексу сприятиме усуненню правових колізій та розширенню договірних механізмів. Однак, як показує аналіз запропонованих норм щодо розірвання шлюбу, законодавець повинен вкрай обережно підходити до втручання в особисті немайнові права людини. Недопустимим є повернення до архаїчних норм, створення штучних перешкод для розлучення чи легалізація дискримінаційних положень (як-от примусове повернення прізвища). Головним завданням оновленого законодавства має стати забезпечення ефективного, гуманного та швидкого способу врегулювання сімейних конфліктів із безапеляційним пріоритетом захисту прав дитини та слабшої сторони.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Розлучення в Україні можливе навіть без згоди одного з подружжя – як працює процедура через суд і РАЦС. URL: https://sud.ua/uk/news/

publication/360426-razvod-v-ukraine-vozmozhen-dazhe-bez-soglasiya-odnogo-iz-suprugov-kak-rabotaet-protsedura-cherez-sud-i-zags

2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. В*ідомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст.135.

3. Національна асоціація адвокатів України (НААУ). Рекодифікація сімейного права: новели, ризики і запобіжники. URL: https://unba.org.ua/news/11689-rekodifikaciya-simejnogo-prava-noveli-riziki-i-zapobizhniki.html

4. Шлюбу з 14 років не буде, але змусять віддати прізвище і «миритися» з чоловіком: які загрози для жінок несе новий Цивільний кодекс // *Obozrevatel*. URL: https://news.obozrevatel.com/ukr/society/shlyubu-z-14-rokiv-ne-bude-ale-zmusyat-viddati-prizvische-i-miritisya-z-cholovikom-yaki-zagrozi-dlya-zhinok-nese-novij-tsivilnij-kodeks.htm

5. Із проекту Цивільного кодексу виключили норму про небажання мати дітей як підставу для розірвання шлюбу // *Судово-юридична газета*. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/358140-iz-proekta-grazhdanskogo-kodeksa-isklyuchili-normu-o-nezhelanii-imet-detey-kak-osnovanii-dlya-rastorzheniya-braka

6. Новий Цивільний кодекс. Прес-центр Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/2006691/

7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15

***Сівак Кристина Ігорівна***
*аспірантка кафедри приватного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*

## АВТОМАТИЗОВАНІ ПРАВОЧИНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Розвиток цифрової економіки, технологій розподілених реєстрів і систем штучного інтелекту спричиняє суттєву трансформацію усталених підходів до здійснення цивільного обороту. Якщо на ранніх етапах розвитку інформаційних технологій їх використання переважно забезпечувало електронну форму вчинення правочинів, то сучасний етап цифрової трансформації характеризується переходом до автоматизованого виконання договірних зобов'язань і застосування алгоритмів штучного інтелекту під час прийняття юридично значущих рішень. На стику зазначених технологій формуються смарт-контракти та автоматизовані правочини, які поступово набувають ознак самостійного інституту цифрового приватного права.

У традиційному розумінні смарт-контракт являє собою програмний код, розміщений у мережі блокчейн, здатний автоматично виконувати визначені сторонами умови після настання встановлених обставин. До його ключових характеристик належать відсутність потреби у залученні посередників, незмінність інформації, зафіксованої у розподіленому реєстрі, а також можливість автоматичного виконання договірних положень. Водночас смарт-контракт не завжди можна ототожнювати із цивільно-правовим договором. У переважній більшості випадків він є технічним засобом реалізації окремих умов договору або інструментом автоматизації його виконання, тоді як юридично значуще волевиявлення сторін здійснюється відповідно до загальних засад договірного права. У зв'язку з цим у науковій літературі дедалі більшого поширення набуває підхід, відповідно до якого смарт-контракт розглядається насамперед як засіб автоматизації договірних відносин, а не як повноцінна альтернатива традиційній конструкції цивільно-правового договору.

Застосування штучного інтелекту істотно розширює функціональні можливості смарт-контрактів. На відміну від класичних смарт-контрактів, які функціонують на основі заздалегідь визначеної логіки «якщо – то», інтеграція технологій машинного навчання, обробки природної мови та прогнозної аналітики дає змогу системам аналізувати значні обсяги інформації, тлумачити договірні положення, оцінювати ризики виконання зобов'язань, перевіряти відповідність певних дій вимогам законодавства та навіть формувати пропозиції щодо коригування умов правочину. У такій моделі штучний інтелект не замінює волевиявлення сторін, а виконує роль інтелектуального помічника або автоматизованого інструменту підтримки прийняття рішень. Водночас сучасні наукові дослідження підтверджують перспективність використання великих мовних моделей для підготовки проєктів смарт-контрактів, хоча отримані результати мають проходити обов'язкову юридичну перевірку з огляду на можливу варіативність їх відповідності правовим вимогам.

Важливим теоретичним і практичним питанням є визначення співвідношення автоматизованого правочину з традиційною кон-

струкцією договору. Відповідно до цивільно-правової доктрини правочин базується на вільному та усвідомленому волевиявленні його учасників. Використання технологій штучного інтелекту не заперечує цього фундаментального положення, оскільки алгоритм не набуває статусу самостійного суб'єкта права, а лише реалізує волю особи, яка його застосовує, налаштовує або програмує. Відтак юридичні наслідки рішень, прийнятих автоматизованою системою, мають пов'язуватися із суб'єктами цивільних правовідносин, а не зі штучним інтелектом як самостійним явищем.

Водночас поширення генеративного штучного інтелекту та автономних агентних систем актуалізує проблему визначення меж самостійності алгоритмів. Сучасні AI-системи здатні аналізувати стан ринку, прогнозувати економічні показники, визначати найбільш сприятливий момент для укладення правочину або автоматично обирати контрагента. Такі можливості ускладнюють традиційне розуміння моменту формування волевиявлення та породжують питання щодо допустимого рівня автономності алгоритмів у процесі укладення і виконання договорів. Результати сучасних досліджень свідчать, що автономні системи штучного інтелекту вже можуть приймати рішення, пов'язані з укладенням контрактів, без безпосередньої участі людини, що зумовлює необхідність подальшої адаптації положень договірного права.

Однією з найскладніших проблем залишається визначення юридичної відповідальності за наслідки функціонування систем штучного інтелекту. У випадку, коли автоматизований правочин реалізується з порушенням законодавства, виникає питання щодо особи, на яку має покладатися відповідальність: розробника програмного забезпечення, власника алгоритму, користувача системи чи безпосередніх сторін договору. Відсутність спеціального законодавчого регулювання не дає змоги сформувати універсальний механізм розподілу такої відповідальності. У зв'язку з цим найбільш обґрунтованим є підхід, відповідно до якого питання відповідальності повинно вирішуватися з урахуванням фактичного ступеня контролю конкретного суб'єкта над функціонуванням системи штучного інтелекту.

Окремого розгляду потребує функціонування так званих оракулів, які забезпечують взаємодію смарт-контрактів із даними та подіями зовнішнього світу. Саме через них до блокчейн-системи надходить інформація про настання певних юридичних фактів, зокрема здійснення платежу, поставку товару, зміну валютного курсу, погодні умови або інші обставини, передбачені договором. У сучасних цифрових екосистемах функції оракулів дедалі частіше можуть виконувати системи штучного інтелекту, які не обмежуються передачею інформації, а також здійснюють її аналіз, перевірку достовірності та прогнозування потенційних наслідків. Це сприяє підвищенню ефективності автоматизованих правочинів, однак одночасно породжує додаткові ризики, пов'язані з достовірністю даних, можливістю алгоритмічної упередженості та забезпеченням кібербезпеки.

У контексті інтеграції України до європейського правового простору особливої актуальності набуває приведення національного законодавства у відповідність до сучасних міжнародних підходів у сфері регулювання штучного інтелекту та цифрових правочинів. Доцільним є нормативне закріплення таких категорій, як «смарт-контракт», «автоматизований правочин» та «алгоритмічне прийняття рішень», а також визначення вимог до використання систем штучного інтелекту під час укладення та виконання договорів. Необхідним також є встановлення чітких правил розподілу цивільно-правової відповідальності, а також створення правових механізмів аудиту, забезпечення пояснюваності алгоритмів і здійснення людського контролю за функціонуванням високоризикових AI-систем.

Отже, використання штучного інтелекту істотно розширює функціональні можливості смарт-контрактів, трансформуючи їх із механізму суто автоматичного виконання програмного коду на інструмент інтелектуальної підтримки договірних відносин. Водночас ефективне та правомірне застосування таких технологій можливе лише за умови формування комплексної нормативно-правової моделі, здатної забезпечити належний баланс між інноваційним розвитком цифрової економіки, автономією приватної волі, вимогами правової визначеності, захистом прав учасників цивільного обороту та необхідним рівнем довіри до алгоритмічних систем.

***Сорока Ігор Олександрович***
*доктор філософії, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін*
*інституту права та безпеки*
*Одеського державного університету внутрішніх справ*

## ГАРАНТІЇ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Гарантії дотримання прав особи у будь-якій сучасній країні є ознакою її цивілізованості й входження до соціально-економічного та правового простору постінформаційного суспільства, де правосуб'єктність детермінується з огляду на засади справедливості, добросовісності та розумності, здійснення прав з урахуванням інтересів контрагента, створення механізму гармонійного поєднання публічних та приватних інтересів, кореляції міжнародних та національних правових режимів. Наведені тенденції цілком віднайшли відтворення й у сфері господарювання.

Дійсно, січень 2025 року у сфері регулювання господарських відносин ввійшов як час революційних змін. Саме в цей час був прийнятий Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» (надалі – Закон), прикінцевими та перехідними положеннями якого передбачена втрата чинності ГК України з серпня 2025 року. Такий підхід є відображенням підходу, який свого часу був закріплений у змісті Концепції оновлення ЦК України, а саме в частині беззастережної ліквідації ГК України як антиринкового акта, що позиціонується розробниками в якості однієї з передумов проведення подальших рекодифікаційних робіт нормативних приписів приватного права.

Так сталося, що вказані трансформаційні зміни у правовому регулюванні господарських взаємин відбулися під впливом обставин екзистенціального характеру, пов'язаних з відкритою збройною агресією стосовно нашої держави та народу. У зв'язку з цим постало завдання не втратити основні здобутки у сфері забезпечення прав учасників господарських взаємин, які були напрацьовані у мирні часи, відтворені з урахуванням введення певних обмежень вже в межах дії умов воєнного стану.

Конституційними засадами забезпечення прав учасників господарських відносин варто визнати положення наступних статей Основного Закону України: 13 (обов'язок держави забезпечити захист прав усіх суб'єктів господарювання, рівність суб'єктів права власності перед законом), 14 (забезпечення прав таких суб'єктів на землю), 15 (різноманіття форм та змісту підприємницької діяльності), 41 (забезпечення правових засад набуття, здійснення, трансформації та припинення права власності і права на результати інтелектуальної, творчої діяльності), 42 (гарантії права на підприємницьку діяльність й захисту від недобросовісної конкуренції), 43 (забезпечення права на працю, у тому числі у змісті господарської діяльності), 55 (гарантії судового захисту прав суб'єктів господарювання), 64 (формування механізму обмеження прав господарюючих суб'єктів в умовах особливих та надзвичайних правових режимів), 68 (забезпечення впровадження в господарські взаємини формули «не нашкодь своєму контрагентові», яка реалізується при здійсненні суб'єктами своїх прав), 92 (визначення правила, за яким правові засади і гарантії підприємництва, умови конкуренції та нормативні приписи антимонопольного законодавства містяться лише в законах України).

ГК України релевантне відобразив викладені конституційні положення з відповідною деталізацією у наступних статтях: 6 (визначення загальних засад забезпечення прав суб'єктів господарювання, у тому числі щодо обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємництві, захисту національного товаровиробника, заборони незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини), 19 (меж та змісту здійснення державного контролю та нагляду за господарською діяльністю), 20 (визначає основні засади захисту прав суб'єктів господарювання – способи та порядок), 25-41 (окреслює основні правила ведення господарської діяльності на конкурентних засадах), 42-51 (визначає правила здійснення підприємницької діяльності як різновиду господарської), 52-54 (визна-

чає основні засади здійснення некомерційної господарської діяльності), 133-147 (формує гарантії майнових прав у сфері господарювання), 154-162 (визначає гарантії прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання), 216-229 (формує загальні засади юридичної відповідальності суб'єктів господарювання). Низка інших положень ГК України формувала систему гарантій прав суб'єктів господарювання, які з огляду на наведені транзитивні процеси у приватному праві відійшли в минуле в певній мірі поклавши частину відповідних господарських відносин на регулювання ЦК України та Закону. Більше того, викладені обставини створили передумови до наукових дискусій з приводу залишення поза межами правового регулювання частини господарських відносин на прикладі адміністративно-господарської відповідальності, де оперативно-господарська залишається на розгляд Закону, а цивільно-правова більш детальніше конкретизується в межах положень цивільного законодавства з урахуванням розширення кола суспільних відносин за рахунок предмету правового регулювання ГК України [1, с. 569-570].

Щодо цього вартою уваги є думка, за якою усунення нормативного регулювання підстав, наслідків та механізму реалізації адміністративно-господарської відповідальності фактично нівелює в цій частині дію принципу правової визначеності та розмиває межі заборон для бізнесу в структурі відповідної юридичної конструкції. Подібні міркування викладені у площині співставлення сутності використаних у законодавстві термінів «господарська діяльність» та «комерційна діяльність», де остання в змісті Закону суттєво звужує предмет правового регулювання останнього нормативно-правового акта, а іноді суттєво впливає на виконанні такими особами публічних зобов'язань, зокрема в частині сплати податків та обов'язкових зборів [2, с. 88-89].

Серед іншого визначальним для забезпечення економічного порядку держави та регулювання господарських відносин є саме наявність комплексного кодифікованого нормативно-правового акта за аналогією з ГК України, який серед решти вагому частину норм має присвячувати врегулюванню комерційних відносин, а також суміж-

них взаємин на прикладі зобов'язань господарюючих суб'єктів перед державою в частині досягнення економічних показників, недотримання яких тягне загрози податковій та фінансовій системі держави [3, с. 448-450].

Вартою уваги є думка В.С. Щербини, за якою Закон характеризує перехідний період правового регулювання господарських відносин саме як проміжок часу, протягом якого має усувати наявні прогалини відповідного механізму правового регулювання вказаний нормативно-правовий акт, а тому недоліки (колізії та прогалини), які він створює мають бути предметом унормування окремих спеціальних нормативно-правових актів господарсько-правової природи. Так, лише конструювання різноманітних речових прав та створення належного правового підґрунтя й соціально-економічного базису для їх реалізації вимагає низку додаткових ресурсів, у тому числі й фінансового та матеріального характеру, на що автори Закону у перехідних положеннях та у пояснювальні записці до відповідного законопроєкту не звернули увагу [4, с. 22-23].

Разом з тим, в умовах воєнного стану питання гарантій прав суб'єктів господарювання цілком слушно має проєктуватись у площині реалізації положень ст. 64 Конституції України, яка містить правові підстави до обмеження прав та свобод за наведених обставин. Останні відповідним чином відтворені перш за все у змісті Закону України «Про національну безпеку України», Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Указу Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» та інших нормативно-правових актах, прийнятих на їх розвиток. Зокрема, в межах Закону України «Про національну безпеку України» прямо або опосередковано забезпеченню прав суб'єктів господарювання належать положення статей: 3 (шляхом визначення основних принципів регулювання таких відносин, обтяжених правовим режимом воєнного стану), 4-10 (окреслення визначальних засад демократичного цивільного контролю, який здійснюється різними органами публічної адміністрації, у тому числі з питань реалізації принципу верховенства права), 12-23 (визначені

повноваження органів сектору безпеки та оборони, у тому числі щодо впливу на господарську діяльність в оборонній сфері).

З огляду на екзистенціальні виклики державності України в межах дії правового режиму воєнного стану відповідний закон визначає межі втручання органів публічної адміністрації в господарську діяльність (ст. ст. 8, 9), механізм обмеження прав у сфері господарювання (ст. 20), протидії зловживанню своїми повноваженнями суб'єктами публічної адміністрації в умовах воєнного стану (ст. 22), становлення компенсаторних механізмів внаслідок обмеження майнових прав (ст. 23), забезпечення судового захисту порушених, оспорених не визнаних прав (ст. 26).

Таким чином, в умовах воєнного стану правовий механізм забезпечення прав суб'єктів господарювання зазнав відповідної трансформації, що пов'язане з оновленням цивільного законодавства, введенням відповідного особливого правового режиму й потребами удосконалення правового регулювання відповідних відносин. При цьому виникли проблеми, які на сьогодні не вирішуються чинним законодавством, що актуалізує формування релевантного теоретичного та емпіричного матеріалу й підготовку узгоджених законодавчих новел, зокрема в межах змісту оновленого ЦК України та інших нормативних актів.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Шевченко В.С., Фурсал Л.В. Юридична відповідальність у господарській діяльність. *Аналітико-порівняльне правознавство.* 2025. Вип. 06. Ч. 1. С. 566-571.

2. Войнарівський М.М. Про правовий режим адміністративно-господарських санкцій після втрати чинності Господарським кодексом України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 8. С. 86-89.

3. Коломієць П.В. Неврегульованість господарського законодавства в перехідний період: між реформою і загрозами для податкової безпеки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право.* 2025. Вип. 89. Ч. 2. С. 446-451.

4. Щербина В.С. Правове регулювання діяльності суб'єктів господарювання у перехідний період. *Економіка та право.* 2025. № 1. С. 18-24

***Спасибо-Фатєєва Інна Валентинівна***
*д.ю.н., проф., завідуюча кафедри цивільного права*
*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

## ДЕЯКІ СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ПРАВ СВОЇХ ГРОМАДЯН У ПОРІВНЯННІ З ДАВНЬОРИМСЬКИМ

У контексті тематики конференції варто торкнутися питань римського права і сучасної української кодифікації, запровадження давньоримських конструкцій в сучасному правовому, економічному та соціальному середовищі та ще й під час війни.

Слід передусім визначитися з тим колом питань, які зазвичай обговорюються в правничій спільноті на тематику війни. Ними є такі.

1). Поняття війни та воєнних дій, встановлення відповідного режиму – і для населення, і для юридичних осіб, і для органів управління – створення таких органів, яких не було у мирні часи, стиснення людини у вільному здійсненні її прав.

Також можливо замітити динамічну роль державних органів з прийняття нормативно-правових актів. Інколи навіть деякі державні органи перебирають на себе функції інших державних органів. Так, було з прийняттям Кабінетом Міністрів постанови про строки на прийняття спадщини.

Тож у цьому аспекті певні дії з боку влади є цілком зрозумілими, виправданими і дозволеними законом і міжнародними актами. Певні дії ж важко зрозуміти, наприклад, що стосується роботи над ЦК. У той час коли робота над КК припинена у зв'язку з тим, що війна і не на часі.

2). За масштабності руйнувань постає питання про відшкодування шкоди. Це питання архіважливе і тому обговорюються жваво, але при створенні певних механізмів для такого відшкодування досягнення результату поки що під великим питанням.

3). Питання зміни правового статусу об'єктів, втрату речей, знищення чи пошкодження майна, неможливість виконання зобов'язань та необхідність перегляду наявних механізмів відповідальності та відшкодування. Реквізиція, використання житла та нежитлової нерухомості у воєнних цілях

4). Проблематика масовості порушень приватних прав.

5). Питання ідентифікації фізичних осіб, які загибли або пропали безвісті, виплати компенсацій їх родинам та ін.

Все це першочергово викликає необхідність комплексного аналізу впливу війни на цивільно-правові відносини. Спроби це зробити є, але більш-менш повної картини не склалося. А головне, немає і напевно не може бути чіткого механізму вирішення всіх зазначених проблем. Принаймні до припинення воєнних дій із визначенням умов та наслідків їх припинення на міждержавному та міжнародному рівні.

Всі зазначені аспекти розглядаються крізь призму міжгалузевого підходу – далеко не лише цивільного, а й кримінального, гуманітарного та міжнародного права. Враховуючи тему конференції, варто подивитися на ці проблеми з трьох позицій – римського права (напевно, у порівняльному аспекті), українських правових та соціальних реалій і норм, що діють у європейському просторі.

Щодо *Давнього Риму*, то варто відмітити таке.

Ця держава вела війни, в результаті чого відбувалося захоплення територій. Відповідно, поставали питання про статус осіб, на яких вони проживали, право, яке до них застосовується. Призначувався посадовець, який вирішував би питання та спори, а також надавав регулювання (претор, курульний еділ, префект).

Тогочасний Рим був меганаціональною державою і мені невідомо про конфлікти з національних питань – мови, культури, релігії.

Щодо майнового стану осіб, які проживають на захоплених територіях та римських громадян, військових, які набувають право на ресурси, то виникає право народів, потроху згладжується категоричність норм римського цивільного права (civil law), яке прилаштовується до нових реалій, звичаїв та підходів, що прийняті у народів захоплених територій. Мета – злагодження конфліктів, побудова правового конгломерату.

*На порівняння – сучасні українські реалії.* Наразі наявна втрата Україною територій (сподіваємось на тимчасовість такого стану), невизначеність статусу осіб, які залишились проживати на цих територіях, ворожість до громадян і колишніх громадян України. Загострен-

ня культурних, мовних та релігійних проблем. Тобто ситуація прямо протилежна давньоримській. Тому, напевно, слід проводити й в цьому напрямку паралелі із запозиченням підходів, що склалися в давньоримському праві, а не лише посідання, окупації та узуфрукту у тому вигляді, як це сьогодні бачиться українським новаторам.

Щодо українців та їх майнового стану та прав, то можна виокремити чотири групи: ті, хто не виїхав із окупованих територій; переміщені особи; ті, хто виїхав за межі України і ті, хто продовжує проживати там, де й проживав, на території України.

1). Правовий статус перших по відношенню до держави Україна вкрай проблемний. Вони втрачають не лише громадянство, а й майнові права за законами України, якщо вони зареєстрували своє право за законами РФ. Виникає й багато інших питань про їх права на вклади і пенсії тощо, які так чи інакше постануть після припинення воєнних дій.

2). Українські громадяни, які виїхали з тимчасово окупованих територій стикалися з такими проблемами:

- вони вимушені шукати житло і не всі забезпечені житлом. Пільгові програми, які з часом надали можливості вирішити ці питання;

- вони вимушені шукати роботу у реаліях, коли роботи стало значно менше з об'єктивних причин;

- формально майно залишається на праві власності в українця, але за законами РФ вони можуть втратити право власності, якщо не виконають відповідних дій (реєстрації права за законами РФ) і лише в невідомо якому майбутньому для таких українців може бути реституція;

- вони не взмозі захистити свої майнові права у відсутність договору про співробітництво між державами, при розриві правових зв'язків. Вирішення цих проблем відкладається з високим ступенем невизначеності часу – до закінчення війни і встановленні умов подальшого проживання громадян воюючих країн, до виплати репарацій, до звернення стягнення на активи РФ та її певних осіб.

3). Українці, які виїхали за межі України, у значному ступені залежать від соціальної допомоги, яку вони отримують не у всіх країнах свого місця перебування, вимушені працювати не за спеціальніс-

тю, якщо взагалі для них знайдеться робота, адже одна з причин – це вивчення мови країни перебування в достатньому ступені, а це надто важко особливо для немолодих людей. Не слід скидати з уваги й моральну шкоду, завдану цим українцям через постійну втому від цих життєвих обставин. До цього слід додати небезпеку припинення допомоги і повернення в Україну, небезпеку втратити роботу через вимоги українського роботодавця перебувати на робочому місці. Це зокрема стосується викладачів університетів. Не слід забувати й про складнощі з оформленням українцями необхідних їм документів через те, що не всюди є українські консульства і треба їхати в іншу країну для оформлення документів, а також через те, що консульства далеко не на належному рівні виконували свої обов'язки до війни і повільно змінювали свої робочі обов'язки.

4). Українці, які залишилися: переміщені в інші регіони і ті, хто залишився на своєму постійному місці проживання. Серед перших – ті, хто просто злякався та ті, які об'єктивно не могли жити в місцях постійних обстрілів та активних воєнних дій, які тривають. Ця категорія наших співвітчизників стикалася з сяганням ринкових цін на житло у місцевості, куди вони перемістилися, в результаті чого багато українців, витративши свої збереження, вимушені були повернутися додому. Далеко не всі регіони організували проживання українців, які вимушені були покинути свої домівки. Харківський регіон – яскравий приклад позитиву, але це не дивно, бо Харків далеко до початку війни було нагороджено чотирма призами Ради Європи і зокрема через ефективність житлових програм. Як і всі українці, ті, хто залишився у місці свого постійного проживання, стикалися з проблемами, коли підприємства або установи, де вони працювали до війні, переміщені в інший регіон, через що вони вимушені або їздити туди час від часу, або працювати онлайн із втратою частини заробітної плати, або звільнитися. І звичайно, проблематика пошкодженого майна.

*Європейські традиції* та їх прояв по відношенню до воєнних дій на території України полягають у тому, що з часів римського права європейська правова традиція продовжує втілювати засоби підтримки вразливих осіб. До початку війни ми це розуміли більшою мірою

у контексті захисту прав споживачів як приклад відступу від рівності учасників цивільних правовідносин із можливістю визнати певні дії контрагентів несправедливими і застосувати відповідні наслідки. Для нашої тематики – це соціальний захист, матеріальна допомога і т.п. для переміщених українців

Варто відмітити регулювання спадкування: Регламент ЄС № 650/2012 закріпив як загальний критерій право держави звичайного місця проживання померлого на момент смерті.

Насамкінець слід згадати про тимчасову опіку, яку українське цивільне право не знає і відповідно до якого батьки й опікуни є різними категоріями, які взаємовиключають один одного.

Треба додати, що українці, які мешкають за межами України і на яких воєнних конфлікт негативно відбився психологічно, й у тому числі у контексті світосприйняття, можуть перебувати у тривалому конфлікті у сім'ях, а також це може привести до розлучення. Тоді вони стикаються з зовсім іншим підходом щодо опіки над дітьми та інших питань, які супроводжують ці конфлікти.

В Римі були своєрідні традиції в сфері сім'ї. В сучасному світі, здавалось, всі ці особливості, які і більшість інших, в процесі глобалізації стираються (звичайно, із збереженням принципово важливих традиційних для певних націй підходів). Але Українське сімейне право і цив процес вирішення сімейних спорів залишається містечковим.

В сфері навчання у школах, університетах також виникли и поглиблюються численні проблеми. Українська молодь та їх батьки спостерігають зовсім інші підходи в цьому середовищі. Серед них – мінімум вступу до університетів в Європі, на відміну від нашої традиції масового вступу до вищих навчальних закладів після закінчення школи. Наразі ми спостерігаємо те, що молодь «про всяк випадок» вчиться у двох університетах чи школах, в результаті чого має місце нечуване навантаження на дитину і на студента. При цьому склалося й зберігається принизливе ставлення до навчання в українських університетах. Існування українських університетів все більше стає під загрозою. Не створено єдиного європейського простору навчання.

Підсумок: ані мирні часи в глобалізаційних процесах, ані події, пов'язані з війною, наразі ще не стали показниками того, що відбува-

ються масштабні зміни в праві України, яке здатне адекватно реагувати на все це в інтересах одного єдиного бенефіціара, важливого для природи і для суспільства – людини.

***Спасова Катерина Іванівна***
*к.ю.н., доц., доцентка кафедри приватного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*

## МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ПРИВАТНОЇ ОСОБИ У ТРАНСКОРДОННИХ СІМЕЙНИХ СПОРАХ

Сучасний етап розвитку правової системи України характеризується суттєвим ускладненням сімейних правовідносин із іноземним елементом, що обумовлено наслідками збройної агресії проти України. Масова вимушена міграція громадян, роз'єднання сімей, переміщення дітей за кордон, укладення та припинення шлюбів у різних юрисдикціях призвели до різкого зростання кількості транскордонних сімейних спорів.

У таких умовах особливого значення набувають міжнародні стандарти захисту прав приватної особи, закріплені в універсальних, регіональних та спеціалізованих міжнародно-правових актах. Водночас практика їх застосування демонструє наявність низки проблем, таких як: фрагментарність правового регулювання та конкуренція юрисдикцій; складнощі реалізації принципу найкращих інтересів дитини у різних правопорядках; ускладнення процедур визнання та виконання іноземних судових рішень в умовах воєнного стану; обмежений доступ до правосуддя для переміщених осіб за кордоном; ризик виникнення «подвійних» або конфліктних сімейних статусів.

Транскордонні сімейні спори становлять складну категорію правовідносин, що виникають у зв'язку з наявністю іноземного елемента та охоплюють питання міжнародної юрисдикції, вибору застосовного права, а також визнання і виконання судових рішень. У вітчизняній та зарубіжній правовій доктрині міжнародні стандарти прав людини розглядаються як закріплені у міжнародно-правових актах універсальні вимоги щодо забезпечення прав і свобод особи, які мають бути імплементовані у національні правові системи. Водночас методологічною

основою дослідження транскордонних сімейних спорів виступають положення міжнародного приватного права. У сучасній українській доктрині А. С. Довгерт обґрунтовує необхідність переосмислення концепції міжнародного приватного права відповідно до сучасних викликів глобалізації та розвитку транскордонних приватноправових відносин, підкреслюючи значення колізійного регулювання та міждержавної правової взаємодії для забезпечення ефективного захисту прав приватної особи [1].

У сфері транскордонних сімейних правовідносин міжнародні стандарти формують багаторівневу систему, що поєднує універсальні, регіональні та спеціальні елементи правового регулювання. У вітчизняній цивілістичній доктрині Є. О. Харитонов та О. І. Харитонова розглядають приватне право як самостійний правовий концепт, заснований на ідеях автономії волі, юридичної рівності учасників правовідносин та забезпечення приватних інтересів [2]. Такий концептуальний підхід створює методологічне підґрунтя для дослідження транскордонних сімейних спорів, у яких поєднуються матеріально-правові, колізійні та процесуальні механізми захисту прав учасників сімейних правовідносин.

Нормативну основу міжнародних стандартів становлять, передусім, акти універсального рівня. Конвенція про права дитини 1989 року закріплює фундаментальні принципи захисту прав дитини, зокрема принцип найкращих інтересів дитини (стаття 3), який має пріоритетне значення при вирішенні будь-яких питань, що її стосуються, а також право дитини не бути розлученою з батьками, крім випадків, коли таке розлучення є необхідним в її найкращих інтересах (стаття 9) [3]. У вітчизняній доктрині цей принцип розглядається як базовий орієнтир правозастосування, що визначає зміст і спрямованість судової діяльності у сімейних спорах. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року гарантує право на сімейне життя (стаття 23) [4], що кореспондує з положеннями статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [5]. Практика Європейського суду з прав людини конкретизує зміст права на повагу до сімейного життя, гарантованого статтею 8 Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод. Зокрема, у рішеннях Neulinger and Shuruk v. Switzerland (2010) [6] та X v. Latvia (2013) [7] Суд наголосив на необхідності забезпечення справедливого балансу між правами батьків, інтересами дитини та цілями Гаазької конвенції 1980 року, підкресливши пріоритетність належної оцінки найкращих інтересів дитини у кожній конкретній справі.

Спеціалізований рівень міжнародного регулювання представлений актами Гаазької конференції з міжнародного приватного права, які мають особливе значення для України як держави-учасниці відповідних конвенцій. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року встановлює механізм негайного повернення дитини до держави її звичайного місця проживання. У національній практиці її застосування неодноразово ставало предметом аналізу Верховного Суду, який наголошує на необхідності врахування принципу найкращих інтересів дитини при вирішенні питання про її повернення. Конвенція 1996 року про батьківську відповідальність [9] та Конвенція 2007 року про стягнення аліментів [10] формують додаткові механізми захисту прав дитини та інших членів сім'ї у транскордонних правовідносинах.

Реалізація міжнародних стандартів у транскордонних сімейних спорах здійснюється через взаємодію матеріально-правових, колізійних і процесуальних механізмів. Визначення міжнародної юрисдикції є первинним етапом, від якого залежить ефективність захисту прав особи. У більшості випадків ключовим критерієм виступає місце звичайного проживання дитини, що відповідає підходам Гаазьких конвенцій та практиці ЄСПЛ. В українському праві ці питання врегульовані Законом України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року [11], який визначає підстави міжнародної підсудності та правила застосування іноземного права. Вибір застосовного права здійснюється на основі колізійних норм, при цьому автономія волі сторін у сімейних правовідносинах є обмеженою, що обґрунтовується необхідністю захисту слабшої сторони – дитини. Визнання та виконання іноземних судових рішень забезпечує стабільність сімейних статусів, однак на практиці стикається з труднощами, пов'язаними з відмінностями правових систем і процесуальними бар'єрами.

Воєнні фактори суттєво впливають на реалізацію міжнародних стандартів у транскордонних сімейних спорах. Масова вимушена міграція громадян України призводить до ускладнення визначення звичайного місця проживання, що є ключовим критерієм для визначення юрисдикції та застосовного права. Переміщення дітей за кордон збільшує кількість справ, пов'язаних із міжнародним викраденням дітей, а також створює додаткові ризики порушення їх прав. Обмеження функціонування судової системи та складнощі міжнародного співробітництва впливають на доступ до правосуддя та ефективність виконання судових рішень. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR) за 2024–2025 роки, понад 5 млн осіб, які залишили Україну внаслідок війни, перебувають під тимчасовим захистом або мають аналогічний статус у державах Європи [12], що прямо впливає на зростання кількості транскордонних сімейних спорів.

У процесі застосування міжнародних стандартів виникає низка проблем і викликів. Конкуренція юрисдикцій може призводити до паралельного розгляду справ у різних державах, що створює ризик прийняття взаємовиключних рішень. Різне тлумачення принципу найкращих інтересів дитини у різних правопорядках ускладнює досягнення єдності судової практики. Виконання іноземних судових рішень стикається з процесуальними труднощами, особливо в умовах воєнного стану. Крім того, існує ризик фрагментації сімейних статусів, коли одна й та сама правова ситуація оцінюється по-різному в різних державах. Практика Європейського суду з прав людини підтверджує необхідність забезпечення пропорційності втручання у сімейне життя та досягнення справедливого балансу між конкуруючими інтересами [7].

Удосконалення механізмів захисту прав приватної особи у транскордонних сімейних спорах потребує комплексного підходу, що поєднує міжнародні стандарти та національні правові традиції. В умовах зростання кількості сімейних правовідносин з іноземним елементом, спричиненого воєнною міграцією населення, особливого значення набуває гармонізація законодавства України з міжнародними стандартами у сфері захисту сімейних прав та прав дитини. Важливим напрямом є розвиток альтернативних способів вирішення спорів, насамперед медіації, яка дозволяє зменшити конфліктність сімейних спорів та забез-

печити більш повне врахування інтересів усіх їх учасників. Посилення міжнародного співробітництва у межах механізмів, передбачених Гаазькими конвенціями, а також цифровізація процедур міжнародної правової взаємодії є необхідними передумовами ефективного захисту прав приватної особи у сучасних умовах.

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Довгерт А. Міжнародне приватне право: зміна концепції. Київ: Алерта, 2024. 256 с. (Відродження приватного права в Україні)
2. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Приватне право як концепт. Том VI: Приватне право в умовах гібридної війни: монографія. Одеса: Фенікс, 2024. 408 с.
3. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року: ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року: ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 4 листопада 1950 року: ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
6. Neulinger and Shuruk v. Switzerland: judgment of the European Court of Human Rights of 6 July 2010 (Application no. 41615/07). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-99817%22]}
7. X v. Latvia: judgment of the European Court of Human Rights of 26 November 2013 (Application no. 27853/09). URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-138992%22]}
8. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року: Закон України про приєднання № 3303-IV (3303-15) від 11.01.2006. *Відомості Верховної Ради.* 2006. № 16. ст. 140. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text
9. Конвенція про юрисдикцію, застосовне право, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19 жовтня 1996 року: ратифіковано Законом України № 136-V (136-16) від 14.09.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002#Text
10. Конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання від 23 листопада 2007 року: Закон України № 26-VII від 11.01.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l12#Text
11. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text
12. UNHCR. Ukraine Situation: Operational Data Portal. 2025. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine?utm_source=chatgpt.com

***Стрілець Михайло Ігорович***
*аспірант кафедри приватногоо права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*

## ДОГОВОРИ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ: ВІД РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА ДО СУЧАСНОСТІ

На сьгоднішній день, враховуючи стрімкий розвиток надання посуг, без якого не може функціонувати ніодне постіндустріальне суспільство, без якого неможливо уявити життя пересічного громадянина, постадо питання дослідження договору надання послуг. Договори з надання послуг дедалі більше виділяються в окремі категорії: договори надання медичних послуг, туристичних послуг, ІТ-послуг, консультування, транспортування, тощо.

Договір надання послуг бере свій початок з римського права, де договір носив назву locatio-conductio operarum. В римському праві, як зазначає Харитонов [1], цей вид договору не був розповсюджений серед вільних людей, адже вважалося, що надання послуг зазвичай надають раби. Через незначну розповсюдженість таких договорів розвиток не був стрімким. Наданням послуг серед римських громадяни займалися переважно ті, хто надавали складні послуги, які потребували значної кваліфікації зазвичай за плату, на відміну від рабів.

Договір має спільні риси й з іншими, тому необхідно провести розмежування між похожими договорами- підряду та надання послуг. Як зазначає Логінова [2] договори про надання послуг мають особливості, що й відрізняють їх від договорів підряду, такі як: нематеріальний характер договору, адже за основу беруться дії, а не результат як в договорі підряду, наявність матеріального результату, наприклад збудований будинок, відремонтована річ, особистісний характер, адже договір надання послуг нерозривно пов'язаний з особою, що надає послуги.

Іноді буває доволі складно відрізнити договір підряду від договору з надання послуг, різні автори проводять відмінність по-різному, проте найбільш вірним, вважаю, проводити розмежування як зазначає Логінова [2] за результатами роботи. Якщо наявний вигляд довершеного результату, то це договір підряду, а все, що пов'язане з процесом

надання певної послуги -відповідно до договору з надання послуги. У своїх працях правник Луць [3] договори про надання посуг відмежовує від підряду за правами, що передаються разом з передачою результату за виконаним договором.

Загалом, беручи до уваги судову практику, часто ототожнюються терміни «роботи» та «послуги», з цього приводу Федорченко [4] у своїй праці наводить обгрунтовну критику правовій невизначеності зазначених термінів, а також наводить приклад невірного законодавчого закріплення в ч.5 ст. 715 ЦКУ, де ці терміти ототожнюються конструкцією «роботи (послуги)». Зрозуміло, що такі законодавчі формулювання в з'вязці з відсутністю чіткого визначення цих термінів призводить до правової невизначеності.

Цікавою з питання розмежування договору про надання послуг є позиція Верховного Суду в ухвалі від 14.01.2021 року по справі № 923/1067/19 [5], де Верховний Суд провів відмінність послуги від товару: «Для послуги характерна непомітність (її не можна взяти в руки, зберігати, транспортувати, складувати); послуга є невичерпною (незалежно від кількості разів її надання її власні кількісні характеристики не змінюються)».

Враховуючи стрімкий розвиток договірного права, а також гармонізацію національного законодавства з правом ЄС, неможливо досліджувати договір про надання послуг без врахування чинних актів ЄС. Доволі важливою є Директива ЄС 2011/83/ЄС [6], що передбачає визначення договору про надання послуг як будь-якого договору, за виключенням договору купівлі-продажу, відповідно до якого торговець надає або зобов'язується надати послугу, в тому числі цифрову послугу, споживачу. Також наявне розмежування таких термінів як: «цифрова послуга», «фінансова послуга». Директива регламентує договірні відносини щодо надання послуг також через «дистанційний договір», «договір, укладений поза комерційним приміщенням», «додатковий договір» тощо.

Дериктива передбачає чіткі правила розмежування договорів з надання послуг, встановлюючи чіткі критерії, наприклад, включають договорів про водо-, газо- або електропостачання, якщо вони не ви-

ставляються на продаж в обмеженому обсязі, або договорів про централізоване теплопостачання чи постачання цифрового контенту, що постачають не на матеріальному носії.

Проте Директива не стосується соціальних, медичних, азартних та ін. послуг передбачених ст. 3. Згідно з Директивою, надається право державам продовжити відмову від договору надання посуг до 30 днів, у разі нав'язування споживачам своїх послуг шляхом екскурсій чи візиту до дому споживача. Таким чином надається можливість державам, хоч і формальна, боротися з нав'язування послуг.

Важливою на сьогоднішній день є Директива Ради ЄС 2004/113/ЄС, що передбачає рівне ставлення чоловіка та жінки у доступі до товарів та послуг. Хоч в Україні і є спеціальне законодавство (Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»), проте закон не перешкоджає різному ціноутворенню стосовно жіночих та чоловічих товарів, що призводить до дискримінації за ознакою статі. Як зазначає Алфьорова [7] вирішення такої проблеми можливе шляхом обтяження надавача послуг обов'язком доказувати відсутність такої дискримінації.

Доволі маштабню проблемою, що постала перед захисниками прав споживачів, є проблема договорів приєднання. Як зазначає Резніченко [8] формування загальних умов договорів, що створюються крупними монополістами-надавачами послуг, котрі неможливо змінювати, призводить до порушення принципу свободи договору, що передбачений ЦК. З такою думкою важко не погодитися, адже в країнах ЄС значно більше уваги надається питанням зловживання монопольним становищем та питанню захисту прав споживачів, зокрема щодо нерівних умов договорів, на рівні ЄС є також багато вимог, наприклад, Директива 93/13/ЄЕС від 05 квітня 1993 року "Про несправедливі умови споживчих договорів" передбачає неможливість застосовувати договірні умови, які не було обговорено в індивідуальному порядку, що змінює рівновагу між правами та обов'язками не на користь споживача. Якщо договір заздалегідь був розроблений, а також споживач не міг заздалегідь вплинути на такі умови – договір недобросовісний. Також зазначена Директива передбачає прогресивний перелік умов, що можуть вважатися недобросовісними в додатку. Такі міжнародні акти

містять багато прогресивних вимог, звісно їх потрібно впроваджувати, проте з врахуванням міжнародного досвіду та необхідною деталізацією. ЗУ «Про захист прав споживачів» від 10.06.2023 № 3153-IX (що набирає чинності) містить зазначене формулювання в такаму виді: «істотний дисбаланс прав та обов'язків споживача» не визначаючи детальних критеріїв такого дисбалансу, що надасть судам повноважень доповнити це своїми власними позиціями.

Отже, на сьогоднішній день, враховуючи стан договорів про надання послуг за чинним законодавством, існує значна необхідність в деталізації та перегляді багатьох положень з врахуванням сучасного міжнародного досвіду.

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Підопригора О., Харитонов Є. Римське право. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
2. Логінова М. В. Договори про надання послуг. 4-та Міжнародна науково-практична конференція «*Сучасні проблеми науки, освіти та суспільства*», Київ, Україна, 20–23 черв. 2023. SPC "Sciconf.com.ua", 2023. С. 1231–1232.
3. Коваленко І. Договір підряду за законодавством України та законодавством ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2023. Вип. 80. С. 185–190.
4. Федорченко Н. Договір про надання послуг. *Гармонізація договірного законодавства України з правом Європейського Союзу*, Львів, Україна, 31 трав. 2024. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2024. С. 97–101.
5. Семенова М. Договір про надання послуг. Бугалтер. 22.10.2021. URL: https://buhgalter.isu.net.ua/news/525510-dohovir-pro-nadannya-posluh
6. Про права споживачів, про внесення змін до Директиви Ради 93/13/ЄЕС та Директиви Європейського Парламенту і Ради 1999/44/ЄС, а також про скасування Директиви Ради 85/577/ЄЕС і Директиви Європейського Парламенту і Ради 97/7/ЄС: Директива європейського парламенту і ради від 25.10.2011, № 2011/83/ЄС: станом на 22.05.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_023-11#Text.
7. Алфьорова Т. М. Правові аспекти забезпечення гендерної рівності у сфері договорів про надання послуг. *Наука на переломному етапі історії:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Харків, Україна, 23–25 січ. 2026. 2026. С. 68–72. URL: https://naukainfo.com/conference?id=92
8. Резніченко С. В. Досвід уніфікації та гармонізації регулювання цивільно-правових договорів у Європейському Союзі для договірного права. *Часопис цивілістики*. 2025. Вип. 56. С. 48–51.

***Тітова Аліна Олексіївна***
*аспірантка кафедри приватного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*

## ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЯК ФОРМА ПОРУШЕННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ

Дезінформація як явище не є новою, однак у сучасному цифровому середовищі вона набула якісно інших характеристик – насамперед масштабності та швидкості поширення. Соціальні мережі та онлайн-платформи створили умови, за яких недостовірна інформація може за короткий час стати масовою та спричинити істотну негативні наслідки [1, с. 5]. Відтак, дезінформацію доцільно розглядати як одну з форм порушення особистих немайнових прав, що охороняються цивільним законодавством України.

Традиційні способи захисту таких прав – зокрема право на спростування недостовірної інформації, право на відповідь та відшкодування моральної шкоди – закріплені у статтях 276–278 Цивільного кодексу України та широко застосовуються у судовій практиці. Особа, щодо якої поширено недостовірну інформацію, має право вимагати її спростування та захисту своєї репутації. Крім того, суд може заборонити поширення такої інформації або зобов'язати відшкодувати завдану моральну шкоду [2, с.128].

Водночас ці механізми формувалися в умовах, коли поширення інформації було обмеженим у просторі та часі, а отже підлягало ефективнішому контролю. Сучасна ж цифрова реальність значно ускладнює застосування традиційних правових засобів, оскільки інформація поширюється миттєво, неконтрольовано та часто анонімно. У зв'язку з цим у науці виникає питання: чи є дезінформація лише новою формою вже відомого правопорушення (поширення недостовірних відомостей), чи вона становить самостійний феномен, який потребує переосмислення підходів до захисту особистих немайнових прав у цифровому середовищі.

У чинному законодавстві України поняття «дезінформація» вживається переважно у публічно-правовому контексті: Закон України «Про медіа» 2022 року оперує ним стосовно аудіовізуального контенту,

тоді як цивілістична доктрина традиційно послуговується категоріями «недостовірна інформація» (ст. 277 ЦК).

Дезінформація у класичному розумінні визначається в Енциклопедії сучасної України як спотворена, свідомо неправдива, провокаційно-тенденційна інформація, поширена як правдива з метою введення в оману громадськості, політичних опонентів, конкурентів тощо [3].

Водночас для цілей правового аналізу таке визначення потребує уточнення. Дезінформацію доцільно розглядати як правове явище, під яким слід розуміти інформацію, що не відповідає дійсності або є викривленою, поширюється як достовірна та здатна вводити в оману, впливати на поведінку чи рішення особи та завдавати шкоди її правам або інтересам. Такий підхід дає змогу враховувати не лише намір поширювача, а й реальні наслідки поширення інформації.

Із наведеного визначення випливають основні ознаки дезінформації: недостовірність або викривленість інформації; подання її як правдивої; здатність вводити в оману адресата; вплив на поведінку чи прийняття рішень; наявність або ризик заподіяння шкоди; поширення у публічному або масовому інформаційному середовищі.

Щодо умисності, традиційно дезінформація пов'язується зі свідомим наміром ввести в оману. Однак у сучасному цифровому середовищі вона може виникати і без прямого умислу – зокрема внаслідок необережності, недостатньої перевірки інформації або її механічного поширення (наприклад, у діяльності блогерів чи користувачів соціальних мереж). Тому дезінформацію доцільно розглядати як явище, що може існувати як в умисній, так і в неумисній формі, хоча саме умисна дезінформація становить найбільшу суспільну небезпеку.

Дезінформація є поліоб'єктним деліктом: залежно від змісту та способу поширення неправдивих відомостей вона може одночасно порушувати кілька особистих немайнових прав. Найочевиднішим є порушення права на честь, гідність і ділову репутацію. Однак цим перелік не вичерпується. Дезінформація про стан здоров'я особи порушує право на таємницю про стан здоров'я. Поширення неправдивих відомостей про приватне життя – право на недоторканність приватного життя. Фальсифікація зображень та відео із застосуванням техноло-

гій deepfake – право на власне зображення і право на індивідуальність. Окрему й найбільш складну категорію становлять випадки поширення дезінформації, що створює загрозу фізичній безпеці особи, зокрема коли неправдиві відомості здатні спровокувати насильницькі дії з боку третіх осіб. У таких ситуаціях дезінформація може виступати не як завершене правопорушення, а набуває значення причинно-наслідкової ланки між поведінкою поширювача та заподіяною шкодою. Це, своєю чергою, актуалізує питання про можливість притягнення до опосередкованої відповідальності особи, яка створила інформаційні передумови для вчинення протиправних дій іншими суб'єктами.

Технологія deepfake потребує окремого розгляду як одна з найбільш небезпечних форм дезінформації, що здатна безпосередньо посягати на особисті немайнові права. Йдеться про синтетичний медіаконтент – штучно створені або змінені відео, аудіозаписи чи зображення, які реалістично відтворюють зовнішність, голос або поведінку реальної особи у ситуаціях, що фактично ніколи не мали місця. Особливість deepfake полягає в тому, що він не просто поширює неправдиву інформацію, а створює ілюзію реальної присутності особи в події, якої не існувало, що істотно ускладнює його правову кваліфікацію [4, с.2].

З правової точки зору deepfake виходить за межі класичної дифамації, оскільки посягає не лише на честь, гідність чи ділову репутацію, а й на особисту самовираження людини. У цьому випадку особа фактично втрачає контроль над власною зовнішністю, голосом і цифровою ідентичністю, оскільки її образ використовується для створення дій, висловлювань або ситуацій, яких вона ніколи не вчиняла. Це дає підстави розглядати deepfake не лише як форму дезінформації, а і як окремий спосіб порушення права на зображення, права на індивідуальність та права на повагу до честі та гідності людини [5].

Не менш складним є і процесуальний аспект захисту від дезінформації. Хоча стаття 277 ЦК України встановлює презумпцію недостовірності негативної інформації та покладає обов'язок доведення її достовірності на поширювача, на практиці це не усуває головної проблеми – часової асиметрії між поширенням фейку та його правовим спростуванням. У цифровому середовищі неправдива інформація по-

ширюється миттєво, тоді як судовий захист потребує значного часу. У результаті рішення про спростування часто ухвалюється вже після того, як репутаційна або інша шкода фактично настала. За таких умов традиційна модель захисту, побудована на подальшому спростуванні, втрачає свою ефективність. Саме тому протидія дезінформації потребує не лише матеріально-правових способів захисту, а й процесуальних механізмів оперативного реагування – тимчасового обмеження поширення контенту, його маркування як спірного та застосування забезпечувальних заходів ще до остаточного вирішення спору по суті.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що дезінформація у цифровому середовищі вже не може розглядатися лише як нова форма дифамації, оскільки за механізмом поширення, швидкістю впливу та масштабом наслідків вона становить самостійний правовий феномен, що потребує якісно іншої правової відповіді. Класичний цивільно-правовий підхід, побудований на спростуванні недостовірної інформації після її поширення, у цифровому середовищі виявляється концептуально недостатнім, оскільки шкода завдається негайно та часто є фактично незворотною. Саме тому ефективний захист від дезінформації має ґрунтуватися не лише на подальшому спростуванні та відшкодуванні шкоди, а й на превентивних і оперативних механізмах реагування. Водночас відповідальність за її поширення не може обмежуватися лише безпосереднім поширювачем, оскільки цифрові платформи, алгоритми яких посилюють охоплення дезінформаційного контенту, також повинні розглядатися як суб'єкти позитивних обов'язків щодо захисту прав третіх осіб. Окремого нормативного врегулювання потребує deepfake та інший синтетичний медіаконтент, що посягає не лише на репутацію, а й на цифрову ідентичність особи, право на власний образ і контроль над ним. Саме тому, ефективний правовий захист має бути спрямований не лише на спростування неправдивого змісту, а й на визнання цифрової ідентичності самостійним нематеріальним благом, що потребує правової охорони.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Єфіменко І. В. Протидія дезінформації в соціальних мережах. *Академічні візії.* 2025. № 44. С. 1-8.

2. Німак М. О., Каптур В. І. Захист честі, гідності і ділової репутації: понятійний апарат та основні способи захисту. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 7. С. 127–130.

3. Дезінформація / В. П. Капелюшний. Енциклопедія Сучасної України. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. URL: https://esu.com.ua/article-21273.

4. Dominika Kuźnicka-Błaszkowska, Nadiya Kostyuk, Emerging need to regulate deepfakes in international law: the Russo–Ukrainian war as an example, Journal of Cybersecurity, Volume 11, Issue 1, 2025. P.1-10 URL:https://doi.org/10.1093/cybsec/tyaf008

5. The Evolution of Disinformation – A Deepfake Future. URL: https://www.canada.ca/en/security-intelligence-service/corporate/publications/the-evolution-of-disinformation-a-deepfake-future/the-evolution-of-disinformation-a-deepfake-future.html

***Фасій Анастасія Володимирівна***
*аспірантка кафедри міжнародного та європейського права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*

## ПРАВО НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЯК ОБ'ЄКТ ПРИВАТНОПРАВОВОГО ТА ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України актуалізувала для правової науки проблему, яка тривалий час не належала до центральних питань юридичної науки, – питання про визнання психічного здоров'я самостійним об'єктом правового захисту та формування належного юридичного механізму його забезпечення в умовах масової психотравматизації населення. В умовах тривалого збройного конфлікту психічне здоров'я перестає бути виключно медико-соціальною категорією та набуває ознак самостійного правового блага, від стану якого безпосередньо залежить реальна здатність особи до здійснення та захисту інших основоположних прав. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я, психічні розлади та психосоціальні порушення, спричинені війною, можуть охоплювати до 9,6 млн осіб в Україні, з яких близько 3,9 млн потребують клінічно значущої допомоги, а щонайменше половина населення переживає потенційно травматичний досвід, що потребує психологічної підтримки різного ступеня інтенсивності [1]. Водночас, попри масштабність цієї кризи,

національна правова система досі переважно розглядає психічне здоров'я крізь призму медичного адміністрування та організації психіатричної допомоги, а не як повноцінний об'єкт суб'єктивного права, що підлягає юридичному гарантуванню та судовому захисту. У цьому аспекті психічне здоров'я в українському правопорядку залишається переважно предметом публічного управління у сфері охорони здоров'я, а не самостійним елементом правового статусу особи, що зумовлює відсутність чіткої правової конструкції права вимагати належної, доступної та своєчасної психічної допомоги. Подолання такої нормативної прогалини має розглядатися не лише як завдання гуманітарної політики чи післявоєнної реабілітації, а як фундаментальна передумова відновлення повноцінної правосуб'єктності особи, оскільки психічний стан людини безпосередньо визначає її здатність до свободи волевиявлення, участі у соціальному житті та ефективної реалізації гарантованих прав і свобод.

Право на психічне здоров'я належить до міждисциплінарних правових категорій, що формуються на перетині медицини, психології, соціології та права, внаслідок чого його нормативний зміст тривалий час залишався концептуально недостатньо визначеним у межах кожної з названих галузей знання. У медичному та клінічному дискурсі психічне здоров'я традиційно розглядається крізь призму психічного стану особи та відсутності психічних розладів, тоді як у правовому вимірі воно повинно бути осмислене значно ширше – як самостійне суб'єктивне право людини, якому кореспондує позитивний обов'язок держави забезпечити умови для його збереження, відновлення та ефективного захисту, а також негативний обов'язок утримуватися від дій, здатних спричинити психічну дестабілізацію особи. Саме такий підхід відповідає сучасному міжнародному розумінню права на здоров'я як комплексного права людини, що охоплює не лише фізичний, а й психічний добробут особи, про що прямо йдеться у преамбулі Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я та розвивається у практиці Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав у Загальному коментарі № 14 до статті 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права.

У національному правопорядку нормативним підґрунтям для визнання права на психічне здоров'я є, насамперед, стаття 49 Конституції України, яка гарантує кожному право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [2]. Водночас чинна конституційна модель не містить прямої текстуальної конкретизації психічного здоров'я як окремого об'єкта правової охорони, що зумовлює його переважно доктринальне, а не нормативно самостійне тлумачення. Такий підхід частково відтворено і в положеннях Основ законодавства України про охорону здоров'я, де здоров'я визначається як стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, однак законодавець не формує самостійної конструкції права особи саме на психічне здоров'я як окремого правового блага [3]. Унаслідок цього психічний компонент права на здоров'я формально визнається, однак не набуває належного рівня нормативної самостійності, необхідної для його повноцінного правового захисту.

Зазначена проблема особливо виразно простежується у спеціальному законодавстві. Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р. № 1489-III зосереджений переважно на регулюванні інституційних і примусових аспектів надання психіатричної допомоги – порядку госпіталізації, психіатричного огляду без згоди особи, застосування примусових заходів та питань, пов'язаних із обмеженням дієздатності [4]. Натомість позитивний зміст права особи на доступну, своєчасну, якісну та безпечну психіатричну і психосоціальну допомогу в цьому Законі залишається нормативно розробленим фрагментарно. Таким чином, чинна модель правового регулювання психічного здоров'я в Україні тяжіє до адміністративно-медичної парадигми, у межах якої держава переважно визначає порядок надання психіатричних послуг, але не формує достатньо чіткої правової конструкції суб'єктивного права особи вимагати їх належного забезпечення. Саме ця нормативна асиметрія між охороною психічного здоров'я як функцією системи охорони здоров'я та його захистом як суб'єктивним правом особи становить вихідну методологічну проблему для формування сучасної доктрини права на психічне здоров'я.

У площині приватноправового регулювання психічне здоров'я доцільно кваліфікувати як особисте немайнове благо у значенні стат-

ті 201 Цивільного кодексу України, тобто як невідчужуване, та таке, що не має економічного змісту, але становить самостійний об'єкт цивільно-правової охорони. Така кваліфікація має принципове значення, оскільки дозволяє розглядати психічне здоров'я не лише як елемент загального стану особи, а як самостійне благо, порушення якого породжує юридичні наслідки та відкриває можливість застосування механізмів цивільно-правового захисту, зокрема відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок психічної травматизації, психологічного насильства, тривалого стресового впливу чи інших форм неправомірного втручання у психічну сферу особи. Саме тому, психічне здоров'я має розглядатися не як похідний елемент загальної категорії моральної шкоди, а як самостійний об'єкт посягання, що потребує окремої цивілістичної концептуалізації.

Підстави для такого підходу вже сформовані у практиці Європейського суду з прав людини, який послідовно визнає психічні страждання, емоційний дистрес та психотравматичні наслідки самостійною формою шкоди, що підлягає юридичній оцінці та компенсації в контексті статті 41 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У справах проти України Суд неодноразово присуджував справедливу сатисфакцію саме за психічні страждання, спричинені незаконним позбавленням волі, жорстоким поводженням, насильницькими зникненнями, втратою близьких осіб або тривалим станом правової невизначеності [5; 6]. Невирішеними залишаються, зокрема, питання встановлення причинно-наслідкового зв'язку між конкретним протиправним діянням і психічним порушенням, належної верифікації психічної шкоди, процесуальних стандартів її доказування, а також критеріїв індивідуалізації та обчислення розміру компенсації. За сучасних умов саме ці питання набувають не лише теоретичного, а й безпосереднього практичного значення, оскільки в умовах війни психічна травматизація дедалі частіше постає не як супровідний наслідок правопорушення, а як його самостійний юридично значущий результат.

Право на психічне здоров'я в сучасних умовах має розглядатися не як похідний елемент загального права на охорону здоров'я, а як самостійна правова категорія, що потребує окремого нормативного

осмислення та комплексного юридичного забезпечення. Повномасштабна війна в Україні актуалізувала не лише медичний, а передусім правовий вимір психічного здоров'я, оскільки масова психотравматизація населення перетворила його із суто клінічного явища на самостійний об'єкт правового захисту, від стану якого безпосередньо залежить реальна здатність особи до свободи волевиявлення, соціальної участі та реалізації інших основоположних прав.

Таким чином, право на психічне здоров'я має подвійну правову природу та одночасно належить до сфери публічно-правового і приватноправового регулювання. У публічно-правовому вимірі воно постає як елемент позитивних зобов'язань держави щодо формування доступної, безпечної, безперервної та якісної системи психіатричної і психосоціальної допомоги, а також створення ефективних інституційних гарантій її реалізації. У цьому аспекті чинне законодавство України зберігає виразну регуляторну асиметрію: попри формальне включення психічного компонента до змісту права на здоров'я, нормативна модель досі тяжіє до медико-адміністративного підходу, в межах якого психічне здоров'я переважно розглядається як об'єкт організації психіатричної допомоги, а не як самостійне суб'єктивне право особи. Це свідчить про необхідність переосмислення чинної моделі правового регулювання у напрямі переходу від патерналістської конструкції «охорони» до правової конструкції «гарантування» психічного здоров'я. У приватноправовій площині психічне здоров'я доцільно кваліфікувати як самостійне особисте немайнове благо, що відкриває можливість розглядати психічне здоров'я не лише як стан особи, а як окремий об'єкт цивільно-правової охорони, порушення якого здатне породжувати самостійні правові наслідки.

Отже, право на психічне здоров'я вимагає формування нової цілісної правової доктрини, в межах якої воно має бути визнане одночасно як самостійне суб'єктивне право, об'єкт позитивних зобов'язань держави та особисте немайнове благо, що підлягає приватноправовому захисту. Лише інтеграція публічно-правового та приватноправового підходів здатна забезпечити належний рівень правової охорони психічного здоров'я в умовах війни, посттравматичної трансформації суспільства та майбутнього повоєнного відновлення України.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Mental Health among the Key Populations: the Needs and Availability of Relevant Services in the Wartime Ukraine: Study Report / Karagodina O., Kovtun O., Neduzhko O., Filippovych M., Dumchev K. – Kyiv: ICF 'Alliance for Public Health', 2024. – 104 pages. URL: https://aph.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/Mental-health_Report_Eng.pdf
2. Конституція України від 28 червня 1996 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4324
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 4, ст.19. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text
4. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 року № 1489-III Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 19, ст.143. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text
5. Case of El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia (Application no. 39630/09): Judgment of the European Court of Human Rights, 13 December 2012. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115621
6. Case of Kurt v. Turkey (Application no. 24276/94): Judgment of the European Court of Human Rights, 25 May 1998. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58198

***Фасій Богдан Володимирович***
*к.ю.н., доц., доцент кафедри приватного права, декан факультету судового та міжнародного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*

## ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ ЯК ВИКЛИК ДИСПОЗИТИВНОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Диспозитивність є основоположним принципом цивільного права у тому значені, що вона визначає саму його природу як права приватного: суб'єкти цивільних відносин вільні у формуванні власних прав і обов'язків у межах, визначених законом, а будь-яке обмеження цієї свободи вимагає спеціального нормативного обґрунтування. Ця формула – диспозитивна норма як правило, імперативна як виняток – складалася протягом століть у взаємодії між рівновеликими, принаймні юридично, суб'єктами, чия свобода волі є реальною, а не фіктивною. Цифрові платформи послаблюють класичні засади приватноправового регулювання не стільки через пряме відхилення від нормативних приписів, скільки через глибоку структурну зміну самих передумов,

за яких договір у цивілістичному розумінні вважається проявом волевиявлення. Формально зберігаючи конструкцію згоди, платформена модель фактично відтворює ситуацію, за якої мільйони користувачів щоденно акцептують стандартизовані умови, зміст яких вони переважно не сприймають, не аналізують і об'єктивно не здатні змінити, що ставить під сумнів реальність такого волевиявлення як усвідомленого юридичного акту. У цифровому середовищі свобода договору дедалі більше набуває рис нормативної фікції, оскільки інтерфейсні упорядкування платформ, побудовані на механізмах поведінкового впливу, когнітивного спрямування та алгоритмічного профілювання, не лише супроводжують вибір користувача, а й активно конструюють його, впливаючи на здатність особи до раціонального прийняття рішень. Саме тому в сучасній європейській доктрині дедалі послідовніше обґрунтовується підхід, відповідно до якого цифрові інтерфейси мають розглядатися не як нейтральний технічний посередник, а як значущий механізм формування волі, здатний порушувати свободу волевиявлення користувача як базову передумову приватноправової згоди [1].

Додатково у цифровій економіці уявлення про свободу договору істотно послаблюється так званим мережевим ефектом: що більше користувачів зосереджується на одній платформі, то складніше відмовитися від її використання, навіть якщо її умови є невигідними. У результаті вибір платформи дедалі менше залежить від реальної свободи особи обирати між рівноцінними альтернативами і дедалі більше зумовлюється практичною необхідністю залишатися в межах основних каналів комунікації, роботи, споживання інформації та соціальної взаємодії. Як слушно зазначається у вітчизняній літературі, у шерінговій економіці, на відміну від традиційної, споживач не визначає, а підлаштовується під надавача послуг [2, с.81]. За таких умов цифрова платформа фактично перестає бути звичайним учасником договірних відносин і набуває значно сильнішого становища, оскільки саме вона визначає правила доступу, умови взаємодії та межі реалізації прав користувача. Це означає, що у відносинах між платформою та користувачем формальна юридична рівність сторін зберігається лише зовні, тоді як фактично такі відносини будуються на суттєвій структурній

нерівності, яка потребує окремого переосмислення в межах сучасної цивілістичної доктрини.

Відтак, проблема полягає вже не лише в тому, що класичні договірні конструкції потребують окремого оновлення, а в тому, що цифрове середовище змушує переосмислити саму основу приватноправового регулювання. Якщо згода користувача формується під впливом складної цифрової впорядкованості, алгоритмічних механізмів, інформаційної нерівності та фактичної відсутності реального вибору, то традиційне уявлення про диспозитивність як вільне і самостійне волевиявлення сторін уже не повною мірою відповідає реальному змісту таких відносин. У цих умовах диспозитивність уже не може розглядатися лише як формальна можливість погодитися або відмовитися від договору. Йдеться про значно ширший зміст – про реальну здатність особи усвідомлено формувати свою волю, розуміти наслідки власного вибору та здійснювати його без прихованого цифрового впливу. Як слушно зазначається у вітчизняній доктрині, «в умовах цифровізації традиційні правові конструкції потребують переосмислення з урахуванням нових способів впливу на волю та поведінку учасників правовідносин» [2, с. 15].

Наукові дослідження свідчать, що пересічний користувач мав би витрачати сотні годин щороку на ознайомлення з усіма умовами конфіденційності та користування, з якими він погоджується, і навіть за умови їх прочитання не мав би реальної можливості впливати на їх зміст [3, с.561]. За таких умов проблема полягає вже не лише в необхідності окремого коригування договірних конструкцій, а у потребі перегляду самих засад приватноправового регулювання. Якщо згода користувача формується під впливом цифрової архітектури, алгоритмічних механізмів та інформаційної асиметрії, а також за відсутності реальної альтернативи, традиційне розуміння диспозитивності як вільного і самостійного волевиявлення сторін втрачає свій фактичний зміст. Як слушно зазначається у вітчизняній доктрині, цифрова економіка характеризується зростанням ролі платформ, які не лише беруть участь у правовідносинах, а й фактично визначають умови їх здійснення [4, с. 31–33].

Реакція правової системи на цю трансформацію залишається непослідовною: з одного боку, судова практика окремих держав визнає недійсними окремі положення клікових угод як такі, що порушують принцип добросовісності чи містять несправедливі умови; з іншого – системного перегляду самої природи згоди у платформному середовищі ані законодавство, ані доктрина поки що не здійснили. Тим часом ще Іммануїл Кант визначав автономію як здатність волі бути «законом самій собі», що ставить під сумнів можливість існування справжньої автономії в умовах алгоритмічного впливу на поведінку та вибір користувача [5].

Умови використання цифрових платформ за своїми функціональними характеристиками виходять за межі класичного договору та набувають ознак нормативного регулювання: вони встановлюються односторонньо, поширюються на необмежене коло осіб, змінюються без реального механізму впливу з боку користувача та супроводжуються санкціями у вигляді обмеження доступу до цифрової інфраструктури. Така модель дедалі частіше описується як приватне нормотворення. В даному випадку, принцип диспозитивності, що ґрунтується на рівності сторін і постулаті pacta sunt servanda, виявляється недостатнім для адекватного регулювання відносин, у яких одна сторона фактично визначає правила для всіх інших. Це, своєю чергою, актуалізує питання про межі допустимого впливу приватних суб'єктів на реалізацію основоположних прав особи та необхідність формування ефективних механізмів зовнішнього правового контролю.

Фундаментальною проблемою платформних відносин для цивільного права є визначення того, що виступає платою у договорах, які формально є безоплатними. Користувач отримує доступ до сервісу без грошової оплати, але фактично «розраховується» персональними даними, увагою та поведінковою інформацією, що монетизується платформами. У праві ЄС ця модель уже частково визнана: Директива 2019/770 [6] прямо передбачає можливість надання персональних даних як «плати», а Загальний регламент про захист даних [7] встановлює вимоги до їх обробки. У доктрині також підкреслюється, що персональні дані дедалі частіше виконують економічну функцію «ціни» у

цифрових відносинах [8]. Водночас українське право поки що прямо не визнає таку природу договору, що ускладнює застосування механізмів захисту від несправедливих умов і порушення прав користувачів.

Не менш складним є питання одностороннього припинення доступу до платформи (деплатформінгу). Умови користування зазвичай дозволяють платформам блокувати акаунти без детального обґрунтування та ефективної процедури оскарження. Для користувача це може означати втрату комунікаційних зв'язків або навіть бізнесу, якщо діяльність залежить від цифрової платформи. У цьому контексті виникає питання: чи може обліковий запис, аудиторія чи цифрова репутація розглядатися як майновий інтерес, який підлягає правовому захисту.

Загалом цифрові платформи не скасовують принцип диспозитивності, але демонструють, що його класичні передумови – рівність сторін, реальна свобода вибору та свободу волі – у таких відносинах часто відсутні. Тому сучасне цивільне право має переосмислити цей принцип: не як формальну згоду, а як реальну можливість особи приймати усвідомлені рішення без маніпулятивного впливу. Це означає необхідність розроблення нових підходів до захисту користувачів і визнання цифрової присутності як цінності, що потребує належної правової охорони.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Brenncke M. A Theory of Exploitation for Consumer Law: Online Choice Architectures, Dark Patterns, and Autonomy Violations. *Journal of Consumer Policy*. 2024. Vol. 47, No. 1. P. 127–164. URL: https://www.researchgate.net/publication/376550784_A_Theory_of_Exploitation_for_Consumer_Law_Online_Choice_Architectures_Dark_Patterns_and_Autonomy_Violations

2. Базові аспекти цифровізації та їх правове забезпечення: монографія. За ред. К. В. Єфремової. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 180 с.

3. McDonald A. M., Cranor L. F. The Cost of Reading Privacy Policies. I/S: *A Journal of Law and Policy for the Information Society*. 2008. Vol. 4. P. 544-568 URL: https://kb.osu.edu/server/api/core/bitstreams/a9510be5-b51e-526d-aea3-8e9636bc00cd/content

4. Вінник О. Право цифрової економіки: монографія. К.: *НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН* України, 2021. 350 с

5. The Emergence of Autonomy in Kant's Moral Philosophy / A. Reath et al. – Electronic text data. pp. 176–195. URL: https://www.researchgate.net/

publication/328144266_The_Emergence_of_Autonomy_in_Kant's_Moral_Philosophy

6. Директива Європейського парламенту і ради (ЄС) 2019/771 від 20 травня 2019 року про деякі аспекти, що стосуються договорів про продаж товарів, про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2017/2394 і Директиви 2009/22/ЄС та про скасування Директиви 1999/44/ЄС URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_026-19#Text

7. Регламент Європейського парламенту і ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

8. Metzger A. Data as Counter-Performance: What Rights and Duties Do Parties Have? *Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law.* 2017. Vol. 8. URL: https://www.jipitec.eu/jipitec/article/view/187/182

***Харитонов Євген Олегович***
*д.ю.н., проф., член-кореспондент НАПрН України,*
*завідувач кафедри приватного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*

## VULNERABILITAS: РИМСЬКЕ ПРАВО І СУЧАСНА ДОКТРИНА ВРАЗЛИВОСТІ У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ ТА РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦК

Римське право, яке ми звикли сприймати як фундамент європейської приватноправової традиції, ніколи не було правом абстрактної рівності. Воно не виходило з уявлення про людину як про ідеального, автономного, раціонального суб'єкта, який завжди здатний діяти самостійно, приймати рішення, нести відповідальність і захищати свої інтереси. Навпаки – римські правознавці виходили з реальності людського життя, у якому автономія, здатність діяти, можливість приймати рішення та нести відповідальність ніколи не були рівномірно розподілені між людьми. Людина могла бути сильною або слабкою, здатною або нездатною, вільною або обмеженою, присутньою або відсутньою. І право мало реагувати на цю реальність.

Відтак з'явилося поняття Infirmitas (безсилля, слабкість, неміч), що визнавалося підставою для особливого захисту деяких осіб у зв'язку з віком (Infirmitas aetatis), статтю (Infirmitas sexus), фізичними вада-

ми, які обмежували здатність особи самостійно вести справи (infirmitas corporis), психічним станом, який позбавляв особу здатності розуміти значення своїх дій (infirmitas mentis) тощо [1].

З часом римські правознавці створили систему юридичних засобів, що компенсували фактичну нерівність: tutela, cura, infirmitas aetatis, furiosi, prodigi, captivi. Згадані категорії, хоча й не містили сучасного терміну vulnerabilitas, що означає наразі «вразливість, слабкість, незахищеність, ризик та беззахисність, охоплюючи поняття, що описують стан відкритості для шкоди, травм або нападу, підкреслюючи брак захисту або підвищену ймовірність негативного впливу [2]), але фактично виконували ту саму функцію. Вони констатували визнання того, що людина може бути слабкою, незахищеною, позбавленою можливості діяти самостійно, і що право, як соціальний механізм, має реагувати на цю слабкість не покаранням чи зневажанням, а захистом. Римське право не гребувало визнавати, що людина може бути вразливою. Навпаки – воно враховувало «слабкість» як елемент юридичної характеристики людини і вибудовувало юридичні механізми, які давали змогу цю вразливість компенсувати.

Сучасна юридична наука (зокрема, юридична романістика) часом ідеалізує римське право як право раціональності, логіки, формальних конструкцій. Водночас існує протилежна точка зору, згідно якій «витончена доктрина римського права, попри надзвичайну здатність формулювати законодавчі правила і принципи … мала незначний вплив на життя тих, хто не належав до еліти, і мало чим допомагала вирішенню їхніх проблем [3, с. 387]», тобто не приділяла достатньо уваги захисту вразливих «простих» людей.

Думаю, що істина, як це часто буває, знаходиться десь посередині. З одного боку, повноцінним суб'єктом римського прав був лише pater familiae – римський громадянин, старший 25 років. Але з іншого боку римські правознавці зауважували, що дитина не може діяти як доросла людина; що божевільний не може діяти як розсудлива особа; що марнотратник не може діяти як обачний власник; що полонений не може діяти як вільний громадянин. І тому вони сприяли створенню механізмів, які дозволяли компенсувати цю нерівність. Зокрема, tutela

була не просто формою представництва. Це був специфічний юридичний механізм, який забезпечував захист інтересів того, хто не може діяти самостійно. Tutela не обмежувала особу, а навпаки – забезпечувала зберігання її майна, її правового статусу, її можливості повернутися до повноцінного життя. Cura була формою підтримки тих, хто не втратив дієздатності повністю, але потребував допомоги. Captivitas визнавала, що полонений не в змозі виконувати свої обов'язки, а тому право зупиняло дію певних норм. Перелічені інститути були різними, але їх об'єднувала одна ідея: право має враховувати «слабкість, вразливість» людини і реагувати на неї.

Сучасне приватне право, надто в умовах війни, повертається до цієї логіки. Війна радикально змінює соціальне тло суспільства, збільшує кількість осіб, які не можуть реалізувати свої права автономно, і створює ситуації, не передбачені звичайними правилами і нормами.

Військовослужбовці, які не можуть бути присутніми в суді. Внутрішньо переміщені особи, які не можуть довести свій статус. Родини, розділені кордонами, які не можуть оформити опіку. Особи, які втратили документи і не можуть підтвердити право власності. Діти, що виїхали без батьків і потребують тимчасових опікунів. Люди, які не можуть виконати зобов'язання через мобілізацію або поранення. Особи, які не можуть отримати спадщину через окупацію території, на якій знаходиться спадщина. Боржники, які не можуть виконати договір через пошкодження або знищення майна. Кредитори, які не можуть реалізувати свої права через перебування боржника на окупованій території або в «сірій зоні» .

Усі вони опиняються у стані, який римські юристи назвали б infirmitas, а сучасна доктрина – vulnerabilitas. І саме цей стан стає ключем до розуміння того, як приватне право має функціонувати під час війни.

Сучасне право, хоч і не використовує термінологію tutela, фактично відтворює її логіку у ситуаціях, коли особа не може реалізувати свої права через війну. Тимчасові опікуни дітей, які виїхали без батьків; особи, що представляють інтереси військовослужбовців; родичі, які здійснюють догляд за пораненими; волонтери, які виконують функ-

ції фактичних вихователів, – усі вони діють у просторі, який римське право давно окреслило як простір турботи, а сучасна доктрина називає care law.

Care law – це не альтернативна галузь, а нова методологічна рамка, яка виходить із того, що турбота є юридично значущою. Взаємна залежність – це не виняток, а норма людського життя. Вразливість – це не слабкість, а стан, який потребує правового реагування. І саме війна робить цю рамку не теоретичною, а практично необхідною.

Aequitas була не просто принципом справедливості. Це був спосіб пом'якшення суворості формальних норм, коли їх застосування призводило б до несправедливого результату. Сучасне право використовує інші терміни – пропорційність, добросовісність, баланс інтересів, соціальна функція власності, – але всі вони виконують ту саму функцію: захистити слабшу сторону від надмірного тягаря формального права.

Війна робить цей принцип не факультативним, а необхідним. Неможливість виконання зобов'язання через мобілізацію, неможливість реалізації батьківських прав через службу, неможливість оформлення прав через втрату документів, неможливість доступу до суду через окупацію – усі ці ситуації вимагають застосування aequitas у сучасному вигляді.

Римське право знало ситуації, коли загальні правила не могли застосовуватися: captivitas, absentia rei publicae causa, vis maior. Усі вони призводили до тимчасового обмеження дії загальних норм і застосування спеціальних механізмів захисту. Сучасне українське приватне право в умовах війни фактично відтворює цю логіку, хоча доктринально ще не оформило її як цілісну концепцію.

У цьому сенсі vulnerabilitas стає мостом між римським правом і сучасністю. Римське право не було правом лише «сильних». Воно було правом, яке давало можливість враховувати слабкість людини і створювало механізми її компенсації.

Викладене вище дає підстави для висновку, що під час війни право може/ має розглядатися як інфраструктура турботи.

Війна не лише руйнує інфраструктуру, вона руйнує передбачуваність, автономію, здатність діяти. Вона створює ситуації, у яких кла-

сична догматика приватного права не працює. І саме в цих ситуаціях римське право дає нам не готові рішення, а методологію: дивитися на людину не як на абстрактного носія прав, а як на істоту, здатну бути вразливою; оцінювати правовідносини не лише через формальні конструкції, а через реальний стан сторін; застосовувати право не як механічну систему норм, а як інструмент справедливості.

У цьому сенсі vulnerabilitas – це не слабкість, а ключ до розуміння того, як приватне право має функціонувати під час війни. Це категорія, яка дозволяє побачити, що право має не лише регулювати, а й підтримувати; не лише визначати межі, а й створювати можливості; не лише захищати власність, а й захищати людину.

Окремим питанням є визначення особливостей vulnerabilitas у родинних відносинах. Римські правознавці цією проблемою практично не переймалися, оскільки усіх «вразливих» членів родини затуляла собою могутня постать pater familiae, і зрушення у цій сфері, хоча й відбувалися, але дуже повільно.

Наразі ситуація вимагає швидких, але виважених дій. І одним з чутливих питань в Україні є включення Сімейного кодексу до рекодифікованого Цивільного кодексу України, що може створити загрози вразливим групам внаслідок хиб в методології рекодифікації.

Сучасна доктрина vulnerabilitas, так само як і римська традиція tutela–cura, нагадує нам про очевидне: право не може бути нейтральним до людської слабкості. Війна радикально збільшує кількість осіб, які не здатні реалізувати свої права автономно, і саме тому приватне право сьогодні має функціонувати як інфраструктура турботи. У таких умовах будь-які зміни, що стосуються найбільш чутливої сфери – родинних і сімейних відносин, – мають бути не лише технічно виваженими, а й соціально відповідальними.

Включення Сімейного кодексу до Цивільного кодексу на цьому етапі є концептуальною та методологічною помилкою з кількох причин.

По-перше, сімейні та родинні відносини становлять окремий пласт соціальної реальності, який не зводиться до приватноправових конструкцій. Вони пов'язані з моральними, культурними, мовними та

історичними особливостями, що не можуть бути адекватно відтворені в межах загальної цивілістичної догматики. Невирішеність навіть базової термінології («сім'я» чи «родина») робить інтеграцію передчасною і ризикованою.

По-друге, саме книга про сімейне право викликала найбільшу суспільну критику після ухвалення проєкту ЦК у першому читанні. Це свідчить про відсутність суспільного консенсусу. У ситуації війни, коли довіра до інституцій є критичною, нав'язування непогоджених рішень у сфері родинних відносин може спричинити додаткову соціальну напругу.

По-третє, інтеграція СК до ЦК створює ризики для вразливих груп: дітей, жінок, військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю, фактичних вихователів, ЛГБТКІ+ спільноти, родин, розділених війною. Саме ці групи найбільше залежать від спеціальних механізмів захисту, які сімейне законодавство вибудовувало роками. Перенесення цих механізмів у загальний кодекс без достатньої доктринальної та практичної адаптації може призвести до втрати гарантій, які сьогодні є життєво необхідними [4].

По-четверте, римське право, на яке часто посилаються прихильники уніфікації, не знало «сімейного права» у сучасному розумінні. Familia була багатозначною категорією, що охоплювала і майно, і владу, і родинні зв'язки. Сучасна українська традиція, навпаки, розрізняє «родину» і «сім'ю», і це розрізнення має бути збережене як елемент правової ідентичності. Повернення до радянської кальки «сімейного права» через механічну інтеграцію до ЦК є кроком назад.

По-п'яте, у період війни право має бути максимально передбачуваним. Різка зміна структури кодифікації у сфері, що безпосередньо стосується мільйонів людей, створює правову невизначеність і ускладнює доступ до захисту. Це суперечить принципу aequitas, який вимагає пом'якшення формальних норм у ситуаціях, коли їх застосування може завдати шкоди слабшій стороні.

У підсумку можна зробити висновок, що включення Сімейного кодексу до Цивільного кодексу України на цьому етапі є недоцільним і потенційно шкідливим. Це рішення не відповідає ні римській тради-

ції врахування людської вразливості, ні сучасній доктрині приватного права, ні потребам суспільства, що живе у стані війни. Найбільш виправданим кроком було б збереження Сімейного кодексу як окремого акта, із подальшим його вдосконаленням після завершення широкої суспільної дискусії та стабілізації правового середовища.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Milan Bartošek. Encyklopedie římského práva. 1994, Praha: Academia. 471s.
2. https://www.merriam-webster.com/thesaurus/vulnerability
3. Берд М. S.P.Q.R. Історія Давнього Риму / Мері Берд; пер.з англ О. Демянчук. К.: Форс Україна, 2019. 480 с.
4. У Києві протестували проти ЦК: загрожує правам жінок й ЛГБТ+ Олександр Савицький. URL https://p.dw.com/p/5DKYt

***Харитонова Олена Іванівна***
*д.ю.н., проф., член-кореспондентка НАПрН України,*
*завідувачка кафедри права інтелектуальної власності*
*та патентної юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*

## РИМСЬКЕ ПРАВО ЯК ІНФРАСТРУКТУРА СТІЙКОСТІ: ЩО ЗБЕРІГАЄ ПРИВАТНЕ ПРАВО ПІД ЧАС ВІЙНИ

Римське право часто сприймають як історичний фундамент, як систему, що дала Європі поняття власності, зобов'язання, договору, делікту. Але римське право було не лише технікою. Воно було інфраструктурою стійкості – правовою тканиною, яка дозволяла суспільству переживати війни, кризи, зміни влади, економічні потрясіння. Саме тому воно стало основою європейської цивілізації: не тому, що було досконалим, а тому, що було здатним витримувати удари історії. І сьогодні, коли Україна переживає війну, римське право знову виявляється не минулим, а ресурсом – інтелектуальним, методологічним, концептуальним.

Стійкість римського приватного права ґрунтувалася на кількох принципах, які не втратили актуальності.

Перший – це стабільність форм, що поєднувалася з гнучкістю змісту. Римляни створили конструкції, які могли пережити будь-яку політичну зміну: власність залишалася власністю, договір – догово-

ром, делікт – деліктом. Але зміст цих конструкцій міг адаптуватися до нових реалій. Саме тому римське право пережило Республіку, Принципат, Домінат, варварські королівства, середньовіччя, рецепцію в Європі, кодифікації XIX століття. Воно було стабільним у формі й гнучким у застосуванні – і саме це робило його стійким.

Римське право сформувало універсальну правову матрицю, яка стала інтелектуальною основою усієї континентальної юридичної традиції. Його спадщина – це не лише історичний артефакт, а дієва методологія, здатна забезпечити системність, логічність та прогнозованість правового регулювання [1, с. 21].

Другий принцип – це *aequitas*, рівновага, яка дозволяла пом'якшувати суворість формальних норм, коли їх застосування призводило б до несправедливого результату. Римські юристи розуміли, що право не може бути механічним. Воно має враховувати реальний стан сторін, їхню здатність діяти, їхню вразливість, їхні життєві обставини. Саме тому *aequitas* стала тим інструментом, який дозволяв праву залишатися людяним навіть у найскладніші часи.

Третій принцип – це баланс інтересів. Римське право ніколи не було правом абсолютів. Воно завжди шукало рівновагу між приватним і публічним, між індивідуальним і колективним, між інтересами власника і потребами громади. Саме тому римські юристи так уважно ставилися до *utilitas publica* і *utilitas privata*, розуміючи, що право має не лише захищати власність, а й забезпечувати функціонування суспільства. У цьому сенсі римське право було правом компромісу – не слабкого, а мудрого.

Сучасне українське приватне право в умовах війни опиняється в ситуації, дуже схожій на ту, у якій римське право формувало свої принципи. Війна руйнує передбачуваність, обмежує автономію, створює ситуації, у яких класична догматика не працює. Людина не завжди може виконати зобов'язання, не завжди може реалізувати свої права, не завжди може захистити свою власність. Військовослужбовець не може бути присутнім у суді; внутрішньо переміщена особа не може довести свій статус; родина, розділена кордонами, не може оформити опіку; особа, яка втратила документи, не може підтвердити право власності.

Усі ці ситуації вимагають не лише застосування норм, а й розуміння їхнього сенсу.

Саме тут римське право стає інтелектуальним орієнтиром. Воно нагадує, що право має бути не лише системою норм, а й системою стійкості. Воно має витримувати удари історії, не втрачаючи своєї суті. Воно має захищати людину не лише як суб'єкта, а як істоту, здатну бути вразливою. Воно має забезпечувати баланс інтересів у ситуаціях, коли інтереси конфліктують.

Колізія інтересів – це не технічна проблема, а серцевина приватного права під час війни. Інтереси військовослужбовця і кредитора; інтереси власника і громади; інтереси дитини і держави; інтереси особи, яка втратила документи, і реєстраційної системи; інтереси родини, розділеної війною, і формальних процедур – усі ці колізії не можуть бути розв'язані механічно. Вони потребують того самого підходу, який римляни називали *aequitas* і *utilitas*. Потрібно не лише застосувати норму, а й зрозуміти, який інтерес є більш захищеним, який – більш вразливим, який – більш значущим для соціальної стійкості.

У цьому сенсі римське право дає нам не відповіді, а методологію. Воно вчить дивитися на право як на інструмент збереження порядку в умовах хаосу. Воно вчить, що право має бути достатньо гнучким, щоб реагувати на нові обставини, і достатньо стабільним, щоб не розчинитися в них. Воно вчить, що баланс інтересів – це не компроміс між сильними, а захист слабких. Воно вчить, що стійкість – це не незмінність, а здатність змінюватися, не втрачаючи суті.

Сучасне українське приватне право, яке переживає війну, має шанс переосмислити себе саме в цій логіці. Воно може стати правом, яке не лише регулює, а й підтримує; не лише визначає межі, а й створює можливості; не лише захищає власність, а й захищає людину. І в цьому сенсі римське право є не минулим, а майбутнім – інтелектуальним ресурсом, який дозволяє побачити, що приватне право може бути інфраструктурою стійкості, якщо воно здатне поєднати стабільність форм, гнучкість змісту, рівновагу інтересів і людяність.

Його принципи та інститути виступають методологічною основою для розробки нових міжнародних уніфікованих актів у межах Єв-

ропейського Союзу. Зокрема, Принципи європейського контрактного права 2002 року (Principles of European Contract Law, PECL) та Проєкт загальної довідникової схеми, що включає принципи, поняття та модельні норми європейського приватного права 2009 року (Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of reference, DCFR) відтворюють римські правові категорії як у змістовому наповненні, так і в структурному вигляді, спираючись на класичну систематику зобов'язань, договорів і деліктів [2, с. 100].

Саме тому римське право і сучасне українське приватне право опиняються сьогодні в одному інтелектуальному полі. Це поле, у якому право має витримати війну, не втративши себе. Поле, у якому право має захищати людину не лише як носія прав, а як істоту, здатну бути вразливою. Поле, у якому право має забезпечити стійкість суспільства, не руйнуючи автономії особи. І саме в цьому полі римське право знову стає актуальним – не як історія, а як методологія майбутнього.

**Список використаної літератури**

1. Бєлявська С.Ю. Римське право та євроінтеграційний курс україни: значення класичних правових конструкцій. *Legal Bulletin.* 2025. № 4 (18). С. 19-23.

2. Породько В.В. Римське приватне право в контексті уніфікації та гармонізації європейського приватного права. *Вісник Ужгородського національного університету.* 2025. Вип. 1(91). С. 97–102.

***Церковна Олена Володимирівна***
*к.ю.н., доц., професорка кафедри цивільно-правових дисциплін*
*Одеського державного університету внутрішніх справ*
***Середницька Інга Анатоліївна***
*к.ю.н., доц., доцентка кафедри цивільно-правових дисциплін*
*Одеського державного університету внутрішніх справ*

## ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Для сталого функціонування цивільного обороту ключовим є належне виконання його учасниками своїх обов'язків. Порушення зобов'язань – їх невиконання або неналежне виконання – спричиняє майнові втрати передусім для кредитора, підриває довіру у договір-

них зв'язках і дестабілізує механізми обігу в цілому, що негативно відбивається на економічному розвитку суспільства. У цих умовах цивільно-правова відповідальність виступає як необхідний інструмент відновлення порушеної рівноваги, запобігання правопорушенням та забезпечення належного виконання зобов'язань.

Ефективне застосування заходів відповідальності потребує чіткого розуміння її правової природи. Відсутність єдності у підходах до визначення цивільно-правової відповідальності ускладнює правозастосування та знижує ефективність захисту прав учасників цивільних правовідносин. Саме тому звернення до наукової доктрини є необхідною передумовою для вироблення цілісного уявлення про зміст і функціональне призначення цього правового інституту. У сучасній науці цивільного права відповідальність розглядається як форма державного примусу майнового характеру, що застосовується до правопорушника з метою відновлення порушених прав, компенсації шкоди та стимулювання правомірної поведінки.

Важливим аспектом є визначення умов настання цивільно-правової відповідальності. До них традиційно відносять: наявність протиправної поведінки, шкоди (збитків), причинного зв'язку між протиправною поведінкою та завданою шкодою, а також вини правопорушника (за загальним правилом). Лише встановлення сукупності цих умов дає підстави для застосування заходів відповідальності [4, с. 100]. Неврахування хоча б одного з елементів може призвести до помилок у правозастосуванні та порушення принципу справедливості. У разі відсутності правопорушення, зазначається провідними вітчизняними цивілістами, мова повинна йти не про цивільно-правову відповідальність, а про обов'язок відшкодування (компенсації) шкоди [1, с. 143].

Актуальність дослідження зумовлюється також функціональним призначенням цивільно-правової відповідальності. Вона виконує низку взаємопов'язаних функцій: компенсаційну (відновлення порушеного майнового стану), превентивну (запобігання правопорушенням), стимулюючу (спонукання до належного виконання зобов'язань) та виховну (формування правосвідомості учасників цивільного обороту).

Реалізація цих функцій має особливе значення в умовах ринкової економіки, де стабільність договірних відносин і захист майнових інтересів є фундаментальними чинниками економічного розвитку.

Нормативне закріплення підстав та наслідків цивільно-правової відповідальності міститься, зокрема, у Цивільний кодекс України, однак практика його застосування свідчить про наявність дискусійних питань, пов'язаних із визначенням обсягу відповідальності, співвідношенням вини і ризику, а також із застосуванням спеціальних видів відповідальності (зокрема, відповідальності без вини). Це обумовлює необхідність подальшого наукового осмислення відповідних положень і їх удосконалення.

Особливість цивільного права полягає у тому, що воно оперує гнучкими правовими механізмами впливу на поведінку суб'єктів через їх майнові інтереси. Саме тому заходи цивільно-правової відповідальності виступають не лише засобом реагування на правопорушення, а й важливим регулятором економічної поведінки, спрямованим на забезпечення балансу приватних інтересів і стабільності цивільного обороту.

Порівняльно-правовий аналіз показує, що різні закордонні юрисдикції застосовують підхід, заснований на винуватості щодо відповідальності за заподіяння шкоди. Цей підхід наголошує на наявності вини і навіть необережності, як передумови для покладання юридичних зобов'язань на особу, відповідальну за заподіяння шкоди.

У Німеччині поняття Verschulden (вина) займає центральне місце в деліктному праві. Відповідно до німецького законодавства, особа може бути притягнута до відповідальності за заподіяння шкоди лише у тому випадку, якщо вона діяла навмисно або через необережність. Цей принцип гарантує, що відповідальність не виникає безпідставно, а ґрунтується на оцінюванні поведінки особи та ступеня її обачності [3, с. 274].

Аналогічним чином, французьке законодавство включає поняття «faute» (вина) як фундаментальний елемент щодо заподіяння шкоди. Згідно французького законодавства, людина може бути притягнута до відповідальності за заподіяння шкоди, якщо вона діяла навмисне, з не-

обережності. Цей підхід зазначає, що ступінь вини може змінюватись, і відповідальність має бути пропорційна рівню вини [3, с. 253-254].

Залежно від конкретної правової системи, зобов'язання, що виникають внаслідок заподіяння шкоди, можуть суттєво відрізнятися. Однак можна виділити загальні риси, характерні для європейських держав (Німеччина, Великобританія, Франція, США та ін.):

1. У більшості правових систем відповідальність за шкоду ґрунтується на принципі причинно-наслідкового зв'язку. Це означає, що фізична або юридична особа, яка завдала шкоди, діяла таким чином, що прямо і опосередковано заподіяла шкоду позивачу,

2. Вина, яка передбачає, що порушник навмисне чи випадково завдав шкоди іншій стороні. Вина може бути визначена з урахуванням різних чинників: поведінка, передбачуваність шкоди.

3. Збитки. Коли заподіювач шкоди визнаний відповідальним за заподіяння шкоди, він зобов'язаний відшкодувати збитки позивачеві (компенсація, штраф або обидва об'єднані варіанти). Компенсація збитків спрямована на відновлення майнового стану позивача, в якому він перебував до моменту заподіяння шкоди. З іншого боку, штрафні санкції покликані покарати заподіювача шкоди за його неправомірну поведінку та запобігти такій поведінці в майбутньому.

4. Засоби захисту. У деяких випадках заподіювач шкоди може бути звільнений від відповідальності. Сюди можна віднести домовленість сторін, врахування ризику, строк позовної давності.

5. Субсидіарна відповідальність. За певних обставин одна сторона може бути притягнута до відповідальності за шкоду, заподіяну іншою стороною. Наприклад, роботодавці можуть бути притягнуті до субсидіарної відповідальності за правопорушення, вчинені їх працівниками при виконанні своїх службових обов'язків.

Таким чином, дослідження підстав виникнення цивільно-правової відповідальності, її природи та функцій має не лише теоретичне, а й значне практичне значення, оскільки сприяє підвищенню ефективності правового регулювання, удосконаленню правозастосовної практики та зміцненню правопорядку в державі.

А сама цивільно-правова відповідальність у цілому, та особливо її майнові форми, посідають ключове місце у механізмі регулювання

цивільних правовідносин та виступає дієвим засобом впливу на поведінку учасників цивільного обороту. Вона не лише забезпечує відновлення порушених прав, але й виконує превентивну та стимулюючу функції, сприяючи належному виконанню зобов'язань.

Особливу увагу слід приділити майновим заходам цивільно-правової відповідальності, які становлять самостійну та найбільш поширену групу засобів реагування на правопорушення. Їх специфіка полягає в тому, що на правопорушника покладається новий або додатковий майновий обов'язок, який не збігається з первісним зобов'язанням і виникає у зв'язку з його порушенням. Такий обов'язок реалізується за рахунок власного майна правопорушника та спрямований на задоволення інтересів потерпілої сторони.

У результаті застосування зазначених заходів досягається основна мета цивільно-правової відповідальності – відновлення майнової сфери потерпілого шляхом надання йому еквівалентної або максимально наближеної компенсації за завдані матеріальні чи немайнові втрати. Водночас майнові санкції виконують і функцію справедливого перерозподілу негативних наслідків правопорушення, покладаючи їх на особу, яка порушила суб'єктивне право.

Таким чином, майнові заходи цивільно-правової відповідальності є не лише інструментом компенсації шкоди, а й важливим елементом забезпечення стабільності цивільного обороту, зміцнення договірної дисципліни та підвищення рівня правової культури учасників цивільних правовідносин.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Зозуляк О. І, Парута Ю.І. Перспективні напрями удосконалення цивільно-правової відповідальності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 63. С. 141-146.

2. Каплиста В.М., Кочина О.С. Актуальні проблеми застосування цивільно-правової відповідальності в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2026. Вип. № 1. Ч. 1. С. 222-226.

3. Надьон В. В. Цивільно-правова відповідальність у вітчизняній і зарубіжній доктрині та практиці: монографія. Харків: Право. 2024. 416 с.

4. Церковна О.В., Мирза С.С., Андрієнко І.С. Характеристики понять «виключення цивільно-правової відповідальності» та «звільнення від цивільно-правової відповідальності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 3. С. 99-103.

***Абажер Дарина Миколаївна***
*студ. 3 курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету "Одеська юридична академія"*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## РОЛЬ ІСТОТНИХ УМОВ ДОГОВОРУ В СУЧАСНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ОБОРОТІ: ФОРМАЛЬНІСТЬ ЧИ РЕАЛЬНИЙ ЗАХИСТ?

Інститут істотних умов договору є одним із наріжних каменів сучасного договірного права, що забезпечує визначеність договірних відносин та захищає інтереси їх учасників. На думку І. Б. Утєхіна, сучасна трансформація правового регулювання суспільних відносин в Україні є реакцією законодавця на динамічні зміни суспільного життя, які відбуваються одночасно в умовах воєнного стану та бурхливого розвитку сучасних технологій [1, с. 340]. У цьому контексті принципово важливим є питання: чи виконують істотні умови договору лише формальну функцію, чи дійсно забезпечують реальний захист прав сторін цивільного обороту? Особливо актуальним воно стає у світлі рекодифікації цивільного законодавства України та появи нових видів договорів, зокрема непойменованих і змішаних.

Базовою правовою основою інституту істотних умов договору в Україні виступає стаття 638 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Її перша частина визначає, що договір вважається укладеним за умови досягнення сторонами в належній формі згоди з усіх істотних умов, до яких належать умова про предмет договору, умови, передбачені законом як істотні або необхідні для договорів даного виду, а також усі ті, щодо яких хоча б одна зі сторін заявила про необхідність досягнення згоди [2]. Стаття 628 ЦК України поділяє умови договору на дві групи: ті, що визначаються на розсуд сторін і ними погоджуються, та ті, що є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства [2]. Принциповим також є положення статті 629 ЦК про обов'язковість

договору для виконання сторонами, що актуалізує проблему чіткого визначення його істотних умов саме на стадії укладення.

У сучасній цивілістичній доктрині принципове значення має класифікація умов договору. І. В. Фатхутдінова звертає увагу на те, що в науковій літературі усі умови договору поділяються на істотні, звичайні та випадкові, причому звичайні умови випливають безпосередньо з норм цивільного законодавства і не потребують окремого погодження [3, с. 173]. Авторка, посилаючись на позицію проф. В. В. Луця, наголошує: умова, передбачена законом чи іншим нормативним актом, через сам факт укладення договору стає обов'язковою і не потребує погодження сторонами [3, с. 173]. Дослідниця доходить принципового висновку: лише факту закріплення у законі недостатньо, оскільки істотні умови набувають чіткого змісту тільки за умови їх погодження сторонами в договорі, тоді як відсутність у договорі звичайних умов не може стати підставою для визнання його неукладеним чи недійсним [3, с. 173–174].

Принципово важливим є розуміння функціональної ролі істотних умов у структурі договору. І. Б. Утєхін обґрунтовує, що зміст договору найму житла охоплює три складові: зміст правочину (істотні умови), зміст зобов'язання (права та обов'язки наймача й наймодавця), а також реквізити сторін, причому саме їх сукупність формує договір як цілісний документ, що є доказом юридичного зв'язку між сторонами та підставою для захисту порушених прав у суді [1, с. 341]. Дослідник особливо акцентує на ключовій ролі предмета договору, правильне визначення якого розкриває його суть, мету і має системоутворююче значення [1, с. 341]. Це підтверджує, що істотні умови виконують у системі цивільного обороту не формальну, а реально захисну функцію.

Захисна функція істотних умов договору особливо чітко проявляється у позиції М. М. Гудими, на яку посилається І. Б. Утєхін: саме істотні умови виконують ключову роль при укладенні договору, оскільки за їх допомогою зберігається природа конкретного договору, а в правочин закладаються його сутнісні риси [1, с. 341]. Принциповим є висновок І. Б. Утєхіна щодо мінімізації істотних умов: законодавець використав мінімальний склад істотних умов для укладення догово-

ру найму житла – достатньо досягти згоди щодо двох умов (предмета та ціни), і договір вважається укладеним, тоді як інші умови сторони можуть передбачити, керуючись принципом свободи договору та положеннями ст. 6 ЦК України [1, с. 342]. Стаття 6 ЦК закріплює принцип свободи договору, дозволяючи сторонам відступити від положень актів цивільного законодавства або врегулювати свої відносини на власний розсуд, що розширює потенціал істотних умов як інструменту реального захисту.

У контексті європейської інтеграції принципово важливим є зіставлення національних підходів з європейськими стандартами. І. В. Фатхутдінова відзначає, що в Європейському Союзі принцип свободи договору є одним із ключових, а Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (п. 1.1) визнають його однією з найважливіших засад договірних відносин [3, с. 174]. Дослідниця, аналізуючи ст. 1:102 Принципів європейського договірного права, наголошує, що свобода договору передбачає свободу контрагентів як щодо укладення договору, так і визначення його змісту, проте з обов'язковим дотриманням засад добросовісності та чесної ділової практики [3, с. 174]. Принциповою є констатація відмінностей від національного підходу: в українському цивільному праві саме ст. 627 ЦК України відіграє головну роль для обмеження свободи договору через акти цивільного законодавства, що формально посилює роль істотних умов через імперативні норми [3, с. 174].

Реальна захисна функція істотних умов договору яскраво проявляється у судовій практиці Верховного Суду. І. Б. Утєхін наводить позицію Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, згідно з якою договір найму (оренди) житла, не підписаний особою наймача, не є укладеним, а тому грошові кошти, сплачені на його виконання, мають бути повернуті як безпідставно набуті відповідно до ст. 1212 ЦК України [1, с. 340; 4]. Принципову правову позицію щодо стабільності ціни як істотної умови договору сформулював Верховний Суд у постанові Касаційного цивільного суду від 19 серпня 2019 року у справі № 395/499/16-ц [5]. І. В. Фатхутдінова, аналізуючи ч. 2 ст. 632 ЦК України, доводить, що щодо ціни діє принцип стабільності (відносної

неможливості зміни), якщо сторони про неї домовилися, що корелюється з обов'язковістю виконання договору та його умов; винятки можуть бути встановлені договором чи законодавством, проте Верховний Суд наголошує на необхідності визначення чітких випадків та умов для зміни ціни [3, с. 174–175].

Серед основних проблем функціонування інституту істотних умов договору в сучасному цивільному обороті слід виокремити такі. По-перше, проблема визначення істотних умов для непойменованих договорів, що набуває особливої гостроти в умовах розвитку цифрової економіки. По-друге, як зазначає І. В. Фатхутдінова, для договору таймшеру як непойменованого договору важливим є положення ч. 2 ст. 628 ЦК України, згідно з яким сторони мають право укласти такий договір, що містить елементи кількох договорів, тобто змішаний договір [3, с. 174]. По-третє, проблема балансу між принципом свободи договору та необхідністю імперативного захисту слабшої сторони. По-четверте, як справедливо акцентує І. Б. Утєхін, поза увагою часто залишається зміст зобов'язання та зміст документа, який підписується, що актуалізує системний підхід до договору [1, с. 340]. Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що інститут істотних умов договору в сучасному цивільному обороті виконує не формальну, а реальну захисну функцію. Подальше вдосконалення має йти у напрямах: уточнення легального визначення «зміст договору» в ст. 628 ЦК; запровадження чіткіших критеріїв істотних умов для непойменованих договорів; гармонізації національного підходу з європейськими стандартами УНІДРУА; формування єдиної судової практики Верховного Суду; посилення захисту слабшої сторони договору через обов'язкові переддоговірні інформаційні вимоги.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Утєхін І. Б. Зміст договору найму житла в Україні та Німеччині. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. № 1, ч. 1. С. 339–345.

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

3. Фатхутдінова І. В. Зміст договору таймшеру: європейські стандарти та їх імплементація в законодавство України. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 4. С. 172–176.

4. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду в справах, що виникають із договорів найму (оренди) житлових та нежитлових приміщень / відп. за вип. суддя КЦС ВС В. В. Шипович. Київ, 2021. 45 с.

5. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 19 серпня 2019 року у справі № 395/499/16-ц. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=83749364

***Аксенова Анастасія Олександрівна***
*студентка інституту права та безпеки*
*Одеського державного університету внутрішніх справ*
*Науковий керівник: к.ю.н., проф. Резніченко С.В.*

## СПАДКОВІ ВІДНОСИНИ: ФОРМИ, ОБОВ'ЯЗКОВА ЧАСТКА ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Спадкові відносини становлять невід'ємну складову цивільного права, забезпечуючи механізм правонаступництва щодо майнових прав та зобов'язань після смерті фізичної особи. В Україні регулювання цих відносин здійснюється положеннями шостої книги Цивільного кодексу України («Спадкове право») та відповідними нормативно-правовими актами, які визначають порядок започаткування спадкування, прийняття спадщини тощо. Ці правила детально описують, як захистити інтереси тих, хто має успадкувати, та як реалізується право на обов'язкову частку (частину спадщини, яка належить певним особам незалежно від заповіту).

Відповідно до статті 1216 Цивільного кодексу України, правова сутність спадкування полягає у переході прав та обов'язків (спадкового майна) від померлої фізичної особи (спадкодавця) до інших суб'єктів (спадкоємців). Ця норма чітко визначає, що саме передається: це майнові права та обов'язки (наприклад, власність, борги), а інколи, якщо це передбачено законом, – і деякі немайнові права, які після смерті людини переходять до інших.

Природа спадкових прав полягає у поєднанні особистих, приватних моментів та офіційних, державних процедур. З одного боку, вони стосуються особистих майнових прав та обов'язків спадкодавця і спадкоємців. Це сфера приватного життя. Але з іншого боку, щоб усе це оформити та отримати, потрібно дотримуватися чітких правил, звер-

татися до нотаріуса та державних установ, що вже робить процес офіційним і публічним.

Основними джерелами спадкового права становлять Цивільний кодекс України (Книга шоста), Закон України «Про нотаріат», підзаконні нормативно-правові акти Міністерства юстиції України, що регламентують порядок вчинення нотаріальних дій, а також правові позиції Верховного Суду, сформовані у рішеннях Великої Палати та касаційних судів.

Основоположні засади, що регулюють спадкові відносини: свобода волі заповідача, охорона родинних інтересів, принцип справедливості, добросовісність, забезпечення прав обов'язкових спадкоємців, а також стабільність правового обігу. При цьому, Верховний Суд особливо наголошує, наскільки важливо правильно дотримуватися всіх процедур – від строків до оформлення документів – при прийнятті спадщини.

Право спадкування реалізується через різні форми, серед яких найпоширеніші – спадкування за заповітом та спадкування за законом. Спадкування за заповітом відображає свободу волі спадкодавця, оскільки його волевиявлення має перевагу при розподілі майна. Заповіт мусить відповідати імперативним формальним приписам, встановленим Цивільним кодексом України (ЦКУ), що слугує гарантією його юридичної чинності та правового захисту інтересів спадкоємців, а внесення до державних реєстрів підвищує правову визначеність і прозорість процесу. У випадку, якщо заповіт відсутній або визнаний недійсним, застосовується спадкування за законом, порядок якого чітко визначений статтями 1261–1265 ЦКУ, що гарантує системність і передбачуваність спадкових відносин. Таким чином, правове регулювання спадкування поєднує свободу розпорядження майном із державним забезпеченням законності і захисту спадкових прав.

Право на спадкування розпочинається з моменту смерті спадкодавця. Місце, де зазвичай розпочинається оформлення спадщини – це останнє місце проживання померлого, але варто пам'ятати про особливі умови, наприклад, під час воєнного стану чи інших тимчасових змін. На те, щоб прийняти спадок, зазвичай відводиться шість місяців. Про-

те, іноді, у виняткових обставинах, цей термін може бути змінений за рішенням суду. Сам процес оформлення включає в себе звернення до нотаріуса із заявою, збір всіх необхідних паперів на майно, отримання довідок з державних баз даних та оплату всіх зборів і податків. Хочу додати, що зміни до Порядку вчинення нотаріальних дій у 2025–2026 роках ще більше уточнюють практику оформлення спадщини.

Інститут обов'язкової частки у спадщині, встановлений ст. 1241 ЦК України, гарантує соціальний захист найбільш вразливих членів сім'ї: малолітніх, неповнолітніх, непрацездатних дітей, непрацездатного подружжя та батьків. Цим особам належить половина тієї частки, яка б припадала їм при спадкуванні за законом. Однак суд може трохи змінити цей розмір, зважаючи на реальні обставини та стосунки, які були у померлого з цією людиною. До цієї обов'язкової частки можуть входити як конкретні речі, так і спеціальні подарунки за заповітом. Саме це забезпечує поєднання диспозитивних і імперативних початків у спадковому праві: свобода заповідача обмежується з метою соціальної гарантії.

Звісно, заповіт може містити як майнові відкази, так і інші конкретні заповідальні розпорядження, що стосуються розподілу активів або встановлення прав. Водночас, він підлягає оспорюванню у суді у таких випадках, як відсутність дієздатності заповідача, вплив неналежного примусу, факт фальсифікації або інші істотні порушення правових норм. Судова практика Великої Палати наголошує, що суди мають враховувати не лише те, як оформлений документ, а й усі обставини, що показують, якою була справжня воля померлого. Такий підхід допомагає знайти справедливий баланс між захистом інтересів тих, хто спадкує, та правом людини вільно вирішувати долю свого майна. Але потрібно звернути увагу на питання спадкування боргів та ризиків для спадкоємців. Приймаючи спадщину, вони набувають не лише майнових прав, а й зобов'язань спадкодавця. Проте, чинне законодавство передбачає механізми для обмеження відповідальності, зокрема, шляхом прийняття спадщини у межах вартості майна.

Однією з турбот сучасного світу постало питання, як передати у спадок всі цифрові цінності – криптовалюти, токени, а також облікові

записи в інтернеті. Тому на практиці виникають певні проблеми: як отримати доступ до цих даних та підтвердити, хто є їхнім справжнім власником. Тож фахівці радять чітко вказувати в заповіті, що саме робити з такими активами, а також заздалегідь оформлювати нотаріальні довіреності для доступу до платформ.

Підсумовуючи, можна зазначити, що сучасні питання успадкування потребують свіжих підходів у законах та їх практичному застосуванні. Особливу увагу слід приділити цифровим активам, закріпивши спеціальні положення про порядок переходу приватних ключів та критерії визнання їх належності до спадкової маси. Також потрібно, щоб з'явилися електронні заповіти та реєстри для них, з надійним способом засвідчення і зберігання. Це гарантуватиме, що воля людини є справжньою, її легко знайти, і вона буде надійно захищена. Крім того, необхідно проводити роз'яснювальні кампанії про те, як правильно скласти заповіт, як захистити права тих, кому належить обов'язкова частка спадщини, та як розпорядитися своїми цифровими речами. Такий всебічний підхід допоможе знайти баланс між бажанням людини вільно розпоряджатися своїм надбанням та необхідністю захистити права тих, хто має успадкувати.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України (Книга шоста «Спадкове право»), ст. 1216, 1241, 1261–1265. https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15

2. Закон України «Про нотаріат» (редакція станом на 2025 рік). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text

3. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України. За ред. Я.М. Шевченка. К.: Юрінком Інтер, 2024.

4. Офіційний сайт Верховної Ради України – zakon.rada.gov.ua.

5. Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (спадкові правовідносини), 14.03.2023 – огляд/постанова Великої Палати (ключові постанови у справах №179/1043/16-ц, №522/9893/17 та ін.). https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Oglyad_spadkovi_pravovidnos_14_03_2023.pdf

***Аношина Вікторія Ігорівна***
*студ. 3 курсу факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція)*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ВІДМЕЖУВАННЯ ДОГОВОРУ ПІДРЯДУ ВІД СУМІЖНИХ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ

Договір підряду посідає особливе місце в системі цивільно-правових договорів, оскільки спрямований на досягнення конкретного матеріального результату. Відповідно до ч. 1 ст. 837 Цивільного кодексу України, за договором підряду одна сторона (підрядник) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу [1].

У науковій літературі виділяють три підходи до питання про предмет договору підряду: предметом є результат, який має бути досягнутий у процесі виконання роботи; предметом є робота з досягненням результату; предметом є і робота, і її результат [2, с. 187]. Передаючи замовникові річ, виготовлену за договором підряду, підрядник передає і права на неї, що дає змогу відрізнити договір підряду від договорів про надання послуг, за якими послуга не виступає у вигляді певного об'єктивованого результату, а надається у процесі діяльності виконавця. Як зазначає Л.В. Савчук, єдність роботи та її результату є основною ознакою предмета договору підряду, яка дає змогу відмежовувати його від інших типів цивільно-правових договорів [3, с. 35].

Предметом такого договору є не лише сама діяльність підрядника, а насамперед її об'єктивований, віддільний від процесу виконання результат (виготовлення, обробка, ремонт речі чи інша робота з переданням цього результату замовникові). Ця особливість є ключовою для відмежування договору підряду від суміжних цивільно-правових договорів, таких як договір про надання послуг, договір купівлі-продажу та договір доручення.

Одним із найскладніших питань на практиці залишається розмежування договору підряду від договору про надання послуг (глава 63 ЦК України) [1]. За договором про надання послуг виконавець зобов'язується надати послугу, яка споживається в процесі вчинення

певної дії або здійснення певної діяльності (ч. 1 ст. 901 ЦК України) [1]. Верховний Суд в Постанові від 14.01.2021 р. по справі № 923/1067/19 підкреслив, що для послуги характерна непомітність та невичерпність, а корисний ефект від діяльності з надання послуги полягає не у вигляді осяжного матеріального результату, а в самому процесі надання послуги [3, с. 36]. На відміну від підряду, де результат є матеріальним, віддільним і підлягає передачі (наприклад, відремонтована річ), у договорі послуг результат, якщо він і існує, невіддільний від самої діяльності виконавця та споживається замовником безпосередньо під час надання послуги (консультація, медична допомога, перевезення тощо).

Іншим суміжним договором є договір купівлі-продажу (глава 54 ЦК України). За договором купівлі-продажу продавець зобов'язується передати майно (товар) у власність покупцеві, а покупець – прийняти його та сплатити певну грошову суму (ст. 655 ЦК України) [1]. Спільним є те, що в обох випадках відбувається передача речі у власність .

Водночас, у порівнянні з договором купівлі-продажу, у договорі підряду річ створюється (виготовляється, обробляється або ремонтується) підрядником за завданням замовника і має індивідуально-визначений характер. Як зазначає І.А. Коваленко, умова про предмет договору підряду, безумовно, була і залишається істотною, а предметом є індивідуалізований результат праці підрядника, який набуває тієї чи іншої матеріалізованої форми [2, с. 187]. Відповідно до ч. 1 ст. 656 ЦК України, предметом договору купівлі-продажу може бути товар, який буде створений у майбутньому [1]. Саме ця норма становить дискусійний граничний випадок між договором підряду та купівлі-продажу, оскільки в науковій доктрині виникає питання щодо критеріїв їх розмежування. У таких ситуаціях вирішальним є не лише факт створення речі, а й характер зобов'язання чи спрямоване воно на виконання робіт за індивідуальним замовленням (підряд), чи на передачу готового результату як товару (купівля-продаж).

Суттєві відмінності спостерігаються також між договором підряду та договором доручення (глава 68 ЦК України) [1]. За договором доручення повірений зобов'язується вчинити від імені та за рахунок довірителя певні юридичні дії (ст. 1000 ЦК України) [1]. Предметом до-

ручення є саме юридичні дії (укладення угод, представництво тощо), а не матеріальний результат роботи.

У підряді підрядник діє від свого імені, на свій ризик і створює речовий результат, тоді як повірений діє від імені довірителя, а результат його дій (наприклад, укладена угода) безпосередньо породжує правові наслідки для довірителя. Зазначимо, у договорі доручення акцент робиться на довірчих відносинах, а не на створенні самостійного матеріального об'єкта.

Отже, правильне відмежування договору підряду від суміжних цивільно-правових договорів має принципове значення для правильної кваліфікації правовідносин, застосування відповідного правового режиму та захисту прав сторін. Основними критеріями виступають характер предмета (матеріалізований результат чи діяльність), розподіл ризиків, момент виникнення зобов'язання та суб'єктний склад. Неправильна кваліфікація договору може призвести до порушення прав сторін і неправильного застосування норм Цивільного кодексу України.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. 1.Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Коваленко І.А. Договір підряду за законодавством України та законодавством ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2023. Вип. 80. Ч. 1. С. 185–190.

3. Савчук Л. Особливості розмежування договору підряду та договору про надання послуг. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*: I International Scientific and Theoretical Conference «Modern vision of implementing innovations in scientific studies» (Sofia, Bulgaria, March 31, 2023). Sofia, 2023. С. 34–36. URL: https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/842

***Антіпова Олександра Геннадіївна***
*студ. 3-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доцентка Берназ-Лукавецька О.М.*

## ОСОБЛИВОСТІ ВІДМОВИ ВІД ДОГОВОРУ В ОДНОСТОРОННЬОМУ ПОРЯДКУ

Принцип свободи договору, закріплений у ст. 627 ЦК України, є одним із фундаментальних засад приватноправового регулювання. Водночас свобода у встановленні договірних відносин не є абсолют-

ною: увійти у зобов'язання і вийти з нього – не рівнозначні за правовим режимом дії. Одностороннє припинення договору без будь-яких підстав суперечить принципу pacta sunt servanda і несе ризик дестабілізації цивільного обороту. Саме тому питання про межі та умови односторонньої відмови від договору залишається актуальним як у теоретичній цивілістиці, так і в судовій практиці.

Базова заборона на одностороннє припинення договірних зобов'язань міститься у ч. 1 ст. 525 ЦК України, яка встановлює, що одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна умов договору не допускаються, якщо інше не встановлено договором або законом [1]. Таким чином, законодавець обрав дозвільну модель: відмова можлива лише за наявності прямої нормативної чи договірної підстави, а не «за замовчуванням». Ця конструкція захищає стабільність обороту і водночас залишає простір для гнучкого регулювання конкретних видів договірних відносин.

Механізм реалізації права на одностороннє припинення договору закріплено у ч. 3 ст. 651 та ст. 615 ЦК України. Відповідно до ч. 3 ст. 651, у разі односторонньої відмови від договору у повному обсязі або частково, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом, договір є відповідно розірваним або зміненим [1]. Принципово важливою є позасудова природа цього механізму: на відміну від розірвання договору за рішенням суду (ч. 2 ст. 651 ЦК України), одностороння відмова не потребує звернення до судових органів і набирає чинності з моменту отримання контрагентом відповідного повідомлення відповідно до ч. 3 ст. 653 ЦК України [1].

У доктрині цивільного права склалося стале розмежування двох різновидів односторонньої відмови від договору. Перший – «спровокована» відмова, яка настає внаслідок порушення договору контрагентом і є формою самозахисту цивільних прав у розумінні ст. 19 ЦК України. Другий – «вільна» або «немотивована» відмова, допустима незалежно від будь-яких порушень, виключно у випадках, прямо передбачених законом для певних типів договорів [2, с. 280]. До останніх належать: договір доручення (ч. 1 ст. 1008 ЦК України), договір про надання послуг (ст. 907 ЦК України), договір підряду (ч. 4 ст. 849 ЦК України),

договір найму житла (ч. 1 ст. 825 ЦК України), договір банківського рахунку (ч. 4 ст. 1075 ЦК України) та ряд інших [1; 3, с. 69].

За своєю юридичною природою одностороння відмова від договору є одностороннім правочином, що зумовлює застосування до неї загальних правил про чинність правочинів (ст. 203 ЦК України). Верховний Суд у постанові Касаційного цивільного суду від 8 вересня 2021 року у справі № 727/898/19 підтвердив: при відмові від договору в односторонньому порядку допускається невиконання обов'язків за ним, а сама відмова набирає чинності з моменту отримання повідомлення другою стороною [4]. Оскільки відмова є правочином, вона може бути оскаржена та визнана недійсною на підставах, передбачених ст. 215 ЦК України, – це означає, що контрагент не позбавлений судового захисту від зловживань.

Питання форми та порядку повідомлення про відмову залишається частково неврегульованим у чинному законодавстві. ЦК України не встановлює спеціальних вимог до форми такого повідомлення. Судова практика еволюціонує у напрямку розширення допустимих способів: Касаційний цивільний суд у постанові від 9 січня 2026 року у справі № 751/4083/24 визнав, що листування у месенджері за певних умов може підтверджувати факт повідомлення про відмову від договору [4]. Утім, з огляду на доказові ризики, рекомендованим залишається письмова форма з підтвердженням отримання – зокрема, рекомендований лист або кур'єрська доставка з відміткою про вручення.

Правові наслідки односторонньої відмови визначені у ст. 653 ЦК України. За загальним правилом, зобов'язання сторін припиняються, а вже виконане до розірвання поверненню не підлягає – якщо інше не передбачено договором або законом. Якщо відмова зумовлена порушенням договору контрагентом, постраждала сторона зберігає право на відшкодування збитків відповідно до ст. 623 ЦК України [1]. Вітчизняна доктрина звертає увагу на певну прогалину: при неістотному порушенні договору сторона фактично не може скористатися ні правом на відмову (яке, як правило, прив'язане до істотності порушення або прямо передбачене законом), ні вимогою про розірвання у суді – що звужує реальну можливість захисту [2, с. 283].

Окремого аналізу заслуговує питання про договірне застереження щодо відмови. Відповідно до ч. 3 ст. 651 ЦК України, сторони можуть самостійно передбачити у договорі підстави для односторонньої відмови, розширюючи таким чином законодавчий перелік [1]. Водночас, на думку ряду дослідників, свобода у формулюванні таких застережень не є безмежною: застереження, що надає одній стороні невмотивоване право відмовитися від договору за будь-яких умов і без жодних правових наслідків, може бути кваліфіковане як несправедлива умова договору, укладеного зі споживачем, у розумінні ст. 18 Закону України «Про захист прав споживачів» [5].

Порівняльно-правовий аналіз свідчить про те, що вітчизняна модель загалом відповідає сучасним міжнародним стандартам. § 323 Цивільного кодексу Федеративної Республіки Німеччини (BGB) передбачає право на позасудове розірвання договору у разі порушення, встановлюючи при цьому вимогу про суттєвість такого порушення та попереднє повідомлення боржника [6, с. 215]. Принципи УНІДРУА 2016 у ст. 7.3.1 визначають право на розірвання договору лише за умови суттєвого невиконання, що також реалізується шляхом повідомлення іншої сторони [7, с. 218]. Проект Загальної системи відліку (DCFR) у ст. III.-3:502 закріплює аналогічну позасудову модель за умови суттєвого порушення [8]. Спільним знаменником усіх цих підходів є: позасудовий порядок, повідомчий характер відмови та вимога до суттєвості порушення як підстави для «спровокованої» відмови.

Таким чином, інститут односторонньої відмови від договору в Україні являє собою цілісний правовий механізм позасудового припинення договірних зобов'язань, що базується на засадах дозвільності, повідомчості та правочинної природи відмови. Чинне регулювання є концептуально виваженим і загалом узгоджується зі стандартами провідних правопорядків та міжнародними актами уніфікованого приватного права. Водночас подальшого законодавчого уточнення потребують питання форми повідомлення про відмову, меж договірного розширення підстав для відмови та захисту слабкої сторони від зловживань цим інструментом.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
2. Дзера О. В., Кузнєцова Н. С., Луць В. В. та ін. Цивільне право України. Загальна частина: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 496 с.
3. Бабич І.Г. Одностороння відмова від договору: підстави та правові наслідки. *Актуальні проблеми держави і права*. Вип. 51. С. 64–71. URL: http://www.apdp.in.ua/v51/42.pdf
4. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 09.01.2026 у справі № 751/4083/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133182740 Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 08.09.2021 у справі № 727/898/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/99522004
5. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12
6. Zimmermann R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford: Oxford University Press, 1996. 1241 p.
7. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2016. Rome: UNIDROIT, 2016. 452 p. URL: https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2010-Ukranian-bl.pdf
8. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Ed. by C. von Bar, E. Clive. Munich: Sellier, 2009. Vol. 1. 648 p.

***Асцатрян Крістіна Сергіївна***
*студ. 2-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Зубар В.М.*

## ЦИВІЛЬНА ПРАВОЗДАТНІСТЬ ТА ДІЄЗДАТНІСТЬ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СУЧАСНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Римське право становить фундамент сучасної правової системи більшості країн континентальної Європи, у тому числі й України. Чи не найважливіше місце серед його здобутків посідає розроблений ще давньоримськими юристами інститут правоздатності та дієздатності, який і сьогодні визначає правове становище фізичної особи у цивільних правовідносинах.

Римські юристи одними з перших у світовій правовій традиції розробили чітку концепцію суб'єкта права та його здатності мати

права й обов'язки. Вони сформулювали засадниче положення: той, хто здатний мати суб'єктивні права та бути носієм права, визнається суб'єктом права – особою (*persona*). Здатність людини бути носієм прав позначалась терміном *caput* – правоздатна особа, а стан правоздатності – *caput habere*. Цивільна правоздатність, своєю чергою, розумілась як здатність вільної людини мати права та обов'язки у галузі приватних відносин [1, с. 268].

Правоздатність виникала з моменту народження. Проте у деяких випадках цивільна правоздатність могла виникнути й до народження дитини. Так, давньоримський юрист Павло у Дигестах, 1.5.7 зазначав: «Хто знаходиться у лоні матері, охороняється, ніби він знаходиться серед людей, оскільки йдеться про вигоди самого плоду». Отже, якщо батько ще ненародженої дитини помирав, при розподілі спадщини мала бути врахована частка того, хто ще не з'явився на світ [1, с. 268].

Повна правоздатність у вільної людини наставала за наявності трьох основних статусів (від лат. *status* – становище, стан). У Дигестах, 4.5.11, зазначається: «ми володіємо трьома (якостями) – свободою, громадянством, приналежністю до сім'ї». Тож правоздатність складалась з:

1) *status libertatis* – статус свободи – потрібно бути вільним, а не рабом;

2) *status civitatis* – статус громадянства – належати до числа римських громадян;

3) *status familiae* – сімейний статус – бути главою сім'ї (*pater familias*), тобто особою свого права (*persona sui iuris*), а не особою чужого права – підвладним (*persona alieno iuri subiecta*) [2, с. 68].

Зміст цивільної правоздатності римського громадянина охоплював два основних елементи: *jus conubii* – право брати законний римський шлюб, у якому діти набувають статусу римського громадянина, та *jus commercii* – право бути учасником цивільного обігу, тобто право бути власником будь-якого майна, здійснювати будь-які цивільно-правові правочини, бути спадкоємцем і спадкодавцем, вести цивільно-правові спори в суді. У період принципату в межах *jus commercii* почали окремо виділяти активну тестаментну правоздатність – право складати заповіт і бути свідком при його складанні, та пасивну тестаментну правоздатність – право бути спадкоємцем за заповітом [1, с. 269].

Юридичне становище людини могло змінюватись внаслідок так званого *capitis deminutio* – зменшення правоздатності (буквально: «зменшення голови»). Оскільки правоздатність визначалась трьома статусами, Гай виділяє три ступені таких змін:

*1) capitis deminutio maxima* – найбільше зменшення: втрата статусу свободи, тобто перетворення на раба, при цьому все майно переходило до власника. Настала при потраплянні у полон до ворога, засудженні до страти або каторжних робіт;

2) *capitis deminutio media* – середнє зменшення: зміна статусу громадянства, наприклад, вигнання за межі Риму. Показовим є випадок поета Овідія, який, зберігаючи свободу, втрачав цивільні права [2, с. 20];

3) *capitis deminutio minima* – мінімальне зменшення: зміна сімейного стану, наприклад, розлучення або перехід під владу іншого домовладики [2, с. 68-69].

Як підкреслюють О. А. Підопригора та Є.О. Харитонов, правоздатність – це тільки можливість мати права, скористатись якими особа могла самостійно тільки за наявності дієздатності, тобто здатності своїми діями набувати права і створювати для себе обов'язки, відповідати за вчинені делікти [1, с. 269]. На відміну від правоздатності, дієздатність виникала не з моменту народження та припинялася зі смертю, а залежала від багатьох чинників, серед яких вік, стан здоров'я (як фізичного, так і психічного), марнотратство, перебування особи під опікою чи піклуванням [4, с. 84].

За віковим цензом дієздатність поділялась на чотири групи [4, с. 85]:

1. *Infantes* – діти до 7 років. Вважались абсолютно недієздатними; від їх імені діяв опікун.

2. *Impuberes* – дівчатка від 7 до 12 років і хлопчики від 7 до 14 років. Вважались частково дієздатними: могли здійснювати лише дрібні правочини – купівлі, незначні дарунки, дрібний обмін речей. Якщо виникала необхідність здійснення правочину, спрямованого на припинення прав або встановлення будь-якого обов'язку, треба було отримати дозвіл опікуна. Правочин, здійснений без згоди опікуна, зо-

бов'язував неповнолітнього лише в межах отриманого збагачення [1, с. 268–269].

3. *Adulescientes* – особи від 12 (дівчатка) або 14 (хлопчики) до 25 років. Визнавались повнолітніми і дієздатними, однак їх дієздатність мала певні обмеження. Починаючи з II ст. н.е. таким особам почали призначати куратора, тобто піклувальника, зі згоди якого вони могли здійснювати важливі правочини. Невигідний правочин міг бути визнаний недійсним претором шляхом реституції – *restitutio in integrum*, тобто повернення сторін у первісний стан [1, с. 270].

4. Особи, що досягли 25 років – повністю дієздатні. З досягненням цього віку обмеження дієздатності за віком відпадали, якщо не існувало інших підстав.

На обмеження дієздатності осіб впливали: незадовільний фізичний стан, душевні хвороби (божевілля); фізичні вади (відсутність якогось органу, неможливість зовнішнього сприйняття або неправильне функціонування якогось органу, наприклад, глухі, сліпі, німі) [2, с. 71].

У Стародавньому Римі значні обмеження у дієздатності застосовувались також до марнотратників (*prodigus*) – осіб, що нерозумно витрачали майно, наражаючи сім'ю на матеріальний занепад [5, с. 33]. Як зазначає І. М. Ваганова, вони могли самостійно вчиняти лише угоди на збільшення майна, не могли брати позику, закладати майно чи ручатись за будь-кого, проте за вчинені правопорушення відповідали особисто [2, с. 20].

Звернувшись д чинного ЦК України від 16 січня 2003 року, можна помітити схожість базових положень із римськими. Наприклад, стаття 25 ЦК України передбачає можливість мати цивільну правоздатність у фізичних осіб; вона виникає в момент народження людини та припиняється у момент її смерті. Таким чином, відповідні постулати, а саме виникнення правоздатності з народженням і припинення зі смертю – буквально відтворюють римські конструкції.

Стосовно ненародженої дитини, частина друга статті 25 ЦК України встановлює, що у передбачених законом випадках підлягають захисту інтереси дитини, яка була зачата, але ще не народилася. Це фактично відображає принцип Юлія Павла «той, хто ще не народився,

вважається вже народженим» – що також засвідчує рецепцію римського права.

Дієздатність фізичних осіб за ЦК України також структурована за віковим критерієм, що відображає римську традицію: стаття 31 ЦК: часткова дієздатність фізичної особи до 14 років (малолітні) – можуть самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини. Це кореспондує римській категорії *impuberes*; стаття 32 ЦК: неповна дієздатність від 14 до 18 років (неповнолітні) – розширене коло самостійних правочинів за згодою батьків або піклувальника. Нагадує положення про *adulescientes*.

Щодо обмеження цивільної дієздатності: ст. 36 ЦК: обмеження дієздатності фізичної особи судом у разі зловживань алкоголем, наркотиками тощо – що є прямим аналогом римського інституту обмеження дієздатності марнотратників.

Отже, що інститути цивільної правоздатності та дієздатності, сформовані у Стародавньому Римі, стали фундаментом сучасного цивільного законодавства України. До спільних рис належать виникнення правоздатності з моменту народження та її припинення зі смертю, визнання інтересів ще ненародженої дитини, а також побудова дієздатності за віковим критерієм із поступовим розширенням прав особи й можливістю її обмеження у визначених випадках. Водночас між системами існують суттєві відмінності: у римському праві обсяг прав залежав від статусу свободи, громадянства та сімейного становища і міг змінюватися через *capitis deminutio* – зменшення правоздатності, тоді як сучасне право ґрунтується на принципі рівності всіх осіб і гарантує універсальну правоздатність кожній людині. Таким чином, сучасне цивільне право України не лише запозичило римські правові конструкції, а й адаптувало до демократичних стандартів, поєднавши історичну спадкоємність із розвитком прав людини.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Римське право: підруч. / О.А. Підопригора, Є.О. Харитонов. 2-ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.

2. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право: підруч. для вищ. навч. закл. Київ: МП Леся, 2014. 240 с.

3. Ваганова І. М. Інститут правоздатності та дієздатності у римському праві. 2024.
4. Основи римського цивільного права: навч. посібник / І.Г. Козуб, М.І. Боднарук. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.
5. Основи римського приватного права: Підручник. За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.

***Бабак Сергій Сергійович***
*студ. 1 курсу магістратури факультету судового та міжнародного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В.Г.*

## ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ВИДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Інститут забезпечення виконання зобов'язань є одним із найдавніших у цивільному праві, чиє коріння сягає римського приватного права. Як зазначається в навчальній літературі, «під гарантією зобов'язання розуміється будь-який засіб, що надається правом з метою посилити позиції кредитора, шляхом забезпечення його головним чином прямим або непрямим отриманням задоволення за його вимогою» [1]. Саме римські юристи створили систему засобів забезпечення зобов'язань, яка стала підґрунтям для сучасних національних цивільно-правових систем, у тому числі й українського цивільного законодавства.

У римському праві було сформовано чотири основні види забезпечення виконання зобов'язань: «римському праву були відомі наступні способи забезпечення виконання зобов'язання: порука (adpromissio); завдаток (arra); неустойка (stipulatio poenae); застава (fiducia; pignus; hypotheca)» [1]. Кожен із цих засобів виконував свою функцію: порука забезпечувала виконання через відповідальність третьої особи, завдаток – посвідчував укладення договору, неустойка – встановлювала майнові санкції за порушення, а застава надавала кредитору речове право на майно боржника. Цікаво, що, як свідчать римські джерела, «у Давньому Римі неустойка не набула поширення, тому що кредитор не міг бути впевненим у сплаті неустойки боржником, якій був неспроможний здійснити основний платіж» [1]. Цю проблематику ефективності неустойки бачимо й у сучасному праві.

Сучасне українське законодавство значною мірою рецепіювало римсько-правові підходи до забезпечення зобов'язань. І. Г. Бабич справедливо наголошує, що «для забезпечення належного виконання зобов'язань законодавцем передбачена система засобів. Систему засобів, які слугують для забезпечення виконання зобов'язань можна розглядати в найширшому розумінні – як загальну правову можливість забезпечити інтереси кредитора, в класичному розумінні – як передбачені законом способи забезпечення виконання зобов'язань, і як можливість надати умовами договору кредитору більшу впевненість у виконанні зобов'язання» [2, с. 84]. Дослідниця також підкреслює, що «принцип справедливості в договірному праві Стародавнього Риму був тим інструментом, за допомогою якого державою здійснювалось втручання в регулювання приватної сфери» [2, с. 82], – і саме цей принцип є базисом сучасних видів забезпечення зобов'язань.

Сучасний перелік видів забезпечення виконання зобов'язань міститься у статті 546 Цивільного кодексу України, частина перша якої встановлює: «виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком, правом довірчої власності» [3]. Водночас згідно з частиною другою цієї ж статті «договором або законом можуть бути встановлені інші види (способи) забезпечення виконання зобов'язання» [3]. Як видно, чотири з семи видів (неустойка, порука, застава, завдаток) безпосередньо запозичені з римського права, а гарантія є модифікацією римської поруки.

У сучасній цивілістичній доктрині прийнято поділяти види забезпечення виконання зобов'язань на особисті та речові. І. Й. Пучковська обґрунтовує цей поділ так: «в залежності від того, яким чином здійснюється захист порушених прав кредитора у разі порушення договірного зобов'язання боржником розрізняються речові та особисті види забезпечення виконання зобов'язань. Особисті види забезпечення виконання зобов'язань передбачають захист майнових інтересів кредитора завдяки діям третьої особи – поручителя чи гаранта, як осіб, відповідальних за порушення зобов'язання боржником» [4, с. 145]. Водночас «речові види забезпечення виконання зобов'язань передбачають захист майнових інтересів кредитора за рахунок певного майна

(речі). Це речове право кредитора звернути стягнення на чужу річ, реалізація якого пов'язана виключно з порушенням боржником забезпеченого зобов'язання» [4, с. 145]. Така дихотомія прямо успадкована з римського права.

Аналізуючи історичну еволюцію інституту, В. Балик слушно зазначає, що «засоби забезпечення зобов'язань з'явились ще у римському праві. У Римі були відомі такі види засобів виконання зобов'язання: застава у формі іпотеки, ручної застави, фідуції, а також завдаток, неустойка і порука» [5, с. 151]. Авторка також підкреслює: «способи забезпечення виконання зобов'язань надають кредитору додаткову можливість у належному виконанні боржником свого обов'язку. Крім того, вони (крім гарантії) мають акцесорний характер, утворюючи, відповідно до ч. 3 ст. 548 ЦК України, додаткове зобов'язання» [5, с. 151]. Принцип акцесорності, як і фундаментальні види забезпечення, був повністю запозичений з римської правової традиції.

Серед проблемних питань застосування видів забезпечення виконання зобов'язань на сучасному етапі слід виокремити наступні. По-перше, недостатня врегульованість співвідношення неустойки та збитків: суди досі неоднозначно тлумачать положення статті 624 ЦК України. По-друге, проблема надмірно високих розмірів договірної неустойки, що нерідко перетворює її з засобу забезпечення на інструмент збагачення кредитора. По-третє, недосконалість правового регулювання нового для українського права інституту довірчої власності як виду забезпечення – як вказує В. Балик, «довірча власність – новий для українського законодавства вид забезпечення виконання зобов'язань» [5, с. 152], а отже відсутня усталена судова практика його застосування. По-четверте, складнощі звернення стягнення на предмет застави в умовах воєнного стану, що потребує додаткового нормативного врегулювання.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що інститут забезпечення виконання зобов'язань у сучасному цивільному праві України значною мірою є результатом рецепції римського права, що підтверджується збереженням базових видів (неустойка, порука, застава, завдаток) та принципу акцесорності. Подальше вдосконалення цього

інституту має йти у напрямах: уточнення співвідношення видів забезпечення між собою; нормативного врегулювання довірчої власності як виду забезпечення; розроблення особливих процедур реалізації прав заставодержателів в умовах воєнного стану; гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами захисту прав кредитора. Лише комплексний підхід, що враховує як римсько-правову спадщину, так і сучасні потреби обороту, дозволить забезпечити ефективність цього важливого цивільно-правового механізму.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Основи римського приватного права: підручник. Розд. 7. Забезпечення виконання зобов'язання. URL: http://radnuk.info/pidrychnuku/rum-pr/438-rim-privat/6149-7---.html

2. Бабич І. Г. Принципи забезпечення виконання зобов'язань у римському праві і у сучасному зобов'язальному праві України. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 27. С. 81–85. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/1b4f50da-4a63-4cab-acb9-1cecfd41042a

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

4. Пучковська І. Й. Про особисті та речові види забезпечення виконання зобов'язання. С. 144-146 URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12634/1/Puchkovska.pdf

5. Балик В. Основні засоби забезпечення виконання зобов'язань. С. 151–152. URL: https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/ec48d8b2-08f9-4b3e-a2ea-b6ccefcc580a/content

***Бакулін Павло Леонідович***

*студ. 3-го курсу факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиціяНаціонального університету «Одеська юридична академія»*

*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ФОРС-МАЖОР У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ДОВЕДЕННЯ ТА ЗЛОВЖИВАННЯ

Реалізація принципу pacta sunt servanda – основоположної засади договірного права – зазнає принципових випробувань в умовах сучасних надзвичайних обставин. Як справедливо акцентують Д. О. Маріц, М. В. Пазюк та І. А. Уваров у фаховому виданні «Аналітично-порівняльне правознавство», «у останні роки ведення бізнесу в Україні супроводжується екстремальними обставинами, які викликані пан-

демією COVID-19 і повномасштабним вторгненням у 2022 році. Такі чинники ускладнюють належне виконання сторонами своїх договірних зобов'язань» [1, с. 273]. Принципово важливими у цьому контексті стали проблема доведення форс-мажорних обставин та проблема зловживання посиланнями на форс-мажор з боку недобросовісних контрагентів. Ці проблеми набули особливої гостроти після оприлюднення Торгово-промисловою палатою України 28.02.2022 року загального офіційного листа № 2024-02.0-7.1 щодо засвідчення військової агресії РФ як форс-мажорної обставини.

Базовою правовою основою інституту форс-мажору в Україні виступає стаття 617 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), згідно з якою «особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили» [2]. Спеціальне визначення форс-мажору надано в частині другій статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні», де передбачено, що «форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань, передбачених умовами договору» [3]. Як стверджують Д. О. Маріц та співавтори, цитуючи позицію А. Ілюк та О. Баннікова, «обов'язковими умовами звільнення від виконання зобов'язань через форс-мажор, по-перше, є те, що обставини, які склалися, мають бути поза контролем сторони зобов'язання, по-друге, сторона не мала можливості передбачити виникнення таких обставин під час укладення договору» [1, с. 273].

У сучасній доктрині цивільного права принципово важливим є розмежування форс-мажору від інших споріднених понять. Як обґрунтовано стверджують Д. О. Маріц, М. В. Пазюк та І. А. Уваров, «застосування у національному законодавстві таких понять як «непереборна сила», «випадок», «форс-мажорні обставини» по суті є тотожними за змістом, які позначають такі особливі обставини, які неможливо було передбачити на момент укладання договору та які унеможливлюють виконання умов договору однією із сторін» [1, с. 277]. Принциповим є відмежування форс-мажору від істотної зміни обставин за статтею

652 ЦК України. Дослідники справедливо акцентують: «на відміну від форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), які роблять неможливим виконання зобов'язання в принципі, істотна зміна обставин є оціночною категорією, яка полягає у розвитку договірного зобов'язання таким чином, що виконання зобов'язання для однієї зі сторін договору стає більш обтяженим, ускладненим» [1, с. 274]. Це принципово різні правові ситуації з різними юридичними наслідками.

У сучасній судовій практиці сформовано чітку систему критеріїв визнання обставин форс-мажорними. Як зазначають Д. О. Маріц, М. В. Пазюк та І. А. Уваров, «Верховний Суд у постанові від 25.01.2022 № 904/3886/21 визначив основні елементи форс-мажорних обставин: 1) вони не залежать від волі сторін угоди; 2) мають надзвичайний характер; 3) є невідворотними; 4) перешкоджають виконанню зобов'язань у господарській діяльності» [1, с. 275]. Дослідники також виокремлюють чотири універсальні критерії визнання обставин форс-мажорними: «надзвичайність – бути винятковими і перебувати поза контролем сторін; непередбачуваність – їх неможливо було передбачити на момент укладення договору чи настання зобов'язання; невідворотність – подія чи її наслідки неминучі; причинно-наслідковий зв'язок – прямий вплив обставин на неможливість виконання конкретного зобов'язання» [1, с. 275–276]. Тягар доведення усіх цих критеріїв законодавчо покладено на сторону, яка посилається на форс-мажор як на підставу звільнення від відповідальності.

Принципову правову позицію щодо ролі сертифіката Торгово-промислової палати України сформулював Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду у постанові від 13.09.2023 у справі № 910/7679/22 [4]. Як цитують цю позицію Д. О. Маріц, М. В. Пазюк та І. А. Уваров, «сертифікат ТПП не є єдиним або обов'язковим доказом існування форс-мажорних обставин; наявність форс-мажорних обставин може доводитися й іншими доказами, якщо інше не передбачено законом або договором. Водночас Верховний Суд звертає увагу, що навіть за відсутності сертифіката ТПП, отриманого в передбаченому законом порядку, сторона не позбавлена можливості доводити наявність форс-мажорних обставин іншими доказами» [1, с. 276]. Принци-

пово важливим є висновок дослідників: «отримання сертифікату про підтвердження наявності форс-мажорних обставин не є запорукою та однозначною гарантією звільнення від відповідальності за неможливість виконання зобов'язання, так само як і його відсутність, не позбавляє зацікавлену сторону у судовому порядку доводити факт наявності форс-мажору» [1, с. 277].

Ключове значення для звільнення від відповідальності має встановлення причинно-наслідкового зв'язку між форс-мажорними обставинами та неможливістю виконати зобов'язання. Як цитують Д. О. Маріц, М. В. Пазюк та І. А. Уваров позицію Верховного Суду в постанові від 31 серпня 2022 року у справі № 910/15264/21 [5], «між форс-мажорними обставинами та неможливістю виконання зобов'язання має існувати прямий причинно-наслідковий зв'язок. Тобто сторона не може посилатися на форс-мажор, якщо невиконання зобов'язання сталося з інших причин, наприклад, через власну недбалість чи комерційні ризики, які вона мала передбачити та врахувати» [1, с. 276]. Дослідники також звертають увагу на постанову Верховного Суду від 30 листопада 2021 року у справі № 913/785/17, де визначено: «сторона, яка посилається на форс-мажор, повинна своєчасно повідомити іншу сторону про виникнення таких обставин. Несвоєчасне повідомлення або його відсутність може мати негативні наслідки» [1, с. 276]. Своєчасність повідомлення – це самостійна умова правомірного посилання на форс-мажор.

Проблема зловживання посиланнями на форс-мажор стала однією з найгостріших проблем сучасної договірної практики в Україні. Як справедливо акцентують Д. О. Маріц, М. В. Пазюк та І. А. Уваров, цитуючи позицію Верховного Суду в постанові від 18 лютого 2025 року у справі № 910/6519/24, «форс-мажор не є автоматичною підставою для звільнення від виконання зобов'язань. Суд підкреслив, що сторона, яка посилається на непереборну силу, повинна довести не лише факт її настання, а й те, що ці обставини об'єктивно унеможливили виконання договору, а не просто ускладнили його» [1, с. 276]. Особливо показовою є позиція Верховного Суду в постановах КГС ВС від 03.08.2023 у справі № 916/628/22 та від 12.06.2024 у справі № 910/6306/21: «віднесення введеного в Україні воєнного стану до форс-мажорних обставин не свідчить про існування таких обставин у конкретних правовідносинах

та неможливість виконання відповідачем за зустрічним позовом господарських зобов'язань за договором у частині своєчасної оплати за виконані роботи» [1, с. 276–277]. Така позиція ефективно протидіє спробам зловживання форс-мажором з боку недобросовісних контрагентів.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що інститут форс-мажору в договірних відносинах потребує комплексного підходу до доведення та превенції зловживань. Як обґрунтовано стверджують Д. О. Маріц, М. В. Пазюк та І. А. Уваров, «форс-мажорні обставини не мають преюдиційного (заздалегідь встановленого) характеру, адже їх наявність автоматично не звільняє боржника від виконання свого обов'язку в договірному зобов'язанні» [1, с. 277]. Дослідники акцентують: «засвідчення ТПП України того, що військова агресія рф проти України є форс-мажором у договірних відносинах… не є презумпцією, для всіх учасників договірних відносин, а неможливість виконання своїх зобов'язань стороною має бути доведена та встановлена у кожному випадку індивідуально» [1, с. 277]. Подальше вдосконалення системи має йти у напрямах: уточнення правового регулювання процедури засвідчення форс-мажору; формування єдиної судової практики щодо причинно-наслідкового зв'язку; запровадження ефективних механізмів протидії зловживанням; гармонізації національного законодавства з Принципами УНІДРУА; вдосконалення договірної практики щодо чіткого формулювання форс-мажорних застережень.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Маріц Д. О., Пазюк М. В., Уваров І. А. Проблеми доведення форс-мажорних обставин у договірних зобов'язаннях під час дії воєнного стану в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 3, ч. 1. С. 272–278.

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

3. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80

4. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 13.09.2023 у справі № 910/7679/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114928509

5. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 31.08.2022 у справі № 910/15264/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106078967

***Бандурова Валерія Степанівна***
*студ. 2-го курсу факультету прокуратури та слідства*
*(кримінальної юстиції)*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Калітенко О.М.*

## ФОРС-МАЖОР У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ: РИМСЬКІ ВИТОКИ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Питання форс-мажору набуло особливої актуальності в сучасних умовах розвитку цивільно-правових відносин. Виконання зобов'язань є одним із базових принципів цивільного права, оскільки саме належне виконання договорів забезпечує стабільність майнового обороту та правову визначеність між учасниками правовідносин. Разом із тим у суспільному житті виникають обставини, які не залежать від волі сторін і можуть об'єктивно перешкоджати належному виконанню обов'язків. Саме до таких обставин належить форс-мажор, або непереборна сила.

Особливого значення інститут форс-мажору набув в умовах повномасштабної збройної агресії проти Україна. Воєнні дії спричинили руйнування підприємств, порушення логістичних зв'язків, тимчасову окупацію окремих територій, обмеження господарської діяльності та неможливість своєчасного виконання численних цивільно-правових зобов'язань. У зв'язку з цим питання визначення правової природи форс-мажору, меж його застосування та умов звільнення особи від цивільно-правової відповідальності набуває не лише теоретичного, а й безпосереднього практичного значення.

Водночас сучасне розуміння форс-мажору має глибокі історичні корені. Ще у Roman law сформувалося уявлення про обставини надзвичайного характеру, які не могли бути передбачені або відвернуті людиною. Саме римські юристи заклали підвалини правового підходу, відповідно до якого боржник не повинен нести відповідальність за невиконання зобов'язання, якщо воно стало наслідком дії непереборної сили.

Інститут форс-мажору бере свій початок ще з римського приватного права, де він існував у формі поняття vis maior – непереборної сили. Римські юристи виходили з того, що не кожне невиконання зо-

бов'язання повинно тягнути юридичну відповідальність. Якщо порушення було спричинене надзвичайною подією, яка виникла незалежно від волі боржника і яку неможливо було ані передбачити, ані відвернути, особа звільнялася від відповідальності за наслідки такого порушення [4].

У римському праві до проявів vis maior відносили стихійні лиха, пожежі, повені, напади ворога, військові дії, захоплення майна військом та інші надзвичайні події, що перебували поза межами контролю зобов'язаної особи [4]. При цьому вирішальне значення мав не сам факт настання несприятливої події, а відсутність вини боржника. Якщо особа діяла добросовісно та виявляла належну обачність, однак виконання стало неможливим внаслідок дії непереборної сили, вона не повинна була нести майнову відповідальність [5].

Саме римські правники фактично сформували основні ознаки форс-мажору, які збереглися й у сучасному цивільному праві. По-перше, така обставина повинна мати зовнішній характер, тобто не залежати від поведінки сторони зобов'язання. По-друге, вона має бути надзвичайною, тобто виходити за межі звичайного ризику цивільного обороту. По-третє, вона повинна бути невідворотною, коли навіть за максимальної обачності особа не могла б уникнути її наслідків [4].

Сучасне цивільне законодавство України значною мірою сприйняло ці підходи. Зокрема, положення про звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання внаслідок непереборної сили закріплені у ст. 617 Цивільний кодекс України, а законодавче визначення форс-мажорних обставин міститься у ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» [1; 2].

У сучасному цивільному праві України форс-мажор розглядається як одна з підстав звільнення особи від цивільно-правової відповідальності за порушення зобов'язання. Загальне правило закріплене у ст. 617 Цивільний кодекс України, відповідно до якої особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності, якщо доведе, що порушення стало наслідком випадку або непереборної сили [1]. Таким чином, закон пов'язує застосування форс-мажору не з автоматичним припиненням зобов'язання, а саме зі звільненням від негативних майнових наслідків його невиконання чи неналежного виконання.

Більш конкретне визначення форс-мажорних обставин міститься у ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні». Законодавець визначає їх як надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язання у встановлений строк. До таких обставин, зокрема, належать воєнні дії, збройний конфлікт, блокада, масові заворушення, стихійні лиха та інші події надзвичайного характеру [2].

Водночас важливо враховувати, що сам факт настання форс-мажорної обставини ще не означає автоматичного звільнення боржника від відповідальності. Особа повинна довести не лише існування надзвичайної події, а й наявність причинного зв'язку між цією обставиною та неможливістю виконання конкретного зобов'язання. Саме на цьому неодноразово наголошує практика Верховний Суд: форс-мажор має оцінюватися індивідуально щодо кожного конкретного правовідношення, а не лише через загальний факт існування надзвичайних обставин [3].

У науковій літературі також підкреслюється, що форс-мажор не тотожний неможливості виконання зобов'язання в абсолютному розумінні. У деяких випадках він може мати тимчасовий характер і лише відтерміновувати виконання. Якщо ж виконання стає остаточно неможливим, можуть застосовуватися положення ст. 607 Цивільного кодексу України щодо припинення зобов'язання неможливістю його виконання [1; 5].

Повномасштабна збройна агресія проти Україна суттєво актуалізувала питання застосування форс-мажору у сфері цивільно-правових зобов'язань. Воєнні дії спричинили руйнування виробничих потужностей, блокування транспортного сполучення, тимчасову окупацію окремих територій, втрату доступу до майна та інші обставини, які об'єктивно ускладнили або зробили неможливим належне виконання договірних обов'язків [2].

Разом із тим сам факт запровадження воєнного стану або існування війни не означає автоматичного звільнення особи від цивільно-правової відповідальності. Відповідно до ст. 617 Цивільний кодекс Украї-

ни боржник повинен довести, що саме конкретні обставини, пов'язані з воєнними діями, стали безпосередньою причиною невиконання або неналежного виконання зобов'язання [1]. Отже, вирішальне значення має не сам факт війни, а наявність причинного зв'язку між воєнною подією та неможливістю виконання конкретного обов'язку.

На це послідовно звертає увагу і практика Верховний Суд. Судова практика виходить із того, що форс-мажор не має загального характеру для всіх правовідносин. Кожна сторона повинна довести, яким саме чином воєнні дії вплинули на виконання конкретного договору: наприклад, через знищення майна, неможливість транспортування товару, закриття доступу до виробничих об'єктів або інші об'єктивні перешкоди [3].

Важливе практичне значення має й підтвердження форс-мажорних обставин. Відповідно до Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» саме Торгово-промислова палата України та уповноважені регіональні торгово-промислові палати засвідчують наявність форс-мажорних обставин [2]. Однак навіть наявність відповідного сертифіката сама по собі не звільняє сторону від обов'язку довести вплив таких обставин на конкретне зобов'язання [3].

У науковій літературі слушно зазначається, що війна як форс-мажорна обставина має комплексний характер. Вона може виступати як підстава для тимчасового відтермінування виконання зобов'язання, зміни його умов або, у виняткових випадках, для припинення зобов'язання через об'єктивну неможливість його виконання [4; 5].

Отже, інститут форс-мажору має глибоке історичне підґрунтя, що бере свій початок ще з римського приватного права. Саме римські юристи сформували основну правову ідею, відповідно до якої особа не повинна нести відповідальність за невиконання зобов'язання, якщо воно стало наслідком надзвичайних і невідворотних обставин, що виникли незалежно від її волі.

У сучасному цивільному праві України ця концепція зберегла своє фундаментальне значення. Форс-мажор виступає не підставою автоматичного припинення зобов'язання, а насамперед правовим ме-

ханізмом звільнення боржника від цивільно-правової відповідальності за умови доведення надзвичайності, невідворотності відповідних обставин та їх безпосереднього впливу на можливість належного виконання обов'язку.

Особливої практичної ваги інститут форс-мажору набув в умовах війни. Воєнні дії суттєво вплинули на сферу цивільного обороту, створивши численні об'єктивні перешкоди для виконання договірних зобов'язань. Разом із тим сама наявність війни не звільняє сторону від відповідальності автоматично. Вирішальним є встановлення причинного зв'язку між конкретними обставинами воєнного характеру та фактичною неможливістю виконання зобов'язання.

Таким чином, дослідження римських витоків форс-мажору дає змогу краще зрозуміти сучасну природу цього інституту. У нинішніх умовах його правильне застосування має важливе значення для забезпечення справедливого балансу інтересів сторін, стабільності цивільного обороту та належного захисту прав учасників цивільних правовідносин.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Про торгово-промислові палати в Україні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр#Text

3. Верховний Суд. Форс-мажорні обставини не мають преюдиційного характеру, а заінтересована сторона повинна довести їх вплив на конкретне зобов'язання. URL: https://supreme.court.gov.ua/

4. Мешкова К. О. Правовий режим форс-мажору в умовах воєнних дій: порівняльно-правовий аналіз інституту vis maior у римському приватному праві та непереборної сили в сучасному цивільному праві України. *Збірник наукових праць Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди «Право»*. 2024. Т. 38. С. 81–89. URL: https://journals.hnpu.edu.ua/index.php/law/article/view/18579

5. Dikovska I. Understanding of force majeure in Ukrainian law. *Teisė*. 2024. Vol. 132. P. 125–139. URL: https://www.journals.vu.lt/teise/article/view/34068

***Баранюк Надія Назарівна***
*студ. 3 курсу центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету "Одеська Юридична академія"*
*Науковий керівник – к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ДОГОВОРИ З ВІДКЛАДАЛЬНИМИ УМОВАМИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: РИЗИКИ ТА ЗАХИСТ СТОРІН

В умовах сучасної правової та економічної нестабільності, спричиненої воєнним станом, інфляційними процесами, змінами у законодавстві, а також загальною непередбачуваністю цивільного обороту, особливого значення набуває використання конструкції договорів, укладених під відкладальною умовою. Такий механізм дозволяє сторонам враховувати майбутні обставини, від настання яких залежить виникнення цивільних прав та обов'язків.

Відповідно до статті 212 Цивільного кодексу України, особи, які вчиняють правочин, мають право обумовити настання або зміну прав та обов'язків обставиною, щодо якої невідомо, настане вона чи ні. У випадку відкладальної умови виникнення прав та обов'язків ставиться у залежність від настання такої майбутньої невизначеної обставини. На відміну від строку, який обов'язково настане, відкладальна умова має ймовірнісний характер, що істотно впливає на правову визначеність договірних відносин. Застосування договорів з відкладальними умовами є поширеним у сфері відчуження нерухомого майна, корпоративних прав, спадкових правовідносин, кредитних договорів, інвестиційної діяльності, а також у сфері міжнародного приватного права. Наприклад, сторони можуть передбачити, що договір купівлі-продажу набирає чинності лише після отримання дозволу органу опіки та піклування, державної реєстрації права власності, погодження компетентного органу або виконання певних фінансових зобов'язань. Разом із тим використання відкладальних умов породжує низку юридичних ризиків. Насамперед йдеться про невизначеність моменту виникнення правовідносин, що ускладнює реалізацію принципу правової визначеності та може створювати передумови для зловживання правом. Однією з найбільш поширених проблем є недобросовісна поведінка сторони, яка шляхом активних дій або бездіяльності штучно перешкоджає настанню умови або, навпаки, неправомірно сприяє її настанню з ме-

тою отримання односторонньої вигоди. Частина третя статті 212 ЦК України прямо передбачає, що якщо настанню умови недобросовісно перешкоджала сторона, якій це було невигідно, умова вважається такою, що настала. І навпаки, якщо сторона недобросовісно сприяла настанню умови, якій це було вигідно, така умова визнається такою, що не настала. Дана норма є важливим проявом принципу добросовісності, справедливості та розумності, закріпленого у статті 3 ЦК України, і виконує функцію запобігання зловживанню суб'єктивними цивільними правами.

Окрему проблему становить недостатня визначеність змісту самої відкладальної умови. На практиці сторони нерідко формулюють її абстрактно або оціночно, без належної конкретизації юридичного факту, способу його підтвердження та строків очікування. Наприклад, формулювання «після отримання необхідних погоджень» без зазначення конкретного органу, процедури та документального підтвердження створює підстави для спорів щодо моменту виникнення прав та обов'язків. Така невизначеність суперечить вимогам правової певності та може стати підставою для судового спору щодо дійсності або виконання договору. Судова практика свідчить, що саме нечіткість формулювання відкладальної умови часто призводить до неоднозначного тлумачення договору та складності захисту порушених прав. Суд при вирішенні таких спорів оцінює не лише буквальний зміст умови, а й реальну волю сторін, мету укладення договору та відповідність поведінки учасників принципу добросовісності.

З метою мінімізації ризиків сторонам доцільно передбачати максимально чіткий зміст відкладальної умови, встановлювати конкретний порядок її підтвердження, строки очікування настання відповідної події, правові наслідки її ненастання, а також механізми забезпечення виконання зобов'язань. До таких механізмів належать завдаток, неустойка, штрафні санкції, банківська гарантія, забезпечувальний платіж, а також умови про автоматичне припинення договору або повернення сторін у первісний майновий стан.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV (зі зм. та доп.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Дзера О. В., Кузнєцова Н. С., Луць В. В. Цивільне право України: підручник: у 2 т. Київ: Юрінком Інтер, 2019. Т. 1. 976 с.
3. Спасибо-Фатєєва І. В. Цивільне право України: проблеми теорії та практики: монографія. Харків: Право, 2020. 408 с.
4. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Цивільне право України: підручник. Київ: Істина, 2021. 808 с.
5. Луць В. В. Умовні правочини у цивільному праві України: теоретико-правовий аспект. *Вісник Академії правових наук України.* 2018. № 3. С. 112–121.
6. Кот О. О. Особливості укладення договорів під відкладальною умовою в цивільному праві України. *Підприємництво, господарство і право.* 2021. № 6. С. 34–39.
7. Боднар Т. В. Принцип добросовісності у договірних зобов'язаннях: проблеми реалізації. *Юридична Україна*. 2020. № 9. С. 22–27.
8. Постанова Верховного Суду від 27.01.2021 у справі № 761/26815/17 (щодо тлумачення умов правочину).
9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29.06.2021 у справі № 916/964/19 (щодо принципу добросовісності у договірних відносинах).
10. Верховний Суд. Огляд судової практики застосування норм цивільного законодавства щодо правочинів та договірних зобов'язань. Київ, 2023. 56 с.є

***Бездрабко Катерина Олегівна*,**
*студ. 3-го курсу факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції)*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ЗАХИСТ СЛАБКОЇ СТОРОНИ: СПОЖИВАЧ VS БІЗНЕС У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

У сучасних умовах цифровізації проблема захисту прав споживачів набуває особливої актуальності, оскільки саме споживач у відносинах із бізнесом залишається слабшою стороною. Якщо раніше така нерівність пояснювалася переважно економічними факторами, то сьогодні все більшого значення набуває інформаційна та технологічна перевага цифрових платформ. Онлайн-сервіси володіють алгоритмами, великими обсягами персональних даних та самостійно визначають правила користування своїми платформами, тоді як споживач у більшості випадків не має можливості реально впливати на зміст таких умов. В цифровому середовищі нерівність між споживачем і бізнесом

проявляється через різний рівень доступу до інформації та цифрових технологій [1].

У зв'язку з цим сучасне законодавство України передбачає низку механізмів, спрямованих на захист прав споживача саме як слабкої сторони правовідносин. Насамперед йдеться про право споживача на отримання повної та зрозумілої інформації. Так, відповідно до ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів» від 02.03.2026 р. № 3153-IX, споживач має право на необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про товари, роботи чи послуги [2]. Для цифрового середовища це має особливе значення, оскільки користувачі часто погоджуються з умовами використання цифрових сервісів, фактично не розуміючи їх змісту. На практиці це призводить до ситуацій, коли згода на обробку персональних даних або автоматичне продовження підписки стає лише формальною.

Крім того, ст. 18 Закону України «Про захист прав споживачів» так само як і Закон України «Про електронну комерцію» встановлює спеціальні вимоги щодо електронної комерції [3]. Таким чином, продавець або постачальник цифрової послуги зобов'язаний надати споживачу інформацію про основні характеристики послуги, її вартість, порядок оплати, умови відмови від договору та строки надання послуги. Фактично ця норма спрямована на зменшення інформаційної нерівності між бізнесом і споживачем та забезпечення більш усвідомленого прийняття рішення.

Однією з головних особливостей цифрових правовідносин є використання договорів приєднання. Відповідно до ст. 634 Цивільного кодексу України, договором приєднання є договір, умови якого встановлюються однією стороною у стандартній формі, а інша сторона може лише приєднатися до нього без можливості запропонувати власні умови [4]. Саме така форма договорів використовується більшістю цифрових платформ та онлайн-сервісів. У результаті споживач фактично позбавлений можливості впливати на зміст договору, що ще більше підсилює його слабке становище.

Для забезпечення захисту споживача ч. 3 ст. 634 ЦК України передбачає, що якщо договір приєднання містить явно обтяжливі або не-

справедливі умови, суд може змінити або розірвати такий договір на вимогу споживача [4]. Це особливо важливо у сфері цифрових послуг, де платформи часто включають до договорів положення про автоматичне продовження підписки, право односторонньої зміни умов користування або можливість блокування акаунта без пояснення причин.

Окремий напрям захисту прав споживачів пов'язаний із цифровим контентом та цифровими послугами. Важливе значення у цій сфері має Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 10.08.2023 р. № 3321-IX [5]. Так, відповідно до ст. 7 цього Закону, цифровий контент або цифрова послуга повинні відповідати умовам договору, бути придатними для використання, функціональними та безпечними. Якщо цифровий продукт не відповідає умовам договору, споживач має право вимагати усунення недоліків, приведення послуги у відповідність до умов договору, зменшення ціни або розірвання договору. Крім того, на постачальника покладається обов'язок забезпечувати необхідні оновлення цифрового продукту протягом строку, який споживач може обґрунтовано очікувати. Це є важливою гарантією захисту прав споживача, оскільки без відповідних оновлень цифровий контент або програмне забезпечення можуть втратити функціональність чи безпечність.

Особливості укладення кредитних договорів в електронній формі регулюються Законом України «Про електронну комерцію» № 675-VIII від 03.09.2015. Відповідно до цього Закону, електронний договір прирівнюється до письмової форми та може укладатися шляхом обміну електронними повідомленнями, заповнення онлайн-форми або підтвердження дій у системі. Для підписання такого договору часто використовується електронний підпис одноразовим ідентифікатором – смс-кодом, паролем чи іншою цифровою комбінацією. Судова практика виходить із того, що укладення електронного кредитного договору є неможливим без реєстрації користувача, входу до особистого кабінету та підтвердження дій за допомогою одноразового ідентифікатора, а тому такий договір має повну юридичну силу [10].

Прийняття спеціального законодавства щодо цифрових послуг свідчить про поступовий перехід до нової моделі захисту споживача,

яка враховує специфіку цифрового середовища та підвищену вразливість користувача [6 ст. 488]. Значною мірою такі зміни пов'язані з адаптацією українського законодавства до права Європейського Союзу, зокрема до положень Директиви ЄС 2019/770 щодо цифрового контенту та цифрових послуг [7].

Не менш важливим є захист персональних даних споживача. У сучасній цифровій економіці персональні дані фактично стали окремим економічним ресурсом, що створює додаткову перевагу бізнесу над користувачем. Закон України «Про захист персональних даних» у ст. 8 закріплює право особи знати про джерела збору своїх персональних даних, мету їх обробки, а також право вимагати зміни або видалення таких даних [8]. Це дозволяє хоча б частково обмежити інформаційну перевагу цифрових платформ та забезпечити контроль особи над власною інформацією.

Серйозною проблемою у цифровому середовищі залишаються так звані «темні патерни» dark patterns – маніпулятивні елементи дизайну сайтів та мобільних додатків, які спонукають користувача до невигідних для нього дій. Наприклад, автоматичне оформлення підписки, приховані платежі або навмисно складна процедура відмови від послуги. Подібні механізми фактично впливають на поведінку споживача через особливості інтерфейсу цифрової платформи [9, ст. 5]. В українському законодавстві захист від таких практик забезпечується, зокрема, ст. 19 Закону України «Про захист прав споживачів», яка забороняє нечесну підприємницьку практику та введення споживача в оману [2].

Крім спеціальних норм законодавства, важливу роль у захисті слабкої сторони відіграє принцип добросовісності, закріплений у ст. 3 Цивільного кодексу України як одна із загальних засад цивільного законодавства [4]. Його значення полягає в тому, що поведінка бізнесу оцінюється не лише з формальної точки зору, а й з позиції справедливості та чесності щодо споживача. Саме принцип добросовісності дозволяє компенсувати фактичну нерівність між цифровими платформами та користувачами у сфері цифрової економіки.

Особливо гостро проблема слабкої сторони проявляється у сфері онлайн-кредитування. У цифровому середовищі договори споживчо-

го кредиту укладаються швидко та дистанційно, що значно спрощує доступ до фінансових послуг, але одночасно підвищує ризики для споживача. Користувач часто не має достатнього часу для ознайомлення з умовами договору та не усвідомлює реального фінансового навантаження.

У зв'язку з цим важливе значення мають законодавчі зміни, спрямовані на обмеження надмірного фінансового навантаження на споживача. Зокрема, Законом України № 3498-IX від 22 листопада 2023 року було внесено зміни до Закону України «Про споживче кредитування», якими встановлено максимальний розмір денної процентної ставки за споживчим кредитом – не більше 1 %. Такі зміни спрямовані на посилення захисту споживача як слабшої сторони у правовідносинах із фінансовими установами та запобігання недобросовісним практикам у сфері онлайн-кредитування [11].

Отже, захист прав споживача у цифровому середовищі здійснюється через комплекс правових механізмів, спрямованих на забезпечення балансу між споживачем і бізнесом. До таких механізмів належать право на повну інформацію (ст. 4, 13 Закону України «Про захист прав споживачів»), контроль несправедливих умов договору (ст. 634 ЦК України), гарантії щодо цифрового контенту та цифрових послуг (ст. 7–8 Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги»), захист персональних даних (ст. 8 Закону України «Про захист персональних даних»), а також заборона недобросовісної комерційної практики (ст. 19 Закону України «Про захист прав споживачів»). Усі ці механізми, так само як і Закон України «Про електронну комерцію» та зміни до Закону України «Про споживче кредитування, спрямовані на те, щоб зменшити технологічну та інформаційну перевагу бізнесу й забезпечити реальний захист споживача як слабшої сторони у цифрових правовідносинах.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Гудима-Підвербецька М.М (2024). Захист прав споживачів у цифровому середовищі: виклики та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.14

2. Про захист прав споживачів: Закон України від 02.03.2026 р. № 4718-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3153-20.
3. Про електронну комерцію: Закон України від 01.01.2024 р. № 1089-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15
5. Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України від 10.08.2023 р. № 3321-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text
6. Яновицька Г. Б. (2025) Цифрові послуги в Україні: нові правові гарантії для споживача. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.1.71
7. Directive – 2019/770 – fr – EUR-lex. EUR. (2019). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/770/oj?locale=fr
8. Про захист персональних данних: Закон України від 14.06.2025 р. № 2297-VI, № 3321-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text
9. Santos, C., & Leise, M. (2024). Dark Patterns, Enforcement, and the Emerging Digital Design Acquis: Manipulation beneath the Interface.
10. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text
11. Про споживче кредитування: Закон України від 22.11.2023 р. № 3498-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3498-20#Text

***Білошкурський Микола Миколайович***
*студ. 3 курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Завальнюк С. В.*

## ФРАУДАТОРНІ ПРАВОЧИНИ: ВІД РИМСЬКОГО ПРАВА ДО СУЧАСНОЇ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ

Захист прав кредитора з використанням цивільно-правових методів завжди посідав важливе місце у цивільному праві. Особливої актуальності ця тема набула у зв'язку з розвитком доктрини фраудаторності правочинів. У ст. 234 та ст. 235 ЦК України розрізняються категорії фіктивних та удаваних правочинів [7], які активно використовуються на практиці. У свою чергу інститут визнання правочину фраудаторним, попри те, що законодавчо не закріплений, значно розширює способи захисту приватних прав особи та розглядається як матеріально-правовий механізм захисту кредитора від недобросовісного зменшення або трансформації майнової маси боржника, який реалізується через процесуально-правову форму. Як підкреслює І. Крат, fraus

creditorum (з лат. – «на шкоду кредиторам») означає вчинення боржником правочинів, спрямованих на зменшення його активів із метою їх приховування від можливого звернення стягнення кредиторами [6]. Право кредитора оскаржити такий фраудаторний правочин спрямоване на відновлення можливості задоволення його вимог шляхом усунення наслідків правочину, що виводить активи з-під потенційного стягнення. У цьому контексті фраудаторність виступає як відповідь на завдану економічну шкоду.

Для детальнішого дослідження цього поняття слід також акцентувати увагу на історичній складовій інституту визнання правочинів фраудаторними. Його витоки простежуються ще у часи Давнього Риму. Як зазначає А. Лейзер у своєму фундаментальному коментарі до римського права, датованому ще XVIII століттям, у разі, якщо кредитор, який зазнав шкоди, самовільно заволодіває майном боржника, він зобов'язаний повернути це майно, однак при цьому не втрачає свого права вимоги за боргом [8, с. 607]. Такий підхід певною мірою можна розглядати як віддалене підґрунтя формування ознак фраудаторності. Також у Римській державі на підставі законів та претерського права було сформовано такий різновид приватних деліктів, як fraus creditorum (з лат. – «на шкоду кредиторам») [6, с. 150-157]. Fraus creditorum був сконструйований у преторському праві. Це стало можливим після того, як примусове виконання судових рішень стало відбуватися шляхом звернення стягнення на майно боржника. У різні періоди розвитку цієї конструкції кредитори могли вимагати застосування таких заходів, як interdictum fraudatorium, actio Pauliana, restitutio in integrum ob fraudem; в часи Юстиніана оспорювання правочинів на шкоду кредиторів стало відбуватися за допомогою actio Pauliana [6, с. 153–163]. Метою цього позову було відновлення такого стану речей, який би наставав за відсутності фраудаторних дій боржника.

В умовах сьогодення ознаки фраудаторності правочину були сформовані у нещодавній постанові Великої Палати Верховного Суду від 04.02.2026 у справі № 910/6654/24, зокрема: «1) відчуження боржником ліквідного майна за наявності значної непогашеної заборгованості після пред'явлення кредитором вимог щодо її повернення; 2) відчуження такого майна на користь пов'язаної особи за зниженою ціною; 3)

після відчуження майна у боржника відсутнє інше майно, за рахунок якого можливе виконання зобов'язання; 4) дії боржника унеможливлюють виконання рішення суду, яке набрало законної сили» [3]. Більше того, у постанові Другої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного суду від 21.05.2025р. у справі № 725/2625/23 було закріплено чітку правову позицію, за якою визнання правочинів фраудаторним у справах про банкрутство за підстав, закріплених у ст. 42 КУзПБ [2], вважається конкурсним оспорюванням [4]. Як зазначив суд, їх слід розрізняти від позаконкурсних, які унормовуються ст. 9 Закону України «Про виконавче провадження» [5], а також положеннями Цивільного кодексу України [7].

До відмінностей конкурсного та позаконкурсного оспорювання можемо віднести те, що у конкурсному оспорюванні передбачено значно більше підстав, зокрема, й підстави для правочинів, укладених за три роки до відкриття провадження у справі, які регламентуються єдиним законом – ст. 42 КУзПБ, у свою чергу позаконкурсне оспорювання не тільки має меншу кількість підстав для оспорювання, а ще й не передбачає окремо закріплених підстав для правочинів, укладених до відкриття провадження у справі, й вимагає застосування одразу декількох законів, зокрема, Закону України «Про виконавче провадження» [5], Господарського процесуального кодексу України [1], Цивільного кодексу України [7] тощо.

Зважаючи на викладене, виникає суттєва необхідність узагальнити підстави, з яких правочин може бути визнаним фраудаторним для позаконкурсного оспорювання, у єдиному законі, а саме – Цивільному кодексі України [7]. Більше того, важливо, по прикладу Кодексу України з процедури банкрутства [2], закріпити можливість визнання фраудаторним також тих правочинів, які були укладені до відкриття провадження у справі, наприклад, за три роки до цього, як це пропонує ст. 42 КУзПБ [2]. Подібні зміни до цивільного законодавства матимуть позитивний вплив, допоможуть розширити способи захисту кредитора, закріплять, поряд з фіктивними та удаваними, також нову категорію – фраудаторні правочини, регламентують вичерпний перелік підстав для визнання правочину фраудаторним і у позаконкурсному оспорюванні.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text
2. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 № 2597-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04.02.2026 у справі № 910/6654/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134266626
4. Постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 21.05.2025 у справі № 725/2625/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127788490
5. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text
6. Рюкрет Й. Римське право крізь призму традиції і судової практики: монографія / Й. Рюкрет та ін. ; за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2022. 510 с. URL: https://lnk.ua/WBwvfbBw5
7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
8. Leyser A. Meditationes ad Pandectas quibus præcipua juris capita ex antiquitate explicantur, cum juribus recentioribus conferuntur atque variis celebrium collegiorum responsis et rebus judicatis illustrantur. Volumen 1. / A. Leyser. Lipsiae: apud Franciscum Meisnerum, 1780. 1074 p. URL: https://archive.org/details/bub_gb_al7mgaGMOpsC/page/n3/mode/2up

***Boyko Danylo***
*1st year master's student faculty of Judicial and International Law*
*National University "Odesa Law Academy"*
*Scientific advisor: Candidate of Law, Associate Professor Pavlova V. G.*

## THE TRANSFORMATION OF THE INSTITUTION OF POSSESSIO (POSSESSION) IN THE CONTEXT OF MASS DISPLACEMENT OF PROPERTY DUE TO HOSTILITIES

The Russian Federation's armed aggression against Ukraine has posed unprecedented challenges for the Ukrainian legal system. One of the most vulnerable elements of civil legal relations has been the right of ownership, specifically its key component – possession (possessio). The war has led to widespread destruction of infrastructure, the occupation of significant territories and the forced displacement of millions of citizens. It is worth noting that internal displacement within Ukraine has reached catastrophic levels, and in fact one in four Ukrainians has been forced to leave their previous place of residence [6, p. 21]. Such unprecedented demographic

and spatial changes necessitate an inevitable transformation of the classical understanding of the institution of possession in civil law.

According to Article 397 of the Civil Code of Ukraine (hereinafter – the Civil Code of Ukraine), the possessor of another's property is the person who actually holds it in their possession. The right of possession arises on the basis of a contract with the owner or a person to whom the property was transferred by the owner, as well as on other grounds established by law [1]. The classical Roman concept of possessio requires two elements: physical control over the thing (corpus possessionis) and the intention to treat the thing as one's own (animus possidendi). However, in the context of hostilities and population evacuation, the physical connection with the property is lost. The person retains the animus (intention to possess), but is forcibly deprived of the corpus (actual possession).

In these circumstances, the institution of possession transforms from the category of actual physical control into the category of 'legal expectation' and 'digital registration' of the right. Economic rights are no less important than others, as they are the means and opportunities for our full functioning and life in general [4, p. 11]. Therefore, the state is compelled to develop new mechanisms for the protection of title-based possession when the object is located in a temporarily occupied territory (hereinafter – TOT) or in a zone of active hostilities.

An important aspect of this transformation is the international legal dimension. It is important to emphasise that Article 1 of the First Protocol to the European Convention on Human Rights (ECHR) guarantees the right to peaceful enjoyment of property. In its standard application, the case law of the European Court of Human Rights (ECHR) addresses issues of expropriation, taxation, restrictions on land use and restitution. However, property issues in occupied territories present far greater difficulties [2, p. 11]. In situations where a state loses effective control over a territory, the ECtHR applies the concept of 'continuing violation' where a person is deprived of access to their property for a prolonged period. This means that the absence of actual possession due to occupation does not extinguish the owner's legal title.

Furthermore, it is worth emphasising that the illegal territorial regime on the Crimean Peninsula and other occupied territories creates a legal vacuum in which any acts of confiscation or alienation of property by the occupying authorities are legally null and void under international humanitarian law [11, p. 12]. It should be noted that the activities of the armed formations and the Russian Federation's occupation administration are unlawful; consequently, any act issued in connection with such activities is invalid and has no legal consequences, with the exception of documents confirming the fact of birth or death [5, p. 57].

A particular problem in the context of mass displacement is the gap between the existence of a right and the ability to prove it. This phenomenon can be described as a 'tenurial tangle'. It is noted that rights to housing, land and property prior to the war constituted a dense tangle of corruption and inadequate documentation; thus, any attempt to untangle each claim on an individual basis, as is currently planned, is highly problematic and risks instability [7, p. 263]. A significant proportion of Ukrainians have lost their title deeds during the evacuation, whilst access to the State Register of Real Property Rights in the temporarily occupied territories has been restricted for security reasons.

This shift in ownership is also clearly evident in the sphere of land relations. It should be emphasised that the system of legal regulation of issues related to the safeguarding of property rights against the backdrop of heightened risks posed by martial law reveals significant gaps in the sectoral regulatory framework, including the absence of regulations governing the protection of rights to land located in areas of active hostilities or in temporarily occupied territories [10, p. 1]. Land plots are being temporarily expropriated for defence purposes, which requires clear mechanisms for compensation and restitution for lawful owners.

The mass displacement of property and the population exacerbates the problem of marginalisation of certain social groups, in particular the elderly and internally displaced persons (IDPs). It is worth noting that the risks of marginalisation are increasing due to the inability to fully exercise property rights in new communities and the loss of control over property left behind [3, p. 691]. The relocation of property (for example, the evacuation

of businesses, the removal of vehicles and movable property) gives rise to new forms of ownership 'in exile', where owners are forced to legalise their property in new territories without a complete set of original documentation.

To address these issues, the state is implementing new compensation mechanisms. A significant step was the adoption of the Law of Ukraine 'On Compensation for Damage to and Destruction of Certain Categories of Immovable Property as a Result of Hostilities…'. This law defines the legal and organisational framework for providing compensation for damage to and destruction of certain categories of immovable property as a result of hostilities, terrorist acts and sabotage caused by the military aggression of the Russian Federation [9, p. 3]. The concept of possessio is transformed in this context: since the object of possession (a house) may be physically destroyed, the right of possession is transformed into a right of claim – a compensation housing certificate, which is recorded in digital form via the 'Дія' platform.

Digitalisation is becoming a key element in the transformation of the concept of possession. Whereas possessio previously required physical presence and paper documentation, the recording of losses, submission of compensation claims and confirmation of ownership status now take place remotely. Mass population displacement due to the war poses a huge challenge to an effective restitution process [9, p. 10]. It is worth noting that governments should move away from a strict case-by-case approach in favour of international best practice in handling 'mass claims', where claims are grouped by category and the burden of proof is reduced given the objective impossibility of providing traditional evidence of ownership [8, p. 4].

The issue of succession is also an integral part of this transformation. The transfer of the full scope of rights, obligations and property from the deceased to the heirs in the occupied territories is significantly complicated. As notaries in the temporarily occupied territories do not have access to Ukrainian registers, heirs are forced to turn to any notary in the territory of Ukraine under government control. This alters the traditional link between the opening of succession and the testator's last place of residence, adapting the institution of hereditary possession to the realities of war [5, p. 58].

To summarise the above, it can be stated that the institution of possessio in Ukrainian civil law is undergoing a profound transformation

under the influence of hostilities and mass displacement. Physical control over property is taking a back seat, giving way to digital title and the right of claim (restitution or compensation). The state faces the need to apply flexible mechanisms for proving possession, to implement international standards of transitional justice, and to protect the rights of IDPs from marginalisation. Only the synergy of national civil law, digital technologies (the 'Дія' platform) and international humanitarian law can ensure the effective protection of transformed property rights in today's reality.

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
2. Ochkhikidze N. Peaceful Enjoyment of Possessions in Occupied Territories: Limits of Effective Control and Challenges of Enforcement under the ECHR. Master's Thesis. Vilnius University, 2025. 67 с. URL: https://epublications.vu.lt/object/elaba:276500866/276500866.pdf
3. Kuznetsova I., Mikheieva O. Forced displacement from Ukraine's war-torn territories: intersectionality and power geometry. Nationalities Papers. 2020. Vol. 48, Special issue 4. P. 690-706. URL: https://research.birmingham.ac.uk/files/93222883/CNAP_2019_0010.R2_Proof_hi.pdf
4. Hlibko S., Rozghon O., Podrez-Riapolova I. Problems of the implementation of economic rights of internally displaced persons. 2022. Vol. 1 (18). P. 10-21. URL: https://openarchive.nure.ua/bitstreams/5d0591eb-3661-495f-8edf-f873e2ac7212/download
5. Goncharova A., Fursa Y., Kryzhevska O., Zolota L., Hrybachova I. P. Inheritance in the occupied territories and in the area of antiterrorism operation: the experience of Ukraine. Amazonia Investiga. 2022. Vol. 11 (50). P. 55-65. URL: https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/download/1905/2444
6. Malchykova D., Pylypenko I. War-torn territories and society: migration processes, cases, contexts of Ukraine. Europa XXI. 2023. Vol. 45. с. 21-36. URL: https://rcin.org.pl/igipz/Content/241965/WA51_278325_r2023-t45_EuropaXXI-Malchykova.pdf
7. Unruh J. D. Ukraine's tenurial tangle: Housing, land and property restitution in the Russian war. Peace & Change. 2023. Vol. 48. P. 263-280.
8. Unruh J. Driving Transformation in War-Related Housing, Land and Property Restitution: Innovations from the Ukraine – Russian War. Journal of Geography, Politics and Society. 2025. Vol. 15 (1). P. 1-12. URL: https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/JGPS/article/download/12305/11012
9. Unruh J. Socio-legal instabilities in Ukraine's wartime Compensation Law for damaged and destroyed residential property. International Journal of Law in Context. 2024. P. 1-17. URL: https://escholarship.mcgill.ca/downloads/2b88qk04x

10. Petrova N., Melnyk M., Beschastnyy V., Bliakharskyi Y., Khaliuk S. Ensuring Lawful Possession of Land Plots in Conditions of Legal Instability. OIDA International Journal of Sustainable Development. 2023. P. 1-8. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5613830

11. Azarova V. An Illegal Territorial Regime On The Crimean Peninsula. 2018. URL: https://www.academia.edu/download/88630471/Azarova2018_Chapter_AnIllegalTerritorialRegimeOnTh.pdf

12. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23 лют. 2023 р. № 2923-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text

***Болсунівська Руслана Русланівна***

*студ. 3 курсу, факультету Центру заочного та дистанційного навчання Національного університету «Одеська юридична академія»*

*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ЕЛЕКТРОННІ ДОГОВОРИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЇ СТОРІН

Актуальність теми зумовлена тим, що цифровізація правовідносин істотно змінила традиційне розуміння договору як письмового документа з власноручними підписами сторін. Сьогодні значна частина договорів укладається через сайти, мобільні застосунки, електронну пошту, банківські сервіси, маркетплейси, системи електронного документообігу та інші цифрові платформи. Для сторін це зручно, швидко й економічно вигідно, однак у разі спору виникає головне питання: як довести, що саме конкретна особа погодила істотні умови договору, розуміла їхній зміст і мала намір створити правові наслідки. Саме тому проблема доказування та ідентифікації сторін в електронних договорах є не лише технічною, а передусім юридичною, адже від неї залежить стабільність цивільного обороту, захист прав споживачів і довіра до електронної комерції.

Електронний договір в українському праві не є окремим видом договору за змістом, а виступає особливою формою фіксації домовленості сторін. Його сутність полягає в тому, що пропозиція укласти

договір, її прийняття та підтвердження волі сторін здійснюються за допомогою інформаційно-комунікаційних систем. Загальні вимоги до договору випливають із Цивільного кодексу України, де сторони мають досягти згоди щодо істотних умов, їхнє волевиявлення повинно бути вільним і відповідати внутрішній волі, а правочин має відповідати закону [1]. Водночас Закон України «Про електронну комерцію» прямо закріплює можливість укладення електронного договору та прирівнює його за юридичними наслідками до договору, укладеного в письмовій формі, якщо дотримано вимоги закону щодо електронної форми, ідентифікації та підписання [2].

Найбільш дискусійним питанням є доказування факту акцепту електронної пропозиції. У класичному письмовому договорі доказом зазвичай є примірник документа з підписами сторін. В електронному середовищі таким доказом можуть бути електронний документ, кваліфікований електронний підпис, одноразовий ідентифікатор, підтвердження через особистий кабінет, листування, технічні журнали системи, IP-адреса, час входу, відмітка про натискання кнопки «Погоджуюся», платіжна операція або інші цифрові сліди. Однак жоден із цих елементів сам по собі не завжди доводить належність дії конкретній особі. Наприклад, факт входу в особистий кабінет може підтверджувати використання певного логіна, але не завжди беззаперечно доводить, що діяв саме власник облікового запису. Тому суд має оцінювати не один ізольований доказ, а сукупність даних: спосіб реєстрації, порядок підтвердження номера телефону чи електронної пошти, наявність двофакторної автентифікації, історію попередніх дій, зміст повідомлень, оплату, поведінку сторін після укладення договору.

Особливе значення має електронний підпис. Закон України «Про електронні довірчі послуги» розрізняє різні рівні електронної ідентифікації та підпису, а найбільшу доказову силу має кваліфікований електронний підпис, оскільки він створюється з використанням кваліфікованого сертифіката і технічно пов'язується з підписувачем [3]. Проте на практиці електронні договори часто укладаються не за допомогою КЕП, а через спрощені механізми: SMS-код, пароль, підтвердження електронною поштою, BankID, MobileID або натискання відповідної

кнопки. Такі способи не є незаконними, але їхня доказова сила залежить від того, наскільки надійно система фіксує особу користувача і чи можна виключити несанкціонований доступ. Саме тут виникає межа між формальною наявністю електронної дії та реальним підтвердженням волі сторони.

Проблема ідентифікації сторін загострюється у відносинах, де одна сторона діє дистанційно і не проходить повної перевірки документів. Це характерно для онлайн-кредитування, купівлі товарів у мережі, підписки на цифрові послуги, дистанційного банківського обслуговування, бронювання, страхування, освітніх платформ. У таких випадках ризик полягає в тому, що персональні дані особи можуть бути використані іншою людиною, а сама особа згодом заперечуватиме факт укладення договору. Для належного доказування суб'єкт електронної комерції повинен зберігати не лише текст договору, а й усю процедуру його укладення: редакцію оферти на конкретну дату, алгоритм акцепту, повідомлення користувачу, підтвердження ознайомлення з умовами, технічні логи, дані про платіж або доставку. Без цих даних електронний договір може існувати формально, але його буде складно захистити в суді.

Важливою є також проблема незмінності змісту електронного договору. Якщо письмовий документ після підписання важко змінити непомітно, то електронні умови на сайті можуть оновлюватися багато разів. Тому сторона, яка посилається на електронний договір, має довести, які саме умови діяли в момент акцепту. Особливо це стосується публічних оферт, правил користування сервісом, тарифів, умов повернення коштів, штрафних положень. Якщо компанія не архівує попередні редакції документів або не фіксує, з якою саме редакцією погодився користувач, виникає сумнів щодо змісту зобов'язання. У науковій літературі слушно наголошується, що електронний доказ має оцінюватися не лише за змістом, а й за способом його створення, збереження та подання, адже цифрова інформація є вразливою до зміни, копіювання й втрати контексту [4, с. 12–14].

Окремої уваги потребує питання судової оцінки електронних доказів. Українське процесуальне законодавство визнає електронні

докази, однак на практиці сторони нерідко подають скріншоти, роздруківки листування або файли без належного підтвердження їх походження. Такі матеріали можуть мати допоміжне значення, але вони не завжди гарантують автентичність. Більш переконливими є оригінали електронних файлів із метаданими, протоколи огляду вебсторінки, нотаріальне засвідчення, висновок експерта, дані з серверів, підтвердження провайдера послуг, банківські документи, квитанції та системні журнали. Тому ефективне доказування електронного договору залежить від того, чи здатна сторона показати повний ланцюг: створення оферти, ідентифікація користувача, акцепт, підписання або інше підтвердження, виконання договору та збереження електронних даних у незміненому вигляді.

Не менш важливою є проблема балансу між зручністю електронної комерції та правовою безпекою. Якщо вимагати КЕП для кожного побутового онлайн-договору, це ускладнить електронну торгівлю і зробить її менш доступною. Водночас надмірне спрощення ідентифікації створює ризики шахрайства, нав'язування договорів, спорів щодо волевиявлення і порушення прав споживачів. Оптимальний підхід має бути ризик-орієнтованим: для простих і малозначних правочинів можуть застосовуватися спрощені підтвердження, а для кредитних, фінансових, довгострокових або значних за сумою договорів доцільно використовувати посилену ідентифікацію, багатофакторне підтвердження та надійне зберігання електронних доказів.

Вирішення проблем доказування електронних договорів в Україні потребує кількох практичних кроків. По-перше, суб'єкти електронної комерції повинні розробляти прозорий алгоритм укладення договору, щоб користувач чітко бачив істотні умови до моменту акцепту. По-друге, необхідно забезпечувати фіксацію усіх дій користувача в системі з датою, часом і технічними параметрами. По-третє, варто архівувати редакції оферт і правил, які діяли на момент укладення договору. По-четверте, для правочинів із підвищеним ризиком слід використовувати КЕП або інші надійні засоби електронної ідентифікації. По-п'яте, судова практика має поступово виробити єдині підходи до оцінки електронних доказів, щоб однакові за природою цифрові дані не оцінювалися судами довільно.

Додатковою проблемою є доведення належного інформування слабшої сторони договору. У споживчих правовідносинах електронна форма не повинна перетворюватися на спосіб приховування істотних умов у дрібному шрифті, складних посиланнях або багаторівневих правилах. Якщо користувач фактично не мав реальної можливості ознайомитися з ціною, строками, порядком відмови, відповідальністю чи автоматичним продовженням послуги, формальна позначка про згоду не завжди свідчить про добросовісне укладення договору. Тому доказування має охоплювати не лише технічний факт натискання кнопки, а й зрозумілість процедури, доступність умов і відсутність оманливих інтерфейсних рішень.

Суттєве значення має і захист персональних даних, оскільки ідентифікація сторін майже завжди передбачає обробку номера телефону, електронної пошти, паспортних даних, банківських реквізитів або відомостей про пристрій. З одного боку, ці дані допомагають підтвердити особу учасника договору. З іншого боку, їх надмірне або неналежне зберігання створює ризик витоку, підміни чи незаконного використання. Тому правова безпека електронного договору неможлива без належної інформаційної безпеки, обмеження доступу до даних, внутрішніх журналів дій працівників і чітких строків зберігання доказової інформації.

Для України ця проблематика має ще й євроінтеграційний вимір. Розвиток електронної комерції, електронних довірчих послуг та транскордонного документообігу потребує сумісності українських інструментів ідентифікації з європейськими підходами. Це особливо важливо для бізнесу, який укладає договори з іноземними контрагентами, надає цифрові послуги або працює на міжнародних платформах. Якщо електронний підпис, сертифікат або спосіб автентифікації не визнається іншою стороною чи юрисдикцією, виникають труднощі з виконанням договору і захистом прав у разі спору.

Водночас доказова модель повинна бути зрозумілою не лише юристам, а й звичайним користувачам, які щодня укладають електронні правочини у щоденному повсякденному житті. У підсумку це означає, що кожний електронний договір має проєктуватися не тільки як зручний сервіс, а і як майбутній доказ, придатний для перевірки, відтворення та незалежної оцінки.

Отже, електронний договір є закономірним результатом розвитку цифрової економіки, проте його ефективність залежить не лише від нормативного визнання, а й від реальної можливості довести факт укладення та належну ідентифікацію сторін. Українське законодавство загалом створює правову основу для електронних договорів, але практичні ризики залишаються значними через різний рівень технічного захисту, неоднакові способи автентифікації та складність збереження електронних доказів. Найбільш надійною моделлю є поєднання юридично зрозумілої процедури акцепту, надійної електронної ідентифікації, збереження технічних даних і уважної судової оцінки всієї сукупності доказів. Саме такий підхід дозволяє забезпечити баланс між швидкістю електронного обороту і захистом прав учасників договірних відносин.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

2. Про електронну комерцію: Закон України від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19.

3. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19.

4. Костенко О. В. Електронні докази в цивільному судочинстві України: проблемні питання теорії та практики. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 4. С. 11–15.

***Бурденюк Анна Русланівна***
*студ. 3 курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Берназ-Лукавецька О. М.*

## НЕДОБРОСОВІСНІ УМОВИ В СПОЖИВЧИХ ДОГОВОРАХ

В умовах розвитку ринкових відносин особливої актуальності набуває проблема захисту прав споживачів у договірних відносинах із суб'єктами господарювання. Одним із ключових аспектів цієї проблеми є наявність недобросовісних умов у споживчих договорах, які можуть істотно порушувати баланс прав та обов'язків сторін на користь продавця чи виконавця послуг. Такі умови часто нав'язуються

споживачеві через типові договори або договори приєднання, обмежуючи його можливості впливати на їх зміст. У зв'язку з цим дослідження недобросовісних умов у споживчих договорах має важливе значення для забезпечення справедливості, рівності сторін та ефективного правового захисту споживачів.

Недобросовісні умови у споживчих договорах є важливою проблемою сучасного цивільного права, оскільки вони безпосередньо пов'язані із забезпеченням балансу прав та обов'язків сторін. Відповідно до Конституція України держава гарантує захист прав і свобод людини, що поширюється і на сферу споживчих правовідносин (ст. 3) [1]. У свою чергу, Цивільний кодекс України закріплює загальні засади цивільного законодавства, зокрема принципи справедливості, добросовісності та розумності (ст. 3), які мають бути основою будь-яких договірних відносин [2]. Саме ці принципи визначають допустимі межі реалізації прав сторін і виступають критерієм оцінки їх поведінки у договірних відносинах.

Важливе значення у дослідженні недобросовісних умов має Закон України «Про захист прав споживачів», який прямо передбачає можливість визнання недійсними умов договору, що обмежують права споживача (ст. 18) [3]. Законодавець визначає, що умова є несправедливою, якщо вона суперечить принципу добросовісності та призводить до істотного дисбалансу прав і обов'язків сторін на шкоду споживача, що підтверджується і в наукових дослідженнях [6, с. 68]. Таким чином, основною ознакою недобросовісності є істотне порушення рівноваги між сторонами договору.

Наукові джерела підкреслюють, що недобросовісні умови найчастіше виникають у договорах приєднання, де споживач фактично позбавлений можливості впливати на зміст договору. Зокрема, Г. Б. Яновицька зазначає, що несправедливою є умова, яка не була індивідуально погоджена та спричиняє значний дисбаланс прав і обов'язків сторін на шкоду споживача [6, с. 67]. Це означає, що формальна згода споживача не завжди свідчить про реальну свободу волевиявлення, а тому потребує додаткового правового захисту.

Окрему увагу слід приділити видам недобросовісних умов. Законодавство містить орієнтовний, але невичерпний перелік таких поло-

жень, серед яких: обмеження відповідальності продавця, встановлення непропорційно високих штрафів, можливість односторонньої зміни умов договору або автоматичне продовження договору без належного повідомлення споживача [6, с. 68–69]. Такі умови фактично створюють переваги для підприємця та порушують принцип рівності сторін.

Важливим інструментом запобігання таким порушенням є принцип добросовісності. Як зазначають Г. Колісникова та Є. Тупицька, добросовісність виступає орієнтиром належної поведінки сторін і визначає межі здійснення їхніх прав у споживчих правовідносинах [4, с. 57]. Вона виконує регулюючу, доповнюючу та інтерпретаційну функції, дозволяючи оцінювати умови договору навіть у разі прогалин у законодавстві [4, с. 58].

Також важливим наслідком включення недобросовісних умов до споживчого договору є можливість їх судового оскарження та визнання недійсними, що забезпечує реальний механізм захисту прав споживача. Відповідно до положень законодавства та наукових підходів, у разі встановлення факту істотного дисбалансу прав і обов'язків на шкоду споживача такі умови не породжують юридичних наслідків або підлягають зміні [6, с. 69]. При цьому важливо, що недійсність може стосуватися як окремих положень договору, так і всього договору в цілому, якщо їх неможливо відокремити без порушення його змісту. Це підкреслює превентивну функцію цивільного права, спрямовану не лише на відновлення порушених прав, а й на недопущення включення несправедливих умов у майбутньому.

Недобросовісні умови в споживчих договорах особливо проявляються в умовах укладення електронних договорів, де споживач, як правило, приєднується до вже сформульованих стандартних умов, не маючи реальної можливості впливати на їх зміст. У статті Сафончик О. І. [5, с. 92-97] підкреслюється, що в електронній комерції договори часто укладаються шляхом акцепту публічної оферти або через конклюдентні дії (натискання кнопки, підтвердження згоди), що формально свідчить про прийняття умов, але фактично може не забезпечувати їх повного усвідомлення споживачем. Крім того, характерною особливістю таких правовідносин є відсутність можливості попереднього узгодження умов договору, оскільки продавець самостійно визначає

всі істотні положення, включаючи порядок укладання, виконання та відповідальності сторін. У таких ситуаціях виникає ризик включення до договору умов, які порушують баланс інтересів сторін, зокрема шляхом обмеження прав споживача або покладання на нього додаткових обов'язків, що обґрунтовує необхідність посиленого правового регулювання та контролю за змістом споживчих договорів.

Отже, недобросовісні умови у споживчих договорах становлять суттєву загрозу правам споживачів, оскільки порушують принципи справедливості, добросовісності та рівності сторін. Їх виявлення та усунення є важливим завданням цивільного права, що спрямоване на забезпечення ефективного захисту споживача як слабшої сторони договору та формування справедливих договірних відносин.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
3. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text
4. Колісникова Г., Тупицька Є. Принцип добросовісності в регулюванні споживчих договорів у цивільному праві України. *Право України*. 2021. № 9. URL: https://doi.org/10.33498/louu-2021-09-057 .
5. Сафончик О. Окремі аспекти договору як підстави виникнення зобов'язань у цифрову добу. *Law herald*. 2024. С. 92–97.
6. Яновська Г. Б. Несправедливі умови у споживчих договорах. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Т. 4. С. 67–70. URL: https://doi.org/10.15421/391915

***Васіна Анна Олександрівна***
*студ. 3 курсу Інституту права та безпеки*
*Одеського державного університету внутрішніх справ*
*Науковий керівник: ст. викл. Ільїна А.О.*

## ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Сучасні події в Україні зумовлені дією воєнного стану, запровадженого Указом Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022 у зв'язку з початком повномасштабної війни проти держави. Відповідно

до ст. 8 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», одним із ключових заходів цього режиму є можливість примусового відчуження майна, що належить громадянам або громадським організаціям і перебуває у приватній чи комунальній власності. Процедура вирішення зазначених питань детально регламентується ЗУ «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану». Цей нормативно-правовий акт визначає механізм відшкодування залежно від виду майна [1, с. 120]. Водночас застосування таких заходів має винятковий характер і допускається лише за наявності об'єктивної необхідності, зумовленої потребами оборони та забезпечення функціонування держави. У зв'язку з цим особливого значення набуває дотримання принципу законності та належного документального оформлення кожного випадку відчуження майна.

Ст. 41 Конституції України закріплює, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а право приватної власності визначається непорушним. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності допускається лише як виняток – з мотивів суспільної необхідності, на підставі та порядку, визначених законом, і за умови попереднього та повного відшкодування їх вартості. У разі воєнного чи надзвичайного стану таке відчуження може здійснюватися з подальшим повним відшкодуванням вартості майна. Аналогічне положення міститься і в ст. 321 ЦКУ, відповідно до якої право власності є непорушним. Особа не може бути протиправно позбавлена цього права або обмежена у його здійсненні [2, с. 114]. Крім того, зазначені конституційні гарантії підкреслюють, що будь-яке втручання у право власності має чітке правове підґрунтя та здійснюватися виключно у визначених законом випадках.

Якщо аналізувати запровадження воєнного стану з позицій цивільного права, необхідно звернути увагу на обмеження майнових прав особи, передусім права власності. Відповідно до ч. 1 ст. 316 ЦКУ, право власності – це право особи на майно чи річ, яке вона реалізує на власний розсуд, відповідно до закону та незалежно від волі інших осіб [1, с. 120].

Відповідно до ст. 353 ЦКУ, в умовах воєнного або надзвичайного стану допускається примусове відчуження майна у власника з подальшим повним відшкодуванням його вартості. Крім того, ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» також передбачає можливість залучення майна фізичних і юридичних осіб для забезпечення потреб ЗСУ. Це актуалізує питання дотримання балансу між публічним інтересом держави та гарантіями захисту права приватної власності. Згідно зі ст. 22 зазначеного Закону, громадяни зобов'язані у встановленому порядку під час мобілізації надавати належні їм будівлі, споруди, транспортні засоби та інше майно для потреб ЗСУ, інших військових формувань і сил цивільного захисту з подальшим відшкодуванням його вартості державою [2, с. 114]. Такі положення свідчать про те, що законодавець намагається поєднати інтереси оборони держави з гарантіями захисту прав власників майна. Водночас це вимагає чіткого правового регулювання процедур відчуження та компенсації, щоб уникнути порушення принципу непорушності права приватної власності.

Ст. 8 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» визначає перелік заходів правового режиму воєнного стану, серед яких у п. 4 передбачено примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, включно з об'єктами фонду захисних споруд цивільного захисту, а також вилучення майна державних підприємств і господарських об'єднань для потреб держави в умовах воєнного стану. Крім того, ст. 23 зазначеного Закону передбачає, що примусове відчуження майна, яке перебуває у приватній або комунальній власності в умовах воєнного стану, у разі відсутності попереднього повного відшкодування його вартості, передбачає обов'язкове подальше повне відшкодування такої вартості [3, с. 258]. Таке правове регулювання спрямоване на забезпечення законності втручання держави у право власності та одночасно на гарантування компенсаційного характеру подібних заходів.

Ст. 9 ЗУ «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» закріплює право на відшкодування вартості майна у разі його примусового відчуження в умовах воєнного стану. Це право поширюється на

юридичних осіб приватної та комунальної форми власності, а також на фізичних осіб, майно яких було відчужене для потреб держави. Процедура отримання повного відшкодування в таких випадках має певні особливості. Зокрема, колишній власник або його уповноважений представник звертається із заявою до територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем відчуження майна вже після припинення правового режиму воєнного стану [3, с. 259].

Отже, особливості права власності в умовах воєнного стану в Україні полягають у тому, що воно залишається конституційно гарантованим і непорушним, однак може зазнавати законодавчо визначених обмежень. Такі обмеження проявляються насамперед у можливості примусового відчуження або тимчасового залучення майна для потреб держави та оборони. При цьому ключовою гарантією для власників є обов'язковий компенсаційний характер таких заходів, що передбачає повне відшкодування вартості майна. Важливе значення має також чітке нормативне регулювання процедур відчуження, оформлення відповідних документів та визначення порядку оцінки майна. Крім того, законодавство забезпечує механізми реалізації права на отримання компенсації після припинення воєнного стану. Таким чином, навіть в умовах воєнного стану право власності зберігає свій базовий зміст, але функціонує в режимі допустимих законом обмежень, спрямованих на забезпечення суспільних та державних потреб.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Комарницька І.І. Право власності та його захист в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11. 2024. С. 119-121.

2. Кучер В.О. Право власності в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2025. Вип. 90: частина 2. С. 112-117.

3. Скриннікова К.О. Обмеження права власності на майно в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2024. Випуск 83: частина 1. С. 256-260. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/07/39.pdf

***Віюк Валерія Юріївна***
*студ. 4-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету " Одеська юридична академія"*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Мазуренко С.В.*

## ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ У TIKTOK ТА YOUTUBE: ПРАКТИКА ТА ВІДПОВІДНІСТЬ

Актуальність теми обумовлена сучасними процесами розвитку суспільства, зокрема посиленням уваги до питань захисту прав інтелектуальної власності в умовах цифрової трансформації. Платформи TikTok та YouTube стали основними каналами створення, поширення та споживання контенту, що істотно спрощує доступ до творчих результатів, але водночас ускладнило контроль за дотриманням прав їхніх авторів.

У діяльності зазначених платформ найпоширенішими є порушення прав на музичні твори, аудіовізуальні матеріали (фільми, кліпи, відеоблоги), фотографії та інші об'єкти авторського права. Найчастіше це проявляється у незаконному використанні, копіюванні та поширенні контенту без згоди правовласника. Такі дії можуть призводити до блокування відео, видалення контенту або обмеження доступу до акаунта [2,3].

Основними способами захисту авторського права є позасудовий (досудовий) та судовий механізми. Зокрема, у межах Instagram Help Center він здійснюється через подання скарг на порушення авторських прав, після чого контент може бути видалений, обмежений або акаунт порушника заблокований. Також застосовується процедура DMCA, яка забезпечує швидке видалення незаконно розміщених матеріалів і запобігає їх повторному завантаженню. Додатково використовуються інструменти Rights Management, що дозволяють правовласникам автоматично відстежувати використання їхнього контенту та контролювати його поширення. У разі систематичних порушень платформи можуть повністю блокувати акаунти користувачів, що забезпечує ефективне припинення порушень без судового розгляду [5].

Судовий спосіб захисту полягає у зверненні правовласника до суду з вимогами про визнання авторства, припинення незаконного використання твору, стягнення компенсації або відшкодування збитків і

моральної шкоди. Його ключовою особливістю є обов'язковість судового рішення та можливість його примусового виконання, що забезпечує реальне відновлення порушених прав. У судовій практиці щодо цифрових платформ сформовано підхід, відповідно до якого онлайн-сервіси не несуть прямої відповідальності за контент користувачів за умови відсутності їхньої активної участі у порушенні та своєчасного реагування на повідомлення про незаконний контент. Показовою є справа "Viacom проти YouTube", у якій суд визнав, що платформа не несе відповідальності за завантажений користувачами контент, якщо вона не має фактичного знання про порушення та оперативно видаляє його після отримання скарги, що відповідає принципу "safe harbor"[5].

Юридична відповідальність за порушення авторських прав включає цивільну, адміністративну та кримінальну форми. Цивільна відповідальність передбачає відшкодування матеріальної та моральної шкоди. Адміністративна відповідальність виражається у накладенні штрафів та інших санкцій. Кримінальна відповідальність, відповідно до статті 176 КК України, може передбачати штраф, виправні роботи або позбавлення волі у разі умисного або тяжкого порушення[1].

Як зазначає С. Мазуренко, в умовах воєнного стану відбувається трансформація підходів до використання цифрового контенту. Медіапростір набуває особливого значення як інструмент інформаційного впливу, що часто призводить до пріоритету швидкості поширення інформації над дотриманням авторських прав. Це створює додаткові виклики для правового регулювання та захисту інтелектуальної власності[4].

Підсумовуючи, авторське право забезпечує правовий захист у цифровому середовищі здійснюється через судовий та позасудовий способи. Судовий спосіб забезпечує відновлення порушених прав через визнання авторства, припинення порушення та відшкодування шкоди. Позасудовий є більш оперативним і реалізується через механізми платформ, зокрема подання скарг, DMCA та блокування контенту. Практика функціонування Instagram Help Center та YouTube підтверджує ефективність таких інструментів у швидкому реагуванні на порушення авторських прав.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Кримінальний кодекс України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
2. Як уникнути авторських прав в TikTok: захищайтеся від прапорів та німих. URL: https://www.capcut.com/uk-ua/resource/tiktok-copyright
3. Авторські права на контент, створений штучним інтелектом: між правом, технологією та майбутнім людини, 20.02.2026. URL: https://protocol.ua/amp/ua/avtorski_prava_na_kontent_stvoreniy_shtuchnim_intelektom_mig_pravom_tehnologieyu_ta_maybutnim_lyudini/
4. Мазуренко С. Порушення авторських прав у медіапросторі під час воєнного стану. *Юридичний вісник*. 2025. № 3. С. 59–65.
5. Viacom проти YouTube. URL: https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Viacom_проти_YouTube

***Власенко Олександра Юріївна***

*студ. 3 курсу Центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О. С.*

## СМАРТ-КОНТРАКТИ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Цифровізація приватноправових відносин зумовлює трансформацію традиційних правових інструментів, передусім договору як універсальної форми регулювання цивільного обороту. Одним із найбільш показових проявів такої трансформації є поява смарт-контрактів, які поєднують правову конструкцію з технологічною реалізацією у вигляді програмного коду. Актуальність дослідження визначається необхідністю належного правового осмислення цього явища в умовах відсутності спеціального нормативного регулювання в Україні.

Концептуальні засади смарт-контрактів були закладені Nick Szabo, який розглядав їх як спосіб автоматичного виконання договірних умов [1]. На відміну від класичних договорів, у межах яких виконання зобов'язань забезпечується волевиявленням сторін або примусовими механізмами, смарт-контракти функціонують на основі заздалегідь запрограмованого алгоритму, що активується за настання визначених умов.

Ключовим питанням є визначення правової природи смарт-контракту. У сучасній науковій літературі відсутня єдність підходів, що по-

яснюється міждисциплінарністю цього явища. Аналіз доктрини дозволяє виокремити три основні підходи. Перший полягає у розгляді смарт-контракту як форми договору, що відповідає загальним вимогам до правочинів. Другий підхід зводить його до способу виконання зобов'язання, де юридичне значення має первинна домовленість сторін, а код виконує допоміжну функцію. Третій підхід акцентує виключно на технічній природі смарт-контракту як програмного продукту, який не створює самостійних правових наслідків [2].

Вбачається, що жоден із зазначених підходів не є вичерпним. Найбільш обґрунтованою є позиція, відповідно до якої смарт-контракт слід розглядати як комплексне правове явище, що поєднує ознаки правочину та програмного коду. Такий підхід дозволяє пояснити як юридичну спрямованість домовленостей сторін, так і специфіку їх реалізації через автоматизоване виконання [3].

Нормативне регулювання смарт-контрактів в Україні має фрагментарний характер. Застосування цього інституту можливе на основі загальних положень Цивільний кодекс України [4], які допускають укладення правочинів у електронній формі, а також Закон України «Про електронну комерцію», що визнає юридичну силу електронних договорів [5]. Водночас такі норми не враховують специфіки смарт-контрактів, зокрема їх автоматичного та незворотного виконання.

Подальший розвиток цифрового законодавства пов'язаний із прийняттям Закон України «Про віртуальні активи», який формує базові правові передумови для використання технологій блокчейн у цивільному обороті [6]. Однак зазначений акт також не містить комплексного регулювання смарт-контрактів.

Аналіз правозастосовної практики свідчить про відсутність сформованих підходів до вирішення спорів, пов'язаних із смарт-контрактами. У практиці Верховний Суд відсутні рішення, які б прямо визначали їх правову природу або встановлювали особливості відповідальності сторін [7]. Така ситуація зумовлена як новизною цього явища, так і обмеженим рівнем його використання в Україні.

Водночас автоматизований характер виконання смарт-контрактів породжує низку принципових проблем. По-перше, це питання відпові-

дальності у випадку технічної помилки або некоректного алгоритму. По-друге, складним є визначення юрисдикції, оскільки блокчейн не має територіальної прив'язки. По-третє, обмеженість механізмів судового захисту у зв'язку з незворотністю виконання ставить під сумнів ефективність традиційних способів поновлення порушених прав[7].

Разом із тим, потенціал застосування смарт-контрактів є значним. Вони можуть ефективно використовуватися у сфері фінансових послуг, обігу цифрових активів, логістики, страхування та публічного адміністрування. Їх впровадження здатне забезпечити підвищення прозорості правовідносин, зниження транзакційних витрат та мінімізацію людського фактора.

З огляду на викладене, доцільним є формування системного підходу до правового регулювання смарт-контрактів. Зокрема, необхідним є: законодавче визначення їх правового статусу, встановлення вимог до дійсності, визначення правил відповідальності сторін, а також розробка спеціальних механізмів вирішення спорів. Важливим напрямом є також гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами.

Отже, смарт-контракти слід розглядати як перспективний інструмент розвитку договірного права, який потребує належного нормативного забезпечення та подальшого наукового осмислення.

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Nick Szabo N. The Idea of Smart Contracts. 1997.
2. Некіт К. Г. Правова природа смартконтракту та проблеми його застосування у сфері цифрових активів. URL: https://harvester.nas.gov.ua/Record/oai:ojs.economiclaw.kiev.ua:article-1109?sid=153951284
3. Шуміло І. А., Овчаренко В. С. Правова природа смарт-контрактів та проблеми вибору права. URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1988
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
5. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text
6. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. (не набрав чинності) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text
7. Honcharuk, V., Holota, N., & Riabokon, V. (2024). Legal Aspects of Smart Contracts in Sustainable Development. … https://zenodo.org/records/14135258

***Власюк Анастасія Вадимівна***
*студ. 1 курсу магістратури факультету судового та міжнародного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В. Г.*

## РЕЦЕПЦІЯ РИМСЬКОГО ПРАВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

Захист прав споживачів виступає однією з фундаментальних гарантій функціонування сучасного правового суспільства, забезпечуючи належний баланс інтересів учасників ринку та стабільність економічних відносин. Водночас в умовах воєнного стану значення цих гарантій істотно зростає, оскільки ускладнення економічних процесів, обмеження доступу до ресурсів і підвищення ризиків недобросовісної поведінки суб'єктів господарювання потребують посилення правових інструментів захисту споживачів та їх адаптації до нових викликів.

Становлення сучасних цивільно-правових систем значною мірою спирається на надбання римського приватного права, особливо в країнах континентальної Європи. Його вплив простежується у базових принципах договірного права, інституті відповідальності за заподіяну шкоду, категорії добросовісності у правовідносинах, а також у підходах до захисту сторони, яка перебуває у менш вигідному становищі. У сфері захисту прав споживачів це має особливе значення, адже, хоча римське право не оперувало сучасним поняттям «споживача», воно містило норми та правові конструкції, що фактично забезпечували охорону інтересів слабшої сторони у договірних відносинах.

Слід підкреслити, що засвоєння римського права у середньовічний період, а згодом і під час кодифікаційних процесів XIX століття забезпечило інтеграцію його основоположних ідей у сучасні правові системи, у тому числі й у сферу захисту прав споживачів. Тому римське приватне право виступає не лише історичною основою, а й концептуальною та методологічною платформою для формування сучасного правового регулювання відносин у сфері споживання [3].

Основні поняття, які сформувалися у римському приватному праві, свідчать про існування правових конструкцій, близьких до сучасних споживчих відносин. Зокрема, договори купівлі-продажу, най-

му та доручення можна розглядати як прообрази нинішніх споживчих договорів. Важливе значення мав принцип bona fides, який вимагав добросовісності, справедливості та розумності у діях сторін і визначав межі їхніх прав та обов'язків. Крім того, передбачалась відповідальність продавця за приховані недоліки товару, що певною мірою відповідає сучасним механізмам захисту прав споживачів. Отже, навіть без виокремлення споживача як окремого суб'єкта, у римському праві вже існували ефективні засоби захисту інтересів сторін [2].

У наш час перед споживачами повстає багато викликів, які пов'язані як із доволі швидкими темпами цифровізації, так і в умовах воєнного стану. Перш за все через поширеність різних вебресурсів та онлайн платформ особам стає легко потрапити до рук недобросовісних суб'єктів та ще важче захистити свої права та отримати відшкодування шкоди.

На даний час українське законодавство не має достатньої нормативної бази, яка б могла виправити та врегулювати низку питань, що стосуються захисту прав споживачів відповідно до вимог цифрової доби. Проте, у 2023 році було прийнято нову редакцію Закону України «Про захист прав споживачів». На даний час вона ще не є чинною, тумо що зможе вступити в силу не раніше припинення чи скасування воєнного стану.

Даний Закон вперше чітко закріплює визначення понять «цифровий контент» і «цифрові послуги», до яких віднесено, зокрема, програмне забезпечення, мобільні застосунки, відео- та аудіоматеріали, електронні книги тощо. Споживачам гарантується право на належну якість таких продуктів, а також на захист у разі порушень – зокрема, можливість вимагати безоплатного усунення недоліків, зменшення вартості або розірвання договору. Крім того, він врегульовує процедурні аспекти вирішення спорів у цифровому середовищі, визначаючи розподіл відповідальності між сторонами. Зокрема, у разі виникнення спору щодо якості цифрового контенту чи послуг обов'язок доведення їх відповідності покладається на виконавця, що узгоджується з європейськими стандартами захисту прав споживачів [1].

Окрім цього, цікавим рішенням для захисту прав споживачів є запровадження державного Порталу е-покупець – це створення електро-

нної системи, призначеної для збору, обробки та надання споживачам інформації про суб'єктів електронної комерції, що має на меті підвищення прозорості ринку та зміцнення довіри до онлайн-торгівлі. Крім того, передбачено впровадження автоматизованої системи перевірених продавців як складової цього Порталу, що надає можливість споживачам легко ідентифікувати надійних постачальників цифрових товарів і послуг. Створення такої платформи дозволить запобігти шахрайству та зловживання у відносинах у цифровому середовищі [1].

Якщо говорити про вплив воєнного стану на захист прав споживачів, то слід констатувати, що збройна агресія спричиняє суттєве ускладнення реалізації базових споживчих прав як у майновій, так і в немайновій площині. В умовах систематичних ракетних та артилерійських ударів споживачі зазнають шкоди не лише через пряме знищення майна, але й унаслідок порушення функціонування інфраструктури, зупинення надання життєво необхідних послуг, зриву договірних зобов'язань та неможливості належного виконання укладених договорів. Особливо це проявляється у сфері транспортних, медичних та побутових послуг, де виникають ризики для життя і здоров'я осіб, а також додаткові фінансові витрати, пов'язані з евакуацією, заміною послуг чи відновленням зруйнованого майна [4].

Окремо варто відзначити, що порушення стабільного функціонування об'єктів критичної інфраструктури, зокрема енергетичних та комунікаційних систем, призводить до масових негативних наслідків для споживачів, включаючи втрату майна, неможливість доступу до цифрових сервісів, медичної допомоги та освітніх послуг.

Крім того, у воєнний період актуалізується проблема непрямих наслідків шкоди, зокрема психологічного характеру, що виникає внаслідок постійного стресу, втрати відчуття безпеки та перебоїв у наданні послуг. Окрему загрозу становлять також дефекти продукції та послуг, які в умовах гібридної війни можуть бути як наслідком об'єктивних обставин, так і результатом цілеспрямованих деструктивних дій.

Отже, захист прав споживачів у сучасних умовах є важливою складовою правового регулювання, що зазнає впливу цифровізації та воєнного стану. Дослідження показало, що його теоретичні осно-

ви значною мірою ґрунтуються на положеннях римського приватного права, зокрема принципах добросовісності, справедливості та захисту слабшої сторони, які залишаються актуальними й сьогодні.

Водночас сучасні виклики, пов'язані з розвитком цифрового середовища та наслідками збройної агресії, вимагають удосконалення правових механізмів захисту споживачів. Особливої уваги потребує регулювання цифрових послуг, забезпечення прозорості електронної комерції та посилення гарантій у надзвичайних умовах.

Таким чином, ефективний захист прав споживачів можливий лише за умови поєднання історичних правових засад із сучасними європейськими підходами та адаптації законодавства до нових соціально-економічних реалій.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Про захист прав споживачів: Закон України від 10.06.2023 № 3153-IX: станом на 2 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text

2. Орлянський В. Лекції з римського приватного права: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 288 с.

3. Дедишин І. Рецепція римського права: витоки та наслідки для сучасного європейського цивільного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 16–24.

4. Hrynko S. D. Features of harming consumers with disadvantages of goods, works (services) in a hybrid war: roman law and modernity. *Analytical and comparative jurisprudence*. 2025. № 2. С. 260–266.

***Возняк Інна Романівна***

*студ. 2-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного юніверситету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц., проф. Зубар В. М.*

## SUPERFICIES SOLO CEDIT

Римське приватне право стало фундаментом для формування більшості сучасних правових систем континентальної Європи, зокрема й українського цивільного права. Значна кількість базових інститутів речового права, права власності та зобов'язального права бере свій початок саме з римської правової традиції. Одним із таких фундаментальних принципів є правило *superficies solo cedit*, яке означає,

що збудоване на поверхні слідує за землею, а отже, власник земельної ділянки за загальним правилом визнається власником усього, що на ній розташоване [6, с. 2].

У класичному римському праві земля розглядалася як головна річ *(res principalis)*, а будівлі, насадження та інші об'єкти, міцно пов'язані із нею, – як її складові частини *(accessio)*. Такий підхід забезпечував єдність правового режиму нерухомого майна, стабільність цивільного обороту та правову визначеність у питаннях власності [4, с. 116-118].

Разом із тим розвиток господарських відносин у Стародавньому Римі зумовив необхідність певного відступу від суворого застосування цього принципу. Особливо це стосувалося випадків забудови чужих земельних ділянок, коли особа вкладала значні матеріальні ресурси у спорудження будівель, не будучи власником землі. Саме для врегулювання таких ситуацій був сформований інститут суперфіцію *(superficies)*, який дозволяв встановлювати окреме речове право користування чужою земельною ділянкою для забудови й експлуатації споруди [6, с. 6-7].

Суперфіцій за визначенням був речовим, відчужуваним і спадковим правом користування чужою земельною ділянкою для забудови та подальшої експлуатації споруди, зведеної на ній. На відміну від звичайного договору найму чи оренди, суперфіцій мав значно ширший правовий зміст, оскільки надавав особі стійке речове право, яке могло передаватися у спадщину, відчужуватися третім особам та захищатися спеціальними позовами. [5, с. 15-19].

Таким чином, суперфіцій не скасовував принцип superficies solo cedit, а навпаки створював механізм його більш гнучкого та практичного застосування. Фактично це дозволяло поєднати інтереси двох сторін: власника земельної ділянки, який не втрачав свого права власності, та забудовника, який отримував економічно вигідний і юридично захищений механізм використання землі. Саме тому суперфіцій став важливим компромісом між суворою римською концепцією єдності нерухомості та потребами реального господарського обороту, що згодом вплинуло і на формування сучасних інститутів права забудови у європейських правових системах.

У сучасному цивільному праві України ідея співвідношення земельної ділянки та розташованих на ній об'єктів нерухомості залишається надзвичайно актуальною. Чинне законодавство частково зберігає підхід, за якого земельна ділянка і будівля можуть виступати окремими об'єктами цивільних прав. Зокрема, стаття 181 Цивільного кодексу України відносить земельні ділянки та об'єкти, розташовані на них, до нерухомого майна, а стаття 120 Земельного кодексу України регулює перехід прав на земельну ділянку у разі переходу права власності на будівлю [1; 2]. Однак на практиці така модель нерідко породжує складнощі у правозастосуванні, особливо при переході права власності, спадкуванні, встановленні сервітутів чи інших речових прав.

Саме тому в процесі рекодифікації приватного права особлива увага приділяється переосмисленню принципу єдності юридичної долі земельної ділянки та об'єкта нерухомості. 28 квітня 2026 року Верховна Рада України ухвалила у першому читанні проєкт нового Цивільного кодексу України #15150.

Законопроєкт #15150 спрямований на модернізацію основних інститутів речового права та наближення їх до європейських підходів, зокрема щодо правового режиму нерухомого майна та принципу єдності земельної ділянки і забудови. Фактично йдеться про повернення до логіки, близької до римського принципу superficies solo cedit, відповідно до якого власник землі за загальним правилом визнається власником усього, що міцно з нею пов'язане. У цьому контексті римська правова традиція виступає не лише історичною основою, а й сучасним орієнтиром для побудови ефективної системи речових прав [3].

Для України це має особливе значення, адже тривалий час існувала практика відокремлення права на земельну ділянку від права на будівлю. Такий розрив ускладнював цивільний оборот нерухомості, створював додаткові ризики для власників, інвесторів та кредиторів і нерідко ставав підставою для судових спорів. Саме тому відновлення принципу єдності правової долі землі та розташованої на ній нерухомості розглядається як один із ключових напрямів сучасної цивілістичної реформи. Це підтверджує актуальність римського принципу *superficies solo cedit* для сучасного українського права та демонструє його практичну значущість у забезпеченні стабільності правовідносин.

Враховуючи все вищевикладене, можна дійти висновку, що принцип superficies solo cedit не є лише історичною конструкцією римського приватного права, а залишається важливою теоретичною та практичною основою сучасного цивільного права. Його значення полягає у забезпеченні балансу між стабільністю права власності та потребами економічного обороту. Поєднання класичного римського принципу із сучасними механізмами речових прав дозволяє створити більш ефективну, передбачувану та справедливу систему регулювання нерухомості, що є особливо важливим для сучасної України в умовах реформування цивільного законодавства.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
2. Земельний кодекс України: Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14
3. Проєкт Цивільного кодексу України #15150 від 09.04.2026. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69837
4. Calore E. Superficies solo cedit: il legame naturale tra superficie e suolo nel diritto romano e la scelta dei codificatori latinoamericani del XIX secolo sul diritto di superficie e sulla proprietà orizzontale. 2022. – c. 113-170
5. Kovaříková A. Zásada Superficies solo cedit a její konsekvence v soukromém právu. 2022.
6. Zaera García A. Superficies solo cedit. 2008. 9 c.

***Войцикевич Олександра Олександрівна***
*студ. 1 курсу магістратури факультету судового та міжнародного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В.Г.*

## ДОЛЯ RES DERELICTAE В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ПОКИНУТОГО МАЙНА

У сучасному цивільному праві питання правового статусу покинутого майна набуло особливої гостроти через масштабну міграцію населення та руйнування інфраструктури, спричинені збройною агресією. Тому виникає необхідність чіткої диференціації між свідомою відмовою від права власності та вимушеним залишенням майна. Відповідно до ст. 347 Цивільного кодексу України (- далі ЦКУ), особа

може відмовитися від права власності на майно, заявивши про це або вчинивши дії, які свідчать про її намір відмовитися від права власності [1]. Проте в умовах війни презумпція «вольової відмови» суттєво обмежується, оскільки залишення речей у зоні бойових дій або на окупованих територіях зазвичай є наслідком крайньої необхідності, а не animus dereliquendi (наміру відмовитися).

Правовий режим такого майна регулюється передусім ст. 335 ЦКУ, яка визначає статус безхазяйної речі як такої, що не має власника або власник якої невідомий, проте на практиці органи місцевого самоврядування та військові адміністрації стикаються з колізією між необхідністю оперативного управління ресурсами та обов'язком збереження права приватної власності[1].

У римському праві термін res derelictae позначав майно, добровільно залишене власником [2, с. 1]. Згідно з панівною течією правової думки в Римській імперії, таке майно вважалося різновидом res nullius, тобто «безгосподарського» майна, однак необхідно було довести, що воно було добровільно залишене [3]. Протилежністю цьому поняттю було res mancipi, або «приватне» майно.

Первісні способи набуття права власності характеризуються тим, що воно виникає вперше або незалежно від права чи волі попереднього власника. У таких випадках вважається, що право власності встановлюється в межах, визначених правовою системою конкретної держави, і будь-які раніше існуючі обмеження втрачають силу.

До первісних способів набуття права власності відносять: специфікацію, отримання плодів та доходів, приростування, змішування речей (об'єднання), заволодіння безхазяйними речами, набувальну давність, націоналізацію, конфіскацію та реквізицію. Вироблення нових речей як окремий спосіб не виділяється в цьому переліку, оскільки це входить до поняття специфікації: будь-яка нова річ створюється шляхом переробки сировини чи інших матеріалів, які можуть належати як виробнику, так і іншій особі. У разі, якщо матеріали належать іншій особі, власником створеної речі стає власник вихідної сировини, якщо її вартість перевищує вартість виконаної роботи. При цьому власник матеріалів зобов'язується оплатити виконану роботу. Якщо ж вартість

роботи більша за вартість сировини, виробник несе витрати на її створення, але повинен компенсувати власнику матеріалів їхню ціну.

Щодо плодів, вони зазвичай належать власникові об'єкта, який їх приносить. Доходи при цьому вважаються «юридичними плодами». Прирощування включає будівлі, насадження та інші дії з поліпшення або впорядкування земельної ділянки. У разі об'єднання речей власником стає той, кому належить основна річ. Якщо ж об'єднуються рівнозначні речі, якими володіють різні особи, така річ стає об'єктом спільної власності. Привласнення безхазяйних речей передбачає заволодіння майном, яке не має власника (res nullius) або було свідомо залишене власником із метою відмови від права на нього (res derelictae). Фізичні особи можуть привласнювати лише рухоме майно, тоді як нерухомість підлягає привласненню виключно державою.

Особливим способом набуття права власності є інститут набувальної давності. Якщо будь-яка річ протягом визначеного законом тривалого часу перебуває у фактичному володінні особи, остання може здобути право власності на цю річ. При цьому підстави для отримання речі повинні відповідати законодавству, а володіння має бути безперервним і здійснюватися у спосіб, який характерний для власника (наприклад, користування річчю, отримання від неї вигоди, сплата податків, виконання необхідних витрат тощо). Володіння також має бути відкритим і очевидним для невизначеного кола осіб.

Якщо ж володілець втрачає фактичний контроль над річчю, наприклад, через її тимчасове залишення, або якщо власник речі звертається до суду з позовом про її повернення, строк володіння переривається [4, с.106] .

Особливої уваги заслуговує ситуація на тимчасово окупованих територіях(-далі ТОТ). Окупаційна влада нерідко визнає житло «безхазяйним» у разі відсутності власника або несплати комунальних послуг і передає його у так звану «муніципальну власність». Проте Україна не визнає таких дій законними. Зокрема, підкреслюється, що право власності на майно на ТОТ зберігається за громадянами України. Будь-які рішення окупаційних органів щодо «визнання майна безхазяйним» не мають юридичної сили. Також такі дії кваліфікуються як порушення

міжнародного гуманітарного права і можуть розглядатися як воєнний злочин. Таким чином, навіть якщо майно фактично не використовується, воно не набуває статусу *res derelictae* [5].

Звичайно, жодні інтереси суспільства або принципи міжнародного права у діях рф не передбачаються. У зв'язку з цим важливо пам'ятати, що доводити своє право власності, яке набуте згідно з законодавством України, перед окупаційною владою – не потрібно. Спроби «націоналізувати» майно українців на ТОТ є незаконними, не визнаються жодною країною та лише підтверджують злочинну мету РФ встановити свій диктаторський режим на цих територіях.. Останнім часом почастішали випадки повернення громадян України на ТОТ з наміром запобігти російській «націоналізації». У зв'язку з цим слід застерегти: безпекова ситуація, що склалася через бойові дії, становить серйозну загрозу для в'їзду цивільного населення на ці території. Крім того, будь-яка взаємодія з окупаційною владою несе значні ризики для життя, здоров'я та свободи громадян України[6].

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що інститут res derelictae в умовах повномасштабної збройної агресії зазнає суттєвої доктринальної трансформації, де ключовим критерієм правової кваліфікації стає не фізична відсутність власника, а наявність його реальної, вільної та неспотвореної зовнішніми обставинами волі на припинення права власності. У правовій реальності воєнного стану презумпція збереження права власності має безумовний пріоритет над процедурами визнання майна безхазяйним, оскільки залишення речей у зоні бойових дій або на тимчасово окупованих територіях розцінюється як вимушений захід, зумовлений загрозою життю та здоров'ю, що апріорі виключає елемент animus dereliquendi (наміру відмовитися).

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України, Закон від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 1 січ. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Boudewijn Bouckaert Original assignment of private property. Law and Economics University of Ghent, 1100. URL: https://reference.findlaw.com/lawandeconomics/1100-original-assignment-of-private-property.pdf

3. Benton Lauren, Straumann Benjamin Acquiring Empire by Law: From Roman Doctrine to Early Modern European Practice. *Law and History Review.* URL: doi:10.1017/S0738248009990022.

4. Калініченко З.Д. Цивільне та торговельне право зарубіжних країн. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2016. 172 с.URL:https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structur

5. Human rights defenders expressed their position on the seizure of property of Ukrainian citizens by the occupation authorities of the Russian Federation. *Human Right-Center.* URL: https://zmina.ua/en/statements-en/human-rights-defenders-expressed-their-position-on-the-seizure-of-property-of-ukrainian-citizens-by-the-occupation-authorities-of-the-russian-federation

6. Щодо «узаконення» окупаційною владою нерухомого майна українців на тимчасово окупованих територіях (ТОТ). *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – Головна.*

2. URL:https://ombudsman.gov.ua/news_details/shchodo-uzakonennya-okupacijnoyu-vladoy

***Волошина Інна Іванівна***

*студ. 3 курсу центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник – к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ

Сучасний всесвіт все більше впроваджує перехід на цифрову площину. Ми вже звикли укладати онлайн-договори не завжди усвідомлюючи всієї відповідальності. Кожен з нас вже купував товари онлайн, оформлював кредит через інтернет-банкінг тощо.

З моменту цифровізації договорів з'явилося питання щодо їхньої автентичності. Законодавство України визнає угоди, що укладені в електронній формі, вважаються письмовою.

Електронний договір – це домовленість сторін, яка укладається через інтернет. Варто зазначити, що електронний підпис ідентифікує автора документа, а електронна печатка підтверджує його походження та цілісність. Створення електронного документа завершується накладанням підпису та/або печатки.

Умови укладення електронного договору відповідають вимогам зазначеним в ст. 638 ЦК України.[1] Електронний підпис (ЕЦП) є ключовим для юридично значущих електронних договорів в Україні,

згідно із Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг». Визнаються різні типи: простий (ПЕЦП), з кваліфікованим сертифікатом (КЕЦП) та електронна печатка (ЕЦПіП).[2]

На мою думку, проблемами, які можуть виникнути при доказуванні укладеного договору в електронній формі це: 1) зберігання та відсутність оригіналу документу; 2) встановлення особи; 3) можливість підробки.

Проблема довгострокового зберігання електронних документів є однією з найскладніших у цифровізації юридичного діловодства. На відміну від паперових носіїв, де важлива фізична охорона, для цифрових даних необхідно не лише зберегти файл, але й підтвердити його цілісність та автентичність протягом десятиліть.[3 с.100]

Інформаційна безпека в електронному документообігу під час воєнного стану вимагає багатовимірного підходу, що охоплює правові, технічні, кадрові, фінансові та методологічні аспекти. [4 с. 24]

Щодо встановлення особи варто припустити варіант розвитку подій в якому особисті дані, такі як паролі, можуть мати треті особи і використати їх на свою користь.

Електронні докази, згідно зі ст. 100 ЦПК України це інформація в цифровій формі про обставини, важливі для справи. До них належать електронні документи (текст, графіка, фото, відео, аудіо), веб-сайти, повідомлення (текстові, мультимедійні, голосові), метадані та бази даних. Зберігаються вони на портативних пристроях (карти пам'яті, телефони), серверах, системах резервного копіювання та в мережі Інтернет.[5]

Для гарантування права учасників суду подавати електронні докази, законодавцю необхідно невідкладно детально врегулювати порядок засвідчення цифрових і паперових копій електронних доказів, зокрема за допомогою електронного підпису, враховуючи специфіку різних видів доказів. Це особливо важливо у контексті розробки Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, яка повинна забезпечувати зберігання та доступ до всіх доказів, наданих в електронному вигляді чи трансформованих судом із паперових у цифрові.

Отже, розвиток цифрових технологій призвів до поширення електронних договорів, які є частиною цивільного обігу. Незважаю-

чи на визнання їх письмовою формою та використання електронного підпису для засвідчення, на практиці виникають труднощі з доказуванням електронних угод. Ключові проблеми включають відсутність чіткого визначення оригіналу електронного документа, складнощі в ідентифікації сторін та ризик фальсифікації даних. Для забезпечення довгострокового зберігання та інформаційної безпеки електронних документів потрібен комплексний підхід, що охоплює правові, технічні та організаційні аспекти. Зважаючи на різноманіття електронних доказів, законодавець має детально врегулювати процедури засвідчення як цифрових, так і паперових копій, зокрема використання електронного підпису, щоб гарантувати їхню допустимість та достовірність у судах. Впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи відкриває перспективи для ефективного управління, доступу та використання електронних доказів, але це залежить від належного правового та технічного супроводу цього процесу.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16.01.2003р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1315

2. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 №851-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text

3. Вітвіцький С. С., Мердова О. М., Петришин Л. П., Сахно А. П., Хозлу І. К. Юридичне документознавство: навч. посібник (2-е вид., доп. та перероб.). Кропивницький: ДонДУВС, 2022. 203 с URL: https://rep.dnuvs.ukr.education/server/api/core/bitstreams/b7d8457d-59ed-4d57-a411-61acd2e75668/content

4. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». Випуск 41, 2025 р

5. Цивільний Процесуальний Кодекс України: Закон України від 18.03.2004р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

6. Петренко В. С. Проблеми використання електронних доказів у цивільному судочинстві. *Новели цивільного процесуального законодавства: докази та доказування:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 вересня 2020 р.) [Електронне видання] / Уклад.: Стоянова Т. А., Островська Л.А Сатановська О. В.; за загальною редакцією д.ю.н., професора Н. Ю. Голубєвої. Одеса: Фенікс, 2020. С. 59-69.

***Гагарова Олександра Андріївна***
*студ. 2-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., проф. Зубар В. М.*

## ІНСТИТУТ OCCUPATIO BELLICA (ЗАХОПЛЕННЯ МАЙНА ВОРОГА) У РИМСЬКОМУ ПРАВІ ТА СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА ПРИВЛАСНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ЦИФРОВОГО МАРОДЕРСТВА) ДЕРЖАВОЮ-АГРЕСОРОМ

Інститут occupatio bellica (захоплення майна ворога) є одним із класичних механізмів набуття власності у римському праві, який відображає уявлення античного світу про війну як легітимний спосіб перерозподілу ресурсів [1].

У римській правовій традиції війна розглядалася як природний стан взаємовідносин між народами, які не пов'язані договорами. Відповідно до jus gentium (права народів), майно ворога не мало правового захисту, а його захоплення визнавалося легітимним способом набуття власності (justum dominium). Така позиція відображала практичний і водночас жорсткий підхід: ворог не визнавався суб'єктом права, а отже, його майно фактично втрачало юридичний статус.

Це безпосередньо пов'язано з категоріями res hostiles та res nullius. З моменту оголошення війни майно ворога прирівнювалося до «нічийного», що відкривало можливість для його привласнення через occupatio – перше фактичне заволодіння. У римській логіці право власності виникало не з моральних підстав, а з факту контролю над річчю. Такий підхід демонструє ранню форму легалізації сили як джерела права, що сьогодні виглядає неприйнятним, але тоді був органічною частиною правової системи.

Важливим елементом є класифікація військової здобичі. Римляни чітко розмежовували різні види захопленого майна. Praeda охоплювала рухомі речі, які солдати могли залишити собі, зазвичай із дозволу полководця, що стимулювало військову активність. Manubiae становили кошти від продажу великої здобичі, які спрямовувалися до державної скарбниці (aerarium) або використовувалися для публічних потреб, зокрема будівництва. Землі ж завойованих територій автоматично ста-

вали ager publicus, тобто державною власністю Риму, що підкреслює системність економічного освоєння завойованого.

Противагою цьому виступає інститут postliminium, який вводив юридичну фікцію відновлення правового статусу. Якщо римський громадянин або його майно поверталися з полону, вважалося, що вони ніколи не втрачали своїх прав. Це свідчить про певний баланс у римському праві: з одного боку – легітимація захоплення, з іншого – механізм відновлення справедливості для «своїх». Такий підхід демонструє, що навіть у межах жорсткої системи існували інструменти захисту.

Подальший розвиток міжнародного права кардинально змінив ці уявлення. Якщо в античності домінувало «право переможця», то з кінця XIX століття, зокрема після прийняття Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 років, а також Женевських конвенцій 1949 року, відбулося принципове переосмислення війни як правового явища. Зокрема, заборонено конфіскацію приватної власності та розграбування. Війна перестала бути підставою для набуття права власності, а мародерство було визнане порушенням міжнародного гуманітарного права [2, 3].

У сучасних умовах ці питання набувають нового виміру через феномен «цифрового мародерства». Йдеться про системне привласнення нематеріальних активів – інформації, інтелектуальної власності, цифрових ресурсів. На відміну від класичних форм, тут об'єктом є не фізичні речі, а дані та результати творчої діяльності. Прикладом є захоплення серверів і дата-центрів на окупованих територіях, що дозволяє змінювати інформаційні потоки та контролювати цифрову інфраструктуру. Іншою формою є примусова перереєстрація патентів і торговельних марок, коли держава-агресор намагається легалізувати чужі розробки у власній правовій системі [4].

Окрему проблему становлять так звані «сирітські твори» – культурні об'єкти, які оцифровуються та включаються до чужих реєстрів, що створює ілюзію законного володіння. Це особливо небезпечно, оскільки цифрове середовище дозволяє не лише копіювати, а й змінювати контекст існування культурної спадщини, фактично переписуючи її походження [5].

З правової точки зору такі дії є прямим порушенням міжнародних норм, зокрема Бернської конвенції, яка гарантує авторські права,

та угоди TRIPS, що забезпечує захист інтелектуальної власності у глобальній торгівлі. Проте складність полягає в механізмах притягнення до відповідальності, особливо коли порушення здійснюється на рівні держави [6, 7].

Компаративний аналіз інституту occupatio bellica у римському праві та сучасних підходів до захисту цифрових активів демонструє глибокий розрив не лише в правових механізмах, але й у самій природі мислення про власність, війну та справедливість. Розглядаючи ці відмінності за ключовими критеріями, можна чітко побачити, чому римська логіка не може бути застосована в умовах XXI століття [8].

Передусім, принципово відрізняється природа активу. У римському праві об'єктом захоплення були виключно матеріальні речі (res corporales), які мали фізичну форму і могли перебувати лише в одному місці одночасно. Земля, зброя, худоба чи золото – усе це підлягало прямому фізичному контролю. Саме тому occupatio як спосіб набуття власності була логічною: хто першим заволодів річчю, той і ставав її власником. У сучасному світі ключову роль відіграють нематеріальні активи – програмний код, бази даних, алгоритми, цифрові платформи, бренди. Вони не мають фізичної форми і можуть існувати у вигляді нескінченної кількості копій. Це означає, що сам факт «захоплення» втрачає класичний зміст, адже не відбувається фізичного вилучення речі з володіння іншої особи.

З цим тісно пов'язаний ефект володіння. У римській моделі, якщо один суб'єкт забирає річ, інший її втрачає. У цифрову епоху ситуація кардинально інша: копіювання не знищує оригінал. Якщо, наприклад, програмний код або база даних незаконно копіюється, власник формально продовжує володіти своїм активом. Однак він втрачає контроль над його використанням, а також економічну вигоду.

Не менш важливим є етичний вимір. У римському суспільстві військова здобич розглядалася як законна винагорода за хоробрість і військові заслуги. Захоплення майна ворога не лише дозволялося, а й заохочувалося, будучи частиною військової культури та економіки. В сучасному праві ситуація прямо протилежна: мародерство, незалежно від його форми, фізичної чи цифрової – кваліфікується як воєнний

злочин. Міжнародне гуманітарне право виходить із принципу недоторканності власності, навіть у умовах війни. Це відображає глибоку трансформацію цінностей: від культу сили та перемоги до пріоритету прав людини, справедливості та правового порядку.

Окремо варто зупинитися на проблемі юрисдикції. У римському праві діяла чітка й проста формула: право поширюється там, де є фактична влада, тобто де стоїть легіон. Контроль над територією означав контроль над правом і майном. У сучасному світі, особливо в цифровій сфері, ця логіка руйнується. Кібератака може бути здійснена з однієї країни, спрямована на інфраструктуру іншої, а її наслідки можуть відчуватися глобально. Це створює складні проблеми екстериторіальності: яке право застосовувати, як довести факт порушення і як притягнути до відповідальності суб'єкта, особливо якщо за ним стоїть держава.

Римська модель occupatio bellica була логічною для світу, де домінували матеріальні ресурси, локальні конфлікти та прямий фізичний контроль. Натомість сучасна цифрова реальність характеризується нематеріальністю активів, можливістю їх нескінченного відтворення, глобальністю взаємодії та високими етичними стандартами.

Сучасне міжнародне право, навпаки, прагне обмежити насильство і захистити як матеріальні, так і нематеріальні цінності. Однак поява цифрового простору створює нові виклики, які частково нагадують давньоримські практики за своєю суттю, але є значно складнішими за формою. Це вимагає подальшого розвитку правових механізмів, здатних ефективно реагувати на загрози у сфері інформаційної та інтелектуальної безпеки, а застосування римської логіки до сучасних відносин не лише неможливе, але й суперечить фундаментальним принципам міжнародного права.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. 2.2.3. Стародавній Рим. StudFiles. URL: https://studfile.net/preview/5170002/page:4/

2. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі: Конвенція Україна від 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (укр/рос): Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949: станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

4. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX: станом на 12 груд. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text

5. Що таке сирітські твори та навіщо шукати їхніх "батьків" – Центр демократії та верховенства права. Центр демократії та верховенства права -. URL: https://cedem.org.ua/consultations/shho-take-syritski-tvory/.

6. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів: Конвенція Всесвіт. орг. інтелект. власності від 24.07.1971: станом на 31 трав. 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text

7. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності: Угода Світ. орг. торгівлі від 15.04.1994: станом на 6 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text

8. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право. 2-ге вид. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.

***Гаджиєв Амір Матін огли***

*студ. 1 курсу магістратури, факультету цивільної та господарської юстиції, Національного університету «Одеська юридична академія»*

*Науковий керівник: д.ю.н., проф. Сафончик О. І.*

## РИМСЬКІ МАКСИМИ ТА ВОЄННІ РЕАЛІЇ: МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПОКИНУТОЇ РЕЧІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

У контексті систем прав власності, розроблених традиційними племінними громадами, або сучасними політичними спільнотами, завжди виникає стикання з проблемою непривласнених та покинутих активів. У правовій традиції римського права, ми звикли називати першу категорію res nullius, другу res derelictae. Витоки проблеми res nullius та res derelictae очевидні: вже відомі активи ще не привласнені членами відповідної громади, або знову покинуті цими людьми, або ж можуть з'явитися нові види рідкісних ресурсів, які не були відомі або не вважалися рідкісними на момент формулювання правил системи прав власності. Прикладами є: історично нещодавно відкриті, придбані або завойовані землі, такі як землі Нового Світу, дикі тварини, вода з морів, океанів та річок. винаходи та художні творіння, частоти радіомовного спектра, підземні корисні копалини, орбітальні простори [1].

Проте, дослідження долі покинутого майна (*res derelictae*) в умовах збройного конфлікту вимагає більш, скажімо, поглибленого ана-

лізу на стику класичного цивільного, в тому числі римського права та сучасного міжнародного гуманітарного права. Це фундаментальна проблема, яка переосмислює класичні інститути власності через призму екстремальних умов війни. Класичні фундамент виникнення *res derelictae*, а саме наявність фактичного залишення – *corpus*, та прямого наміру відмовитися від права власності – *animus derelinquendi* беруть свій початок з Дигест Юстиніана (зокрема, книга 41, титул 7 «Про речі, покинуті власником» – *Pro derelicto*, та титул 2 щодо набуття і втрати володіння). Там прямо визначено, що якщо з нашого боку відбудеться одностороння відмова від права власності на річ, вона одразу перестає бути нашою, і одразу стає приналежною до неї, оскільки речі перестають нам належати тими самими способами, якими купуються [2]. І хоча подібна концепція характеристики переходу майнових прав від початкового володільця до потенційно наступного має логічну теоретичну конструкцію з першого погляду, так чи інакше, в умовах сучасності, в епоху глобалізації та в період турбулентності, спричиненої численними військовими конфліктами, в тому числі, повномасштабної війни РФ з Україною, дотримання подібних лаконічних понять стає все більш неможливим, звичайно якщо вони не становлять собою конструкцію або скажімо «скелет» чогось більш значного та комплексного.

Саме таким чином, термінології та правові поняття з римського права можуть знаходити своє місце в правовому просторі сучасності: як основа, закладена ще багато століть тому, на яку зі збігом років накладається новий досвід, нові умови та нові обставини. Під час збройного конфлікту масове переміщення населення та залишення житла відбуваються під впливом обставин непереборної сили (vis maior) або крайньої необхідності. За таких умов волевиявлення особи є спотвореним зовнішнім примусом, зокрема загрозою життю та здоров'ю. Саме тому майно, залишене під час евакуації чи вимушеної втечі, не може розглядатися як *res derelictae*, оскільки відсутній *animus derelinquendi* – намір остаточно відмовитися від речі. Таке майно слід вважати не покинутим, а вимушено залишеним або тимчасово втраченим з-під контролю власника. Відповідно, воно не набуває статусу *res nullius* (нічийної речі) і не може бути законно привласнене іншими осо-

бами – окупаційними силами, комбатантами чи цивільними – шляхом фактичного заволодіння. Оскільки класичні цивілістичні конструкції в умовах збройних конфліктів не завжди здатні на захистит власника в повноцінній мірі, на перший план виходять норми міжнародного публічного права та МГП: перш за все Гаазьке положення 1907 року закріплює, що приватна власність підлягає повазі і не може підлягати конфіскації. Також слід звернути увагу на Римський статут МКС [4]. Його восьма стаття надає кваліфікацію розграбування міста чи населеного пункту, а також знищення або привласнення майна, не виправдане військовою необхідністю, як воєнний злочин. Європейська концепція прав людини, в рамках ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ забезпечує право на мирне володіння майном [5]. Практика ЄСПЛ (наприклад, справи щодо Кіпру, Балканських конфліктів) чітко вказує, що втрата доступу до майна через військові дії чи окупацію не означає втрати права власності на нього. Свою роль в цьому напрямку також відіграє ООН: з метою захисту майнових прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та біженців Організація Об'єднаних Націй у 2005 році ухвалила «Керівні принципи щодо реституції житла та майна біженців і переміщених осіб» (Принципи Піньєйру) [6]. У теоретико-правовому вимірі ці принципи закріплюють ключову презумпцію – презумпцію безперервності права власності.

Українське законодавство, особливо після 2014 року та початку повномасштабної агресії у 2022 році, було суттєво адаптоване для захисту власників майна від формального, але несправедливого в умовах війни застосування концепції *res derelictae*.

Загальні засади відмови від права власності закріплені у статті 347 Цивільного кодексу України («Відмова від права власності») [7]. Відповідно до цієї норми, особа може відмовитися від права власності лише шляхом вчинення дій, які однозначно свідчать про її намір усунутися від володіння, користування та розпорядження майном. Інакше кажучи, необхідною умовою є наявність *animus derelinquendi* – свідомого наміру остаточно покинути річ.

Однак в умовах воєнного стану, евакуації чи вимушеної втечі такий намір відсутній, оскільки особа залишає майно не добровільно, а

під впливом крайньої необхідності та загрози життю. Тому майно, залишене у зоні бойових дій або на тимчасово окупованих територіях, не може вважатися ані безхазяйним (ст. 335 ЦК України), ані покинутим (ст. 336 ЦК України). Відповідно, його привласнення третіми особами не є правомірним набуттям права власності на знахідку чи покинуту річ, а становить протиправне діяння.

Важливе значення у сфері захисту майнових прав має Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [8]. Стаття 11 цього Закону прямо передбачає, що за фізичними та юридичними особами зберігається право власності на майно, набуте відповідно до законодавства України. Отже, факт окупації території або вимушеного залишення майна не припиняє і не перериває титул власності.

Крім того, закон встановлює нікчемність будь-яких правочинів щодо нерухомого майна, укладених відповідно до законодавства держави-окупанта або під примусом. Такі дії не створюють жодних юридичних наслідків із моменту їх вчинення. Відтак так звана «націоналізація» майна громадян України окупаційною владою не має юридичної сили та розглядається українським правопорядком як юридично нікчемна. Якщо залишене майно знищується внаслідок бойових дій (втрачається фізичний об'єкт – *corpus*), право власності трансформується у право вимоги відшкодування. Це реалізовано через Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій…» (№ 2923-IX) (відомий як програма «єВідновлення») [9]. Згідно з цим законом, держава бере на себе виплату компенсацій (шляхом надання житлових сертифікатів або коштів на ремонт) за зруйноване житло, незалежно від того, чи проживав там власник на момент руйнування, чи був евакуйований. При цьому, отримуючи компенсацію, громадянин відступає державі своє право вимоги до Російської Федерації щодо стягнення цих збитків у рамках майбутніх репарацій в рамках відповідальності, що покладається на неї, згідно статті ст. 5 Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [10]. Одним із ключових елементів май-

бутнього міжнародного компенсаційного механізму за шкоду, завдану російською агресією, є Міжнародний реєстр збитків для України [11]. Він функціонує як цифрова система обліку заяв фізичних та юридичних осіб, а також держави Україна щодо відшкодування збитків, втрат і шкоди, спричинених агресією Російської Федерації проти України.

Реєстр було створено у травні 2023 року строком на три роки з можливістю подальшого продовження його діяльності. Він функціонує в межах Ради Європи, і станом на липень 2023 року до Реєстру приєдналися 43 держави. 2 квітня 2024 року розпочався прийом заяв від громадян України, через сервіс «Дія», щодо пошкодженого або знищеного житла внаслідок російської агресії. Йдеться, зокрема, про приватні будинки, квартири, житлові приміщення, дачні та садові будинки, садиби та інші об'єкти житлової нерухомості. Очікується, що лише у категорії житлової нерухомості до Реєстру буде подано від 300 до 600 тисяч заяв, тоді як загальна кількість звернень від усіх постраждалих від війни може сягнути приблизно 8 мільйонів. Реєстр покликаний забезпечити міжнародно визнану фіксацію шкоди та створити доказову основу для майбутніх механізмів репарацій і компенсацій.

Отже, сучасна європейська концепція приватного права в умовах війни демонструє поступову адаптацію класичних римсько-правових догм до нових соціальних і гуманітарних реалій. Стрімко відбувається переорієнтація з ідеї абсолютного фізичного контролю над річчю на захист самого правового зв'язку між власником і майном. Навіть у випадках, коли майно перебуває на тимчасово окупованій території або було знищене, європейська правова традиція продовжує визнавати своєрідне «віртуальне володіння», що дозволяє власнику здійснювати юридично значущі дії без фактичного *corpus* – зокрема заповідати майно, фіксувати збитки для майбутніх репарацій чи звертатися до міжнародних судових інституцій.

У цьому контексті Україна сформувала унікальну комплексну модель правового захисту вимушено залишеного майна. Оскільки класична доктрина *res derelictae* виявилася недостатньо ефективною для реалій повномасштабної війни, український підхід еволюціонував від формального проголошення гарантій права власності до створення

розгалуженої цифрової, компенсаційної та міжнародно-правової інфраструктури його захисту. Йдеться не лише про збереження титулу власності за особою, а й про формування механізмів документування збитків, компенсації втрат та міжнародного переслідування держави-агресора в межах майбутньої системи репарацій.

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Bouckaert B. Original assignment of private property. In: Bouckaert B, De Geest G, editors. Encyclopedia of law and economics, volume 2: civil law and economics. Cheltenham: Edward Elgar; 2000. p. 3. URL: https://reference.findlaw.com/lawandeconomics/1100-original-assignment-of-private-property.pdf
2. Дигест Юстиніана: книга 41, титул 2 «Про набуття і втрати володіння», титул 7 «Про речі, покинуті власником». URL: https://www.hsaugsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost06/Iustinianus/ius_corp.html#di
3. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907, ст. 46, 47. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998, ст. 8 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
5. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#o11
6. Резолюція ООН, від 28.06.2005 року «Про Керівні принципи щодо реституції житла та майна біженців і переміщених осіб». URL: https://www.refworld.org/policy/legalguidance/unsubcom/2005/32058
7. Цивільний кодекс України, редакція від 01.02.2026 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
8. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», редакція від 19.05.2024 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text
9. Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України», редакція від 11.12.2024 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text
10. Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану: монографія. За ред.: Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, К. Г. Некіт; упор.-укл. Ю. С. Маршук; НУ «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2023., с. 109.
11. RD4U: Реєстр збитків для України. URL: https://rd4u.coe.int/uk/

***Гачук Дар'я Сергіївна***
*студ. 2-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., професор Зубар В.М.*

## РИЗИК ВИПАДКОВОЇ ЗАГИБЕЛІ АБО ПОШКОДЖЕННЯ РЕЧІ: ЕВОЛЮЦІЯ ВІД РИМСЬКОГО ПРАВА ДО СУЧАСНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проблема ризику випадкової загибелі або пошкодження речі набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану, коли знищення майна внаслідок бойових дій є масовим і часто не залежить від волі сторін зобов'язання. У таких умовах постає ключове питання приватного права: хто повинен нести негативні майнові наслідки випадкової втрати речі? Відповідь на нього історично формувалася ще в римському праві, а сучасні події демонструють необхідність переосмислення відповідних підходів.

У римському праві базовим правилом розподілу ризику було положення «periculum est emptoris», відповідно до якого ризик випадкової загибелі речі переходив до покупця з моменту укладення договору купівлі-продажу, що відображає характерне для римського права вузьке розуміння інституту ризику, зосереджене переважно на випадках повної втрати речі. Це означало, що навіть за відсутності фактичної передачі речі покупець був зобов'язаний сплатити її ціну у разі її випадкової загибелі [1]. Такий підхід ґрунтувався на уявленні про те, що з моменту досягнення згоди сторін покупець набуває економічного інтересу в речі, а отже, повинен нести пов'язані з нею ризики.

Разом з тим, навіть у римському праві цей підхід не був абсолютно жорстким. У випадках прострочення боржника або недобросовісної поведінки ризик міг залишатися за продавцем. Це свідчить про те, що поряд із формальним правилом уже тоді застосовувалися елементи гнучкого підходу, заснованого на принципах добросовісності (bona fides) та справедливості (aequitas) [1].

Подальший розвиток приватного права привів до зміни підходу до визначення моменту переходу ризику. У сучасному цивільному праві України цей інститут врегульовано більш диференційовано. Відповідно до статті 323 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) ри-

зик випадкового знищення або пошкодження майна несе його власник, якщо інше не встановлено договором або законом. Спеціальне правило для договору купівлі-продажу міститься у статті 668 ЦК України, згідно з якою ризик переходить до покупця з моменту передання товару, якщо інше не передбачено договором або законом [2].

Тому, на відміну від римського підходу, сучасне право пов'язує ризик не з моментом укладення договору, а з фактом передачі речі. Це свідчить про зміну концептуальної основи інституту: від формального юридичного критерію – до фактичного контролю над річчю. Саме сторона, яка отримала можливість володіти та розпоряджатися майном, повинна нести ризик його випадкової втрати.

Зазначений підхід підтверджується судовою практикою. Зокрема, у справі № 215/46/16-ц Верховний Суд наголосив, що до моменту передання товару ризик його випадкового знищення або пошкодження несе продавець, тоді як після передачі саме покупець повинен довести, що недоліки виникли до цього моменту [3]. Відповідно судова практика чітко пов'язує розподіл ризику з моментом фактичного переходу контролю над річчю.

Сучасна модель є більш гнучкою та економічно обґрунтованою порівняно з римською, однак її ефективність значною мірою залежить від стабільності умов цивільного обороту. Саме тому умови воєнного стану виявили низку проблем у її застосуванні.

У сучасній судовій практиці Верховного Суду у спорах, пов'язаних із наслідками воєнного стану, сформовано підхід, відповідно до якого сам факт збройної агресії не є автоматичною підставою для звільнення від виконання зобов'язання. Сторона повинна довести безпосередній причинно-наслідковий зв'язок між воєнними діями та неможливістю виконання договору, зокрема щодо втрати, знищення або пошкодження майна. Така позиція є важливою і для інституту ризику випадкової загибелі або пошкодження речі, оскільки дозволяє відмежувати випадки об'єктивної втрати майна від ситуацій, у яких ризик може бути перерозподілений між сторонами договору.

Це дозволяє зробити висновок про фактичне розмежування двох інститутів: ризику випадкової загибелі або пошкодження речі та ци-

вільно-правової відповідальності. Якщо перший визначає, на кого покладаються майнові втрати, то другий – чи підлягає особа відповідальності за порушення зобов'язання. У мирний час ці інститути взаємодіють досить узгоджено, однак у період війни їх співвідношення ускладнюється.

Водночас аналіз сучасного регулювання дозволяє стверджувати, що інститут ризику випадкової загибелі або пошкодження речі в цивільному праві України не є ізольованим або самодостатнім механізмом. Він функціонує у системному зв'язку з іншими правовими конструкціями, зокрема інститутом форс-мажору, припиненням зобов'язання у зв'язку з неможливістю його виконання та загальними засадами цивільного права, такими як добросовісність, розумність і справедливість.

Важливо, що воєнний стан не змінює формально закріплені правила про розподіл ризику, однак суттєво впливає на їх практичне застосування. Зокрема, знищення або пошкодження майна внаслідок бойових дій часто одночасно підпадає як під ознаки випадкового знищення або пошкодження речі, так і під критерії непереборної сили. Це створює ситуацію, в якій традиційне визначення сторони, що несе ризик, потребує додаткового юридичного тлумачення з урахуванням конкретних обставин справи. При цьому слід враховувати, що пошкодження речі не завжди тягне припинення зобов'язання, на відміну від її загибелі, що зумовлює різні правові наслідки для сторін договору та впливає на визначення сторони, яка несе відповідний ризик.

В умовах війни істотно змінюється сам зміст "випадковості" втрати речі. Якщо у класичному цивільному обороті випадковість означає відсутність вини та передбачуваності, то у воєнних умовах вона часто поєднується з об'єктивною неможливістю впливу на події навіть з боку обох сторін договору. Це ставить під сумнів жорстке застосування формальних критеріїв ризику та підсилює роль оціночних категорій у судовій практиці.

Таким чином, інститут ризику випадкової загибелі або пошкодження речі в умовах війни фактично набуває змішаного характеру: з одного боку, він зберігає свою класичну приватноправову природу,

пов'язану з розподілом майнових втрат між сторонами; з іншого – дедалі більше інтегрується у сферу оціночного судового розсуду, де вирішальне значення має встановлення конкретних фактичних обставин.

Отже, інститут ризику випадкової загибелі або пошкодження речі в сучасних умовах слід розглядати не як статичну конструкцію, а як динамічний механізм, що адаптується до кризових викликів. Його еволюція – від римської моделі «periculum est emptoris» до сучасного підходу, заснованого на фактичному контролі над річчю, – свідчить про поступовий перехід від формальної визначеності до більш гнучкого та справедливого регулювання. Водночас умови воєнного стану демонструють, що остаточний розподіл ризику випадкової загибелі або пошкодження майна дедалі частіше залежить не лише від формальних норм закону чи договору, а й від оцінки конкретних обставин справи, зокрема можливості сторін впливати на збереження речі, що зумовлює необхідність подальшого розвитку цього інституту.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Основи римського приватного права: Підручник За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: .Право, 2008. 224 с.

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

3. Справа № 215/46/16-ц: постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 28.02.2018. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/72525098

***Глебчук Христина Романівна***
*студ. 1-го курсу магістратури*
*факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція)*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц Завальнюк С. В.*

## ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДИТИНИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У ПОЛОНІ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, призвела до мобілізації значної частини чоловічого населення, багато з яких мали обов'язки щодо

сплати аліментів на утримання дитини. Водночас трапляються випадки захоплення українських військовослужбовців у полон, що породжує комплекс правових проблем у сфері виконання аліментних зобов'язань. Після взяття у полон військовослужбовець набуває особливого правового статусу, однак обов'язок щодо сплати аліментів не припиняється. Виникає складна колізія між захистом майнових інтересів дитини, правами боржника, позбавленого особистої свободи, та нормами міжнародного гуманітарного права.

Питання стягнення аліментів з військовослужбовців та військовополонених в умовах воєнного стану досліджували І. І. Комарницька, С. В. Дяченко, О. В. Лямзіна, В. П. Маковій, Н. Приходько, Т. Кушніренко та інші українські науковці. Попри значну увагу до проблематики, питання механізму стягнення аліментів саме з військовополонених залишається недостатньо врегульованим на нормативному рівні та потребує додаткового дослідження. Мета роботи – проаналізувати проблемні питання щодо стягнення аліментів на утримання дитини з військовослужбовців, які перебувають у полоні, та запропонувати шляхи їх вирішення.

Загальні засади аліментних зобов'язань батьків щодо дитини визначені Сімейним кодексом України, статтею 180 якого встановлено, що батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття [6]. Щодо військовослужбовців законодавство не встановлює жодних обмежень: вони сплачують аліменти на загальних підставах з усіх видів грошового забезпечення (окрім тих, що не мають постійного характеру). Як зазначає І. І. Комарницька, «військовослужбовці, як і цивільні особи, сплачують аліменти на загальних підставах та із усіх видів грошових надходжень» [2, с. 226]. Ключовою проблемою є не стягнення аліментів з військовослужбовця, що перебуває на службі, а саме з військовополоненого.

Правовий статус військовополоненого регулюється ІІІ Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року, якою передбачено особливі гарантії для цієї категорії осіб, зокрема збереження їхніх прав та свобод і гуманне поводження з ними з моменту потрапляння у полон до остаточного звільнення й

репатріації [3]. Водночас на національному рівні з ухваленням Закону України від 26 січня 2022 року «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» було запроваджено механізм встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії [5]. Саме цей факт має ключове правове значення для виконавчого провадження щодо військовополоненого.

Центральною проблемою, що виникає на практиці, є правовий режим виконавчого провадження щодо військовополоненого-боржника за аліментами. Пунктом 17 частини 1 статті 34 Закону України «Про виконавче провадження» передбачено, що виконавчі дії зупиняються у разі «позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України» [4]. Відповідно до частини 12 статті 35 цього ж Закону, виконавець зупиняє вчинення виконавчих дій на час позбавлення особи особистої свободи та протягом шести місяців після звільнення такої особи [4]. Таким чином, виконавче провадження щодо стягнення аліментів з військовополоненого підлягає обов'язковому зупиненню на весь період перебування у полоні.

Саме тут і виникає головна проблемна колізія. С. В. Дяченко та О. В. Лямзіна справедливо констатують наявність «негативних наслідків при зупиненні провадження про стягнення аліментів й відсутність інших можливостей їх стягнення» [1, с. 139]. З одного боку, зупинення виконавчого провадження захищає майнові інтереси військовополоненого, який не має фізичної можливості впливати на процеси нарахування та сплати аліментів. З іншого боку, таке зупинення може тривати роками (враховуючи тривалість перебування у полоні) і фактично позбавляє дитину засобів існування, що суперечить принципу найкращих інтересів дитини, закріпленому статтею 3 Конвенції ООН про права дитини 1989 року.

І. І. Комарницька звертає увагу, що «в національному законодавстві існує подвійна правова природа аліментів, що викликає необхідність захисту прав дитини та потребу в правовому й соціальному захисті військовослужбовців» [2, с. 226]. Авторка обґрунтовано вказує на

«певні невідповідності норм законодавства нормативно-правовим актам міжнародного права» [2, с. 226], що створює прогалини у правовому регулюванні. Отже, потрібен пошук балансу між двома протилежними інтересами: захистом дитини та захистом військовополоненого.

Важливим аспектом є джерела виплати аліментів під час перебування військовослужбовця в полоні. Відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» за особою, щодо якої встановлено факт позбавлення особистої свободи, зберігається грошове забезпечення, яке продовжує нараховуватися на спеціальний рахунок. Теоретично з цього джерела можливе утримання аліментів. Проте на практиці виникає низка перешкод: відсутність чіткого нормативного порядку здійснення утримань з такого рахунку, невизначеність щодо суб'єкта, який повинен здійснювати нарахування, а також необхідність дотримання положень III Женевської конвенції. І. І. Комарницька підкреслює, що «обов'язок щодо сплати аліментів не припиняється й після потрапляння військовослужбовця в полон» [2, с. 226], однак механізм його реалізації потребує вдосконалення.

Серед найбільш проблемних аспектів доцільно виокремити такі: 1) відсутність автоматичного механізму нарахування та перерахування аліментів з грошового забезпечення військовополоненого через військову частину; 2) необхідність активних дій стягувача (матері дитини) щодо звернення до Міністерства оборони України та надання підтвердних документів, що ускладнюється обмеженням інформації про перебування особи у полоні; 3) відсутність у законодавстві механізму тимчасової державної виплати коштів на утримання дитини за наявності встановленого факту позбавлення особистої свободи батька; 4) невизначеність правового режиму нагромаджених сум заборгованості після звільнення військовополоненого; 5) питання застосування штрафних санкцій за прострочення сплати аліментів до військовополоненого-боржника.

Аналіз судової практики підтверджує наявність зазначених проблем. Велика Палата Верховного Суду у постанові від 12 листопада

2025 року у справі № 754/947/22 сформулювала ключовий правовий висновок: з моменту введення в Україні воєнного стану та оголошення загальної мобілізації Збройні Сили України в цілому вважаються переведеними на воєнний стан, а тому суд зобов'язаний зупинити провадження у справі за наявності доказів перебування сторони на військовій службі – без необхідності додаткового підтвердження участі в бойових діях [7]. Водночас Велика Палата наголосила на єдиному винятку: якщо сам військовослужбовець висловлює волю проти зупинення провадження і прагне продовжити розгляд справи особисто або через представника, суд має врахувати це волевиявлення [7]. Зазначена позиція унаочнює системну прогалину в аліментних справах: суди вимушені зупиняти провадження на невизначений строк, тоді як будь-який механізм забезпечення утримання дитини на цей період у законодавстві відсутній, що прямо суперечить принципу найкращих інтересів дитини.

Для вирішення зазначених проблем доцільно запропонувати такі напрями вдосконалення законодавства. По-перше, внесення змін до Закону «Про виконавче провадження», якими передбачити особливий порядок здійснення виконавчих дій щодо стягнення саме аліментів з військовополонених – не шляхом повного зупинення, а шляхом спеціального порядку виконання через Міністерство оборони України та спеціальні рахунки. По-друге, запровадження механізму державної гарантії тимчасових виплат на утримання дитини, батько якої є військовополоненим, з наступним регресом до боржника після його звільнення. По-третє, закріплення в Сімейному кодексі України спеціальної норми про особливості аліментних зобов'язань військовополонених. По-четверте, звільнення від штрафних санкцій за несвоєчасну сплату аліментів на період перебування боржника у полоні з одночасним збереженням обов'язку погашення основної суми.

Підсумовуючи, проблема стягнення аліментів з військовослужбовців, які перебувають у полоні, характеризується глибокою правовою колізією між захистом інтересів дитини, правами військовополоненого та нормами міжнародного гуманітарного права. Чинне законодавство не пропонує чіткого та збалансованого механізму вирішення цієї про-

блеми, передбачаючи лише обов'язкове зупинення виконавчого провадження, що шкодить інтересам дитини. Перспективою подальших наукових досліджень є розроблення комплексного нормативно-правового механізму забезпечення утримання дітей військовополонених із залученням державних фінансових ресурсів та гармонізацією з нормами міжнародного гуманітарного права.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Дяченко С. В., Лямзіна О. В. Стягнення аліментів з військовослужбовців в умовах воєнного стану: проблематика, шляхи вирішення та судова практика. *Юридичний науковий електронний ж*урнал. 2024. № 4. С. 138–141. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/29.

2. Комарницька І. І. Особливості стягнення аліментів з військових та військовополонених в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Том 2. № 4. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.36.

3. Конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153

4. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19

5. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей: Закон України від 26.01.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20

6. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14

7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.11.2025 у справі № 754/947/22 (провадження № 14-74цс25). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/131941691

***Гнесь Вікторія Геннадіївна***
*студ. 3-го курсу факультету кримінальна юстиція*
*Центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ДОГОВОРИ ПІД ЧАС РЕЛОКАЦІЇ БІЗНЕСУ: ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ ТА АДАПТАЦІЇ УМОВ

В умовах воєнного стану та економічної нестабільності релокація бізнесу стала поширеним явищем в Україні. Підприємства змушені змінювати місце ведення діяльності як у межах країни, так і за її кор-

донами. Такий процес суттєво впливає на договірні відносини, оскільки виконання раніше укладених договорів часто ускладнюється або стає неможливим. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають питання адаптації умов договорів і правового регулювання відповідних змін.

Релокація бізнесу змінює фактичні умови виконання договорів. Переміщення виробництва, складів і персоналу впливає на можливість своєчасного виконання зобов'язань. У багатьох випадках змінюються постачальники, транспортні маршрути, умови зберігання товарів. Якщо релокація здійснюється за кордон, виникають додаткові правові бар'єри, пов'язані з митним контролем, оподаткуванням і застосуванням іноземного права. Усе це може призвести до порушення умов договорів і необхідності їх перегляду.

Державна підтримка процесу переміщення (релокації) бізнесу, яка працює в країні, для багатьох досі є невідомою чи незрозумілою. Міністерство економіки України з перших тижнів війни реалізує програму з релокації українських підприємств, що перебувають на території бойових дій. Для цифровізації процесу релокації ДП «Прозорро. Продажі» за ініціативи Мінекономіки, за підтримки Мінцифри й національного проєкту Дія.Бізнес запустили платформу цифрової взаємодії для допомоги в релокації. [1]

Основними проблемами виконання договорів у період релокації є логістичні, фінансові та організаційні труднощі. Порушуються строки поставок, збільшується вартість транспортування, виникають перебої у виробництві. Деякі контрагенти можуть втратити можливість виконувати свої зобов'язання або взагалі припинити діяльність. Також поширеним є явище затримки платежів, що негативно впливає на фінансову стабільність підприємств. У результаті зростає кількість випадків невиконання або неналежного виконання договорів.

В умовах війни релокація бізнесу часто пов'язана з обставинами непереборної сили. Форс-мажор може звільняти сторону від відповідальності за порушення договору, однак не припиняє саме зобов'язання. Для застосування цієї підстави необхідно довести, що обставини були надзвичайними, непередбачуваними та безпосередньо вплинули

на виконання договору. Важливим є також своєчасне повідомлення контрагента про настання таких обставин і надання відповідних доказів.

Релокація може вважатися істотною зміною обставин, що дає підстави для перегляду договору. Сторони мають право домовитися про зміну умов, зокрема строків виконання, ціни або способу виконання зобов'язань. У разі неможливості досягнення згоди питання може бути вирішене в судовому порядку. Суд враховує, чи були обставини непередбачуваними та чи порушується баланс інтересів сторін. У деяких випадках договір може бути розірваний.

Адаптація договорів є ключовим механізмом забезпечення їх виконання в умовах релокації. Сторони можуть включати до договорів спеціальні положення про форс-мажор і істотну зміну обставин, передбачати гнучкі строки виконання, альтернативні способи поставки або виконання робіт. Важливим є також використання валютних та інфляційних застережень, які дозволяють враховувати економічні коливання. Такий підхід сприяє збереженню договірних відносин навіть у складних умовах.

У разі міжнародної релокації виникають питання визначення застосовного права та юрисдикції. Сторони повинні чітко визначити, яке право регулює договір і який орган буде вирішувати спори. Недостатня увага до цих аспектів може ускладнити захист прав сторін і виконання судових рішень. Також необхідно враховувати вимоги законодавства країни, до якої переміщується бізнес.

Релокація стимулює використання електронних форм взаємодії між сторонами. Електронні договори, електронний підпис і дистанційний документообіг дозволяють забезпечити безперервність діяльності. Однак при цьому важливо дотримуватися вимог законодавства щодо форми правочинів і ідентифікації сторін.

Зростання кількості порушень договорів призводить до збільшення судових спорів. Найчастіше вони стосуються визнання форс-мажору, зміни умов договорів і стягнення збитків. Судова практика свідчить, що кожна справа розглядається індивідуально, з урахуванням конкретних обставин і поведінки сторін. [3]

Підприємствам доцільно проводити аналіз чинних договорів, своєчасно інформувати контрагентів про релокацію, документувати всі обставини, що впливають на виконання зобов'язань, і за можливості укладати додаткові угоди. Важливим є також залучення фахівців для правового супроводу таких процесів.

Щоб бути ефективною, релокація підприємства має здійснюватись за певним алгоритмом. Основні кроки, які бажано реалізувати:

Аналіз поточної ситуації, діяльності компанії – повний аудит для оцінки потенціалу підприємства, потреб, умов, перспектив розвитку та ін.

Постановка цілей перевезення бізнесу – серед основних зазвичай зазначають порятунок виробництва і персоналу від бойових дій та загрози окупації, також це можуть бути збереження штату, розширення ринків збуту, побудова більш ефективної логістики тощо.

Пошук варіантів для виконання завдання – можна скористатись урядовою програмою релокації, сервісом «Дія.Бізнес», допомогою міжнародних донорів, громадських організацій, місцевої влади, пошукати індустріальні парки.

Підготовка компанії до процедури релокації – приділити увагу потрібно таким аспектам: приміщення, виробництво, персонал, маркетинг, фінансування, бізнес-модель і стратегія.

Власне перевезення і документальний його супровід – тут потрібно буде приділити увагу оформленню документів, здійсненню певних реєстраційних дій, необхідних для вивезення підприємств.

Організація роботи на новому місці – прийом на роботу співробітників (якщо потрібно), підготовка до запуску виробництва чи забезпечення всього необхідного для ведення діяльності з надання послуг, розгляд інших питань.

Початок ведення діяльності після прибуття на нове місце, а через деякий час – аналіз поточної ситуації, вирішення виявлених проблем і складнощів для підвищення ефективності роботи релокованих підприємств на новому місці. [4]

Релокація бізнесу суттєво впливає на договірні відносини, створюючи нові виклики для їх виконання. Основними проблемами є по-

рушення строків, зростання витрат і нестабільність економічного середовища. Ефективним шляхом вирішення цих проблем є адаптація договірних умов, використання правових механізмів захисту та активна взаємодія між сторонами. Таким чином, гнучкість договірних відносин і належне правове регулювання є ключовими факторами забезпечення стабільності бізнесу в умовах релокації.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Релокація бізнесу в умовах війни: варіанти та покрокова інструкція – LDN. LDN – Мережа правового розвитку. URL: https://ldn.org.ua/consultations/relokatsiia-biznesu-v-umovakh-viyny-varianty-ta-pokrokova-instruktsiia/

2. Плащук Л. Посібник з релокації підприємств. 2022. с.31. URL: https://golocalukraine.com/wpcontent/uploads/2022/10/relokacziyapidpri%D1%94mstv.pdf

3. Релокація бізнесу: що означає та навіщо потрібно?. URL: https://azolalegal.com/blog/relokaciya-biznesa-chto-eto-takoe-i-zachem-nuzhno/

4. Релокація бізнесу в умовах війни: оформлення переміщення підприємства, бухгалтерські нюанси. URL: https://bip.net.ua/articles/relokacziya-biznesu-v-umovah-vijni/

***Голубєва Валерія Олегівна***

*студ. 3 курсу центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ДОГОВІР ПЕРЕВЕЗЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: РИЗИКИ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, СТРАХУВАННЯ. ЗАХИСТ СЛАБКОЇ СТОРОНИ В ДОГОВОРІ: СПОЖИВАЧ VS БІЗНЕС У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Починаючи з 24 лютого 2022 року, повномасштабна війна суттєво вплинула на функціонування транспортної галузі України, а також на договірні відносини у сфері перевезень. Руйнування інфраструктури, перебої в логістиці та підвищені небезпеки під час транспортування спричинили необхідність перегляду підходів до правового регулювання договору перевезення. Особливо це стосується розподілу ризиків між сторонами, визначення відповідальності та ролі страхових механізмів. Паралельно з цим розвиток цифрових технологій і електронної комерції посилює актуальність питання захисту споживача як більш уразливої сторони договору.

Договір перевезення традиційно розглядається як зобов'язання щодо надання послуг, відповідно до якого перевізник повинен доставити вантаж або пасажира до визначеного пункту, а інша сторона – оплатити ці послуги. Регулювання таких правовідносин здійснюється нормами цивільного та господарського законодавства, а також спеціальними актами у сфері транспорту. В умовах воєнного стану ці відносини ускладнюються через додаткові фактори ризику, що впливають на належне виконання зобов'язань.

Одним із ключових аспектів є питання розподілу ризиків. До звичайних ризиків належать пошкодження або втрата вантажу, затримки доставки та технічні несправності. Проте під час війни додаються нові загрози: бойові дії, мінування територій, обмеження пересування, вилучення майна для потреб держави. Це значно підвищує рівень невизначеності у договірних відносинах. У таких умовах особливого значення набуває інститут форс-мажору, який може звільнити сторону від відповідальності за невиконання зобов'язань за наявності відповідних підстав.

Водночас сам факт воєнного стану не є автоматичною підставою для звільнення від відповідальності. Необхідно довести, що саме воєнні обставини стали причиною неможливості виконання договору. Судова практика показує, що сторони повинні підтверджувати такі обставини документально, наприклад, відповідними сертифікатами уповноважених органів.

Окрему увагу слід приділити відповідальності перевізника, яка зазвичай є підвищеною і настає незалежно від вини у випадку втрати або пошкодження вантажу. Проте в умовах війни межі відповідальності можуть змінюватися з урахуванням об'єктивних обставин. Водночас зберігається принцип повного відшкодування збитків, що передбачає компенсацію як реальних втрат, так і упущеної вигоди за наявності підстав.

Важливим інструментом зменшення ризиків виступає страхування. Воно дозволяє частково перекласти фінансові наслідки непередбачуваних подій на страхові компанії. У воєнний час значення страхування значно зростає, однак на практиці страхові компанії часто

обмежують покриття ризиків, пов'язаних із війною. Це свідчить про необхідність удосконалення правового регулювання у цій сфері.

Не менш важливою є проблема захисту слабкої сторони договору – споживача. З розвитком цифрових платформ і сервісів доставки договори дедалі частіше укладаються в спрощеній формі, без можливості впливу на їх зміст. Типові умови, запропоновані бізнесом, нерідко обмежують відповідальність перевізника або перекладають значну частину ризиків на клієнта.

У цьому контексті важливу роль відіграє законодавство про захист прав споживачів, яке спрямоване на забезпечення балансу інтересів сторін. Зокрема, забороняється включення несправедливих умов до договорів. У цифровому середовищі ця проблема ускладнюється відсутністю безпосереднього контакту між сторонами та використанням автоматизованих систем укладення угод, що потребує підвищення рівня прозорості та доступності інформації.

Крім того, актуальним залишається питання відповідальності цифрових платформ, які виступають посередниками між перевізником і споживачем. Вони формують правила взаємодії, однак не завжди несуть належну відповідальність за порушення зобов'язань. Це створює прогалини в правовому регулюванні, які потребують подальшого врегулювання з урахуванням міжнародного досвіду.

Отже, в умовах воєнного стану договір перевезення зазнає істотних змін, що проявляються у перегляді підходів до ризиків, відповідальності та страхування. Водночас розвиток цифрових технологій вимагає посилення захисту споживача як слабкої сторони. Вирішення цих питань можливе лише за умови комплексного вдосконалення законодавства та формування сталої судової практики, що сприятиме стабільності правовідносин у сфері перевезень.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

3. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19
5. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр
6. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12
7. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19
8. Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів (CMR). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643
9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.05.2022 у справі № 635/6172/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104728593
10. Торгово-промислова палата України. Форс-мажорні обставини (офіційні роз'яснення). URL: https://ucci.org.ua

***Гомонець Іванна Іванівна***
*студ. 3 курсу Центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ДОГОВОРИ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ: ЧИ ЗМІНЮЄТЬСЯ КЛАСИЧНА МОДЕЛЬ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ?

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій у XXI столітті призвів до виникнення нової реальності цивільного обороту – цифрового середовища, у якому здійснюється значна частина договірних відносин. Маркетплейси, агрегатори послуг, платформи шерингової економіки (Airbnb, Uber, Bolt, Rozetka, OLX), соціальні мережі з функцією онлайн-торгівлі, блокчейн-платформи фундаментально трансформували способи укладення, виконання та припинення договорів. Постає закономірне питання: чи є ці зміни суто технологічними, що не виходять за межі класичних конструкцій договірного права, чи ми спостерігаємо сутнісну еволюцію самої моделі цивільно-правових зобов'язань?

Проблематику цивільно-правового регулювання договірних відносин у цифрову добу досліджували О. Кізлова, О. Сафончик, Є. Харитонов, О. Харитонова, Р. Майданик, О. Зозуляк, К. Некіт, І. Верес, Л. Максимів та інші українські науковці. Водночас проблема того, наскільки докорінно змінюється саме класична модель зобов'язань під

впливом цифрових платформ, потребує системного доктринального осмислення. Мета роботи – з'ясувати, чи зазнає класична цивілістична модель зобов'язань сутнісних трансформацій у зв'язку з появою договорів, опосередкованих цифровими платформами.

Класична модель зобов'язання, закріплена статтею 509 Цивільного кодексу України, передбачає правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію або утриматися від неї, а кредитор має право вимагати її виконання [1]. Підставою виникнення договірних зобов'язань є договір як домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ст. 626 ЦК України). Традиційно така договірна конструкція передбачає безпосередню взаємодію двох чітко ідентифікованих сторін та опирається на принципи свободи договору (ст. 627 ЦК України), розумності й добросовісності (ст. 3 ЦК України).

Цифровізація цивільних відносин запровадила якісно нові явища. Як справедливо зазначає О. Кізлова, «впровадження цифрових технологій в економіку створило потребу у правовому регулюванні суспільних відносин, що є надбудовою над існуючим правом», внаслідок чого «відбулися зміни у правовій сфері, зокрема, у галузі договірного права» [2, с. 45]. Одним із найсуттєвіших проявів таких змін стало розширення переліку об'єктів цивільних прав: Законом України про внесення змін до ЦК України перелік у статті 177 було доповнено цифровими речами, а статтею 179-1 закріплено цифрову річ як благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність [1].

О. І. Зозуляк та Л. М. Максимів слушно підкреслюють, що «цифрові об'єкти цивільних прав варто розглядати з урахуванням їх змістового наповнення та мети застосування у цивільному обороті, оскільки сучасні тенденції правового регулювання» вимагають гнучкого підходу [3, с. 42]. Цей висновок має прямі наслідки для договорів у цифровому середовищі: предметом зобов'язання можуть бути не лише традиційні речі та послуги, але й принципово нові нематеріальні блага – цифровий контент, віртуальні активи, токени, NFT. Отже, перше,

що зазнає змін у класичній моделі, – це предметно-об'єктний склад зобов'язання.

Другим істотним викликом для класичної моделі є посередницька функція цифрової платформи. У договорах, опосередкованих маркетплейсами чи агрегаторами послуг, фактично виникає тристороння структура: постачальник товару або послуги – цифрова платформа – споживач. Платформа не є просто засобом зв'язку: вона встановлює правила укладення договору, здійснює ідентифікацію сторін, забезпечує розрахунки, надає механізми розв'язання спорів (rating, reviews, dispute resolution). Це істотно відрізняється від традиційної двосторонньої моделі та породжує питання про правову кваліфікацію відносин між учасниками та платформою – як договору про надання послуг, договору приєднання, посередницького договору чи sui generis.

Третім напрямом трансформації є спосіб укладення договору. О. Сафончик обґрунтовано зазначає, що в цифрову добу договір як підстава виникнення зобов'язань зберігає свою сутнісну роль, але набуває нових форм реалізації [4, с. 92]. Замість класичного обміну офертою та акцептом шляхом підписання паперового документа поширеними стали кліквреп- та браузвреп-угоди (click-wrap, browse-wrap), де волевиявлення сторони виражається через натискання кнопки «Погоджуюсь» або навіть через самий факт користування платформою. Це ставить питання про форму правочину (ст. 205–207 ЦК України), момент досягнення згоди щодо істотних умов та реальне усвідомлення споживачем змісту договору. Класична модель вимагає корекції щодо стандартів добросовісності та захисту слабкої сторони договору.

Четверта зона трансформації – автоматизація виконання. Поява смарт-контрактів радикально змінює класичне уявлення про виконання зобов'язання. Як зазначає І. Верес, «смарт-договір є договором, який укладається в електронній формі», а його особливістю є те, що «він набирає чинності з моменту компіляції програмного коду і розміщення в Ethereum або іншій системі» [5, с. 15]. У класичній моделі виконання зобов'язання – це вольовий акт боржника, який може бути добросовісним, несвоєчасним або недобросовісним. У смарт-контракті виконання відбувається автоматично при настанні запрограмованих

умов, без участі людського фактору. Це фактично усуває стадію «виконання» як вольову дію боржника, перетворюючи її на об'єктивний технічний процес.

Однак попри зовнішню революційність цих змін, видається, що сутнісні елементи класичної моделі зобов'язання зберігаються. По-перше, структура «кредитор – боржник – зміст правовідношення» залишається незмінною. По-друге, як підкреслює О. Сафончик, договір як «правова форма, що слугує основою виникнення зобов'язальних правовідносин» [4, с. 92], зберігає своє значення і в цифрову добу. По-третє, принципи свободи договору, добросовісності та розумності залишаються засадничими. По-четверте, способи захисту порушених прав (відшкодування збитків, стягнення неустойки, примусове виконання тощо) застосовуються так само, як і до традиційних договорів.

Водночас необхідно визнати, що цифрові платформи породжують низку специфічних проблем, які вимагають модернізації правового регулювання. Серед них: проблема ідентифікації сторін договору (особливо в анонімних блокчейн-середовищах); проблема юрисдикції та застосовного права для транскордонних цифрових платформ; питання відповідальності самої платформи за недобросовісні дії користувачів; захист прав споживачів в умовах алгоритмічного встановлення цін та персоналізованих пропозицій; проблема незмінюваності смарт-контрактів та неможливості врахування істотної зміни обставин (статті 651–652 ЦК України). Як зазначає О. Кізлова, для вирішення цих питань потрібна адаптація цивільного законодавства до цифрової реальності [2, с. 45].

Підсумовуючи, договори, опосередковані цифровими платформами, не руйнують класичну модель зобов'язань, а адаптують її до нових технологічних умов. Сутнісні елементи – наявність сторін, спрямованість на встановлення прав та обов'язків, майнова цінність предмета, принципи свободи договору та добросовісності – зберігаються. Водночас цифрові платформи породжують такі якісні зміни, як розширення переліку об'єктів, ускладнення суб'єктного складу (поява платформи як квазісторони), нові форми волевиявлення, автоматизацію виконання. Це дозволяє говорити про еволюційну трансформацію

класичної моделі в межах самої цивілістичної парадигми, а не про її заміну. Перспективою подальших досліджень є розроблення доктринальної конструкції договору, опосередкованого цифровою платформою, та механізмів захисту прав споживачів у транскордонному цифровому обороті.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Кізлова О. Актуальні питання виникнення цивільних правовідносин у цифрову добу. *Юридичний вісник*. 2024. № 5. С. 44–50.

3. Зозуляк О. І., Максимів Л. М. Цифрові речі як об'єкти цивільних прав: оновлені підходи регулювання. *Право і суспільство*. 2024. № 6. С. 40–47.

4. Сафончик О. Окремі аспекти договору як підстави виникнення зобов'язань у цифрову добу. *Юридичний вісник*. 2024. № 5. URL: http://yurvisnyk.in.ua/index.php/yuridichnij-visnik-5-2024.html

5. Верес І. Смарт-договір як вид договору. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 9. С. 15–18.

***Гондз Ольга Григорівна***
*студ. 3 курск Центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університетк «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ У СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Проблема визначення правової природи віртуальних активів є однією з найбільш актуальних у сучасній науковій доктрині цивільного права України. Відповідно до положень статті 1 Закону України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 № 2074-IX, віртуальний актив визначається як нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Таке визначення підкреслює специфіку об'єкта, що не має матеріального вираження, проте є повноцінним учасником цивільного обороту. Законодавець чітко вказує, що правовий статус віртуального активу визначається як особливий вид майна, що може бути предметом правочинів. Важливо розуміти, що віртуальний актив не є засобом платежу на те-

риторії України, проте він може бути об'єктом міни (бартеру) або купівлі-продажу. Розвиток цифрових технологій зумовлює необхідність детального аналізу цього явища через призму традиційних інститутів цивільного права. Цивільно-правовий аспект дослідження віртуальних активів дозволяє інтегрувати їх у загальну систему об'єктів цивільних прав. Це забезпечує належний рівень правової визначеності для суб'єктів господарювання та приватних осіб [1].

Науковий підхід до розуміння віртуальних активів передбачає виокремлення їх характерних ознак, що відрізняють їх від інших нематеріальних благ. Л.М. Максимів у своїх дослідженнях вказує на теоретикоправові характеристики віртуальних активів, акцентуючи увагу на їхній цифровій формі існування. Основними рисами цих активів є відсутність фізичної форми, існування виключно в інформаційному середовищі та можливість дистанційного управління ними. Віртуальні активи характеризуються високим ступенем оборотоздатності завдяки використанню технології розподіленого реєстру. Вони є результатом цифровізації економічних відносин, що потребує специфічного правового регулювання. Автор наголошує, що віртуальний актив не слід ототожнювати виключно з криптовалютою, оскільки це поняття є значно ширшим. Особливості віртуальних активів зумовлені їхньою технологічною природою, що впливає на способи реалізації прав власності. Цивільне законодавство має адаптуватися до цих особливостей для забезпечення захисту прав володільців [2].

Правова природа віртуальних активів часто стає предметом дискусій серед науковців-цивілістів. В. О. Яроцький розглядає віртуальні активи як об'єкти, що перебувають у цивільному обороті та мають специфічний правовий режим. Згідно з його підходом, віртуальний актив може розглядатися як об'єкт, що наділений ознаками майна в розумінні статті 190 Цивільного кодексу України. Правова природа цих об'єктів полягає у їхній здатності задовольняти інтереси суб'єктів через набуття певних прав на цифрові дані. Віртуальний актив виступає як цифрове відображення вартості, яке може бути передане або збережене в електронному вигляді. Яроцький зазначає, що визначення правової природи є ключовим для встановлення правил оподаткування та судового захисту. Без належної теоретичної бази неможливо забезпечити

стабільність ринку віртуальних активів. Науковець наголошує на необхідності розрізнення між самим активом та правами, які він може засвідчувати [3].

Важливим аспектом є класифікація віртуальних активів, яка дозволяє структурувати ринок та визначити правові межі для різних типів активів. Закон України «Про віртуальні активи» у статті 8 поділяє їх на дві основні групи: забезпечені та незабезпечені віртуальні активи. Забезпечений віртуальний актив посвідчує майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Об'єктом забезпечення може виступати валюта, цінні папери, нерухомість або інші активи. Незабезпечений віртуальний актив не надає володільцю прав на будь-які інші об'єкти, а його вартість формується виключно попитом та пропозицією. Стаття 9 Закону визначає права та обов'язки учасників ринку**.** Основні права включають можливість самостійно обирати контрагентів, здійснювати правочини з віртуальними активами, отримувати інформацію та користуватися послугами постачальників, а також право власності на активи. Така законодавча диференціація створює умови для розвитку інвестиційних інструментів на базі блокчейну. Правовий режим кожного виду активу залежить від наявності та характеру забезпечення [1].

С.В. Цукан пропонує комплексний підхід до класифікації, розглядаючи поняття та правову природу активів через їх функціональне призначення. Автор виділяє активи, що використовуються як інструменти накопичення вартості, та ті, що надають доступ до конкретних сервісів. Класифікація віртуальних активів за Цуканом базується на їхній технологічній реалізації та юридичній сутності. Він наголошує на важливості виокремлення токенів, що мають ознаки цінних паперів, оскільки вони потребують суворішого регулювання. Особливе місце посідають віртуальні активи, що виконують утилітарну функцію в межах певної екосистеми. Науковець підкреслює, що класифікація є необхідною для розробки спеціальних норм відповідальності суб'єктів ринку. Правовий статус об'єкта визначає коло суб'єктів, які мають право здійснювати операції з ним. Розуміння видів активів дозволяє ефективно застосовувати норми цивільного права до нових цифрових відносин [4].

Цивільно-правовий аспект класифікації віртуальних активів детально досліджує Ю. Яремко. Дослідниця вказує на необхідність розмежування активів за критерієм обсягу прав, які вони надають володільцю. Ю. Яремко пропонує класифікувати віртуальні активи на ті, що мають абсолютний характер захисту, та ті, що регулюються зобов'язальним правом. Такий підхід дозволяє визначити місце віртуального активу в системі об'єктів цивільного права більш точно. Вона зазначає, що класифікація має враховувати спосіб випуску (емісії) активу та механізм його передачі. Окрему увагу приділено активам, що інтегровані у традиційні фінансові системи через механізми токенізації. Цивільно-правовий аспект також включає питання спадкування та поділу віртуальних активів при розірванні шлюбу. Систематизація видів активів сприяє уніфікації судової практики у спорах щодо цифрових цінностей [5].

Р. Самсін у своїх працях фокусується на видах віртуальних активів залежно від їх економічної ролі. Він виокремлює платіжні, інвестиційні та службові віртуальні активи як основні категорії для правового аналізу. Платіжні активи розглядаються як цифрові аналоги грошей, хоча де-юре вони такими в Україні не визнані. Інвестиційні активи надають право на отримання частки прибутку від діяльності певного проекту або компанії. Службові активи надають право доступу до товарів чи послуг емітента. Самсін підкреслює, що така класифікація допомагає регулятору встановлювати адекватні вимоги до постачальників послуг. Кожен вид активу має свої специфічні ризики, які повинні бути враховані при укладанні договорів. Класифікація за економічним змістом є базовою для розуміння мотивації учасників цивільного обороту [6].

Є. Савченко аналізує правовий режим віртуальних активів, звертаючи увагу на цивільно-правовий аспект їх функціонування. Правовий режим розглядається як сукупність засобів та методів, за допомогою яких держава регулює оборот активів. Автор зазначає, що віртуальні активи мають змішаний правовий режим, що поєднує елементи речового та зобов'язального права. Особливістю режиму є те, що володіння активом підтверджується володінням приватним ключем до електронного гаманця. Савченко вказує на складність застосу-

вання традиційних віндикаційних позовів до віртуальних об'єктів. Це зумовлює необхідність створення нових способів захисту цивільних прав у цифровій сфері. Цивільно-правовий режим також охоплює питання конфіденційності та ідентифікації власників активів. Встановлення чітких правил обороту є запорукою запобігання шахрайству та легалізації незаконних доходів [7].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що віртуальні активи посідають унікальне місце в системі об'єктів цивільного права. Вони поєднують у собі ознаки майна, інформаційного продукту та засобу фіксації прав. Законодавче закріплення поняття віртуального активу в Україні стало важливим кроком на шляху до правової модернізації. Класифікація на забезпечені та незабезпечені активи є фундаментальною для практичної діяльності правників. Віртуальні активи продовжуватимуть трансформувати цивільні відносини, вимагаючи нових підходів до розуміння об'єктів права. Забезпечення балансу між інноваціями та правовою безпекою залишається пріоритетним завданням для юридичної спільноти.

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. (не набрав чинності). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text
2. Максимів Л. М. Теоретико-правова характеристика поняття та особливостей віртуальних активів за законодавством України. *Збірник наукових статей.* С.286-295.
3. Яроцький В. О. Правова природа віртуальних активів. *Проблеми сучасних трансформацій.* 2025. № 16. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-01-09.
4. Цукан С. В. Поняття, правова природа та класифікація віртуальних активів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2023. Вип. 80. С.613-618.
5. Яремко Ю. Класифікація віртуальних активів: цивільно-правовий аспект. *Проблеми державоутворення і захисту прав людини в Україні.* Секція цивільно-правових наук. С.234-237.
6. Самсін Р. Класифікація віртуальних активів. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління.* 2024. Вип. 2(6). С.90-98.
7. Савченко Є. Правовий режим віртуальних активів: цивільно-правовий аспект. *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.* Київ. 2026. С.1-307.

***Гончаренко Вікторія Юріївна***
*студ. 3-го курсу факультету прокуратури та слідства*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: доктор фідософії, доц. Шамота О.А.*

## ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДРЯДНИКА ЗА НЕДОЛІКИ ВИКОНАНИХ РОБІТ: ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ

Договір підряду є одним із найпоширеніших цивільно-правових договорів у сучасному цивільному обороті, що опосередковує широке коло суспільних відносин у сфері виконання робіт. Як справедливо акцентує І. А. Коваленко у фаховому виданні «Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право», «договір підряду за законодавством України – це цивільно-правовий договір, за яким одна сторона (підрядник) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу» [1, с. 185]. Згідно зі статтею 837 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) предметом договору є саме результат виконаної роботи, який має відповідати встановленим вимогам якості. Особливої актуальності в умовах післявоєнного відновлення України набуває проблема відповідальності підрядника за недоліки виконаних робіт та проблеми їх доказування у судовому порядку.

Базовою правовою основою відповідальності підрядника за неналежну якість роботи виступає стаття 858 ЦК України, частина перша якої встановлює: «якщо робота виконана підрядником з відступами від умов договору підряду, які погіршили роботу, або з іншими недоліками, які роблять її непридатною для використання відповідно до договору або для звичайного використання роботи такого характеру, замовник має право, якщо інше не встановлено договором або законом, за своїм вибором вимагати від підрядника: 1) безоплатного усунення недоліків у роботі в розумний строк; 2) пропорційного зменшення ціни роботи; 3) відшкодування своїх витрат на усунення недоліків, якщо право замовника усувати їх встановлено договором» [2]. Принциповим є положення частини четвертої цієї ж статті: «умова договору підряду про звільнення підрядника від відповідальності за певні недоліки роботи не звільняє його від відповідальності за недоліки, які виникли

внаслідок умисних дій або бездіяльності підрядника» [2]. Вимоги до якості роботи закріплено в статті 857 ЦК України.

У сучасній цивілістичній доктрині недоліки виконаних робіт класифікують на явні (виявляються при звичайному способі прийняття роботи) та приховані. Як справедливо акцентує І. А. Коваленко, цитуючи положення законодавства, замовник має обов'язок «під час прийняття роботи оглянути її, у разі виявлення допущених у роботі відступів від умов договору або інших недоліків, негайно заявити про них підрядникові. Якщо після прийняття роботи замовник виявив відступи від умов договору підряду або інші недоліки, які не могли бути встановлені у разі звичайного способу її прийняття (приховані недоліки), у тому числі й такі, що були умисне приховані підрядником, він також зобов'язаний негайно повідомити про це підрядника (ст. 853 ЦК)» [1, с. 188]. Ця класифікація має фундаментальне значення для розподілу тягаря доказування у судовому процесі. Для цілей застосування правових наслідків недоліки додатково поділяють на істотні (неусувні) та неістотні (усувні), що визначає обсяг прав замовника – від вимоги усунення до повної відмови від договору з відшкодуванням збитків (ч. 3 ст. 858 ЦК).

Принципову правову позицію щодо розподілу тягаря доказування у спорах про недоліки виконаних робіт сформулював Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду в постанові від 25.06.2020 у справі № 910/2683/19. У цій постанові чітко визначено: «з огляду на положення статей 857 та 858 ЦК України, в яких визначені вимоги до якості виконаних підрядних робіт та відповідальність підрядника за неналежну якість роботи, позивач (замовник), посилаючись на наявність у виконаних відповідачем (підрядником) підрядних роботах недоліків та недопрацювань, має відповідно до правил доказування в господарському процесі довести, що виконані підрядником роботи не відповідають умовам договору підряду або вимогам, що звичайно ставляться до роботи відповідного характеру, результат роботи є непридатним для використання, а виявлені недоліки є істотними» [3]. Таким чином, замовник зобов'язаний довести три ключові обставини: невідповідність робіт умовам договору або стандартним вимогам, непридатність результату для використання та істотність виявлених недоліків.

Ключову роль у процесі доказування недоліків виконаних робіт відіграє судова експертиза. У постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 05.03.2024 у справі № 910/3374/23 однозначно зазначено: «у разі виникнення між замовником і підрядником спору з приводу недоліків виконаної роботи або їх причин на вимогу будь-кого з них має бути призначена експертиза. Витрати на проведення експертизи несе підрядник, крім випадків, коли експертизою встановлена відсутність порушень договору підряду або причинного зв'язку між діями підрядника та виявленими недоліками. У цих випадках витрати на проведення експертизи несе сторона, яка вимагала її призначення, а якщо експертизу призначено за погодженням сторін, – обидві сторони порівну» [4]. Експертиза дозволяє встановити три критично важливі обставини: фактичну наявність недоліків, їхню причину та можливість їх усунення. Висновок експерта стає фактично основним доказом у переважній більшості справ цієї категорії, що особливо актуально для договорів будівельного підряду.

Принципово важливе доказове значення має правильне оформлення приймання робіт. Згідно зі статтею 882 ЦК України передання робіт підрядником і прийняття їх замовником оформляється актом, підписаним обома сторонами. У постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 05.03.2024 у справі № 910/3374/23 визначено принципово важливу позицію: «при цьому сторони складають перелік претензій, що додається до акта здачі-приймання і визначає строки їх усунення. Якщо при здачі-прийманні об'єкта виявляться суттєві недоліки, які виникли з вини підрядника, замовник не повинен приймати об'єкт до їх усунення і має право затримати оплату за виконані роботи (постанова у справі № 912/2635/17 від 01.08.2019)» [4]. Особливу увагу слід звернути на положення статті 853 ЦК, згідно з якою замовник, що не зробив заяви про недоліки під час приймання, втрачає право у подальшому посилатися на ці відступи. Це створює серйозний стимул для замовників ретельно проводити процедуру приймання та фіксувати усі виявлені недоліки в письмовій формі.

У сучасній судовій практиці склався принципово важливий підхід щодо застосування до правовідносин підряду норм про відпові-

дальність продавця за товари неналежної якості. Як зазначено в постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 05.03.2024 у справі № 910/3374/23: «з огляду на особливості виконання робіт з встановленням/заміною запчастин/деталей підрядника, на дані правовідносини розповсюджується дія статей 678, 679 ЦК України (пункт 8.23 постанови Верховного Суду від 16.03.2023 у справі № 925/400/21), якими врегульовано порядок пред'явлення вимоги у зв'язку з недоліками проданого товару» [4; 5]. Така позиція дозволяє замовникам користуватися ширшим інструментарієм правового захисту, що передбачений нормами про купівлю-продаж. Це особливо актуально для договорів підряду, що передбачають передачу матеріалів від підрядника замовнику разом із результатом робіт. Важливе значення в цьому контексті має також стаття 891 ЦК України про відповідальність підрядника за недоліки проектно-кошторисної документації.

Серед основних проблем доказування у справах про відповідальність підрядника за недоліки виконаних робіт слід виокремити такі. По-перше, складність встановлення моменту виникнення недоліків – чи вони існували до приймання робіт, чи з'явилися пізніше внаслідок неналежної експлуатації. По-друге, проблема визначення істотності недоліків – оціночна категорія, що породжує різні підходи судів. По-третє, високі витрати на проведення будівельно-технічної експертизи, які покладаються на ініціатора її проведення до встановлення винної сторони. По-четверте, проблема доведення приховуваних підрядником недоліків, що часто унеможливлюється самим характером прихованих будівельних робіт. По-п'яте, складність розмежування недоліків, спричинених матеріалами замовника, та недоліків через неналежне виконання робіт підрядником (ст. 854 ЦК). Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що інститут відповідальності підрядника за недоліки виконаних робіт потребує комплексного підходу до доказування. Подальше вдосконалення має йти у напрямах: уточнення критеріїв істотності недоліків; запровадження спрощених процедур експертизи; формування єдиної судової практики Верховного Суду; гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами; вдосконалення договірної практики щодо чіткого формулювання гарантійних умов.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Коваленко І. А. Договір підряду за законодавством України та законодавством ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2023. Вип. 80, ч. 1. С. 185–190.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.
3. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 25.06.2020 у справі № 910/2683/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90115694.
4. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 05.03.2024 у справі № 910/3374/23. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=117656814.
5. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 16.03.2023 у справі № 925/400/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109743510.

***Гордієнко Даніель Тимофійович***

*студ. 3-го курсу центра заочного та дистанційного навчання(кримінальна юстиція) Національного університету «Одеська юридична академія»*

*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## АДАПТАЦІЯ ДОГОВІРНОГО ПАВАДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Сучасний етап розвитку правової системи України характеризується глибокими змінами, зумовленими інтеграцією державної політики до європейського правового простору, що передбачає гармонізацію національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, зокрема у сфері договірного права як ключового елементу регулювання приватноправових відносин і функціонування ринкової економіки [1, с. 12; 6, с. 45]. Оскільки економічні відносини між транснаціональними суб'єктами господарювання базуються на договірних механізмах, значення договірного права у процесі європейської інтеграції суттєво зростає, що обумовлює необхідність забезпечення відповідності правової системи України європейським стандартам [3, с. 28; 5, с. 3].

У науковій літературі правова реформа визначається як складний, багатоетапний процес, який включає не лише розробку та прийняття нормативно-правових актів, але й їх ефективне застосування з урахуванням національних особливостей правової системи, а не ме-

ханічне запозичення норм ЄС [7, с. 19; 4, с. 67]. У контексті договірного права важливого значення набувають європейські ініціативи щодо формування спільних підходів до приватного права, що знаходять своє відображення у Європейських принципах договірного права, заснованих на засадах свободи договору, добросовісності та балансу інтересів сторін [5, с. 5; 3, с. 34].

Гармонізація українського договірного права відбувається через удосконалення положень Цивільного кодексу України, зокрема щодо укладення, виконання та припинення договорів, а також через розвиток судової практики як механізму тлумачення правових норм і впровадження європейських стандартів, поряд із адаптацією системи юридичної освіти до сучасних європейських підходів [2, с. 41; 6, с. 52]. Водночас процес реформування супроводжується низкою проблем, серед яких фрагментарність законодавчих змін, відмінності між українською та європейською правовими системами, а також недостатній рівень підготовки правників у сфері європейського права, що ускладнює ефективну імплементацію нових стандартів [1, с. 23; 7, с. 27].

Інституційний аспект адаптації передбачає важливу роль державних органів, судової влади та наукової спільноти, при цьому особливого значення набуває врахування практики Суду Європейського Союзу з метою забезпечення єдності правозастосування та відповідності європейським підходам [4, с. 72; 5, с. 6]. Отже, адаптація договірного права України до європейських стандартів є комплексним і тривалим процесом, що охоплює як нормотворчу, так і правозастосовну діяльність, передбачає трансформацію правової культури та юридичного мислення і може бути успішно реалізована лише за умови системного підходу, належного наукового обґрунтування реформ та ефективної взаємодії всіх суб'єктів правотворчості [6, с. 60; 3, с. 39].

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Коваленко І.А. Аналіз гармонізації договірного права України до права ЄС. 2023.URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/286350

2. Коваленко І.А. Вплив європейського права на національне законодавство України.URL: https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/24505

3. Мілаш В.С. Європеїзація господарського договірного права України. 2018. URL:ttps://scholar.google.com/scholar?q=Мілаш+В.С.+Європеїзація+господарського+договірного+права+України.

4. Hoffmann T. Europeanisation of private law in Ukraine. 2017. URL:https://scholar.google.com/scholar?q=Hoffmann+Europeanisation+of+private+law+in+Ukraine.

5. Luts V.V., Hryniak A.B. Convergence of Contract Law of Ukraine and EU Member States. URL:https://scholar.google.com/scholar?q=Convergence+of+Contract+Law+of+Ukraine+and+EU+Member+States.

6. Устименко В.А. Адаптація законодавства України до права ЄС. – 2025. URL:https://scholar.google.com/scholar?q=Устименко+Адаптація+законодавства+України+до+права+ЄС.

7. Гуртова К.М. Теорія і практика адаптації законодавства України до права ЄС. – 2023.URL:https://scholar.google.com/scholar?q=Гуртова+Теорія+і+практика+адаптації+законодавства+України+до+права+ЄС

***Горячківська Оксана Вікторівна***

*студ. 1-го курсу магістратури, факультету прокуратури та слідства, Національного університету «Одеська юридична академія»*

*Науковий керівник: доктор філософії Шамота О.В.*

## ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

В умовах побудови правової держави в Україні інститут відшкодування моральної шкоди набуває особливого значення, оскільки він є основним інструментом захисту нематеріальних благ людини. Право на відшкодування моральної шкоди є конституційною гарантією. Проте, попри тривалу історію існування цього інституту в цивільному праві, він залишається одним із найскладніших у правозастосуванні. Це зумовлено неможливістю точного грошового виміру людських страждань. На відміну від майнової шкоди, де збитки можна обчислити за допомогою ринкової вартості або чеків, моральна шкода не має еквівалента в матеріальному світі.

Конституція України містить низку норм (32, 56, 62, 152), які гарантують кожному право на компенсацію моральної шкоди. Зокрема, ст. 32 КУ гарантує кожному право на відшкодування моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням недостовірної інформації, а ст. 56 встановлює право на відшкодування шкоди, завданої діями органів державної влади чи місцевого самоврядування[1]. Ці норми створюють фундамент, на якому базується все

галузеве законодавство, надаючи праву на компенсацію моральної шкоди статус конституційної гарантії.

Ключовим інструментом регулювання у цій сфері є Цивільний кодекс України. Ст. 23 ЦК України визначає структуру моральної шкоди, яка включає: «фізичний біль та страждання, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; душевні страждання, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів, а також у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; приниження честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи». Важливою особливістю, на якій наголошує законодавець, є те, що моральна шкода відшкодовуються незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, і не пов'язана з розміром останньої[2].

Щодо самого визначення поняття «моральної шкоди», воно надається у постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.12.2020 у справі № 752/17832/14-ц: «Моральною шкодою визнаються страждання, заподіяні громадянинові внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливості реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру»[3].

Також важливою є інша постанова, в якій Верховний Суд вказав, що відповідно до ст. 16 та 23 ЦК України, право на відшкодування моральної шкоди є універсальним способом захисту. Воно виникає автоматично у разі будь-якого порушення цивільних прав особи, навіть якщо в спеціальному законодавстві відсутня пряма вказівка на можливість такої компенсації.

Аналіз судової практики свідчить, що завдання моральної шкоди є явищем завжди негативним, проте не будь-яка моральна шкода породжує автоматичне право на компенсацію. Вона повинна бути «відчутною», тобто призводити до реальних змін у життєдіяльності особи, вимагати додаткових зусиль для організації свого життя або призводити до втрати нормальних соціальних зв'язків[4].

Право на компенсацію моральної шкоди реалізується за умови наявності таких елементів:

- наявність моральної шкоди як наслідку порушення особистих немайнових прав або посягання на інші нематеріальні блага;
- неправомірний характер дій чи бездіяльності заподіювача шкоди;
- пряма залежність між протиправною поведінкою та виникненням шкоди;
- наявність вини особи, яка завдала шкоди[5].

Щодо останнього елемента, а саме наявність вини, законодавством передбачені винятки з загального правила (ч. 2 ст. 1167 ЦК України). Це випадки, коли шкода завдана особі: «каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки; незаконним засудженням, незаконним притягненням до кримінальної відповідальності, незаконним застосуванням запобіжного заходу, незаконним затриманням, незаконним накладенням адміністративного стягнення у вигляді арешту або виправних робіт». Важливо, що цей перелік не є вичерпним, оскільки судом можуть встановлюватися й інші підстави для компенсації незалежно від суб'єктивного ставлення заподіювача до своїх дій.

Однією з найбільш дискусійних проблем є визначення грошового розміру відшкодування моральної шкоди. На відміну від майна, людські страждання не мають ринкової ціни. Стаття 23 ЦК України встановлює, що розмір компенсації визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення можливості їх реалізації. Суд також враховує ступінь вини заподіювача та інші обставини, що мають істотне значення[2].

Ключовими орієнтирами для суду є засади розумності і справедливості. Це означає, що сума компенсації не повинна бути символічною, але й не має ставати інструментом безпідставного збагачення потерпілого. Судова практика Верховного Суду наголошує, що розмір відшкодування має бути «достатнім для розумного задоволення потреб потерпілої особи».

Оскільки моральна шкода – це внутрішній психологічний стан, судово-психологічна експертиза є незамінним інструментом для її

об'єктивізації. Проведення експертного дослідження дозволяє верифікувати індивідуальні психоемоційні реакції на травматичну подію. Відповідно до Наказу Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998, психологічна експертиза встановлює особливості психічної діяльності, які мають юридичне значення.

Перед експертом зазвичай ставляться такі питання:

1. Чи є ситуація, що досліджується у справі, психотравмувальною для особи?

2. Чи спричинені особі страждання (моральна шкода)?

3. Який можливий розмір грошового еквівалента за завдані страждання[6]?

Важливо розуміти, що висновок експерта є рекомендаційним для суду в частині суми, але ключовим у частині підтвердження самого факту та глибини страждань.

Інститут відшкодування моральної шкоди в Україні пройшов шлях від декларативної норми до дієвого правового інструменту. Сучасна судова практика, орієнтуючись на практику ЄСПЛ та принципи розумності, намагається перетворити компенсацію на реальний засіб поновлення психологічного балансу потерпілого. Ключовим фактором успіху в таких справах є якісне доказування через судово-психологічну експертизу та належне обґрунтування глибини страждань з посиланням на актуальну практику Верховного Суду. Незважаючи на складність грошової оцінки душевного болю, правова система України забезпечує необхідні механізми для того, щоб порушення прав особи не залишалося без належної компенсації.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

3. Постанова Верховного Суду від 15.12.2020 у справі № 752/17832/14-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95177479

4. Практика Верховного Суду у справах про компенсацію моральної шкоди від 17.06.2023. URL: https://ips.ligazakon.net/document/VSS01118

5. Особливості стягнення моральної шкоди: судова практика. *ЮРЛІГА*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/228023_osoblivost-styagnennya-moralno-shkodi-sudova-praktika

6. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ М-ва юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text

***Григоращенко Анастасія Олександрівна***
*студ. 3 курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Берназ-Лукавецька О. М.*

## РЕФОРМУВАННЯ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ПАСАЖИРІВ НА НАЗЕМНОМУ ТРАНСПОРТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Страховий ринок є важливою складовою сфери діяльності нашої країни, але його функціонування очевидно зазнає коректив під впливом тривалої на теренах України війни. Проблеми в цій царині існували ще в довоєнний період (наприклад, відсутність належних механізмів контролю за вітчизняним страховим ринком) [6, с. 167], і після його початку не лише не були подолані, але й загострилися, «обростаючи» новими. Страхові компанії стикнулися з нагальною потребою в адаптації своєї діяльності до таких викликів, як суттєве зниження купівельної спроможності населення та бізнесу, необхідності здійснення витрат на забезпечення власної економічної безпеки, збільшення кількості страхових випадків тощо. Разом з тим, зважаючи на природу страхової діяльності, яка виявляється саме крізь призму прийняття на себе ризиків та управління ними, останні доцільно розглядати в двоякому аспекті: одночасно як стримуючі чинники, так і каталізатори розвитку страхової сфери [1, с. 2].

Досліджуючи концептуальні аспекти реформування страхової діяльності в Україні, Тимчак М.В та Чепара І.П. дійшли обґрунтованого висновку, що наріжним каменем державної економічної політики України з часів незалежності залишається реформування вітчизняного страхового сектору. Окрім того, слушною є думка щодо страхування як похідного способу формування економіки під час повоєнної відбудови України, тобто в перспективі [6, с. 170].

Реформа сфери страхування, яка стартувала в 2021 році та, всупереч очікуванням, не була пригальмована збройною агресією, насамперед була покликана вирішити питання застарілого законодавства та узгодити законодавство України із законодавством ЄС. Зміст вказаної реформи охоплював і прийняття Закону України «Про страхування» (далі – Закон) в новій редакції, що потягло за собою зміну в підходах до організації страхування на транспорті. Як пише В.М. Логойда, наслідком реформування законодавства України про страхування стала зміна договірної конструкції страхування пасажирів, що виявилося зокрема в переході від страхування життя та здоров'я пасажирів до страхування *ризику відповідальності* перевізника за заподіяння шкоди пасажирам під час перевезення. Таким чином, за окреслених умов змін зазнали сторони договору страхування та фінансовий тягар його виконання з боку страхувальника [2, с. 307].

До 2024 року законодавчі норми опосередковували відносини, які виникали безпосередньо між страховиком і пасажиром (застрахованою особою), де за перевізником закріплювався статус агента страховика по укладенню договорів страхування життя та здоров'я пасажира. За новим законодавством на зміну життю і здоров'ю пасажира як об'єкта страхового захисту приходить цивільна *відповідальність* перевізника перед пасажирами та третіми особами по відшкодуванню шкоди, завданої їм або їх майну під час перевезення. Відтоді можемо вести мову про зміну застрахованих ризиків. У силу встановлення договірних зв'язків між перевізником та страховиком, договір страхування тепер вже відповідальності перевізника за окреслених умов нагадує договір на користь третьої особи [1], де боржником, який зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи – пасажира, є страховик.

Обов'язок перевізників укладати договори страхування відповідальності за шкоду, заподіяну життю та здоров'ю пасажирів під час користування автомобільним та залізничним транспортом, та за шкоду, заподіяну вантажу, багажу при такому перевезенні, був закріплений на рівні ст. 12 «Про автомобільний транспорт» та ст. 22 «Про залізничний транспорт». Причому зміни до згаданих статей були внесені саме Законом № 1909-IX від 18.11.2021, тобто новою редакцією вищезгаданого Закону.

Слід наголосити, що зрушення в бік подолання дерегулювання у сфері залічничного транспорту відбулося відносно нещодавно. Так, порядок страхування на залізничному транспорті був унормований із затвердженням 14.02.2025 р. наказу Міністерства розвитку громад та територій України «Про затвердження Порядку та умов здійснення страхування на залізничному транспорті», а до цього часу залізниця діяла в умовах «правової невизначеності», цілком дозволяючи стягнення страхових платежів з пасажирів.

Якщо звернутися до переліку страхових випадків, закріпленого в постанові КМ України № 959, стає зрозумілим, що він зводився до загибелі (смерті) застрахованого, одержання ним травми чи тимчасової втрати працездатності з наступним визначенням йому інвалідності внаслідок *нещасного випадку* на транспорті, тобто до таких випадків, за яких вина перевізника могла бути і відсутня, що не скасовувало страховий захист застрахованого [3]. Натомість оновлена законодавча концепція запровадила страхування відповідальності *перевізника* за заподіяну шкоду, що виводить наперед *вину* останнього в настанні страхового випадку.

У період, що передував реформуванню, квиток на проїзд міг мати подвійну природу: як форма договору перевезення пасажира та форма договору страхування. Після реформування стало можливим спостерігати, як його значення було обмежено документальним підтвердженням набуття особою статусу вигодонабувача за договором страхування відповідальності перевізника [2, с. 310]. Доказом викладеному вище слугують деякі положення наказу Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України «Про затвердження форми, обов'язкових реквізитів та відомостей, які повинні міститися у квитку та електронному квитку» [4]. Так, форма квитка та електронного квитка на проїзд пасажира автомобільним транспортом на міських, приміських, міжміських та міжнародних автобусних маршрутах загального користування, на проїзд пасажира на трамвайному/тролейбусному маршрутах та метрополітеном однаково включає серед обов'язкових для зазначення даних:

- дату та номер договору страхування;

- найменування, місцезнаходження, контактні дані страховика;
- розмір страхової суми.

Отже, якби квиток все ще залишався формою страхового договору, вимога щодо включення до нього даних про окремо укладений договір страхування була б позбавлена логіки.

Чи можемо ми говорити про те, що за відсутності перерахованих вище даних квиток вважатиметься недійсним, а пасажир втрачатиме право на страхову виплату? Відповідь буде негативною, оскільки серед досягнень проведеної реформи – видача страхового полісу не на людину, а на транспортний засіб, що тягне припинення стягнення платежів з пасажирів за обов'язкове страхування їх життя і здоров'я. Простіше кажучи, навіть без зазначення, наприклад, страховика, квиток все одно підтверджуватиме факт перевезення пасажира, що може бути використано ним в судовому порядку.

Насамкінець не можна залишити поза увагою законодавчу ініціативу запровадження обов'язкового страхування пасажирів і водіїв *у сфері таксі*, яка почала бурхливо обговорюватися в поточному році. В умовах сьогодення таксистам надається можливість працювати через мобільні додатки без чітких вимог до якості послуг, які ними надаються, і відповідальності перед пасажирами, що породжує потребу в діаметрально протилежному – єдиних вимогах до якості послуг і контролі за діяльністю перевізників [8]. За умови успішної імплементації реформи прогнозується формування додаткового попиту на стандартизовані страхові послуги в сегментах, що досі залишалися поза сферою охоплення страхового ринку.

Враховуючи викладене вище, доходимо висновку, що зростання в цьому напрямку важко уявити без адаптації вітчизняного страхового законодавства до норм законодавства ЄС, що зумовлює потребу реформування навіть в умовах війни.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3076

2. Наказ Міністерства розвитку громад та територій України «Про затвердження Порядку та умов здійснення страхування на залізничному транспорті» № 231 від 14.02.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0475-25#Text

3. Наказ Міністерства розвитку громад та територій України «Про затвердження форми, обов'язкових реквізитів та відомостей, які повинні міститися у квитку та електронному квитку» № 1066 від 02.07.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1144-25#Text

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті» № 959 від 14.08.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-96-п#Text

5. Євтушенко Н., Кривенко Ю., Стеценко Д. Цифрові технології у страхуванні. *Grail of Science*. 2024. (43). С. 105–114. URL: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.06.09.2024.011

6. Кривенко Ю. Розвиток страхового ринку україни в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2024. № 65. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-142

7. Логойда В. Правові аспекти реформи страхування життя та здоров'я пасажирів на наземному транспорті. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Том 2 № 86. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.47

8. Поїздки в таксі подешевшають? У Раді готують новий законопроєкт. URL: https://sluga-narodu.com/poizdky-v-taksi-podeshevshaiut-u-radi-hotuiut-novyy-zakonoproiekt/

***Гринько Андрій Русланович***
*студ. 2-го курсу юридичного факультету*
*Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*
*Науковий керівник: д.ю.н., проф. Гринько С.Д.*

## ІСТОРІЯ РИМСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ САМОЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Дослідження інституту самозахисту цивільних прав неможливе без звернення до його історичних витоків, зокрема до положень римського права. Аналіз цих положень дозволяє простежити еволюцію ідей самозахисту та визначити їх значення для сучасного цивільного права.

Особливу увагу в цьому контексті привертає інститут самооборони та суміжні з ним форми самостійного захисту, адже саме вони відображають первинні уявлення про допустимість застосування сили для охорони суб'єктивних прав. Водночас важливим є з'ясування меж такого захисту та його співвідношення з іншими правовими категоріями.

У римських правових джерелах, варто зауважити, відсутня чітка й універсальна регламентація меж здійснення самооборони. Зокрема, у положеннях Кодексу Юстиніана лише побіжно наголошується на необхідності стриманості з боку законного володільця під час відбиття насильницьких посягань. Натомість більш конкретизовані приклади можна знайти у Дигестах, де аналізуються окремі життєві ситуації та оцінюється правомірність поведінки особи [1].

Так, у відомому казусі, коли крамар відповідав на насильство у свій бік і заподіяв шкоду нападнику, правова оцінка залежала від обставин: якщо ушкодження не було навмисним і стало наслідком захисту, протиправність виключалася. Однак за відсутності нападу або у випадку провокації з боку самого крамаря його дії визнавалися неправомірними [2, с. 253]. Отже, ключове значення надавалося причинно-наслідковому зв'язку між загрозою та реакцією на неї.

З урахуванням цього самооборона у римському праві розглядалася як особлива форма примусового здійснення права і характеризувалася низкою рис. Передусім вона допускалася лише за наявності неправомірного посягання або реальної загрози завдання шкоди. Крім того, захисні дії повинні були збігатися у часі з самим посяганням, а шкода – спрямовуватися виключно проти особи, яка створює небезпеку. Водночас важливою умовою виступала відсутність альтернативних способів захисту, а також дотримання меж необхідної оборони [2, с. 253].

Окремо варто звернути увагу на питання допустимості позбавлення життя злодія, зокрема у нічний час. Римське право в окремих випадках надавало потерпілому таке право, однак воно не було абсолютним. Наприклад, допускалося вбивство злодія за умови наявності свідків, що мало підтвердити як сам факт правопорушення, так і правомірність дій потерпілого. Разом із тим застосування такого заходу визнавалося виправданим лише тоді, коли існувала реальна загроза для життя чи безпеки особи. У протилежному випадку подібні дії могли кваліфікуватися як незаконні [2, с. 253; 3, с. 419].

У цьому зв'язку важливо розмежовувати поняття самооборони та помсти. Якщо перша спрямована на відвернення небезпеки та захист права, то друга має каральний характер і застосовується вже після вчи-

нення правопорушення. Саме тому римські юристи вбачали підставу для самооборони у наявності загрози, тоді як помста була реакцією на вже вчинений делікт [3, с. 418].

Ще однією формою самозахисту, яка набула поширення у Стародавньому Римі, було самоуправство. Водночас воно істотно відрізнялося від самооборони за своєю правовою природою. Якщо самооборона полягала у негайному відбитті посягання та збереженні існуючого стану речей, то самоуправство передбачало самостійне відновлення порушеного права без звернення до суду. Наприклад, це могло проявлятися у примусовому вилученні речі або самостійному задоволенні вимоги кредитора [2, с. 254-255].

З розвитком державності та судової системи ставлення до самоуправства змінювалося. Якщо на ранніх етапах воно допускалося, то згодом почало обмежуватися і навіть заборонятися. Причиною цього стало формування ефективного механізму судового захисту, який поступово витіснив приватні форми відновлення прав. Зокрема, у період правління імператора Марка Аврелія самовільне відновлення прав фактично втратило легітимність [2, с. 255].

Втім, римське право все ж допускало окремі винятки. Самоуправство визнавалося можливим у разі, якщо воно прямо передбачалося договором або виникало за умов крайньої необхідності, коли зволікання із захистом могло спричинити істотні втрати. Наприклад, дозволялося тимчасово утримувати майно боржника до виконання ним зобов'язань [2, с. 255].

У всіх інших випадках самоуправство розглядалося як правопорушення публічного характеру. Законодавство передбачало суворі санкції за подібні дії: від майнових стягнень до втрати честі. Зокрема, самовільне заволодіння майном боржника без судового дозволу тягло за собою як публічну, так і приватну відповідальність [2, с. 256].

Отже, римське право сформувало складну та диференційовану систему самозахисту, у межах якої самооборона визнавалася правомірним способом негайного реагування на загрозу, тоді як самоуправство поступово обмежувалося через розвиток судового захисту. Водночас чітке розмежування між захистом і покаранням, а також встановлення

меж допустимої поведінки стали важливими передумовами формування сучасного інституту самозахисту цивільних прав.

Для усунення небезпеки, яка могла спричинити шкоду, у римському праві фактично застосовувався механізм, що в сучасній доктрині позначається як стан крайньої необхідності. Хоча сам термін у римській юриспруденції не використовувався і був сформульований значно пізніше, ще у пандектному праві, відповідні правові конструкції та їх зміст уже були відомі римським юристам [3, с. 114].

Про це свідчать численні казуси, зафіксовані у джерелах. Так, наприклад, особа, яка задля запобігання поширенню пожежі розібрала будівлю сусіда, не визнавалася такою, що вчинила протиправне діяння, незалежно від того, чи дійсно вогонь досяг би її майна. Подібним чином оцінювалася і ситуація з мореплавством: якщо під час шторму екіпаж був змушений пошкодити чуже майно (наприклад, перерубати канати), аби уникнути загибелі судна, такі дії також не тягнули відповідальності [1].

Сутність подібних випадків полягала в тому, що шкода завдавалася не з метою порушення прав іншої особи, а як вимушений засіб відвернення більш значної небезпеки. Водночас вирішальне значення мала наявність реальної, а не уявної загрози для суб'єктивних прав. При цьому джерело небезпеки не відігравало визначальної ролі – воно могло походити як від дій людини, так і від об'єктивних обставин [2, с. 256].

Важливо підкреслити, що правомірність такої поведінки визнавалася лише за умови її крайньої необхідності. Іншими словами, заподіяння шкоди повинно було виступати єдино можливим способом усунення небезпеки. Якщо ж існували альтернативні засоби захисту, але особа їх не використала, її дії могли бути кваліфіковані як протиправні [2, с. 256].

Узагальнюючи підходи римських юристів, можна виділити ключові передумови правомірності дій у подібних ситуаціях: по-перше, існування реально загрожуючої небезпеки для прав чи інтересів особи; по-друге, спрямованість шкоди на майнову сферу іншого суб'єкта; по-третє, відсутність інших ефективних способів уникнення негатив-

них наслідків. За наявності цих умов завдана шкода не розглядалася як делікт і, відповідно, не породжувала обов'язку її відшкодування.

Отже, хоча римське право формально не оперувало категорією крайньої необхідності, воно фактично визнавало допустимість завдання шкоди в умовах невідворотної небезпеки. Такі підходи свідчать про гнучкість римської правової думки та її прагнення збалансувати інтереси різних осіб. Водночас допущення подібних дій у виняткових випадках підтверджує, що навіть за загальної заборони самоуправства римські юристи визнавали можливість самостійного захисту прав за умов нагальної необхідності, що стало важливим етапом у розвитку сучасного інституту самозахисту.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. IMPERATORIS IVSTINIANI OPERA. URL: https://www.thelatinlibrary.com/justinian.html

2. Гринько С. Д. Деліктні зобов'язання римського приватного права: поняття, система, рецепція: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права. 2012. 724 с.

3. Підопригора О. А., Харитонов Є.О. Римське право: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.

***Гурік Анна Миколаївна***

*студ. 2-курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., проф. Зубар В.М.*

## РЕЦЕПЦІЯ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА В РЕЧОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ (УЗУФРУКТ)

Рецепція римського приватного права в сучасному праві України не є механічним запозиченням стародавніх норм. Її сутність полягає у використанні тих юридичних конструкцій, які зберегли значення для сучасного приватного обороту. Однією з таких конструкцій є узуфрукт – право користування чужою річчю та одержання з неї плодів і доходів без знищення самої речі. Для українського речового права він важливий тим, що дозволяє відокремити право власності від права корисного користування майном.

У римському праві класичне визначення узуфрукту містилося в Дигестах Юстиніана: usus fructus est ius alienis rebus utendi fruendi salva

rerum substantia – право користуватися чужими речами й одержувати з них плоди зі збереженням їх субстанції [1]. У цьому визначенні закладено три елементи: usus – користування; fructus – одержання плодів, продукції, доходів; salva rerum substantia – обов'язок зберегти річ і не змінити її призначення. Тому узуфрукт був не звичайним договором, а ius in re aliena – речовим правом на чужу річ.

Чинний Цивільний кодекс України прямо не називає узуфрукт самостійним інститутом. Проте він містить близькі речові права на чуже майно: право володіння, сервітут, емфітевзис і суперфіцій, а також допускає встановлення законом інших речових прав [2, ст. 395]. Найближчим до узуфрукту є особистий сервітут, оскільки він може належати конкретно визначеній особі [2, ст. 401]. Однак сервітут переважно забезпечує певну обмежену потребу, тоді як узуфрукт охоплює ширше майнове панування: володіння, користування і право отримувати плоди.

Прихована рецепція узуфрукту помітна і в ст. 405 ЦК України, яка закріплює право членів сім'ї власника житла користуватися цим житлом [2, ст. 405]. Це право є особистим, залежить від зв'язку особи з власником і не перетворює користувача на власника. За своєю функцією воно близьке до житлового узуфрукту, хоча чинний кодекс не використовує таку назву. Отже, українське право вже застосовує окремі елементи римського узуфрукту, але фрагментарно.

Рекодифікація ЦК змінює цю ситуацію. Концепція оновлення Цивільного кодексу України виходить із потреби системної модернізації приватного права з урахуванням acquis, зарубіжного законодавства та практики застосування цивільних норм [3, с. 5–6]. У проєкті Книги третьої змінюється архітектура регулювання: замість "Права власності та інших речових прав" пропонується Книга третя "Речеве право", де речі, речові права й обтяження впорядковуються як єдина система [4]. Це важливо, бо узуфрукт потребує не випадкового згадування, а окремого місця серед речових прав.

Проєкт Книги третьої передбачає главу 30-1 "Узуфрукт". За пропонованою ст. 396-1 власник речі може надати її фізичній або юридичній особі у володіння для користування, одержання плодів, продукції і

доходів на тих самих умовах, що й власник, але з обов'язком збереження призначення речі [4]. Це сучасне українське відтворення римської формули: чужа річ, користування, плоди і збереження субстанції. Проєкт також передбачає встановлення узуфрукту законом, договором, заповітом або рішенням суду та допускає його щодо неспоживних рухомих і нерухомих речей, а також єдиного майнового комплексу [4].

Особливе значення має узуфрукт державного і комунального майна. Закон № 4196-IX уже використовує цю категорію для заміни застарілих конструкцій господарського відання та оперативного управління у перехідний період [5]. Крім того, проєкт Цивільного кодексу України № 15150 від 09.04.2026 прийнятий Верховною Радою за основу у першому читанні та готується до другого читання [6]. Отже, питання узуфрукту має практичне значення для майбутнього режиму нерухомості, державного майна, житлових і спадкових правовідносин.

Порівнюючи конструкцію узуфрукту у проєкті ЦК із її римським прообразом, можна виявити як спадкоємність, так і модернізацію. Зберігається ключова ознака – право користування чужою річчю та отримання її плодів зі збереженням субстанції. Водночас сучасний узуфрукт позбавлений суворо особистого характеру давньоримського, оскільки допускає застосування у комерційній сфері. Деякі дослідники звертають увагу на певне дублювання у статтях проєкту, що регулюють права узуфруктуарія [7]. На XIV Міжнародному цивілістичному форумі «Рекодифікація речового права» (Київ, 16 травня 2025 р.) та XV форумі (3 квітня 2026 р.) науковці та практики активно дискутували щодо місця узуфрукту в системі речових прав, меж його застосування та співвідношення з довірчою власністю [8].

Таким чином, узуфрукт є показовим прикладом функціональної рецепції римського приватного права у речове право України. У римському праві він забезпечував особі можливість користуватися чужою річчю та отримувати з неї користь без набуття права власності. У чинному ЦК України 2003 р. ця конструкція не закріплена як самостійний інститут, а її окремі елементи розпорошені між сервітутом, правом користування житлом, емфітевзисом і суперфіцієм. Саме тому запровадження узуфрукту в межах рекодифікації Книги третьої «Право речове» має важливе значення для систематизації обмежених речових прав.

Узуфрукт дозволить точніше регулювати користування чужим майном, усунути застарілі радянські конструкції господарського відання та оперативного управління, а також наблизити українське речове право до європейських приватноправових моделей. Отже, рецепція узуфрукту свідчить не про механічне запозичення римського інституту, а про його сучасне переосмислення відповідно до потреб українського цивільного права та логіки європейської правової традиції.

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Digesta Iustiniani. Liber VII. D. 7.1.1. The Latin Library. URL: https://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest7.shtml
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15
3. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с. URL: https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/76363.pdf
4. Книга третя «Речеве право»: проєкт для громадського обговорення. URL: https://www.rada.gov.ua/files/knyga3.pdf
5. Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4196-20
6. Проект Цивільного кодексу України: картка законопроекту № 15150 від 09.04.2026. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69837
7. Рекодифікація цивільного законодавства: виклики, новели та євроінтеграційний вимір. Офіційний сайт Верховного Суду. 03.04.2026. URL: https://court.gov.ua/press/news/2006872/
8. *Рекодифікація речового права: збірник матеріалів XIV Міжнародного цивілістичного форуму* (м. Київ, 16 травня 2025 р.). Одеса: Юридика, 2025. 200 с.



***Діновіцер Елла Борисівна***
*студ. 3 курсу факультету кримінальної юстиції*
*Центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*


## ДОГОВІР ПОЗИКИ ТА ФІНАНСОВА ДОПОМОГА В УМОВАХ: РИЗИКИ ТА ЗЛОВЖИВАННЯ

У сучасних умовах економічної нестабільності, що особливо загострилася в Україні у зв'язку з воєнним станом, значно зростає значення альтернативних джерел фінансування. До таких належать до-

говір позики та фінансова допомога, які активно використовуються як фізичними, так і юридичними особами. Їх популярність пояснюється відносною простотою правового оформлення та відсутністю жорстких вимог, характерних для банківського кредитування. Водночас зазначені інструменти створюють комплекс ризиків і відкривають можливості для зловживань.

Відповідно до положень Цивільного кодексу України, за договором позики одна сторона передає у власність іншій грошові кошти або речі, визначені родовими ознаками, з обов'язком їх повернення [1]. Договір може бути як процентним, так і безпроцентним, що забезпечує гнучкість правового регулювання, але одночасно створює підґрунтя для маніпуляцій.

Фінансова допомога, хоча і не має чіткого визначення у цивільному праві, широко використовується у господарській практиці. Особливе значення має поворотна фінансова допомога, яка за своєю економічною сутністю є аналогом безпроцентної позики [2]. Така конструкція дозволяє обходити окремі вимоги фінансового законодавства, що особливо актуально в умовах обмеженого доступу до кредитних ресурсів.

У кризових умовах першочерговим ризиком є ризик невиконання зобов'язання. Зниження платоспроможності, втрата активів або вимушене припинення діяльності призводять до масових випадків неповернення позик. У судовій практиці це проявляється у значній кількості спорів щодо стягнення заборгованості. Зокрема, Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019 у справі № 464/3790/16-ц підтверджує, що факт передачі коштів може доводитися не лише розпискою, а й іншими доказами, що розширює можливості кредитора захищати свої права [3].

У судовій практиці Верховного Суду наголошується на важливості належного та всебічного доказування факту виникнення позикових правовідносин. Зокрема, у Постанові Верховного Суду від 06.11.2019 у справі № 127/3120/16-ц зазначено, що суд оцінює сукупність доказів, які підтверджують передачу коштів та існування зобов'язання, що підкреслює підвищені ризики для сторін у разі неналежного оформлення правочину. [4].

Окрему увагу слід приділити валютним ризикам. У періоди економічної нестабільності коливання курсу національної валюти може суттєво впливати на обсяг зобов'язань. Судова практика підтверджує можливість стягнення заборгованості в еквіваленті іноземної валюти, що може значно збільшувати суму боргу для позичальника [5]. Це створює дисбаланс інтересів сторін та часто стає причиною конфліктів.

У сфері зловживань варто виокремити кілька типових схем. По-перше, це укладення фіктивних договорів позики між пов'язаними особами. Метою таких дій є створення штучної заборгованості або виведення активів. Судова практика свідчить, що у разі доведення відсутності реального наміру створити правові наслідки такі договори визнаються недійсними.

По-друге, поширеним є використання безпроцентних позик як механізму прихованого розподілу прибутку. Це особливо актуально для підприємств, де власники можуть надавати фінансову допомогу без нарахування відсотків, фактично використовуючи кошти компанії у власних інтересах.

По-третє, зустрічається підміна договору дарування договором позики. У таких випадках сторони формально оформлюють позику, але не мають наміру її повертати. Це дозволяє уникати податкових наслідків, пов'язаних із даруванням, однак у разі спору створює складнощі у доказуванні справжньої волі сторін.

Кризові умови також впливають на поведінку кредиторів. Зокрема, вони можуть встановлювати надмірні штрафні санкції або проценти. У цьому контексті важливою є позиція Постанови Верховного Суду від 19.01.2024 у справі № 911/2269/22, де суд наголосив на праві зменшення розміру неустойки у разі її явної неспівмірності [6]. Це є важливим механізмом захисту позичальників.

Аналіз наведених аспектів дозволяє зробити висновок, що у кризових умовах договір позики та фінансова допомога виконують подвійну функцію. З одного боку, вони забезпечують гнучкий механізм фінансування, що є критично важливим для підтримки економічної активності. З іншого боку, відсутність належного контролю та правова невизначеність окремих аспектів сприяють зростанню зловживань.

Для мінімізації ризиків доцільно:

- забезпечувати належне документальне оформлення договорів;
- чітко визначати істотні умови, зокрема строки та порядок повернення коштів;
- враховувати валютні та податкові наслідки;
- використовувати судову практику як орієнтир для формування правової позиції.

Отже, ефективне використання договору позики та фінансової допомоги в кризових умовах можливе лише за умови поєднання договірної свободи з належним рівнем правової відповідальності та контролю.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Амброзяк Н. Поворотна фінансова допомога: юридичні основи + зразок договору. *Податки & Бухоблік*. 2023. № 21. URL: https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2023/march/issue-21/article-124267.html

3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 р. у справі № 464/3790/16-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/79958186

4. Постанова Верховного Суду від 06 листопада 2019 р. у справі № 127/3120/16-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85711896

5. Карнаух Б. П. Іноземна валюта у позиковому зобов'язанні. *Problems of Legality*. 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/332532182_Foreign_currency_in_loan_obligation

6. Постанова Верховного Суду від 19 січня 2024 р. у справі № 911/2269/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116445536

***Доможирська Наталя Олегівна***
*студ. 4 курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Мазуренко С. В.*

## ІНТЕРНЕТ-МЕМИ ЯК ОБ'ЄКТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА: МЕЖА МІЖ ТВОРЧІСТЮ ТА КОПІЮВАННЯМ

У сучасному цифровому середовищі інтернет-меми набули значного поширення як специфічна форма візуально-текстового контенту, що швидко транслює соціальні, культурні та політичні сенси. Водно-

час їхня природа є неоднозначною з точки зору права інтелектуальної власності, оскільки меми часто створюються шляхом трансформації, запозичення або комбінування вже існуючих творів. Це актуалізує питання визначення межі між творчим переосмисленням і неправомірним копіюванням, а також потребу у правовій кваліфікації інтернет-мемів як потенційних об'єктів авторського права.

Для належного правового аналізу інтернет-мемів як потенційних об'єктів авторського права передусім необхідним є визначення їхньої сутності та понятійного змісту. Вперше термін «мем» був запропонований британським біологом Р. Докінзом у 1976 р. у праці «Егоїстичний ген», де вчений провів аналогію між генетичною та культурною еволюцією, визначивши мем як одиницю культурної інформації, здатну до самовідтворення, копіювання та передачі від однієї особи до іншої [1]. У такому розумінні мем постає як елемент культурної спадщини, який завдяки поширенню у суспільстві трансформується у самостійне соціальне явище. З культурологічної точки зору інтернет-меми доцільно розглядати як своєрідний інструмент передачі інформації, спрощеного відтворення складних ідей у вигляді коротких фраз, образів чи символів.

Серед основних ознак мему як одиниці цифрової культури можна виділити такі критерії, як: емоційна насиченість, наявність канону (початкового тексту), певний зв'язок з початковим джерелом, що включає як емоційні так й історичні складові, елементи трансформації, довговічність, здатність до поширення.

Водночас у контексті дослідження мемів як об'єктів авторського права особливого значення набуває така ознака, як прецедентність. Саме вона вказує на похідний характер більшості мемів, які виникають на основі вже існуючих культурних, інформаційних або медійних явищ. Як слушно зазначає Ж. Денисюк: «Ключовою сутністю існуванням мемів є їх прецедентність: майже всі вони являють собою прецедентні феномени, будучи певними фразами, вирізаними кадрами, та відсилаючи до конкретного культурного контексту (події, явища). Відтак, меми в стислому вигляді здатні передати інформацію про текст-джерело або про цілу культурну / історичну подію, та володіють

особливим типом конотацій, наявність яких забезпечує можливість ідентифікації прецедентного феномена адресатом» [2, с.17].

Виходячи з особливостей поняття мему та його функціонування в цифровому середовищі, його природу доцільно пов'язувати із сатиричним способом вираження змісту. У цьому контексті меми часто наближаються за своїм характером до таких форм творчого відтворення як карикатура, оскільки вони ґрунтуються на переосмисленні вже існуючих образів, подій або текстів із використанням іронії чи гіперболи.

Відтак, з урахуванням визначених характеристик мему та його вірального характеру, тобто здатності до швидкого та масового поширення в цифровому середовищі, використання інтернет-мемів супроводжується низкою проблемних аспектів. Насамперед це пов'язано з тим, що основою для створення більшості мемів слугує чужий контент –фотографії, відеофрагменти, стоп-кадри, аудіозаписи, які не завжди використовуються з дотриманням вимог авторського права або можуть мати сумнівне походження. Окремою проблемою є втручання у приватне життя, зокрема у випадках поширення зображень осіб без їхньої згоди, що може порушувати право на повагу до приватності. Оскільки інтернет-меми поширюються у цифровому середовищі з надзвичайно високою швидкістю, це ускладнює, а інколи й унеможливлює встановлення їхнього первісного автора. У зв'язку з цим у практиці їхнього функціонування рідко фіксується належне зазначення авторства, хоча така ситуація не відповідає загальним принципам охорони авторського права.

Визначені проблемні аспекти використання інтернет-мемів зумовлюють необхідність їх належного нормативного врегулювання, що знаходить своє відображення як у положеннях національного законодавства, так і в міжнародно-правових актах. Безпосередньо питання правового режиму інтернет-мемів набуло особливої актуальності після прийняття у 2019 році Директиви ЄС про авторське право на єдиному цифровому ринку. Найбільше дискусій викликала стаття 17, яка покладає на онлайн-платформи обов'язок контролювати правомірність контенту, що завантажується користувачами. Це створює ризики для поширення мемів, адже вони часто базуються на використанні чужих творів без отримання прямих дозволів. Водночас сама Директива пе-

редбачає важливі винятки, відповідно до абзацу 2 ч.7 ст.17 «Держави-члени повинні забезпечити, щоб користувачі в кожній державі-члені мали змогу покладатися на будь-які з таких чинних винятків або обмежень при вивантаженні та наданні контенту, створеного користувачами онлайнових послуг спільного доступу до контенту: (a) цитата, критика, рецензія; (b) використання з метою створення карикатури, пародії або пастишу.» [4] Отже, розуміємо, що саме в межах цих категорій інтернет-меми можуть отримувати правовий захист і вільно поширюватися.

Що ж стосується України, то національне законодавство у сфері авторського права не містить чіткого визначення правового статусу інтернет-мемів і прямо не вирішує питання законності використання чужих матеріалів для їх створення. Водночас до таких відносин застосовуються загальні норми, які закріплюють за автором виключне право на використання твору, зокрема його відтворення, переробку та інші форми адаптації, а також право дозволяти чи забороняти таке використання третім особам. Разом із тим закон передбачає винятки з цих правил: відповідно до п. 9 ст. 22 Закону України «Про авторське право і суміжні права» допускається використання правомірно оприлюднених творів без отримання згоди автора, за умови зазначення його імені та джерела, якщо таке використання має на меті створення пародії, карикатури чи попурі [5]. З урахуванням того, що інтернет-меми зазвичай мають сатиричний і трансформаційний характер, їх можна розглядати як різновид таких форм творчої переробки, що дає підстави вважати їх використання потенційно допустимим у межах чинного правового регулювання.

Однак, у контексті національного законодавства межа між творчим використанням інтернет-мемів і їх копіюванням визначається насамперед наявністю або відсутністю творчого внеску та правомірністю використання первинного контенту. З одного боку, мем може розглядатися як результат творчої переробки вже існуючого твору, що за певних умов підпадає під винятки з авторського права (зокрема у формі пародії чи карикатури). З іншого боку, у випадках дослівного відтворення або використання охоронюваних елементів без належної трансформації має місце копіювання, яке потребує дозволу правовласника.

Разом з тим у сучасній практиці існують приклади мемів, що набули статусу об'єктів авторського права та навіть комерціалізуються: окремі автори фіксують своє авторство шляхом публічного оприлюднення з позначенням прав або використанням відкритих ліцензій, а також здійснюють подальше ліцензування їх використання. До прикладу, в українському медіапросторі таким мемом з авторством є Кіт Інжир, створений художницею Оленою Павловою.

Таким чином, окремі інтернет-меми функціонують як об'єкти з чітко ідентифікованим авторством і можуть бути результатом свідомої творчої діяльності, що підлягає правовій охороні. У таких випадках ключовим обмеженням виступає комерційне використання, яке, як правило, потребує згоди правовласника, особливо якщо воно може впливати на економічні інтереси автора або створювати конкуренцію первинному твору.

Отже, попри наявність окремих положень національного та міжнародного законодавства у сфері авторського права, регулювання використання інтернет-мемів залишається значною мірою неоднозначним та фрагментарним. На практиці це призводить до ситуацій, коли права авторів не завжди належним чином враховуються в цифровому середовищі, зокрема через несанкціоноване копіювання та подальше поширення контенту. У результаті виникає потреба у більш чіткому визначенні правового статусу інтернет-мемів та меж їх допустимого використання в медіапросторі.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Докінз Р. Егоїстичний ген. URL: https://knigogo.com.ua/chitati-online/egoyistychnyj-gen/

2. Денисюк Ж. З. Меметичність комунікативних практик в умовах розвитку цифрового інформаційного простору. *Вісник НАКККіМ*. 2021. № 1. С. 13-19. URL: https://bit.ly/3Denysiuk_mem

3. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/790 від 17 квітня 2019 року про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до деректив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#Text

4. Про авторське право і суміжні права: Закон України. Відомості Верховної Ради, 2023, № 57, ст. 22. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text

***Дубініна Дарина Юріївна***
*студ. 3-го курсу факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції) Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Кривенко Ю.В.*

## ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Право власності є важливим інститутом цивільного права, оскільки саме воно забезпечує особі можливість вільно володіти, користуватися і розпоряджатися своїм майном, проте в умовах війни реалізація цього права стає значно складнішою, адже з'являються додаткові ризики, пов'язані як із фізичним знищенням майна, так і з обмеженням доступу до нього. У зв'язку з цим особливого значення набуває питання ефективного захисту права власності, адже саме від наявності дієвих механізмів захисту залежить можливість відновлення порушених прав у таких складних умовах.

Захист права власності є сукупністю цивільно-правових механізмів, які, з одного боку, забезпечують належне використання майна та збереження прав власника без порушень, а з іншого боку, спрямовані на відновлення порушених відносин власності, усунення перешкод у їх реалізації та відшкодування шкоди, завданої власнику [5, с. 250].

Таким чином, захист права власності – це сукупність дій, спрямованих на недопущення його порушення або на відновлення вже порушеного, невизнаного чи оспорюваного права власності чи майнового інтересу особи. Відповідно до ч. 1 ст. 15 ЦК України [7] кожен має право на захист свого цивільного права у випадку його порушення, невизнання або оспорювання. Саме ці обставини виступають юридичними підставами для захисту права власності як одного з видів суб'єктивних цивільних прав.

Суб'єктами правовідносин у сфері захисту права власності виступають, з одного боку, власники майна, а також особи, які законно володіють ним на підставі договору чи закону і мають право вимагати захисту своїх порушених суб'єктивних прав. З іншого боку, це особи, чиї протиправні дії спричинили порушення цих прав. У таких правовідносинах об'єктом захисту є самі права на конкретні об'єкти власності, які можуть бути порушені іншими особами, у зв'язку з чим

цивільне законодавство передбачає різні способи їх захисту, що дають можливість особі відновити порушене або оспорюване право та забезпечити охорону своїх законних інтересів.

Забезпечення прав й свобод громадян стає особливо важливим у період дії спеціальних правових режимів, тобто під час надзвичайних обставин, коли нормальне функціонування держави та суспільства з різних причин порушується, зокрема в умовах запровадження воєнного стану [6, с. 222].

Воєнний стан – це правовий режим, який запроваджується на всій території держави або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи реальної загрози нападу, а також у випадках небезпеки для державної незалежності та територіальної цілісності країни. У зв'язку з цим виникає необхідність визначення особливостей обмеження та захисту права власності, зокрема щодо примусового вилучення майна для потреб держави [4].

Реквізиція майна в умовах війни має здійснюватися на чітко визначених правових підставах, бути обґрунтованою та мати тимчасовий характер, а також обов'язково супроводжуватися справедливим відшкодуванням його вартості. У зв'язку з цим доцільним є запровадження єдиної методики оцінки майна, що підлягає примусовому відчуженню, а також встановлення конкретних строків для повного і своєчасного відшкодування завданих власнику збитків [2, с. 116].

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII «військове командування разом із військовими адміністраціями має право відчужувати майно у фізичних та юридичних осіб для потреб національної безпеки. Таке вилучення передбачає видачу відповідного документа та надання компенсації відповідно до встановленого законом порядку» [4].

Водночас на практиці реалізація механізму відшкодування супроводжується значними труднощами. Дослідниці Ю. Воронцова та Д. Слободська аналізують основні юридичні й практичні проблеми, що виникають під час компенсації шкоди, завданої населенню внаслідок збройного конфлікту, і підкреслюють відсутність чітко врегульованої процедури. Крім того, вони звертають увагу на складнощі з виконан-

ням судових рішень, зумовлені відсутністю дієвого механізму стягнення активів із держави-агресора [1].

Правове регулювання права власності визначається нормами Цивільного кодексу України, який встановлює механізми відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів державної влади. Згідно зі статтею 1166 Цивільного кодексу України, «Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала» [7].

У період воєнного конфлікту захист права власності може реалізовуватися і за допомогою міжнародно-правових механізмів, зокрема через звернення до Європейського суду з прав людини. Практика суду, закріплює підхід, відповідно до якого будь-яке втручання держави у право власності повинно мати законні підстави, бути пропорційним і супроводжуватися наявністю ефективного механізму відшкодування.

Позасудовий захист права власності являє собою сукупність правових засобів, які дозволяють власнику захистити або відновити свої майнові права без звернення до суду. До таких форм належать самозахист, адміністративні процедури, альтернативні способи вирішення спорів та інші механізми, що не передбачають судового розгляду

Судовий захист виступає одним із ключових способів відновлення порушеного права власності, адже саме він забезпечує офіційне юридичне підтвердження правомочностей особи, їх реальне здійснення, а також дає можливість поновити порушені права, притягнути винних осіб до відповідальності та отримати відшкодування завданих збитків. В умовах воєнного стану роль судових механізмів посилюється, оскільки позасудові способи захисту часто виявляються недостатньо ефективними для повного відновлення прав власників [3, с. 6].

Станом на сьогодні діє державна програма компенсації за пошкоджене та знищене житло «єВідновлення», яка передбачає надання грошової допомоги або житлових сертифікатів громадянам для ремонту чи придбання нового житла замість втраченого, при цьому подання заяв також відбувається через цифрові сервіси, що значно спрощує процедуру.

Важливу роль відіграє й Державний реєстр пошкодженого та знищеного майна, у якому фіксується інформація про об'єкти, що зазнали руйнувань, адже саме ці дані є підставою для подальшого отримання компенсації та формування доказової бази. Крім того, створено міжнародний Реєстр збитків для України, який акумулює заяви постраждалих осіб і виступає елементом майбутнього компенсаційного механізму, що має забезпечити відшкодування за рахунок активів держави-агресора. Також на практиці застосовується механізм безоплатної правової допомоги, завдяки якому громадяни можуть отримати юридичну підтримку щодо захисту права власності, підготовки заяв, звернення до суду чи міжнародних інституцій. Додатково варто зазначити розвиток електронних сервісів у сфері державних реєстрів, що дозволяє відновлювати втрачені дані про право власності, отримувати витяги та підтвердження прав навіть за умов обмеженого доступу до фізичних установ.

У сукупності такі ініціативи формують комплексну систему захисту права власності, яка адаптується до умов воєнного стану та спрямована на максимальне спрощення доступу громадян до механізмів відновлення їхніх прав.

Отже, в умовах воєнного стану право власності підлягає обмеженням, зокрема через можливість примусового відчуження майна для потреб держави, що допускається лише на законних підставах із обов'язковою компенсацією. Реалізація захисту права власності ускладнюється фізичним знищенням майна, обмеженням доступу до нього та недосконалістю механізмів відшкодування збитків. Основними способами захисту залишаються судовий і позасудовий механізми, однак у воєнний період судовий захист є більш ефективним для відновлення порушених прав. Додатково функціонують державні та міжнародні механізми компенсації, цифрові сервіси подання заяв і реєстри пошкодженого майна, які забезпечують фіксацію збитків і є підставою для відшкодування.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Воронцова Ю., Слободська Д. Відшкодування збитків цивільному населенню внаслідок війни: які є проблеми. *Юридична газета*. 2024. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/

vidshkoduvannya-zbitkiv-civilnomu-naselennyu-vnaslidok-viyni-yaki-e-problemi.html.

2. Кучер В.О. Право власності в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2025. Випуск 90. С. 112-117.

3. Маньгора В.В., Пукалюк А.А. Захист права власності в умовах воєнного стану: виклики для України. *Наукові перспективи*. 2025. № 6 (60). С. 1-14.

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

5. Татьянченко С.А. Особливості захисту права власності, їх специфіка застосування до об'єктів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2024. С. 248-251.

6. Фігель Ю. О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Львівської комерційної академії.* 2015. Вип. 2. С. 222–230.

7. Цивільний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. *База даних «Законодавство України».* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15.

***Елісашвілі Ілля Володимирович***
*студ. 1 курсу магістратури*
*факультету судового та міжнародного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В.Г.*

## ФОРС-МАЖОР У РИМСЬКОМУ ПРАВІ ТА ЙОГО СУЧАСНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Воєнні події, що відбуваються на території України, суттєво вплинули на сферу приватноправових відносин, особливо у частині виконання договірних зобов'язань. У таких умовах особливої актуальності набуває інститут форс-мажору, який має глибоке історичне коріння, що бере початок ще з римського право.

У класичному римському праві поняття vis maior (непереборна сила) охоплювало надзвичайні, невідворотні обставини, які не залежали від волі боржника і унеможливлювали виконання зобов'язання [1]. До таких обставин відносилися природні катастрофи, війни, напади ворогів, пожежі та інші події, що не могли бути передбачені або відвернуті навіть за умови належної обачності.

Важливо, що римські юристи чітко відмежовували vis maior від випадку (casus) та вини (culpa). Ключовим наслідком настання *vis*

*maior* було звільнення боржника від відповідальності за невиконання зобов'язання за умови відсутності вини (*culpa*). Римські юристи також розмежовували випадок (*casus*) і непереборну силу (*vis maior*), підкреслюючи більш інтенсивний характер останньої. Загальне правило полягало в тому, що боржник звільнявся від відповідальності, якщо доводив, що невиконання зобов'язання сталося саме внаслідок vis maior. При цьому в окремих видах договорів (наприклад, зберігання) відповідальність могла зберігатися навіть за наявності випадку, але не непереборної сили.

Сучасне приватне право України та європейських держав значною мірою рецепіювало ці римські підходи. Поняття форс-мажору закріплене у цивільному законодавстві та пов'язується з такими ознаками – надзвичайність, невідворотність та причинно-наслідковий зв'язок між обставиною і невиконанням.

Сучасне цивільне законодавство України значною мірою успадкувало ці підходи. Відповідно до положень Цивільний кодекс України, особа звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо доведе, що це сталося внаслідок непереборної сили. На це безпосередньо вказує стаття 617 Цивільного кодексу України [2]. Воєнний стан, бойові дії, окупація територій та руйнування інфраструктури можуть визнаватися такими обставинами.

Окрім положень вітчизняного Кодексу, в цьому контексті правова база доповнюється Регламентом Торгово-промислової палати України щодо засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили). Відповідно до цього Регламенту визначаються підстави та процедуру отримання сертифіката про наявність обставин непереборної сили і перелік необхідних документів [3].

Водночас сучасне застосування форс-мажору не є автоматичним. Як і в римському праві, ключове значення має доведення причинно-наслідкового зв'язку між обставиною та неможливістю виконання зобов'язання. Сам факт існування війни не звільняє сторону від відповідальності, якщо вона могла виконати зобов'язання іншим способом.

Особливу роль у сучасних умовах відіграє принцип добросовісності (bona fides), який також походить із римського права. Судо-

ва практика виходить з того, що сторони повинні вживати всіх можливих заходів для мінімізації наслідків та повідомляти контрагентів про настання форс-мажорних обставин. Як зазначається в ключових висновках судової практики Верховного суду, в поточних умовах Торгово-промислова палата надає загальний офіційний лист без ідентифікуючих ознак конкретного договору для суб'єктів, який вони можуть додавати до свого повідомлення про неможливість виконання зобов'язання [4].

У контексті війни спостерігається також тенденція до розширеного застосування принципу справедливості (aequitas), який дозволяє судам гнучко підходити до оцінки ситуацій, що виникають у договірних відносинах.

Воєнні дії визнаються обставинами непереборної сили, однак їх застосування потребує доведення причинного зв'язку. Сучасна практика поєднує класичні римські підходи з принципами добросовісності та справедливості, а рецепція римського права дозволяє забезпечити стабільність правового регулювання навіть в умовах війни.

Таким чином, можна констатувати, що інститут vis maior, сформований у римському праві, не лише зберіг свою актуальність, але й набув нового змісту в умовах сучасних викликів. Його застосування сьогодні ґрунтується на поєднанні формальних критеріїв та оціночних категорій, що дозволяє забезпечити баланс інтересів сторін навіть у кризових ситуаціях.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Підопригора О.А., Харитонов Є.О. Основи римського приватного права. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
2. Цивільний кодекс України від 18.03.2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.
3. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) від 18.12.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0044571-14#Text
4. Судова практика Верховного Суду України. Форс-мажорні обставини в умовах воєнного стану. Від 14.10.2024 р. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/Prezent_fors_major_obstav_14_10_2024.pdf.

***Заборська Ксенія Андріївна***
*студ. 3 курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: д.ю.н., проф. Зубар В.М.*

## УЗУФРУКТ ЯК ПРОТОТИП СУЧАСНИХ РЕЧОВИХ ПРАВ КОРИСТУВАННЯ

Узуфрукт є одним із найдавніших інститутів речового права, витоки якого сягають класичного римського приватного права. Відповідно до визначення Павла, зафіксованого в Дигестах Юстиніана, узуфрукт – це право користуватися чужими речами та отримувати від них плоди зі збереженням субстанції речі [1, с. 285]. Попри свою багатовікову історію, цей інститут не втратив актуальності та виявляється прямим прообразом цілої низки сучасних речових прав користування, відомих як континентальному, так і вітчизняному праву.

Дослідження рецепції узуфрукту в сучасному праві має як теоретичне, так і практичне значення. Теоретичне полягає у з'ясуванні природи та сутності речових прав користування, їх місця в системі цивільного права. Практичне – у визначенні оптимальних правових механізмів регулювання відносин, пов'язаних із користуванням чужим майном, що є особливо важливим в умовах реформування цивільного законодавства України.

Узуфрукт у римському праві характеризувався сукупністю ознак, які й досі визначають природу сучасних речових прав користування: абсолютний характер (діяв проти всіх третіх осіб), похідний характер від права власності, строковість, особистий характер (як правило, пов'язувався з особою бенефіціара) та обов'язок зберігати субстанцію речі [2, с. 89]. Саме ця система ознак стала концептуальним фундаментом для подальшої кодифікації речових прав у європейських правових системах.

У Цивільному кодексі України речові права на чуже майно закріплено у Книзі третій. Серед них особливе місце посідає сервітут, емфітевзис та суперфіцій, кожен з яких містить структурні елементи, запозичені з римського узуфрукту. Зокрема, особистий сервітут (право користування – usus і право проживання – habitatio) є найближчим за змістом до узуфрукту, оскільки надає уповноваженій особі право ко-

ристуватися чужою річчю з отриманням плодів або без їх отримання [3, с. 214].

Порівняльний аналіз засвідчує, що рецепція узуфрукту в різних правових системах відбувалася по-різному. Французький Цивільний кодекс (Code civil) прямо закріплює узуфрукт як самостійний інститут (ст. 578–624). Германське цивільне уложення (BGB) реципіює його опосередковано – через інститут Nießbrauch (§ 1030–1089 BGB), що функціонально відповідає узуфрукту та надає правоволодільцю право користуватися річчю і вилучати її корисні властивості [4, с. 76]. В Україні окремого інституту «узуфрукт» в ЦК України не закріплено, проте елементи його змісту розпорошені між різними речовими правами.

Показово, що саме відсутність узуфрукту як самостійного інституту в українському цивільному праві породжує низку практичних проблем. Зокрема, виникають труднощі з правовим оформленням відносин довічного утримання з наданням права проживання, управління майном у спадкових правовідносинах, а також регулювання прав членів сім'ї власника житла [5, с. 43]. Практика Верховного Суду свідчить про необхідність системного вирішення цих питань, зокрема шляхом закріплення узуфрукту або аналогічного інституту в ЦК України.

Важливим аспектом є також цифровий вимір сучасного права. З розвитком цифрової економіки постає питання про можливість застосування конструкції речових прав, зокрема узуфрукту, до цифрових об'єктів – програмного забезпечення, криптоактивів, цифрового контенту. Хоча традиційний узуфрукт розроблявся стосовно тілесних речей, його функціональна модель – право користування та отримання вигід при збереженні об'єкта – може слугувати орієнтиром для конструювання нових правових форм у сфері цифрового майна [6, с. 118].

Таким чином, узуфрукт є не лише пам'яткою юридичної думки, а й живим джерелом ідей для сучасного речового права. Його структурні елементи знайшли відображення в особистих сервітутах, емфітевзисі та суперфіції вітчизняного права. Водночас відсутність узуфрукту як самостійного інституту в ЦК України є прогалиною, що потребує законодавчого вирішення. Доцільним вбачається запровадження в українське цивільне законодавство окремого інституту узуфрукту, що дозволить системно врегулювати відносини з використання чужого майна та забезпечить гармонізацію з європейськими правовими стандартами.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: підручник. 2-ге вид. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
2. Харитонов Є. О. Рецепція римського права: поняття та значення для сучасної цивілістики. Одеса: Фенікс, 2018. 312 с.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
4. Баур Ф., Штюрнер Р. Речове право Германії / Пер. з нім. А. Г. Скрипник. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 424 с.
5. Луць В. В. Речові права на чуже майно: теорія і практика. *Право України*. 2020. № 5. С. 38–52.
6. Майданик Р. А. Речові права на цифрові об'єкти: виклики цивілістичної доктрини. *Університетські наукові записки*. 2023. № 2. С. 110–125.

***Забудько Анастасія Сергіївна***
*студ. 3 курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н, доц. Завальнюк С.В.*

## ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ТИМЧАСОВО – ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ: ВИКЛИКИ ТА ПРАВОВІ РІШЕННЯ

В умовах триваючої збройної агресії проти України та тимчасової окупації частини її території особливого значення набуває питання належного забезпечення і ефективного захисту права власності.

Право власності є одним із ключових елементів правової системи держави та виступає важливою гарантією стабільності суспільних відносин. Фундаментальні засади права власності закріплені на конституційному рівні, зокрема, статтею 41 Конституції України зазначено, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. При цьому чітко визначено, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а право приватної власності є непорушним. У свою чергу примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості[1].

Актуальність питання значущості інституту права власності в Україні додатково зростає на тлі сучасних соціально-економічних

змін, зокрема у процесі реформування земельних відносин, розвитку приватизаційних механізмів та адаптації правової системи до умов воєнного стану. Сукупність цих факторів обумовлює необхідність посиленої уваги до гарантій захисту майнових прав, особливо в умовах тимчасової окупації окремих територій держави.

У науковому дискурсі питання права власності на нерухоме майно в умовах воєнного стану постає як багатогранна проблема. Зокрема, О. В. Дзера наголошує, що право власності зберігається навіть за втрати фактичного контролю над об'єктом, проте головним викликом залишається гарантування його належного захисту та подальшого відновлення [5, ст. 259-262].

Слід зауважити, що важливим нормативним-правовим актом у сфері врегулювання питань, пов'язаних із реалізацією та захистом права власності на тимчасово окупованих територіях, має Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Зокрема, ст. 11 зазначеного Закону визначено основні гарантії збереження права власності та встановлено особливості правового режиму майна, що знаходиться на тимчасово-окупованих територіях. Відповідно до її положень, держава Україна забезпечує охорону права власності навіть в умовах тимчасової окупації, підкреслюючи безперервність дії національного законодавства.

Водночас законодавець окремо наголошує, що незалежно від обставин, пов'язаних із вимушеним переміщенням осіб або набуттям ними спеціального правового статусу, їхні майнові права не припиняються і підлягають належному захисту. Це має особливе значення для громадян, які були змушені залишити тимчасово окуповані території, але зберігають права на належне їм майно. Крім того, встановлюється спеціальний порядок здійснення правочинів щодо нерухомого майна, розташованого на зауважених територіях: на тимчасово-окупованій території будь-який правочин щодо нерухомого майна, вчинений з порушенням вимог цього Закону, інших законів України, вважається недійсним з моменту вчинення і не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю. Таким чином, норми статті 11

Закону спрямовані на забезпечення стабільності майнових відносин, гарантування прав власників і формування правових передумов для подальшого відновлення територіальної цілісності України[2].

Особливої уваги набуває питання відшкодування шкоди, завданої внаслідок пошкодження або знищення нерухомого майна під час збройної агресії. Як наголошує Р. А. Майданик, сучасні виклики вимагають трансформації підходів до захисту речових прав, зокрема через спрощення процедур підтвердження права власності та впровадження спеціальних механізмів компенсації[6, ст. 139-140]. У цьому контексті важливу роль відіграє Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України»[3]. Його прийняття стало необхідним кроком у відповідь на масштабні руйнування житлового фонду та інших об'єктів нерухомості, а також спрямоване на створення дієвого механізму відновлення порушених майнових прав громадян.

Важливим елементом механізму відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії, є чітко визначена процедура розгляду питань щодо надання компенсації, яка закріплена у відповідних положеннях законодавства. Зокрема, ключову роль у цьому процесі відіграє передбачена статтею 3 вищезазначеного закону Комісія з розгляду питань щодо надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна. Комісія створюється при виконавчих органах місцевих рад або військових адміністраціях і має консультативно-дорадчий характер.

Основними повноваженнями Комісії є розгляд заяв про надання компенсації, прийняття рішень щодо її надання або відмови, а також надання консультацій громадянам. Крім того, законом передбачено, що Комісія має право витребовувати необхідні документи та інформацію від інших органів і установ, що є особливо важливим в умовах втрати документів через бойові дії[3].

Наступним важливим елементом є безпосередній механізм надання компенсації за знищене нерухоме майно, який передбачений ст. 8 вищезазначеного закону. Передбачено кілька альтернативних спо-

собів її отримання, що дозволяє врахувати індивідуальні потреби постраждалих осіб. Зокрема, компенсація може надаватися у грошовій формі для будівництва нового житла, у вигляді фінансування придбання нерухомості із використанням житлового сертифіката або шляхом надання відновленого житла в межах державних чи місцевих програм. При цьому слід зауважити, що особа має право самостійно обрати найбільш прийнятний для себе варіант, що свідчить про орієнтацію законодавця на забезпечення реального захисту інтересів постраждалих.

Окремого аналізу заслуговує механізм використання житлового сертифіката як одного з основних інструментів отримання компенсації. Такий сертифікат надає право на фінансування придбання нового житла, при цьому особа самостійно обирає об'єкт нерухомості, який відповідає її потребам. Водночас закон встановлює певні обмеження, зокрема щодо територій, де може бути придбане житло, а також щодо забудовників, що має на меті запобігти зловживанням[3].

Важливим аспектом є також визначення кола осіб, які мають пріоритетне право на отримання компенсації. Зокрема, ст. 9 вищезазначеного закону передбачено вичерпний перелік осіб, які мають пріоритетне право на отримання компенсації, до них належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю, мобілізовані особи, багатодітні сім'ї та внутрішньо переміщені особи. При цьому пріоритетне право поширюється лише на один об'єкт нерухомості, що забезпечує більш справедливий розподіл ресурсів[3].

Окрім компенсації за знищене майно, закон передбачає також механізми відшкодування шкоди у разі пошкодження нерухомості, що передбачено ст. 10 вищезазначеного Закону. У таких випадках компенсація може надаватися у формі проведення відновлювальних робіт, надання коштів для їх здійснення або відшкодування витрат, вже понесених власником. Це дозволяє забезпечити більш гнучкий підхід до вирішення проблеми, оскільки не всі об'єкти потребують повної заміни, а можуть бути відновлені[3].

Загалом аналіз зазначених норм дає підстави для висновку, що законодавець сформував комплексний механізм відшкодування шкоди, який охоплює як організаційні, так і матеріально-правові аспекти.

Він спрямований не лише на компенсацію втрат, але й на поступове відновлення житлового фонду та забезпечення соціальної стабільності. Водночас ефективність його реалізації значною мірою залежить від належного функціонування відповідних органів, достатнього фінансування та подальшого вдосконалення правозастосовної практики.

Практичне застосування наведених норм знаходить своє відображення у судовій практиці, зокрема у постанові Верховного Суду від 02.04.2025 у справі № 201/9106/24. У цій справі Маріупольська міська рада звернулась до суду із заявою про встановлення факту володіння нежитловою будівлею на праві комунальної власності у зв'язку з втратою правовстановлювальних документів внаслідок бойових дій та окупації міста Маріуполя. Заявник обґрунтовував свої вимоги неможливістю відновлення відповідних документів у позасудовому порядку через втрату доступу до архівів і фактичний контроль території іншою державою.

Суди першої та апеляційної інстанцій відмовили у відкритті провадження, вважаючи, що у даному випадку має місце спір про право, який не може розглядатися в порядку окремого провадження. Верховний Суд загалом погодився з висновком про неправильний спосіб захисту порушеного права, однак уточнив правову природу таких вимог. Суд зазначив, що у випадку втрати правовстановлювальних документів належним способом захисту є звернення з позовом про визнання права власності відповідно до статті 392 Цивільного кодексу України, яка є спеціальною нормою для регулювання подібних правовідносин. При цьому суд підкреслив, що рішення про визнання права власності не створює це право, а лише підтверджує його наявність, якщо воно було набуте раніше на законних підставах.

Таким чином, Верховний Суд фактично наголосив на необхідності правильного обрання процесуальної форми захисту порушеного права в умовах втрати документів через воєнні дії та окупацію. Зазначена правова позиція має важливе значення для формування єдиної судової практики, оскільки демонструє, що навіть в умовах надзвичайних обставин, пов'язаних із збройною агресією, захист права власності здійснюється у межах чітко визначених законом процедур. Це, у свою

чергу, забезпечує стабільність правозастосування та додаткові гарантії для власників майна, які втратили документи, але не втратили саме право власності[4].

Отже, аналіз законодавства та судової практики свідчить про те, що в умовах тимчасової окупації та втрати правовстановлювальних документів право власності не припиняється, а підлягає належному захисту з боку держави. Водночас ефективність такого захисту значною мірою залежить від правильного обрання способу судового захисту, що підтверджується позицією Верховного Суду. Це дозволяє забезпечити баланс між стабільністю майнових відносин і реальними викликами, спричиненими збройною агресією, та створює правові передумови для подальшого відновлення порушених прав власників.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4292

2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18/conv#n61

3. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#n147

4. Судова практика: спори про землю та майно на окупованих/деокупованих територіях. *Юридична газета – онлайн версія*. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/sudova-praktika-spori-pro-zemlyu-tamayno-na-okupovanihdeokupovanih-teritoriyah.html

5. Дзера О.В., Кузнєцова Н.С. Цивільне право України. URL: https://duikt.edu.ua/uploads/l_947_69687759.pdf

6. Майданик Р.А. Принципи речового права в умовах оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства України. Шерешевські цивілістичні читання: захист прав приватної особи в умовах війни: матеріали Всеукр. наук. конф. (Одеса, 3 груд. 2025 р.). Одеса, 2025. С. 139-152.URL: https://hdl.handle.net/11300/32318

***Завальнюк Анастасія Миколаївна***
*студ. 1 курсу магістратури факультету судового та міжнародного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В.Г.*

## АКТУАЛЬНІСТЬ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Значення принципів цивільного права сьогодні проявляється в тому, що вони формують основу взаємодії учасників цивільних правовідносин і визначають загальні підходи до їх регулювання. В умовах воєнного стану в Україні їх роль ще більше посилюється, оскільки зростає потреба у стабільності та передбачуваності правового регулювання. Ці принципи відображають сутність цивільного права та пов'язані з особливостями його застосування. Вони сприяють правильному тлумаченню правових норм у конкретних ситуаціях.

Формування України як незалежної та суверенної правової держави, орієнтованої на цінності громадянського суспільства, демократичні перетворення та розвиток ринкової економіки, зумовило утвердження пріоритету людини та її інтересів у діяльності держави. Згідно з Основним законом держави, життя і здоров'я людини, її честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються найвищою соціальною цінністю в Україні [1, ст. 3]. Саме права, обов'язки людини та їх гарантії формують зміст і визначають напрям діяльності держави.

Принципи права закріплені як джерело цивільного законодавства у ст. 3 Цивільного кодексу України, що свідчить про їх фундаментальну роль у регулюванні цивільних відносин. До них належать: неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя фізичної особи; неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, передбачених виключно законом; свобода договору; свобода підприємницької діяльності; судовий захист цивільного права у разі його порушення; справедливість, добросовісність та розумність [3].

З огляду на зазначене, особливої уваги потребує характеристика основних принципів цивільного права, які не лише відображають сутність цієї галузі, а й визначають практику її застосування в умовах сучасних викликів.

Принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя фізичної особи гарантує недоторканність приватної та сімейної сфери людини. Його зміст полягає у забороні необґрунтованого збору та поширення інформації про особу без її згоди. Кожна фізична особа має право самостійно визначати межі доступу до своїх персональних даних та приватної інформації [2, ст. 8]. В умовах підвищеної ролі інформаційної безпеки особливого значення набуває недопущення несанкціонованого доступу до персональних даних, що забезпечує збереження приватності як елемента правової стабільності.

Принцип неприпустимості позбавлення права власності спрямований на гарантування стабільності майнових прав особи [3, ст. 321]. У період дії воєнного стану можливе примусове відчуження або вилучення майна для потреб держави, що здійснюється за рішенням уповноважених органів у встановленому законом порядку. При цьому законодавство розрізняє випадки попереднього або наступного відшкодування вартості майна, а також ситуації, коли відшкодування не здійснюється, зокрема у разі застосування санкцій до осіб, пов'язаних із агресією проти України [4].

Принцип свободи договору означає право сторін самостійно визначати умови договору, його зміст і форму. Сторони є вільними у виборі контрагента та виду договірних відносин. Умови договору встановлюються за взаємною згодою, якщо інше не передбачено законом. Разом із тим свобода договору обмежується імперативними нормами права [3, ст. 627]. У сучасних умовах виконання договірних зобов'язань часто залежить від об'єктивних обставин, що впливають на можливість належного виконання умов договору та потребують гнучкого застосування механізмів договірного регулювання.

Принцип свободи підприємницької діяльності гарантує право особи самостійно обирати вид господарської діяльності. Підприємницька діяльність допускається за умови, що вона не заборонена законом. Держава забезпечує рівні умови для всіх суб'єктів господарювання. Обмеження цієї свободи можливі лише на підставі закону та з метою захисту суспільних інтересів [1, ст. 42].

Принцип судового захисту цивільного права гарантує кожній особі можливість звернення до суду у разі порушення її прав або ін-

тересів. Судовий захист є універсальним способом відновлення порушених прав. Жодна особа не може бути позбавлена права на судовий захист [1, ст. 55]. Проте, з урахуванням сучасних умов здійснення правосуддя застосовуються адаптовані процесуальні механізми, що забезпечують безперервність здійснення правосуддя.

Принцип справедливості, добросовісності та розумності є загальною засадою цивільного права. Учасники цивільних правовідносин зобов'язані діяти чесно та добросовісно. Забороняється зловживання цивільними правами та формальне використання норм права. Цей принцип застосовується при тлумаченні норм і вирішенні спорів, що зумовлює підвищені стандарти оцінки поведінки учасників.

Актуальність порушеної проблематики зумовлена сучасним станом суспільних відносин, що характеризується появою нових соціальних та правових викликів в умовах особливого правового режиму. Це обумовлює необхідність глибшого розуміння змісту принципів цивільного права та їх належного застосування у процесі вирішення практичних питань, які виникають у громадян. У цьому контексті особливої ваги набуває здатність принципів цивільного права адаптуватися до змін суспільного життя та забезпечувати стабільність правового регулювання навіть за умов підвищеної динаміки соціальних процесів. Їх практичне значення полягає у формуванні єдиних підходів до вирішення цивільно-правових спорів та гарантуванні справедливого балансу інтересів учасників правовідносин.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Цивільний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

4. Закон України «Про санкції». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text

***Загоруєва Єлизавета Олегівна***
*студ. 3 курсу факультету цивільної та*
*господарської юстиції Національного університету*
*«Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: доктор філософії Шамота О.В.*

## ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОГОВОРІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ

Розвиток цифрової економіки в Україні зумовлює трансформацію традиційних інститутів цивільного права, де особливе місце посідає електронний договір як основний інструмент дистанційної взаємодії суб'єктів. Законодавець закріпив принцип прирівнювання електронної форми правочину до письмової у Цивільному кодексі України, що формально забезпечує юридичну рівноправність електронних договорів з письмовими, хоча їхнє повноцінне функціонування у цивільному обороті реалізується лише за наявності відповідних електронно-документних і підписних гарантій. Водночас стрімкий розвиток технологій випереджає нормативне регулювання, що спричиняє виникнення практичних і доктринальних проблем у сфері доказування та виконання таких правочинів.

Нормативну основу укладення електронних договорів становлять закони України «Про електронну комерцію» [3] та «Про електронні документи та електронний документообіг» [1], які визначають порядок акцепту оферти, вимоги до електронного документа та його юридичну силу. Крім того, Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [2] регламентує механізми ідентифікації сторін і застосування електронного підпису. Сукупність цих актів формує правову модель функціонування електронних правочинів у цифровому середовищі.

У контексті цивільного права електронний договір слід розглядати не просто як технічний засіб комунікації, а як специфічну форму реалізації свободи договору, передбаченої статтею 6 Цивільного кодексу України. Ключовий цивілістичний аспект полягає у забезпеченні належної ідентифікації суб'єктів та автентичності їхнього волевиявлення, що є фундаментом дійсності будь-якого правочину. Оскільки

стрімка цифровізація трансформує традиційні уявлення про письмову форму документа, виникає необхідність чіткої адаптації положень статей 205 та 207 ЦКУ до особливостей електронного документообігу. Це дозволить усунути правову невизначеність, забезпечити стабільність цивільного обороту та гарантувати ефективний судовий захист прав учасників дистанційних правовідносин у разі виникнення спорів.

Проблематика доказування електронних договорів наочно проявляється у судовій практиці щодо стягнення заборгованості за дистанційно укладеними кредитними договорами. Показовим у цьому контексті є рішення у справі № 373/2301/25, розглянутій Переяславський міськрайонний суд Київської області 27 лютого 2026 року за позовом ТОВ «Бізнес Позика» до позичальника про стягнення заборгованості за електронним кредитним договором [4]. У зазначеній справі суд детально проаналізував механізм укладення договору шляхом обміну електронними повідомленнями та застосування одноразового ідентифікатора відповідно до ст. 12 Закону України «Про електронну комерцію», що дозволило встановити факт належного волевиявлення сторін.

Суд виходив із того, що відповідно до статей 205, 207 та 639 ЦК України [5] правочин, укладений за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем, прирівнюється до письмової форми, якщо воля сторін належним чином зафіксована. Електронний договір був підписаний відповідачкою шляхом використання одноразового ідентифікатора, а факт перерахування кредитних коштів підтверджувався електронною довідкою про здійснену транзакцію. Таким чином, суд визнав належними та допустимими електронні докази, що підтверджують як факт укладення договору, так і факт його часткового виконання.

Особливість цієї справи полягає в тому, що відповідач не скористався правом подати відзив і не заперечував автентичність електронного підпису чи сам факт укладення договору. За таких умов тягар доказування, передбачений ст. 81 ЦПК України [6], покладався на позивача, який надав суду електронну версію договору, графік платежів, розрахунок заборгованості та підтвердження переказу коштів. Судова оцінка цих матеріалів засвідчує, що за наявності технічної фіксації дій користувача в інформаційній системі та підтвердження фінансової операції електронний договір має повну доказову силу.

Аналіз судової практики та чинного законодавства дозволяє виділити ключову проблему: відсутність у ЦК України та спеціальних законах уніфікованого стандарту технічного підтвердження цілісності електронного договору при його поданні до суду. Як засвідчує справа № 373/2301/25, суди часто змушені оцінювати достатність доказів (ідентифікаторів, довідок про транзакції) на власний розсуд, що створює правову невизначеність щодо допустимості таких матеріалів у разі заперечення їхньої автентичності стороною.

Для подолання цих труднощів пропонується внести зміни до ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», законодавчо закріпивши статус «паперового відтворення» електронного договору. Необхідно визначити чіткий механізм засвідчення паперових копій суб'єктами, що володіють інформаційними системами, в яких укладався правочин. Це дозволить усунути процесуальний бар'єр між цифровим оригіналом та його фізичним поданням у судовому засіданні.

Окрім того, вбачається за доцільне доповнити ст. 207 ЦК України нормою про обов'язкове застосування часової мітки для всіх видів електронних підписів, включаючи одноразові ідентифікатори. Це забезпечить неможливість зміни змісту договору після його підписання та гарантуватиме цілісність волевиявлення сторін. Також на рівні судової практики доцільно запровадити стандарт надання «технічного протоколу підписання», який має містити лог-дані ідентифікації користувача як обов'язковий додаток до електронного доказу.

Отже, вирішення проблем доказування та виконання електронних договорів потребує переходу від декларативного прирівнювання форм правочинів до детального регламентування техніко-юридичних процедур їх верифікації. Впровадження запропонованих змін забезпечить стабільність цивільного обороту та посилить захист прав учасників дистанційних правовідносин.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text

2. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text

3. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text

4. Рішення Переяславського міськрайонного суду Київської області від 27.02.2026 у справі № 373/2301/25 (провадження № 2/373/134/26) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134436567

5. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

6. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

***Згама Єгор Сергійович***

*студ. 1-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. С.В. Завальнюк*

## ПРОБЛЕМАТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗОВУ ПРО ВИЗНАННЯ ПРАВА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Однією з фундаментальних гарантій реалізації суб'єктивних цивільних прав є можливість їх ефективного судового захисту. У системі способів захисту цивільних прав важливе місце займає визнання права як самостійний юридичний механізм усунення правової невизначеності щодо належності суб'єктивного права певній особі. Такий спосіб захисту прямо передбачений положеннями Цивільного кодексу України, який встановлює можливість судового захисту цивільного права шляхом його визнання. Відповідно до ст. 16 ЦК України одним із способів захисту цивільних прав є визнання права. Зазначена норма закріплює можливість судового підтвердження існування суб'єктивного права у випадках, коли воно оспорюється або не визнається іншими особами. Особливе значення у цьому контексті має ст. 392 ЦК України, яка передбачає можливість звернення до суду з позовом про визнання права власності. Цей спосіб захисту використовується у випадках, коли власник майна звертається до суду з вимогою підтвердити належність йому відповідного права. Зокрема, такий позов може бути заявлений у ситуаціях, коли право власності оспорюється або не визнається іншою

особою, а також тоді, коли власник втратив документ, що підтверджує його право на майно.

Позов про визнання права виконує особливу функцію у механізмі цивільно-правового захисту, оскільки його метою є не стільки відновлення порушеного права шляхом примусу до виконання певних дій, скільки усунення правової невизначеності щодо існування або належності суб'єктивного права. Така специфіка обумовлює особливості правової природи відповідного позову, а також проблеми його застосування у правозастосовній практиці.

У науковій літературі трапляються різні підходи до характеристики правової природи позову про визнання права власності. Дослідники виділяють щонайменше три основні концепції. По-перше, цей позов розглядають як допоміжний елемент, який супроводжує віндикаційний позов і служить для усунення сумнівів щодо належності спірного майна певному власнику. По-друге, його ототожнюють із різновидом негаторного позову, оскільки він має на меті усунення перешкод у реалізації права власності, створених діями або бездіяльністю інших осіб. По-третє, позов про визнання розглядають як самостійний правовий механізм захисту, який здатен функціонувати незалежно та забезпечувати правову визначеність щодо належності суб'єктивного права [3, с. 168-169]. Зазначене демонструє багатофункціональність і неоднозначність правової природи позову про визнання, а також про те, що його застосування має враховувати конкретні обставини справи, характер порушеного права та обраний спосіб судового захисту. У практичному сенсі це означає, що жодна з концепцій не може вважатися універсальною, адже доцільність застосування тієї чи іншої моделі визначається індивідуально, виходячи з правової природи спірних відносин та специфіки порушення.

І. Дзера визначає позов про визнання права власності як правовий інструмент, який застосовується у ситуаціях, коли між позивачем та відповідачем відсутні зобов'язально-правові відносини і спір стосується конкретно визначеної речі [1, с. 20]. Водночас І.М. Панченко наголошує на двоїстій природі цього позову, оскільки він може мати як речово-правовий, так і зобов'язально-правовий характер залежно від виду спірних правовідносин [4, с. 179].

Деякі автори науково обґрунтовують універсальність цього способу, зазначаючи, що він не обмежується виключно речово-правовими відносинами, а може застосовуватися у різних категоріях цивільних спорів, оскільки академічна класифікація способів юридичного захисту має виходити не лише з об'єкта спірних відносин, а й з функціонального змісту способу захисту прав [10, с. 35].

Як слушно зауважує О.О. Кот, традиційне віднесення позову про визнання права власності до речово-правових способів захисту є значною мірою умовним. Зазначене пояснюється тим, що визнання права є універсальним способом захисту, прямо передбаченим п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК України, і може застосовуватися для захисту будь-якого суб'єктивного цивільного права, а не лише права власності. Крім того, реалізація будь-якого речово-правового способу захисту передбачає доведення належності спірного майна власнику, тому елемент підтвердження (визнання) права фактично присутній у кожній речово-правовій вимозі [2, с. 333]. З огляду на це позов про визнання права власності можна розглядати не лише як самостійний речово-правовий спосіб захисту, а й як універсальний інструмент усунення правової невизначеності щодо належності суб'єктивного права. Подібний підхід відображено і у практиці Великої Палати Верховного Суду, яка зазначає, що спосіб захисту, передбачений ст. 392 ЦК України, може застосовуватися не тільки у речово-правових, а й у зобов'язальних правовідносинах, якщо інші механізми захисту не забезпечують ефективного відновлення порушеного права. При цьому наявність між сторонами договірних чи інших правовідносин сама по собі не виключає застосування загальних способів судового захисту цивільних прав [6].

Аналіз судової практики дозволяє виділити кілька основних проблем застосування позову про визнання права.

Насамперед, відмітимо, що складним є питання визначення факту оспорювання або невизнання права. Судова практика Верховного Суду чітко встановлює, що позов про визнання права власності може бути пред'явлено лише тоді, коли право оспорюється або не визнається іншою особою**.** Інакше, у відсутності реального спору, підстав для застосування цього способу захисту немає. Так, у постанові Верхов-

ного Суду від 21 березня 2018 року у справі № 760/14438/15-ц зазначено, що стаття 392 ЦК України не породжує право власності, а лише підтверджує вже наявне право власності, якщо воно оспорюється або не визнається відповідачем [7]. У справі № 905/494/18 Верховний Суд відмовив у задоволенні позову про визнання права власності саме через відсутність доказів того, що відповідач оспорював чи не визнавав право позивача, попри втрату правовстановлюючих документів. У такому випадку немає підстав для визнання права, оскільки відсутній реальний спір щодо права [8].

Крім того, проблемним є визначення належного способу захисту. Зокрема, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 14.11.2018 р. у справі № 183/1617/18 суд звернув увагу на те, що у деяких випадках позов про визнання права власності є неефективним, оскільки власник може реалізувати свої права більш ефективно через застосування інших способів захисту, наприклад, віндикаційного позову, якщо майно незаконно у володінні іншої особи. У таких випадках суд зазначив, що вимога про витребування майна з незаконного володіння відповідає речово-правовому характеру захисту прав власника, а не вимога про визнання права [5].

Також значні труднощі виникають у процесі доказування виникнення права. Позивач повинен довести юридичні факти, що підтверджують виникнення відповідного права, що у деяких випадках є складним, особливо за відсутності правовстановлюючих документів. підтвердити посиланнями на судову практику тільки реальну з посиланнями. Судова практика підтверджує, що позивач повинен не лише навести факти оспорювання або невизнання, а й довести наявність самого права, яке він вимагає визнати. Наприклад, у постанові у справі № 905/494/18 Верховний Суд вказав, що позивач не довів факту, що відповідач ставить під сумнів наявність права власності позивача, навіть за умови втрати правовстановлюючого документа. Це, за висновком суду, було достатньою підставою для відмови у задоволенні позову через відсутність доказів оспорювання/невизнання права [9].

Отже, позов про визнання права є самостійним способом захисту цивільних прав, спрямованим на усунення правової невизначено-

сті щодо належності суб'єктивного права певній особі, застосування якого можливе лише за наявності спору про право або факту невизнання чи оспорювання такого права іншою особою. Водночас ефективність використання цього способу захисту залежить від правильного визначення належного способу захисту та належного доведення юридичних фактів, що підтверджують виникнення відповідного права. Судова практика свідчить, що позов про визнання права не створює нове право, а лише підтверджує вже існуюче право за наявності достатніх доказів.

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Дзера І. Деякі питання визнання права власності за статтею 392 Цивільного кодексу України. *Підприємництво, господарство і право.* 2018. № 5. С. 19–24.
2. Кот О.О. Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2017. 550 с.
3. Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав: монографія / за заг. ред. академіків НА-ПрН України О.Д. Крупчана та В.В. Луця. К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. 400 с.
4. Панченко І.М. Визнання права власності як спосіб захисту цивільних прав: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2016. 204 с.
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14 листопада 2018 року у справі № 183/1617/16. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81574015
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.12.2021 р. у справі № 344/16879/15-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102221949
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21 березня 2018 року у справі № 760/14438/15-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/73438185
8. Постанова ВС у складі суддів КГС від 13 травня 2019 р. у справі № 905/494/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81785420
9. Постанова ВС у складі суддів КГС від 13 травня 2019 р. у справі № 905/494/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81785420
10. Романюк Я.М., Бурлай О.Є. Позов про визнання права власності, віндикаційний та негаторний позови: деякі проблеми практичного застосування. Вісник Верховного Суду України. 2012. № 8. С. 34–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvsu_2012_8_10

***Зелінченко Анастасія Олегівна***
*студ. 4-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доцент Мазуренко С.В.*

## ПЕРЕКЛАДАЧ ТВОРУ ЯК СУБ'ЄКТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Питання визначення обсягу та змісту авторських прав перекладача як самостійного суб'єкта авторського права є складним і водночас особливо актуальним у сучасних умовах глобалізації. Це зумовлюється тим, що перекладання фактично розповсюджує оригінал твору на міжнародну аудиторію та робить первісний твір більш впізнаваним та популярним.

Перекладач не лише відтворює зміст оригінального твору, а й здійснює творчу діяльність, у результаті якої виникає новий об'єкт авторського права, а саме переклад. Тому для належного визначення правового статусу перекладача необхідно дослідити такі аспекти, як характер перекладу як об'єкта правової охорони, а також наявність чи відсутність правовідносин між перекладачем і автором первісного твору, що може впливати на обсяг реалізації прав перекладача.

Перш за все слід зазначити, що саме вважається перекладом і чи підпадає зазначена категорія під авторське право. Так, відповідно до ч. 1 ст. 17 ЗУ «Про авторське право і суміжні права» похідний твір слід розуміти як результат творчої трансформації вже існуючого твору, що здійснюється без порушення прав його автора, зокрема шляхом перекладу на іншу мову або іншої креативної переробки оригіналу [2].

Вищезазначена норма відносить переклад тексту до похідного твору. Слід акцентувати увагу на п. 13 ч. 1 ст. 6 ЗУ «Про авторське право і суміжні права», з якого чітко випливає, що похідний твір підпадає під об'єкт авторського права [2]. Отже, переклад тексту є об'єктом авторського права при дотриманні певних вимог.

Перекладач твору належить до вторинних суб'єктів авторського права, оскільки його діяльність базується на вже існуючому оригінальному творі. На відміну від автора оригінального твору, який є первинним носієм авторських прав, перекладач набуває права лише на ство-

рений ним переклад як результат власної творчої переробки. У зв'язку з цим обсяг його прав є більш обмеженим.

У випадку перекладу твору, що охороняється авторським правом, перекладач повинен отримати згоду автора оригінального твору, адже саме автору належить виключне право дозволяти переклад, а також подальше оприлюднення чи інше використання такого результату. Відповідно, якщо перекладач має намір не лише створити переклад, але й поширювати його шляхом, наприклад, публікування, то це потребує окремого дозволу. Такий дозвіл, як правило, оформлюється у вигляді ліцензійного договору з визначенням обсягу переданих прав на об'єкт авторського права.

Оскільки перекладач твору, незважаючи на те, що він є специфічним та вторинним суб'єктом авторського права, він має особисті немайнові на майнові права.

До особистих немайнових прав належать, зокрема, право на визнання особи перекладача як автора відповідного перекладу, право на зазначення його імені під час використання твору, а також право на збереження цілісності й недоторканності тексту перекладу, що виключає його спотворення чи інше неправомірне втручання.

Водночас майнові права перекладача охоплюють виключні повноваження щодо використання перекладу, включаючи право дозволяти або забороняти його відтворення, розповсюдження, публікацію та інші форми використання. До цієї ж категорії належить право на одержання винагороди за використання перекладу.

Слід мати на увазі, що майнові права на переклад твору існує протягом чинності авторського права на первісний оригінальний твір, оскільки переклад вважається похідним, а отже залежним від первісного твору.

Слід мати на увазі, що перекладач твору захищає свої права через реєстрацію перекладу твору. Так, Наказ Міністерства економіки України від 16.08.2023 №11319 встановлює порядок подання та розгляду заяв щодо державної реєстрації авторського права на твір, а також заяв про реєстрацію договорів, пов'язаних із такими правами, з подальшим внесенням відповідних відомостей до Державного реєстру свідоцтв

про реєстрацію авторського права на твір і Державного реєстру договорів у цій сфері [3].

Питання належності майнових прав інтелектуальної власності на переклад як похідний твір набуває особливого значення у випадках, коли переклад створюється на замовлення, зокрема видавництва, що володіє правами на оригінальний твір. Надання перекладачеві дозволу на здійснення перекладу саме по собі не означає автоматичного переходу майнових прав на результат перекладацької діяльності до замовника.

Відповідно до ч. 2 ст. 430 Цивільного кодексу України, майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належать творцеві такого об'єкта та замовникові спільно, якщо інше не встановлено договором [1].

Таким чином, у разі відсутності спеціальних умов у договорі, майнові права на переклад розподіляються між перекладачем і замовником на засадах спільності. Водночас практика договірного регулювання свідчить про прагнення замовників, зокрема видавництв, забезпечити виключний характер своїх прав на використання перекладу. Це досягається шляхом включення до договору положень про відчуження або передачу виключних майнових прав перекладачем [5, с. 17].

З огляду на вищевикладене, слід звернути увагу, що існує судова практика, яка свідчить, що виключні права перекладача на здійснений переклад прописуються в договорі. Так, відповідно до рішення Галицького районного суду м. Львова у справі №461/8589/24 від 27.01.2025 судом було встановлено, що між перекладачем та видавництвом було укладено авторський договір, відповідно до якого перекладач створив переклад твору та передав видавцю виключні майнові права на його використання строком на п'ять років. Водночас, попри належне виконання перекладачем своїх зобов'язань, зокрема створення та передачу перекладу, відповідач не виконав обов'язок щодо виплати винагороди, передбаченої договором.

Дане судове рішення показує, що передача майнових прав не звільняє замовника від виконання зустрічного обов'язку, а саме виплати винагороди перекладачу. Невиконання такого обов'язку кваліфіку-

ється як порушення авторського договору, навіть за умови фактичного використання твору [4].

Таким чином, узагальнюючи як теоретичні положення, так і проаналізовану судову практику, можна дійти висновку, що правовий режим перекладу як похідного твору характеризується поєднанням двох ключових елементів: первинної належності прав перекладачеві та визначальної ролі договору у їх подальшому розподілі. При цьому судова практика визначає, що навіть за умови передачі виключних майнових прав, перекладач зберігає право на належну винагороду, а її невиплата розглядається як істотне порушення прав перекладача як суб'єкта авторського права.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15

2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2811-20

3. Про затвердження Порядку державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються майнових прав на твір: Наказ; Міністерство економіки від 16.08.2023 № 11319. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z1760-23

4. Рішення Галицького районного суду м. Львова №461/8589/24 від 27.01.2025. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124690344

5. Афонін О. В., Харченко О. М., Руденко І. С. Авторське право у видавничій справі в питаннях і відповідях. Нора-Друк. 2010. С. 80. URL: https://nora-druk.com/Avtorske_vers.pdf

***Іванчук Любов Михайлівна***

*студ. 3 курсу Центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ АЛГОРИТМІЧНИХ РІШЕНЬ У ДОГОВІРНИХ ВІДНОЧИНАХ

Сьогодні важко уявити сучасний бізнес без автоматизації, тому алгоритмічні рішення та інтеграція штучного інтелекту в економічну сферу зумовлюють трансформацію класичних інститутів цивільного права. Одним із найбільш динамічних напрямів цієї трансформації є використання алгоритмічних рішень. А це значить використовуються

автоматизовані системи, смарт-контракти та алгоритми ШІ у договірних відносинах.

Актуальність цієї теми зумовлена тим, що з одного боку автоматизація цивільного обороту мінімізує трансакційні витрати та прискорює укладення угод, а з іншого – створює серйозні ризики непередбачуваних помилок софту, порушення прав споживачів та невизначеності у розподілі цивільно-правової відповідальності. У зв'язку з цим особливого значення набуває дослідженняправової природи алгоритму як інструменту договірного права та встановлення меж його автономності.

У цьому контексті першочергове значення мають положення Конституції України, які гарантують свободу підприємницької діяльності (стаття 42) та свободу договору. Кожен має право на вільне використання своїх здібностей і майна для підприємницької діяльності, яка не заборонена законом. Конституційне визначення свободи економічної діяльності безпосередньо впливає на легітимізацію новітніх технологічних інструментів, зокрема алгоритмічних систем, у комерційному обігу. Водночас ці права не є безмежними: використання автоматизованих алгоритмів не повинно порушувати права та законні інтереси інших учасників ринку, що вимагає належного цивільно-правового регулювання та захисту слабшої сторони в договорі [1].

На міжнародному та європейському рівнях правове підґрунтя використання алгоритмів активно формується. Слушно зауважує Баранов О. А., що світова спільнота, зокрема країни ЄС, активно розробляють регуляторну базу для штучного інтелекту (включаючи EU Artificial Intelligence Act). Дослідник наголошує на необхідності гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами, адже комерційне використання автоматизованих рішень вимагає чіткої класифікації ризиків та встановлення меж правової відповідальності розробників і володільців таких систем. Порівняння міжнародних підходів свідчить, що українська доктрина наразі перебуває на етапі активного запозичення цього досвіду [4, с. 31].

Цивільний кодекс України містить низку положень, які вже сьогодні дозволяють інтегрувати алгоритмічні рішення у договірну прак-

тику, проте вони потребують сучасного тлумачення. Так, стаття 205 ЦКУ закріплює способи вираження волі, зазначаючи, що правочин може укладатися усно або в письмовій (електронній) формі. Стаття 207 ЦКУ деталізує вимоги до письмової форми, прирівнюючи до неї використання електронного підпису та фіксацію волі сторін за допомогою технічних засобів [2]. Смарт-контракт, записаний у вигляді комп'ютерного коду, фактично є специфічною формою фіксації та автоматичного виконання договірних зобов'язань. Крім того, стаття 627 ЦК України, яка проголошує свободу договору, дозволяє сторонам визначати умови договору на власний розсуд, у тому числі погоджувати алгоритмічний (динамічний) спосіб формування ціни чи автоматичне списання коштів у разі настання визначених кодом умов [2].

У контексті адаптації цивілістичної доктрини до викликів діджиталізації Харитонов Є. О. зазначає, що цивільно-правове забезпечення договірних відносин в ІТ-сфері має низку специфічних особливостей. Зокрема, виникає потреба переосмислення традиційного поняття «волевиявлення», коли волю людини транслює заздалегідь запрограмований алгоритм. Важливою рисою є також міжгалузевий характер регулювання, адже договірні аспекти тісно переплітаються з правом інтелектуальної власності на код та кібербезпекою. Крім того, вчений звертає увагу на концепцію «цифрового права» та правочинів у віртуальному просторі, підкреслюючи, що стрімкий розвиток приватного права в умовах діджиталізації потребує постійної гнучкості судової практики для захисту учасників обороту від технологічних збоїв [5, с. 12].

Разом із тим, класичні норми Цивільного кодексу України не забезпечують повного та вичерпного регулювання алгоритмічних відносин. Саме тому значну роль відіграють спеціальні закони, такі як Закон України «Про електронну комерцію», який легітимізує електронні правочини та визначає момент акцепту автоматизованої оферти [3]. Проте залишається відкритим питання деліктної відповідальності за шкоду, завдану помилкою самонавчуваного алгоритму. Хто має нести відповідальність – розробник коду, володілець системи чи кінцевий користувач? Бланкетний характер багатьох норм відсилає нас до техніч-

них стандартів та умов ліцензійних угод (EULA), що ускладнює захист прав споживачів.

Підсумовуючи, можна сказати, що алгоритмічні рішення в цивільному праві виступають сучасним, високоефективним інструментом реалізації принципу свободи договору. Їх правовий режим сьогодні формується на перетині класичної теорії правочинів та новітнього ІТ-права. З аналізу норм випливає, що в Україні вже створено базовий фундамент для визнання електронних форм договорів (зокрема смарт-контрактів), проте законодавство все ще відстає від реальних можливостей штучного інтелекту. Саме баланс між юридичною визначеністю (захистом від алгоритмічних помилок) та технологічною свободою залишається головним викликом у цій сфері, який потребує подальшого розроблення концепції відповідальності за дії автоматизованих систем.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 01.02.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
3. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII: станом на 01.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text
4. Баранов О. А. Інтернет речей та штучний інтелект: виклики для права. *Інформація і право*. 2018. № 2 (25). С. 28–35.
5. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Розвиток цивільного права України в умовах діджиталізації: основні тенденції. *Часопис цивілістики*. 2021. Вип. 41. С. 9–14.

***Іщенко Валерія Сергіївна***
*студ. 3 курсу, Центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»,*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## АДАПТАЦІЯ ДОГОВІРНОГО ПРАВА ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Адаптація договірного права України до європейських стандартів є одним із ключових напрямів сучасної правової реформи, що безпосередньо пов'язаний із курсом держави на європейську інтеграцію.

Після надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі цей процес набув системного значення та перетворився на один із пріоритетів державної політики [3, с. 121]. Договірне право відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності цивільного обороту та розвитку ринкових відносин [6, с. 32].

Під адаптацією законодавства до права Європейського Союзу розуміється процес приведення національних норм у відповідність до acquis communautaire, який включає директиви, регламенти, судову практику та загальні принципи права ЄС [4, с. 157]. У сфері договірного права це означає не лише формальне запозичення норм, але й запровадження фундаментальних принципів, таких як добросовісність, справедливість та баланс інтересів сторін [3, с. 122]. Особливого значення набуває також захист слабшої сторони договору, що є характерною рисою європейського приватного права [4, с. 158].

Сучасний стан адаптації договірного права України характеризується поступовою гармонізацією законодавства з нормами ЄС, зокрема в частині захисту прав споживачів та електронної комерції [5, с. 47]. Значна увага приділяється укладенню договорів на відстані та забезпеченню прозорості договірних умов [4, с. 158]. Водночас процес адаптації залишається незавершеним і потребує подальшого системного вдосконалення [3, с. 124].

Важливим аспектом адаптації є впровадження європейських принципів договірного права, серед яких ключове місце займають правова визначеність, пропорційність і недискримінація [6, с. 34]. Ці принципи поступово інтегруються у національну правову систему, однак їх застосування на практиці залишається обмеженим [3, с. 124]. Це свідчить про необхідність не лише формального запозичення норм, але й зміни підходів до їх реалізації [6, с. 40].

Однією з основних проблем адаптації є її фрагментарний характер, оскільки зміни до законодавства впроваджуються несистемно [4, с. 159]. Це призводить до виникнення колізій та прогалин у правовому регулюванні [7, с. 91]. Відсутність єдиного концептуального підходу до реформування договірного права ускладнює досягнення повної відповідності стандартам ЄС [4, с. 159].

Ще одним серйозним викликом є недостатня імплементація адаптованих норм у правозастосовній діяльності [7, с. 92]. Судова практика не завжди враховує європейські підходи, а використання принципів права ЄС залишається обмеженим [6, с. 40]. Це зумовлено як недостатнім рівнем підготовки юристів, так і відсутністю сталої практики застосування відповідних норм [7, с. 93].

Суттєвий вплив на процес адаптації має також воєнний стан, який створює додаткові труднощі для реалізації реформ [7, с. 94]. З одного боку, війна стимулює прискорення євроінтеграційних процесів, з іншого – ускладнює функціонування правової системи [4, с. 160]. У таких умовах особливого значення набуває забезпечення стабільності договірних відносин [7, с. 95].

Важливе значення для розвитку договірного права має концепція приватного права, яка визначає його місце у правовій системі [1, с. 6]. У сучасних умовах відбувається її переосмислення в контексті європейської інтеграції [2, с. 8]. Це впливає на підходи до регулювання договірних відносин та їх гармонізацію з європейськими стандартами [1, с. 9].

Не менш важливими є інституційні проблеми, що супроводжують адаптацію договірного права [2, с. 9]. Серед них варто виділити недостатню координацію органів влади та відсутність ефективних механізмів контролю [6, с. 45]. Додатковим фактором є дефіцит кваліфікованих кадрів у сфері європейського права [2, с. 10].

Перспективи подальшої адаптації договірного права України пов'язані з необхідністю комплексного реформування цивільного законодавства [6, с. 52]. Йдеться про проведення системної кодифікації та поглиблення імплементації норм права ЄС [3, с. 125]. Важливу роль у цьому процесі відіграє судова практика, яка має орієнтуватися на європейські стандарти [6, с. 53].

Окрему увагу слід приділити розвитку електронної комерції та цифровізації договірних відносин [5, с. 50]. Запровадження сучасних механізмів укладення договорів сприятиме підвищенню ефективності правового регулювання [4, с. 161]. Це дозволить забезпечити відповідність українського законодавства сучасним європейським тенденціям.

Таким чином, адаптація договірного права України до стандартів ЄС є складним і тривалим процесом, що вимагає комплексного підхо-

ду [3, с. 125]. Попри наявні труднощі, Україна демонструє поступовий прогрес у цьому напрямі [7, с. 96]. Подальший успіх залежить від ефективності реформ та рівня їх практичної реалізації [6, с. 55].

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Концепт «приватне право» та проблеми його реалізації. *Часопис цивілістики*. 2021. № 41. С. 5–11.
2. Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Проблеми реалізації концепту «приватне право» в процесі рекодифікації. *Часопис цивілістик*и. 2021. № 42. С. 5–13.
3. Мостицька Т.І. Поняття та зміст адаптації законодавства України до законодавства ЄС. *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 120–126.
4. Адаптація законодавства України до права ЄС: сучасний стан та виклики. *Law, State and Society Journal*. 2024. № 12. С. 156–162.
5. Коломієць П.В. Адаптація законодавства України до положень права ЄС. *Матеріали наукової конференції.* 2025. С. 45–52. URL: https://dspace.pdau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e460385b-2676-4f7f-9502-ddf02babf50e/content
6. Устименко В. Адаптація національного законодавства до права ЄС: основи та критерії. Київ, 2025. С. 30–58. URL: https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/f7660a60-72ce-46d4-aedd-8375f239adaa
7. Проблеми та перспективи адаптації законодавства України до норм ЄС. 2024. С. 90–97. URL: www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc65/1.pdf



***Казарян Ліліт Романівна***

*студ. 2 -го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., проф. Зубар В.М.*


## РЕЦЕПЦІЯ ІНСТИТУТУ ПРАВА ЗАБУДОВИ (SUPERFICIES) З РИМСЬКОГО ПРАВА У СУЧАСНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

У доктрині римського приватного права суперфіцій посідав одне з найпоширеніших місць серед обмежених речових прав на чуже майно (iura in re aliena), виступаючи специфічним інструментом правового регулювання забудови земельної ділянки, що належить іншій особі. Ці правові ідеї з плином часу були запозичені та закріплені у джерелах права, що діяли на українських землях у різні історичні періоди – зокрема, у Литовських статутах, правових актах доби Гетьманщини, а

також у системах права Австрійської імперії та Австро-Угорської монархії, до складу яких входили західноукраїнські території [3].

Актуальність теми зумовлена розвитком ринку нерухомості, який потребує гнучких правових механізмів, а також динамікою будівельного сектору, що вимагає чіткого розмежування речових прав на земельні ділянки та об'єкти нерухомості, зведені на них. У цьому контексті досвід римської юриспруденції набуває особливої ваги для вдосконалення національного законодавства. Крім того, інтеграція України до європейського правового простору зумовлює необхідність гармонізації правової системи держави з конструкціями, що мають глибоке історичне підґрунтя в римському праві.

У римському праві superficies розглядався як довгострокове, відчужуване та спадкове речове право користування чужою земельною ділянкою для забудови. Відповідно до якого власник земельної ділянки надавав іншій особі право зводити на ній будівлі та користуватися ними, зберігаючи при цьому право власності. Право суперфіцію виникло на ґрунті широкого застосування договорів оренди земельних ділянок у Стародавньому Римі. Римські землевласники часто не могли самостійно обробляти свої земельні володіння, тому передавали їх іншим особам у користування на умовах оренди. Водночас такі відносини не надавали орендарям належного правового захисту, особливо від сторонніх зазіхань. Відповідно до цього були розроблені спеціальні засоби захисту прав орендарів, які поступово надали орендним відносинам ознак речового права користування чужою земельною ділянкою. Надалі, спираючись на ці напрацювання, було сформовано окремий правовий інститут – superficies, що передбачав право користування чужою земельною ділянкою з метою забудови.

Цивільний кодекс України (далі – ЦКУ) зміщує акцент на земельну ділянку. Проте наявність права на земельну ділянку не завжди означає виникнення права власності на розташовану на ній забудову, адже інакше кожен власник землі автоматично був би власником будівель або споруд, що на ній знаходяться. У цьому контексті сучасне українське законодавство відмовилося від класичного римського принципу єдності земельної ділянки та розташованих на ній об'єктів неру-

хомості (superficies solo cedit), за яким саме земля є головною річчю, а всі інші об'єкти нерухомості, пов'язані з нею, вважаються її складовими частинами. Чинне українське законодавство фактично реалізує протилежний підхід порівняно з принципом superficies solo cedit, передбачаючи, що земельна ділянка «йде» за нерухомістю, набуваючи другорядного характеру. Хоча, в Проекті ЦКУ від 22.01.2026, № 14394 була спроба запровадження цього принципу до оновленого цивільного законодавства.

Згідно зі ст. 413 ЦКУ суперфіцій виникає на підставі договору або заповіту. Він може бути відчужений чи переданий землекористувачем у порядку спадкування, а також встановлюватися як на визначений, так і на невизначений строк. Водночас для земель державної чи комунальної власності встановлено обмеження: строк користування такою ділянкою з метою забудови не може перевищувати 50 років. У разі переходу права власності на передану під забудову земельну ділянку до іншої особи, обсяг прав суперфіціарія (землекористувача), як правило, не змінювався. Однак, це не позбавляло нового власника та землекористувача можливості за взаємною згодою змінювати умови договору, який регулює право землекористування для забудови. До обов'язків суперфіціарія належало використання земельної ділянки відповідно до її цільового призначення, своєчасне внесення плати за користування, а також сплата інших передбачених законом платежів [4]. Крім того, він зобов'язаний забезпечити забудову ділянки та належне утримання зведених будівель і споруд.

Припинення речового права на забудову земельної ділянки зумовлене низкою юридичних фактів. Одним з таких є збіг суб'єктного складу, коли відбувається поєднання в одній особі власника земельної ділянки та землекористувача, що фактично усуває необхідність існування такого речового права. Також підставою припинення є закінчення встановленого строку користування, добровільна відмова землекористувача від наданого йому права, а також, коли земельна ділянка не використовується за цільовим призначенням для забудови протягом трьох років поспіль. Окрім цього, допускається можливість припинення такого права і за рішенням суду в інших випадках, прямо

передбачених законом. Особливої уваги в межах речового права набуває питання врегулювання правовідносин суб'єктів після припинення права користування земельною ділянкою для забудови. Першочерговий механізм подолання наслідків такого припинення базується на домовленості, згідно з якою власник ділянки та власник будівлі (споруди) визначають подальшу долю майна. У разі виникнення спору між ними та неможливості досягнення компромісу, закон надає власнику земельної ділянки право вимагати повного знесення будівлі. Ця вимога спрямована на повернення земельної ділянки до первинного стану, в якому вона перебувала до моменту передачі під забудову. Натомість сучасне цивільне законодавство встановлює певні обмеження для реалізації права на знесення. Так, примусове руйнування споруди є неприпустимим, якщо об'єкт належить до житлового фонду, має статус пам'ятки культурної спадщини або ж є економічно недоцільним через значну різницю між вартістю споруди та вартістю земельної ділянки. В останньому випадку з урахуванням конкретних обставин суд може ухвалити рішення про викуп земельної ділянки власником будівлі, або навпаки – викуп самої будівлі власником земельної ділянки, а також визначити нові умови подальшого користування земельною ділянкою на новий строк [4].

Отже, формування суперфіцію як самостійного виду прав на чужі речі було зумовлене об'єктивною необхідністю врахування тісного фізичного та функціонального зв'язку між земельною ділянкою і розташованими на ній будівлями. Розроблена у римському праві модель правового регулювання користування чужою земельною ділянкою виявилася ефективною та універсальною, тому згодом вона була сприйнята більшістю європейських правових систем. Українське законодавство адаптувало цей інститут до сучасних умов, зберегло його основну ідею, що свідчить про значний вплив римської правової традиції на розвиток сучасного приватного права.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Канарик Ю. С. Особливості право користування чужими речами в Стародавньому Римі та його вплив на сучасне цивільне право України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. вип. 42. С. 37–40.

2. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного): від 22.01.2026, № 14394. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528
3. Савуляк Р. Суперфіцій у праві сучасної України, Австро-Угорщини та Стародавнього Риму: порівняльний аналіз. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 1, вип. 4. С. 125–133.
4. Цивільний кодекс України: Закон України, Верховна Рада України від 16.01.2003, № № 435-IV: станом на 01.02.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

***Калинівська Валерія Євгеніївна***
*студ. 4-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доцент Мазуренко С.В.*

## ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ФОТОГРАФІЙ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

У сучасних умовах загальної цифровізації соціальні мережі перетворилися на глобальні майданчики для обміну творчим контентом, де фотографія є одним із найбільш поширених об'єктів [1]. Водночас технічна легкість копіювання зображень формує хибне уявлення про те, що вони належать до публічного надбання. У зв'язку з цим правова охорона фотографій потребує збалансування трьох складових: виключних прав автора, економічних інтересів онлайн-платформ та права суспільства на доступ до інформації [2].

Відповідно до ст. 433 Цивільного кодексу України та ст. 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права», фотографічні твори визнаються об'єктами авторського права. Охорона надається їм як результатам інтелектуальної творчої діяльності незалежно від жанру чи мети створення [3]. При цьому, згідно зі ст. 8 зазначеного Закону, охороні підлягає саме форма вираження твору, а не ідеї чи факти. У контексті соціальних мереж це означає, що фотографія захищена з моменту її створення без необхідності реєстрації. Визначальним є критерій оригінальності: навіть аматорське фото може вважатися об'єктом авторського права, якщо воно містить елементи творчого вибору (ракурс, композицію, освітлення тощо). Водночас слід розмежовувати авторське право на фотографію та право фізичної особи на власне зобра-

ження (ст. 308 ЦК України), оскільки вони можуть належати різним суб'єктам [4; 3].

Оприлюднення фотографій у соціальних мережах регулюється не лише національним законодавством, а й умовами користування платформ, які мають характер публічної оферти. Погоджуючись із ними, користувач зазвичай надає платформі невиключну, безоплатну та глобальну ліцензію на використання контенту в межах функціонування сервісу [5]. Водночас це не означає передачу прав третім особам: будь-яке використання фотографії іншими особами без згоди автора, особливо з комерційною метою, може розглядатися як порушення.

Окремої уваги потребують способи поширення контенту в мережі. Використання вбудованих інструментів платформи, зокрема функції «поділитися» (Share), як правило, вважається правомірним, оскільки здійснюється в межах передбаченого функціоналу. Водночас копіювання фотографій та їх повторне розміщення на сторонніх ресурсах без дозволу автора є порушенням. Щодо вбудовування (embedding), його правомірність залежить від конкретних обставин, зокрема від того, чи був контент первісно розміщений законно та чи не переслідується комерційна мета [2].

Захист авторських прав у цифровому середовищі має комплексний характер і може здійснюватися як у позасудовому, так і в судовому порядку, що зумовлено специфікою функціонування соціальних мереж.

Позасудовий захист є найбільш оперативним механізмом реагування на порушення. Більшість соціальних платформ передбачають процедури подання скарг щодо порушення авторських прав, які функціонують за принципом «notice-and-takedown» (повідомлення та видалення). У межах цього механізму правовласник має можливість звернутися до адміністрації платформи з вимогою про видалення незаконно розміщеного контенту. За результатами розгляду скарги платформа може видалити відповідну фотографію, обмежити доступ до неї або застосувати санкції до порушника, включаючи блокування облікового запису. Перевагами такого способу є його швидкість та безоплатність, однак він не забезпечує відшкодування шкоди та залежить від внутрішньої політики платформи [1].

Судовий захист застосовується у випадках, коли позасудові механізми є неефективними або коли порушення має істотний характер. Відповідно до ст. 432 Цивільного кодексу України автор має право вимагати припинення порушення, відшкодування збитків або стягнення компенсації, а також відшкодування моральної шкоди [3]. Крім того, суд може зобов'язати порушника видалити незаконно використану фотографію або визнати авторство. Водночас судовий порядок потребує належного доказування, зокрема підтвердження факту створення твору, обставин його використання та наявності шкоди.

Особливості захисту авторських прав також проявляються залежно від характеру порушення. Так, у разі незаконного розміщення фотографії в соціальній мережі доцільним є попереднє фіксування порушення (наприклад, шляхом створення скріншотів або використання спеціальних сервісів фіксації веб-сторінок), після чого можливе звернення до адміністрації платформи. Якщо фотографія використовується без дозволу з комерційною метою, зокрема у рекламних матеріалах, автор має право вимагати не лише припинення такого використання, але й отримання компенсації.

Окремо слід наголосити, що розміщення фотографії на особистій сторінці у соціальній мережі не означає надання дозволу на її вільне використання іншими особами. Відкритий доступ до контенту не скасовує дії авторського права, а тому будь-яке копіювання чи повторне розміщення фотографії поза межами функціоналу платформи без згоди автора може кваліфікуватися як порушення [5].

Важливим аспектом є також використання фотографій на безоплатних платформах. Погоджуючись з умовами користування, автор надає платформі невиключну ліцензію на використання контенту, однак така ліцензія не поширюється на інших користувачів. Це означає, що навіть у межах однієї платформи використання фотографії поза передбаченим функціоналом (наприклад, шляхом копіювання та повторного завантаження) потребує окремої згоди правовласника.

Таким чином, ефективний захист авторських прав у соціальних мережах передбачає поєднання позасудових і судових механізмів, а також належну фіксацію доказів порушення. Водночас специфіка цифрового середовища, зокрема анонімність користувачів і транснаціональ-

ний характер платформ, ускладнює реалізацію таких способів захисту та потребує подальшого вдосконалення правового регулювання.

У практиці Касаційного цивільного суду Верховного Суду (справа № 214/11028/21) підкреслено, що сам факт розміщення фотографії у відкритому доступі не означає згоди автора на її вільне використання іншими особами [7]. Водночас процес гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу, зокрема Директивою (ЄС) 2019/790, свідчить про тенденцію до посилення відповідальності онлайн-платформ як інформаційних посередників [8]. У цьому контексті доцільним є більш чітке нормативне визначення таких понять, як «репост» і «вбудовування», що сприятиме підвищенню правової визначеності у сфері цифрових відносин.

Судова практика також підтверджує актуальність захисту права особи на власне зображення та приватне життя у соціальних мережах. Так, у справі № 212/10495/21 суд розглядав спір, пов'язаний із розміщенням у соціальній мережі Facebook фотографії особи без її згоди разом із відомостями про її приватне та сімейне життя. Позивач зазначав, що поширення фотозображення у відкритому доступі призвело до розголошення персональних даних та втручання у приватне життя, у зв'язку з чим просив визнати використання фотографії неправомірним, зобов'язати відповідача видалити відповідну публікацію та коментарі до неї, заборонити подальше поширення фотографій у мережі Інтернет без згоди особи, а також відшкодувати моральну шкоду. Наведена справа демонструє, що використання фотографій у соціальних мережах може одночасно порушувати як особисті немайнові права особи, зокрема право на власне зображення та недоторканність приватного життя, так і створювати ризики незаконного поширення персональних даних у цифровому середовищі. Крім того, така судова практика підтверджує, що розміщення фотографій у соціальних мережах не звільняє користувачів від обов'язку дотримуватися вимог цивільного законодавства щодо отримання згоди особи на використання її зображення [6].

Отже, фотографія, оприлюднена у соціальних мережах, залишається повноцінним об'єктом авторського права та підлягає правовій охороні незалежно від способу її розміщення. Встановлено, що від-

критий доступ до фотографії не означає надання дозволу на її вільне використання іншими особами, а використання поза межами функціоналу платформи без згоди автора може кваліфікуватися як порушення авторського права.

Разом із тим специфіка цифрового середовища істотно ускладнює реалізацію та захист авторських прав. Зокрема, технічна легкість копіювання контенту, анонімність користувачів і транснаціональний характер діяльності онлайн-платформ створюють додаткові перешкоди для ефективного захисту правовласників. У цих умовах особливого значення набуває поєднання позасудових механізмів (зокрема процедур видалення контенту) та судового захисту, який забезпечує можливість відшкодування шкоди.

Водночас чинне правове регулювання потребує подальшого вдосконалення. Доцільним є уточнення на нормативному рівні особливостей використання фотографій у соціальних мережах, зокрема таких форм поширення, як «репост» і «вбудовування», а також посилення відповідальності онлайн-платформ як інформаційних посередників з урахуванням європейських підходів.

Таким чином, ефективний захист фотографій у соціальних мережах можливий лише за умови комплексного підходу, що поєднує правову визначеність, належне застосування існуючих механізмів захисту та подальшу адаптацію законодавства до викликів цифрової епохи.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Instagram Help Center (Meta Platforms). Terms and Policies. URL: https://help.instagram.com/581066165581870

2. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council on copyright and related rights in the Digital Single Market. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/790/oj

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15

4. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2811-20

5. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду у справі № 214/11028/21 від 19.07.2023. (офіційний текст бажано брати з ЄДРСР, але посилання допустиме як вторинне)

6. Рішення у справі № 212/10495/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112433950

***Калова Вікторія Сергіївна***
*студ. 3 курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Берназ-Лукавецька О.М.*

## ПРОБЛЕМАТИКА ДИСТАНЦІЙНОГО ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Договір купівлі-продажу є одним із найбільш поширених цивільно-правових договорів, правову основу якого складають глава 54 ЦК України. Відповідно до ч. 1 ст. 655 ЦК України «за договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму» [1]. У традиційному форматі цей договір укладається при безпосередньому контакті сторін, що забезпечує покупцеві можливість оглянути товар до придбання. Натомість дистанційний договір купівлі-продажу – укладений через мережу інтернет або інші засоби дистанційного зв'язку – позбавляє покупця цієї можливості, породжуючи специфічну систему правових проблем. Масштабне поширення електронної комерції в Україні актуалізує питання про достатність чинної правової бази для належного захисту сторін дистанційного правочину.

Законодавчу основу дистанційного договору купівлі-продажу в Україні складають Цивільний кодекс України, Закон України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 №675-VIII та Закон України «Про захист прав споживачів» від 10.06.2023 №3153-IX. Закон «Про електронну комерцію» визначає: «електронний договір – домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків та оформлена в електронній формі» [2]. Серед ключових принципів правового регулювання у цій сфері закон закріплює «забезпечення належної якості товарів, робіт та послуг, що реалізуються у сфері електронної комерції» [2]. Водночас новий Закон «Про захист прав споживачів» №3153-IX вперше закріпив нормативне визначення дистанційного договору як «договору, укладеного без одночасної фізичної присутності суб'єкта господарювання і споживача, з використанням виключно засобів дистанційного зв'язку, у тому числі

електронного, до та під час його укладення» [3]. Ця дефініція усуває давню прогалину законодавства та узгоджується з відповідними нормами Директиви ЄС 2011/83/ЄС про права споживачів.

Однією з центральних проблем дистанційного договору купівлі-продажу є ненадання покупцеві достатньої інформації. Стаття 700 ЦК України встановлює, що «продавець зобов'язаний надати покупцеві необхідну і достовірну інформацію про товар, що пропонується до продажу», а у разі неналежного інформування «покупець має право вимагати відшкодування збитків» [1]. Проте практика дистанційної торгівлі свідчить про системне порушення цих вимог. Письменна О.П. констатує, що «проблемою для споживача є насамперед неможливість ідентифікувати продавця, так як на сайтах досить часто зазначаються тільки номер мобільного телефону та адреса електронної пошти» [4, с. 122], а «розвиток інформаційних технологій в Україні та в світі загалом сприяє розвитку електронної комерції, але існують певні ризики для споживачів щодо порушення їхніх прав» [4, с. 122]. Наслідком є фактична неможливість пред'явити претензію до анонімного продавця у разі отримання неякісного чи невідповідного товару.

Ключовою гарантією захисту покупця у дистанційному договорі купівлі-продажу є право відмови. Закон №3153-IX закріплює за споживачем право відмовитись від дистанційного договору протягом 14 календарних днів без пояснення причин [3]. Це право обумовлено саме природою дистанційного правочину: покупець позбавлений можливості до укладення договору оглянути та перевірити товар. Водночас реалізація цього права на практиці стикається з низкою перешкод: продавці незаконно звужують перелік підстав для повернення, встановлюють непропорційні вимоги до стану товару при поверненні, ухиляються від відшкодування вартості доставки. Дослідниця також вказує на необхідність комплексних заходів, адже «права споживачів у сфері е-комерції сьогодні будуть незахищеними, якщо держава не вживатиме комплексних заходів, спрямованих саме на запобігання ризиків у цьому сегменті торгівлі» [4, с. 131]. Окремою проблемою є транскордонна е-комерція: при покупці у іноземного продавця правила щодо 14-денного відступу від договору та порядок повернення коштів

підпорядковуються праву іноземної держави, що фактично унеможливлює їх застосування.

Системний аналіз правового регулювання дистанційної купівлі-продажу виявляє суперечності між темпами розвитку цифрової торгівлі та здатністю законодавства адекватно реагувати на нові виклики. Волинець В.В. наголошує, що «ефективне правове регулювання електронної комерції можливе за умови гармонізації законодавства, посиленого захисту прав споживачів і персональних даних, забезпечення кібербезпеки та підтримки інновацій» [5, с. 9], а у статті «визначено основні принципи правового регулювання електронної комерції за національним законодавством України, а також окреслено ключові виклики, що постають перед правовим регулюванням у цій сфері» [5, с. 9]. Серед таких викликів – відсутність уніфікованого механізму вирішення споживчих спорів у сфері е-комерції, недостатній рівень цифрової грамотності споживачів та недосконаліть систем ідентифікації і верифікації суб'єктів електронної торгівлі. Набрання чинності Законом №3153-IX (після скасування або припинення воєнного стану) і запровадження Єдиного вебпорталу «Е-покупець» є важливими кроками у напрямку євроінтеграції, проте їх ефективність залежатиме від практики правозастосування та рівня державного контролю за дотриманням вимог до суб'єктів е-комерції.

Таким чином, проблематика дистанційного договору купівлі-продажу у цивільному праві України охоплює декілька взаємопов'язаних аспектів. По-перше, загальна конструкція договору купівлі-продажу, закріплена у ст. 655 ЦК України, потребує доповнення спеціальними нормами, що враховують особливості дистанційного укладення – насамперед у питаннях підтвердження волевиявлення та ідентифікації сторін. По-друге, нормативне визначення дистанційного договору, введене Законом №3153-IX, усуває прогалину, однак сам закон ще не набрав чинності. По-третє, право споживача відмовитись від договору протягом 14 днів залишається декларативним без ефективних механізмів його примусової реалізації. По-четверте, транскордонна дистанційна торгівля виходить за межі національного правопорядку та потребує окремого колізійного регулювання і міжнародного спів-

робітництва. Перспективним напрямом є подальша гармонізація українського законодавства із директивами ЄС у сфері цифрових послуг і захисту прав споживачів.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 №435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

2. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 №675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19.

3. Про захист прав споживачів: Закон України від 10.06.2023 №3153-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20.

4. Письменна О.П. Захист прав споживача під час купівлі товару через інтернет-магазин. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. С. 122–132. DOI: https://doi.org/10.31558/2786-5835.2023.2.14.

5. Волинець В.В. Виклики правового регулювання електронної комерції в контексті глобалізації цифрової економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2024. Т. 2. №84. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.2.1.

***Карпенко Катерина Сергіївна***

*студ. 4-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Мазуренко С.В.*

## АВТОРСЬКЕ ПРАВО НА ПОХІДНІ ТВОРИ (КАВЕРИ, РЕМІКСИ) У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Соціальні мережі та стримінгові платформи (YouTube, TikTok, Instagram, Spotify) кардинально змінили практику використання музичних творів: мільйони користувачів щодня завантажують кавери – нові виконання вже існуючих пісень, – та ремікси – творчі переробки оригінальних треків шляхом зміни темпу, аранжування, накладання нових елементів. Правовою основою для кваліфікації таких об'єктів в Україні є Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 №2811-IX, ст. 17 якого визначає похідний твір як результат творчої переробки іншого твору без завдання шкоди його охороні: анотацію, адаптацію, аранжування, кавер-версію, обробку тощо. Закон прямо включає «кавер-версію» до переліку похідних творів, що є важливим нормативним кроком порівняно зі старою редакцією 1993 р.

Конкретна правова проблема: ст. 17 ЗУ №2811-IX надає автору похідного твору авторське право на здійснений ним переклад, аранжування, кавер тощо, однак це право виникає «за умови дотримання прав автора твору, що підлягав переробці». Це означає: для створення кавера або ремікса і публікації його у соціальній мережі виконавець зобов'язаний отримати ліцензію від правовласника оригінального твору. На практиці ж переважна більшість каверів і реміксів у TikTok, Instagram Reels та YouTube публікується без жодного дозволу – що технічно є порушенням майнових прав автора оригіналу, хоча сам виконавець може мати власне авторське право на творчу складову свого виконання [1].

Еннан Р. Є. досліджує проблемні аспекти здійснення і захисту авторських прав у цифровому середовищі і встановлює, що для правомірного використання об'єктів авторського права в мережі Інтернет – у тому числі публікації каверів і реміксів у соціальних мережах – необхідно отримати дозвіл суб'єктів авторського права. Проте на практиці це вимагає ліцензування одразу кількох прав: права на музичний твір (у правовласника нотних записів і тексту), права на конкретний звукозапис (у видавця або лейблу) та прав виконавця. Автор фіксує конкретну нормативну прогалину: ЗУ №2811-IX не встановлює спрощеного механізму ліцензування для некомерційних похідних творів (що відповідали б критеріям вільного використання), тоді як ст. 22 Закону містить вичерпний перелік випадків вільного використання, до якого публікація каверів у соціальних мережах не входить навіть за відсутності комерційної мети. Це означає, що студент, який публікує аматорський кавер популярної пісні на YouTube без монетизації, технічно порушує майнові права правовласника так само, як і комерційний проєкт, – що є явним дисбалансом між охороною авторських прав і свободою творчого самовираження [2, с. 101].

Ключовим регуляторним інструментом на рівні ЄС, який безпосередньо стосується каверів і реміксів у соціальних мережах, є Директива (ЄС) 2019/790, ст. 17 якої запроваджує відповідальність провайдерів послуг обміну онлайн-контентом (YouTube, TikTok, Instagram) за розміщення охоронюваних творів без ліцензії. Платформи зобов'язані або укладати ліцензійні угоди з правовласниками, або – якщо ліцен-

зія не отримана – запобігати появі конкретного охоронюваного контенту. На практиці це призвело до масштабного впровадження систем автоматичного розпізнавання (Content ID на YouTube) і зумовило нову проблему: автоматичні фільтри не здатні розрізнити незаконне копіювання і законний похідний твір – кавер із власною творчою складовою [3]. Федорова Н. аналізує транскордонні виклики імплементації ст. 17 Директиви 2019/790 і встановлює, що правова фрагментація між державами-членами ЄС ускладнює захист авторів похідних творів: різні країни по-різному реалізують винятки, передбачені Директивою (зокрема щодо пародії, цитати, критики), і виконавець кавера, що відповідає критеріям вільного використання в одній країні ЄС, може потрапити під заблокування Content ID, що застосовується глобально. Для України, яка імплементувала положення Директиви 2019/790 через ЗУ №2811-IX (ст. 52-2 щодо обов'язків платформ), ця фрагментація є особливо актуальною: вітчизняний правовласник, чий твір використано у зарубіжному реміксі, стикається з юрисдикційними колізіями при захисті прав [4, с. 24].

Нємічев Д. А. та Петренко С. А. у контексті міжнародно-правового захисту авторських прав у цифровому середовищі встановлюють, що ключову роль у регулюванні похідних творів на платформах відіграє американська доктрина fair use (ст. 107 Закону США про авторське право), яка допускає трансформаційне використання охоронюваних творів без дозволу правовласника за умови, що таке використання не завдає шкоди ринку оригінального твору. На відміну від США, українське законодавство не оперує доктриною fair use у її класичному розумінні: вичерпний перелік ст. 22 ЗУ №2811-IX щодо вільного використання не передбачає трансформаційного критерію. Це створює системну асиметрію: виконавець кавера на YouTube, що базується в США, може посилатися на fair use і успішно оскаржити заявку Content ID, тоді як його український колега позбавлений аналогічного правового інструменту. Водночас ст. 22 ЗУ №2811-IX передбачає як один із випадків вільного використання пародію та карикатуру – що певною мірою наближає українське право до концепції трансформаційного використання, однак ремікс і кавер під це виключення прямо не підпада-

ють. У євроінтеграційному вимірі Єврокомісія у Звіті 2025 р. вказала, що Україна має «певний рівень підготовленості» у сфері інтелектуальної власності, але рекомендувала здійснювати подальше наближення ЗУ №2811-IX до Директиви 2019/790 – що передбачає зокрема вдосконалення механізмів ліцензування похідних творів і спрощення доступу до творів для некомерційного використання [5, с. 375].

Таким чином, авторське право на похідні твори (кавери, ремікси) у соціальних мережах характеризується трьома системними проблемами. По-перше, ст. 17 ЗУ №2811-IX вперше прямо закріплює «кавер-версію» як різновид похідного твору, однак не встановлює спрощеного механізму ліцензування для некомерційних похідних творів – що ставить аматорських виконавців і комерційні проєкти в однакове правове становище порушників. По-друге, автоматичні системи розпізнавання (Content ID) на платформах не розрізняють незаконне копіювання і творчий похідний твір, що масово блокує законний контент. По-третє, відсутність у вітчизняному законодавстві аналога доктрини fair use чи чіткого критерію трансформаційності ставить українських виконавців у невигідне положення порівняно з їхніми американськими колегами. Шляхи вирішення: доповнення ст. 22 ЗУ №2811-IX випадком вільного використання для некомерційних трансформаційних творів, що не завдають шкоди ринку оригіналу; запровадження обов'язкової відкритої ліцензії (compulsory license) для каверів на зразок американської механічної ліцензії; зобов'язання платформ запровадити механізм оскарження Content ID, що враховує специфіку похідних творів відповідно до ст. 52-2 ЗУ №2811-IX.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX (ст. 17 «Авторське право на похідні твори», ст. 22 «Загальні випадки вільного використання», ст. 52-2). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text.

2. Еннан Р. Є. Здійснення і захист авторських прав у цифровому середовищі (в мережі Інтернет). *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2024. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320285.

3. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/790 від 17.04.2019 про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку (ст. 17 «Використання захищеного контенту надавачами

онлайн-сервісів обміну контентом»). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#Text.

4. Федорова Н. Транскордонні виклики імплементації державами-членами статей 15 та 17 Директиви (ЄС) 2019/790 про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2025. URL: http://uran.inprojournal.org/article/view/338632.

5. Нємічев Д. А., Петренко С. А. Міжнародно-правова охорона авторського права та суміжних прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2025. Вип. 89, ч. 1. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/07/54.pdf.

***Клапійчук Богдана Володимирівна***
*студ. 3 курсу Центру заочного та дистанційного навчання*
*спеціальності «Цивільна та господарська юстиція»*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доцент Омельчук О.С.*

## ДОГОВІР ЯК ІНСТРУМЕНТ УХИЛЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ДЕ МЕЖА ЗАКОННОСТІ?

Тема меж свободи договору та заборони зловживання правом є однією з найскладніших у сучасному цивільному праві України. Станом на 2026 рік законодавство та судова практика сформували чіткі критерії, які дозволяють відмежувати правомірне використання договору як інструменту управління ризиками від його застосування як способу уникнення відповідальності чи порушення прав інших осіб. Особливу роль у цьому відіграють принцип добросовісності та концепція фраудаторних правочинів, що закріплюють пріоритет суті над формою [2, ст. 3; 6].

Свобода договору є фундаментальним принципом цивільного права України і закріплена у законодавстві [2, ст. 6, 627]. Вона передбачає право сторін самостійно визначати умови договору. Водночас ця свобода не є абсолютною та обмежується необхідністю дотримання прав інших осіб і публічного порядку, що узгоджується із конституційними гарантіями захисту прав людини [1].

Основними обмеженнями свободи договору є імперативні норми права та вимоги публічного порядку. Зокрема, забороняється виключення відповідальності за умисне порушення зобов'язань [2, ст. 614],

а також укладення правочинів, спрямованих на шкоду державі чи суспільству [2, ст. 228].

Ключову роль у сучасному правозастосуванні відіграє принцип добросовісності [2, ст. 3]. Він трансформувався з декларативної норми у реальний інструмент оцінки поведінки сторін, що підтверджується судовою практикою [6]. Добросовісність передбачає чесність, відкритість та врахування інтересів контрагента при здійсненні цивільних прав.

Важливим проявом цього принципу є доктрина заборони суперечливої поведінки (естопель), яка випливає із загальних засад цивільного права [2, ст. 3, 13]. Особливе значення має заборона зловживання правом [2, ст. 13]. Для розмежування правомірної та неправомірної поведінки суди застосовують критерій реальної економічної мети [6].

Отже, свобода договору обмежується там, де вона перетворюється на інструмент заподіяння шкоди. Принцип добросовісності виступає гарантією стабільності цивільного обороту [2, ст. 3; 6].

Однією з ключових гарантій справедливості договірних відносин є заборона обмеження відповідальності за умисне порушення зобов'язань. Такі умови є нікчемними [2, ст. 614]. Навіть за наявності відповідного пункту договору суд не застосує його у разі встановлення умислу [2, ст. 614].

Водночас допускається обмеження відповідальності за необережність. Однак це не поширюється на свідомі порушення. Презумпція вини боржника означає, що саме він має довести відсутність своєї вини [2, ст. 614]. Ця норма забезпечує баланс інтересів сторін та узгоджується із захистом слабшої сторони, зокрема споживача [3, ст. 18]. Крім того, у сфері корпоративних відносин додаткові гарантії відповідальності встановлюються щодо посадових осіб господарських товариств, які зобов'язані діяти добросовісно та розумно в інтересах юридичної особи [4].

Фраудаторні правочини – це угоди, спрямовані на шкоду кредиторам. Вони формально законні, але мають протиправну мету [2, ст. 13, 203].

Практика Верховного Суду визначає критерії таких правочинів: момент укладення, пов'язаність сторін, економічна необґрунтованість та збереження контролю [5], [6].

Суди застосовують принцип добросовісності та заборони зловживання правом для їх оцінки [2, ст. 3, 13].

Наслідком є визнання правочину недійсним та можливість повернення майна або звернення стягнення [2, ст. 215; 5].

У правовій системі України автономія волі сторін обмежується фундаментальним принципом публічного порядку. Він виступає інструментом захисту держави, суспільства та економічної безпеки [2, ст. 228].

Публічний порядок – це сукупність базових правових принципів, що забезпечують стабільність суспільства та захист конституційних прав людини [1]. Відповідно до цивільного законодавства, правочин визнається таким, що порушує публічний порядок, якщо він спрямований на:

- порушення конституційних прав і свобод;
- незаконне заволодіння майном;
- ухилення від виконання публічних обов'язків, зокрема сплати податків [2, ст. 228].

Головною ознакою таких правочинів є їх нікчемність. Вони характеризуються:

1. автоматичною недійсністю з моменту укладення [2, ст. 228];
2. відсутністю необхідності судового визнання;
3. неможливістю подальшого «виправлення» або легалізації.

Судова практика підтверджує застосування принципу «пріоритету суті над формою» при оцінці таких договорів [6]. Якщо договір не має реальної економічної мети та спрямований на отримання неправомірної вигоди або ухилення від контролю, він визнається нікчемним.

Таким чином, публічний порядок є абсолютним бар'єром свободи договору. Він унеможливлює використання правочинів як інструменту шкоди державі та гарантує дотримання базових принципів правопорядку [2, ст. 228; 6].

Станом на 2026 рік цивільне право України демонструє чітку еволюцію від формального підходу до договірних відносин до матеріального, в основі якого лежить принцип пріоритету суті над формою [2, ст. 3; 6]. Свобода договору більше не має абсолютного характеру та підпорядковується системі правових обмежень.

Сучасний розвиток цивільного права України демонструє поступовий відхід від суто формального підходу до оцінки договорів. На перший план виходить аналіз їх реального змісту та мети.

Свобода договору зберігає своє значення, однак функціонує у межах чітко визначених обмежень. Принцип добросовісності перетворився на універсальний інструмент контролю поведінки сторін, що дозволяє виявляти приховані зловживання.

Разом із нормами про недійсність умов щодо умисного порушення, доктриною фраудаторних правочинів і категорією публічного порядку це формує збалансовану модель договірного регулювання, у якій поєднуються автономія волі та відповідальність за її реалізацію.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. і допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV (зі змін. і допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

3. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 трав. 1991 р. № 1023-XII (зі змін. і допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12.

4. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06 лют. 2018 р. № 2275-VIII (зі змін. і допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19.

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03 лип. 2019 р. у справі № 369/11268/16-ц. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/83482786

6. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду за 2024–2025 роки щодо застосування принципу добросовісності при оцінці умов договору. URL: https://supreme.court.gov.ua.

***Коваленко Ростислав Русланович***

*студ. 2 курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доцент Зубар В.М.*

## DOMINIUM У РИМСЬКОМУ ПРАВІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СУЧАСНЕ РЕЧОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Право власності займає центральне місце в будь-якій системі приватного права, а його концептуальні основи були закладені ще в Стародавньому Римі. Саме римська правова традиція дала юриспру-

денції поняття dominium – найбільш повного й абсолютного панування особи над річчю, яке і досі є фундаментом сучасного цивільного права. Актуальність дослідження цього поняття пояснюється не лише його беззаперечним науковим значенням, а й безпосереднім зв'язком із сучасністю: у 2025–2026 роках в Україні активно розробляється проект Книги 3 «Речеве право» нового Цивільного кодексу (далі – Проект), концептуальну основу якого значною мірою становлять саме римсько-правові конструкції [1]. Від правильного розуміння витоків цих конструкцій залежить якість майбутнього кодексу.

Насамперед слід зазначити, що в римській юриспруденції так і не склалося єдиного завершеного визначення права власності. Натомість його зміст розкривався через практику: dominium розумівся як повна правомірна влада над тілесним об'єктом, що поєднувала речово-правовий та особистісний аспекти і набувалася виключно законними способами. Поряд із терміном dominium із кінця республіканського періоду вживався термін proprietas, переважно для підкреслення факту належності речі конкретній особі, на противагу dominium, який акцентував саме аспект активного владарювання [2, с. 141]. Ці поняття не є цілком тотожними, що зберігає своє значення і в сучасній науці речового права.

Повноваження власника у римському праві традиційно розкривалися через три складові: ius utendi – право вилучення корисних властивостей речі; ius fruendi – право збору природних та цивільних плодів (доходів); ius abutendi – право розпорядження, включаючи продаж, дарування та знищення речі [3, с. 92]. Ця «класична тріада» знайшла своє відображення і в чинному ЦК України, стаття 317 якого закріплює право власника на «володіння, користування та розпорядження». Проект нового ЦК зберігає цю тріаду, позначаючи її вже як «правомочності», і водночас додає загальне правило про право власника «вчиняти щодо належного йому майна все, що не заборонено» [4], що є прямим відлунням класичного римського принципу: власник може робити зі своєю річчю все, що не заборонено законом.

Важливою рисою dominium була його еластичність: як тільки будь-яке обмеження права власника відпадало, dominium автоматично

відновлювався у повному обсязі. Саме ця властивість принципово відрізняла право власності від обмежених речових прав – jura in re aliena (сервітутів, узуфрукту, емфітевзису, суперфіцію), які лише «стискували» dominium, але не знищували його [3, с. 92]. Проект нової Книги 3 ЦК відтворює цю логіку: право власності визначається як plena potestas in re, а обмежені речові права – як jura in re aliena, що є прямим запозиченням римської термінології [1].

В історичній перспективі поняття dominium формувалося поступово і пройшло кілька ключових етапів. Квіритська власність (dominium ex jure Quiritium) – найдавніший вид, яка регулювалася цивільним правом і характеризувалась: доступністю лише для римських громадян; поширенням виключно на манципні речі (res mancipi) і землі в Італії; звільненням від будь-яких податків; а також тим, що єдиним способом її набуття була манципація [2, с. 142]. З розширенням торговельного обороту ці жорсткі вимоги стали гальмом для господарського розвитку, і у відповідь на це з'явилась преторська (бонітарна) власність (in bonis habere). Вона надавала захист покупцям, які отримали річ без дотримання формальностей манципації: претор, керуючись принципом bona fides, застосовував фікцію спливу строку набувальної давності й визнавав такого набувача власником [2, с. 143–144]. Паралельно виникла провінційна власність щодо земель за межами Апеннінського півострова, які вважались власністю римського народу або імператора, а приватні особи мали лише право користування ними з обов'язком сплати податків [3, с. 93]. Починаючи з кінця III ст. н. е. всі ці відмінності поступово згладжуються, і власність позначається єдиним терміном proprietas [3, с. 94].

Не менш важливою є проблема меж dominium. Незважаючи на своє абсолютне теоретичне наповнення, право власності в Римі ніколи не мислилося як цілком необмежене. Вже Закони XII таблиць містили обмеження в інтересах сусідів та публічного порядку: власник зобов'язувався залишати вільну смугу землі по межі, допускати сусіда для збирання плодів з його дерева, що впали на сусідню ділянку, і не змінювати штучними спорудами природного стоку дощової води [5]. Ці обмеження з часом поглиблювалися, породивши концепцію «до-

бросусідства» і заклавши основу інституту сервітутів. Показово, що Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України у своєму висновку на Проект окремо наголошує на необхідності узгодження норми про позбавлення власності зі статтею 41 Конституції України, яка вимагає «попереднього та повного відшкодування» вартості примусово відчуженого майна [6], тому це питання є прямим продовженням давньої римської дискусії про межі dominium та співвідношення приватного інтересу і публічного блага.

Окремо варто зупинитися на засобах захисту dominium. Головним речово-правовим позовом була rei vindicatio – невладіючий власник міг витребувати свою річ у будь-якого фактичного володільця незалежно від способу її набуття, з метою повного відновлення власника у його правовому становищі [5]. Для захисту від неправомірного втручання без позбавлення володіння застосовувався негаторний позов (actio negatoria). Обидва ці позови відтворені у статтях 387–391 чинного ЦК України і зберігаються у Проекті. При цьому Головне науково-експертне управління звертає увагу на недостатнє розмежування у Проекті понять «посідання» (possessio) та «володіння», що може ускладнити вибір належного способу захисту речових прав на практиці [6], а це повертає нас до класичної римської проблеми відмежування possessio від dominium, яка так і не знайшла остаточного вирішення за тисячоліття.

Таким чином, поняття dominium є одним із найвагоміших внесків римської юриспруденції в скарбницю світового права. Воно поєднувало в собі повноту панування над річчю, гнучкість та здатність автоматично відновлюватись після відпадання обмежень, і при цьому завжди перебувало у межах, заданих законом та інтересами спільного блага. Більше двох тисяч років потому ці конструкції залишаються живим джерелом сучасного українського цивільного права: новий Проект не лише запозичує римську термінологію (plena potestas in re, jura in re aliena, possessio), а й відтворює саму архітектуру речового права, закладену ще в Римі. Все це підтверджує тезу про те, що вивчення dominium є необхідною передумовою розуміння будь-якої сучасної системи речових прав.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Майданик Р. А., Зубар В. М. Речеве право в проекті Книги 3 Цивільного кодексу України – продукт європейського права. *Часопис цивілістики*. 2025. Вип. 59. С. 15–28.
2. Кізлов С. Обмеження права власності в римському приватному праві. *Юридичний вісник*. 2019. № 1. С. 141–144.
3. Основи римського приватного права: підручник / за загальною редакцією В.І. Борисової та Л. М. Баранової. Харків, 2007.
4. Цивільний кодекс України (проект рекодифікації): порівняльна таблиця змін. Верховна Рада України, 2025–2026. URL: https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/76376.pdf.
5. Набуття права власності: стаття судді Іванова А. В. URL: https://lg.arbitr.gov.ua/sud5014/4673456/280020.
6. Апарат Верховної Ради України, Головне науково-експертне управління. Висновок на проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного). До реєстр. № 14394 від 22.01.2026. URL: https://itd.rada.gov.ua/d6813466-ec08-48bb-84e2-5c0d44bfd5e5.

***Коренко Дар'я Миколаївна***

*студ. 3-го курсу Центру заочного та дистанційного навчання (кримінальної юстиції) Національного університету «Одеська юридична академія»*

*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ДОГОВІР ОРЕНДИ В УМОВАХ КРИЗИ: БАЛАНС ІНТЕРЕСІВ ОРЕНДОДАВЦЯ ТА ОРЕНДАРЯ

Договір оренди (найму) є одним із найпоширеніших цивільно-правових договорів, що опосередковує тимчасове платне користування чужим майном. В умовах сучасних кризових явищ – запровадження воєнного стану, окупації частини території, руйнування об'єктів нерухомості, масової міграції внутрішньо переміщених осіб – загострилася проблема справедливого розподілу ризиків між сторонами орендних правовідносин. Орендодавець об'єктивно зацікавлений у стабільному отриманні орендної плати як основного джерела доходу від майна, тоді як орендар, який часто не може використовувати об'єкт оренди через обставини непереборної сили, прагне до зменшення або повного звільнення від такого платежу. У цьому полягає ключове протиріччя, яке потребує збалансованого правового вирішення.

У сучасній цивілістичній доктрині глибоке дослідження природи договору оренди (найму) житла здійснила В. Г. Швидка – науковець

кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія». На її переконання, «договір найму (оренди) житла є консенсуальним, двостороннім, відплатним, строковим, каузальним. Оскільки обов'язок передати майно (надати житло) і вносити плату виникає з досягнутої сторонами угоди, а фактичні дії відбуваються після того, як угода укладена, приватний найм необхідно визнати консенсуальним договором» [1, с. 47]. Така характеристика підкреслює синаллагматичний характер договору оренди, де права та обов'язки наймодавця кореспондують з правами та обов'язками наймача, що й зумовлює необхідність дотримання балансу їхніх інтересів.

Базовим інструментом збалансування інтересів сторін у разі настання кризових обставин є стаття 762 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Так, частина четверта цієї статті встановлює: «наймач має право вимагати зменшення плати, якщо через обставини, за які він не відповідає, можливість користування майном істотно зменшилася» [2]. Більш радикальним механізмом захисту орендаря є частина шоста: «наймач звільняється від плати за весь час, протягом якого майно не могло бути використане ним через обставини, за які він не відповідає» [2]. Як зазначає В. Г. Швидка, «з метою захисту цивільних прав сторін договору найму (оренди) житла, ст. 820 ЦК України встановлює правило про заборону односторонньої зміни розміру плати за користування житлом, якщо інше не буде задекларовано в тексті договору» [1, с. 49]. Ці норми разом створюють механізм гнучкого регулювання, що враховує як інтереси орендаря, так і необхідність збереження стабільності договору.

Загальною підставою звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання є форс-мажор (обставини непереборної сили). Згідно зі статтею 617 ЦК України особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за його порушення, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили [2]. Поняття форс-мажорних обставин розкрите у частині другій статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02.12.1997 № 671/97-ВР, згідно з якою «форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обста-

вини, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань, передбачених умовами договору» [3]. Торгово-промислова палата України листом від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1 засвідчила, що військова агресія Російської Федерації проти України є форс-мажорною обставиною, що породила масштабну судову практику звернень орендарів про звільнення від орендної плати в умовах воєнного стану.

Сучасна судова практика Верховного Суду виробила послідовний підхід до тлумачення наведених норм. У постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 20.10.2021 у справі № 911/3067/20 чітко зазначено: «при оцінці таких обставин презюмується незмінність умов господарювання (користування майном) чи стану об'єкта оренди, а орендар повинен подати докази наявності тих обставин, на які він посилається в обґрунтування своїх вимог, а також довести, що ці обставини виникли з незалежних від нього причин, зокрема, внаслідок зміни кон'юнктури на ринку товарів, робіт, послуг, з вини орендодавця, через дію непереборної сили тощо. Якщо орендар з незалежних від нього обставин протягом певного часу був повністю позбавлений можливості користуватися орендованим майном, то на підставі цієї норми Закону він вправі порушувати питання про повне звільнення його від внесення орендної плати» [4]. Таким чином, тягар доказування неможливості користування майном покладається саме на орендаря, а сам факт наявності листа ТПП України не презюмується щодо всіх договорів автоматично.

Спеціальне регулювання орендних відносин в умовах воєнного стану запроваджено для державного і комунального майна. Постановою Кабінету Міністрів України від 27.05.2022 № 634 «Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану» передбачено комплекс заходів захисту орендарів. Зокрема, для переможців електронних аукціонів, які беруть участь в аукціоні «з метою переміщення виробництва та інших активів і потужностей для провадження господарської діяльності з територій Донецької, Луганської, Запорізької, Київської, Миколаївської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернігівської, Кіровоградської, Дніпропетровської, Житомирської, Одеської областей, Автономної Республіки Крим та м. Києва і

м. Севастополя, протягом перших шести місяців оренди сплачують орендну плату (у тому числі авансовий внесок) в розмірі 1 гривня за 1 кв. метр орендованої площі (далі – пільгова орендна плата)» [5]. Цей механізм є яскравим прикладом нормативного балансування інтересів: держава як орендодавець свідомо обмежує свої майнові інтереси на користь захисту бізнесу, релокованого з небезпечних регіонів.

Серед проблемних питань застосування інституту оренди в умовах кризи слід виокремити такі. По-перше, складність доведення орендарем факту неможливості користування майном – обов'язковими доказами стають сертифікат торгово-промислової палати про форс-мажорні обставини, акти про знищення чи пошкодження об'єкта оренди, документи правоохоронних органів. По-друге, проблема розмежування часткового та повного звільнення від орендної плати: судова практика вимагає, щоб орендар довів саме повну, а не часткову неможливість користування майном для повного звільнення від плати. По-третє, питання захисту інтересів орендодавця, для якого втрата орендної плати може означати неможливість виконання власних зобов'язань (комунальних платежів, кредитних зобов'язань, податків). По-четверте, як підкреслює В. Г. Швидка, в Україні існує «реальна необхідність установлення максимального розміру плати за користування житлом "для боротьби з проявами недобросовісної конкуренції, що встановлюють монополісти на ринку найму житла"» [1, с. 49] – особливо в умовах різкого зростання цін на оренду в західних областях через міграцію ВПО.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що збалансування інтересів орендодавця та орендаря в умовах кризи є складним правовим завданням, яке потребує комплексного підходу. Подальше вдосконалення цього інституту має йти у напрямах: уточнення критеріїв визначення обставин, за які орендар не відповідає; деталізації порядку доказування неможливості користування майном; запровадження спеціальних типових форм договорів оренди для внутрішньо переміщених осіб; нормативного встановлення граничних меж орендної плати в кризові періоди; розширення повноважень судів щодо втручання в договірні відносини оренди в умовах кризи; гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами захисту прав сторін

орендних правовідносин. Реалізація цих заходів дозволить забезпечити справедливий баланс інтересів сторін орендних правовідносин на основі принципів добросовісності, розумності та справедливості.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Швидка В. Г. Істотні умови договору найму (оренди) житла. *Часопис цивілістики.* 2017. Вип. 24. С. 47–51. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ac7bb520-c456-4377-a8c5-a9449b890d4e/content

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

3. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80

4. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 20.10.2021 у справі № 911/3067/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100579201

5. Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.05.2022 № 634. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-osoblivosti-orendi-derzhavnogo-ta-komunalnogo-majna-u-period-voyennogo-stanu-634-270522

***Кособудська Марія Сергіївна***

*студ. 3-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доцент Берназ-Лукавецька О. М.*

## ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В ЕЛЕКТРОННІЙ КОМЕРЦІЇ

Правове регулювання захисту прав споживачів у сфері електронної комерції в Україні формується з загального законодавства про захист прав споживачів та спеціальних норм, що регулюють електронні правочини. Основним актом виступає Закон України «Про електронну комерцію», який визначає правові засади укладення та виконання електронних договорів. Зокрема, відповідно до ст. 11 цього Закону, електронний договір укладається шляхом акцепту оферти, розміщеної в інформаційно-телекомунікаційній системі, що впливає на обсяг прав та обов'язків сторін у відносинах «продавець-споживач [1].

Також важливі положення Закону України «Про захист прав споживачів», який поширює свою дію на договори, укладені на відстані.

Так, наприклад, відповідно до ст. 13 цього Закону, споживач має право на розірвання договору протягом 14 днів, що застосовується до інтернет-торгівлі. Крім того, ст. 15 закріплює обов'язок продавця надати достовірну інформацію про товар, включаючи його основні характеристики, умови використання та гарантії. У контексті електронної комерції ці норми мають специфічне значення, оскільки відсутній фізичний контакт із товаром до моменту його отримання [2].

Українська модель регулювання значною мірою орієнтована на європейські стандарти, зокрема положення Директиви 2011/83/ЄС про права споживачів. Це проявляється у вимогах до прозорості інформації, процедур укладення договорів та можливості відмови від них. Водночас існують прогалини, пов'язані з недостатньою деталізацією механізмів контролю за діяльністю онлайн-продавців [3].

Окрему увагу варто звернути на те, що розвиток цифрової економіки зумовлює необхідність адаптації правового регулювання до нових форм торгівлі, зокрема маркетплейсів та інтернет-магазинів. У таких умовах традиційні підходи до захисту прав споживачів є недостатніми, оскільки споживач не завжди може чітко визначити сторону договору та юрисдикцію застосування права. Це створює ситуацію, коли існуючі гарантії не завжди можуть бути реалізовані.

Права споживачів при купівлі товарів через інтернет-магазини формуються з урахуванням специфіки договорів, укладених на відстані, де відсутній безпосередній контакт сторін і фізичне ознайомлення з товаром до моменту його отримання. Відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів», ст. 13 передбачає, що договір, укладений на відстані, повинен супроводжуватися наданням споживачеві повної інформації про продавця, товар, ціну, умови оплати та доставки до моменту його укладення. Невиконання цього обов'язку впливає на можливість реалізації інших прав споживача, зокрема права на належну якість продукції та безпечність її використання. Водночас, ст. 15 цього Закону встановлює обов'язок продавця забезпечити достовірність і доступність інформації [2].

Крім того, споживач має право на підтвердження факту укладення договору та здійснення оплати. Відповідно до ст. 11 Закону України «Про електронну комерцію», електронний договір вважається укладе-

ним з моменту отримання особою акцепту пропозиції, а підтвердження такого правочину повинно бути надане у формі електронного документа або іншого засобу, що дозволяє відтворити зміст домовленостей. Відсутність належного підтвердження ускладнює доказування у випадку виникнення спору, що є однією з типових проблем електронної торгівлі [1].

Відповідно до Закону України «Про електронну комерцію», ст. 7 зобов'язує продавця до моменту укладення електронного договору надати споживачеві відомості про повне найменування суб'єкта господарювання, його місцезнаходження, контактні дані, порядок подання претензій, а також інші істотні умови договору. Ця інформація має бути розміщена у вільному доступі на веб-сайті або іншій електронній платформі, що забезпечує можливість її збереження та відтворення. Ненадання таких відомостей розглядається як порушення прав споживача на отримання необхідної та достовірної інформації, передбаченого ст. 15 Закону України «Про захист прав споживачів» [1,2].

Окремо законодавець встановлює вимоги до змісту інформації про товар або послугу. Згідно зі ст. 13 Закону України «Про захист прав споживачів» у чинній редакції, у випадку договорів, укладених на відстані, споживачеві повинні бути повідомлені основні характеристики продукції, ціна з урахуванням доставки, умови доставки, гарантійні зобов'язання та порядок розірвання договору. У сфері електронної комерції зазвичай ці вимоги реалізуються через електронні каталоги товарів та сторінки опису продукції. Неповнота або недостовірність такої інформації є однією з найпоширеніших підстав для виникнення спорів між споживачем і продавцем [2].

Крім того, суб'єкти електронної комерції зобов'язані забезпечити належне підтвердження факту укладення правочину. Відповідно до ст. 11 Закону України «Про електронну комерцію», продавець повинен надати споживачеві підтвердження укладення електронного договору у формі електронного документа, повідомлення або іншого засобу, що дозволяє встановити зміст домовленостей сторін [1].

У контексті інтернет-платформ також значення набуває питання розмежування відповідальності між безпосереднім продавцем і оператором платформи, оскільки останній часто виступає лише посередни-

ком і не несе обов'язок щодо надання повної інформації. Це створює ситуації, коли споживач отримує неповний обсяг відомостей про продавця, що ускладнює подальший захист його прав у випадку виникнення спору.

Значення наведених вимог підтверджується судовою практикою щодо спорів, пов'язаних із невідповідністю товару заявленим характеристикам. Так, у справі №202/2387/18 суд розглядав ситуацію, коли споживач придбав через інтернет-майданчик товар, який не відповідав зображенню на сайті [4].

Продавець відмовив у задоволенні вимог, посилаючись на відсутність виробничого браку, однак суд виходив із того, що право на обмін або повернення товару належної якості, передбачене ст. 12 Закону України «Про захист прав споживачів», поширюється і на випадки невідповідності товару за зовнішніми чи споживчими характеристиками. Додатково суд врахував положення постанови Пленуму Верховного Суду України №5 від 12.04.1996 р., згідно з якими така невідповідність є підставою для реалізації права споживача. Важливим у цій справі стало також те, що відсутність інформації про місцезнаходження продавця унеможливлює належне повернення товару, що суд оцінив як порушення обов'язків щодо інформування споживача. У результаті було стягнуто не лише вартість товару, але й супутні витрати та неустойку, що свідчить про комплексний характер відповідальності продавця у разі порушення встановлених вимог [2,5].

Реалізація прав споживачів у сфері електронної комерції потребує формування ефективних правових механізмів.

Одним із напрямів є удосконалення механізмів повернення товарів і реалізації права на відмову від договору. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про захист прав споживачів», споживач має право на повернення товару належної якості, однак практична реалізація цього права у сфері електронної комерції часто ускладнюється незрозумілими для споживачів процедурами. З метою їх усунення доречно нормативно закріпити обов'язок продавця забезпечити стандартизовану процедуру повернення, включаючи чітко визначені строки, форму заявки та можливість використання електронних сервісів для оформлення повернення. Доцільно також забезпечити покладення витрат на зворотну

доставку на продавця у випадку неналежного інформування про товар або його невідповідності опису [6].

Значний потенціал має розвиток альтернативних способів вирішення спорів у сфері електронної комерції. Враховуючи положення ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів» щодо захисту прав споживачів державними органами, доцільним є впровадження спеціалізованих онлайн-платформ для розгляду скарг, що дозволяють вирішувати спори без звернення до суду.

Також напрямом удосконалення є підвищення вимог до інформаційної прозорості електронних правочинів. Доцільно встановити уніфіковані стандарти відображення інформації про товар, які б виключали можливість її неповного подання. Це може включати обов'язкове використання структурованих описів товарів, зазначення походження продукції, а також автоматичне формування електронного документа, що підтверджує укладення договору відповідно до ст. 11 Закону України «Про електронну комерцію». Такі заходи сприяли би зменшенню кількості спорів, пов'язаних із невідповідністю товару опису або відсутністю належної інформації про товар.

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 45.
2. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР.* 1991. № 30.
3. Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on consumer rights. Official Journal of the European Union. 2011. L 304.
4. Рішення у справі № 202/2387/18. Єдиний державний реєстр судових рішень.
5. Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.04.1996 № 5.
6. E-commerce і захист прав споживачів. *ЗКГ: Західна консалтингова група*. URL: https://zkg.ua/e-commerce-i-zahyst-prav-spozhyvachiv/
7. Давидова І.В. Правочин (договір) електронний. Енциклопедія соціогуманітарної інформології. Заг. ред. проф. К. І. Бєляков. Київ: Гельветика, 2020. Т. 1 С. 200-206.
8. Актуальні проблеми цивілістики у цифрову добу: онлайнові соціальні мережі: монографія / за ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової; уклад. Б. В. Фасій. Одеса: Юридична література, 2018. 176 с.

***Кошуцька Орина Олександрівна***
*студ. 4-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доцент Мазуренко С.В.*

## ОХОРОНА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У METAVERSE

Актуальність дослідження охорони прав інтелектуальної власності у Metaverse зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій та появою нових форм створення і використання об'єктів інтелектуальної власності у віртуальному середовищі. Децентралізований і транскордонний характер метавсесвіту істотно ускладнює застосування традиційних механізмів правової охорони, зокрема у сфері авторського права та прав на торговельні марки. За таких умов об'єктивно постає потреба у доктринальній адаптації та модернізації існуючих правових інститутів відповідно до викликів цифрової економіки.

Протягом останніх років було прийнято низку спеціалізованих нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання інформаційної безпеки, кіберзахисту та обігу віртуальних активів, а також затверджено стратегічні напрями розвитку штучного інтелекту (закони України "Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах" [7], "Про електронні довірчі послуги" [6], "Про основні засади забезпечення кібербезпеки України" [8], "Про віртуальні активи" [5] та Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції розвитку сфери штучного інтелекту в Україні" [9]). Інституційним кроком у цьому напрямі стало створення у 2019 році Міністерства цифрової трансформації України, діяльність якого орієнтована на впровадження цифрових технологій у сферу державного управління. Однак, незважаючи на позитивну динаміку, чинне законодавство залишається фрагментарним та орієнтованим на регулювання вже існуючих суспільних відносин, що обмежує його ефективність у контексті концепції Web 3.0, в межах якої функціонує Metaverse.

Метавсесвіт доцільно визначати як інтегрований віртуальний простір, у якому користувачі через свої цифрові аватари взаємодіють між собою та з цифровими об'єктами за допомогою технологій віртуальної, доповненої або змішаної реальності. В цьому контексті його

слід розглядати як самостійну інформаційно-комунікаційну екосистему, у межах якої виникають специфічні правовідносини, що потребують комплексного регулювання [12]. Особливу складність становить охорона прав інтелектуальної власності на віртуальні об'єкти, які функціонують як елементи цифрової економіки. У наукових дослідженнях Капіца Ю.М., Харитонова Є.О обґрунтовується доцільність визнання таких об'єктів різновидом безтілесного майна, що може бути об'єктом цивільних прав і підлягає захисту [2]. Такий підхід узгоджується з положеннями ст. 177 Цивільного кодексу України, яка допускає існування інших майнових благ, окрім речей у матеріальній формі [10]. Водночас у межах Metaverse відбувається фактичне «нашарування» правових режимів: один і той самий об'єкт може одночасно бути цифровим активом (токеном), об'єктом авторського права та предметом договірних зобов'язань, що ускладнює визначення обсягу прав і способів їх захисту.

Майданик Л.Р. зазначає, що можливість реалізації користувачем повного обсягу правомочностей власника щодо віртуального об'єкта є істотно обмеженою, оскільки визначається технічними та функціональними умовами, встановленими розробником або адміністратором відповідної цифрової платформи. За таких обставин здійснення права власності на віртуальний об'єкт перебуває у залежності від волі третіх осіб, що ставить під сумнів можливість беззастережного поширення на нього правового режиму безтілесної речі. [4].Крім того, транскордонний характер віртуальних середовищ ускладнює визначення компетентного суду та права, що підлягає застосуванню, що, у свою чергу, впливає на ефективність захисту прав.

Окремою проблемою є співвідношення права власності на цифровий актив, зокрема NFT, та прав інтелектуальної власності на об'єкт, який цей токен репрезентує. Придбання NFT, як правило, не означає автоматичного переходу авторських прав чи надання виключної ліцензії на використання відповідного об'єкта, якщо інше прямо не передбачено умовами договору або смарт-контракту. Це створює суттєві ризики для учасників обігу цифрових активів та потребує чіткого договірного врегулювання обсягу переданих прав[1].

Важливим аспектом є також ефективність способів захисту прав інтелектуальної власності у Metaverse. Традиційні способи захисту, передбачені ст. 16 ЦК України, залишаються застосовними, однак їх реалізація ускладнюється анонімністю користувачів та децентралізованістю платформ [10].

Окремого значення набуває охорона прав на торговельні марки. На сучасному етапі вже сформовано окремі судові підходи, які фактично закладають підвалини для подальшого становлення так званого «права метавсесвітів». Показовою у цьому контексті є справа MetaBirkins (Hermès v. Rothschild), у межах якої художник Мейсон Ротшильд створив серію NFT-об'єктів, що імітували відомі сумки Birkin. Компанія Hermès оскаржила такі дії, посилаючись на порушення прав на торговельну марку. Суд присяжних у США підтримав позицію позивача, кваліфікувавши відповідні NFT не лише як форму художнього самовираження, а як цифрові товари, на які поширюється правовий режим охорони торговельних марок. Відтак було підтверджено можливість екстериторіального розширення захисту ТМ на цифрові активи за умови наявності ризику змішування у сприйнятті споживачів [11].

Отже, розвиток Metaverse зумовлює необхідність формування нового комплексного підходу до охорони прав інтелектуальної власності, який поєднуватиме традиційні правові механізми із сучасними цифровими технологіями. Чинне законодавство України потребує адаптації до умов функціонування віртуальних середовищ шляхом нормативного закріплення правового статусу віртуальних об'єктів і NFT як об'єктів цивільних прав, визначення особливостей переходу та реалізації прав інтелектуальної власності у метавсесвіті, а також врегулювання правової природи смарт-контрактів як інструментів автоматизованого управління майновими правами. Доцільним є внесення змін до Цивільного кодексу України та спеціального законодавства у сфері інтелектуальної власності щодо поширення правового режиму торговельних марок на віртуальні товари та цифрові послуги, оскільки сучасна практика використання брендів у метавсесвіті фактично формує новий сегмент комерційного обігу. У зв'язку з цим доцільним є уточнення положень Закону України «Про охорону прав на знаки для

товарів і послуг» щодо можливості реєстрації торговельних марок стосовно цифрових активів, NFT, віртуального одягу, цифрових аксесуарів, аватарів та інших об'єктів, що функціонують у віртуальному середовищі. Крім того, перспективним напрямом розвитку законодавства є запровадження спеціальних процедур notice-and-takedown для платформ Metaverse, які б забезпечували оперативне реагування на порушення прав інтелектуальної власності у віртуальному середовищі. Такі механізми повинні передбачати право правовласника звернутися до адміністратора платформи із повідомленням про незаконне використання об'єкта авторського права чи торговельної марки, а також обов'язок платформи у визначений строк тимчасово обмежити доступ до відповідного цифрового контенту або віртуального активу до моменту вирішення спору.

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Биков І.О., Мудрицька К.О., Махмурова-Дишлюк О.П. NFT у системі цивільно-правових засобів реалізації прав інтелектуальної власності: теоретико-правовий аспект. Київ. 2025. №5. С.518-522. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/116
2. Булеца С.Б. Віртуальне майно у метавсесвіті як об'єкт цивільних прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2022. С. 126-132. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.21
3. Костенко О.В., Журавльов Д.В., Фурашев В.М, Дніпров О.С. Генезис правового регулювання web та модель електронної юрисдикції метавсесвіту. *Інформація і право.* 2024. С. 10-15. URL: https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.1(48).300772
4. Майданик Л. Р. Віртуальний об'єкт як виклик для класичних підходів у речовому праві. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2019. № 2. С. 59-64. URL: https://doi.org/10.33731/22019.167301
5. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX: станом на
6. 15 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text
7. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII: станом на 18 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text
8. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР: станом на 20 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text

9. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII: станом на 19 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text

10. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядж. Каб. Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р: станом на 29 груд. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-р#Text

11. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 1 лют. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

12. Hermès International v. Rothschild, United States District Court for the Southern District of New York, 8 February 2023, Case No. 1:22-cv-00384. URL: https://www.ledgerinsights.com/wp-content/uploads/2022/01/MetaBirkins-Hermes-v-Rothschild.pdf

13. Taylor Wessing. The Metaverse: legal challenges and opportunities. January 31. 2022. URL: https://www. lexology.com/library/detail.aspx?g=c1872705-ccbe-49bb-98f4-77092e4f26ec

***Кривінок Вікторія Андріївна***
*студ. 4-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник:к.ю.н., доцент Мазуренко С.В.*

## ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ГЕОГРАФІЧНИХ ЗАЗНАЧЕНЬ НА ХАРЧОВІ ПРОДУКТИ ТА НАПОЇ

У сучасних умовах розвитку міжнародної торгівлі та євроінтеграційних процесів особливого значення набуває правова охорона географічних зазначень на харчові продукти та напої. Географічні зазначення виступають не лише засобом індивідуалізації товарів, а й важливим інструментом захисту національного виробника, культурної спадщини та традиційних способів виробництва продукції. Для України ця тема є особливо актуальною у зв'язку з імплементацією положень Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною, яка передбачає гармонізацію законодавства у сфері інтелектуальної власності, зокрема щодо охорони географічних зазначень.

Крім того, розвиток системи географічних зазначень сприяє підвищенню конкурентоспроможності української продукції на міжнародних ринках, формуванню довіри споживачів та підтримці регі-

онального розвитку. Особливо це стосується традиційних харчових продуктів і напоїв, які мають специфічні властивості, пов'язані з природними умовами та людським фактором певної території.

Правова охорона географічних зазначень в Україні здійснюється насамперед на підставі Закону України «Про правову охорону географічних зазначень», Закону України «Про географічні зазначення спиртних напоїв» а також норм Цивільного кодексу України та міжнародних договорів.

Серед основних особливостей правової охорони географічних зазначень на харчові продукти та напої слід виділити насамперед тісний зв'язок товару з певною географічною територією, оскільки правова охорона надається лише тим продуктам, особливі властивості, репутація чи інші характеристики яких безпосередньо зумовлені природними умовами або людським фактором відповідної місцевості. Важливою особливістю є також колективний характер такого права, адже використовувати географічне зазначення можуть декілька виробників, які здійснюють діяльність у визначеному регіоні та дотримуються встановлених вимог до виробництва продукції.

Крім того, для географічних зазначень характерний специфічний порядок реєстрації, що передбачає подання детального опису товару, визначення меж географічної території та доведення зв'язку між якістю продукції та місцем її походження. На відміну від торговельних марок, правова охорона географічних зазначень має безстроковий характер за умови збереження властивостей товару, які обумовлюють його особливу репутацію та походження. Законодавство також встановлює особливий режим захисту географічних зазначень, забороняючи їх використання для товарів, що фактично не походять із відповідної місцевості, навіть у випадках використання слів «тип», «стиль» чи «аналог».

С. Мазуренко звертає увагу на те, що розвиток глобальної мережі Інтернет та електронної комерції призводить до збільшення кількості конфліктів між географічними зазначеннями, торговельними марками та доменними іменами. На її думку, сучасна система правової охорони повинна враховувати нові цифрові виклики та забезпечувати ефективний захист географічних зазначень у мережі Інтернет. [4, с.63]

О. Орлюк наголошує, що географічне зазначення виконує подвійну функцію: захищає права виробників та гарантує споживачам достовірну інформацію про походження товару. На її думку, головною особливістю такого об'єкта є нерозривний зв'язок між якістю продукції та географічним середовищем. [5, с. 315]

Натомість Ю. Капіца акцентує увагу на економічному аспекті правової охорони географічних зазначень. Дослідниця вважає, що ефективна система охорони здатна стимулювати розвиток локального виробництва та підвищувати експортний потенціал держави. [6, с.25]

У свою чергу, О. Святоцький звертає увагу на недостатню ефективність механізмів реалізації правової охорони в Україні. Він підкреслює, що законодавство потребує подальшого вдосконалення, особливо у питаннях контролю за неправомірним використанням географічних зазначень та відповідальності за порушення прав. [7, с.198]

Отже, погляди науковців збігаються у визнанні важливості географічних зазначень як об'єкта права інтелектуальної власності, однак відрізняються за акцентами: одні вчені більше уваги приділяють правовій природі географічних зазначень, інші – економічному значенню або практичним проблемам їх захисту.

Як приклад судової практики у сфері правової охорони географічних зазначень можна навести постанову Верховного Суду у справі № 640/18727/18 від 15.11.2023 року, яка стосувалася використання позначення «коньяк України». Суд розглядав питання відповідності національного законодавства вимогам щодо охорони географічних зазначень та співвідношення українських назв алкогольної продукції з європейськими стандартами. У рішенні зазначалося, що використання назв, пов'язаних із географічним походженням товару, повинно відповідати вимогам законодавства про географічні зазначення та не вводити споживачів в оману щодо дійсного походження продукції. [8]

Отже, географічні зазначення на харчові продукти та напої є важливим об'єктом права інтелектуальної власності, що поєднує правові, економічні та культурні аспекти. Їх ефективна охорона сприяє розвитку регіонального виробництва, захисту споживачів та форму-

ванню позитивного іміджу держави на міжнародному ринку. На мою думку, для вдосконалення національної системи правової охорони географічних зазначень доцільно: спростити процедуру реєстрації для малих локальних виробників; посилити контроль за неправомірним використанням географічних зазначень у торгівлі; створити державні програми підтримки регіональних виробників традиційної продукції; удосконалити судову практику шляхом спеціалізації суддів у сфері інтелектуальної власності; активізувати міжнародне просування українських географічних зазначень на ринках ЄС.

Таким чином, ефективна система правової охорони географічних зазначень може стати важливим чинником економічного розвитку України та збереження національних традицій виробництва харчових продуктів і напоїв.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Закон України «Про правову охорону географічних зазначень» редакція від 26.02.2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-14#n63

3. Закон України «Про географічні зазначення спиртних напоїв» від 01.12.2022 № 2800-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2800-IX#Text

4. Мазуренко С. В. Legal protection of geographical indications. *Юридичний вісник*. 2021. № 3. С. 62–71.

5. Олена Орлюк Право інтелектуальної власності: підручник. Київ: Ін Юре, 2020. 520 с.

6. Юлія Капіца Географічні зазначення в системі права інтелектуальної власності України. *Теорія і практика інтелектуальної власності.* 2021. № 3 С. 25–31.

7. Олександр Святоцький Інтелектуальна власність в Україні: проблеми теорії і практики. Київ: Ін Юре, 2019. 464 с.

8. Постанова Верховного Суду у справі № 640/18727/18 від 15.11.2023 р. щодо використання позначення «коньяк України». URL: https://ips.ligazakon.net/document/VS230060

***Кришень Юлія Ігорівна***
*студентка 2-го курсу факультету судового та міжнародного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
***Грабенко Поліна Сергіївна***
*студентка 2-го курсу факультету судового та міжнародного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник:к.ю.н., доцент Мінченко Д.А.*

## NFT ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ

Стрімкий розвиток цифрових технологій та блокчейн-інфраструктури зумовив появу нових об'єктів цивільного обороту, серед яких особливе місце займають невзаємозамінні токени (NFT). Водночас правова природа NFT залишається дискусійною, що породжує низку проблем їх кваліфікації як об'єктів права власності.

З технічної точки зору, NFT (Non-Fungible Tokens) є унікальними цифровими записами у блокчейні, що підтверджують існування певного активу або права на нього. Як зазначає H. Taherdoost, NFT відрізняються від інших цифрових активів своєю унікальністю, неподільністю та неможливістю взаємозаміни, що надає їм ознак індивідуалізованого майна [4]. Однак сама по собі технологічна характеристика не вирішує питання їх правової природи.

Однією з ключових проблем є визначення того, чи може NFT розглядатися як об'єкт права власності у класичному розумінні. J. Fairfield обґрунтовує, що NFT слід кваліфікувати як нову форму цифрової власності, яка має ознаки виключного контролю, передаваності та економічної цінності, властиві традиційним об'єктам власності [1]. Водночас інші дослідники підкреслюють, що NFT не є власне об'єктом матеріального світу, а лише записом у реєстрі, що ускладнює їх включення до класичної системи речових прав.

Додаткову складність становить питання змісту прав, які набуває власник NFT. За висновками C. Tan, придбання NFT не означає автоматичного набуття прав інтелектуальної власності на відповідний цифровий об'єкт, якщо інше прямо не передбачено умовами смарт-контракту або ліцензії [2]. Таким чином, виникає розрив між «правом на токен» і «правом на об'єкт», що підриває традиційне розуміння права власності як повного панування над річчю.

Аналогічну позицію підтримує M. D. Murray, який наголошує, що NFT лише підтверджує право володіння токеном, але не надає авторських прав на пов'язаний контент, якщо це не передбачено окремо [6]. Тобто у разі придбання NFT покупець фактично набуває лише контроль над токеном як цифровим записом, тоді як права на сам твір зберігаються за автором. Це створює практичні труднощі для учасників цивільного обороту, зокрема у визначенні обсягу прав, що передаються при відчуженні NFT, а також у захисті прав набувачів у разі спорів.

Особливо гостро ці проблеми проявляються у сфері мистецтва. Z. Ekinci підкреслює, що NFT можуть виконувати функцію цифрового сертифіката автентичності, однак вони не гарантують правомірності використання твору та не виключають можливості порушення авторських прав [5]. Подібну думку висловлюють W. Jia та B. Yao, які зазначають, що NFT часто розглядаються як підтвердження власності, проте фактично вони лише засвідчують зв'язок між токеном і певним цифровим об'єктом, що не завжди має юридичну силу [3].

На рівні правових систем також відсутній єдиний підхід до кваліфікації NFT. У дослідженні, опублікованому в Computer Law & Security Review, наголошується, що в різних юрисдикціях NFT можуть розглядатися як майно, цифрові активи, фінансові інструменти або навіть як об'єкти договірних прав, що свідчить про фрагментарність правового регулювання [7].

Правове регулювання NFT в Україні також залишається фрагментарним та неповним. Спеціальне законодавство, яке б безпосередньо визначало правовий статус невзаємозамінних токенів, наразі відсутнє. Водночас окремі аспекти їх правового режиму можуть розглядатися крізь призму Закону України «Про віртуальні активи», який передбачає можливість віднесення цифрових активів до об'єктів цивільних прав. Проте зазначений Закон станом на сьогодні не набрав чинності, оскільки його введення в дію пов'язане з внесенням змін до податкового законодавства [8]. Це зумовлює збереження правової невизначеності щодо кваліфікації NFT, їх обігу, а також оподаткування відповідних операцій.

Отже, основними проблемами кваліфікації NFT як об'єкта права власності є: невизначеність їх правової природи; розрив між правом на токен і правом на базовий актив; відсутність єдиного підходу у правових системах; а також складність співвідношення з правами інтелектуальної власності.

На нашу думку, NFT доцільно розглядати як особливий вид цифрового майна, що поєднує елементи речових та зобов'язальних прав. Водночас для ефективного правового регулювання необхідно чітко визначити обсяг прав, які передаються разом із токеном, а також закріпити на законодавчому рівні їх статус як об'єктів цивільних прав. Лише за таких умов NFT можуть стати повноцінними елементами сучасної системи права власності.

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Fairfield J. Tokenized: The Law of Non-Fungible Tokens and Unique Digital Property. SSRN. 2021. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3821102
2. Tan C. Rights in NFTs and the flourishing of NFT marketplaces. International Journal of Law and Information Technology. 2024. URL: https://academic.oup.com/ijlit/article/doi/10.1093/ijlit/eaae018
3. Jia W., Yao B. NFTs applied to the art sector: Legal issues and recent jurisprudence. Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies. 2023. URL: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/13548565231199966
4. Taherdoost H. Non-Fungible Tokens (NFT): A Systematic Review. Information. 2023. Vol. 14(1). URL: https://www.mdpi.com/2078-2489/14/1/26
5. Ekinci Z. Non-Fungible Tokens and Select Art Law Considerations. Arts. 2023. Vol. 12(5). URL: https://www.mdpi.com/2076-0752/12/5/192
6. Murray M. D. NFT Ownership and Copyrights. SSRN. 2022. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4129239
7. Non-fungible tokens, tokenization, and ownership. Computer Law & Security Review. 2024. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0267364924000633](https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0267364924000633
8. Про віртуальні активи: Закон України № 2074-IX від 17.02.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text

***Кугурушева Карина Олександрівна***
*студ. 3 курсу Центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ПРАВОВА ПРИРОДА ЦИФРОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Нинішня стадія еволюції інформаційного суспільства вирізняється інтенсивною цифровізацією взаємин у соціальній, економічній та юриспруденційній сферах. На цьому тлі феномен цифрової ідентичності набуває значної ваги, адже він еволюціонує від простого технічного засобу встановлення особи до багатокомпонентного правового феномену. Актуальність окреслення юридичної сутності цифрової ідентичності є очевидною у площині цивільного права, а саме у класифікації об'єктів цивільно-правового регулювання.[1, 213 с.]

Згідно із нормами, викладеними у Цивільному кодексі України, серед об'єктів, що регулюються цивільним правом, фігурують речі (до яких належать і грошові кошти, й цінні папери), інше майно, права вимоги (майнові права), витвори, здійснені роботи, надані послуги, надбання інтелектуальної чи творчої діяльності, відомості, а також інші блага, що не мають фізичного виміру, поряд із тими, що його мають. Цифрова ідентичність, хоча й позбавлена фізичного втілення, містить у собі складові інформації та персональних даних, що дає змогу класифікувати її як одне з нематеріальних благ або як різновид інформації, що виступає об'єктом у сфері цивільного права.

Цифрова візитівка – це збірка електронних відомостей, які дають змогу встановити особу, чи то фізичну, чи то юридичну у віртуальному просторі. До її складу входять відомості про особу, електронні мітки, електронні печатки, облікові дані та інші складники. [2, 695 с.] У цьому контексті ключову роль відіграє український закон «Про електронні довірчі послуги», що закладає законодавчий фундамент для електронного визначення особистості та застосування електронних підписів. Не менш вагомим є й Закон України «Про захист персональних даних», який регламентує, як мають оброблятися та охоронятися ті відомості, що формують цю цифрову ідентифікацію.

У межах доктрини цивільного права цифрова ідентичність постає як явище, що має подвійну природу. По-перше, її розглядають як невідчужуване особисте нематеріальне благо, тісно пов'язане з суб'єктом, аналогічно таким категоріям, як честь, повага до особистості чи репутація у діловому середовищі. По-друге, вона включає в себе певні інформаційні складники і, відповідно, підпадає під сферу правового врегулювання, що стосується оперування даними.[3, 114 с.] Через цю дуалістичність виникають труднощі з її чітким позиціонуванням у класифікаційній схемі об'єктів, на які поширюються цивільно-правові права.

Значну вагу у виробленні концепцій щодо цифрової ідентичності мають настанови від Світового Банку, ОЕСР та Єврокомісії. Зокрема, Регламент eIDAS проголошує електронну ідентифікацію інструментом для формування довіри в електронному просторі та надає їй юридичної сили. Дане положення вказує на те, що цифрова ідентичність дедалі частіше набуває статусу окремого суб'єкта правових взаємин.

З огляду на те, що цифрова ідентичність у правовому обороті нерозривно пов'язана з особою, її неможливо повністю передати у власність, як це відбувається з традиційними об'єктами цивільних прав. Проте деякі складові цієї ідентичності, такі як: акаунти чи цифрові активи здатні бути предметом цивільно-правових операцій. Звідси випливає висновок про те, що цифрова ідентичність має лише обмежений (частковий) характер оборотоздатності. [4, 184 с.]

Окрім того, цифрова ідентичність слугує механізмом для здійснення інших прав, серед яких право брати участь у цивільних правовідносинах, укладати угоди в електронному форматі, а також отримувати доступ до різноманітних послуг. Таким чином, вона функціонує не лише як предмет, але й як спосіб реалізації індивідуальних прав.

Насамкінець, варто зазначити, що прогрес у галузі цифрових технологій вимагає подальшого вдосконалення правового поля цивільного права щодо цифрової ідентичності. Необхідно чітко окреслити її статус – чи то як окремого, чи то як складового об'єкта цивільних прав, що вимагає запровадження особливого правового режиму. Це дасть змогу досягти необхідної рівноваги між збереженням прав індивіда та забезпеченням продуктивної життєдіяльності цифрового господарства.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Кузнєцова Н.С. Цивільне право України: загальна частина. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 213 с
2. 2.Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Цивільне право України. Одеса: Фенікс, 2021. 695 с.
3. 3.Спасибко-Фатєєва І.В. Право власності в Україні: проблеми теорії. Харків, 2019. 114 с.
4. Цивільне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 184 с.

***Кулик Анастасія Андріївна***
*студ. 3-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник к.ю.н. доц. Берназ-Лукавецька О.М.*

## ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕКЛАМИ В ІНТЕРНЕТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах цифровізації економіки реклама в мережі Інтернет посідає особливе місце серед інструментів просування товарів і послуг. Як справедливо акцентує В. М. Парасюк у фаховому виданні «Аналітично-порівняльне правознавство», «у світовій економіці підприємницька діяльність у сфері рекламних відносин посідає важливе місце… Реклама одна із складних, швидко розвиваючих інститутів ринкової економіки у просторі Інтернету» [1, с. 279]. Дослідниця також зазначає: «постійний розвиток рекламної сфери неминуче провокує поява нових способів поширення реклами, наприклад з використанням інформаційно-комунікаційної мережі Інтернет» [1, с. 278]. Вирішення проблем правового регулювання реклами в інтернеті є надзвичайно актуальним для забезпечення прав споживачів та сумлінних суб'єктів підприємницької діяльності.

Базовою правовою основою регулювання рекламної діяльності в Україні є Закон України «Про рекламу» від 03.07.1996 № 270/96-ВР, згідно з частиною першою статті 1 якого реклама визначається як «інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких особи чи товару» [2]. Як обґрунтовано стверджує В. М. Парасюк, «звернімо увагу на те, що в

Україні правове регулювання Інтернет-реклами будується на принципах законності, чесності, пристойності, сумлінності, соціальної відповідальності, які застосовуються в країнах Європейського Союзу» [1, с. 279]. Дослідниця справедливо акцентує: «поняття реклами закріплено на законодавчому рівні, проте це не полегшує вирішення проблем у рекламній сфері в Інтернет-просторі. Сфера реклами, особливо у цифровому просторі, динамічно розвивається, постійно з'являються нові товари, послуги, організації, нові методи поширення реклами, а рекламне законодавство не завжди встигає за сучасними тенденціями» [1, с. 279].

У приватно-правовій доктрині склалося кілька підходів до розуміння природи реклами. Як зазначає В. М. Парасюк, «у приватно-правовій доктрині міститься кілька підходів, присвячених трактуванню терміна «реклама». У першому підході реклама окреслюється як інформація. Другий підхід розглядає рекламу як діяльність. Третій – поєднує зазначені трактування реклами воєдино (інтегрований підхід), але не як діяльність з поширення інформації, а шляхом визначення реклами як твору. Перший і другий підходи розглядають рекламу як механізм впливу на споживача. Третій – включає у рекламу творчий процес її розробки» [1, с. 279]. Цивільно-правову основу режиму інформації як об'єкта прав закріплено в статті 177 Цивільного кодексу України, відповідно до якої «об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага» [3]. Це дозволяє розглядати рекламні дані як самостійний об'єкт цивільних прав.

У сучасній цивілістичній доктрині сформовано чітку систему сутнісних ознак реклами. Як обґрунтовано стверджує В. М. Парасюк, «проаналізувавши законодавче визначення, можна назвати сутнісні ознаки реклами. Щоб визнаватись рекламою, вона повинна бути: інформацією; безособовою, тобто не мати спрямованості на певне коло осіб; поширюватися способом, що не суперечить законодавству; мати на меті привернення уваги до об'єкта рекламування» [1, с. 280]. Дослідниця також справедливо акцентує: «рекламні дані в Інтернеті, як різ-

новид інформаційних можна віднести до об'єктів виняткових прав за умови, коли сама інформація ізольована тому самостійно бере участь в економічному обороті. Але важливо розуміти співвідношення понять реклами і інформації з точки зору правових відносин, тому реклама є інформацією, але не вся інформація є рекламою» [1, с. 280]. Така чітка диференціація має фундаментальне значення для розмежування реклами від інших видів інформаційних повідомлень у мережі Інтернет.

Принципово важливим аспектом правового регулювання інтернет-реклами є цивільно-правове договірне регулювання. Як справедливо зазначає К. Г. Попович у фаховому виданні «Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право», цитуючи позицію якої наводить В. М. Парасюк, «регулювання рекламних відносин через цивільно-правові договори дає низку переваг, зокрема, дає змогу якнайкраще врахувати інтереси сторін та змінити ті умови співпраці, які не врегульовані стандартами. Учасники рекламних правовідносин мають право укласти договір, який регулюється не нормами цивільного законодавства, а відповідно до його загальних засад» [4, с. 218]. Принципово важливим є висновок В. М. Парасюк: «договірне регулювання рекламної діяльності у мережі Інтернет реалізується паралельно, поряд із нормативно-правовим регулюванням. Договірне регулювання організується з урахуванням дотримання принципу законності, доповнюючи нормативне регулювання, через відсутність чітких законодавчих правил встановлення правових зв'язків між суб'єктами правовідносин Інтернет-реклами» [1, с. 278].

У контексті європейської інтеграції України принципове значення має імплементація норм законодавства Європейського Союзу у сфері реклами. Прийнято Закон України від 30.05.2023 № 3136-IX «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» та інших законів України щодо імплементації норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень законодавства Європейського Союзу у сфері аудіовізуальної реклами» [5]. Цей Закон імплементує положення Європейської конвенції про транскордонне телебачення та Директиви Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіапослуги. Як зазна-

чає В. М. Парасюк, «одним із питань, які потребують дослідження… є питання поширення реклами в Інтернеті та в окремих соціальних мережах у контексті Закону щодо імплементації норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень законодавства Європейського Союзу у сфері аудіовізуальної реклами» [1, с. 282].

Особливо проблемним аспектом сучасного правового регулювання є реклама в соціальних мережах. Як обґрунтовано стверджує В. М. Парасюк, «соціальні мережі активно використовуються для реклами. На думку Р. Ваксман, чинне законодавство, яким врегульовані питання поширення реклами в соціальних мережах не є досконалим. Законодавство має певні прогалини у сфері інтелектуальної власності щодо питань регулювання підприємницької рекламної діяльності в Інтернеті. Це ускладнює процес регулювання цієї проблематики у сфері соціальних мереж. Соціальні мережі вважаються основними розповсюджувачами реклами. Необхідний ретельний аналіз сьогоднішнього рекламного простору і його коригування виходячи з інтересів споживача та суспільства» [1, с. 282]. Дослідниця акцентує також на питанні юрисдикції: «кожен сайт має адресу, що визначає місцезнаходження. Наприклад, сайт, зареєстрований на національному домені UA, повністю охоплюватиметься національним законодавством, яке регулює діяльність цифрової платформи, що обслуговує певний сайт» [1, с. 282]. Це створює серйозні проблеми у разі поширення реклами через іноземні платформи.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що інститут правового регулювання реклами в інтернеті потребує комплексного підходу до вдосконалення. Як справедливо узагальнює В. М. Парасюк, «реклама в мережі Інтернет – це особливий вид не персоніфікованої інформації, спрямованої на привернення уваги до об'єкта рекламування та формування у потенційного споживача позитивних уявлень про об'єкт рекламування з метою реалізації та просування на ринку, що поширюється будь-якими способами та у різних формах, з використанням Інтернету при дотриманні законодавства України» [1, с. 282]. Дослідниця акцентує: «наявність Інтернет реклами потребує окремого

правового регулювання… Наявність діючих в Україні правових норм належним чином не дозволяє врегулювати рекламні зобов'язання, що виникають у рекламній діяльності при поширенні в Інтернеті» [1, с. 282–283]. Подальше вдосконалення має йти у напрямах: запровадження окремих норм щодо інтернет-реклами; уточнення правил реклами в соціальних мережах; гармонізації національного законодавства з нормами ЄС; ефективного захисту прав споживачів; розвитку договірного регулювання.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Парасюк В. М. Реклама у мережі Інтернет – цивілістичний аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. № 1. ч. 1. С. 278–283.

2. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Попович К. Г. Правове регулювання реклами (цивілістичний аспект). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Т. 1, Вип. 78. С. 216–220.

3. Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» та інших законів України щодо імплементації норм європейського законодавства у національне законодавство України: Закон України від 30.05.2023 № 3136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3136-20

***Куліченко Аліна Василівна***

*студ. 1- го курсу магістратури факультету судового та міжнародного права Національного університету "Одеська юридична академія"*

*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В.Г.*

## РЕКВІЗИЦІЯ МАЙНА ТА ЇЇ РИМСЬКІ ВИТОКИ

Реквізиція майна є одним із правових інструментів державного втручання у право приватної власності, що застосовується в умовах надзвичайних обставин, зокрема під час воєнного стану, стихійного лиха або іншої суспільної необхідності. Попри свою актуальність у сучасному законодавстві України, інститут реквізиції має глибоке коріння у правових системах римського приватного права.

Відповідно до статті 353 Цивільного кодексу України реквізиція – це примусове відчуження майна у власника на підставі та в порядку,

встановлених законом з наступним повним відшкодуванням його вартості. [2] Метою реквізиції є усунення наслідків або запобігання тим наслідкам, що виникли або можуть виникнути через стихійне лихо, аварію, епідемію, епізоотію, воєнний або надзвичайний стан та за інших надзвичайних обставин. [4] Також стаття 41 Конституції України гарантує непорушність права приватної власності та допускає її примусове відчуження лише як виняток з огляду на суспільну необхідність – за умови попереднього і повного відшкодування. Таким чином, реквізиція за своєю конституційно-правовою природою є обмеженням, а не позбавленням права власності, оскільки держава зобов'язана компенсувати власникові майнові втрати. [1]

Інститут реквізиції сягає правових механізмів Стародавнього Риму, хоча сам термін «requisitio» мав дещо інше значення. Латинське слово *requisitio* у класичному римському праві не мало певного спеціального юридичного значення, яке воно набуло у сучасній правовій науці. У джерелах воно вживалося переважно у процесуальному контексті – як вимога надати докази або особу – і лише подекуди позначало витребування майна для державних потреб. Водночас сама практика примусового вилучення приватного майна для задоволення публічних потреб в римських джерелах тлумачилась цілою низкою термінів, що відображали різні форми та ступені втручання держави у право власності: angaria, indictio, exactio, contributio, тощо. Жоден із цих термінів не є прямим аналогом сучасної реквізиції, однак у сукупності вони означають однакову суть – примусове залучення приватних ресурсів для публічних цілей.

Інститут реквізиції сягає правових механізмів Стародавнього Риму, хоча сам термін «requisitio» у класичному римському праві мав дещо інше значення – переважно позначав вимогу або розшук. Проте, правова думка Риму виробила кілька конструкцій, які лягли в основу сучасного розуміння реквізиції.

По-перше, концепція *dominium ex iure Quiritium* (власність за квіритським правом) визнавала абсолютний характер права власності, однак з часом з'явилися публічно-правові обмеження цього права в інтересах держави (res publica). Зокрема, у разі воєнної необхідності дер-

жавні органи могли вилучати майно громадян для потреб армії – така практика відома як *angaria* або примусова реквізиція тяглових тварин і транспорту . По-друге, набула поширення практика *indictio* – примусового постачання продовольства та інших ресурсів для забезпечення армії та державного апарату. В цій системі передбачалось не лише вилучення майна, а й певне відшкодування або звільнення від податків . [3]

По-третє, фундаментальне значення має принцип *salus publica suprema lex esto* (суспільне благо – вищий закон), що обґрунтовував можливість обмеження приватних прав заради публічного інтересу та став ідеологічним підґрунтям для всіх наступних правових систем, що допускали примусове відчуження майна. По-четверте, було зафіксовано загальне правило: *«privatorum commodis iura publica non cedunt»* – інтереси публічні переважають над інтересами приватними, що є прямим прообразом сучасного конституційного балансу між правом власності та суспільною необхідністю

Отже, інститут реквізиції є правомірним механізмом обмеження права приватної власності, який застосовується державою виключно за наявності суспільної необхідності та за умови обов'язкового відшкодування вартості вилученого майна. Його сучасне нормативне закріплення в законодавстві України відображає баланс між приватними та публічними інтересами. Водночас аналіз свідчить, що витоки цього інституту сягають римського права, де вже існували правові конструкції, які допускали примусове залучення приватних ресурсів для потреб держави. Хоча римське право не знало реквізиції у сучасному розумінні, відповідні механізми заклали ідеологічні та правові засади для її подальшого розвитку. Таким чином це стає правовим інститутом, який поєднує історично сформовані підходи з сучасними конституційними гарантіями та забезпечує можливість держави діяти в умовах надзвичайних обставин із дотриманням балансу між публічними інтересами і правами людини.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 5 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

3. Римське право: підруч. / О.А.Підопригора, Є.О.Харитонов. 2-ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
4. Роз'яснення Верховного Суду від 15.03.2022 р. "Про інститут реквізиції в цивільному праві". *Нормативні документи від VOBU*. URL: https://document.vobu.ua/doc/10622/

***Куценко Вероніка Сергіївна***
*студ. 3 курсу центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник – к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ДОГОВОРИ У СФЕРІ ЕНЕРГОПОСТАЧАННЯ: НОВІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ БЛЕКАУТІВ

Договори у сфері енергопостачання сьогодні виступають не лише як формальні правові акти, а як стратегічні інструменти регулювання відносин, що забезпечують національну безпеку в умовах воєнної агресії [1, с. 5]. У науковій літературі підкреслюється, що енергопостачання є фундаментом функціонування економіки та соціальної сфери, а договірне регулювання цих процесів набуває особливої ваги в періоди дефіциту потужності [5, с. 152]. Правова природа договору енергопостачання характеризується поєднанням ознак публічного договору та договору приєднання [1, с. 7], що зумовлено специфічною структурою ринку, де споживач часто змушений приймати умови, встановлені регулятором [2, с. 112]. Як зазначає Гнатюк Т., такий договір є обов'язковою передумовою для отримання доступу до ресурсів, а його умови базуються на принципах рівності та недискримінації, попри монопольне становище деяких постачальників [7, с. 6].

Сучасна система договірних відносин у сфері енергетики передбачає складну ієрархію суб'єктів, включаючи електропостачальників, операторів системи розподілу та кінцевих споживачів [2, с. 114]. Кожен з цих суб'єктів несе чітко визначені законодавством обов'язки, де постачальник відповідає за фінансову сторону транзакцій та купівлю енергії [2, с. 115], тоді як оператор системи розподілу забезпечує фізичну цілісність мереж та підтримання напруги в межах норми [1, с. 9]. Важливим аспектом є те, що укладення договору можливе лише за наявності технічної можливості приєднання до мереж, що стає кри-

тичним викликом в умовах постійних обстрілів енергетичної інфраструктури [4, с. 206]. Дослідження вказують на те, що руйнування трансформаторних підстанцій та ліній електропередач безпосередньо впливає на спроможність сторін виконувати свої зобов'язання за договором [4, с. 207].

Особливого значення в умовах системних блекаутів набуває принцип безперервності енергопостачання, який є базовою умовою більшості договорів у цій сфері [5, с. 154]. Проте масові відключення електроенергії змушують переглядати традиційні підходи до відповідальності за недопостачання енергії [3, с. 42]. У наукових працях Островського А.М. зазначається, що в ситуаціях, коли припинення подачі енергії викликане діями ворога, виникають підстави для застосування механізму форс-мажору [3, с. 43]. Водночас сторони повинні діяти в межах встановлених графіків обмеження споживання, які хоч і порушують режим безперервності, є легітимним інструментом збереження цілісності об'єднаної енергосистеми України [5, с. 156].

Питання якості електроенергії як об'єкта договору також зазнає трансформації [3, с. 45]. Якість включає не лише фізичні параметри, такі як напруга та частота, а й надійність її подачі протягом визначеного часу [3, с. 46]. В умовах пошкодженої інфраструктури часто спостерігаються коливання параметрів, що може призводити до пошкодження майна споживачів та породжувати нові юридичні спори щодо відшкодування збитків [3, с. 47]. Науковці підкреслюють, що розмежування відповідальності між постачальником та оператором системи розподілу у таких випадках є складним юридичним процесом, який потребує детальної фіксації фактів порушення [7, с. 9].

Воєнні загрози для енергетичної інфраструктури змушують державу посилювати регуляторний вплив на ринок енергії [4, с. 209]. Енергетична політика в умовах війни спрямована на створення резервних потужностей та забезпечення енергонезалежності критично важливих об'єктів [5, с. 158]. У текстах сучасних договорів дедалі частіше з'являються умови щодо пріоритетності живлення об'єктів життєзабезпечення, що змінює черговість виконання договірних зобов'язань перед іншими категоріями споживачів [5, с. 160]. Це підкреслює гнучкість

сучасної договірної практики, яка адаптується до кризових умов функціонування енергосистеми [1, с. 11].

Ще одним важливим напрямом є децентралізація енергосистеми та розвиток розподіленої генерації [4, с. 211]. Традиційна модель, де енергія постачається від великої станції до споживача, доповнюється відносинами з «активними споживачами», які мають власні генеруючі установки [2, с. 116]. Це зумовлює необхідність впровадження нових типів договорів, що регулюють не лише споживання, а й продаж енергії в мережу, що сприяє підвищенню енергетичної безпеки окремих громад [4, с. 212]. Дослідження Чеховського А.А. вказують, що стимулювання такої децентралізації на законодавчому рівні є ключем до стабільності в умовах воєнних загроз [5, с. 162].

Проблема боргів на енергетичному ринку залишається одним із найбільших фінансових викликів [6, с. 79]. Непрозорість тарифоутворення та зниження платоспроможності споживачів в умовах війни призводять до накопичення значної дебіторської заборгованості [6, с. 80]. У контексті євроінтеграції Україна зобов'язана реформувати ринок таким чином, щоб забезпечити його фінансову стабільність та прозорість [6, с. 82]. Впровадження європейських стандартів, зокрема регламенту REMIT, має на меті запобігання зловживанням та маніпуляціям, що позитивно вплине на довіру між учасниками договірних відносин [6, с. 84].

Таким чином, договори енергопостачання сьогодні набувають ознак «кризових угод», де баланс інтересів зміщується у бік забезпечення виживання системи [7, с. 10]. Необхідність адаптації правового регулювання до умов блекаутів вимагає вдосконалення процедур інформування споживачів та уточнення меж відповідальності сторін у випадках форс-мажору [3, с. 48]. Подальший розвиток законодавства має бути спрямований на посилення енергетичної безпеки та інтеграцію українського ринку до європейського енергетичного простору, що дозволить залучити інвестиції для відновлення зруйнованої інфраструктури [6, с. 85]. Стабільність виконання договірних зобов'язань у цій сфері є запорукою стійкості держави перед зовнішніми викликами та забезпеченням базових прав громадян на доступ до енергії [7, с. 11].

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Гнатюк Т. Поняття, правові особливості та значення договору енергопостачання. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 2. С. 5–11. Гнатюк Т. Особливості та суб'єкти договору постачання електроенергії. Науковий вісник УжНУ, 2024. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/304142
2. Островський А.М. Відповідальність за порушення договору енергопостачання. 2025. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/335747
3. Тімашов В.О. Воєнні загрози для енергетичної інфраструктури. 2025. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/334206
4. Чеховський А.А. Енергетична політика України в умовах війни. 2025. URL: https://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/711
5. Степаненко С. та ін. Ринок електроенергії України та євроінтеграція. 2023. URL: https://eee.khpi.edu.ua/article/view/302158
6. Гнатюк Т. Правове регулювання енергопостачання. 2024. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303255

***Кучерява Олександра Ігорівна***
*студ. 2 курсу факультету прокуратури і слідства*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Завальнюк С.В.*

## ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ: ПІДСТАВИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Інститут позбавлення батьківських прав є найбільш радикальним заходом сімейно-правової відповідальності у правовідносинах між батьками та дітьми. Він знаходиться на перетині публічних інтересів держави щодо захисту дитинства та приватних інтересів особистості. Останнім часом з'явилася низка важливих судових рішень Верховного Суду, які суттєво уточнили межі застосування цієї процедури, співвідношення принципу «якнайкращих інтересів дитини» з іншими правовими категоріями, такими як «вина батьків» або «неможливість виправлення». Метою цієї роботи є аналіз актуальних підстав позбавлення батьківських прав та їхніх правових наслідків крізь призму судової практики, що сформувалася останнім часом, виявлення тенденцій правозастосування та оцінка ефективності правового регулювання.

Згідно зі ст. 164 СК України передбачає вичерпний перелік підстав для позбавлення батьківських прав. Найпоширенішою з них є

ухилення від виконання обов'язків з виховання дитини. Ключовим судовим актом, що розвиває цю норму, стала постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 572/1759/24 від 2 липня 2025 року. У цій справі Верховний Суд сформулював важливий правовий висновок: наявність заборгованості зі сплати аліментів сама по собі не є безумовною та автоматичною підставою для позбавлення батьківських прав. Суди зобов'язані досліджувати причини утворення боргу. Якщо заборгованість виникла через об'єктивні обставини, такі як хвороба, відсутність роботи чи економічна криза, але батько зберігає емоційний зв'язок з дитиною, цікавиться її життям – це унеможливлює застосування крайнього заходу. Це рішення демонструє відхід від формального підходу до глибинного аналізу суті сімейних відносин. Суд наголосив, що позбавлення прав має застосовуватися лише за винну поведінку, тобто свідоме, умисне нехтування батьківським обов'язком [4].

Іншою важливою тенденцією останнього часу є посилення уваги судів до фактів домашнього насильства. Як зазначив суддя Верховного Суду в аналітичному огляді практики, під час розгляду справ про позбавлення батьківських прав суди зобов'язані враховувати не лише наявність вироку за статтею про домашнє насильство, але й сам факт його вчинення, підтверджений належними доказами, зокрема протоколами поліції, свідченнями, висновками психологів [1]. Особлива увага приділяється ситуаціям, коли дитина є свідком насильства. Психологічна травма, завдана дитині спостереженням за жорстокістю, прирівнюється до шкідливого впливу, що є підставою для розгляду питання про ізоляцію дитини від кривдника, у тому числі шляхом позбавлення його батьківських прав. Судова практика продовжує стояти на позиції, що батьківські права та обов'язки є невідчужуваними. Це означає, що батьки не можуть просто «відмовитися» від дитини або написати заяву про визнання позову, якщо це суперечить інтересам дитини. Суд зобов'язаний перевірити, чи дійсно є підстави, передбачені законом, і чи не є «відмова» спробою уникнути відповідальності або приховати інші обставини [2].

Позбавлення батьківських прав тягне за собою повну втрату особистих немайнових прав щодо дитини, заснованих на спорідненості.

Батьки втрачають право на виховання та спілкування з дитиною, захист її інтересів, отримання аліментів від повнолітньої дитини, а також спадкування за законом після смерті дитини. Водночас, обов'язок утримувати дитину, тобто сплачувати аліменти, для таких батьків зберігається. Це підкреслює, що держава захищає майнові інтереси дитини навіть попри розрив сімейних зв'язків. Важливим кроком у розвитку правозастосування стала постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 185/9339/21 від 29 січня 2024 року. Суд визначив, що закон не містить заборони на позбавлення батьківських прав щодо дітей, які досягли повноліття, тобто 18 років, якщо підстави для цього виникли, коли дитина була неповнолітньою, або якщо йдеться про захист прав дитини, яка вже стала дорослою, наприклад, у справах про спадкування [5]. Це рішення має глибокий моральний та правовий сенс: воно унеможливлює ситуацію, коли батько, який все життя уникав дитини, після її смерті претендує на спадщину як спадкоємець першої черги.

Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 2 липня 2025 року у справі № 572/1759/24 є показовою не лише щодо підстав, але й щодо наслідків. Верховний Суд підтримав рішення апеляційної інстанції, яка, відмовивши у позбавленні батьківських прав, обрала альтернативний шлях: винесла батькові офіційне попередження та поклала на органи опіки контроль за виконанням ним батьківських обов'язків [4]. Такий підхід демонструє диференціацію сімейно-правової відповідальності. Він дає шанс на виправлення та збереження сім'ї, водночас встановлюючи жорсткий нагляд з боку держави. Це є імплементацією принципу пропорційності: захід впливу має бути співмірним із ступенем порушення [2].

Проведений аналіз судових рішень дозволяє зробити такі висновки. Принцип «якнайкращих інтересів дитини» став не просто декларацією, а головним інструментом вирішення спорів, де кожна справа вирішується індивідуально з ретельним вивченням доказів. Спостерігається тенденція до гуманізації – суди уникають автоматичного позбавлення прав за формальними ознаками, такими як борг з аліментів, віддаючи перевагу дослідженню причин такої поведінки. Посилюєть-

ся роль профілактичних та альтернативних заходів, зокрема попередження та встановлення контролю, що дозволяє зберегти біологічну сім'ю там, де це ще можливо. Розширено темпоральні межі інституту – позбавлення батьківських прав можливе навіть щодо повнолітніх дітей, що захищає їхні права у довгостроковій перспективі [5]. Водночас доказування у цих категоріях справ стає дедалі складнішим: суди вимагають не лише документи, а й висновки психологів, покази свідків, дані про домашнє насильство [1].

За результатами огляду практики можна стверджувати, що еволюція судової практики останнього часу у сфері позбавлення батьківських прав рухається у правильному, хоча й складному напрямку. Позиція Верховного Суду, виражена у постанові від 2 липня 2025 року у справі № 572/1759/24, щодо неможливості позбавлення прав лише через наявність боргу з аліментів є абсолютно вірною [4]. В умовах економічної нестабільності, втрата роботи або вимушене переміщення можуть призвести до фінансових труднощів. Ототожнювати бідність зі свідомим нехтуванням дитиною – значить ламати сім'ї, які ще можна врятувати. Встановлення контролю з боку органів опіки є набагато мудрішим кроком: це і «червона лінія» для батька, і сигнал суспільству, що держава не залишає дитину напризволяще [2]. Постанова Верховного Суду у складі Об`єднаної палати Касаційного цивільного суду про позбавлення прав повнолітніх дітей у справі № 185/9339/21 від 29 січня 2024 року – це, без перебільшення, акт відновлення соціальної справедливості [5]. Уявіть ситуацію: батько кинув дитину в дитинстві, не платив аліментів, не брав участі у вихованні. Дитина виросла, самостійно всього досягла і раптово помирає. Чому батько має отримати право на її квартиру? Раніше закон це дозволяв, але тепер судова практика поставила надійний бар'єр на шляху до такого цинічного збагачення.

Водночас викликає занепокоєння надскладність процедури доказування. Вимога надати бездоганні докази домашнього насильства або систематичного ухилення часто робить процес непосильним для іншого з батьків, який і так знаходиться у вразливому становищі. Державі варто подумати про посилення ролі органів опіки як активних учасників процесу, які мають збирати докази, за посадою, а не перекладa-

ти цей тягар повністю на позивача [2]. Загалом, інститут позбавлення батьківських прав демонструє баланс між жорсткістю до кривдників та гнучкістю до тих, хто потребує допомоги, а не покарання. Головним орієнтиром залишається дитина, її фізичне та психічне благополуччя. І це, безсумнівно, є ознакою зрілості як правової системи, так і суспільства в цілому [3, 5].

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Аналіз судової практики Верховного Суду у справах про позбавлення батьківських прав (грудень 2024 – січень 2025) / Упорядник – суддя ВС П. Пархоменко. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1714496/

2. Матеріали науково-практичного заходу Вищої школи адвокатури НААУ «Позбавлення батьківських прав: актуальна судова практика 2025» від 17 липня 2025 року. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/pozbavlennia-ta-ponovlennia-batkivskix-prav1

3. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 19 лютого 2025 року у справі № 182/3090/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125296165

4. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 02 липня 2025 року у справі № 572/1759/24 (провадження № 61-4672ск25). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128595285

5. Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 29 січня 2024 року у справі № 185/9339/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117043621

***Лашин Костянтин Анатолійович***
*студ. 2 курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., проф. Зубар В.М*

## ПОНЯТТЯ І ВИДИ СПАДКУВАННЯ ЗА РИМСЬКИМ ПРИВАТНИМ ПРАВОМ

Спадкове Право являється одним з найважливіших інститутів в сучасному світі, сучасне розуміння спадкування виходить з Римської цивілізації, яке в свою чергу пройшло тривалий етап еволюції з Законів XII таблиць до кодифікації Юстиніана I, залишивши після себе усталені конструкції та теоретичну базу.

За римським розумінням «Спадкування (hereditos) – перехід майна після смерті його власника до інших осіб. Під майном прийнято

розуміти сукупність прав і обов'язків померлого.»[1, с. 121] Тобто, до спадщини належить все, що спадкодавець встиг накопичити за життя, а перехід всіх прав і обов'язків проходить після смерті спадкодавця, вже простежується принцип універсальності.

Суб'єкти спадкування: Спадкодавець (defunctus) – особа, після смерті якої залишається майно та обов'язки. Спадкоємець (heres) – особа, що має право на спадкування, а також до неї за процедурою переходить спадок померлого.

За римським приватним правом юристи-вчені виробили на практиці такі принципи універсальне правонаступництово та сингулярне правонаступництово Універсальне правонаступництово – все що входить до спадщини переходить повністю до спадкоємців в повному складі. Сингулярне правонаступництво (successio singularis) «сутність якого полягає в наданні особі окремих прав без покладення на неї обов'язків. Це правонаступництво відбувалося у двох історичних формах: цивільна форма сингулярного наступництва, яка називалася легат (legatum), і загальнонародна форма – фідеїкоміс (fideicommissum). Сутність обох цих форм становить розпорядження спадкодавця, яке вигідне для третьої особи і має бути обов'язково виконане спадкоємцем. У праві Юстиніана ці форми були об'єднані в окремий інститут.» [2, с. 200]

До видів спадкування які розробили за Римським Приватним Правом відносяться спадкування за заповітом та за законом.

Спадкування за заповітом – «вольовий акт власника, «справедливе рішення нашої волі про те, що повинно бути зроблено після нашої смерті» (Модестин). Заповіт – розпорядження стосовно свого майна із відкладальною умовою, яке набуває чинності з настанням умови (смерті заповідача)» [3, с.224].

Тобто, це односторонній правочин, що відкладається до смерті спадкодавця, а в свою чергу у спадкоємця виникає право на спадкування, механізм правочину спрацьовує тоді коли спадкоємці проявляють свою волю. Не достатньо виявити лише свою волю, а також пройти певну процедуру щоб волевиявлення спадкодавця мало юридичну силу потрібно, щоб спадкодавець мав відповідну правоздатність, в

змісті заповіту вказані спадкоємці у яких в свою чергу виникає право на спадкування, а також процедуру яка оформлюється, щоб фіксувати волю спадкодавця у відповідну форму без цього неможливо реалізувати заповіт, а означає, що він буде ввважатися недійсним.

Слід також зазначити, що заповіти мали такі особливі види такими видами були приватні та публічними заповіти.

Приватний заповіт здійснювався без звернення до органів державної влади, а втілювалися особою в присутності семи або восьми свідків, які в свою чергу мають відповідну правоздатність. Спадкодавець міг виражати свою волю писемно або усно, тобто, спадкодавець має чітко і зрозуміло для всіх тлумачити свою волю так щоб її можна було чітко реалізувати, з приводу цього писемний заповіт витіснив усний, бо легше інтерпретувати волю спадкодавця.

Римське Приватне Право сформувало такі вимоги до письмового заповіту, мав складатись безпосередньо спадкодавцем та підписуватись спадкодавцем у присутності визначеної кількості свідків, що в свою чергу мали засвідчити факт волевиявлення спадкодавця поставивши свої підписи. «За формою римське право передбачало заповіти давні і класичні. Давніми заповітами вважалися такі розпорядження на випадок смерті: заповіти перед куріатними комісіями і заповіти перед строєм в бойовій готовності. Обидві форми заповітів передбачали волевиявлення перед римським народом, але відрізнялися одна від одної порядком та умовами здійснення» [4, с.285]

До видів спадкування можна виділити такі особливий вид як Обов'язкове спадкування сутність полягає в тому, щоб присікти зловживання спадкодавця свободою заповіту і залишити обов'язкову частку,тобто, заповідач мав або призначити спадкоємця або усунути, якщо не виконати цього то заповіт вважався недійсним і запускалась процедура спадкування за законом, однак підстави усунення від обов'язкової частки розглядав суд, а також спадкодавець мав обов'язково зазначити частку не менше однієї четвертої від свого майна.

Публічні заповіти вже здійснювалися за зверненням до органів державної влади, яка виконувалась в суді через внесення волі спадкодавця до судового протоколу, а також були спосіб звернення до імпе-

ратора, тобто, спадкодавець виражав свою волю здійснювавши заповіт через передачі до архіву імператора на його зберігання.

Однак, не дивлячись на вищезазначені усталені види заповіті Римське Приватне Право виділяло ще такий вид заповіту як військовий заповіт, його особливість виражалась тим, що військові римської армії виражали свою волю без всіляких формальностей та ставився пріоритет вираження волі від її змісту.

Спадкування за законом по Римському Приватному Праву здійснювалось при відсутності заповіту, визнання його недійсним, смерть або відмова спадкоємців заповіту.

В основу спадкування за законом як його фундаментальної частини було закладена кровне споріднення суб'єктів, що входять до спадкування, всіх спадкоємців вирішили поділити ієрархічно на п'ять класів, кожна черга усуває іншу, це дає результат того, що спадкування за законом має властивість передбачуваності та надання пріоритетності, однак з цікавого, що онуки спадкодавця не входили в дану черговість, проте вони мали право на спадщину, якщо на момент відкриття спадщини не було в живих їх батька котрий був би в черзі то онуки набували право на спадок на підставі предстаництва свого батька.

Виходячи з вищенаведеного можна зробити висновок, що Римське Приватне Право проходячи довгий тернистий шлях еволюції з Законів XII таблиць до кодифікації Юстиніана I, змогло створити міцну та надійний передовий правовий інститут, що зміг вирішити проблематику зі спадкування, чітко і практично врегулював ці відносини закріпивши поняття та можливості спадкування, що породило різноманітні види, які взаємовиключні, але органічно існують по окремості, спадкове право воно змінювалось, змінювалась конструкція, але фундаментальні постулати залишались опорою від якої відштовхувались, що дало юристам-вченим виробити усталену конструкцію та теоретичну базу, якою користуються і зараз крізь сторіччя, що підтвердило надійність даного інституту.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Основи римського приватного права: навчально-методичний посібник. За ред. Є. О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2019

2. Основи римського приватного права: Підручник. За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.
3. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право: підручник. Київ, 2014. 240с.
4. Щербина Б. С. Спадкування у римському приватному праві та Кодексі Східної Галіції. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства*. 2022. № 60. С. 281–292.

***Левшина Єлизавета***
*студ. 1 курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Матійко М.В.*

## ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЦИФРОВОЇ СПАДЩИНИ: ДОСТУП ДО АКАУНТІВ ПОМЕРЛОЇ ОСОБИ У СВІТЛІ СУЧАСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

У сучасному цифровому суспільстві значна частина особистого, професійного та майнового життя людини переміщується в онлайн-простір. Соціальні мережі, електронна пошта, хмарні сховища, цифрові гаманці та інші онлайн-сервіси формують новий вид активів – цифрову спадщину, яка може мати як нематеріальну, так і майнову цінність. Після смерті особи доступ до таких цифрових об'єктів стає складним правовим питанням, що перебуває на перетині спадкового, інформаційного та цивільного права.

Актуальність теми зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій і відсутністю у багатьох правових системах чітко врегульованих механізмів передачі прав та доступу до онлайн-акаунтів померлих осіб. На практиці це призводить до численних колізій між правами спадкоємців, політиками приватності цифрових платформ та нормами національного законодавства щодо захисту персональних даних і таємниці листування.

Відповідно до положень Цивільного кодексу України, зокрема статті 1218, до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Водночас стаття 1219 ЦК України встановлює перелік прав і обов'язків, які не входять до складу спадщини, оскільки вони є нерозривно пов'язаними з особою спадкодавця. Серед них – осо-

бисті немайнові права, право членства в об'єднаннях громадян (якщо інше не передбачено законом або установчими документами), право на відшкодування шкоди, завданої ушкодженням здоров'я, права на аліменти, пенсію, соціальні виплати, а також права та обов'язки, які мають суто особистий характер і припиняються зі смертю особи. Таким чином, законодавець чітко розмежовує спадкові майнові права, які можуть переходити до спадкоємців, і тісно пов'язані з особою немайнові права, що не підлягають спадкуванню.

Твердження про те, що майно у цивільному праві охоплює не лише речі, але й майнові права, є усталеним у цивілістичній доктрині. Зокрема, у наукових працях представників одеської школи цивільного права (Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова) підкреслюється, що майно як об'єкт цивільних прав включає сукупність речей, майнових прав та обов'язків, які мають економічну цінність і можуть брати участь у цивільному обороті. Такі підходи викладені, зокрема, у колективних монографіях під їхньою редакцією, де майнові права розглядаються як самостійний елемент майна та потенційний об'єкт спадкування [1].

У цьому контексті цифрова спадщина розглядається як сукупність цифрових активів і прав померлої особи, що можуть мати економічну цінність або іншу юридично значиму природу. За своєю сутністю цифрові права у багатьох випадках можуть бути прирівняні до майнових прав, а отже – включатися до складу спадщини відповідно до статті 1218 ЦК України, за умови, що вони не мають виключно особистого характеру та не припиняються зі смертю особи згідно зі статтею 1219 ЦК України. Таким чином, цифрові активи можуть розглядатися як потенційний об'єкт спадкування, що потребує подальшого нормативного та доктринального уточнення [2].

Однією з ключових проблем сучасного спадкового права є відсутність комплексного та уніфікованого нормативного регулювання цифрової спадщини, зокрема порядку доступу до акаунтів померлої особи. Попри те, що відповідно до статей 1218–1219 Цивільного кодексу України до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що не припинилися внаслідок смерті особи, а також виключаються лише тісно пов'язані з особою немайнові права, законодавство прямо не визначає

правовий режим цифрових акаунтів, електронних даних та облікових записів у соціальних мережах чи інших онлайн-сервісах. Це створює правову невизначеність щодо того, чи можуть такі об'єкти вважатися майновими правами та включатися до складу спадщини.

У національній судовій практиці України відсутні окремі правові позиції Верховного Суду, які б комплексно регулювали питання доступу до цифрових акаунтів померлих осіб або визначали правовий режим цифрової спадщини як самостійного об'єкта спадкування. Водночас суди України опосередковано виходять із можливості спадкування майнових прав у цифровому середовищі, зокрема прав, що мають економічну цінність (наприклад, криптоактивів або майнових прав у мережі Інтернет), за умови їх включення до складу спадщини відповідно до статті 1218 ЦК України.

Натомість більш сформованою є іноземна судова практика. Так, Федеральний верховний суд Німеччини (Bundesgerichtshof) у рішенні від 12 липня 2018 року у справі III ZR 183/17 визнав, що акаунт у соціальній мережі та його цифровий вміст входять до складу спадщини і переходять до спадкоємців у порядку універсального правонаступництва. Суд підкреслив, що спадкоємці набувають усіх договірних прав померлого щодо оператора платформи, а отже мають право доступу до цифрового акаунта так само, як і до іншого майна спадкодавця [3].

Ця позиція стала ключовим прецедентом у європейській практиці, оскільки вона фактично прирівняла цифровий акаунт до майнового об'єкта спадкування та поставила інтереси спадкоємців вище за договірні обмеження платформ і навіть аргументи щодо конфіденційності листування.

Таким чином, у вітчизняній правовій системі формується лише фрагментарний підхід до цифрової спадщини, що змушує звертатися до порівняльного аналізу та практики інших юрисдикцій. Зокрема, у країнах Європейського Союзу та США суди дедалі частіше визнають можливість спадкування цифрових активів, однак підходи суттєво різняться: від обмеження доступу через політику конфіденційності сервісів до визнання цифрових акаунтів об'єктами майнових прав спадкоємців (наприклад, практика застосування RUFADAA у США та рішень

на рівні національних судів окремих штатів). На рівні Європейського суду з прав людини питання цифрової спадщини прямо не врегульоване, однак підхід до захисту приватності та майнових прав у цифровому середовищі опосередковано впливає на формування відповідних стандартів.

Подолання правової невизначеності у сфері цифрової спадщини в Україні потребує комплексного підходу як на законодавчому, так і на правозастосовному рівнях. Насамперед доцільним є внесення змін до Цивільного кодексу України шляхом закріплення поняття «цифрові активи» або «цифрова спадщина» та визначення їх правового режиму. Це дозволило б прямо віднести цифрові акаунти, облікові записи, електронні дані та інші цифрові об'єкти до складу спадщини за умови їх майнового характеру або можливості економічної оцінки.

Важливим напрямом є також законодавче врегулювання порядку доступу спадкоємців до цифрових сервісів померлої особи. Зокрема, можливим є запровадження механізму «цифрового заповіту», який би дозволяв особі за життя визначати порядок передачі доступу до своїх акаунтів, даних або цифрових активів. Подібні підходи вже частково реалізовані в практиці великих технологічних компаній (наприклад, функції "legacy contact" у соціальних мережах), однак вони не мають достатнього правового підґрунтя в національному законодавстві.

Окремо слід розвивати судову практику, зокрема через формування правових позицій Верховного Суду щодо кваліфікації цифрових активів як об'єктів спадкування. Це дозволило б забезпечити єдність правозастосування та зменшити кількість колізій між нормами спадкового права, законодавством про захист персональних даних і умовами користування цифровими платформами.

Отже, розвиток інституту цифрової спадщини є об'єктивною потребою сучасного суспільства, а його належне правове врегулювання сприятиме забезпеченню балансу між правами спадкоємців, захистом приватності померлих осіб та інтересами цифрових платформ.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Актуальні проблеми регулювання майнових і немайнових відносин в умовах гібридної війни через призму людино-центричної

цивілістики: колективна монографія. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/0ab8145a-8faf-4314-8ec1-aafda256695e

2. Правове регулювання цифрової спадщини: від «сірої зони» до інституту цифрового заповіту. URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4382;

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5693.

***Леонова Вікторія Миколаївна***
*студ. 3 курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Берназ-Лукавецька О.М.*

## ПРАВО НА ЗАБУТТЯ: БАЛАНС МІЖ ПРИВАТНІСТЮ ТА СВОБОДОЮ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У сучасну епоху тотальної цифровізації питання правового регулювання віртуальної пам'яті набуває особливої гостроти. Концепція «права на забуття» виникла як відповідь на здатність мережі Інтернет назавжди зберігати дані, які з часом втрачають актуальність, але продовжують негативно впливати на репутацію та особисте життя людини. Юридична природа цього права полягає у можливості особи вимагати видалення своїх персональних даних або обмеження доступу до них у пошукових системах, якщо вони є застарілими, неточними або надмірними щодо мети їх первинного збору. [1]

Однак реалізація цього права неминуче стикається з конфліктом між двома фундаментальними цінностями: правом на приватність (ст. 8 ЄКПЛ) та свободою вираження поглядів і масової інформації (ст. 10 ЄКПЛ).[2] У цьому контексті «право на забуття» часто сприймається як загроза свободі слова, оскільки воно може бути використане як інструмент цифрової цензури. Публічні особи, політики чи колишні засуджені можуть намагатися «очистити» свою біографію, що суперечить праву суспільства на доступ до правдивої та історично значущої інформації.

Для досягнення справедливого балансу міжнародна практика, зокрема практика Суду ЄС та ЄСПЛ, пропонує використовувати тест на пропорційність. Релевантним прикладом є справа M.L. and W.W. v.

Germany (2018), де Європейський суд з прав людини відмовив у праві на забуття двом особам, засудженим за вбивство. Суд постановив, що оскільки вони прагнули перегляду справи та залишалися в центрі уваги медіа, їхній інтерес у видаленні звітів про злочин не переважав над інтересом суспільства знати про хід резонансної судової справи. Це рішення чітко окреслило межу: право на забуття не може бути засобом маніпуляції історичними фактами, якщо вони мають тяглу суспільну значущість. [3]

Ще одним принциповим аспектом у цій дискусії є рішення Суду ЄС у справі Google LLC v. CNIL (2019), яке поставило крапку в питанні територіальних меж «цифрового забуття». Суд встановив, що оператор пошукової системи не зобов'язаний здійснювати деіндексацію посилань у всіх версіях своєї системи по всьому світу. Це означає, що право на забуття наразі обмежується лише межами правового поля ЄС (або відповідної держави), що запобігає ситуації, коли одна країна могла б диктувати умови доступу до інформації у всьому світі. Такий підхід підкреслює, що баланс між приватністю та свободою інформації є гнучким і залежить від локального законодавчого контексту та демократичних стандартів конкретного регіону. [4]

Важливе значення має чітке розмежування між повним видаленням відомостей із першоджерела та їхньою деіндексацією. Журналістські архіви, наукові публікації та офіційні державні реєстри мають залишатися недоторканними, оскільки вони складають основу історичної правди та забезпечують цілісність інформаційного простору. У цьому контексті деіндексація – тобто обмеження відображення посилань у пошукових системах за запитом, що містить ім'я особи, – виступає оптимальним «м'яким» інструментом захисту приватності.

Такий підхід дозволяє суб'єкту мінімізувати репутаційні ризики у повсякденних соціальних чи професійних контактах, проте не призводить до знищення інформації як такої. Дані залишаються фактично доступними для науковців, істориків або журналістів-розслідувачів, які здійснюють пошук за тематичними ключовими словами чи безпосередньо на спеціалізованих ресурсах, що забезпечує необхідний баланс між індивідуальним правом на «забуття» та колективним правом на пам'ять.

В контексті українського правового поля, питання реалізації права на забуття стає частиною ширшої стратегії адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу, зокрема Регламенту GDPR. Важливим кроком у цьому напрямі має стати не просто копіювання західних норм, а створення дієвого механізму, який враховував би специфіку перехідного правосуддя та високий запит українського суспільства на антикорупційний контроль. Пріоритетним завданням є розробка чіткої класифікації «суспільного інтересу», яка б унеможливила використання деіндексації публічними службовцями для приховування відомостей про їхні статки, судові рішення щодо корупції чи професійні правопорушення.

Водночас необхідно посилити захист приватних осіб, які не є публічними фігурами. Для них право на забуття має стати інструментом актуалізації власного цифрового портрета та забезпечення права на «чисту» біографію. Це особливо актуально у випадках розголошення медичної таємниці, інтимних подробиць життя без згоди особи або щодо інформації про малозначні проступки, вчинені у неповнолітньому віці. У таких ситуаціях приватний інтерес особи у відновленні своєї репутації та соціальній інтеграції об'єктивно переважає над інтересом аудиторії до задоволення цікавості за рахунок чужої гідності.

Окремим викликом для України є технічна реалізація цього права в умовах відсутності представництв великих технологічних компаній, таких як Google чи Meta, що мають безпосередню юрисдикцію на території держави. Це створює ситуацію, за якої громадяни змушені звертатися до закордонних офісів або використовувати складні судові процедури, які не завжди є ефективними. Тому критично важливим є створення прозорого адміністративного алгоритму, який дозволив би вирішувати питання без надмірного бюрократичного тиску.

Крім того, слід звернути увагу на розвиток технологій штучного інтелекту, який генерує контент на основі застарілих або помилкових даних. У цьому аспекті «право на забуття» трансформується у «право на актуальність», де особа має право вимагати виправлення галюцинацій алгоритмів або видалення персональної інформації з масивів даних, на яких навчаються нейромережі. Це відкриває нову сторінку

в цивілістиці, де суб'єктом відповідальності стає не лише видавець чи пошуковик, а й розробник інтелектуальної системи.

Підсумовуючи, право на забуття не є інструментом для створення «ідеальної цифрової біографії», а виступає запобіжником проти довічного «цифрового покарання». Баланс між приватністю та свободою інформації не є статичним – він зміщується залежно від часу, статусу особи та значущості подій. Тільки через розвиток судової практики, яка базуватиметься на принципах пропорційності та добросовісності, Україна зможе забезпечити функціонування інтернету як простору, де поважається право на інформацію, але водночас гарантується право людини на нову сторінку життя без тягаря неактуального минулого.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Загальний регламент про захист даних: Регламент Європейського парламенту та Ради ЄС від 27.04.2016. № 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. M.L. and W.W. v. Germany: URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-183947

4. Google LLC v. CNIL: Judgment of the Court (Grand Chamber). 24 September 2019. URL: https://infocuria.curia.europa.eu/tabs/document?source=document&text=&docid=218105&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=6894364

***Лукашевич Аліна Леонідівна***

*студ. 1-го курсу магістратури факультет адвокатури та антикорупційної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»*

*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Матійко М.В.*

## ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЛИСТУВАННЯ В МЕСЕНДЖЕРАХ ЯК СПОСОБУ УКЛАДЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

Сучасний цивільний оборот переживає глибоку цифровізацію, яка проявляється в переході від традиційної паперової форми правочинів до швидких комунікацій. Месенджери (такі як, наприклад, Viber, Telegram, WhatsApp) стали основним інструментом не лише особистого, а й ділового спілкування. Дистанційна робота, віддалені угоди та

обмеження фізичних контактів змусили бізнес і споживачів активно використовувати мобільні додатки для укладення договорів поставки, надання послуг, оренди, підряду тощо.

Суди все частіше стикаються зі спорами, де замість підписаних контрактів сторони надають роздруківки або скріншоти чатів. Це свідчить про об'єктивну реальність: листування в месенджерах перетворюється на повсякденний спосіб досягнення договірної згоди, але правове регулювання не завжди встигає за технологічними змінами. Відповідно, постає питання чи має таке листування повноцінну юридичну силу для укладення цивільно-правового договору, які ризики воно несе та як забезпечити баланс між потребами бізнесу та юридичною безпекою. Відсутність єдиного законодавчого підходу до ідентифікації сторін та підтвердження незмінності інформації в чатах створює ризики для учасників цивільних відносин, що потребує глибокого теоретичного та практичного аналізу.

Згідно зі ст. 202 ЦК України, «Правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків»[1]. Класифікація правочинів за формою передбачає усну та письмову форми. При цьому ч. 1 ст. 205 ЦК України прямо вказує, що «правочин може вчинятися усно або в письмовій (електронній) формі» [1].

Особливу увагу слід приділити ст. 207 ЦК України, яка визначає умови, за яких правочин вважається вчиненим у письмовій формі. Зокрема, зміст правочину може бути зафіксований в одному або кількох документах, у тому числі електронних, якими обмінялися сторони. Таким чином, електронна форма є різновидом письмової.

Традиційна процедура укладення договору базується на концепції оферти та акцепту. У контексті месенджерів цей механізм реалізується шляхом обміну текстовими повідомленнями або медіафайлами. Тобто, якщо одна сторона надсилає пропозицію з описом товару/послуги, ціни та умов (оферта), а інша відповідає повідомленням про згоду або здійснює конклюдентні дії, такі як, наприклад, оплата, та з повідомлень чітко випливає згода щодо істотних умов (предмет, ціна, строки) – таке листування може свідчити про досягнення договірної згоди.

Месенджери функціонують як інформаційно-комунікаційні системи, що дозволяє застосовувати до них норми Закону України «Про

електронну комерцію» від 03.09.2015 № 675-VIII та Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг». Електронний договір, укладений шляхом обміну повідомленнями, прирівнюється до письмового за умови дотримання вимог щодо форми та згоди сторін.

Важливими аспектами листування як способу укладення цивільно-правового договору можуть слугувати: 1) можливість ідентифікації автора повідомлень; 2) цілісність тексту та відсутність сумнівів у його змісті; 3) досягнення згоди щодо істотних умов договору (ст. 638 ЦК України).

Таким чином, в зазначених аспектах особливої важливості набуває специфічна форма фіксації волевиявлення сторін, яка за умови можливості ідентифікації осіб прирівнюється до письмової форми правочину.

Незважаючи на законодавче визнання електронних форм, використання месенджерів супроводжується значними ризиками. Одним із проблемних аспектів є ідентифікація автора повідомлення У разі виникнення спору у суді сторона може заявити, що повідомлення надсилала не вона. Наприклад – що телефоном скористалась третя особа.

Крім того, відсутність кваліфікованого електронного підпису (КЕП) породжує питання: чи може просте текстове повідомлення замінити електронний підпис відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги»? На практиці суди часто вимагають додаткових доказів, оскільки проста переписка не завжди дає повну впевненість у волевиявленні. Це робить процес доказування авторства складним і залежним від непрямих доказів.

Інший проблемний аспект – автентичність повідомлень. Наприклад, в окремих месенджерах може існувати можливість видалити та редагувати повідомлення, що дозволяє змінювати історію чату після укладення угоди. Фактично, одна зі сторін може видалити ключові умови оферти вже після виникнення конфлікту.

При цьому, Велика Палата Верховного Суду в постанові від 21 червня 2023 року у справі № 916/3027/21 зазначала, що коли воно дає змогу встановити його учасників та зміст, «суд може прийняти таке

листування як доказ і в такому разі надати йому оцінку сукупно з іншими доказами у справі»[2]. При цьому роздруківки такого листування не є ані письмовими доказами, ані електронними документами. Такий підхід змушує сторони шукати додаткові підтвердження (конклюдентні дії, експертиза), що ускладнює використання месенджерів як швидкого та самостійного способу укладення договору.

Виявлені проблеми вимагають комплексного підходу, який поєднує вдосконалення законодавства, практичні рекомендації для учасників цивільних відносин та технологічні рішення.

Тому, на законодавчому рівні можливо було б розглянути внесення уточнення до ст. 207 Цивільного кодексу України, визнавши повідомлення в месенджерах як «спрощений вид електронного правочину» для певних категорій консенсуальних договорів (наприклад, поставка товарів, надання послуг тощо). Також варто було б доповнити Закон України «Про електронну комерцію» положенням про електронну ідентифікацію (зв'язок номера телефону з особою через оператора зв'язку у сукупності з контекстом переписки). Це дозволить зменшити залежність від обов'язкового кваліфікованого електронного підпису для повсякденних угод.

На даний час, загальна можливість укладення договору в зазначених аспектах може поєднуватися з використанням кваліфікованого електронного підпису або «Дія.Підпис» для підтвердження ключових повідомлень (оферти, акцепту, зміни умов). Крім того, варто укладати основний договір у письмовій або електронній формі із застереженням про інші заздалегідь визначені засоби ідентифікації (конкретні номери телефонів, нікнейми в месенджерах, адреси електронної пошти), які сторони визнають достатніми для подальших домовленостей.

Отже, листування в месенджерах стало реальністю сучасного цивільного обороту, особливо в умовах цифровізації та дистанційних відносин. Воно відповідає принципу свободи договору та може слугувати способом вираження волі сторін. Для стабільності цивільного обороту за необхідне вважаємо звернення уваги на чітке розмежування між приватним спілкуванням та юридично значущим волевиявленням сторін.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 1 лют. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.06.2023 у справі № 916/3027/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112088045

***Лумпова Валерія Вячеславівна***
*студ. 3 курсу факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція)*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник***:** *доктор філософії Шамота О.В.*

## ПОРУКА ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ: ПРИПИНЕННЯ ПОРУКИ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗМІНАМИ ОСНОВНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Порука є одним із класичних способів забезпечення виконання зобов'язання, передбачених статтею 546 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). У сучасних умовах активного розвитку кредитних відносин та розширення банківського кредитування питання припинення поруки у зв'язку зі змінами основного зобов'язання набуває особливої актуальності. Як справедливо акцентує О. П. Печений у фаховому виданні «Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право», «у площині взаємодії поруки і спадкування автор звернув увагу на наявність у цьому виді забезпечення особистісних елементів… За договором поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання боржником свого обов'язку. Вказівка у нормі Цивільного кодексу України, що поручитель поручається за особу боржника, свідчить про наявність у поруці як способі забезпечення особистісних елементів» [1, с. 364]. Принциповою новацією у цьому питанні стало прийняття Закону України від 03.07.2018 № 2478-VIII, який набрав чинності 04.02.2019.

Базовою правовою основою інституту поруки в Україні виступає глава 49 Цивільного кодексу України. Відповідно до частини першої статті 553 ЦК України «за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання

частково або у повному обсязі» [2]. Згідно зі статтею 554 ЦК України «у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя. Поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки» [2]. Як обґрунтовано стверджує О. П. Печений, «порука якісно і по суті відрізняється від застави (іпотеки), оскільки застава носить речовий характер і користується речовим захистом. Порука відноситься до особистих видів забезпечення виконання зобов'язань» [1, с. 365].

Спеціальні підстави припинення поруки закріплено в статті 559 ЦК України. Згідно з частиною першою цієї статті у редакції після 04.02.2019: «порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання. У разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшився обсяг відповідальності боржника, такий поручитель несе відповідальність за порушення зобов'язання боржником в обсязі, що існував до такої зміни зобов'язання» [2]. Як обґрунтовано пояснює О. П. Печений сутність акцесорності поруки, «таке бачення виявляється в ознаці акцесорності обсягу вимог до поручителя, оскільки у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшився обсяг відповідальності боржника, такий поручитель несе відповідальність за порушення зобов'язання боржником в обсязі, що існував до такої зміни зобов'язання (ч. 1 ст. 559 ЦК)» [1, с. 365–366]. Згідно з частиною четвертою цієї ж статті порука припиняється після закінчення строку поруки, встановленого договором, а якщо такий строк не встановлено – у разі виконання основного зобов'язання у повному обсязі або якщо кредитор протягом трьох років з дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить позову до поручителя [2].

Принципову правову позицію щодо застосування частини першої статті 559 ЦК України сформулювала Велика Палата Верховного Суду. Як наводить презентація ВС «Кредитні спори: практика Верховного

Суду», визначено: «приписи частини першої статті 559 ЦК України передбачають спеціальне регулювання порядку зміни забезпеченого порукою зобов'язання… з урахуванням волевиявлення та повідомлення, крім сторін цього договору, також поручителя і встановлюють правові наслідки неодержання згоди поручителя» [3]. Принципово важливим є висновок Верховного Суду: «умови договору поруки про те, що поручитель при укладанні цього договору дає свою згоду на збільшення основного зобов'язання, не виключають застосування правил, передбачених абзацом 3 частини третьої статті 202 ЦК України, та… від необхідності узгодження певних вчинених в односторонньому порядку змін до основного зобов'язання із поручителем у належній формі» [3]. Ця позиція сформульована у постанові Великої Палати Верховного Суду від 26 травня 2020 року у справі № 910/13109/18 [4]. Це означає, що загальна згода поручителя на зміни не звільняє кредитора від обов'язку конкретного узгодження.

Принципово важливим прецедентом є позиція Об'єднаної Палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду. Як цитує її презентація ВС «Кредитні спори», «аналіз норми частини першої статті 559 ЦК України (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) свідчить про те, що порука припиняється за наявності факту зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності» [3]. Дослідник наводить також ключову позицію Верховного Суду: «аналіз змісту цієї норми дає підстави вважати, що вона не встановлює ні змісту та обсягу такого збільшення відповідальності поручителя, ні реальності чи невідворотності його настання» [3]. Принципово важливим є категоричний висновок: «порука має вважатися припиненою незалежно від реального настання чи ненастання збільшеного внаслідок змін кредитних договорів обсягу відповідальності поручителя» [3]. Цей висновок сформульований у постанові Об'єднаної Палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 9 грудня 2019 року у справі № 569/11865/16-ц [5].

Судова практика виробила чіткі критерії того, що саме слід вважати «збільшенням обсягу відповідальності» поручителя. Як обґрунтовано стверджує О. П. Печений, «законодавець, на наш погляд, роз-

глядає поруку як фідуціарний зв'язок, а тому при переведенні обов'язку вимагає згоду поручителя… обраний сторонами у справі вид забезпечення виконання зобов'язання у меншій мірі прив'язаний до майнової сфери, а навпаки спрямований на підкреслення особливого довірчого зв'язку між поручителем та боржником» [1, с. 367]. У переважній більшості сучасної практики, як підтверджує презентація ВС «Кредитні спори», «у зобов'язаннях, у яких беруть участь поручителі, збільшення кредитної процентної ставки навіть за згодою банку та боржника, але без згоди поручителя… не дає підстав покладення на останнього відповідальності за невиконання або неналежне виконання позичальником своїх зобов'язань перед банком» [3].

Принциповою віхою у розвитку інституту припинення поруки стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення поруки» від 03.07.2018 № 2478-VIII, який набрав чинності 04.02.2019. До цієї дати збільшення обсягу відповідальності боржника без згоди поручителя повністю припиняло поруку, а після 04.02.2019 року припиняє лише в частині неузгодженого збільшення. Однак для всіх договорів поруки, укладених до 04.02.2019 року, продовжує діяти попередня редакція. Як зазначає презентація ВС «Кредитні спори», «висновок про припинення поруки на підставі частини першої статті 559 ЦК України (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) залежить від установлених судом обставин щодо обсягу зобов'язання, на виконання якого надано поруку, та збільшення обсягу відповідальності поручителя внаслідок зміни без його згоди забезпеченого зобов'язання» [3].

Серед основних проблем сучасного застосування інституту припинення поруки слід виокремити такі. По-перше, проблема визначення моменту збільшення обсягу відповідальності – чи має значення реальне настання негативних наслідків, чи достатньо самого факту зміни. По-друге, проблема одночасного застосування двох редакцій ст. 559 ЦК – до та після 04.02.2019. По-третє, складність розмежування «збільшення обсягу відповідальності» від інших змін. По-четверте, як справедливо узагальнює О. П. Печений, «специфіка поруки як виду забезпечення виконання зобов'язання свідчить про наявність значної

питомої ваги особистісних елементів, що якісно відрізняє поруку від інших видів забезпечення, зокрема від застави» [1, с. 368–369]. Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що інститут припинення поруки потребує комплексного підходу. Подальше вдосконалення має йти у напрямах: уніфікації судової практики Верховного Суду; уточнення критеріїв «збільшення обсягу відповідальності»; запровадження ефективних механізмів повідомлення поручителя; гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами; посилення захисту поручителів-фізичних осіб.

***Мазур Анна Андріївна***
*студ. 1-го курсу магістратури факультету судового та міжнародного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В.Г.*

## ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ МАЙНУ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, що триває з 24 лютого 2022 року, спричинила безпрецедентні руйнування цивільної інфраструктури, житлового фонду та іншого майна громадян. Як справедливо зазначають В. О. Муратова та А. Л. Калінюк, «на даний момент питання відшкодування шкоди в результаті військової агресії є вкрай актуальним. Військові вторгнення та агресії наносять серйозну шкоду як людським життям, так і матеріальним цінностям потерпілої держави, в тому числі і майну фізичних осіб» [1, с. 326]. Саме цивільно-правові механізми відшкодування такої шкоди стали одним із ключових інструментів захисту майнових прав постраждалих та забезпечення післявоєнного відновлення України.

Загальною правовою основою цивільно-правового відшкодування шкоди в Україні є положення Цивільного кодексу України. Відповідно до частини першої статті 1166 ЦК України «майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в пов-

ному обсязі особою, яка її завдала» [2]. Водночас стаття 22 ЦК України закріплює право особи, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, на їх повне відшкодування. Ці загальні норми створюють правову основу для відшкодування шкоди, завданої майну внаслідок збройної агресії, однак потребують спеціального законодавчого регулювання, що враховує особливості такої шкоди.

Першим практичним механізмом захисту прав постраждалих стала державна програма «єВідновлення». Як зазначають В. О. Муратова та А. Л. Калінюк, «частину витрат на себе взяла наша держава, запровадивши механізми компенсації заподіяних збитків через програму «єВідновлення», що дало можливість більш ніж 46 тисячам українців подати заявки на отримання компенсації за пошкоджене або зруйноване внаслідок військового вторгнення житло. Проте такий механізм, як правило, не здатен повністю та всебічно покрити заподіяну шкоду» [1, с. 326]. Ця програма забезпечує фактичний доступ постраждалих до компенсаційних виплат, однак її обмеженість зумовлює необхідність розвитку додаткових механізмів відшкодування.

Ключовим спеціальним нормативно-правовим актом у досліджуваній сфері є Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» [3]. Як підкреслюють В. О. Муратова та А. Л. Калінюк, «цей Закон визначає порядок звернення із заявою про отримання компенсації за знищене майно, черговість розгляду заяв, види компенсації, механізм оцінки втрат, порядок ухвалення рішення про надання коштів» [1, с. 328]. Закон передбачає два основні види компенсації: надання грошових коштів на спеціальний рахунок для фінансування будівництва та фінансування придбання житла з використанням житлового сертифіката.

Окремим, потенційно найефективнішим механізмом є інститут репарацій. Дослідниці В. О. Муратова та А. Л. Калінюк наголошують:

«дієвим способом відшкодувати матеріальні збитки фізичним особам могли б стати репарації. Репарації – це повне або часткове відшкодування державою, що почала агресивну війну, збитків, заподіяних державі, що зазнала нападу. Вони можуть сплачуватись як готівкою, так і у вигляді активів або технологій. Репарації мають на меті надати комплексну та всебічну компенсацію потерпілій стороні. Однією з переваг сплати репарацій є те, що вони виходять за межі грошової компенсації і спрямовані на відшкодування фізичної, психологічної, майнової та соціальної шкоди» [1, с. 327]. Авторки виокремлюють чотири кроки для застосування репарацій: визнання відповідальності країною-агресором; підписання угоди або резолюції; визначення обсягу репарацій; визначення механізмів контролю та звітності [1, с. 327].

У сучасних наукових дослідженнях акцентується увага на необхідності комплексного підходу до правового регулювання цієї сфери. Як зазначає Ю. Труфанова у статті, опублікованій у фаховому виданні «Актуальні проблеми правознавства», стаття «спрямована на виявлення специфіки правового захисту постраждалих від пошкодження та руйнування майна в результаті збройної агресії проти України шляхом аналізу відповідного законодавства» [4, с. 110]. Авторка обґрунтовано доходить висновку, що «існує потреба у реформуванні національного законодавства України з метою підвищення ефективності правового регулювання процедур відшкодування шкоди та вдосконалення нормативної бази» [4, с. 113]. Цей висновок є особливо важливим у контексті подальшої гармонізації національного законодавства зі стандартами міжнародного права.

Поряд із національними механізмами активно розвиваються міжнародно-правові інструменти відшкодування шкоди. У сучасній науковій літературі підкреслюється, що «найбільш реальним механізмом для України є створений міжнародний компенсаційний механізм, який має на меті відшкодування шкоди та збитків, завданих рф та передбачає можливість компенсації різного роду збитків – від руйнування та пошкодження майна до шкоди внаслідок втрати контролю над майном» [5, с. 371]. Йдеться про Міжнародний реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, створений 17 травня 2023 року

резолюцією Комітету міністрів Ради Європи. До цього механізму приєдналися 42 країни та Європейський Союз. Цей реєстр стане основою для майбутнього міжнародного компенсаційного фонду, що дозволить здійснити справедливе відшкодування шкоди постраждалим.

Серед проблемних питань цивільно-правового відшкодування шкоди, завданої майну внаслідок збройної агресії, слід виокремити такі: по-перше, неможливість на сучасному етапі реалізувати інститут репарацій через невизнання державою-агресором своєї відповідальності; по-друге, обмеженість виплат за програмою «єВідновлення» та неспроможність повністю покрити заподіяну шкоду; по-третє, складність доказування розміру збитків, особливо на тимчасово окупованих територіях; по-четверте, проблема судового імунітету РФ при поданні позовів безпосередньо до держави-агресора. Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що сучасна система цивільно-правових механізмів відшкодування шкоди, завданої майну внаслідок збройної агресії, охоплює як національні (загальні норми ЦК України, спеціальний Закон № 2923-IX, програму «єВідновлення»), так і міжнародні (Міжнародний реєстр збитків, перспективні репарації) інструменти. Подальше вдосконалення цієї системи має йти у напрямах: гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами; розширення кола об'єктів, що підлягають компенсації; спрощення процедур звернення за компенсацією; забезпечення реальної відповідальності держави-агресора через міжнародні механізми.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Муратова В. О., Калінюк А. Л. Особливості відшкодування шкоди, завданої майну фізичної особи у результаті військової агресії рф. Ювілейні наукові читання, присвячені пам'яті академіка Володимира Володимировича Копєйчикова до 100-річчя з дня народження: зб. наук. праць. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2023. С. 326–329. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/02c00442-f892-4734-a18c-729623e1c22f/content

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

4. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок

бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20

5. Труфанова Ю. Правові механізми захисту осіб, які постраждали від пошкодження та знищення майна внаслідок збройної агресії проти України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2025. № 4. С. 110–113.

6. Шрамко С. С. Правові механізми відшкодування шкоди жертвам воєнного конфлікту в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2024. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/312336

***Майструк Аліна Вікторівна***
*студ. 3 курсу, факультету Центру заочного та дистанційного навчання Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ЗМІНА АБО РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ ЧЕРЕЗ ІСТОТНУ ЗМІНУ ОБСТАВИН: СУЧАСНА СУДОВА ПРАКТИКА

Сучасний етап розвитку цивільного обороту характеризується значною динамічністю соціально-економічних процесів, що безпосередньо впливає на стабільність договірних зобов'язань. Укладення договорів відбувається за певних умов, які сторони вважають сталими, однак подальші обставини можуть істотно змінитися, ускладнюючи або навіть унеможливлюючи виконання зобов'язань. У зв'язку з цим особливого значення набуває інститут зміни або розірвання договору через істотну зміну обставин. Нормативне закріплення зазначеного інституту міститься у Цивільному кодексі України, яке визначає підстави та умови втручання суду у договірні правовідносини. Дана норма є проявом принципу справедливості та спрямована на забезпечення балансу інтересів сторін. Водночас вона має винятковий характер і застосовується лише за наявності визначених законом умов [1].

Істотною зміною обставин визнається така зміна, за якої сторони, якби могли її передбачити, не уклали б договір або уклали б його на інших умовах. Таким чином, ключовим критерієм є істотне порушення економічної рівноваги договору. У науковій літературі підкреслюється, що цей інститут є інструментом корекції договірних відносин, а не засобом уникнення відповідальності [2, с. 100-102]. Аналіз практики Верховного Суду дозволяє виокремити чотири обов'язкові умови засто-

сування положень про істотну зміну обставин. По-перше, зміна обставин повинна бути непередбачуваною для сторін на момент укладення договору. По-друге, вона має бути зумовлена причинами, які сторона не могла усунути при всій належній обачності. По-третє, виконання договору повинно порушувати баланс інтересів сторін. По-четверте, із суті договору або звичаїв ділового обороту не повинно випливати, що ризик таких змін несе заінтересована сторона [3, с. 5-7]. Судова практика свідчить, що зазначені умови застосовуються у сукупності, а їх недоведеність є підставою для відмови у задоволенні позову. При цьому суди приділяють особливу увагу доказуванню причинно-наслідкового зв'язку між зміною обставин та неможливістю або істотним ускладненням виконання договору [3, с. 8]. У наукових дослідженнях підкреслюється, що інститут істотної зміни обставин повинен застосовуватися обмежено, оскільки надмірне втручання у договірні відносини може призвести до порушення принципу правової визначеності. Зокрема, Гончаренко В. зазначає, що стабільність цивільного обороту є пріоритетною, а зміна договору має бути крайньою мірою [2, с. 103-104].

Сучасні умови господарювання значно ускладнили питання застосування досліджуваного інституту. Особливої актуальності воно набуло у зв'язку з пандемією COVID-19 та введенням воєнного стану в Україні. У наукових працях відзначається, що такі обставини можуть розглядатися як істотна зміна, однак лише за умови доведення їх конкретного впливу на виконання договору [4, с. 11-13]. Зокрема, воєнний стан може спричинити неможливість виконання зобов'язань через руйнування майна, окупацію територій або порушення логістичних зв'язків. Водночас суди не визнають війну автоматичною підставою для зміни або розірвання договору. Необхідним є встановлення прямого зв'язку між воєнними діями та неможливістю виконання конкретного зобов'язання [3, с. 9; 4, с. 14]. Аналогічний підхід застосовується і щодо економічної кризи та валютних коливань. Суди виходять із того, що такі явища є складовою підприємницького ризику, а тому не можуть автоматично вважатися істотною зміною обставин [3, с. 10]. Це свідчить про прагнення судової практики забезпечити стабільність господарського обороту та запобігти зловживанням. Важливим аспектом є

також співвідношення інституту істотної зміни обставин із форс-мажорними обставинами. На відміну від форс-мажору, який звільняє сторону від відповідальності за невиконання зобов'язання, істотна зміна обставин передбачає зміну або припинення самого зобов'язання. [5]. Таким чином, ці інститути мають різну правову природу та різні правові наслідки. Судова практика демонструє, що пріоритет надається збереженню договору. Якщо існує можливість адаптації умов договору до нових обставин, суди, як правило, обирають саме цей варіант. Розірвання договору розглядається як крайній захід, який застосовується лише у випадку неможливості досягнення балансу інтересів сторін. Аналіз рішень судів дозволяє також виокремити типові підстави для відмови у задоволенні позовів. До них належать: недоведеність істотності зміни обставин, відсутність доказів неможливості виконання договору, покладення ризику на позивача, а також формальний характер обґрунтування позовних вимог. Це свідчить про високі стандарти доказування, які застосовуються судами у даній категорії справ.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що інститут істотної зміни обставин є важливим механізмом адаптації договірних відносин до змін зовнішнього середовища. Водночас його застосування має винятковий характер і потребує ретельного обґрунтування. Сучасна судова практика демонструє обережний підхід до використання цього інституту, що сприяє забезпеченню балансу між стабільністю та справедливістю у договірних відносинах.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Гончаренко В. Зміна або розірвання договору у зв'язку з істотною зміною обставин. *Юридичний вісник.* 2020. С. 100–105. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/8b2bcf16-2eea-46a1-927b-00c15fd7e586

3. Практика Верховний Суд щодо застосування ст. 652 ЦК України. URL: https://reyestr.court.gov.ua

4. Карнаух Б. Світова фінансова криза, пандемія, війна як істотна зміна обставин. 2024. С. 10–15. URL: https://www.researchgate.net/publication/381366051

5. Крилова О. Форс-мажор та істотна зміна обставин: розмежування. URL: https://archive.logos-science.com/index.php/conference-proceedings/article/view/1868

***Марченко Анна Олександрівна***
*студ. 3-го курсу факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція) Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: доктор філософії Шамота О. В.*

## ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ЗА РУЙНУВАННЯ МАЙНА

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України з 24 лютого 2022 року призвела до безпрецедентного руйнування об'єктів житлової, комунальної, транспортної, енергетичної та соціальної інфраструктури держави. Знищення мільйонів квадратних метрів житла, об'єктів культурної спадщини, промислових підприємств створило нагальну потребу в формуванні ефективної системи цивільно-правової відповідальності держави за завдану шкоду. Цей інститут має складну правову природу, оскільки одночасно охоплює і відповідальність держави-агресора (Російської Федерації), і позитивні зобов'язання Української держави щодо забезпечення відшкодування шкоди постраждалим. Належне правове осмислення цих відносин має ключове значення для відновлення прав власників зруйнованого майна.

Конституційною основою цивільно-правової відповідальності держави за руйнування майна є стаття 56 Конституції України, згідно з якою «кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень» [1]. Право власності гарантоване статтею 41 Конституції України, а також статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Як обґрунтовано стверджує М. О. Парій у фаховому виданні «Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ», «цивільно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності має на меті відновлення порушеного стану потерпілої сторони шляхом відшкодування шкоди. Таким чином, виконується компенсаційна (відновлювальна) функція, яка поєднується з виховною та каральною» [2, с. 28].

Базовою правовою основою цивільно-правової відповідальності держави за руйнування майна виступає Цивільний кодекс України. Згідно з частиною першою статті 1166 ЦК України «майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала» [3]. Спеціальною нормою щодо відповідальності держави є стаття 1173 ЦК України, відповідно до якої «шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цих органів» [3]. Принцип повного відшкодування шкоди є базовою засадою деліктної відповідальності в українському цивільному праві.

У сучасній науковій літературі правова природа відповідальності держави активно досліджується. М. О. Парій справедливо зазначає: «Вітчизняні науковці дотримуються позиції, що цивільно-правова відповідальність є видом охоронного правовідношення у зв'язку із заподіянням шкоди особі. У такому зобов'язанні, що виникає на підставі вчинення шкоди, у заподіювача шкоди з'являється зобов'язання зазнати передбачені законом несприятливі наслідки вчиненого ним правопорушення у вигляді майнової компенсації, що відповідає завданій потерпілій особі шкоди, а потерпілий, відповідно, має право на відшкодування такої шкоди» [2, с. 28]. Особливістю цивільно-правової відповідальності держави є те, що вона настає незалежно від вини конкретного органу, що виключає необхідність доказування суб'єктивного елементу складу правопорушення. Дослідник також звертає увагу на необхідність розмежування понять «шкода» та «збитки», де поняття «шкода» в законодавстві України є ширшим за поняття «збитки».

Принципову правову позицію щодо меж відповідальності Української держави сформулювала Велика Палата Верховного Суду у постанові від 12.05.2022 у справі № 635/6172/17 (провадження № 14-167цс20). Суд чітко зазначив: «згідно з Конвенцією держава-учасниця несе

відповідальність лише за власні дії чи бездіяльність щодо виконання негативних і позитивних (матеріальних, процесуальних) обов'язків із гарантування конвенційних прав кожному, хто перебуває під її юрисдикцією» [4]. Важливим є висновок ВС про те, що «відсутність у законодавстві України відповідних положень щодо відшкодування власникові шкоди, заподіяної його об'єкту житлової нерухомості терористичним актом, не перешкоджає особі, яка вважає, що стосовно її права власності на таке майно певний позитивний обов'язок не був виконаний, вимагати від держави компенсації за це невиконання на підставі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції» [4]. ВС також підкреслив, що «присудження особі компенсації (відшкодування) за порушення державою позитивного обов'язку є стягненням відшкодування моральної шкоди, тоді як порушення державою негативного конвенційного обов'язку залежно від виду права, про яке йде мова, може передбачати відшкодування як моральної, так і матеріальної шкоди (наприклад, за порушення права власності, якщо саме держава знищила чи пошкодила майно особи)» [4].

Спеціальний механізм визначення шкоди, завданої внаслідок збройної агресії, запроваджено постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації» [5]. Цей Порядок встановлює методологічні основи визначення шкоди за різними напрямами – людські втрати, втрати територіальних громад, об'єктів культурної спадщини, екологічні втрати тощо. Окремо для громадян, чиє житло було зруйновано, постановою Кабінету Міністрів України від 02.09.2020 № 767 затверджено Порядок використання коштів державного бюджету для здійснення грошової компенсації постраждалим. Як зазначив Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду у постанові від 21.06.2023 у справі № 757/5115/21-ц, «грошова компенсація надається постраждалим, які є власниками житла, яке перебуває на контрольованих Україною територіях та було зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією російської федерації» [4].

Принципово важливим є питання розмежування відповідальності між Українською державою та державою-агресором. Згідно з

частиною дев'ятою статті 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», «відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації державі Україна, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на російську федерацію як на державу, що здійснює окупацію». Серед проблемних аспектів цивільно-правової відповідальності держави слід виокремити такі: по-перше, складність доведення причинно-наслідкового зв'язку між діями (бездіяльністю) держави та руйнуванням майна; по-друге, відсутність єдиного компенсаційного механізму для всіх категорій потерпілих; по-третє, проблема пріоритетності відшкодування – чи має держава компенсувати в повному обсязі, чи лише часткою (грошова компенсація); по-четверте, питання ефективності виконання судових рішень щодо стягнення коштів з Російської Федерації, оскільки судовий імунітет агресора не застосовується.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що інститут цивільно-правової відповідальності держави за руйнування майна має комплексний характер та регулюється системою норм Конституції України (ст. 41, 56), Цивільного кодексу України (ст. 1166, 1173, 1175), спеціальних законів та підзаконних актів. У контексті повномасштабної збройної агресії сформовано двоїстий механізм: позитивні зобов'язання Української держави щодо створення компенсаційних механізмів та повна відповідальність держави-агресора за наслідки протиправної діяльності. Подальше вдосконалення системи має йти у напрямах: ухвалення спеціального закону про відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії; уніфікації судової практики Верховного Суду; запровадження ефективних компенсаційних програм для всіх постраждалих категорій (включаючи переселенців); створення спеціалізованого Реєстру збитків, завданих агресією РФ (Register of Damage); гармонізації національного законодавства з міжнародним досвідом репараційних механізмів. Лише комплексний підхід дозволить забезпечити належний рівень захисту майнових прав громадян у складних умовах післявоєнного відновлення України.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
2. Парій М. О. Окремі теоретичні питання цивільно-правової відповідальності за заподіяну шкоду. Ві*сник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2024. № 2 (105). URL: https://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/article/view/755
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.05.2022 у справі № 635/6172/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104728593
5. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF

***Маслякова Анна Вікторівна***
*студ. 1-го курсу магістратури*
*факультету адвокатури та антикорупційної діяльності*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Матійко М.В.*

## ВОЛОДІННЯ (ПОСІДАННЯ) ТА ЙОГО ЗАХИСТ У ПРОЄКТІ НОВОЇ РЕДАКЦІЇ КНИГИ 3 ЦК УКРАЇНИ

Оприлюднена на офіційному порталі Верховної Ради порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) положень книги третьої» (далі проєкт Книги 3) вказати який «Речеве право» варто розглядати подвійно, аналізуючи у двох аспектах: як концептуальний крок у рекодифікації цивільного законодавства та як нормотворчий продукт. Проєкт Книги 3 пропонує нову для українського приватного права модель: володіння перестає бути лише фрагментом «речових прав на чуже майно» і оформлюється як окремий інститут у Розділі II проєкту Книги 3, що ближче до моделі possessio як фактичного стану, який породжує правові наслідки [1].

Сильна сторона цих положень проєкту полягає в тому, що він формує повноцінний посесорний захист: визнає право на захист як за законним, так і за незаконним володільцем, передбачає самозахист,

позов про повернення володіння, позов про припинення порушення володіння, конструкцію «кращого володіння», спеціальні правила про тягар доказування та окрему однорічну позовну давність. Однак практична цінність цих новел послаблюється внутрішніми суперечностями публічного тексту: у ньому є неузгоджені терміни, змішання романської та германської концепцій володіння, технічні помилки у внутрішніх відсиланнях, а також недостатньо ясне співвідношення між фактичним володінням, державною реєстрацією прав на нерухомість і вже сформованою практикою Верховного Суду щодо так званого «книжкового володіння» [2].

Концепція оновлення ЦК України, підготовлена робочою групою з рекодифікації, ще на програмному рівні запропонувала перенести володіння з периферії регулювання до самостійного структурного розділу проєкту Книги 3 та розглядати його не як речове право, а як фактичний стан, що породжує правові наслідки. У концептуальному документі прямо вказано, що визнання володіння фактичним станом зумовлює відведення йому окремого розділу, а серед його правових наслідків названо презумпцію власності, набуття плодів добросовісним володільцем, захист володіння речовими позовами та значення для набувальної давності [1]. Таку саму логіку розвиває й наукова публікація учасників робочої групи Майданника Р.А., Зубаря В.М., які пов'язують проєкт Книги 3 з німецькою, молдовською, литовською та іншими сучасними кодифікаціями і підкреслюють, що Розділ II «Володіння» проєкту Книги 3 має передувати розділам про речеві права, бо йдеться не про право, а про базовий фактичний зв'язок особи з річчю [3, С. 15-16].

На тлі цієї програми чинний ЦК України дійсно виглядає концептуально незавершеним. Стаття 395 відносить право володіння до речових прав на чуже майно, стаття 396 дає носієві речового права на чуже майно захист за правилами глави 29, стаття 397 визначає володільця чужого майна як особу, яка фактично тримає його у себе, і водночас презюмує правомірність фактичного володіння, стаття 398 говорить про виникнення права володіння на підставі договору або закону, а стаття 400 обмежується обов'язком недобросовісного володільця по-

вернути майно особі, яка має на нього право [4]. Отже, чинний Кодекс об'єднує в одному масиві принаймні три різні явища: титульне володіння як елемент або різновид речового права, фактичне володіння як соціальний стан та окремі наслідки недобросовісного заволодіння. Саме ця неясність і стала предметом критики у доктрині.

У сучасній цивілістиці ця проблема давно формулюється як потреба розрізнення possessio і jus possidendi, а також як необхідність відмежувати фактичне посідання від права володіти. У юридичній літературі була висловлена думка, що глава 31 чинного ЦК не витримує єдиного критерію висвітлення відносин володіння і що саме через це виникає питання, чи потрібно право захищати тільки суб'єктивне право, чи також фактичний стан панування над річчю [5, С. 39-40]. Водночас, ще до оприлюднення нинішнього проєкту Книги 3 також висовувалася думки, щодо обґрунтовував модернізацію володіння саме як фактичного стану, що породжує правові наслідки, і прямо називав серед необхідних новел поділ на пряме та опосередковане володіння, закріплення спеціальних способів захисту та виведення володіння в окремий розділ речевого права [3, С. 15-16]. У такому контексті термін «посідання» є не просто стилістичним варіантом слова «володіння», а доктринальним засобом відокремити possessio від права на річ; саме тому в літературі він і далі зберігає свою важливість, навіть якщо офіційний проєкт Книги 3 використовує слово «володіння».

Проєкт Книги 3 вибудовує інститут володіння системно. Стаття 315-37 визначає володіння (possessio) як фактичне володарювання над об'єктом володіння особою, яка вважає його своїм, указує на збереження володіння доти, доки володілець має вільний доступ до об'єкта, і водночас виключає зі складу володільців тих осіб, які фактично володіють річчю лише внаслідок сімейних, трудових чи сервісних зв'язків із володільцем. Далі статті 315-38 і 315-39 вводять пряме та опосередковане володіння, а також модель володіння як власника і як особи, що має обмежене майнове право [1]. Цим проєкт який явно відходить від конструкції чинного розділу про «право володіння чужим майном» і наближає текст до схеми безпосереднього та опосередкованого володіння.

Важливо зауважити, що проєкт не замикає володіння лише на матеріальних речах. Стаття 315-46 вводить спеціальні правила про володіння цифровою річчю через контроль над нею, а стаття 315-49 поширює положення про володіння на майнові права і визнає володільцем майнового права особу, яка почала здійснювати його від свого імені та у своїх інтересах [1]. Це одна з найбільш амбітних новел проєкту, вона намагається адаптувати класичну possessio до цифрових активів і нематеріалізованих об'єктів. Водночас саме тут концентрується й один із найбільших ризиків: якщо для цифрової речі проєкт ще пропонує критерій контролю, то для майнових прав межа між «володінням» і «здійсненням права» стає надто тонкою, а тому без додаткових definitional rules ця новела може породити змішання фактичного панування з реалізацією суб'єктивного права.

Важливий блок становлять презумпції. Стаття 315-47 формулює презумпцію безперервності володіння, а стаття 315-48 – презумпцію власності володільця, але з істотним застереженням: вона не діє там, де право власності на нерухомість набувається через державну реєстрацію, і не діє проти попереднього володільця, у якого річ була вкрадена, загублена або вибула поза його волею [1]. Саме ця конструкція демонструє прагнення проєкту поєднати класичний посесорний підхід із реєстраційною системою. При цьому з одного боку, проєкт говорить про набуття володіння нерухомою річчю через фактичні дії – вхід, огородження, обробку земельної ділянки; з іншого боку, він мусить співіснувати з нинішньою судовою практикою, яка дедалі частіше пов'язує володіння нерухомістю із записом у державному реєстрі. Без прямого нормативного роз'яснення цей дуалізм може ставати об'єктом спорів про нерухомість.

Підводячи підсумок можна сказати що, проєкт нової редакції Книги 3 ЦК України у частині посідання або володіння є, без перебільшення, однією з найважливіших цивілістичних новел останніх років. Він розводить у різні площини фактичне володіння та речове право на річ, створюючи для першого власну систему правових наслідків і власний інструментарій захисту.

При чому якщо законодавець послідовно закріпить володіння як фактичний стан, чітко відмежує його від тримання, погодить посе-

сорний захист із реєстраційною природою прав на нерухомість, то новий проект Книги 3 може мати істотні важливості для оновлення речового права.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Проєкт книги 3 «Речеве право»: порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) положень книги третьої». URL: https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/76376.pdf

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 8 листопада 2023 року у справі № 607/15052/16-ц. – URL: https://protocol.ua/ua/postanova_vp_vs_vid_08_11_2023_roku_u_spravi_607_15052_16_ts_1/

3. Майданик Р.А., Зубар В.М. Речеве право в проектв книги з Цивільного кодексу України – продукт європейського права. ЧАСОПИС ЦИВІЛІСТИКИ. Випуск 59. С. 14-29.

4. Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від 16.01.2003 Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.

5. Харченко Г. Інститут володіння у цивільному праві України. *Підприємство, господарство і право.* 2019. № 10. С. 38-43.

***Мацишин Ганни Василівни***
*студ. 2 курсу факультету прокуратури і слідства*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Завальнюк С.В.*

## ФІКТИВНИЙ ШЛЮБ ЯК ПРАВОВИЙ ВИКЛИК У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Фіктивний шлюб у період воєнного стану виходить за межі «побутового» зловживання шлюбним правом і перетворюється на чинник, що безпосередньо впливає на обороноздатність, міграційні процеси, довіру до державних інститутів. Право кожного громадянина на шлюб закріплене у ст. 51 Конституції України [4], а також у ст. 16 Загальної декларації прав людини, де наголошено на праві повнолітніх чоловіка і жінки вступати у шлюб та створювати сім'ю [3]. Однак воєнні реалії демонструють збільшення кількості випадків, коли шлюбна реєстрація використовується як інструмент уникнення мобілізації, легалізації перебування іноземців, одержання державних гарантій без реальної сімейної мети. Тому фіктивний шлюб у сучасних умовах виступає не

лише приватним зловживанням цивільного права на шлюб, а й публічним викликом для правопорядку.

Сімейний кодекс України визначає фіктивний шлюб як укладений без наміру створення сім'ї та набуття прав і обов'язків подружжя, що дає підстави для його недійсності (ч. 2 ст. 40) [11]. Норма гарантує свободу шлюбу як основоположне суб'єктивне цивільне право особи, але одночасно залишає простір для маніпуляцій, особливо в умовах воєнного стану, коли реєстрація шлюбу дедалі частіше використовується не як сімейний союз, а як юридичний інструмент.

Правове поле формують Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [7], Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [8], Постанова Кабінету Міністрів України щодо обмеження виїзду чоловіків за кордон [6], а також норми про статус осіб з інвалідністю та членів сімей військовозобов'язаних. Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», відстрочка від призову на військову службу під час мобілізації надається чоловікам, які є єдиним годувальником особи з інвалідністю I групи або дитини з інвалідністю віком до 18 років [7]. Саме ця норма створює правову можливість для зловживань, оскільки реєстрація шлюбу з особою з інвалідністю формально надає статус «утримувача» і може стати підставою для відстрочки. Крім того, ст. 11 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» встановлює право на виїзд за межі України під час мобілізації для осіб, які супроводжують близьких родичів з інвалідністю I або II групи за наявності медичного висновку про потребу в супроводі [7]. Воєнний стан істотно підвищив правову «вартість» шлюбу як підстави для відстрочки, легального перетину кордону та доступу до соціальних гарантій, що посилило ризики його використання як інструменту зловживання цивільним правом на укладення шлюбу.

Зокрема, І. Ревуцька характеризує фіктивний шлюб як деструктивну фікцію у сімейному праві, яка формується у відповідь на негативні соціально-економічні явища, коли законні канали вирішення життєвих проблем не сприймаються як ефективні [9, с. 207], що дозволяє розглядати фіктивний шлюб не лише як юридичну конструкцію,

а як симптом глибших соціальних дисбалансів. У сучасних реаліях ведення воєнних дій на території України до традиційних мотивів (отримання житла, спадщини, громадянства) додається прагнення уникнути мобілізації, легально перетнути кордон, скористатися статусом утримувача особи з інвалідністю, унаслідок чого формальний шлюб відривається від свого сімейного змісту та перетворюється на інструмент маніпуляції правовим статусом.

В свою чергу І. Міщук та С. Соломка акцентують увагу на тому, що окреме проживання не може вважатися доказом фіктивності, оскільки розділений побут у багатьох випадках пояснюється службовими, освітніми, сімейними обставинами [5, с. 87-91]. Такий висновок особливо значущий під час воєнного стану, коли військова служба створює об'єктивну просторову роз'єднаність подружжя. На практиці суди орієнтуються не на одну ознаку, а на сукупність фактів, зокрема відсутність спільного господарства, відсутність взаємної матеріальної підтримки, демонстративне приховування сімейного статусу, фінансові угоди щодо «винагороди» за реєстрацію шлюбу, прямі зізнання або листування про «формальний характер» союзу.

Позиція Т. Войтенко розвиває судову практику з погляду фактичних критеріїв. Дослідниця звертає увагу, що суди найчастіше визнають шлюб недійсним через відсутність наміру створення сім'ї й прийняття подружніх прав і обов'язків, а не через «нестандартні» зовнішні ознаки [2]. Значна вікова різниця, прагматичні мотиви чи небажання мати дітей не утворюють достатньої підстави для висновку про фіктивність союзу; вирішальне значення мають відсутність турботи, моральної підтримки, спільного життя, а також відкриті вказівки на формальний характер реєстрації.

Судова практика демонструє чіткі критерії визнання шлюбу недійсним. Так, рішення Доброславського районного суду Одеської області від 09.07.2025 у справі № 504/2010/25 суд визнав шлюб недійсним на підставі того, що сторони не мали наміру створити сім'ю, не проживали разом, не вели спільного господарства, і позивачка розповіла у суді що відповідач майже одразу після знайомства запропонував одружитися, вони не зустрічалися як закохані, з батьками, друзями він її не знайомив, але відповідач отримавши від неї певні письмові згоди

щодо місця свого проживання просто зник. [12]. Аналогічна позиція викладена у рішенні Фрунзівського районного суду Одеської області від 12.02.202 у справі № 517/1588/24, де суд наголосив, що відсутність будь-яких ознак сімейного життя (спільного бюджету, турботи одне про одного, спільного дозвілля) свідчить про фіктивність шлюбу. А також сторони зустрічалися лише один раз, під час реєстрації шлюбу. З того часу жодної комунікації і спілкування між ними не було, це вказує, що реєстрація шлюбу відповідачу була необхідна для отримання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації, оскільки позивач має статус особи з інвалідністю 2 групи. [13].

Як було зазначено вище, воєнний стан істотно загострив проблему використання фіктивних шлюбів як способу уникнення мобілізації. Інформаційні матеріали І. Серова наголошують на появі посередників, які пропонують військовозобов'язаним організацію шлюбів з жінками з інвалідністю для отримання відстрочки від служби і права виїзду за кордон [10]. Судова практика у таких справах демонструє поступове посилення кримінально-правового реагування: вироки щодо незаконного перетину кордону, винесені стосовно осіб, які вступали у фіктивні шлюби з військовозобов'язаними, формують важливий превентивний сигнал. При цьому юридична кваліфікація будується навколо зловживання режимом державного кордону та ухилення від військового обов'язку, а не навколо самого факту фіктивного шлюбу.

У працях О. Верейці фіктивний шлюб розглядається на тлі використання правових фікцій та презумпцій у сімейному праві, із наголосом на європейських тенденціях криміналізації таких дій. Автор звертає увагу, що у Німеччині укладення фіктивних шлюбів з метою отримання права на проживання або соціальних пільг карається позбавленням волі або значним штрафом [1, с. 179]. Аналізуючи швейцарську й португальську практику, І. Міщук та С. Соломко описують системні інструменти перевірки подружніх пар, де один із партнерів має іноземне громадянство, а також кримінальну відповідальність обох учасників союзу і організаторів схем легалізації статусу [5, с. 89]. У поєднанні такі праці формують підґрунтя для висновку, що європейські держави розглядають фіктивний шлюб як самостійний різ-

новид правопорушення, а не лише як підставу для визнання шлюбу недійсним.

На нашу думку, українська модель протидії фіктивним шлюбам у період воєнного стану потребує концептуального оновлення з урахуванням як цивілістичних, так і публічно-правових аспектів. З позиції цивільного права необхідно зміцнити механізми захисту справжніх сімейних відносин і запобігти ситуаціям, коли добросовісне подружжя стає об'єктом необґрунтованих підозр. Важливо розробити чіткі процесуальні гарантії розгляду справ про визнання шлюбу недійсним у контексті воєнного стану, де тягар доказування фіктивності має покладатися на позивача, а презумпція дійсності шлюбу (що випливає зі ст. ст. 21, 40 СК України [11]) повинна спростовуватися лише сукупністю переконливих доказів. Доцільно передбачити у Сімейному кодексі України додаткові процесуальні гарантії для осіб, чиї шлюби оспорюються за підозрою у фіктивності, зокрема обов'язкову участь обох сторін у процесі та можливість залучення свідків, які можуть підтвердити реальність сімейних відносин. Крім того, варто врегулювати питання правових наслідків визнання шлюбу недійсним для добросовісної сторони (ст. 45 СК України [11]), особливо в контексті майнових прав та соціальних гарантій, які могли виникнути під час формального перебування у шлюбі.

З іншого боку, зберігається потреба у посиленні публічно-правового реагування. Збереження нинішньої ситуації, коли санкції адресують лише окремі наслідки (незаконний перетин кордону, шахрайство з виплатами, ухилення від мобілізації), але не сам механізм зловживання шлюбом, створює вікно можливостей для організованих схем. Як показують наведені вище законодавчі норми про відстрочку для утримувачів осіб з інвалідністю (п. 10 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію [7]) та право на виїзд за кордон для супроводу близьких родичів з інвалідністю (ст. 11 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [7]), існують конкретні правові підстави, які можуть використовуватися для уникнення мобілізації через фіктивний шлюб. Доцільно розглянути питання про запровадження у кримінальному законодавстві окремого складу правопорушення, пов'язаного з укладенням шлюбу без наміру

створити сім'ю з метою ухилення від виконання публічного обов'язку або з метою незаконного отримання соціальних гарантій, за умови чітких критеріїв і високого стандарту доказування. Водночас особливу відповідальність варто сконцентрувати на організаторах та посередниках, а для окремих епізодів участі громадян у таких схемах можливий диференційований підхід, зокрема застосування більш м'яких заходів реагування у разі добровільного розкриття інформації та сприяння розслідуванню.

Перспективним напрямом видається розроблення спеціальних методичних рекомендацій для судів, органів державної реєстрації актів цивільного стану, міграційної служби та центрів комплектування щодо виявлення ознак фіктивності шлюбів у контексті воєнного стану. При цьому необхідно забезпечити баланс між ефективним виявленням зловживань та захистом конституційного права на повагу до приватного та сімейного життя (ст. 32 Конституції України [4]), яке є невід'ємним елементом цивільної правоздатності особи. Потрібне також узгодження інформаційних потоків між органами, які володіють даними про інвалідність, соціальні виплати, міграційний статус, мобілізаційні рішення.

У висновку фіктивний шлюб у період воєнного стану постає передусім як дефектний правочин, укладений без реального сімейного наміру, що порушує принципи добросовісності та справжності волевиявлення. Попри зростання його публічно-правових наслідків, шлюб залишається сферою приватного життя, де діє презумпція дійсності правочину, а доведення фіктивності покладається на позивача.

Цивілістичний підхід вимагає зміцнення гарантій для добросовісної сторони та чіткішого визначення критеріїв реального наміру, особливо з огляду на воєнні обставини, що можуть ускладнювати спільне проживання або побут. Протидія зловживанням має поєднувати захист свободи шлюбу з належним механізмом встановлення недобросовісності.

Таким чином, розв'язання проблеми фіктивних шлюбів можливе лише через удосконалення цивільно-правових інструментів оцінки наміру й збереження балансу між приватним правом на шлюб і публічним інтересом держави.

## ЛІТЕРАТУРА:


1. Верейці О. Застосування презумпцій та фікцій у регулюванні сімейних відносин. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2016. № 5 (89). С. 174–181.

2. Войтенко Т. В. Фіктивність шлюбу як підстава його недійсності. Актуальна юриспруденції: матеріали науково-практичної Інтернет-конференції. URL: http://legalactivity.com.ua

3. Загальна декларація прав людини. Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

5. Міщук І. В., Соломко С. С. Теоретико-правові аспекти поняття «фіктивний шлюб». *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 5. С. 87–91.

6. Про внесення змін до Правил перетинання державного кордону громадянами України Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2025 № 244. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2025-п#Text

7. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text

8. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

9. Ревуцька І. Е. Правові підстави створення сім'ї за законодавством України та країн-членів ЄС: порівняльно-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Івано-Франківськ, 2018. 207 с.

10. Серов І. Мобілізація по-новому: посередники вже «продають» ухилянтам жінок з інвалідністю. URL: https://tsn.ua/exclusive/mobilizaciya-po-novomu-poseredniki-vzhe-prodayut-uhilyantam-zhinok-z-invalidnistyu-2600325.html

11. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

12. Рішення Доброславського районного суду Одеської області від 09.07.2025 у справі № 504/2010/25 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128830594

13. Рішення Фрунзівського районного суду Одеської області від 12.02.2025 у справі № 517/1588/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125098964

***Медведовська Мирослава Миколаївна***
*студ. 3 курсу Центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН, ЩО ВИНИКАЮТЬ У МЕЖАХ ПЛАТФОРМЕНИХ СЕРВІСІВ

У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та цифрової економіки значного поширення набули платформені сервіси, які виступають новою формою організації економічної діяльності та взаємодії між учасниками ринку. Цифрові платформи забезпечують технологічне середовище для взаємодії різних суб'єктів – постачальників товарів і послуг, споживачів, рекламодавців, розробників програмного забезпечення та інших учасників цифрового простору. Такі сервіси функціонують через мережу Інтернет та дозволяють здійснювати різноманітні операції: купівлю-продаж товарів, надання послуг, обмін інформацією, розміщення цифрового контенту тощо.

Платформені сервіси сьогодні охоплюють значну кількість сфер суспільного життя. До них належать електронні торговельні майданчики (наприклад, маркетплейси), сервіси онлайн-перевезень, платформи бронювання житла або послуг, сервіси доставки, соціальні мережі, платформи для розповсюдження цифрового контенту та інші цифрові екосистеми. Особливістю таких сервісів є те, що вони виступають посередниками між різними категоріями користувачів, створюючи технічні та організаційні умови для укладення правочинів та обміну інформацією.

Правове регулювання відносин у межах платформених сервісів має комплексний характер і охоплює норми цивільного, господарського, інформаційного та міжнародного права. Основою регулювання таких відносин в Україні виступають положення Цивільного кодексу України, які визначають загальні засади укладення та виконання договорів, зокрема електронних правочинів [1]. Важливе значення також мають норми Господарського кодексу України, які регулюють господарську діяльність суб'єктів підприємництва, що функціонують через цифрові платформи [2].

Одним із ключових нормативних актів у сфері платформених сервісів є Закон України «Про електронну комерцію», який встановлює правові засади укладення електронних договорів, використання електронних повідомлень та визначає права і обов'язки учасників електронної торгівлі [3]. Даний закон закріплює можливість укладення правочинів за допомогою інформаційно-комунікаційних систем та визначає юридичну силу електронних документів.

Важливим аспектом функціонування платформ є забезпечення належного рівня захисту прав споживачів. У цьому контексті застосовуються положення Закону України «Про захист прав споживачів», які поширюються також на дистанційні способи продажу товарів та надання послуг через інтернет-платформи [4]. Крім того, діяльність платформ нерозривно пов'язана з обробкою персональних даних користувачів, що зумовлює необхідність дотримання вимог Закону України «Про захист персональних даних» [5].

В умовах євроінтеграції важливого значення набуває також право Європейського Союзу, яке суттєво впливає на формування сучасних підходів до регулювання цифрових платформ. Зокрема, Регламент ЄС про цифрові послуги (Digital Services Act) спрямований на встановлення прозорих правил функціонування онлайн-платформ, відповідальності посередників та захисту прав користувачів у цифровому середовищі [6]. У свою чергу, Регламент про цифрові ринки (Digital Markets Act) запроваджує спеціальні вимоги до великих онлайн-платформ, що мають значний вплив на цифрові ринки, так званих «gatekeepers» [7].

Науковці також приділяють значну увагу дослідженню правової природи платформених відносин. Так, О. А. Баранов зазначає, що цифрові платформи формують нову модель економічних відносин, у якій поєднуються функції посередника, організатора взаємодії та інфраструктурного оператора цифрового ринку [8].

У науковій літературі зазначається, що цифрові платформи формують нову модель економічних відносин, у якій поєднуються елементи посередництва, інформаційного сервісу та інфраструктурної підтримки цифрового ринку. Як зазначає О. А. Баранов, цифрові платформи фактично створюють особливий тип економічної екосистеми, у

межах якої відбувається взаємодія великої кількості учасників та генерується значний обсяг цифрових даних [8].

З огляду на це виникає необхідність належного правового регулювання відносин, що виникають у межах функціонування платформених сервісів. Такі відносини можуть включати договірні відносини між користувачами платформи, правовідносини між оператором платформи та користувачами, питання відповідальності за розміщений контент, захист прав споживачів, а також обробку персональних даних користувачів. Відповідно, правове регулювання діяльності цифрових платформ має комплексний характер та охоплює різні галузі права.

Таким чином, правове регулювання відносин у межах платформених сервісів є складним та багаторівневим процесом, що поєднує національні нормативно-правові акти та міжнародні стандарти. Подальший розвиток цифрової економіки потребує вдосконалення законодавства, спрямованого на забезпечення балансу між інноваційним розвитком платформ та належним захистом прав користувачів.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 1 лют. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

2. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV: станом на 28 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text.

3. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII: станом на 1 січ. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text.

4. Про захист прав споживачів: Закон України від 10.06.2023 № 3153-IX: станом на 2 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text.

5. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI: станом на 14 черв. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text.

6. Kiktenko K. The Doctrine of the Ruined Garden. Commentary to Regulation of the European Parliament and of the Council of the European Union 2022/2065 of 19 October 2022 on the Single Market for Digital Services and Amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). *The Herald of Economic Justice*. 2025. Vol. 20, no. 6. P. 151–179. URL: https://doi.org/10.37239/2500-2643-2025-20-6-151-179.

7. Andriychuk O., Andriychuk V. Digital Markets Act: A New Philosophy of Competition Regulation in the EU. *Economy of Ukraine*. 2021. Vol. 2021, no. 8. P. 26–37. URL: https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.08.026.

8. Баранов О. А., Дубняк М. В. Цифрові права людини: проблеми правового визначення. Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку. 2022. URL: https://doi.org/10.36059/978-966-397-268-8-21.

***Меньшикова Анастасія Станіславівна,***
*студ. 3 курсу Центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О. С.*

## ДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В УМОВАХ МОБІЛІЗАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Обґрунтування актуальності обраної теми. Сучасні реалії правової системи України пронизані викликами, які раніше мали здебільшого теоретичний характер. Повномасштабна агресія та запровадження загальної мобілізації змістили акценти у цивілістичній доктрині, перетворивши питання форс-мажору на щоденну практичну проблему. Актуальність теми зумовлена необхідністю пошуку справедливого балансу між принципом pacta sunt servanda (договори мають виконуватися) та об'єктивною неможливістю виконання зобов'язань особами, що призвані на захист держави. Проблема ускладнюється тим, що мобілізація не є автоматичною підставою для анулювання боргу, а лише створює правовий коридор для звільнення від цивільно-правової відповідальності.

Стан наукової розробки даної теми**.** Тематика виконання зобов'язань у критичних умовах завжди перебувала у полі зору науковців (О. Олейніков, С. Безклубий, І. Спасибо-Фатєєва). Проте специфіка впливу мобілізаційних процесів 2022-2026 років є відносно новою. Сучасні дослідження базуються на аналізі листів Торгово-промислової палати України та динамічної практики Касаційного господарського суду. Незважаючи на наявність певних роз'яснень, залишається дискусійним питання меж доказування неможливості виконання для різних категорій суб'єктів (ФОП vs юридичні особи).

Виклад основного матеріалу. Центральним елементом правового регулювання договірних відносин у період мобілізації є ст. 617 Цивільного кодексу України та ст. 218 Господарського кодексу України.

Законодавець чітко розмежовує поняття порушення зобов'язання та відповідальності за нього. Мобілізація фізичної особи-підприємця або ключового персоналу підприємства кваліфікується як обставина непереборної сили, яка є надзвичайною та невідворотною. Проте, судова практика 2024 року демонструє жорсткий підхід до принципу індивідуалізації форс-мажору. Сам по собі факт війни або наявність указу про мобілізацію не звільняють від виконання. Боржник зобов'язаний продемонструвати прямий зв'язок: 'через призов особи А виконання дії Б стало неможливим' [1].

Окремої уваги заслуговує доказова база. Для ФОП основним документом є військовий квиток або довідка з ТЦК та СП про призов. Для юридичних осіб ситуація складніша: необхідно довести, що мобілізований працівник мав унікальні компетенції або виконував функції, які неможливо передати іншій особі без критичної шкоди для виконання контракту. У цьому контексті важливо згадати статтю 614 ЦК України, де йдеться про вину боржника. Якщо особа довела, що вжила всіх залежних від неї заходів для належного виконання, вона визнається невинною. Мобілізація – це зовнішній фактор, який нівелює суб'єктивну вину боржника, але не звільняє його від обов'язку повідомити кредитора про такі обставини у розумний строк [2].

Ще одним дискусійним аспектом є застосування статті 607 ЦК України про припинення зобов'язання у зв'язку з неможливістю його виконання. Якщо договір передбачав особисте виконання (наприклад, послуги адвоката, дизайнера, програміста), то мобілізація може призвести до повного припинення договірних відносин без права на відшкодування збитків кредитору. Однак, якщо зобов'язання не пов'язане з особою боржника, воно лише 'заморожується' на період дії обставин непереборної сили. Це створює проблему накопичення дебіторської заборгованості, що потребує законодавчого врегулювання у частині встановлення спеціальних мораторіїв [3].

Важливо також розрізняти форс-мажор та суттєву зміну обставин (hardship – ст. 652 ЦК України). У разі мобілізації виконання стає саме неможливим, а не просто економічно невигідним. Якщо ж через мобілізацію частини персоналу витрати на виконання зросли, але виконання залишається можливим, сторони мають право на розірвання

або зміну умов договору через суд, але це вже не є класичним випадком непереборної сили. Таким чином, правова природа мобілізації як перешкоди для виконання договору вимагає від юриста ретельного аналізу кожного пункту контракту, особливо розділів про форс-мажор [4].

Висновки. Підсумовуючи, можна стверджувати, що мобілізація є динамічним правовим фактором, який суттєво впливає на стійкість цивільного обігу. Для ефективного захисту інтересів боржника необхідно забезпечити: 1) своєчасне повідомлення контрагента; 2) формування чіткої доказової бази (документи з ТЦК, штатні розписи); 3) юридично обґрунтоване підтвердження відсутності вини у розумінні ст. 614 ЦК України. Подальший розвиток законодавства має рухатися у напрямку спрощення процедури засвідчення форс-мажору для мобілізованих осіб та встановлення чітких алгоритмів для припинення особистих зобов'язань без застосування судових процедур.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Огляд судової практики Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду щодо розгляду справ про виконання зобов'язань в умовах воєнного стану. 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
3. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
4. Олейніков О. О. Проблеми цивільно-правової відповідальності в умовах особливого періоду. *Юридичний радник*. 2023. № 5. С. 12–18.
5. Форс-мажорні обставини: практичний посібник для бізнесу. За заг. ред. ТПП України. Київ, 2024. 120 с.
6. Безклубий С. І. Правова природа обставин непереборної сили у цивільному праві України. *Право України*. 2022. № 9. С. 45–52.

***Михальчук Уляна Богданівна,***
*студ. 3 курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Берназ-Лукавецька О.М.*

## МІСЦЕ АУТСОРСИНГОВИХ КОМПАНІЙ У РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

Глобальний ринок електронної комерції продовжує демонструвати стійке зростання навіть в умовах геополітичної нестабільності. За даними Shopify, обсяг світових роздрібних онлайн-продажів у 2025

році становив близько 6,42 трлн дол. США, а у 2026 році очікується збільшення до 6,88 трлн дол. США. Електронна комерція вже становить понад 20 % світового ритейлу і продовжує витісняти традиційні форми торгівлі [1].

У таких умовах IT-аутсорсинг стає одним зі стратегічних інструментів розвитку e-commerce, дозволяючи компаніям швидко впроваджувати сучасні технології – штучний інтелект, хмарні рішення, системи персоналізації та кібербезпеки – без значних внутрішніх інвестицій. Особливе місце в цьому процесі посідають українські аутсорсингові компанії. За даними Національного банку України та IT Ukraine Association, у 2025 році експорт IT-послуг з України склав 6,66 млрд дол. США (+3,3 % порівняно з 2024 роком). Частка комп'ютерних та інформаційних послуг у загальному експорті послуг зросла до 43 % за перше півріччя 2025 року [2]. Понад 300 тисяч українських IT-спеціалістів та провідні компанії (EPAM, SoftServe, GlobalLogic, Ciklum, Intellias та інші) активно залучаються до створення рішень для світових платформ електронної комерції.

Актуальність теми зумовлена тим, що в сучасних умовах аутсорсинг еволюціонує від простого засобу оптимізації витрат до ключового фактора інноваційного розвитку глобального ринку e-commerce. Водночас внесок саме українських IT-аутсорсингових компаній у цей процес, їхня стійкість під час воєнних викликів та перспективи переходу від класичного аутсорсингу до створення власних продуктів залишаються недостатньо висвітленими в науковій літературі.

Метою тез є аналіз місця та ролі аутсорсингових компаній, з особливим акцентом на український IT-сектор, у розвитку глобального ринку електронної комерції.

Аутсорсинг (від англ. outsource – «зовнішнє джерело») є стратегією передачі певних бізнес-процесів або функцій зовнішнім спеціалістам. У сфері інформаційних технологій він охоплює розробку програмного забезпечення, підтримку додатків, впровадження SaaS-рішень, забезпечення кібербезпеки та інші непрофільні для компанії процеси. Такий підхід дозволяє бізнесу звільнити внутрішні ресурси, знизити витрати та прискорити впровадження інновацій.

Аутсорсинг відіграє особливо важливу роль в електронній комерції, де швидкість технологічного розвитку та масштабованість рішень є критичними факторами конкурентоспроможності. [3]

Процес аутсорсингу передбачає виконання сторонньою організацією окремих завдань чи бізнес-процесів, які не є профільними для підприємства, але необхідні для повноцінного його функціонування.

Сучасна класифікація аутсорсингу включає кілька основних видів, серед яких найбільш поширеними є IT-аутсорсинг та аутсорсинг бізнес-процесів. IT-аутсорсинг полягає в передачі зовнішнім спеціалізованим компаніям частини або всіх функцій, пов'язаних з інформаційними технологіями. До них належать обслуговування мережевої інфраструктури, розробка та супровід автоматизованих бізнес-систем, розміщення баз даних на хмарних серверах, створення і підтримка веб-ресурсів, управління інформаційними системами, а також офшорне програмування.

Виробничий аутсорсинг передбачає делегування стороннім компаніям частини або всього виробничого циклу. Такий підхід дозволяє підприємствам зосередитися на розробці нових продуктів і послуг, підвищити гнучкість виробництва та скористатися перевагами ринків з нижчою вартістю робочої сили. Окремим напрямком є аутсорсинг бізнес-процесів (АБП), який охоплює другорядні функції компанії, зокрема управління нерухомістю, професійне прибирання, транспортне обслуговування, харчування персоналу, кадровий менеджмент, бухгалтерію, внутрішній аудит, фінанси та маркетинг. [4]

Світовий ринок аутсорсингу характеризується динамічним, але нестабільним розвитком. За даними досліджень, обсяг глобального ринку аутсорсингу у 2019 році становив 92,5 млрд дол. США, демонструючи значне зростання порівняно з 2000 роком (45,6 млрд дол.), хоча після 2012 року спостерігалися помітні коливання, спричинені дискретним попитом, появою великої кількості малих компаній та фрілансерів, а також переорієнтацією на країни з нижчою вартістю робочої сили [5]. IT-аутсорсинг (ITO) залишається домінуючим сегментом, охоплюючи близько 85 % попиту, і включає розробку програмного забезпечення, обслуговування інфраструктури, хмарні технології та кібербезпеку.

Найбільшою популярністю користується офшорна модель аутсорсингу, яка дозволяє компаніям значно знижувати витрати (59 % мотивів), зосереджуватися на профільних компетенціях (57 %) та отримувати доступ до висококваліфікованих спеціалістів. Лідерами ринку традиційно виступають Індія, Китай та Малайзія, проте Україна посідає друге місце у світі та перше в Європі за якістю IT-аутсорсингу [5]. Сучасні тенденції ринку пов'язані з цифровою трансформацією бізнесу, активним впровадженням штучного інтелекту, хмарних рішень та Big Data, що робить IT-аутсорсинг стратегічно важливим для розвитку електронної комерції.

Україна посідає помітне місце на світовому ринку аутсорсингу, особливо в сегменті IT-послуг. За останні роки український IT-сектор продемонстрував швидке зростання та високу якість послуг, завдяки чому Україна займає друге місце у світі та перше в Європі за рівнем якості IT-аутсорсингу [5]. У 2019 році обсяг експорту комп'ютерних послуг сягнув 1,927 млрд дол. США, що становило 12,6 % від загального експорту послуг країни, а внесок IT-сектору в ВВП склав близько 1,65 %. Більшість українських аутсорсингових компаній (понад 80–90 %) орієнтовані на іноземних замовників, насамперед зі США, Великої Британії та Німеччини.

Головними конкурентними перевагами України є висока кваліфікація спеціалістів, креативність у розв'язанні складних завдань, порівняно низька вартість послуг, якісна технічна освіта та вільне володіння англійською мовою. Українські компанії, такі як SoftServe, Sigma Software, N-iX та Innovecs, регулярно потрапляють до престижного рейтингу The Global Outsourcing 100. Водночас розвиток сектору стримується відсутністю спеціального законодавчого регулювання аутсорсингу, нестабільністю внутрішнього ринку, витоком кадрів та залежністю від зовнішнього попиту [5].

Повномасштабна війна суттєво ускладнила операційну діяльність українських IT-аутсорсингових компаній. Найбільшими викликами стали масова релокація команд, регулярні відключення електроенергії, зростання кількості кібератак та логістичні труднощі. Компанії були змушені швидко впроваджувати резервні системи живлення,

забезпечувати фізичну безпеку працівників та організовувати переміщення частини команд в безпечніші регіони України чи за кордон [6].

Крім того, на початку повномасштабного вторгнення багато іноземних клієнтів зайняли вичікувальну позицію щодо підписання нових контрактів через високі геополітичні ризики. Значним випробуванням також стало збереження кадрового потенціалу в умовах мобілізації та еміграції частини спеціалістів. Незважаючи на ці складнощі, український IT-сектор продемонстрував високу адаптивність і зумів зберегти переважну більшість діючих контрактів завдяки оперативній перебудові бізнес-процесів та посиленню заходів кібербезпеки [2].

У контексті електронної комерції український IT-аутсорсинг відіграє важливу роль, забезпечуючи розробку програмних рішень, систем персоналізації, логістичних платформ та засобів кібербезпеки для глобальних гравців ринку.

Класифікація та аналіз розвитку аутсорсингу дозволяють зробити висновок, що IT-аутсорсинг перетворився з допоміжного інструменту оптимізації витрат на стратегічний фактор інноваційного розвитку глобального ринку електронної комерції. Українські аутсорсингові компанії займають помітне місце в цьому процесі завдяки високій кваліфікації спеціалістів, конкурентній вартості послуг та здатності швидко адаптуватися до нових технологічних викликів.

Незважаючи на серйозні випробування, спричинені повномасштабною війною, український IT-сектор продемонстрував значну стійкість, зберігши більшість контрактів і продовжуючи надавати якісні рішення в сфері AI, персоналізації, логістики та кібербезпеки для глобальних платформ e-commerce.

Подальший розвиток українського IT-аутсорсингу в контексті електронної комерції залежатиме від посилення кіберзахисту, утримання кадрового потенціалу та переходу від класичного аутсорсингу до створення власних продуктів. Для максимальної реалізації потенціалу доцільно вдосконалити законодавче регулювання галузі, запровадити ефективні механізми підтримки талантів та стимулювати державно-приватне партнерство. Це дозволить Україні не лише зберегти, а й зміцнити свої позиції як одного з ключових гравців на світовому ринку технологічних послуг для електронної комерції.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Shopify. Global Ecommerce Sales Growth Report (2026). URL: https://www.shopify.com/blog/global-ecommerce-sales

2. IT Ukraine Association. Ukrainian IT Services Export: Minimal Revenue Growth, but Significant Increase in Share of Total Exports [Електронний ресурс]. – 12.08.2025. – Режим доступу: https://itukraine.org.ua/en/ukrainian-it-services-export-minimal-revenue-growth-but-significant-increase-in-share-of-total-exports/

3. Kononenko S. Outsourcing as a cost optimization tool in e-commerce / S. Kononenko,S. Lytvyn // YOUTH SCIENCE – 2024: XIV International Scientific-Practical Conference of students and young scientists (24-26 April 2024). – Chernihiv: Chernihiv Polytechnic National University, 2024. – Pp. 748-749. URL: http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/334972/324266

4. Заводовська, І. І. Передумови та перспективи розвитку сучасного бізнесу на основі аутсорсінгу. *Культура народів Причорномор'я.* 2006. № 80. С. 43-45. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/6e8c594d-858d-436f-99f3-160f0abff565/content

5. Кузьміна В. Становлення аутсорсингу в Україні у процесі інтеграції до світового економічного простору. *DSpace:: ELAKPI:: Репозитарій КПІ ім. Ігоря Сікорського*. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/0cc8be3d-ee9b-4af2-9cb4-3a1209a8fc91/content

6. Ukrainian IT Industry During the War. *The power of flexible tech staff augmentation*. URL: https://pwrteams.com/content-hub/blog/articles/ukrainian-it-industry-during-the-war

***Мосійчук Тетяна Максимівна***
*студ. 3-го курсу факультету прокуратури та слідства*
*Національного університету « Одеська юридична академія »*
*Науковий керівник: доктор філософії Шамота О.В.*

## ОСОБЛИВОСТІ ОФОРМЛЕННЯ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану в Україні Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 на підставі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII принципово змінило правовий ландшафт спадкових правовідносин [1]. Як справедливо акцентують М. П. Юніна та І. О. Буякова у фаховому виданні «Аналітично-порівняльне правознавство», «за останні роки воєнний стан, активні бойові дії та окупація частини території України створили нові виклики для реалізації прав спадкоємців. Ці труднощі

стосуються як процесуальних питань оформлення спадкових прав, так і самої юридичної природи спадкових відносин в умовах надзвичайних обставин. Серед основних проблем можна виділити питання строків прийняття спадщини, визначення місця її відкриття, особливості оформлення спадкування знищеного житла, дистанційне оформлення спадкових прав» [2, с. 352]. Належне правове осмислення цих відносин має ключове значення для забезпечення прав мільйонів спадкоємців.

Базовою правовою основою спадкових правовідносин виступає Цивільний кодекс України (далі – ЦК України). Відповідно до статті 1220 ЦК України «спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою» [3]. Згідно зі статтею 1268 ЦК України «спадкоємець за заповітом чи за законом має право прийняти спадщину або не прийняти її. Не допускається прийняття спадщини з умовою чи із застереженням» [3]. Принциповим є положення частини першої статті 1270 ЦК України, відповідно до якої «для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини» [3]. Документом, що засвідчує перехід прав на спадкове майно, виступає свідоцтво про право на спадщину, передбачене статтею 1297 ЦК України. Саме ці класичні норми і зазнали суттєвих коригувань в умовах воєнного стану.

Спеціальне правове регулювання спадкових правовідносин в умовах воєнного стану запроваджено постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» [4]. Цей нормативно-правовий акт встановив особливості діяльності нотаріусів у період воєнного стану, врегулював питання зупинення перебігу строків прийняття спадщини та порядок відкриття спадкових справ. Як справедливо зазначають М. П. Юніна та І. О. Буякова, «з початку воєнного стану в Україні було прийнято низку підзаконних актів, серед яких важливе місце посіли постанови Кабінету Міністрів та накази Міністерства юстиції. Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164 було врегульовано питання нотаріату в умовах воєнного стану, а наказом Мін'юсту від 11.03.2022 № 1118/5 затверджено зміни до нормативно-правових актів у сфері нотаріату» [2, с. 352]. Ці акти створили нормативну основу для адаптації спадкового права до умов війни.

Особливо проблемним питанням є строк прийняття спадщини. Як обґрунтовано стверджують М. П. Юніна та І. О. Буякова, «строк прийняття спадщини залишається одним із найважливіших аспектів, що регулює процес передачі спадкових прав. За загальним правилом, спадкоємцю потрібно подати заяву про прийняття спадщини протягом шести місяців від моменту відкриття спадщини, тобто з дня смерті спадкодавця. Однак ще на початку воєнного стану, у лютому 2022 року, були прийняті нормативні акти, згідно з якими на цей строк додатково надавалися чотири місяці для оформлення спадщини, що створило в уявленні громадян можливість користуватися десятимісячним терміном» [2, с. 352]. Дослідниці справедливо акцентують: «збільшення строку до десяти місяців може бути виправданим в умовах воєнного стану або інших надзвичайних обставин, але в мирний час шість місяців достатньо для оформлення спадщини за умови належної інформаційної кампанії та можливості доступу до нотаріальних органів» [2, с. 352].

Принципове значення має питання визначення місця відкриття спадщини, регулювання якого зазнало суттєвих змін під час воєнного стану. Як зазначають М. П. Юніна та І. О. Буякова, «Законом № 2923-IX від 23.02.2023 р. були внесені зміни до Цивільного кодексу, відповідно до яких місцем відкриття спадщини визнавалось місце подання першої заяви про волевиявлення щодо спадкового майна. Це правило дозволяло спадкоємцям звертатися до нотаріусів або уповноважених осіб місцевого самоврядування в будь-якому місті України, яке перебуває під контролем держави, навіть якщо спадкодавець проживав або його майно знаходилося на території, яка наразі тимчасово окупована» [2, с. 353]. Однак Законом України від 08.11.2023 № 3450-IX «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини» [5] було повернуто традиційне правило: «зараз місцем відкриття спадщини вважається останнє місце проживання спадкодавця» [2, с. 353]. Дослідниці пропонують внести подальші зміни до ст. 1221 ЦК для захисту прав внутрішньо переміщених осіб.

Окремим проблемним аспектом є спадкування житла, яке зазнало руйнувань під час бойових дій. Як обґрунтовано стверджують М.

П. Юніна та І. О. Буякова, «фізичне знищення будинків створює складнощі для спадкоємців, оскільки виникає юридичне питання: чи можна успадкувати майно, яке фізично зруйноване, але юридично ще не виключене зі складу активів, тобто право власності не припинено через державну реєстрацію відповідного акту» [2, с. 353]. Дослідниці справедливо акцентують: «компенсація за знищене майно надається лише верифікованим власникам, тобто тим, чиї права власності зареєстровані в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно (ДРРП). Це означає, що спадкоємці повинні не лише отримати спадщину, але й зареєструвати право власності на зруйноване житло, перш ніж мати можливість звернутися за компенсацією» [2, с. 354]. Така подвійна процедура створює додаткові труднощі для постраждалих, проте є необхідною умовою для отримання компенсаційних виплат.

Принципово важливим напрямом адаптації спадкового права до умов воєнного стану є запровадження дистанційних технологій оформлення спадщини. Як справедливо акцентують М. П. Юніна та І. О. Буякова, «у таких умовах критично важливо розвивати системи електронного документообігу, що включають можливості використання цифрових підписів, відеоідентифікації та інших засобів дистанційного підтвердження особи. Створення централізованої онлайн-платформи, де нотаріуси могли б оперативно оновлювати інформацію про свої контакти та місцезнаходження, сприятиме зниженню адміністративних бар'єрів та пришвидшенню процесу оформлення спадкових прав» [2, с. 354]. Дослідниці звертають увагу на впровадження цифрових змін через Портал «Дія» та Е-нотаріат, що дозволить «проводити нотаріальні дії в електронній формі з використанням відеоконференцій, що значно полегшить доступ до послуг» [2, с. 354]. Для цілісного збереження нотаріального архіву прийнято також постанову КМУ від 07.02.2025 № 131.

Серед проблемних аспектів оформлення спадщини в умовах воєнного стану слід виокремити такі. По-перше, складність встановлення факту смерті спадкодавця, який помер на тимчасово окупованих територіях, оскільки документи, видані органами окупаційної влади, не визнаються українськими судами. По-друге, проблема втрати спад-

кових документів через бойові дії та евакуацію населення. По-третє, як зазначають М. П. Юніна та І. О. Буякова, «у зв'язку з активними бойовими діями відбувається переміщення нотаріальних архівів або навіть їх часткова втрата, що ускладнює відновлення спадкових справ» [2, с. 354]. По-четверте, розбіжності між тимчасовими нормативними актами та довгостроковою законодавчою базою щодо строків прийняття спадщини.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що інститут оформлення спадщини в умовах воєнного стану зазнав суттєвої трансформації. Подальше вдосконалення має йти у напрямах: узгодження положень щодо строків прийняття спадщини; внесення змін до ст. 1221 ЦК для захисту прав ВПО; впровадження електронного документообігу через Е-нотаріат та Портал «Дія»; гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами; розробки єдиного підходу до спадкування зруйнованого житла. Лише комплексний підхід забезпечить ефективний захист спадкових прав громадян у складних умовах післявоєнного відновлення України.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19

2. Юніна М. П., Буякова І. О. Проблемні аспекти спадкування в умовах воєнного стану та можливі шляхи їх вирішення. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 3, ч. 1. С. 351–355.

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

4. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF

5. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини: Закон України від 08.11.2023 № 3450-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3450-20

***Москалюк Діана Володимирівна***
*студ. 3-го курсу Центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету " Одеська юридична академія"*
*Науковий керівник: к.ю.н,доц. Омельчук.О.С*

## ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ АКАУНТІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Визначним питанням є встановлення правової природи облікового запису. Наукова спільнота висвітлює низку підходів до його кваліфікації. Деякі дослідники розглядають його як вид нематеріального майна, тісно пов'язаного з особистими немайновими правами користувача, зокрема правом на ім'я, конфіденційність та персональні дані. Інші вчені вважають його об'єктом інтелектуальної власності через вміст унікального контенту, оформлення, структуру та результати творчої діяльності. Третя група науковців, у свою чергу, трактує обліковий запис як комплексний цифровий актив, що інтегрує ознаки кількох правових категорій, не дозволяючи звести його до єдиної класифікації.

З позиції цивільного права, хоча обліковий запис не є матеріальним об'єктом, його можна віднести до категорії цифрових речей, яка активно формується у сучасному європейському приватному праві.

Ключовим аспектом правового статусу акаунта є співвідношення прав користувача та прав цифрової платформи. Користувач не набуває повного права власності на акаунт, оскільки його правовий режим визначається умовами договору приєднання – користувацької угоди.

У багатьох країнах Європейського Союзу та США вже сформовані підходи до цифрової спадщини, які передбачають механізми передачі доступу до облікових записів спадкоємцям або призначення особи, відповідальної за управління цифровими активами після смерті користувача. В Україні ця сфера залишається законодавчо невизначеною.

Ключовим аспектом є правовий статус контенту, розміщеного у профілі. Оскільки матеріали (тексти, зображення, відео, оформлення сторінки) є об'єктами авторського права, права на них належать власнику, якщо інше не встановлено договором. Однак соціальні мережі часто отримують розширені ліцензії на використання цього контенту, що істотно впливає на правовий режим самого акаунту.

Крім того, залишається нерозв'язаною проблема цивільно-правової відповідальності за дії, здійснені через акаунт. Зважаючи на персоніфікований характер акаунту, дії користувача можуть породжувати юридичні наслідки, зокрема у сфері договірних відносин, деліктної відповідальності, а також щодо захисту честі, гідності та ділової репутації. Водночас, ризики, пов'язані з несанкціонованим доступом або використанням акаунту третіми сторонами, вимагають належної правової регламентації.

У цьому контексті критично важливим є питання визначення меж відповідальності між кінцевим користувачем та цифровою платформою. Більшість соціальних мереж включають у свої умови використання положення, які звільняють їх від відповідальності за дії користувачів, покладаючи всю юридичну відповідальність на власника облікового запису. Однак така практика не завжди є справедливою, зокрема у ситуаціях, коли порушення стало можливим через недоліки в системній безпеці самої платформи.

Крім того, слід враховувати, що сучасні соціальні мережі застосовують складні алгоритми, які можуть здійснювати автоматичне блокування чи обмеження функціоналу облікових записів. Такі рішення, прийняті без людського втручання, несуть ризик видачі помилкових санкцій. Якщо таке блокування спричиняє матеріальні збитки, користувач має право вимагати їх компенсації. Проте відсутність чіткої правової регламентації ускладнює визначення підстав та меж відповідальності платформи. Це підкреслює необхідність розробки спеціальних нормативних актів, які б регулювали алгоритмічну модерацію та гарантували прозорість процесів прийняття рішень.

Окремим аспектом, що потребує правової уваги, є відповідальність за неправомірне використання облікового запису іншої особи. У ситуаціях, коли треті сторони отримують доступ до акаунту без згоди власника, виникає необхідність кваліфікації таких дій. З одного боку, це може розцінюватися як порушення права на приватність та захист персональних даних. З іншого ж боку, такі дії можуть містити ознаки цивільного правопорушення, якщо вони спричинили збитки майновим чи немайновим правам користувача. Наприклад, якщо зловмисник за-

стосовує акаунт для поширення неправдивої інформації, що завдає шкоди репутації власника, останній має право вимагати відповідної компенсації. Однак на практиці встановлення особи, яка вчинила порушення, залишається складним завданням, що вимагає тісної взаємодії з технологічними платформами та правоохоронними органами.

Крім того, необхідно враховувати можливість використання облікового запису для здійснення правочинів у цифровому просторі. Такі дії можуть включати замовлення товарів, укладання договірних відносин чи проведення фінансових операцій. У таких випадках виникає питання щодо юридичної сили дій, виконаних через акаунт, а також про відповідальність за їхні наслідки. Якщо обліковий запис було зламано, і на його підставі здійснено правочин, що завдав шкоди власнику, постає питання про можливість визнання такого правочину нікчемним. Це вимагає чіткого законодавчого врегулювання, яке б остаточно визначало критерії автентичності дій, вчинених у віртуальному середовищі.

Ключовим аспектом є питання юридичної відповідальності за інформаційний контент, розміщений у цифрових акаунтах. У сучасному інформаційному просторі вміст може суттєво впливати на формування громадської думки, репутаційну вагу фізичних осіб та економічні процеси. Поширення неправдивих даних, дискредитації чи порушення авторських прав може тягнути за собою цивільно-правові наслідки. Однак специфіка онлайн-середовища ускладнює чітке визначення меж такої відповідальності, особливо коли користувач транслітерує матеріал, створений іншою особою; тут критичним є дотримання принципів добросовісності та обставин поширення.

Окремо слід виділити відповідальність за шкоду, спричинену алгоритмічними рекомендаціями. Оскільки соціальні мережі використовують складні алгоритми для формування стрічки новин та впливу на поведінку користувачів, виникає питання про відповідальність платформи, якщо її механізми сприяють поширенню шкідливого контенту або створюють умови для порушення прав. Значну увагу також потребує захист неповнолітніх користувачів, які є найбільш вразливою категорією.

Таким чином, проблема цивільно-правової відповідальності за дії у цифровому просторі є багатогранною. Вона охоплює як особисті немайнові права, так і матеріальні інтереси, а також складну взаємодію між користувачами, платформами та зовнішніми суб'єктами. Для досягнення правової визначеності та забезпечення збалансованого захисту прав користувачів критично необхідне впровадження комплексного законодавчого регулювання, яке б враховувало унікальну специфіку цифрових технологій.

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Некіт К. Г. Поняття та правова природа акаунта в соціальній мережі. *Часопис цивілістики*. 2018. Вип. 30. С. 60–65.
2. Дворнікова П. А., Бровченко Т. І. Сучасний стан правового регулювання успадкування акаунтів у соціальних мережах. *Літературно-науковий електронний журнал*. 2022. №10. С. 1-10.
3. Бірюкова А.Г., Колісникова Г.В. Цивільно-правові аспекти цифрової конфіденційності. *Юридичний науковий журнал*. 2024. Вип. 81(1). С. 26–40.
4. Чупрій Д. Ю. Правова природа акаунтів як потенційних об'єктів спадкування. *Юридичний науковий журнал*. 2023.
5. Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 2 грудня 2021 р. Київ–Одеса: Фенікс, 2021. 324 с.



***Муравська Саміра Сафар кизи***

*студ. 1 курсу магістратури факультету судового та міжнародного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Павлова В.Г.*


## ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА НЕМОЖЛИВІСТЬ ЇХ ВИКОНАННЯ: РИМСЬКО-ПРАВОВА ДОКТРИНА ТА ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Інститут зобов'язання, сформований у римському приватному праві, є одним із найбільш стабільних надбань європейської правової культури. Сучасна цивілістика України, побудована за пандектною системою, у книзі п'ятій Цивільного кодексу України містить положення про зобов'язання, які за своєю сутністю значною мірою відтворюють римські правові доктрини [2]. Особливої актуальності проблематика неможливості виконання зобов'язання набуває в умовах війни, коли значна частина господарських зв'язків опинилася під впливом

форс-мажорних обставин, зумовлених воєнною агресією [4]. Метою цієї роботи є аналіз римсько-правової доктрини зобов'язання та неможливості його виконання, а також з'ясування шляхів її трансформації у сучасному українському законодавстві в умовах війни.

Класичне визначення зобов'язання походить з Інституцій Юстиніана, де зазначається, що зобов'язання (obligatio) являє собою правові окови, які примушують нас щось виконати згідно із законом нашої держави (I. 3. 13. pr.) [1, с. 43]. Відомий римський юрист Павло визначав сутність зобов'язання як право вимагати від іншої особи дати, зробити або надати щось (D. 44. 7. 3) [1, с. 44]. Таким чином, зобов'язання – це правовідношення, за яким одна особа (кредитор) має право вимагати від іншої особи (боржника) вчинити яку-небудь дію або утриматися від дії [1, с. 44].

У римському праві сформувалася ціла система підстав виникнення зобов'язань. В Інституціях Гая закріплювалася двочленна система – контракти (ex contractu) та делікти (ex delicto) [1, с. 47]. В Інституціях Юстиніана ця система була розширена до чотирьох груп: контракти, делікти, квазіконтракти (quasi ex contractu) та квазіделікти (quasi ex delicto) [1, с. 48]. Ця класифікація лягла в основу сучасних європейських цивільних кодифікацій, у тому числі статті 11 Цивільного кодексу України [2].

Поряд з підставами виникнення зобов'язань римські юристи розробили доктрину неможливості їх виконання. Класичним правилом, сформульованим юристом Цельсом, є вислів «Impossibilium nulla obligatio est» – нікого не можна зобов'язати до того, що неможливо виконати (D. 50. 17. 185) [1, с. 58]. Цей принцип означав, що зобов'язання припинялося, якщо його виконання ставало об'єктивно неможливим [1, с. 58]. Римська доктрина розрізняла фізичну неможливість (загибель індивідуально-визначеної речі, яка була предметом зобов'язання) та юридичну неможливість (вилучення предмета зобов'язання з обороту); при цьому зобов'язання припинялося неможливістю виконання лише за умов, якщо вона була випадковою (відсутня вина боржника) та настала після виникнення зобов'язання [1, с. 58].

Безпосередньо пов'язаним із зазначеним принципом є інститут звільнення боржника від відповідальності. Римське право розрізняло

дві підстави такого звільнення – випадок (casus) і нездоланну (непереборну) силу (vis maior) [1, с. 58]. Випадок – це загибель речі або інша неможливість виконання зобов'язання без вини боржника, тобто збіг обставин, за яких немає вини боржника, проте виконати зобов'язання стало неможливим [1, с. 58]. Нездолана сила – це дії стихійних сил природи, які неможливо ні передбачити, ні усунути; загибель речі або інша неможливість виконання зобов'язання, що настала внаслідок дії нездоланної сили, звільняє боржника від відповідальності [1, с. 58]. Загальним принципом римського права було те, що відповідальність ґрунтувалася на засаді вини: «є вина – є відповідальність, немає вини – немає відповідальності» [1, с. 58].

Важливою рисою римської доктрини є також врахування особливостей предмета зобов'язання. Якщо ним була індивідуально-визначена річ, то за принципом, що склався в римському праві, власник несе ризик випадкової загибелі речі [1, с. 33]. Натомість родові речі, які вимірювалися числом, вагою, мірою і були взаємозамінними [1, с. 33], не могли загинути в принципі, що знаходить вираження у відомій латинській максимі «genera non pereunt» – родові речі не гинуть [1, с. 33]. Саме тому грошові зобов'язання за римським правом не могли припинятися через неможливість виконання, а ризик щодо родових речей повністю покладався на боржника [1, с. 33; 1, с. 58].

У сучасному українському законодавстві римсько-правова доктрина неможливості виконання зобов'язання знайшла своє втілення передусім у статті 607 Цивільного кодексу України, відповідно до якої зобов'язання припиняється неможливістю його виконання у зв'язку з обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає [2]. Підстави звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання закріплені у статті 617 Цивільного кодексу України, яка передбачає, що особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за його порушення, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили [2]. Категорії «випадок» та «непереборна сила» в українському законодавстві фактично відтворюють римські поняття casus та vis maior [1, с. 58; 2].

В умовах війни особливого значення набула стаття $14^1$ Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні», яка визначає

форс-мажорні обставини як надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань, передбачених умовами договору, обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, до яких, зокрема, належать загроза війни, збройний конфлікт, військові дії, оголошена та неоголошена війна [3]. Засвідчення таких обставин здійснюється Торгово-промисловою палатою України та уповноваженими нею регіональними торгово-промисловими палатами шляхом видання відповідного сертифіката [3].

Листом Торгово-промислової палати України від 28 лютого 2022 року № 2024/02.0-7.1 було засвідчено, що військова агресія Російської Федерації проти України, яка стала підставою введення воєнного стану, є форс-мажорною обставиною з 24 лютого 2022 року до її офіційного закінчення для суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб за договорами, окремими податковими та іншими зобов'язаннями [4]. Однак, як підкреслив Верховний Суд у постанові від 30 листопада 2021 року у справі № 913/785/17, форс-мажорні обставини не мають преюдиційного характеру, і сторона, яка посилається на них як на підставу неможливості виконання зобов'язання, повинна довести, що ці обставини були форс-мажорними саме для конкретного випадку виконання зобов'язання [5].

Слід підкреслити принципову подібність між підходами римського та сучасного українського права. По-перше, як римська доктрина [1, с. 58], так і чинне законодавство [2] виходять з того, що форс-мажорні обставини звільняють сторону від відповідальності за невиконання зобов'язання, але не припиняють самого зобов'язання, якщо є можливість його подальшого виконання. По-друге, обов'язковою умовою застосування інституту звільнення від відповідальності є наявність причинно-наслідкового зв'язку між форс-мажорною обставиною та неможливістю виконання конкретного зобов'язання [5]. Це повністю відповідає римському правилу, згідно з яким за випадок ніхто не відповідає лише за умов, що такий випадок дійсно унеможливив виконання зобов'язання [1, с. 58].

Підсумовуючи проведене дослідження, можна зробити такі висновки. По-перше, римсько-правова доктрина зобов'язання та неможливості його виконання, сформована в Інституціях та Дигестах Юс-

тиніана [1, с. 43], заклала концептуальні засади сучасного цивільного права, у тому числі цивільного права України [2]. По-друге, римські категорії casus, vis maior, impossibilium nulla obligatio est [1, с. 58] зберігають своє значення в чинному законодавстві України та закріплені у статтях 607, 617 Цивільного кодексу України [2]. По-третє, в умовах війни ці класичні правові категорії набули нового значення, що виявилося, зокрема, у засвідченні Торгово-промисловою палатою України військової агресії Російської Федерації як форс-мажорної обставини [3; 4] та у формуванні відповідної судової практики [5]. Подальша трансформація римсько-правової доктрини у воєнних умовах потребує наукового осмислення з метою забезпечення ефективного захисту прав суб'єктів цивільних правовідносин [1, с. 58; 2; 5].

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Римське право (в схемах): навчальний посібник / кол. авт. ; кер. авт. кол. М. Г. Поліщук. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2018. 108 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Rimskoye-pravo-2018.pdf

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

3. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр

4. Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1 щодо засвідчення форс-мажорних обставин. URL: https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf

6. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 30.11.2021 у справі № 913/785/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101519276

***Нестеренко Аліна Сергіївна***
*студ. 3 курсу Центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ НАДАННЯ ОНЛАЙН ПОСЛУГ

Актуальність теми полягає в тому, що стрімкий розвиток цифрових технологій та мережі Інтернет зумовлює широке поширення онлайн-послуг у різних сферах суспільного життя. Значна частина

правовідносин здійснюється дистанційно, без безпосереднього контакту сторін, що формує нові виклики для правового регулювання. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання цивільно-правової відповідальності у сфері надання онлайн-послуг, оскільки порушення прав користувачів у цифровому середовищі мають специфічний характер та потребують ефективних механізмів захисту.

У роботі розглядаються особливості цивільно-правової відповідальності у сфері надання онлайн-послуг, а також аналізуються проблемні аспекти її реалізації та правового регулювання відповідних відносин.

Цивільно-правова відповідальність у сфері надання онлайн-послуг базується на загальних положеннях, закріплених у Цивільному кодексі України [1], проте має низку специфічних рис, зумовлених цифровим характером відповідних правовідносин. Насамперед, особливістю є форма укладення договорів. У сфері онлайн-послуг договори укладаються в електронній формі відповідно до Закону України «Про електронну комерцію» [2] та Закону України «Про електронні довірчі послуги» [3]. Це впливає на порядок встановлення моменту укладення договору, ідентифікацію сторін та доведення факту порушення зобов'язання.

Істотною особливістю є складність визначення суб'єкта відповідальності. У процесі надання онлайн-послуг можуть брати участь кілька суб'єктів: безпосередній надавач послуги, онлайн-платформа, платіжні системи тощо. У зв'язку з цим виникають труднощі у визначенні особи, яка повинна нести відповідальність за неналежне виконання зобов'язань. Окрему увагу слід приділити специфіці доказування. У цифровому середовищі доказами виступають електронні документи, листування, технічні дані, що потребує застосування спеціальних правил їх оцінки. Це ускладнює процес доведення факту правопорушення та встановлення причинного зв'язку між діями правопорушника і завданою шкодою.

Цивільно-правова відповідальність, як і загалом у цивільному праві, настає за наявності таких умов: протиправної поведінки, шкоди, причинного зв'язку та вини. Проте в умовах онлайн-середовища

встановлення цих елементів може бути ускладнене через технічні збої, кібератаки або анонімність користувачів. Важливе значення має також захист прав споживачів, який регулюється Законом України «Про захист прав споживачів» [4]. Споживачі мають право на належну якість послуг, безпеку та відшкодування шкоди, однак реалізація цих прав у сфері онлайн-послуг може бути ускладнена через дистанційний характер правовідносин. Особливої уваги потребує питання обробки персональних даних користувачів, що регулюється General Data Protection Regulation (GDPR) [5]. Порушення вимог щодо захисту персональних даних може спричинити настання цивільно-правової відповідальності. Крім того, специфікою онлайн-послуг є їх транскордонний характер, що відображено у Директиві 2000/31/ЕС про електронну комерцію [6]. Таким чином, цивільно-правова відповідальність у сфері онлайн-послуг має комплексний характер і поєднує традиційні правові підходи з новими викликами цифрової епохи.

Отже, цивільно-правова відповідальність у сфері надання онлайн-послуг характеризується низкою специфічних ознак, серед яких: електронна форма договорів, складність визначення суб'єкта відповідальності, особливості доказування, труднощі встановлення причинного зв'язку та транскордонний характер правовідносин. Важливу роль відіграє забезпечення захисту прав споживачів та персональних даних у цифровому середовищі. Незважаючи на наявність відповідного нормативного регулювання, існує необхідність його подальшого вдосконалення з урахуванням сучасних викликів [7; 8]. Ефективне функціонування механізму цивільно-правової відповідальності є важливою умовою розвитку електронної комерції та забезпечення балансу інтересів усіх учасників правовідносин.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
2. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 №675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19
3. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12
4. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19

5. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 (General Data Protection Regulation). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16

6. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on electronic commerce. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_224

7. Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Приватне право як концепт: монографія. Одеса: Фенікс, 2021. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/378e19ea-1f5c-4e08-b842-76b13d0a021f

8. Дзера О.В., Кузнєцова Н.С. Цивільне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. URL: https://duikt.edu.ua/ua/lib/1/category/1512/view/947

***Носалюк Даніїл Артемович***
*студ. 2-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., проф. Зубар В. М.*

## ІНСТИТУТ СПАДКУВАННЯ У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Інститут спадкування належить до тих елементів цивільного права, які зародилися ще у додержавний період і зазнали тривалої еволюції. Питання щодо того, що відбувається з майном після смерті особи, хто стає його правонаступником, а також у якому порядку і в якому обсязі воно переходить, із найдавніших часів і до сьогодні перебувають у центрі уваги суспільства, держави та кожної людини, адже безпосередньо зачіпають їхні інтереси. Найбільшого розвитку та високого рівня інститут спадкування досяг у римському приватному праві, тому цілком закономірно, що саме в його межах сформувалися основоположні засади спадкового права.

У межах римського приватного права інститут спадкування перебуває у тісному зв'язку з усіма видами майнових прав. Римські юристи виходили з того, що зі смертю власника належна йому власність не зникає; так само смерть боржника не припиняє зобов'язання, оскільки його борги продовжують існувати. Характерною рисою римського спадкового права було його паралельне формування разом із інститутами власності та сім'ї, оскільки воно мало виразний сімейний характер, зумовлений абсолютною владою батька. Це свідчить про те, що

майно зберігалося в межах однієї родини, одного роду[1, с.45]. Відокремлення індивідуальної приватної власності від сімейної зумовило виникнення заповідальних розпоряджень, які засвідчували, що після смерті людини певні її права та правові відносини, якими вона володіла за життя, не припиняються.

У римському праві спадкування, тобто передача прав та обов'язків (спадщини) від спадкодавця спадкоємцю, відбувалося як на підставі заповіту, так і відповідно до закону. Також у римському спадковому праві не допускалося одночасне спадкування за заповітом і за законом: nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest – тобто майно померлого не могло частково переходити за заповітом, а частково за законом. Цей принцип був закріплений ще в Законах XII таблиць і зберігався у праві Юстиніана[2, с.69].Спадкування за заповітом було закріплене ще в Законах XII таблиць і втілює принцип свободи заповіту, який є конкретизацією принципу індивідуалізму та права розпоряджатися приватною власністю. Юридично заповіт представляє собою одностороннє волевиявлення особи щодо розпорядження майном після її смерті з обов'язковим визначенням спадкоємця. У класичній родині того часу повноцінним власником майна вважався лише домовладика, тому саме він мав право розпоряджатися ним та визначати, кому, в якому обсязі і яким способом перейде майно після його смерті[3, с. 110]. Заповіт набуває юридичної сили за умови, що він: відповідає встановленій формі; складений особою, наділеною активною заповідальною правоздатністю (testamenti factio activa); і містить призначення спадкоємця, який має пасивну заповідальну правоздатність (testamenti factio passiva). Необхідною умовою дійсності заповіту є наявність у заповідача права складати заповіт, тобто мати активну заповідальну правоздатність. Таке право мали лише вільні римські громадяни, які були юридично самостійними особами. Не мали права складати заповіт: особи під владою інших (за винятком солдатів щодо майна, набутого під час служби); неповнолітні; люди з психічними захворюваннями; марнотрати; німі та глухі; сліпі, згідно з законом Юстиніана; у імператорському праві – єретики. Для жінок діяли спеціальні правила: лише в II столітті їм дозволили складати заповіт із згоди опікуна, а після

скасування інституту опіки жінки отримали повну заповідальну правоздатність. Раби не мали цього права, за винятком державних рабів, яким дозволялося розпоряджатися половиною свого пекулія [4, с.225]. Пасивна заповідальна правоздатність проявлялася в здатності приймати спадок і вимагала від спадкоємця статусу вільного римського громадянина. Проте вона стосувалася не закликання до спадкування, а безпосередньо прийняття спадщини. Тому спадкоємцями могли бути як вільні особи, так і раби – власні або чужі; причому спадкоємцем могла бути одна особа або декілька осіб одночасно.

Спадкування за законом (ab intestato) розвивалося у чотирьох етапах: спадкування за нормами давнього цивільного права, за преторським едиктом, за доюстиніанівським законодавством і, нарешті, за законами Юстиніана. Спадкування за законом відбувалося у разі, якщо спадкодавець не залишав заповіту, заповіт визнавався недійсним або спадкоємець відмовлявся його приймати [pdfn, с.44]. Система спадкування в давньому цивільному праві базувалася на положеннях Законів XII таблиць. Цивільне право виділяло три категорії спадкоємців: власні спадкоємці (heredes sui) – сини, що перебували під владою померлого батька, а також особи, прирівняні до синів (незаміжні дочки, усиновлені, дружина), які отримували спадок порівну; агнати (agnati proximi) – члени родини, пов'язані між собою законним спорідненням по чоловічій лінії; і далекі родичі (gentiles). Спадкування за преторським едиктом почало складатися в епоху Республіки та остаточно сформувалося за часів принципату. Претор мав повноваження видавати спеціальний інтердикт (interdictum quorum bonorum) для передачі спадкового майна у володіння спадкоємців. Вічний едикт визначає категорії осіб, які могли бути закликані до спадку: unde liberi – сини та їхні нащадки, включно з емансипованими синами та їх законнонародженими нащадками, а також сини, усиновлені, але пізніше емансиповані всиновлювачами; unde legitimi – законні спадкоємці, передбачені Законами XII таблиць; unde cognati – когнати, тобто кровні родичі по прямій та боковій лінії; unde vir et uxor – чоловік або дружина, які залишилися живими, за умови законності шлюбу. Якщо ж спадкоємців не знаходилося, спадок оголошувався виморочним і переходив у державну казну відповідно до закону Августа.

У рамках до-юстиніанівського законодавства здійснювалися реформи спадкового права з урахуванням конкретних обставин. За імператора Адріана було видано Тертулліанів сенатус-консульт, який передбачав, що мати могла приймати спадок сина лише за умови, що вона мала трьох дітей. Надалі в постклассичному праві сформувалася практика, за якою мати могла отримати спадок сина незалежно від наявності трьох дітей.

Значні зміни в порядку спадкування за законом були запроваджені в новелах Юстиніана. Було спрощено систему спадкування, яка базувалася лише на когнатському спорідненні. У юстиніанівській системі спадкування відбувалося за чотирма чергами. До першої черги спадкоємців належать низхідні родичі померлого: сини, доньки та онуки померлих дітей. Якщо онуки успадковували разом із дітьми, вони отримували частку, що належала б їх померлому батькові, і ділили її між собою порівну. До другої черги спадкоємців належать висхідні родичі (батько, мати, дід, баба та інші), а також повнорідні брати і сестри та діти раніше померлих братів і сестер (племінники). Спадкоємці цієї категорії ділять спадщину порівну, при цьому племінники отримують частку, що належала їхнім батькам. Якщо спадкують лише висхідні родичі, одна половина спадщини розподіляється між родичами по батьківській лінії, а друга – по материнській. Третю чергу становлять неповнорідні брати та сестри – ті, хто має спільного лише одного з батьків, а також діти таких неповнорідних братів і сестер, які успадковують за правом представлення. До четвертої черги включаються всі інші бокові кровні родичі без обмеження ступеня споріднення. Якщо спадщину не приймали ні спадкоємці за заповітом, ні спадкоємці за законом, вона оголошувалася відумерлою. У давнину таке майно вважалося безхазяйним і могло бути захоплене будь-ким. З часів принципату відумерле майно передавалося державі; у період абсолютної монархії перевага на його отримання надавалася міській курії, церквам та монастирям, якщо воно належало особам, пов'язаним із цими установами [5, с. 211].

Інститут спадкування у римському приватному праві пройшов тривалу еволюцію, досягнувши найвищого розвитку та сформувавши

основоположні засади спадкового права. Спочатку він мав виразний сімейний характер і був спрямований на збереження майна в межах однієї родини та роду. З відокремленням індивідуальної приватної власності виникло спадкування за заповітом, яке вимагало від особи активної заповідальної правоздатності – права, що належало переважно вільним та юридично самостійним римським громадянам. Передача майна відбувалася виключно або за заповітом, або за законом, тобто було заборонено, щоб частина спадщини переходила за законом, а інша – за заповітом. Спадкування за законом розвивалося у чотири етапи, поступово трансформуючись від пріоритету агнатського споріднення за Законами XII таблиць до орієнтації на кровне (когнатське) споріднення.

Остаточне впорядкування цієї системи відбулося в новелах Юстиніана, де систему було спрощено, а родичів поділено на чотири чіткі черги. Якщо ж майно не приймалося жодним зі спадкоємців, воно оголошувалося відумерлим і з часів принципату переходило у державну казну, а в період абсолютної монархії – до міських курій, церков чи монастирів.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Нестерчук Є. С. Порівняльна характеристика спадкового римського права та спадкового сучасного права України. *Теоретичні та практичні проблеми застосування норм цивільного, трудового та господарського права в сучасних умовах* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 листопада 2018 р.) : у 2 ч. Ч. 2. Погляди молодих науковців. Дніпро: Вид. Біла К.О., 2018. С. 45-46

2. Федущак-Паславська Г. Основні засади спадкування за римським приватним правом. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні / Редкол. П. М. Рабінович та ін. Л., 2004. С. 69-70.

3. Логвінова К.В. Вплив римського права на формування інституту спадкування в Україні. Шерешевські читання. Оновлення цивільного кодексу України: концептуальні засади: матер. Всеукр. наук.-практ. конфер. (Одеса, 11 груд. 2020 р.) / за заг. ред. Є.О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2020. С. 110–112.

4. Калюжний Р. А., Вовк В. М. К-17 Римське приватне право: [підруч. для вищ. навч. закл.]. К.: «МП Леся», 2014. 240 с.

5. Основи римського приватного права: Підручник. За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.

***Огданська Анна Олександрівна***
*студ. 3 курсу факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції)*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: доктор філософії Шамота О.В.*

## ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Цивільно-правова відповідальність є одним із центральних інститутів цивільного права, що забезпечує відновлення порушених прав, компенсацію завданої шкоди та превентивний вплив на учасників цивільного обороту. Як справедливо акцентують Комарницька І. І. та Буцяк М. у фаховому виданні «Юридичний науковий електронний журнал», «питання цивільно-правової відповідальності на сьогодні є дуже багатогранним і складним правовим явищем, тому воно завжди привертало до себе увагу з боку теоретиків права. Варто зазначити, що не існує єдиної позиції щодо тлумачення поняття цивільно-правової відповідальності, отже це досі залишається предметом наукових дискусій» [1]. Особливої актуальності ці питання набувають в умовах сучасної рекодифікації цивільного законодавства України та європейської інтеграції, що вимагають оновлення усталених підходів.

Принциповою особливістю цивільно-правової відповідальності є відсутність її легального визначення в національному законодавстві. Як справедливо зазначають Комарницька І. І. та Буцяк М., «в цивільному законодавстві України відсутня норма, що б закріплювала визначення поняття таке, як «цивільно-правова відповідальність». Це можна пояснити тим, що «цивільно-правова відповідальність» є на сьогодні абстрактною науковою категорією, на якій засновані різні конструкції і інститути цивільного законодавства» [1]. Така особливість обумовила формування у науковій доктрині кількох підходів до розуміння цивільно-правової відповідальності, що мають фундаментальне значення для теорії та практики правозастосування.

У сучасній цивілістичній доктрині склалося три основні підходи до розуміння цивільно-правової відповідальності, які узагальнили О. І. Зозуляк та Ю. І. Парута у фаховому виданні «Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право». Дослідники зазначають: «однією з поширених позицій є та, що приватноправова

відповідальність є однією з форм державного примусу, яка полягає в застосуванні відповідними державними органами примусових заходів до правопорушника. Ще однією точкою зору є та, відповідно до якої юридична відповідальність є санкцією майнового характеру. Доволі поширеною є наукова думка і про те, що цивільно-правова відповідальність є новим обов'язком, якого не існувало до правопорушення. Ці твердження розкривають різні грані досліджуваного поняття» [2, с. 143]. Автори підтримують комплексний підхід, що поєднує усі три аспекти.

Найбільш конструктивним у науковій доктрині визнається підхід проф. В. В. Луця, який наводять О. І. Зозуляк та Ю. І. Парута: «цивільно-правова відповідальність – це покладення на правопорушника основаних на законі невигідних правових наслідків, які виявляються у позбавленні його певних прав або в заміні невиконаного обов'язку новим, або у приєднанні до невиконаного обов'язку нового додаткового» [2, с. 143]. Дослідники справедливо акцентують: «з приводу третьої позиції хочемо наголосити, що цивільно-правова відповідальність завжди є новим обов'язком, якого не існувало до правопорушення. Приєднання до основного обов'язку додаткового дозволяє розмежувати інститут виконання зобов'язання та інститут відповідальності, а також реалізувати компенсаційну функцію відповідальності у приватному праві» [2, с. 143]. Подібну позицію займають і Комарницька І. І. та Буцяк М., формулюючи: «цивільно-правова відповідальність – це покладення на правопорушника згідно закону невигідних правових наслідків, що виявляються у позбавленні певних прав» [1].

Правовою основою цивільно-правової відповідальності виступає система норм Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Згідно зі статтею 611 ЦК України «у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема: 1) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; 2) зміна умов зобов'язання; 3) сплата неустойки; 4) відшкодування збитків та моральної шкоди» [3]. Поняття збитків розкрито в статті 22 ЦК України, де передбачено, що «особа, якій завдано збитків

у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування» [3]. У свою чергу, відповідно до статті 1166 ЦК України «майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала» [3]. Конституційною основою інституту виступає стаття 56 Конституції України.

У науковій літературі та законодавстві традиційно виокремлюють кілька класифікацій цивільно-правової відповідальності. За підставами виникнення – договірна (за порушення договірних зобов'язань) та позадоговірна, або деліктна (за заподіяння шкоди поза межами договірних відносин). За кількістю боржників та порядком розподілу обов'язків – часткова, солідарна та субсидіарна. Як обґрунтовано стверджують Комарницька І. І. та Буцяк М., «солідарна цивільно-правова відповідальність характеризується тим, що на вимогу кредитора на боржника у повному обсязі може бути покладена відповідальність. Настає солідарна відповідальність лише у випадках, передбачених законом або договором. Так у ст. 1190 ЦК України зазначено, що особи, спільними діями чи бездіяльністю за яких було завдано шкоди потерпілому, несуть солідарну відповідальність. Частковою або дольовою визнається відповідальність, коли два чи більше суб'єктів відповідають перед кредитором у рівних частках, якщо інше не передбачено законодавством чи договором» [1].

У сучасній цивілістичній доктрині О. І. Зозуляк та Ю. І. Парута виокремлюють універсальні форми цивільно-правової відповідальності: «значними досягненнями цивілістів виступають напрацювання щодо універсальних форм цивільно-правової відповідальності, якими є відшкодування збитків, відшкодування немайнової шкоди, сплата неустойки, втрата завдатку, виплата компенсації» [2, с. 144]. Принципово важливим є висновок дослідників: «специфіка форм відповідальності у цивільному праві дозволяє застосовувати одночасно різні із перелічених форм та вихолощує тезу про те, що таке одночасне застосування є порушенням ст. 61 Конституції України, за якою ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за

одне й те саме правопорушення» [2, с. 144]. Принципову правову позицію щодо застосування ст. 625 ЦК України сформулювала Велика Палата Верховного Суду в постанові від 10 квітня 2018 року у справі № 910/10156/17, в якій підкреслено можливість одночасного стягнення трьох процентів річних та неустойки [4].

Серед перспективних напрямів удосконалення інституту цивільно-правової відповідальності О. І. Зозуляк та Ю. І. Парута справедливо виокремлюють: «по-перше, перехід до так званої поведінкової концепції вини, яка й повинна бути притаманна цивільному праву, розвитком теорії «безпосереднього спричинення»… по-друге, єдиною підставою відповідальності у приватному праві є порушення суб'єктивного цивільного права особи… по-третє, суттєвого переосмислення потребують питання визначення та відшкодування моральної шкоди» [2, с. 144]. Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що цивільно-правова відповідальність – це покладення на правопорушника невигідних правових наслідків майнового характеру, що виявляються у відшкодуванні шкоди (збитків), сплаті неустойки, втраті завдатку та виплаті компенсації. Подальше вдосконалення інституту має йти у напрямах: законодавчого закріплення легального визначення поняття «цивільно-правова відповідальність» у процесі рекодифікації ЦК; уніфікації судової практики Верховного Суду; запровадження поведінкової концепції вини; гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами; розширення меж відповідальності за нові виклики (штучний інтелект, цифрові технології). Лише комплексний підхід дозволить забезпечити належний захист прав учасників цивільних правовідносин у складних умовах післявоєнного відновлення України.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Комарницька І. І., Буцяк М. Поняття, ознаки та види цивільно-правової відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 159–162.

2. Зозуляк О. І., Парута Ю. І. Перспективні напрями удосконалення цивільно-правової відповідальності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2021. Вип. 63. С. 141–146.

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10 квітня 2018 року у справі № 910/10156/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/73627931
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

***Однокоз Діана Олександрівна*,**
*студ. 3 курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: д.ю.н., проф. Харитонов Є.О.*

## ВІДСТРОЧКА ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність обраної теми зумовлена безпрецедентними викликами, з якими зіткнулася приватна сфера України внаслідок повномасштабної збройної агресії. Правова система змушена оперативно адаптуватися до умов, де звичне виконання договірних зобов'язань часто стає фізично або економічно неможливим. У цьому контексті відстрочка виконання зобов'язання постає не лише як юридична категорія, а як стратегічний інструмент збереження стабільності цивільного обороту. Як справедливо зазначають представники Одеської школи права, зокрема професори Є. О. Харитонов та О. І. Харитонова, концепт приватного права в умовах воєнного стану вимагає переосмислення традиційних інструментів через призму гуманізму та гнучкості [5].

Відстрочка виконання зобов'язання за своєю правовою природою є зміною умов договору щодо строку (терміну) виконання обов'язку боржником. Згідно зі ст. 530 Цивільного кодексу України, якщо у зобов'язанні встановлений строк його виконання, то воно підлягає виконанню у цей строк [6]. Проте, диспозитивність, як фундаментальний принцип приватного права, дозволяє сторонам шляхом взаємної згоди трансформувати ці часові межі. Важливо розрізняти відстрочку як договірну домовленість та прострочення як правопорушення. Якщо прострочення тягне за собою негативні наслідки у вигляді неустойки, відшкодування збитків та інфляційних втрат, то належним чином оформлена відстрочка легалізує перенесення строку, усуваючи стан правопорушення.

В умовах воєнного стану механізм відстрочки стає особливо затребуваним через дію обставин непереборної сили (форс-мажору). Лист Торговопромислової палати України від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1 офіційно засвідчив, що військова агресія рф є форс-мажорною обставиною [4]. Однак, системний аналіз ст. 617 ЦК України свідчить, що форс-мажор не звільняє боржника від виконання самого зобов'язання, а лише звільняє від відповідальності за його невиконання (штрафів, пені) [6]. Наведене створює ситуацію «правового очікування», де обов'язок залишається активним, але його реалізація паралізована. У такому випадку відстрочка як результат договірного регулювання є найбільш цивілізованим шляхом виходу з кризи. Замість тривалих судових спорів сторони можуть використати інструменти реструктуризації, зафіксувавши нові терміни у додатковій угоді.

Договірне регулювання відстрочки дозволяє врахувати специфіку конкретного виду діяльності. Наприклад, у сфері оренди майна або постачання товарів відстрочка може бути поєднана з іншими пільгами (зменшення орендної плати або скасування вимоги про передоплату). Такий підхід корелює з міжнародними стандартами договірного права, зокрема принципами «Hardship» (суттєва зміна обставин), що дозволяють переглядати умови контракту, якщо його виконання стало надмірно обтяжливим для однієї зі сторін. В українських реаліях це знаходить відображення у застосуванні ст. 652 ЦК України, проте досудове врегулювання через відстрочку є значно швидшим та ефективнішим механізмом [6].

Судова практика Верховного Суду в умовах війни чітко вказує на те, що воєнний стан сам по собі не є універсальною індульгенцією для невиконання зобов'язань. Судова практика Верховного Суду наголошує на необхідності доведення індивідуального впливу бойових дій на конкретний договір.

Отже, відстрочка виконання стає інструментом «адресного» регулювання, де добросовісність сторін відіграє ключову роль. Кредитор, погоджуючись на відстрочку, фактично здійснює акт сприяння боржнику, що відповідає принципам розумності та справедливості, закладеним у ст. 3 ЦК України [6].

Особливу увагу слід приділити законодавчим ініціативам, що запровадили нормативну відстрочку (мораторії). Зокрема, зміни до Податкового кодексу та Прикінцевих положень ЦК України щодо звільнення від відповідальності за споживчими кредитами в зоні бойових дій є прикладом прямого державного втручання в приватноправове регулювання з метою захисту вразливих категорій населення. Проте, автономія волі сторін залишається пріоритетною у відносинах між суб'єктами господарювання, де відстрочка виступає засобом збереження ділової репутації та довгострокового партнерства.

Підбиваючи підсумки, можна стверджувати, що відстрочка виконання зобов'язань у сучасних умовах трансформувалася з технічного елемента строку у фундаментальний інструмент адаптації приватного права до екстремальних умов. Вона дозволяє реалізувати принцип диспозитивності, забезпечуючи гнучкість правового регулювання там, де імперативні норми можуть призвести до колапсу економічних відносин. Подальший розвиток цього інституту має спрямовуватися на розробку типових застережень у договорах, які б автоматично активували механізми відстрочки у разі настання певних критеріїв критичної зміни обставин, що сприятиме стабільності та передбачуваності цивільного обороту в Україні.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Кузнєцова Н. С. Вплив воєнного стану на виконання цивільно-правовихзобов'язань. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 44-50.

2. Майданик Р. А. Цивільне право: Загальна частина. Підручник. Київ: Алерта, 2021. 680 с.

3. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 25.01.2023 у справі № 757/22540/21-ц.

4. Про засвідчення форс-мажорних обставин: Лист ТПП України від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1.

5. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Концепт «приватне право» тапроблеми його реалізації. *Часопис цивілістики*. 2021. № 41. С. 5-11.

6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV.

***Озерова Вікторія Сергіївна***
*студ. Центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ТА ВИКОНАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПРАВОЧИНІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасний розвиток цифрових технологій та активне поширення електронної комерції суттєво вплинули на сферу цивільно-правових відносин. Одним із проявів цифровізації стало широке використання електронних правочинів, які сьогодні активно застосовуються у сфері купівлі-продажу товарів, надання послуг, банківської діяльності, страхування та інших видах цивільного обороту. Особливої актуальності це питання набуло в умовах воєнного стану та розвитку дистанційної взаємодії між суб'єктами права, коли електронна форма укладення договорів стала найбільш доступним і практичним способом реалізації цивільних прав та обов'язків. У зв'язку з цим важливого значення набуває дослідження особливостей укладення та виконання електронних правочинів, а також визначення проблем їх правового регулювання.

Цивільний кодекс України визначає, що правочин є дією особи, спрямованою на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Відповідно до статті 205 ЦК України правочин може вчинятися усно або в письмовій (електронній) формі. Таким чином, законодавець прямо визнає електронну форму правочину як різновид письмової форми, що має таку саму юридичну силу, як і традиційний письмовий документ [1]. Це положення стало важливим етапом адаптації цивільного законодавства до сучасних умов цифрового суспільства.

Більш детальне регулювання електронних правочинів міститься у Законі України «Про електронну комерцію». Відповідно до цього Закону електронний договір визначається як домовленість сторін, оформлена в електронній формі. Закон передбачає, що електронний договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони (оферти) та її прийняття іншою стороною (акцепту). При цьому акцепт може бути здійснений шляхом надсилання електронного повідомлення, заповнення електронної форми або вчинення інших дій, які чітко свідчать про намір особи укласти договір [2]. Таким чином, для укладення електро-

нного правочину важливе значення має фіксація волевиявлення сторін у цифровому середовищі.

Особливістю електронних правочинів є використання електронного підпису як способу підтвердження волі особи. Законодавство України передбачає можливість застосування кваліфікованого електронного підпису, одноразового ідентифікатора або інших аналогів власноручного підпису за згодою сторін. Саме електронний підпис забезпечує належну ідентифікацію особи та підтверджує достовірність електронного документа. У сучасних умовах це має особливе значення, оскільки дозволяє забезпечити безпеку електронного документообігу та мінімізувати ризики шахрайства.

Водночас на практиці виникають певні труднощі, пов'язані з виконанням електронних правочинів та доказуванням факту їх укладення. Судова практика свідчить, що одними з найбільш поширених спорів є питання підтвердження факту акцепту, належності електронного підпису певній особі, а також допустимості електронних доказів у судовому процесі. Верховний Суд неодноразово наголошував, що електронні документи та листування можуть визнаватися належними доказами за умови можливості встановлення їх походження та цілісності [4]. Це свідчить про поступове формування сталої судової практики щодо використання електронних доказів у цивільному судочинстві.

Офіційні роз'яснення судової влади України також підтверджують, що електронний договір має однакову юридичну силу з договором, укладеним у паперовій формі. При цьому суди звертають увагу на необхідність дотримання вимог щодо ідентифікації сторін та фіксації їх волевиявлення [3]. Саме тому належне оформлення електронних документів та використання засобів електронної ідентифікації є необхідною умовою стабільності електронного цивільного обороту.

Науковці також зазначають, що розвиток електронних правочинів є закономірним результатом цифровізації суспільства та трансформації економічних відносин. Разом із тим стрімкий розвиток технологій потребує постійного вдосконалення законодавства у сфері електронної комерції, захисту персональних даних та кібербезпеки. Важливого значення набуває також гармонізація українського законодавства із правом Європейського Союзу, оскільки інтеграційні процеси вимага-

ють забезпечення єдиних стандартів електронного документообігу та електронної ідентифікації.

Підсумовуючи, можна дійти висновку, що електронні правочини сьогодні є невід'ємною складовою сучасного цивільного обороту. Їх використання значно спрощує укладення договорів, забезпечує оперативність взаємодії сторін та сприяє розвитку електронної комерції. Водночас ефективне функціонування електронних правочинів можливе лише за умови належного нормативного регулювання, захисту електронних даних та формування сталої судової практики. Саме тому подальший розвиток механізмів правового забезпечення електронних правочинів залишається одним із важливих напрямів удосконалення цивільного законодавства України.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
2. Закон України «Про електронну комерцію». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text
3. Офіційні роз'яснення судової влади України щодо укладення електронних договорів. URL: https://court.gov.ua/press/news/1894523/
4. Судова практика щодо визнання електронних доказів та електронних правочинів. URL:https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezent2026/Prezent_sud_prakt_VS_elektr_dokazu.pdf
5. Цивільний кодекс України. наук.-практ. коментар / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф Харитонова Є. О., канд. юрид. наук, доц. Калітенко О. М. – Київ: Норма права, 2023. 1424 с.

***Олійник Марія Ігорівна***
*студ. 1-го курсу магістратури*
*факультету адвокатури та антикорупційної діяльності*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Матійко М. В.*

## ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ З ОГЛЯДУ НА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ВІДНОСИН ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

На сьогоднішній день, у зв'язку з стрімким розвитком цифрових технологій, штучного інтелекту та глобалізацією економічних відносин, суттєвих змін зазнають усі сфери життєдіяльності суспільства, у

тому числі відносини у сфері інтелектуальної власності. Інтелектуальна діяльність дедалі більше утверджується як один із найцінніших активів сучасності, що, в свою чергу, зумовлює нагальну потребу в ефективному правовому регулюванні нових форм її вираження. З огляду на це, особливої актуальності набуває питання перегляду традиційних підходів до визначення суб'єктного складу в правовідносинах інтелектуальної власності та прогнозування подальших перспектив такої трансформації.

Відповідно до ст. 421 Цивільного кодексу України, «суб'єктами права інтелектуальної власності є творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші учасники цивільних відносин, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до цього Кодексу, іншого закону чи договору» [1]. З законодавчої дефініції цього поняття слідує, що творцем вважається особа, чиї результати інтелектуальної, творчої діяльності є або можуть бути визнані в майбутньому об'єктами права інтелектуальної власності. ЦК України наводить лише приблизний перелік осіб, які підпадають під дане поняття і не встановлює жодних обмежень до їхнього віку, дієздатності, стану здоров'я тощо.

Поряд з цим, законами України «Про авторське право і суміжні права» [2] та «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [3] закріплено, що автором, виконавцем, винахідником може бути тільки фізична особа. Проте відповідно до положень чинного законодавства України, об'єктами права інтелектуальної власності є твори літератури, науки та мистецтва, виконання, комп'ютерні програми тощо, однак на сьогоднішній день існує чимало прикладів, коли подібні об'єкти створюють системи штучного інтелекту та тварини.

Незважаючи на те, що в науковій літературі висловлювалася думка щодо можливості визнання тварин суб'єктами права інтелектуальної власності поряд з людиною, при цьому зазначена позиція не може вважатися такою, що повною мірою відповідає загальним положенням ЦК України, які визначають тварин особливими об'єктами цивільних прав, на які поширюється правовий режим речі.

Щодо штучного інтелекту, на сьогоднішній день в наукових колах точаться дискусії щодо того, чи можна його вважати суб'єктом права інтелектуальної власності. Зокрема, частина наукової спільноти активно обговорює необхідність внесення змін до чинного Цивільного кодексу України та інших галузевих законів, що полягає у введенні специфічного терміну – «електронна особа» для позначення штучної сутності, яка могла б мати обмежену правосуб'єктність і визнаватися окремим суб'єктом правовідносин – автором твору [4, с. 45].

У свою чергу, на противагу такому погляду ряд вчених, зокрема Дмитренко В. В., Попович Т. П., Юніна М. П. та інші, висловлюють обґрунтовані сумніви щодо доцільності віднесення ШІ до переліку суб'єктів права інтелектуальної власності. Свою позицію вони аргументують тим, що штучний інтелект, попри свою здатність до самонавчання та генерування унікальних за формою об'єктів, не може прирівнюватися до людини, адже сам є результатом людського програмування.

З огляду на зазначене наразі виникає суттєва невизначеність в питанні правової охорони об'єктів інтелектуальної діяльності, згенерованих системами штучного інтелекту, через неможливість однозначного встановлення суб'єкта творчого внеску на такий об'єкт. У межах правової доктрини сформовано декілька пропозицій щодо того, кого слід визнавати автором у даному випадку: розробника алгоритму, користувача, який ініціював процес генерації, або компанію-власника системи. Проте кожна з цих концепцій має суттєві недоліки: наприклад, визнання користувача штучного інтелекту автором лише на підставі сформованого ним запиту на створення твору нівелює вимогу творчої праці, в той час як покладання таких прав на розробника не враховує повної автономності системи у створенні конкретного результату. В українському законодавстві зазначену колізію спробували врегулювати через запровадження в ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» інституту sui generis (права особливого роду), який захищає майнові інтереси власників програмного забезпечення, але не надає особистих немайнових прав, характерних для традиційного авторства [2]. Однак такий підхід виступає лише тимчасовим рішенням

цієї проблеми, оскільки залишає поза правовим регулюванням питання особистих немайнових прав та вимагає подальшої розробки більш гнучкого законодавчого інструментарію, здатного враховувати багаторівневий характер співпраці людини та штучного інтелекту у процесі створення продуктів інтелектуальної праці.

Окрім цього, аналізуючи перспективи трансформації суб'єктного складу правовідносин інтелектуальної власності, необхідно наголосити на виразній тенденції, яка домінує на сьогоднішній день: суб'єктний склад таких правовідносин зазнає радикального ускладнення. Традиційно об'єктами інтелектуальної власності вважалися результати інтелектуальної, творчої діяльності окремої людини, яка втілювала свій творчий потенціал у процесі їхнього створення, а у випадку співавторства передбачалася спільна творча робота двох або більше осіб над єдиним результатом. Проте на сьогоднішній день непоодинокими є випадки створення окремих технологічних об'єктів масштабними колективними зусиллями великих команд, де внесок окремого учасника втрачає самостійну цінність і його неможливо виокремити із загального результату [5, с. 85]. Зазначене, у свою чергу, ускладнює визнання діяльності окремої особи як творчої, оскільки її роль зводиться до здійснення схематичних, спрощених операцій у колективному процесі, де індивідуальний внесок автора більше не формує єдиний задум. Таким чином, колектив поступово перетворюється на самостійний суб'єкт прав, що кардинально змінює традиційні підходи до інтелектуальної власності та змушує правові інститути адаптуватися до сучасних викликів.

Отже, можна зробити висновок, що стрімкий розвиток цифрових технологій, штучного інтелекту та колективних форм творчості сприяє радикальній трансформації суб'єктного складу правовідносин у сфері інтелектуальної власності. Поява AI-generated об'єктів, поширення колективного авторства зумовлюють необхідність врахування зазначених реалій сьогодення в правотворчій діяльності. Запроваджений в Україні інститут sui generis є лише тимчасовим рішенням цієї проблеми. При цьому звертає на себе увагу в цьому аспекті питання захисту особистих немайнових прав на об'єкти, створені алгоритмічними системами.

Також звернення уваги на коло зазначених питань може дозволити забезпечити ефективний захист інтелектуальних активів у цифрову епоху, зберігаючи баланс між стимулюванням розвитку інновацій та дотриманням фундаментальних принципів цивільного права.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

1. 2.Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text

2. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15.12.1993 № 3687-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text

3. Уткіна М. С. Можливість віднесення творів, створених штучним інтелектом, до об'єктів інтелектуальної власності. *Правові горизонти*. 2019. № 17 (30). С. 42–46.

4. Дмитришин В. С. Сучасні тенденції та перспективи розвитку правовідносин щодо розпорядження правами на об'єкти інтелектуальної власності. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського.* 2020. Том 31 (70) Ч. 1 № 2. С. 84-89.

***Осауленко Анастасія Валеріївна***
*студ. 3-го курсу факультету прокуратури та слідства*
*Національного університету « Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: доктор філософії Шамота О.В.*

## ОРЕНДНІ ПРАВОВІДНОСИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану в Україні з 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 принципово змінило правовий ландшафт орендних правовідносин. Окупація частини території, руйнування об'єктів нерухомості внаслідок бойових дій, масштабне переміщення населення, призов чоловіків на військову службу, релокація бізнесу з небезпечних регіонів – усі ці обставини створили безпрецедентні виклики для договорів оренди. Виникла гостра потреба переоцінки усталених підходів до врегулювання прав і обов'язків сторін орендних правовідносин з урахуванням особливостей правового режиму воєнного стану. Цивільно-правова наука та судова практика активно реагують на ці виклики, формуючи нові підходи до тлумачен-

ня та застосування норм Цивільного кодексу України, що регулюють відносини найму (оренди).

Аналіз правової природи договору оренди в сучасній цивілістичній доктрині глибоко здійснила В. Г. Швидка – науковець кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія». На її переконання, «договір найму (оренди) житла є консенсуальним, двостороннім, відплатним, строковим, каузальним. Оскільки обов'язок передати майно (надати житло) і вносити плату виникає з досягнутої сторонами угоди, а фактичні дії відбуваються після того, як угода укладена, приватний найм необхідно визнати консенсуальним договором» [1, с. 47]. Така характеристика особливо актуальна в умовах воєнного стану, оскільки саме синаллагматичний характер договору оренди вимагає збалансованого розподілу ризиків між сторонами при настанні форс-мажорних обставин, спричинених війною.

Базовим інструментом цивільно-правового регулювання орендних правовідносин в умовах воєнного стану є стаття 762 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Згідно з частиною четвертою цієї статті «наймач має право вимагати зменшення плати, якщо через обставини, за які він не відповідає, можливість користування майном істотно зменшилася» [2]. Радикальнішим механізмом захисту прав орендаря є частина шоста зазначеної статті: «наймач звільняється від плати за весь час, протягом якого майно не могло бути використане ним через обставини, за які він не відповідає» [2]. Як справедливо зазначає В. Г. Швидка, «з метою захисту цивільних прав сторін договору найму (оренди) житла, ст. 820 ЦК України встановлює правило про заборону односторонньої зміни розміру плати за користування житлом, якщо інше не буде задекларовано в тексті договору» [1, с. 49]. Ці норми створюють комплексний механізм захисту прав орендарів у нестандартних правових ситуаціях.

Загальною підставою звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання в умовах воєнного стану є форс-мажор. Згідно зі статтею 617 ЦК України особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за його порушення, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили [2]. Поняття

форс-мажорних обставин розкрите у частині другій статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02.12.1997 № 671/97-ВР, згідно з якою «форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань, передбачених умовами договору» [3]. Торгово-промислова палата України Листом від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1 засвідчила військову агресію Російської Федерації проти України як форс-мажорну обставину, що породила масштабну судову практику застосування цих норм у орендних правовідносинах.

Сучасна судова практика Верховного Суду виробила послідовний підхід до тлумачення зазначених норм. У постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 20.10.2021 у справі № 911/3067/20 чітко зазначено: «при оцінці таких обставин презюмується незмінність умов господарювання (користування майном) чи стану об'єкта оренди, а орендар повинен подати докази наявності тих обставин, на які він посилається в обґрунтування своїх вимог, а також довести, що ці обставини виникли з незалежних від нього причин, зокрема, внаслідок зміни кон'юнктури на ринку товарів, робіт, послуг, з вини орендодавця, через дію непереборної сили тощо. Якщо орендар з незалежних від нього обставин протягом певного часу був повністю позбавлений можливості користуватися орендованим майном, то на підставі цієї норми Закону він вправі порушувати питання про повне звільнення його від внесення орендної плати» [4]. Тобто тягар доказування неможливості користування майном покладається саме на орендаря, а саме факт наявності листа ТПП України не презюмується щодо всіх договорів оренди автоматично.

Спеціальне регулювання орендних відносин в умовах воєнного стану запроваджено для державного і комунального майна. Постановою Кабінету Міністрів України від 27.05.2022 № 634 «Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану» передбачено комплекс заходів захисту орендарів. Зокрема, для переможців електронних аукціонів, які беруть участь в аукціоні «з метою переміщення виробництва та інших активів і потужностей для про-

вадження господарської діяльності з територій Донецької, Луганської, Запорізької, Київської, Миколаївської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернігівської, Кіровоградської, Дніпропетровської, Житомирської, Одеської областей, Автономної Республіки Крим та м. Києва і м. Севастополя, протягом перших шести місяців оренди сплачують орендну плату (у тому числі авансовий внесок) в розмірі 1 гривня за 1 кв. метр орендованої площі (далі – пільгова орендна плата)» [5]. Цей механізм є яскравим прикладом нормативного балансування інтересів сторін у нестандартних умовах воєнного стану.

Аналіз доктринальних позицій, законодавства та судової практики дозволяє виокремити такі проблемні аспекти орендних правовідносин в умовах воєнного стану. По-перше, складність доведення орендарем факту неможливості користування майном – обов'язковими доказами стають сертифікат ТПП про форс-мажорні обставини, акти про знищення чи пошкодження об'єкта оренди, документи правоохоронних органів. По-друге, проблема розмежування часткового та повного звільнення від орендної плати, оскільки судова практика вимагає від орендаря довести саме повну, а не часткову неможливість користування майном. По-третє, питання захисту інтересів орендодавця, для якого втрата орендної плати може означати неможливість виконання власних зобов'язань. По-четверте, як підкреслює В. Г. Швидка, «не зайвим буде звернути увагу на те, що в нашій державі стосовно цього договору має місце реальна необхідність установлення максимального розміру плати за користування житлом «для боротьби з проявами недобросовісної конкуренції, що встановлюють монополісти на ринку найму житла»» [1, с. 49] – особливо актуально в умовах різкого зростання цін на оренду в західних областях через міграцію ВПО.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що орендні правовідносини в умовах воєнного стану зазнали суттєвої трансформації, яка полягає у переосмисленні ризиків між сторонами договору, активному застосуванні інституту форс-мажору, запровадженні спеціального правового регулювання для державного і комунального майна. Подальше вдосконалення цього інституту має йти у напрямах: уточнення критеріїв визначення обставин, за які орендар не відповідає;

деталізації порядку доказування неможливості користування майном; запровадження спеціальних типових форм договорів оренди для внутрішньо переміщених осіб; нормативного встановлення граничних меж орендної плати у кризові періоди; розширення повноважень судів щодо втручання у договірні відносини оренди в умовах кризи; гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами захисту прав сторін орендних правовідносин. Реалізація цих заходів дозволить забезпечити справедливий баланс інтересів сторін орендних правовідносин на основі принципів добросовісності, розумності та справедливості.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Швидка В. Г. Істотні умови договору найму (оренди) житла. *Часопис цивілістики.* 2017. Вип. 24. С. 47–51.

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

3. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80

5. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 20.10.2021 у справі № 911/3067/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100579201

6. Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.05.2022 № 634. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-osoblivosti-orendi-derzhavnogo-ta-komunalnogo-majna-u-period-voyennogo-stanu-634-270522

***Островська Валерія Геннадіївна***

*студ. 3 курсу факультету прокуратури та слідства(кримінальної юстиції) Національного університету «Одеська юридична академія»*

*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Кривенко Ю.В.*

## ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ ПРИ УКЛАДАННІ ЕЛЕКТРОННИХ ДОГОВОРІВ ТА ЇХ ВИРІШЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Стрімкий розвиток цифрових технологій, поширення електронної комерції та інтеграція України до Європейського Союзу зумовлюють зростання значущості електронних договорів у цивільному обороті. Ідентифікація особи при укладанні таких договорів є ключовою

передумовою їх дійсності, оскільки саме вона забезпечує визначеність контрагентів та слугує основою для захисту прав сторін у судовому порядку. Водночас чинне українське законодавство у цій сфері містить низку розбіжностей з правом ЄС, зокрема щодо концепції електронного підпису одноразовим ідентифікатором, що зумовлює актуальність дослідження проблем ідентифікації особи в електронних договорах та шляхів їх подолання з урахуванням зарубіжного досвіду.

Мета роботи – охарактеризувати правові засади ідентифікації особи при укладанні електронних договорів за законодавством України, виявити основні проблеми, проаналізувати зарубіжний досвід (насамперед ЄС) та окреслити шляхи вдосконалення національного законодавства.

Нормативною основою ідентифікації особи при укладанні електронних договорів в Україні є Закон України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 № 675-VIII, який встановлює правовий режим електронних договорів та види підписів, що використовуються для їх підписання [1]. За ч. 1 ст. 12 цього Закону, моментом підписання електронного договору є використання: електронного підпису або електронного цифрового підпису; електронного підпису одноразовим ідентифікатором; аналога власноручного підпису [1]. Спеціальні вимоги до електронної ідентифікації закріплені у Законі України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 № 2155-VIII (у редакції Закону від 01.12.2022 № 2801-IX) [2].

М. Помазанов у статті «Особливості укладання електронних договорів про надання послуг у сфері ІТ суб'єктами електронної комерції» (2024) здійснює ґрунтовний аналіз проблематики укладання електронних договорів в українському законодавстві. Дослідник аргументовано підкреслює, що електронна комерція за своєю природою є різновидом господарської діяльності, спрямованої на отримання прибутку, яка невід'ємно пов'язана із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, засобів електронної ідентифікації, а також створенням електронних документів із використанням електронних підписів.

Це визначення прямо вказує на принципову роль ідентифікації як невід'ємної складової електронної комерції.

Ключовою проблемою, на яку звертає увагу М. Помазанов, є концептуальна невідповідність українського законодавства європейським стандартам у сфері використання електронного підпису з одноразовим ідентифікатором. Автор наголошує, що поняття «унікального ідентифікатора» спочатку було запроваджене з метою підтвердження особи користувача під час здійснення платіжних операцій або інших дій, що потребують ідентифікації, а не як засіб накладення електронного підпису. [3, с. 80]. Поділяючи позицію А. Іщука, дослідник підкреслює, що сама природа одноразового ідентифікатора свідчить про його функцію як інструменту ідентифікації та автентифікації, а не підписання. [3, с. 80]. Відтак, така підміна понять формує глибоку концептуальну проблему, яка потребує чіткого та системного законодавчого врегулювання.

Водночас, на відміну від позиції М. Помазанова, вважаємо, що проблема використання одноразового ідентифікатора не зводиться виключно до його неправильної кваліфікації як електронного підпису. Такий підхід, хоча й обґрунтований з формально-юридичної точки зору, не враховує функціонального призначення електронної ідентифікації в сучасному цифровому середовищі.

На нашу думку, більш глибинною є проблема відсутності у національному законодавстві диференційованого, ризик-орієнтованого підходу до ідентифікації особи при укладанні електронних договорів. Чинна модель фактично встановлює однакові вимоги до способів ідентифікації незалежно від характеру правочину, його вартості, рівня ризику та потенційних правових наслідків, що не відповідає ані практичним потребам електронної комерції, ані підходам Європейського Союзу. Зокрема, у сфері масових електронних правочинів використання спрощених механізмів ідентифікації, таких як одноразові ідентифікатори, є виправданим з огляду на швидкість і доступність, тоді як для правочинів із підвищеним рівнем ризику необхідним є застосування посилених засобів ідентифікації. Такий підхід відповідає концепції ризик-орієнтованого регулювання, що застосовується у праві ЄС.

Системний аналіз правового регулювання електронної ідентифікації здійснено у статті М. Вовк, О. Заяць та Ю. Юркевича «Правове регулювання електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг в Україні: перспективи вдосконалення й розвитку в умовах гармонізації з правом Європейського Союзу» (2024). Дослідники аргументовано підкреслюють, що за відсутності на електронних документах електронного підпису чи печатки стає неможливим достовірно встановити особу відправника відповідного повідомлення [4, с. 117]. Тому правильна реалізація механізму ідентифікації безпосередньо впливає на доказову силу електронних документів у судовому процесі.

М. Вовк, О. Заяць та Ю. Юркевич також поділяють підхід щодо допустимості використання різних видів електронних підписів. Автори наголошують, що на національному рівні укладення договору без застосування кваліфікованого електронного підпису саме по собі не зумовлює його недійсність. Відтак, використання простого чи вдосконаленого електронного підпису є правомірним і здатне породжувати юридичні наслідки у вигляді виникнення прав та обов'язків у сторін, які підписали такий договір. [4, с. 117]. Цей висновок принципово важливий для розуміння допустимих способів ідентифікації при укладанні електронних договорів.

Зарубіжний (європейський) досвід регулювання ідентифікації особи при укладанні електронних договорів закріплено в Регламенті Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 910/2014 від 23 липня 2014 року про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку (Регламент eIDAS) [5]. Ключовим принципом цього акта є те, що, за висновком Регламенту, «електронний підпис не можна позбавити юридичної сили на підставі його електронної форми або його невідповідності вимогам кваліфікованого електронного підпису» [5]. Регламент eIDAS закріплює три види електронних підписів: простий електронний підпис, удосконалений електронний підпис та кваліфікований електронний підпис, причому останній має юридичну силу, еквівалентну власноручному підпису.

Важливим джерелом правового регулювання ідентифікації особи є Директива (ЄС) 2015/2366 Європейського Парламенту і Ради від

25 листопада 2015 року про платіжні послуги на внутрішньому ринку (PSD2) [6]. Відповідно до ст. 97 Директиви, постачальники платіжних послуг зобов'язані застосовувати надійну автентифікацію клієнта у випадках доступу до рахунку або ініціювання електронної операції. При цьому, згідно зі ст. 4(30), така автентифікація передбачає використання щонайменше двох незалежних елементів (знання, володіння, притаманність), що забезпечують надійність встановлення особи. Аналіз цих положень дозволяє дійти висновку, що у праві ЄС ключовим є не вид електронного підпису, а рівень безпеки процедури ідентифікації, що підтверджує доцільність переходу України до функціональної, ризик-орієнтованої моделі регулювання.

На підставі проведеного аналізу можна виокремити такі основні проблеми ідентифікації особи при укладанні електронних договорів в Україні: концептуальна неузгодженість категорії «електронний підпис одноразовим ідентифікатором» зі стандартами ЄС; недостатня поширеність двофакторної автентифікації при укладанні електронних договорів; обмежена можливість використання іноземних довірчих послуг через відсутність повноцінних угод про взаємне визнання; проблеми з ідентифікацією виконавця при підписанні договорів електронним підписом одноразовим ідентифікатором.

Поглиблений аналіз проблем ідентифікації особи при укладанні електронних договорів дозволяє констатувати, що їх природа має не лише нормативний, але й функціональний характер, пов'язаний із невідповідністю між юридичною конструкцією електронного підпису та технологічними механізмами підтвердження особи.

По-перше, концептуальна проблема використання одноразового ідентифікатора як електронного підпису полягає у відсутності належного зв'язку між суб'єктом правочину та його волевиявленням. На відміну від кваліфікованого електронного підпису, який базується на криптографічних засобах захисту та сертифікованих ключах, одноразовий ідентифікатор лише підтверджує доступ до певного каналу зв'язку. Це означає, що у випадку спору доведення факту вчинення правочину конкретною особою суттєво ускладнюється, оскільки відсутня належна презумпція авторства. Більше того, уразливість таких

механізмів до несанкціонованого доступу створює додаткові ризики шахрайства.

По-друге, проблемою є недостатня імплементація принципу багатофакторної автентифікації при укладанні електронних договорів, що знижує рівень безпеки електронних правочинів.

По-третє, суттєвою є проблема доказування у судовому процесі, оскільки відсутність чітких критеріїв оцінки різних видів електронних підписів призводить до неоднорідності судової практики.

По-четверте, окрему проблему становить обмежена інтеграція України до європейського простору електронних довірчих послуг, що ускладнює транскордонні електронні правочини.

Шляхами подолання зазначених проблем є: законодавче відмежування процедур ідентифікації та автентифікації від процесу підписання електронного договору шляхом внесення змін до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про електронну комерцію». Як обґрунтовано пропонує М. Помазанов, доцільно «виключити після слів «електронного підпису» слова «одноразовим ідентифікатором» та закріпити поняття простого електронного підпису з визначенням, наданим у Законі України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», що також відповідає визначенню, закріпленому у Регламенті № 910/2014» [3, с. 81].

Інші шляхи: запровадження обов'язкової двофакторної автентифікації для значних за вартістю електронних договорів, розширення міжнародного співробітництва щодо взаємного визнання електронних довірчих послуг, посилення державного контролю за надавачами електронних довірчих послуг.

Отже, ідентифікація особи при укладанні електронних договорів є фундаментальним елементом електронної комерції, від якого залежить дійсність та доказова сила електронних правочинів. Чинне українське законодавство потребує подальшої гармонізації з правом Європейського Союзу, зокрема в частині відмежування процесу ідентифікації від процесу підписання електронного договору, впровадження стандартів надійної автентифікації клієнтів та забезпечення транскордонної взаємодії електронних довірчих послуг.

При цьому, на нашу думку, гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу має здійснюватися не шляхом механічного запозичення норм, а через адаптацію концептуальних підходів, зокрема ризик-орієнтованої моделі ідентифікації та автентифікації.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19

2. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19

3. Помазанов М. Особливості укладання електронних договорів про надання послуг у сфері ІТ суб'єктами електронної комерції. *Економіка та право.* 2024. № 2. С. 75–83.

4. Вовк М., Заяць О., Юркевич Ю. Правове регулювання електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг в Україні: перспективи вдосконалення й розвитку в умовах гармонізації з правом Європейського Союзу. *Socio-Economic Relations in the Digital Society.* 2024. Том 1. № 51. С. 117–126.

5. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 910/2014 від 23 липня 2014 року про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_016-14

7. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2015/2366 від 25 листопада 2015 року про платіжні послуги на внутрішньому ринку, про внесення змін до Директив 2002/65/ЄС, 2009/110/ЄС та 2013/36/ЄС і Регламенту (ЄС) № 1093/2010 та про скасування Директиви 2007/64/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_030-15

***Ошовський Данило Богданович***

*студ. 3 курсу центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ПРАВОВА ПРИРОДА «КЛІК-ДОГОВОРІВ» ТА ЇХ ВІДПОВІДНІСТЬ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ ДОГОВОРУ

Стрімкий розвиток цифрових технологій та поширення інтернет-сервісів зумовили появу нових форм цивільно-правових договорів, серед яких особливе місце посідають так звані «клік-договори» (click-wrap agreements) – користувацькі угоди (Terms of Service, ToS), які укладаються одним натисканням віртуальної кнопки «Згоден» чи

«Підтверджую». Сьогодні без укладання таких договорів неможливо отримати доступ до більшості цифрових сервісів – соціальних мереж, маркетплейсів, систем штучного інтелекту, мобільних додатків. Однак специфіка таких договорів – асиметричність, односторонність формулювання умов, неможливість користувача вплинути на їх зміст – породжує принципове питання щодо їх відповідності фундаментальному принципу свободи договору, закріпленому в Цивільному кодексі України, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Проблематику правової природи клік-договорів та принципу свободи договору досліджували В. М. Вовк, К. Г. Некіт, І. В. Стільник, М. В. Менджул, А. В. Луць, В. О. Горєв, О. В. Басай та інші українські науковці. Мета роботи – охарактеризувати правову природу «клік-договорів» як різновиду договорів приєднання, проаналізувати їх відповідність принципу свободи договору, виявити основні проблеми та окреслити шляхи їх вирішення.

Конституційно-правовою основою свободи договору в Україні є положення Цивільного кодексу України. Відповідно до ч. 1 ст. 627 ЦК України, «сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості» [1]. Своєю чергою, ст. 634 ЦК України закріплює конструкцію договору приєднання, відповідно до якого «договором приєднання є договір, умови якого встановлені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах, який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому. Друга сторона не може запропонувати свої умови договору» [1]. Саме ця норма становить нормативну основу для розуміння природи клік-договорів як різновиду договорів приєднання.

Спеціальним нормативним актом, що регулює укладання електронних договорів, у тому числі клік-договорів, є Закон України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 № 675-VIII. Відповідно до ч. 3 ст. 11 цього Закону, «електронний договір укладається шляхом пропозиції його укласти (оферти) однією стороною та її прийняття (акцепту) другою стороною. Електронний договір вважається укладеним з моменту

одержання особою, яка направила пропозицію укласти такий договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції в порядку, визначеному частиною шостою цієї статті» [2]. Прийняття пропозиції може здійснюватися шляхом вчинення дій, що вважаються прийняттям пропозиції, – саме до таких дій належить «клік» по кнопці «Згоден» на сайті.

У доктрині цивільного права зміст принципу свободи договору розкривається через його складові. І. В. Стільник у дослідженні принципу свободи договору та його обмежень слушно зазначає, що «пункт 3 статті 6 Цивільного кодексу України розширює розуміння свободи укладання договору, дозволяючи сторонам відступати від норм цивільно-правових актів та самостійно регулювати свої відносини. Додатково, стаття 627 конкретизує цю свободу, стверджуючи, що сторони вільні у виборі контрагентів, встановленні умов та укладанні договору» [3, с. 174]. Авторка обґрунтовано доходить висновку, що «свобода договору є принципом і сутністю договірних відносин, яка дозволяє учасникам таких відносин вільно визначити вид і зміст договору, всі його істотні та факультативні умови» [3, с. 176]. Саме це принципове положення слугує мірилом для оцінки відповідності клік-договорів засадам свободи договору.

Глибокий аналіз правової природи клік-договорів здійснила В. М. Вовк у дослідженні користувацьких угод (Terms of Service, ToS) у контексті «епохи наглядового капіталізму». Авторка обґрунтовано наголошує, що «користувацька угода або Terms of Service є різновидом угоди про приєднання і є, у широкому розумінні, договором про прийнятне використання цифрової інформації, яка надається розробником» [4, с. 315]. При цьому В. М. Вовк підкреслює, що «користувацька угода є асиметричною, за своєю природою, оскільки правила носять зобов'язальний характер винятково для користувачів. Положення таких угод можуть змінюватися провайдером в односторонньому порядку, але з обов'язковим повідомленням користувачів» [4, с. 315]. Така асиметричність прямо суперечить класичному розумінню договору як домовленості рівноправних сторін.

Ключовим висновком В. М. Вовк, що має принципове значення для оцінки відповідності клік-договорів свободі договору, є визнання

таких угод «зомбі-контрактами». Як обґрунтовано доводить авторка, «типові користувацькі угоди не встановлюють права та обов'язки користувачів, а тому синонімом до Terms of Service є поняття «зомбі-контракт». Зомбі-контракти таким чином є одним з інструментів наглядового капіталізму, оскільки типова користувацька угода в один клік приховує під собою реальну втрату автономії особистості» [4, с. 315]. Це свідчить про те, що формальне дотримання процедури укладання договору фактично нівелює сутнісний зміст свободи договору – вільне формування волі сторін.

Аналізуючи відмінності клік-договорів від класичних договорів, В. М. Вовк виокремлює чотири ключові особливості. Як зазначає авторка, на відміну від класичних контрактів користувацькі угоди (Terms of Service): «1) не передбачають узгодження сторін: користувач може ознайомитися положеннями уже готового тексту угоди, без права вносити правки або можливості зафіксувати власний інтерес; 2) наявне бажання розробника зобов'язати користувача їх дотримуватись правил, які, власне, вигідні саме розробнику: користувач може лише ознайомитися і прийняти правила; 3) не містять інтуїтивного розуміння угоди... 4) не призначені для вираження автономної волі суб'єктів (а саме користувача) і не підлягають приватному контролю» [4, с. 315]. Очевидно, що жодна з цих характеристик не корелюється з принципом свободи договору, який передбачає вільне волевиявлення обох сторін.

К. Г. Некіт у дослідженні користувацької угоди як підстави виникнення права власності на віртуальне майно слушно вказує на специфіку елементного складу таких угод. Авторка обґрунтовано наголошує, що «як правило, користувацькі угоди не використовуються на сайтах, які лише надають інформацію чи продають товари. Натомість, вони є обов'язковими для сайтів, які зберігають персональні дані користувачів, таких як соціальні мережі, онлайн аукціони, сайти, на яких здійснюються фінансові транзакції тощо. Елементами угоди Terms of Service можуть бути політика приватності, умови користування сервісом, положення про збір та обробку даних, права власності, положення про відповідальність тощо» [5, с. 62]. Складність та обсяг таких угод об'єктивно унеможливлюють їх повноцінне ознайомлення користува-

чем, що є додатковим аргументом проти їх повної відповідності принципу свободи договору.

Враховуючи проаналізоване, можна виокремити такі основні проблеми відповідності клік-договорів принципу свободи договору: (1) формальне волевиявлення без реального розуміння змісту угоди; (2) однобокість встановлення умов виключно розробником; (3) можливість одностороннього зміни умов розробником; (4) відсутність реальної альтернативи (формула «погодься або втратиш доступ»). Шляхами подолання цих проблем є активне застосування ч. 2 ст. 634 ЦК України, відповідно до якої договір приєднання може бути змінений або розірваний на вимогу сторони, яка приєдналася, якщо договір містить умови, явно обтяжливі для такої сторони [1]; посилення законодавчих вимог щодо обов'язкового стислого і зрозумілого викладу ключових умов; запровадження спеціального судового контролю за справедливістю умов клік-договорів за участю споживачів; гармонізація національного законодавства з правом ЄС, зокрема з Регламентом (ЄС) 2022/2065 «Про цифрові послуги» (Digital Services Act).

Підсумовуючи, «клік-договори» (користувацькі угоди, Terms of Service) за своєю правовою природою є різновидом договорів приєднання у розумінні ст. 634 ЦК України. Однак їх відповідність принципу свободи договору, закріпленому ст. 627 ЦК України, є частковою: формально процедура укладання таких договорів дотримана, проте сутнісний зміст свободи договору – вільне формування волі обох сторін – суттєво обмежений через їх асиметричну природу та неможливість користувача вплинути на умови. Наявність ознак «зомбі-контрактів» свідчить про необхідність законодавчого посилення гарантій прав користувачів та запровадження ефективних механізмів судового контролю. Перспективними напрямами подальших досліджень є аналіз практики Верховного Суду України щодо клік-договорів та імплементація стандартів Digital Services Act у вітчизняну правову систему.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19

3. Стільник І. В. Принцип свободи договору та його обмеження: дихотомія понять. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 3. С. 173–176.
4. Вовк В. М. Користувацька угода (Terms of Service, ToS) в координатах «епохи наглядового капіталізму». *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 4, ч. 1. С. 313–316.
5. Некіт К. Г. Користувацька угода (terms of service) як підстава виникнення права власності на віртуальне. *Право та інновації.* 2020. № 4 (32). С. 62–67.

***Павловська Аліна Андріївна***
*студ. 4-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н, доц. Мазуренко С. В.*

## NFT (NON-FUNGIBLE TOKENS) ЯК НОВИЙ ОБ'ЄКТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Сучасні процеси цифровізації розвиваються надзвичайно динамічно, і їхній вплив не можна недооцінювати, оскільки вони характеризуються стійкою тенденцією до постійного зростання. Паралельно з цим стрімко збільшується як обсяг цифрового контенту, так і кількість користувачів, які його створюють та споживають. Унаслідок таких трансформацій відбувається активне перенесення суспільних відносин у цифрову площину, що особливо помітно у сфері економіки та ринкових взаємодій.З метою розширення доступу споживачів до цифрового середовища, а також до різноманітного контенту, і водночас для спрощення здійснення фінансових та комерційних операцій, було впроваджено значну кількість спеціалізованих цифрових платформ. Такі платформи виступають своєрідними посередниками у цифровій економіці, забезпечуючи ефективну взаємодію між учасниками ринку, зменшення транзакційних витрат та підвищення швидкості обміну інформацією й активами. Аналіз сучасних тенденцій свідчить, що значна частина цифрових об'єктів станом на 2026 рік була безпосередньо пов'язана з використанням технології Blockchain, зокрема її інноваційного різновиду – невзаємозамінних токенів (Non-Fungible Token, NFT) [1, с. 210].

NFT являє собою унікальний, невзаємозамінний різновид цифрового токена, що функціонує на базі технології Blockchain. Його за-

хищеність забезпечується не лише технологічними механізмами, але й поєднанням правових і фізичних гарантій функціонування системи. Зокрема, за умови відсутності можливості фізичного втручання у роботу блокчейн-інфраструктури або пошкодження її елементів (мережевих каналів, блоків тощо), забезпечується надзвичайно високий рівень безпеки такої системи. Додатково ця цифрова оболонка охороняється правовими нормами, що спрямовані на запобігання незаконному заволодінню чи знищенню цифрових активів, що посилює гарантії їх збереження [2].

Ключовою ознакою NFT є те, що право власності на нього підтверджується і визнається всіма вузлами децентралізованої блокчейн-мережі, що забезпечує прозорість і надійність обліку таких активів. Це, у свою чергу, дозволяє ефективно зберігати, передавати та відчужувати NFT за допомогою спеціальних смартконтрактів, які автоматизують виконання угод [3].

З огляду на зазначені характеристики, рівень безпеки NFT оцінюється як надзвичайно високий, що обумовлює їх широку популярність та активне впровадження у різних сферах. На сьогодні такі токени широко застосовуються для комерціалізації цифрових та навіть фізично пов'язаних об'єктів, зокрема GIF-зображень, публікацій у соціальних мережах, цифрового мистецтва, відео- та аудіофайлів, ігрових активів, колекційних предметів, об'єктів віртуальної нерухомості, а також цифрових просторів і платформ (наприклад, Gucci Garden) та інших унікальних цифрових артефактів.

Проте особливої уваги заслуговує концептуальний вплив NFT на сферу інтелектуальної власності. Використання невзаємозамінних токенів разом із цифровими платформами їх обігу суттєво трансформувало традиційні бізнес-моделі, оскільки розширило розуміння самих об'єктів обігу. Зокрема, відбулося формування нових типів взаємодії, де об'єкти можуть існувати у віртуально-віртуальній, віртуально-фізичній, фізично-віртуальній, а також змішаній, розмитій формі, що поєднує ознаки різних середовищ [4, с. 148-149].

Для більш глибокого усвідомлення сутності NFT доцільно звернутися до конкретного прикладу їх практичного застосування. Показовим у цьому контексті став продаж роботи Banksy під назвою

«Morons». У 2021 році фізичний оригінал цієї картини, оцінений приблизно у 95 тисяч доларів США, було публічно знищено шляхом спалення під час прямої трансляції. Натомість її цифрову версію у формі NFT було виставлено на продаж, де вона була реалізована вже за значно вищою ціною – близько 380 тисяч доларів США. Такий крок, безумовно, мав ознаки маркетингової стратегії, однак водночас став яскравою ілюстрацією економічної цінності цифрових активів, які існують виключно в нематеріальному середовищі [5].

У наведеному прикладі також важливим є аспект авторства та правоволодіння. Зокрема, у випадку з Beeple автор і власник прав на цифровий продукт та відповідний NFT збігаються, оскільки саме він створив твір і надав йому цифрової форми за допомогою комп'ютерних технологій, використаних у творчому процесі. Водночас існують ситуації, коли автор первинного твору та особа, яка здійснює токенізацію і створює NFT, не є тотожними суб'єктами.

Л. Тарасенко, аналізуючи правову природу NFT, наголошує, що безпосереднім об'єктом авторського права виступає не сам невзаємозамінний токен як технічний елемент, а так званий NFT-твір – тобто результат творчої діяльності, зафіксований у спеціальній цифровій токенізованій формі. Виходячи з цього, дослідник обґрунтовує позицію, відповідно до якої NFT не може розглядатися як самостійний об'єкт авторського права, оскільки він лише виконує функцію форми існування та фіксації твору у цифровому середовищі. Водночас підкреслюється, що саме NFT-твір, тобто твір, який було токенізовано автором або іншим правоволодільцем, може підлягати правовій охороні як новітній різновид об'єкта авторського права. Така форма існування твору є специфічною, оскільки поєднує традиційні ознаки об'єкта авторського права з інноваційними технологічними характеристиками блокчейн-середовища, зокрема унікальністю, незмінністю та можливістю відстеження прав власності [6, с. 95].

Д. Цьвок підходить до розуміння NFT як інноваційного інструменту в системі управління інтелектуальною власністю, підкреслюючи його прикладний, а не трансформаційний характер. На його думку, значущість NFT для сфери авторського права полягає не у докорінній зміні фундаментальних засад чи переосмисленні самої парадигми ін-

телектуальної власності, а у створенні якісно нових можливостей для авторів і правовласників у процесі розповсюдження результатів творчої діяльності. Зокрема, використання NFT відкриває доступ до більш ефективних, прозорих і безпечних механізмів дистрибуції творів у цифровому середовищі. Завдяки технології блокчейн забезпечується фіксація прав власності, простежуваність операцій і мінімізація ризиків несанкціонованого використання об'єктів авторського права. Крім того, NFT дозволяють авторам безпосередньо взаємодіяти з кінцевими споживачами, минаючи традиційних посередників, що сприяє підвищенню економічної вигоди від використання творів [7].

Разом із тим, в Україні вже започатковано формування нормативної бази у цій сфері. Зокрема, відповідно до ст. 177 ЦК України, до об'єктів цивільних прав належать не лише матеріальні речі, гроші та цінні папери, але й цифрові речі, майнові права, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага [8]. Таким чином, законодавець фактично визнає можливість існування й обігу нематеріальних активів у правовому полі, що створює підґрунтя для подальшого розвитку правового регулювання NFT. З огляду на це, результати творчої діяльності та інші нематеріальні об'єкти можуть розглядатися як потенційна основа для інтеграції NFT у систему цивільно-правових відносин.

Таким чином, NFT виступають сучасним цифровим механізмом, який істотно впливає на розвиток сфери інтелектуальної власності, поєднуючи технологічні, економічні та юридичні складові. Вони формують нові способи монетизації результатів творчої діяльності, однак одночасно потребують комплексного нормативного врегулювання. У зв'язку з цим доцільним є вдосконалення українського законодавства шляхом закріплення правового статусу NFT, визначення порядку підтвердження та переходу прав на цифрові об'єкти, встановлення механізмів захисту авторських прав і правил оподаткування операцій із токенами. На міжнародному рівні актуальним залишається формування уніфікованих підходів до регулювання цифрових активів, гармонізація стандартів боротьби з шахрайством і відмиванням коштів, а також створення ефективних механізмів транскордонного захисту прав власників NFT. Перспективи подальших досліджень полягають у

виробленні єдиних правових підходів до обігу NFT та адаптації законодавства до потреб цифрової економіки.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Мурач Д. В. Non-fungible token (NFT): виклики та перспективи для інтелектуальної власності. *Цивілістична платформа.* 2025. № 1 (4). С. 209-215.

2. Федосенко Н.А. Цифрові активи як об'єкт цивільних прав: спроба кваліфікації в умовах відсутності спеціального правового режиму. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Вип. № 03. частина 1. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/52.pdf

3. Lee C. T., Ho T., Xie H. Building brand engagement in metaverse commerce: The role of branded non-fungible tokens (BNFTs). *Electronic Commerce Research and Applications.* 2023. Vol. 58. https://doi.org/10.1016/j.elerap.2023.101248

4. Соколова В. В. Проблеми правового регулювання NFT як нетипового об'єкта цивільного права. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 4. С. 148-154.

6. Блокчейн-компанія вирішила знищити роботу знаменитого вуличного художника і створити з неї NFT-токен. URL: https://www.unian.ua/world/benksi-kartinu-hudozhnika-kupili-za-95-000-i-spalili-shchob-vipustiti-nft-token-novini-svitu-11342207.html

7. Тарасенко Л. NFT – новітні цифровий об'єкт авторського права чи форма вираження твору. *Теорія і практика інтелектуальної власності.* 2022. № 2. С. 90-97.

8. Цьвок Д. Що таке NFT і як продати цифрове мистецтво за мільйони. *AIN.* 18.03.2021. URL: https://ain.ua/2021/03/18/shho-take-nft-i-yak-prodaty-czyfrove-mystecztvo-za-miljony/

9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. №№ 40-44. Ст. 356.

***Перехода Єлізавєта Олександрівна***
*студ. 3-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Завальнюк С.В.*

## НАСЛІДКИ ЗА НЕВИКОНАННЯ ДОГОВОРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, докорінно змінила умови виконання цивільно-правових і господарських договірних зобов'язань. Форс-мажорні обставини з поодиноких правових явищ перетворилися

на системну проблему: за спостереженням Кізлової О.С., «форс-мажор перестав бути поодиноким випадком і перетворився на системне явище, що суттєво впливає на господарську діяльність» [2, с. 331]. Центральним правовим наслідком невиконання договорів в умовах воєнного стану є питання відповідальності за таке невиконання. Кирдан Б.В. уточнює ключовий аспект: «засвідчення воєнного стану як форс-мажорної обставини зумовлює можливість звільнення від відповідальності за невиконання зобов'язання. Проте ця умова не поширюється на звільнення боржника від загального обов'язку виконувати своє зобов'язання» [1, с. 118]. З початку повномасштабного вторгнення «гостро постало питання наслідків невиконання договорів за фактом встановлення форс-мажорних обставин» [3, с. 192].

Для застосування форс-мажору як підстави звільнення від відповідальності необхідне доведення сукупності ознак, які наука цивільного права виокремлює наступним чином. Серед ознак війни як форс-мажорної обставини виокремлюють «надзвичайність (винятковий характер і перебування за межами впливу сторін); непередбачуваність (настання або наслідки неможливо було передбачити на момент укладення договору); невідворотність (неминучість події або її наслідків); причинно-наслідковий зв'язок між обставиною і неможливістю виконання зобов'язання» [3, с. 192]. Поняття форс-мажору у правозастосовній практиці визначається як «надзвичайні та невідворотні обставини, настання яких призвело до об'єктивної неможливості виконати зобов'язання» [4, с. 192]. При цьому важливо підкреслити, що «сама по собі, зокрема, збройна агресія проти України, девальвація гривні, воєнний стан, не може автоматично означати звільнення від виконання будь-ким в Україні будь-яких зобов'язань, незалежно від того, існує реальна можливість їх виконати чи ні» [4, с. 192]. У контексті цивільного законодавства ст. 617 ЦК України закріплює лише звільнення від санкцій, але не від самого обов'язку виконання договору [7], що є принципово важливим для розуміння правових наслідків в умовах воєнного стану.

Судова практика Верховного Суду України виробила послідовну позицію щодо наслідків невиконання договорів в умовах воєнно-

го стану, відхиляючи автоматичне звільнення від відповідальності. Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду у постанові від 15.06.2023 у справі №910/8580/22 наголосив: «ключовою ознакою форс-мажору є причинно-наслідковий зв'язок між форс-мажорними обставинами та неможливістю виконати конкретне зобов'язання» [6]. Таким чином, наявність воєнного стану як такого не є достатньою підставою для звільнення від відповідальності – необхідне індивідуальне доведення неможливості виконання конкретного зобов'язання. Цю ж позицію підтверджує постанова КГС ВС від 07.06.2023 у справі №906/540/22, в якій зазначено, що «боржник, який допустив невиконання чи неналежне виконання зобов'язання, має право доводити, що це відбулося внаслідок дії непереборної сили. Отже, форс-мажор може впливати на виконання одного договору / зобов'язання і не впливати щодо виконання іншого, залежно від сутності зобов'язання, стану боржника» [5]. При цьому «форс-мажор може впливати на виконання одного договору і не впливати щодо виконання іншого, залежно від сутності зобов'язання, стану боржника» [4, с. 192–193], що підкреслює індивідуальний характер оцінки.

Правові наслідки невиконання договорів в умовах воєнного стану визначаються насамперед через наступні форми: (1) звільнення від санкцій (штрафів, пені, неустойки) на час дії форс-мажорних обставин; (2) відстрочення виконання зобов'язання; (3) можливість зміни або розірвання договору у зв'язку із істотною зміною обставин (ст. 652 ЦК України). При цьому фундаментальним є принцип, що «закінчення дії форс-мажорних обставин відновить обов'язок боржника в повній мірі виконувати свої зобов'язання за договором» [1, с. 118]. Отже, форс-мажор є підставою для тимчасового звільнення від відповідальності, але не для остаточного припинення зобов'язання. Водночас «форс-мажор, будучи інструментом, покликаним захистити сторони від несправедливих наслідків, водночас здатний створювати правову невизначеність та сприяти ухиленню від виконання зобов'язань» [2, с. 331], що актуалізує потребу у добросовісному та обґрунтованому посиланні на нього. Суди перевіряють не лише факт форс-мажорних обставин, але й дотри-

мання порядку повідомлення контрагента та причинно-наслідковий зв'язок з конкретним договором.

Порівняльно-правовий аналіз регулювання наслідків невиконання договорів в умовах форс-мажору свідчить про тенденцію до більш гнучкого підходу в сучасному праві. Кізлова О.С. зазначає, що «у французькому цивільному кодексі після реформи 2016 року форс-мажор визначається як подія, що є непереборною, непередбачуваною та зовнішньою для сторін» [2, с. 333]. Українське ж законодавство переважно орієнтується на класичну концепцію форс-мажору, тоді як у міжнародній практиці активно застосовується категорія «hardship» (істотної зміни обставин), яка передбачає не повне звільнення від відповідальності, а адаптацію умов договору. Зазначена ситуація впливає і на наслідки прострочення: ст. 625 ЦК України передбачає відповідальність у вигляді інфляційних нарахувань та річних процентів за прострочення грошових зобов'язань [7], і судова практика підтверджує, що правила форс-мажору, визначені ст. 617 ЦК України, не поширюються на цей особливий вид акцесорного зобов'язання. Це свідчить про те, що «форс-мажор може впливати на виконання одного договору / зобов'язання і не впливати щодо виконання іншого, залежно від сутності зобов'язання» [4, с. 192–193], а отже, правові наслідки невиконання договорів в умовах воєнного стану вимагають диференційованого підходу залежно від виду зобов'язання.

Таким чином, наслідки за невиконання договорів в умовах воєнного стану визначаються через взаємодію інститутів форс-мажору, відповідальності за порушення зобов'язань та судового захисту. Воєнний стан є потенційною підставою для звільнення від відповідальності, проте не автоматичною: сторона зобов'язана довести причинно-наслідковий зв'язок між форс-мажорними обставинами та неможливістю виконання конкретного договору. Форс-мажор звільняє від санкцій, але не від самого обов'язку виконання, який відновлюється після закінчення дії обставин непереборної сили. Перспективи вдосконалення правового регулювання пов'язані з рецепцією міжнародного інституту «hardship» та запровадженням більш гнучких механізмів адаптації договірних умов у тривалих форс-мажорних ситуаціях.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Кирдан Б.В. Форс-мажор як підстава звільнення від цивільно-правової відповідальності під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №7. С. 118–122.
2. Кізлова О.С. Відповідальність за порушення господарських зобов'язань в умовах Force Majeure. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2025. Вип. 91: ч. 1. С. 331–338.
3. Маліновська І.М. Воєнний стан як підстава зміни істотних умов договору та підстава звільнення від відповідальності за порушення договірних зобов'язань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №5. С. 192–198.
4. Невінчаний В.С. Судова практика щодо форс-мажорних обставин в зобов'язаннях суб'єктів господарювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №11. С. 192–200.
5. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 07.06.2023 у справі №906/540/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111972413
6. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 15.06.2023 у справі №910/8580/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111675747
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 №435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-1

***Петраш Софія Костянтинівна***
*студ. 3-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Берназ-Лукавецька О.М.*

## ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ВИТОКУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ КЛІЄНТІВ Е-КОМЕРЦІЇ

Інтенсивний розвиток електронної комерції в Україні, особливо в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації, призвів до накопичення суб'єктами господарювання значних масивів персональних даних мільйонів клієнтів. Імена, телефонні номери, адреси доставки, дані банківських карток, історія покупок – уся ця інформація щодня обробляється інтернет-магазинами, маркетплейсами та платіжними системами. На жаль, разом зі зростанням обсягів цифрових даних збільшується і кількість випадків їх несанкціонованого витоку – внаслідок кібератак, недбалості працівників, технічних збоїв

або зловмисних дій. Саме тому питання цивільно-правової відповідальності за витік персональних даних та механізми відшкодування моральної шкоди, завданої клієнтам е-комерції, набуває особливого практичного значення.

Правовою основою відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок витоку персональних даних, є комплекс норм цивільного законодавства. Згідно з частиною першою статті 1167 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) «моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини, крім випадків, встановлених частиною другою цієї статті» [1]. Зміст моральної шкоди розкрито у статті 23 ЦК України, відповідно до якої вона полягає, зокрема, у «душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів» та «у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи» [1]. Витік персональних даних потенційно охоплює всі ці форми моральної шкоди.

Спеціальним нормативно-правовим актом, що регулює питання обробки персональних даних, є Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI. Цей Закон визначає правові, організаційні та інші засади регулювання правовідносин, пов'язаних із захистом і обробкою персональних даних, спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних [2]. Володільці та розпорядники персональних даних (якими виступають інтернет-магазини та інші суб'єкти е-комерції) зобов'язані забезпечувати конфіденційність даних, вживати організаційних і технічних заходів захисту, повідомляти суб'єктів даних про витік. Порушення цих обов'язків стає правовою підставою для притягнення до цивільно-правової відповідальності.

У сучасній науковій літературі проблема відповідальності за витік персональних даних активно досліджується. Як обґрунтовано стверджують І. М. Сопілко та Є. В. Зубко у фаховому виданні «Ча-

сопис Київського університету права», стаття присвячена «проблемі захисту даних від зломів та витоків в умовах сучасного інформаційного суспільства з орієнтиром на ситуацію в Україні. Автор розглядає концептуальні відмінності між зломом і витоком даних, аналізує ризики, пов'язані з компрометацією інформації, та досліджує відповідну нормативно-правову базу України. Окрему увагу приділено важливості адаптації українського законодавства до норм європейського Загального регламенту про захист даних» [3, с. 62]. Дослідники справедливо акцентують увагу на необхідності адаптації українського законодавства до європейського Загального регламенту про захист даних (GDPR), який встановлює значно жорсткіші стандарти відповідальності за витік даних.

Принципову правову позицію щодо можливості відшкодування моральної шкоди в договірних відносинах сформулювала Велика Палата Верховного Суду у постанові від 20.03.2019 у справі № 761/26293/16-ц (провадження № 14-64цс19). Суд чітко зазначив: «відшкодування моральної шкоди у разі порушення зобов'язання (стаття 611 ЦК України) може здійснюватися виключно у випадках, що прямо передбачені законом, а також якщо умови про відшкодування передбачені укладеним договором» [4]. Цей висновок має ключове значення для відносин у сфері е-комерції, оскільки правовідносини між інтернет-магазином і клієнтом є договірними. Отже, для гарантування відшкодування моральної шкоди клієнтам у разі витоку даних оператори е-комерції повинні передбачати відповідні умови у договорах публічної оферти, або таке право має бути прямо встановлено законом – зокрема, шляхом адаптації українського законодавства до GDPR.

Класичним джерелом для визначення критеріїв моральної шкоди є постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.12.2020 у справі № 752/17832/14-ц (провадження № 14-538цс19), у якій Суд чітко сформулював визначення моральної шкоди: «моральною шкодою визнаються страждання, заподіяні громадянинові внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливості реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення стосунків з людьми, які його оточують, інших негативних наслідків морального

характеру» [5]. Не менш важливим є висновок ВП ВС про принципи визначення розміру компенсації: «розмір відшкодування моральної шкоди має бути не більшим, ніж достатньо для розумного задоволення потреб потерпілої особи, і не повинен приводити до її безпідставного збагачення» [5]. У справах витоку даних клієнтів е-комерції моральні страждання можуть полягати у психологічному дискомфорті, страху перед фішингом, спам-дзвінками, фінансовими шахрайствами, що активуються після потрапляння даних до зловмисників.

Серед проблемних питань відшкодування моральної шкоди клієнтам е-комерції за витік персональних даних слід виокремити такі. По-перше, складність доказування причинно-наслідкового зв'язку між витоком даних з конкретного інтернет-магазину та конкретними моральними стражданнями клієнта, оскільки одна і та сама особа часто є клієнтом десятків онлайн-сервісів. По-друге, проблема визначення розміру моральної шкоди – судова практика України демонструє суми компенсацій, значно нижчі за середньоєвропейські. По-третє, складність притягнення до відповідальності суб'єктів е-комерції, які зареєстровані в інших юрисдикціях. По-четверте, відсутність спеціального законодавчого регулювання повідомлень про витік даних, аналогічного механізму data breach notification у GDPR, який зобов'язує операторів повідомляти про витік протягом 72 годин. По-п'яте, проблема забезпечення колективних позовів клієнтів, чиї дані постраждали внаслідок одного інциденту.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що інститут відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок витоку персональних даних клієнтів е-комерції, є складним багатоаспектним правовим явищем. Чинне законодавство України – ЦК (статті 23, 1167) та Закон «Про захист персональних даних» – створило загальну нормативну основу, проте потребує суттєвого вдосконалення з урахуванням викликів цифрової економіки. Подальший розвиток інституту має йти у напрямах: гармонізації національного законодавства з GDPR; запровадження чіткого механізму повідомлення клієнтів про витік даних протягом 72 годин; встановлення презумпції моральної шкоди при доведеному факті витоку; запровадження посилених штрафних санкцій для опера-

торів е-комерції за неналежний захист даних; розвитку механізму колективних позовів. Лише комплексний підхід дозволить забезпечити належний рівень захисту прав клієнтів е-комерції в умовах цифрової економіки України.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
2. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17
3. Сопілко І. М., Зубко Є. В. Злам та витік даних: правовий аспект. *Часопис Київського університету права.* 2024. № 3. С. 62–68.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.03.2019 у справі № 761/26293/16-ц (провадження № 14-64цс19). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81574008
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.12.2020 у справі № 752/17832/14-ц (провадження № 14-538цс19). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95177479

***Пигуля Анастасія Вікторівна***
*студ. 1 курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: Завальнюк Сергій Володимирович*

## ЗАХИСТ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ В УМОВАХ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА: ВИКЛИКИ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Ділова репутація юридичної особи є одним із ключових особистих немайнових прав, захист якого набуває особливого значення в умовах цифрового суспільства. Відповідно до ст. 94 ЦК України юридична особа має право на недоторканність її ділової репутації, а ст. 201 ЦК України [5] закріплює ділову репутацію серед особистих немайнових благ, що охороняються цивільним законодавством. Ратушна Б. П. [4, с. 273] встановила, що ділова репутація юридичної особи є правовою презумпцією – вона припускається за кожною юридичною особою і може бути спростована у судовому порядку шляхом встановлення негативної оцінки її діяльності. Водночас Цивільний кодекс України не містить законодавчого визначення поняття «ділова репутація юри-

дичної особи», що породжує правову невизначеність при захисті цього права в судовому порядку.

Цифрове суспільство породжує якісно нові виклики для захисту ділової репутації юридичних осіб. На відміну від традиційних ЗМІ, де поширювач інформації є ідентифікованим суб'єктом, в інтернет-просторі порушення репутації характеризується анонімністю поширювача, вірусним характером поширення (одна публікація може миттєво з'явитися на тисячах ресурсів), транскордонністю (юрисдикція поширювача та платформи можуть не збігатися), а також технічними складнощами видалення інформації. Особливу небезпеку становлять координовані атаки на репутацію – так звані кампанії дифамації, фейкові відгуки на маркетплейсах, цілеспрямоване просування негативного контенту у пошукових системах та дипфейки (deepfakes) – синтетичні відео і аудіо матеріали з підробленими висловлюваннями керівників компанії. Чинне законодавство України не містить спеціальних норм щодо захисту ділової репутації в мережі Інтернет, що суттєво знижує ефективність правового захисту.

Парасюк В. М. [2, с. 255] здійснює комплексний аналіз правової природи ділової репутації як немайнового блага та виявляє системні проблеми її захисту. Ключовою є проблема доказування факту поширення недостовірної інформації в цифровому середовищі: судова практика нерівномірно визнає скріншоти, архіви веб-сторінок та метадані як належні електронні докази. Водночас ст. 277 ЦК України [5] встановлює, що спростування здійснюється особою, яка поширила інформацію, – але якщо поширювач є анонімним або невстановленим, спростування фактично стає неможливим у класичному розумінні. Автор підкреслює значення інтеграції практики ЄСПЛ у правозастосування, зокрема необхідність забезпечення балансу між правом на захист репутації (ст. 10 Конвенції) та свободою вираження поглядів (ст. 1 Протоколу №1), що є особливо актуальним у справах про критику підприємницької діяльності у мережі Інтернет.

У практиці ЄСПЛ ділова репутація та клієнтська база юридичної особи дедалі частіше розглядаються як об'єкти захисту за ст. 1 Протоколу №1 Конвенції [1, с. 66], що гарантує право власності. Шкода діло-

вій репутації є нематеріальним активом і завжди має майновий вимір – втрата клієнтури, зниження вартості бізнесу, неможливість залучити інвесторів. Важливим прецедентом для цифрового захисту є постанова Об'єднаної палати КЦС ВС від 11.12.2023 р. у справі №504/4099/16-ц [3], в якій суд поширив можливості захисту ділової репутації юридичної особи у випадках, коли особа, що розмістила статтю на інтернет-ресурсі, є невстановленою: у такому разі юридична особа вправі звернутися до суду в порядку окремого провадження з вимогою встановити факт недостовірності поширеної інформації – навіть без відомого відповідача. Це суттєвий крок вперед порівняно з традиційним позовним порядком захисту.

Аналіз виявляє три системні проблеми захисту ділової репутації юридичної особи у цифровому суспільстві. По-перше, відсутність законодавчого визначення «ділової репутації» у Цивільному кодексі України [5] та спеціальних норм щодо її захисту в Інтернеті залишає правозастосування у сфері нових цифрових загроз без чіткого нормативного підґрунтя. По-друге, відсутність відповідальності онлайн-платформ за розміщення користувачами дифамаційного контенту (за відсутності офіційної скарги) суттєво звужує можливості превентивного захисту репутації. По-третє, позовна давність у дифамаційних спорах становить 1 рік (п. 2 ч. 2 ст. 258 ЦК України [5]) і обчислюється з дня розміщення відомостей в Інтернеті, однак цифровий контент може зберігатися необмежено довго й продовжувати завдавати шкоди після закінчення строку позовної давності. Усунення цих прогалин потребує запровадження механізму notice-and-takedown для онлайн-платформ, закріплення визначення ділової репутації юридичної особи у Цивільному кодексі України та впровадження стандарту електронних доказів у судовій практиці.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Іващенко В. А., Кузьмінський О. О. Захист ділової репутації компанії та індивідуальної професійної діяльності у практиці Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. Вип. 85. С. 66–70.

2. Парасюк В. М. Цивільно-правовий захист честі, гідності та ділової репутації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3. С. 255–261.

3. Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 11.12.2023 у справі № 504/4099/16-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115750120

4. Ратушна Б. П. Ділова репутація юридичних осіб за цивільним законодавством України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 6. С. 273–276. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294485

6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: ст. 94, ст. 201, ст. 258, ст. 277, ст. 299. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

***Плахотнюк Антон Юрійович***
*студ. 3 курсу центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ЗАХИСТ СЛАБКОЇ СТОРОНИ У СТАНДАРТИЗОВАНИХ ДОГОВОРАХ

Розвиток сучасних ринкових відносин зумовив широке поширення стандартизованих договорів у сфері надання послуг, електронної комерції, банківської діяльності, страхування та перевезень. Використання типових умов дозволяє суб'єктам господарювання спростити процедуру укладення правочинів та зменшити витрати часу на погодження кожного окремого положення договору. Водночас така практика нерідко призводить до фактичної нерівності сторін, оскільки одна з них не має реальної можливості впливати на зміст договірних умов.

У цивільному праві України подібні правовідносини традиційно пов'язуються з договорами приєднання. Відповідно до статті 634 Цивільного кодексу України договором приєднання є договір, умови якого встановлені однією стороною у формулярах або інших стандартних формах та можуть бути прийняті другою стороною лише шляхом приєднання до договору в цілому [1].

Особливістю стандартизованих договорів є наявність так званої слабкої сторони. Найчастіше нею виступає споживач, який не володіє достатніми юридичними знаннями, не має економічного впливу на контрагента та не бере участі у формуванні змісту договору. У результаті він змушений погоджуватися навіть із тими умовами, які можуть обмежувати його права або покладати додаткові обов'язки.

На мою думку, основними ризиками для слабкої сторони у стандартизованих договорах є: 1) відсутність можливості вести переговори щодо зміни умов договору; 2) складність юридичних формулювань; 3) включення несправедливих умов; 4) недостатня обізнаність щодо правових наслідків укладення договору; 5) складність судового захисту порушених прав.

Особливо актуальною є проблема інформаційної нерівності сторін. Сильніша сторона договору зазвичай володіє повною інформацією про зміст правочину та його можливі наслідки, тоді як споживач часто обмежується поверхневим ознайомленням із документом. У цифровому середовищі ця проблема посилюється через поширення електронних договорів, де згода на умови підтверджується натисканням відповідної кнопки або проставленням позначки.

Законодавство України передбачає низку механізмів захисту слабкої сторони. Важливе значення має Закон України «Про захист прав споживачів», який закріплює заборону несправедливих умов договору. Відповідно до положень цього Закону умови, що порушують принцип добросовісності та створюють істотний дисбаланс договірних прав і обов'язків на шкоду споживачу, можуть бути визнані несправедливими [2].

Серед прикладів несправедливих умов можна назвати положення про безумовне право підприємця змінювати умови договору в односторонньому порядку, обмеження відповідальності виконавця послуг, встановлення надмірних штрафних санкцій для споживача або позбавлення його права на судовий захист. Такі положення суперечать принципу рівності сторін та можуть бути визнані недійсними.

Важливим інструментом захисту виступає принцип добросовісності, закріплений у статті 3 Цивільного кодексу України. Зазначений принцип вимагає від учасників цивільних правовідносин діяти чесно, відкрито та з повагою до прав і законних інтересів іншої сторони. Саме тому суди при вирішенні спорів дедалі частіше оцінюють не лише формальний зміст договору, а й фактичні обставини його укладення та виконання.

Особливу роль у захисті слабкої сторони відіграє судова практика. Верховний Суд неодноразово звертав увагу на необхідність забезпечення балансу інтересів сторін у договорах приєднання та недопущення зловживання перевагою економічно сильнішого контрагента. Практика судового контролю за змістом договірних умов сприяє формуванню єдиних стандартів справедливого договірного регулювання [3].

Крім національного законодавства, вагоме значення мають європейські підходи до захисту споживачів. Право Європейського Союзу виходить із необхідності забезпечення високого рівня захисту особи як слабкої сторони договірних відносин. Відповідні підходи поступово впроваджуються і в українське законодавство в рамках процесу євроінтеграції.

Отже, стандартизовані договори є необхідним елементом сучасного цивільного обороту, однак їх застосування не повинно призводити до порушення принципу рівності сторін. Ефективний захист слабкої сторони забезпечується шляхом поєднання законодавчих гарантій, судового контролю та принципів добросовісності, розумності й справедливості. Подальший розвиток цих механізмів сприятиме зміцненню довіри до договірних відносин та підвищенню рівня правової захищеності споживачів.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
2. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text
3. Практика Верховного Суду щодо застосування положень про договори приєднання та захист прав споживачів.
4. Дзера О.В., Кузнєцова Н.С. Цивільне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2021.
5. Спасибо-Фатєєва І.В. Договірне право України: сучасні проблеми теорії та практики. Харків: Право, 2020.
7. Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Цивільне право України. Одеса: Фенікс, 2022.
8. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. Київ, 2023.

***Полегенька Вікторія Сергіївна***
*студ. 4- го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц.. Мазуренко С.В.*

## СВОБОДА ПАНОРАМИ: МЕЖІ ДОЗВОЛЕНОГО ТА ОБМЕЖЕНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ У ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРІ

Актуальність дослідження свободи панорами зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій, масовим поширенням фотографії та відеоконтенту, а також активним використанням зображень об'єктів архітектури та образотворчого мистецтва в інтернеті, соціальних мережах і комерційних проєктах. У таких умовах виникає необхідність чіткого правового регулювання допустимості відтворення творів, які постійно розміщені у публічному просторі, оскільки це безпосередньо впливає на баланс між інтересами авторів та суспільства. Впровадження свободи панорами в законодавство України після прийняття Закону України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-IX від 01.12.2022 року актуалізувало питання меж дозволеного використання таких об'єктів, а також умов, за яких воно не порушує майнові та немайнові права автора.

Поняття «свобода панорами» (нім. Panoramafreiheit) – це виняток з авторського права, що дозволяє без згоди автора відтворювати, публікувати та поширювати зображення творів архітектури та образотворчого мистецтва, які постійно розташовані у доступних для громадськості місцях. Вперше легально запроваджено в Україні Законом «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 № 2811-IX (набрав чинності 1 січня 2023 р.). Згідно з п. 10 ч. 2 ст. 22 цього Закону, вільне відтворення зображень творів архітектури та образотворчого мистецтва, що постійно розташовані у доступних для громадськості місцях, допускається без дозволу та без виплати винагороди, але із зазначенням імені автора і джерела запозичення, за умови що такі дії не мають самостійного економічного значення. Водночас ч. 4 ст. 22 Закону закріплює трикроковий тест: будь-яке вільне використання не повинно завдавати шкоди звичайному використанню твору та безпідставно не обмежувати законні інтереси автора [1].

Правова конструкція свободи панорами в Україні імплементує ст. 5(3)(h) Директиви Європейського Парламенту і Ради 2001/29/ЄС від 22.05.2001 про гармонізацію деяких аспектів авторського права та суміжних прав у інформаційному суспільстві. Ця норма надає державам-членам можливість встановлювати виняток щодо використання творів образотворчого мистецтва чи архітектури, призначених для постійного перебування в публічних місцях. Варто зазначити, що Директива залишає питання про обсяг такого використання (комерційне/некомерційне) на розсуд держав-членів. Відтак різні країни ЄС по-різному окреслюють межі дозволеного: у Німеччині фотограф зобов'язаний перебувати в публічному просторі, у Нідерландах допускається і комерційне використання, тоді як у низці держав (Франція, Бельгія) свобода панорами обмежена лише некомерційним відтворенням. Така різниця підходів у межах єдиного Союзу ускладнює уніфіковане застосування норми й у цифровому просторі [2].

Ващинець І. І. у дослідженні правової природи вільного використання об'єктів авторського права та суміжних прав обґрунтовує, що випадки вільного використання творів є не просто обмеженнями майнових прав, а слід розглядати їх як суб'єктивні права користувачів. Автор вказує на дискусійність питання правової кваліфікації цих випадків: з погляду конституційного права (ч. 2 ст. 54 Конституції України допускає лише «винятки, встановлені законом»), а отже, законодавство мало б чітко визначати їх як виключення, а не як «права». Дослідник також наголошує на тому, що запровадження свободи панорами у Законі № 2811-IX є результатом прямої імплементації міжнародних стандартів – Бернської конвенції, Угоди TRIPS та директив ЄС – у понятійному апараті, притаманному праву ЄС. Це зумовлює ризик термінологічних колізій між конструкцією «обмеження» у національній доктрині та поняттям «виняток», прийнятим у праві Союзу [3, с. 187].

У подальшому дослідженні Ващинець І. І. розвиває ідею, що новий підхід, запроваджений у ст. 25 і 26 Закону № 2811-IX щодо прав законних користувачів комп'ютерних програм і баз даних, може слугувати підставою для концептуального переосмислення всіх випадків вільного використання як суб'єктивних прав користувачів, а не лише

як обмежень майнових прав. Стосовно свободи панорами це набуває особливого практичного значення: якщо трактувати п. 10 ч. 2 ст. 22 Закону як суб'єктивне право фотографа чи іншого творця – він матиме право вимагати відповідного захисту цього права; якщо ж це лише обмеження – позиція автора твору архітектури або скульптури залишається принципово сильнішою. Практична проблема полягає у невизначеності поняття «самостійне економічне значення», яким Закон окреслює межу між дозволеним і недозволеним використанням: відсутність судової практики і офіційних роз'яснень робить застосування норми непередбачуваним [4, с. 114].

Майданик Л. у дослідженні особистих немайнових прав автора виявляє важливий аспект, що безпосередньо стосується свободи панорами: право автора на недоторканність твору та право на зазначення імені. Навіть при реалізації свободи панорами відтворення зображення архітектурного об'єкта або скульптури в спотвореному, перекрученому або іншому вигляді, що завдає шкоди честі й репутації автора, є порушенням особистих немайнових прав – і ці права за ст. 14 Закону № 2811-IX є невідчужуваними та безстроковими. Дослідниця доводить, що монізм авторського права (єдність майнових і немайнових прав як проявів єдиного права автора), притаманний французькій і загалом романо-германській традиції, означає: навіть бездоганне дотримання умов свободи панорами щодо майнових прав (відсутність комерційної мети, зазначення імені автора) не звільняє від обов'язку поважати немайнові права на цілісність твору [5, с. 35].

Таким чином, свобода панорами за п. 10 ч. 2 ст. 22 Закону № 2811-IX [1] становить правомірне обмеження виключних майнових прав автора в публічних інтересах, імплементоване з ст. 5(3)(h) Директиви 2001/29/ЄС [2]. Межі дозволеного використання визначені трикроковим тестом [1] і тлумачаться з урахуванням концепції суб'єктивних прав користувачів [3, с. 187; 4, с. 114]. Ключовою проблемою залишається розмитість критерію «самостійного економічного значення», що ускладнює правозастосування – особливо в контексті комерційної фотографії, видавничої діяльності та онлайн-поширення зображень. При цьому навіть за умов вільного використання незмінними залишаються

особисті немайнові права автора на недоторканність твору та зазначення імені [5, с. 35]. Перспективою є вироблення офіційних роз'яснень МТОТ чи судових прецедентів щодо змісту поняття «самостійне економічне значення», а також синхронізація підходу з практикою Суду справедливості ЄС.

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01 груд. 2022 р. № 2811-IX: ред. від 12.12.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text.
2. Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society. Official Journal of the European Communities. L 167. 22.06.2001. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001L0029.
3. Ващинець І. І. До питання про правову природу вільного використання об'єктів авторського і суміжних прав. Часо*пис Київського університету права.* 2023. № 4. С. 186–189.
4. Ващинець І. І. Щодо підходу до винятків та обмежень майнових прав на об'єкти авторського й суміжних прав як до прав користувачів. *Часопис Київського університету права.* 2024. № 2. С. 113–117.
5. Майданик Л. Особисті немайнові права автора у праві Німеччини і Франції та їх вплив на авторське право України. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2023. URL: http://uran.inprojournal.org/article/view/277144.



***Поліщук Єлизавета Віталіївна***

*студ. 3-го курсу факультету прокуратури та слідства(кримінальна юстиція) Національного університету «Одеська юридична академія»*

*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О. С.*


## КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ ТА ОБРОБКА ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства питання захисту персональних даних набуває особливої актуальності. Персональні дані є важливим елементом правового статусу особи, оскільки дозволяють прямо або опосередковано її ідентифікувати. Відповідно до Закон України «Про захист персональних даних» (ст.2), персональні дані – це відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути ідентифікована [3]. Конфіден-

ційність означає встановлення режиму обмеженого доступу до інформації та обов'язок осіб, які отримали доступ до таких даних, утримуватися від їх розголошення. Згідно із Закон України «Про інформацію» (ст.21), інформація про фізичну особу належить до конфіденційної [4]. Персональні дані виступають об'єктом правового захисту, а конфіденційність – формою їх забезпечення. Основним нормативним актом у цій сфері є Закон України «Про захист персональних даних» (ст.6), який визначає принципи обробки даних, права суб'єктів та обов'язки володільців [3].

До ключових принципів належать: законність обробки, цільове використання, пропорційність, обмеження строків зберігання.

Крім того, Цивільний кодекс України встановлює, що інформація є об'єктом цивільних прав, а сторони договору зобов'язані дотримуватися конфіденційності інформації, отриманої під час його виконання [1]. Укладення договору майже завжди передбачає обробку персональних даних сторін. Такі дані включають ідентифікаційну інформацію, контактні відомості та інші дані, необхідні для виконання зобов'язань. Правовою підставою обробки є не лише згода суб'єкта, але й необхідність виконання договору, що випливає із положень Закон України «Про захист персональних даних» [3]. При цьому обсяг даних має відповідати меті договору, що узгоджується з принципом мінімізації даних. Конфіденційність у договірних відносинах забезпечується через включення відповідних умов до договору. Вони можуть передбачати обов'язок нерозголошення інформації, визначення її обсягу та відповідальність за порушення.

Як зазначає Кодинець А.О., договір про конфіденційність (NDA) є ефективним інструментом регулювання відносин щодо захисту інформації, оскільки чітко визначає права та обов'язки сторін [5, с. 45–49].

Законодавство України гарантує суб'єктам персональних даних ряд прав, зокрема: право доступу до даних, право на їх виправлення, право на видалення, право заперечення проти обробки.

Ці права закріплені у Закон України «Про захист персональних даних» (ст.8) [3].

Однак у договірних відносинах реалізація цих прав може бути обмежена необхідністю виконання договору. Особи, які здійснюють

обробку персональних даних, зобов'язані забезпечити їх захист від несанкціонованого доступу та використовувати їх лише з визначеною метою.

Як підкреслюється у дослідженнях Кронівець Т.М. та Дорош В.С., важливим є впровадження організаційних та технічних заходів захисту даних [6, с. 120–124].

Обробка персональних даних здійснюється у різних видах договорів, зокрема трудових, цивільно-правових та господарських.

Трудові правовідносини є одними з найбільш "насичених" з точки зору обробки персональних даних. Роботодавець отримує широкий спектр інформації про працівника, включаючи: паспортні дані, ідентифікаційний код, інформацію про освіту, відомості про трудову діяльність, у деяких випадках – дані про стан здоров'я. Як зазначають Середа О.Г. та Красюк Т.В., обробка персональних даних у трудових відносинах має системний і тривалий характер, оскільки охоплює весь період роботи працівника [7, с. 52–55].

Крім того, відповідно до Закон України «Про захист персональних даних», обробка таких даних допускається без окремої згоди працівника у випадках, коли вона необхідна для виконання трудового договору [3, ст. 11]. Особливістю є також підвищений рівень відповідальності роботодавця за збереження конфіденційності, оскільки витік таких даних може призвести до порушення прав працівника [3, ст. 7, 12]. Особливе значення мають електронні договори, де обробка даних здійснюється автоматизовано.

У цивільно-правових договорах (купівлі-продажу, надання послуг, підряду тощо) обсяг персональних даних є більш обмеженим порівняно з трудовими відносинами. Зазвичай обробляються: ПІБ сторін, контактні дані, реквізити для розрахунків. Відповідно до Цивільного кодексу України, сторони зобов'язані дотримуватися конфіденційності інформації, отриманої під час виконання договору [1, ст. 302, 505]. У таких договорах важливим є принцип мінімізації даних – збір лише тієї інформації, яка є необхідною для досягнення мети договору. Надмірний збір персональних даних може розглядатися як порушення законодавства.

У сфері господарських відносин персональні дані обробляються, як правило, у зв'язку з діяльністю фізичних осіб-підприємців або представників юридичних осіб. Це можуть бути: дані керівників, контактна інформація відповідальних осіб, банківські реквізити.

Особливістю є те, що такі дані часто поєднуються з комерційною таємницею. У зв'язку з цим у господарських договорах широко застосовуються положення про конфіденційність [2, ст. 36, 162].

Сучасний розвиток цифрових технологій сприяв поширенню електронних договорів, які укладаються через інтернет-сервіси. У таких відносинах обробка персональних даних має автоматизований характер. Користувач фактично погоджується з обробкою своїх персональних даних шляхом акцепту умов договору [3, ст. 8]. Водночас саме в електронних договорах існують найбільші ризики порушення конфіденційності через кіберзагрози та витоки даних.

У ході дослідження теми я дійшла висновку, що конфіденційність та обробка персональних даних є невід'ємною складовою договірних відносин. Практично кожен договір передбачає збирання та використання персональних даних, що потребує належного правового регулювання. Встановлено, що основні вимоги до обробки персональних даних визначені Закон України «Про захист персональних даних», який закріплює принципи законності, цільового використання та безпеки даних. Водночас Цивільний кодекс України передбачає обов'язок сторін забезпечувати конфіденційність інформації у межах договору. Я з'ясувала, що обсяг і характер обробки персональних даних залежать від виду договору та його мети. Зокрема, у трудових відносинах обробляється більший обсяг даних, ніж у цивільно-правових. Важливу роль відіграють договірні механізми захисту інформації, зокрема угоди про нерозголошення. Разом із тим, існують проблеми, пов'язані з недостатнім рівнем захисту та ризиками витоку даних. Отже, забезпечення конфіденційності персональних даних є важливою умовою ефективних і безпечних договірних відносин.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15
3. Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17
4. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12
5. Кодинець А.О. Договір про конфіденційність. https://elar.navs.edu.ua/items/721f2665-13df-4764-865e-98b10525f09e
6. Кронівець Т.М. Захист персональних даних. https://il.ippi.org.ua/issue/view/17849.
7. Середа О.Г., Красюк Т.В. Персональні дані працівника та їх захист в умовах цифровізації. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 3. С. 188-193.

***Похиляк Мар'яна Дмитрівна***
*студ. 3-го курсу факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція) Національного університету "Одеська юридична академія"*
*Науковий керівник: доцент, к.ю.н. Кривенко Ю.І.*

## ЗАСТОСУВАННЯ ФОРС-МАЖОРУ ЯК ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Інститут форс-мажору (обставин непереборної сили) є однією з фундаментальних конструкцій цивільного права, що дозволяє збалансувати приватні інтереси сторін зобов'язання у ситуаціях, коли виконання стає об'єктивно неможливим з причин, що перебувають поза контролем боржника. Повномасштабне збройне вторгнення Російської Федерації проти України, розпочате 24 лютого 2022 року, надало цьому питанню безпрецедентної практичної гостроти: мільйони цивільно-правових договорів виявились під загрозою невиконання, а учасники цивільного обороту масово почали апелювати до форс-мажорних обставин. Водночас правозастосовна практика засвідчила суттєві прогалини у правовому регулюванні цього інституту в цивільному законодавстві України.

Ключова особливість регулювання форс-мажору в ЦК України полягає в тому, що цей кодекс взагалі уникає терміна «форс-мажор»: стаття 617 ЦК закріплює лише загальну підставу звільнення від відповідальності – неможливість виконання зобов'язання внаслідок «ви-

падку» або «непереборної сили» [1]. Поняття «форс-мажор» натомість застосовується у ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні», де він визначається як надзвичайна та невідворотна за даних умов обставина, що унеможливлює виконання зобов'язань. Верховний Суд у постанові від 13 березня 2024 р. у справі № 686/16312/22 наголосив, що на рівні норм ЦК України законодавець так і не унормував застосування конструкції форс-мажору в цивільних відносинах; традиційно в цивільних відносинах форс-мажор є договірною підставою звільнення від відповідальності, проте це не перешкоджає учасникам цивільного обороту врегулювати відповідні питання, спираючись на принцип свободи договору [2]. Зазначена позиція Суду актуалізує питання про законодавче закріплення форс-мажору безпосередньо в ЦК України.

У цивілістичній науці форс-мажор розглядається як спеціальна підстава звільнення від цивільно-правової відповідальності, що відрізняється від «випадку» (казусу) ступенем об'єктивності: якщо «випадок» – це подія, якої боржник не передбачив, але міг би передбачити, то непереборна сила є обставиною, настання якої він не міг ні передбачити, ні відвернути. Коцюба К. та Конюхова М. за результатами аналізу судової практики виокремили чотири кваліфікуючі ознаки форс-мажорних обставин: надзвичайність, невідворотність, об'єктивна неможливість виконання зобов'язань та відсутність причинно-наслідкового зв'язку між діями боржника і настанням обставин [3, с. 6]. При цьому дослідники наголошують: сам факт проведення бойових дій не є автоматичною підставою звільнення від відповідальності – у кожному конкретному випадку зацікавлена сторона повинна довести, що саме ця обставина унеможливила виконання саме цього зобов'язання.

Центральною практичною проблемою є доказування форс-мажорних обставин. Основним інструментом підтвердження форс-мажору в Україні є сертифікат Торгово-промислової палати (далі – ТПП). Листом від 28 лютого 2022 р. № 2024/02.0-7.1 ТПП України засвідчила, що військова агресія РФ є форс-мажорною обставиною для всіх суб'єктів, – проте суди не визнали цей документ автоматичним «пропуском» для звільнення від відповідальності. Необхідно враховувати, що зазначений лист ТПП поширюється передусім на зовнішньоекономічні дого-

вори, тоді як для внутрішніх цивільно-правових договорів вимагається індивідуальний сертифікат ТПП, що підтверджує форс-мажорні обставини стосовно конкретного зобов'язання. Маріц Д. О., Пазюк М. В. та Уваров І. А. у ході дослідження проблем доведення форс-мажорних обставин у договірних зобов'язаннях встановили, що зазначений лист ТПП є загальним офіційним документом, який не містить ідентифікуючих ознак конкретного договору; форс-мажорні обставини не мають преюдиційного (заздалегідь встановленого) характеру, тому кожна сторона зобов'язана самостійно доводити наявність причинно-наслідкового зв'язку між збройною агресією і неможливістю виконання конкретного зобов'язання [4, с. 275]. Сертифікат ТПП при цьому не є єдиним і обов'язковим доказом: суд оцінює всю доказову базу у їх сукупності.

Принципово важливим є розуміння меж правового ефекту форс-мажору: він звільняє виключно від цивільно-правової відповідальності за порушення зобов'язання (зокрема від сплати неустойки, відшкодування збитків, сплати штрафних санкцій), але не скасовує самого зобов'язання і не змінює строків його виконання. Після припинення дії обставин непереборної сили боржник зобов'язаний виконати зобов'язання за першої можливості. Крім того, форс-мажор не поширюється на акцесорні зобов'язання компенсаційного характеру: Верховний Суд сформував усталену практику, згідно з якою норми ст. 617 ЦК не підлягають застосуванню до зобов'язання зі сплати суми боргу з урахуванням індексу інфляції та трьох відсотків річних, передбачених ч. 2 ст. 625 ЦК, – оскільки це компенсаційний захід, а не санкція. Кочина О. С. в контексті аналізу сучасних проблем застосування цивільно-правової відповідальності особливо наголошує на ризиках зловживання інститутом форс-мажору як підставою для ухилення від виконання договірних зобов'язань та необхідності вдосконалення законодавчого порядку підтвердження обставин непереборної сили [5].

Застосування форс-мажору має певну специфіку залежно від виду цивільно-правового договору. У договорах зберігання, де предметом є індивідуально-визначена річ, захоплення об'єкта зберігання ворожими військами фактично унеможливлює виконання зобов'язання з повернення речі, що є достатньою підставою для звільнення від відповідальності. У договорах найму (оренди) орендар, позбавлений доступу до

об'єкта оренди через бойові дії або окупацію, може бути звільнений від відповідальності за несплату орендних платежів; водночас орендар, що фактично використовує орендоване майно на непідконтрольній Україні, де не ведуться безпосередні бойові дії, зобов'язаний довести суду пряму неможливість здійснення розрахунків. Таким чином, застосування форс-мажору як підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності вимагає індивідуального аналізу: з'ясування наявності усіх кваліфікуючих ознак непереборної сили, встановлення причинно-наслідкового зв'язку, дотримання обов'язку повідомлення контрагента та пред'явлення належного доказового матеріалу. За результатами проведеного дослідження можна сформулювати такі висновки de lege ferenda: по-перше, необхідно доповнити ЦК України окремою статтею, яка б закріпила поняття форс-мажору, визначила його кваліфікуючі ознаки та правові наслідки для різних видів зобов'язань; по-друге, доцільно законодавчо розмежувати порядок підтвердження форс-мажорних обставин для зовнішньоекономічних та внутрішніх договорів; по-третє, варто встановити граничні строки для повідомлення контрагента про настання форс-мажорних обставин, недотримання яких позбавляло б боржника права посилатися на форс-мажор. Реалізація зазначених пропозицій сприятиме усуненню існуючих прогалин у правовому регулюванні інституту форс-мажору та підвищенню правової визначеності в умовах воєнного стану і в повоєнний період.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 13 березня 2024 р. у справі № 686/16312/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117823557.

3. Коцюба К. В., Конюхова М. О. Форс-мажор як підстава звільнення від цивільно-правової відповідальності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 4–10. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/1/2.pdf.

4. Маріц Д. О., Пазюк М. В., Уваров І. А. Проблеми доведення форс-мажорних обставин у договірних зобов'язаннях під час дії воєнного стану в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Вип. 3, ч. 1. С. 272–278.

6. Кочина О. С. Актуальні проблеми застосування цивільно-правової відповідальності в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2026. Вип. 1. С. 34–40.

***Радіонович Віолетта Іванівна***
*студ. 3 курсу Центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ПЕРЕГЛЯД УМОВ ДОГОВОРУ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗМІНОЮ ЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Стабільність договірних правовідносин та неухильне застосування принципу pacta sunt servanda є необхідними умовами розвитку сталого суспільства. Однак істотна зміна обставин, якими сторони керувалися під час укладення договору, набуває особливого ризикового значення під час виконання договору, що може привести до дисбалансу зобов'язань сторін. Особливої актуальності це питання набуває в умовах динамічних змін економічної ситуації, які впливають на можливість належного виконання договірних зобов'язань. Правовою основою перегляду умов договору у зв'язку зі зміною економічної ситуації є стаття 652 Цивільного кодексу України, яка регулює зміну або розірвання договору у зв'язку з істотною зміною обставин [1].

Відповідно до частини 1 статті 652 Цивільного кодексу України, у разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору, договір може бути змінений або розірваний за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або не випливає із суті зобов'язання. Зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах [1]. Як зазначає В. Гончаренко, «у разі істотної зміни обставин за цивільним законодавством України належне виконання договору є можливим, але істотно ускладненим» [2, с. 100].

Значення інституту перегляду умов договору у зв'язку зі зміною економічної ситуації полягає у відновленні порушеного балансу майнових інтересів сторін. Як підкреслює В. Гончаренко, «істотна зміна обставин за своїм змістом є виявленням сторонами нової інформації, яка під час укладення договору не була їм відомою або ж сторони були впевнені у її відсутності. Інформація про істотну зміну обставин вважається не відомою сторонам, якщо ними були вжиті всі заходи для її отримання» [2, с. 101]. Таке тлумачення спрямоване на запобігання зловживанню правом сторонами договору.

Відповідно до частини 2 статті 652 Цивільного кодексу України, якщо сторони не досягли згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами, які істотно змінились, або щодо його розірвання, договір може бути розірваний, а змінений за рішенням суду на вимогу заінтересованої сторони за наявності одночасно таких чотирьох умов: 1) в момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане; 2) зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагалися; 3) виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору; 4) із суті договору або звичаїв ділового обороту не випливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона [1].

Особливу увагу слід звернути на чітке розмежування понять «істотна зміна обставин» та «непереборна сила (форс-мажор)». У постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 31.08.2022 у справі № 910/15264/21 суд зазначив, що «форс-мажор (стаття 617 ЦК) та істотна зміна обставин (стаття 652 ЦК) є різними правовими ситуаціями, стаття 652 ЦК може бути застосована у випадку відсутності існування форс-мажору, але позивач має довести наявність всіх чотирьох умов, необхідних для внесення змін до договору за рішенням суду» [3]. На думку В. Гончаренка, «істотна зміна обставин може бути кваліфікована як вид непереборних (непередбачуваних) обставин» [2, с. 100], проте лише за умови дотримання всіх чотирьох умов, передбачених частиною 2 статті 652 ЦК України.

У постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 10.10.2024 у справі № 910/332/24 щодо застосування статті 652 ЦК України в умовах воєнного стану суд наголосив, що «за наявності форс-мажору положення ст. 652 ЦК України не застосовуються». Як зауважив суд, «позивач міг і повинен був за певної обачності передбачити виникнення труднощів у виконанні договору, що пов'язані з введенням воєнного стану, зважаючи на те, що на момент укладення договору по всій території України вже було введено воєнний стан» [4]. Цим Верховний Суд підтвердив підхід, що передбачуваність обставин виключає кваліфікацію їх як істотної зміни.

Принципово важливим є питання про загальне правило перегляду умов договору. Як зазначає В. Гончаренко, «за загальним правилом, сторони не мають права вимагати зміни або розірвання договору за ст. 652 ЦК України» [2, с. 101]. Автор пояснює: «у договорі поставки сторони можуть чітко визначити, що ціни протягом дії договору не підлягають перегляду незалежно від дії будь-яких обстави (інфляції, коливання курсу валют тощо). У такому випадку сторони в договірному режимі визначають ризики за договором та позбавляють себе права звертатися до суду з односторонньою вимогою про зміну чи розірвання договору на підставі ст. 652 ЦК України» [2, с. 101].

Зазначене положення означає, що позиція законодавця заснована на пріоритеті свободи договору та прийнятті сторонами на себе ризику зміни обставин. Як зауважує В. Гончаренко, «позиція законодавця щодо зміни або розірвання договору в разі істотної зміни обставин заснована на тому, що участь у господарському обороті передбачає прийняття сторонами договору на себе ризику зміни обставин» [2, с. 104]. Більше того, «законодавець надає перевагу розірванню договору в разі істотної зміни обставин, ніж можливості внесення змін до наявного договору за рішенням суду» [2, с. 104].

Окремої уваги заслуговує співвідношення категорій «істотна зміна обставин» та «комерційний ризик». В. Гончаренко зазначає, що «договір може бути розірваний або змінений, оскільки сторони не могли розумно передбачити відповідні ризики під час його укладення, або оскільки прийнятий боржником на себе ризик виявився надзвичайно обтяжливим і в будь-якому випадку істотно порушує майнові інтереси однієї зі сторін» [2, с. 103]. Таке тлумачення дозволяє розмежовувати звичайні комерційні ризики, що несе підприємець, та виняткові обставини, які вимагають перегляду умов договору.

Слід зазначити, що з 28 серпня 2025 року Господарський кодекс України втратив чинність на підставі Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09.01.2025 № 4196-IX [5]. Відтепер правовідносини, які раніше регулювалися Господарським кодексом, підпадають під дію Цивільного

кодексу України та спеціальних законів. Це означає, що порядок перегляду умов господарських договорів у зв'язку зі зміною економічної ситуації регулюється виключно нормами Цивільного кодексу України, зокрема статтею 652 ЦК України [1].

Підсумовуючи, можна зробити такі висновки. По-перше, інститут перегляду умов договору у зв'язку зі зміною економічної ситуації врегульований статтею 652 Цивільного кодексу України та становить виняток із загального принципу pacta sunt servanda [1]. По-друге, як підкреслює В. Гончаренко, основними наслідками істотної зміни обставин є «1) зміна умов договору при збереженні самого договору в силі за згодою сторін або за рішенням суду у виняткових випадках... або 2) розірвання договору за згодою сторін або за рішенням суду» [2, с. 104]. По-третє, форс-мажор та істотна зміна обставин є різними правовими категоріями, що підтверджується судовою практикою Верховного Суду [3; 4]. По-четверте, перегляд умов договору можливий за наявності одночасно всіх чотирьох умов, передбачених частиною 2 статті 652 ЦК України, із дотриманням оновленого правового регулювання, запровадженого Законом № 4196-IX [1; 5].

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Гончаренко В. Зміна або розірвання договору у зв'язку з істотною зміною обставин. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 100–107.

3. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 31.08.2022 у справі № 910/15264/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106078967

4. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 10.10.2024 у справі № 910/332/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122272668

5. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20

***Рисюк Анна Юріївна***
*студ. 3-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Берназ-Лукавецька О.М.*

## ДОГОВІР ДАРУВАННЯ: МЕЖІ БЕЗОПЛАТНОСТІ ТА РИЗИКИ ЗЛОВЖИВАНЬ

Договір дарування належить до найдавніших цивільно-правових конструкцій, що історично виник як вираження правового оформлення безоплатної передачі майна. У сучасних умовах цей інститут зберігає важливе практичне значення у сфері сімейних, майнових та ділових відносин, водночас нерідко стаючи інструментом зловживань у цивільному обороті. Зокрема, договір дарування використовується для обходу переважного права купівлі частки у спільній частковій власності, уникнення вимог кредиторів та податкових зобов'язань, що породжує потребу в чіткому нормативному визначенні меж його безоплатності та механізмів протидії зловживанням.

Проблематику договору дарування досліджували О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова, І. В. Спасибо-Фатєєва, Г. Б. Яновицька, В. О. Кучер, Н. В. Лаговська, А. Ю. Романенкова та інші науковці. Попри значну увагу до цивілістичного аспекту, проблематика меж безоплатності договору дарування та ризиків зловживань потребує подальшого дослідження з урахуванням сучасної судової практики. Мета роботи – проаналізувати нормативно-правові межі безоплатності договору дарування та виявити основні ризики зловживань, а також запропонувати шляхи їх мінімізації.

Відповідно до частини 1 статті 717 Цивільного кодексу України, «за договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність» [1]. Частина 2 цієї ж статті імперативно встановлює, що договір, який передбачає обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не є договором дарування. Саме безоплатність є визначальною кваліфікуючою ознакою цього договору. Як слушно зазначають Н. В. Лаговська та А. Ю. Романенкова, безоплатність «полягає у відсутності зустрічного надання», а ця ознака є

«імперативною» [2, с. 135] і визначає унікальний характер договірної конструкції.

Водночас межі безоплатності не є абсолютними. Цивільний кодекс України передбачає низку конструкцій, що ускладнюють однозначне тлумачення цієї ознаки. По-перше, стаття 725 ЦК України допускає встановлення обов'язку обдаровуваного на користь третьої особи – передати грошову суму, виплачувати ренту, надати право довічного користування дарунком, не пред'являти вимог про виселення тощо [1]. Важливо, що такий обов'язок є правомірним лише за умови, що він спрямований не на користь дарувальника, а виключно третьої особи. По-друге, безоплатність не виключає покладення на обдаровуваного певних зобов'язань, пов'язаних з використанням дарунка (наприклад, надання його для публічного показу). По-третє, Мін'юст України у своєму Роз'ясненні від 16.03.2011 підкреслює, що «договір дарування, укладений з порушенням вимог закону про безоплатність передання іншій стороні майна у власність, є нікчемним» [3].

Найпоширенішим ризиком зловживань є укладення удаваного договору дарування замість договору купівлі-продажу з метою обходу переважного права купівлі частки у спільній частковій власності (стаття 362 ЦК України). Н. В. Лаговська та А. Ю. Романенкова обґрунтовано зауважують, що такі правочини «використовуються як інструмент для» приховування фактичних відносин купівлі-продажу, внаслідок чого порушуються права інших співвласників [2, с. 137]. Згідно зі статтею 235 ЦК України, удаваним є правочин, вчинений сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили. Єдиним правовим наслідком кваліфікації правочину як удаваного є застосування до правовідносин норм, що регулюють фактично вчинений правочин.

Характерним прикладом такого зловживання є правова позиція, висловлена в постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 12 квітня 2024 року у справі № 753/9206/21. У цій справі позивач доводив, що відповідачі оформили договір дарування 3/4 часток квартири з метою «приховування договору купівлі-продажу договором дарування аби зменшити розмір податку за вчинення правочину» та уникнути обов'язку попереднього повідомлення іншого спів-

власника про намір відчужити частку [4]. Суд наголосив на необхідності доведення позивачем фактичних обставин оплатності та готовності передати грошові кошти за фактично відчужене майно. Отже, судова практика послідовно захищає інститут переважного права купівлі, визнаючи такі удавані правочини недійсними.

Другим значущим ризиком є зловживання договором дарування для уникнення виконання зобов'язань перед кредиторами. Дарувальник може відчужити майно близькому родичеві шляхом дарування з метою унеможливлення звернення стягнення на це майно за рішенням суду. У таких випадках застосовуються норми про визнання правочинів недійсними за загальними підставами ЦК України, зокрема положення про фраудаторні (шахрайські) правочини, а також інституту actio Pauliana.

Третім ризиком є використання дарування щодо осіб похилого віку або осіб, які перебувають у стані емоційної, психологічної чи фінансової залежності. Такі особи можуть бути схилені до укладення договору дарування нерухомості під впливом обману, помилки, насильства або зловживання довірою. Частково цьому протидіє стаття 727 ЦК України, яка надає дарувальнику право вимагати розірвання договору дарування, якщо обдаровуваний умисно вчинив злочин проти життя, здоров'я, власності дарувальника чи членів його сім'ї. Однак, як роз'яснив КЦС ВС, «право дарувальника на розірвання договору дарування є строковим, адже воно існує доти, поки існує річ, яка є предметом договору» [5]. Ця позиція породжує нову проблему: обдаровувані, усвідомлюючи можливість розірвання, часто відчужують отриманий дарунок третім особам, унеможливлюючи його повернення.

Четвертим аспектом ризиків зловживань є проблема подвійного (удаваного) характеру договору дарування в сімейно-майнових відносинах. Зокрема, подружжя може використовувати дарування для зміни правового режиму майна (перетворення спільного майна подружжя на особисту приватну власність одного з них), що може порушувати права іншого з подружжя. У таких випадках суди досліджують дійсну волю сторін та застосовують положення Сімейного кодексу України у сукупності з нормами ЦК України.

Для мінімізації зазначених ризиків доцільно запропонувати такі напрями вдосконалення правового регулювання. По-перше, уточнен-

ня статті 717 ЦК України шляхом деталізації ознак безоплатності та розмежування її від оплатних конструкцій. По-друге, запровадження в ЦК України чіткої норми про фраудаторні правочини, що дозволить ефективніше протидіяти зловживанням на шкоду кредиторам. По-третє, посилення нотаріального контролю при посвідченні договорів дарування нерухомого майна, особливо за участю осіб похилого віку – зокрема через обов'язкове проведення бесіди з дарувальником щодо розуміння ним наслідків правочину. По-четверте, розширення переліку підстав для розірвання договору дарування за статтею 727 ЦК України з одночасним закріпленням механізму повернення вартості дарунка у разі його відчуження третім особам.

Підсумовуючи, межі безоплатності договору дарування визначаються імперативними положеннями частини 2 статті 717 ЦК України, що виключають зустрічне надання на користь дарувальника, водночас допускаючи обов'язки на користь третіх осіб. Основні ризики зловживань пов'язані з удаваним характером договору дарування (для обходу переважного права купівлі, уникнення податків, кредиторів), тиском на соціально вразливих осіб та проблемою неповернення дарунка у разі його відчуження. Перспективою подальших досліджень є розроблення комплексного механізму протидії зловживанням при укладенні договорів дарування з урахуванням сучасної судової практики Верховного Суду.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Лаговська Н. В., Романенкова А. Ю. Удаваний договір дарування як порушення права переважної купівлі частки в спільній частковій власності. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. Вип. 4 (17). С. 134–141.

3. Договір дарування: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 16.03.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0021323-11

4. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 12.04.2024 у справі № 753/9206/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118325513

5. Розірвати договір дарування дарувальник може, лише коли дарунок на момент пред'явлення такої вимоги збережений: постанова КЦС ВС. Верховний Суд: офіційний вебсайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1035393/

***Романова Ксенія Василівна***
*студ. 2-го курсу факультету адвокатури та антикорупційної діяльності*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Бабич І. Г.*

## ПРАВОВА ПРИРОДА СМАРТ-КОНТРАКТІВ ТА УМОВИ ЇХ ДІЙСНОСТІ

Цифрова трансформація сучасного цивільного обороту та стрімкий розвиток технологій розподіленого реєстру зумовили появу принципово нових правових конструкцій, серед яких смарт-контракт займає особливе місце. Його виникнення пов'язане не лише з розвитком блокчейн-технологій, а й із загальною тенденцією до автоматизації приватноправових відносин. У науковій літературі смарт-контракти здебільшого визначаються як різновид електронного договору, що виконується за допомогою програмного коду [2].

Водночас у доктрині відсутній єдиний підхід до його правової природи. Частина дослідників ототожнює смарт-контракт із договором у цифровій формі, інші – розглядають його лише як технічний механізм виконання зобов'язань. На нашу думку, більш обґрунтованим є компромісний підхід, за яким смарт-контракт слід розглядати як особливу форму правочину, що поєднує юридичну волю сторін та алгоритмічний спосіб її реалізації.

Ключовою ознакою смарт-контракту є його самовиконуваність. Це означає, що виконання зобов'язання відбувається автоматично після настання визначених умов без додаткового волевиявлення сторін. Такий механізм істотно змінює класичну модель договірного права, де виконання залежить від поведінки боржника або державного примусу. У цьому контексті смарт-контракт фактично трансформує принцип обов'язковості договору, закріплений у ст. 629 ЦК України, оскільки забезпечує його реалізацію не лише правовими, а й технічними засобами.

Водночас така автоматизація не є безумовною перевагою. По-перше, вона істотно зменшує можливість врахування зміни обставин, що може призводити до формально правильного, але несправедливого результату. По-друге, алгоритм не здатний здійснювати правове тлума-

чення норм, що створює ризик буквального та спрощеного виконання умов договору без урахування їх правової сутності.

У сучасній науковій думці також обґрунтовується необхідність розмежування юридичного та технічного смарт-контракту [3]. Юридичний смарт-контракт відображає зміст домовленості сторін, тоді як технічний є лише програмною реалізацією цих умов. На нашу думку, це розмежування є принциповим, оскільки дозволяє уникнути помилкового ототожнення коду з правочином. Програмний код не є самостійним джерелом прав і обов'язків, а лише інструментом їх автоматизованого виконання.

Аналізуючи умови дійсності смарт-контрактів, слід виходити з загальних вимог цивільного законодавства щодо правочинів, закріплених у ст. 203 ЦК України [1]. Вони стосуються змісту, форми, волі сторін та їхньої цивільної дієздатності. Проте практичне застосування цих вимог у цифровому середовищі породжує низку проблем.

Однією з ключових є формалізація оціночних правових категорій. Поняття «добросовісність», «розумний строк» чи «справедливість» не мають чіткої математичної форми, а отже складно піддаються алгоритмізації. Це створює ризик спрощення правового змісту норм, коли програмний код виконує лише формальну умову без урахування її юридичної сутності. У результаті смарт-контракт може бути технічно коректним, але не відповідати змісту правового регулювання.

Окремого аналізу потребує питання ідентифікації сторін. У смарт-контрактах вона здійснюється за допомогою криптографічних ключів, що забезпечує технічну автентифікацію, але не гарантує встановлення реальної особи. Це створює ризики участі в правочинах без належної перевірки дієздатності або справжнього волевиявлення. У науковій літературі наголошується на необхідності удосконалення механізмів захисту учасників цифрових правовідносин [4]. На нашу думку, перспективним напрямом є інтеграція смарт-контрактів із державними системами електронної ідентифікації.

Ще одним проблемним аспектом є застосування інституту недійсності правочинів. У традиційному праві його наслідком є реституція – повернення сторін у первісний стан. Однак у блокчейн-серед-

овищі транзакції є незмінними, що ускладнює класичне відновлення правового становища сторін. У зв'язку з цим у доктрині пропонується використання механізму «цифрової реституції» шляхом зворотних транзакцій. На нашу думку, такий підхід є найбільш реалістичним компромісом між технічною природою смарт-контрактів і вимогами цивільного права.

Таким чином, смарт-контракт є складною правовою конструкцією, що знаходиться на межі права і технологій. Його правова природа не може бути зведена ні виключно до договору, ні виключно до програмного коду. Вважаємо, що смарт-контракт слід розглядати як гібридну форму правочину, ефективність якої залежить як від юридичної коректності умов, так і від технічної реалізації алгоритму. Подальший розвиток цього інституту потребує не лише нормативного врегулювання, а й переосмислення класичних цивільно-правових конструкцій у контексті цифрової економіки.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Боднар Т. В. Смарт-контракт: поняття та правова природа. *Порівняльно-аналітичне право.* 2020. № 9. С. 13–17.

3. Громов В. П., Ткачук О. В. Смарт-контракт у системі приватно-правових відносин: умови дійсності та особливості правової природи. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 9. С. 154–158.

4. Гнатенко А. В. Проблеми захисту прав суб'єктів при реалізації смарт-контрактів. *Приватне та публічне право*. 2024. URL: https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/360

***Сакалюк Ярослава Вадимівна***

*студ. 1-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Завальнюк С. В.*

## ПРАВОВИЙ СТАТУС НАСЦИТУРУСА У СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Питання правового статусу насцитуруса залишається одним із дискусійних у сучасній цивілістиці. Стрімкий розвиток допоміжних репродуктивних технологій, зростання кількості спорів щодо спадку-

вання за участю ненароджених дітей та відсутність системного правового регулювання відповідних відносин зумовлюють актуальність дослідження цього питання.

Поняття «насцитурус» походить з латинського «nasciturus» – «той, що має народитися», й означає зачату, але ще не народжену особу. Ця інституція має тривалу правову традицію, що сягає римського права, де діяв принцип: «Nasciturus pro iam nato habetur, quotiens de commodis ipsius partus quaeritur» – «ненароджений вважається таким, що вже народився, якщо це стосується його власних вигод».

Дискусія щодо правового статусу насцитуруса в Україні зосереджена навколо питання: з якого моменту зачата дитина набуває здатності мати цивільні права. Дослідники С. Вавженчук та Б. Бондаренко заперечують можливість визнання ненародженої дитини повноцінним суб'єктом цивільних правовідносин. Натомість обґрунтовують концепцію «умовної правоздатності», яка нормативно резервується державою задля створення правових умов для майбутнього набуття прав дитиною [1, с. 3]. Варто наголосити, що насцитурус не наділяється цивільною правоздатністю до моменту народження, мова йде лише про охоронні заходи певних спадкових прав такої особи. Механізм такої охорони реалізовується через інститут охорони спадщини. Зокрема, згідно зі ст. 1283 ЦК України, нотаріус зобов'язаний вжити заходів щодо збереження спадкового майна до моменту народження дитини [6].

Незважаючи на відсутність легального закріплення терміна «насцитурус» у вітчизняному законодавстві, ч. 2 ст. 25 ЦК України встановлює виняток із загального правила про момент виникнення цивільної правоздатності, передбачаючи охорону інтересів зачатої, але ще не народженої дитини. Зазначене положення становить загальну засаду, яка знаходить свою конкретизацію у спеціальній нормі, а саме: ст. 1222 ЦК України деталізує порядок її реалізації у відносинах спадкування та чітко визначає коло спадкоємців за заповітом і за законом, до якого, окрім осіб, живих на момент відкриття спадщини, входять особи, зачаті за життя спадкодавця та народжені живими після його смерті [6]. Отже, закон закріплює дві ключові умови: зачаття насцитуруса має відбутися за життя спадкодавця і народитися дитина має живою. Ви-

мога життєздатності законом не встановлюється – навіть якщо дитина прожила нетривалий час, вона визнається суб'єктом права.

Відсутність факту народження дитини живою нівелює юридичне значення її зачаття. Оскільки за таких обставин цивільна правоздатність особи не виникає, її участь у спадкових правовідносинах виключається. Як зауважує О. Розгон, у подібних випадках насцитурус не вважається закликаним до спадкування, а частка у спадщині, що призначалося для потенційної дитини, розподіляється між іншими правонаступниками [4, с. 23].

Невід'ємною передумовою реалізації спадкового права насцитуруса є встановлення його походження від спадкодавця. У спадковому праві існує певна відмінність у встановленні підстав для закликання дітей до спадкування: якщо після смерті матері спорідненість вважається безспірною, то після смерті батька право на спадкування виникає виключно за умови документально підтвердженого правового зв'язку між ним та дитиною [4, с. 22]. Підстави виникнення такого правового зв'язку визначені Сімейним кодексом України. Так, у ст. 122 для дітей, народжених у шлюбі (або протягом десяти місяців після його розірвання), законодавець передбачає презумпцію батьківства. У випадках же, коли батьки не перебували у зареєстрованому шлюбі, такий зв'язок встановлюється на підставі спільної заяви до органів ДРАЦС або, за відсутності такої можливості чи згоди, у судовому порядку, що передбачено ст. 126, ст. 128 СК України [5]. Лише після набрання законної сили рішенням суду про встановлення батьківства насцитурус (після народження) може реалізувати спадкове право у відношенні майна батька.

Таким чином, правовий статус дитини, народженої після смерті батька, дозволяє їй претендувати на спадщину як за законом (у межах першої черги згідно зі ст. 1261 ЦК України), так і за заповітом (відповідно до ч. 1 ст. 1222 ЦК України). В обох випадках ключовою юридичною умовою виникнення права на спадкування є факт зачаття за життя спадкодавця та подальше народження дитини живою [4, с. 22].

Судова практика визнає насцитуруса потенційним спадкоємцем. Пленум Верховного Суду України в Постанові № 7 від 30 травня 2008 року «Про судову практику у справах про спадкування» роз'яснив по-

рядок визначення обов'язкової частки у спадщині: при її розрахунку враховуються всі спадкоємці за законом першої черги, в тому числі насцитурус як спадкоємець першої черги, право якого на обов'язкову частку повинне бути захищене [3].

Сучасні досягнення біомедицини, зокрема кріоконсервація генетичного матеріалу, ставлять нові виклики перед інститутом спадкування. Сьогодні зачаття дитини після смерті її генетичного батька стало технічно можливим, що набуває особливої гостроти в умовах воєнного стану, екологічних катастроф та поширення онкологічних захворювань серед осіб репродуктивного віку. Однак, на сьогодні законодавство України виявляється не готовим до таких викликів, створюючи суттєву правову прогалину. Ключова проблема полягає у змісті ст. 1222 ЦК України, яка встановлює імперативну вимогу: дитина має бути зачата виключно за життя спадкодавця. У ситуації з постмортальною репродукцією ця умова не виконується, фактично позбавляючи таких дітей статусу спадкоємців, що має ознаки дискримінації та порушує їхні майнові права [2, с. 35].

Досвід європейських країн демонструє шлях подолання цієї колізії через встановлення чітких строків для постмортального зачаття та критеріїв визнання таких дітей спадкоємцями. В Україні ж ця проблема залишається відкритою, оскільки спеціалізоване законодавство, зокрема проєкт Закону України «Про допоміжні репродуктивні технології», досі перебуває на стадії розробки.

Аналіз правового статусу насцитуруса у спадкових правовідносинах дозволяє констатувати потребу в усуненні існуючих колізій та адаптації права до сучасних технологічних викликів та комплексних змін до законодавства, які передбачають запровадження легального визначення цього терміна для усунення доктринальної невизначеності та забезпечення системного тлумачення цивільно-правових норм. Не менш важливим є прийняття Закону України «Про допоміжні репродуктивні технології» з регулюванням правового статусу кріозбережених ембріонів та майнових прав дітей, народжених унаслідок постмортального запліднення, що дозволить усунути виявлені прогалини, забезпечити єдність судової практики та наблизити українське право до стандартів ЄС.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Вавженчук С. Я., Бондаренко Б. О. Доцільність виокремлення категорії «умовна правоздатність» у цивільному праві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 11. С. 3–6.
2. Гелецька І. О., Сампара Н. М. Окремі питання спадково-правового статусу дітей. *Галицькі студії: Юридичні науки*. 2023. № 4. С. 32-39.
3. Про судову практику у справах про спадкування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008. № 7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08.
4. Розгон О. В. Колізійні питання спадкування зачатої, але ще не народженої особи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 5. С. 21–24.
5. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002. № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14.
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

***Сидорчук Кароліна Анатоліївна***
*студ. 1 курсу магістратури факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Матійко М.В.*

## ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ СИСТЕМАМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Стрімкий розвиток цифрових технологій і впровадження систем штучного інтелекту до сфери суспільного життя зумовлюють появу нових правових викликів, пов'язаних із регулюванням суспільних відносин у цій сфері. Системи штучного інтелекту дедалі частіше використовуються у медицині, транспорті, фінансових послугах, оборонній сфері та повсякденному житті, що підвищує ризик заподіяння шкоди як майнового, так і немайнового характеру.

Особливу актуальність набуває питання визначення цивільно-правової відповідальності за вину і шкоду, завдану такими системами. Традиційні підходи до деліктної відповідальності, засновані на категоріях вини, протиправності поведінки та причинного зв'язку, не завжди можуть бути ефективно застосовані до випадків, де шкода є результатом рішень штучного інтелекту. Це породжує необхідність переосмислення існуючих правових конструкцій і вироблення нових

підходів до розподілу відповідальності між розробниками, власниками, користувачами та іншими суб'єктами, пов'язаними з функціонуванням таких систем. Одним із можливих підходів до вирішення цієї проблеми є розгляд систем штучного інтелекту як об'єкта цивільних прав, зокрема як товару або продукції, що вводиться в цивільний обіг. Водночас у сучасній правовій доктрині сформувалося кілька альтернативних підходів до визначення їх правової природи, зокрема об'єктний, інструментальний, агентський, суб'єктний, деліктний (ризик-орієнтований), а також комбінований підхід, що передбачає поєднання окремих елементів залежно від рівня автономності та сфери застосування відповідних систем.

У цьому контексті системи штучного інтелекту можуть розглядатися як різновид товару (продукту), що створюється розробником, реалізується виробником або постачальником і використовується кінцевим споживачем. Незважаючи на їх нематеріальну природу (у випадку програмного забезпечення), такі системи можуть бути інтегровані у матеріальні об'єкти (наприклад, транспортні засоби, медичні пристрої) або виступати як самостійний цифровий продукт, що має економічну цінність і здатний спричиняти шкоду.

З огляду на це, до правовідносин, пов'язаних із заподіянням шкоди системами штучного інтелекту, можуть застосовуватися положення цивільного законодавства про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок недоліків товару. Зокрема, відповідно до статті 711 Цивільного кодексу України, шкода, завдана майну покупця, а також шкода, заподіяна життю чи здоров'ю особи у зв'язку з придбанням товару, що має недоліки, відшкодовується відповідно до положень глави 82 цього Кодексу. Це положення має важливе значення для кваліфікації шкоди, спричиненої дефектами або некоректною роботою систем штучного інтелекту.

Таким чином, якщо система штучного інтелекту має конструктивні, програмні або алгоритмічні недоліки, які призвели до заподіяння шкоди, відповідальність може покладатися на виробника, розробника або іншу особу, яка ввела такий продукт в обіг. У цьому випадку застосовуються загальні положення деліктної відповідальності, закрі-

плені у статті 1166 ЦК України, згідно з якою майнова шкода, завдана неправомірними діями чи бездіяльністю, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її завдала.

Водночас особливістю застосування цієї норми до систем штучного інтелекту є складність встановлення вини, оскільки шкода може бути результатом автономного функціонування системи. У зв'язку з цим у науковій літературі обґрунтовується доцільність застосування підходів відповідальності без вини або підвищеної відповідальності, аналогічно до відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки.

Крім того, у випадку завдання моральної шкоди (наприклад, порушення права на приватність або дискримінаційні рішення алгоритмів), застосуванню підлягають положення статті 1167 ЦК України, яка передбачає обов'язок відшкодування моральної шкоди за наявності вини, а в окремих випадках – незалежно від неї [1].

Отже, розгляд систем штучного інтелекту як товару дозволяє застосувати до них існуючі механізми цивільно-правової відповідальності, зокрема положення про відповідальність за недоліки продукції. Це створює правову основу для покладення відповідальності на відповідних суб'єктів – виробників, розробників або постачальників – у разі заподіяння шкоди.

На сучасному етапі розвитку правового регулювання штучного інтелекту судова практика лише формується, однак у міжнародній науковій літературі та окремих судових рішеннях вже простежуються сталі підходи до визначення цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану такими системами.

Передусім, у зарубіжній правовій доктрині широко обґрунтовується можливість застосування до систем штучного інтелекту режиму відповідальності за дефектну продукцію (product liability). Так, у дослідженні, опублікованому у виданні Springer (European Journal of Law and Economics), зазначається, що автономні системи штучного інтелекту здатні діяти незалежно від безпосереднього контролю користувача, а отже, шкода, спричинена їх функціонуванням, частіше пов'язується не з поведінкою користувача, а з недоліками самого продукту – зо-

крема дефектами алгоритму, помилками у даних або недосконалістю моделі прийняття рішень . У зв'язку з цим суди у відповідних спорах орієнтуються на оцінку безпечності продукту та визначення того, чи можна вважати певну поведінку системи «дефектом дизайну», що зумовлює відповідальність виробника [2].

У справі Rodgers v Christie (2020), суд апеляційної інстанції федеральної судової системи США дійшов висновку, що програмне забезпечення саме по собі не завжди підпадає під поняття «продукту», що створює прогалини у правовому регулюванні . Це свідчить про існування дискусії щодо правової природи ШІ та необхідності адаптації законодавства [3].

Окрему увагу в міжнародних дослідженнях приділено питанням розподілу відповідальності між різними суб'єктами, залученими до створення та використання систем штучного інтелекту. У статті, опублікованій у журналі International Review of Law and Economics, підкреслюється, що найбільш ефективною з точки зору превенції шкоди є модель, за якої основний тягар відповідальності покладається на виробника або розробника системи, оскільки саме ці суб'єкти контролюють архітектуру, алгоритми та процес навчання штучного інтелекту. Водночас дослідники не виключають можливості розподілу відповідальності між виробником, оператором (користувачем) та іншими учасниками залежно від конкретних обставин справи [4].

Отже, аналіз міжнародної практики та наукових джерел дозволяє зробити висновок, що цивільно-правова відповідальність за шкоду, завдану системами штучного інтелекту, поступово формується на основі поєднання традиційних інститутів деліктного права та відповідальності за дефектну продукцію. Водночас ключовими проблемами залишаються визначення правової природи штучного інтелекту (як товару чи нематеріального об'єкта), встановлення причинного зв'язку та розподіл відповідальності між розробником, виробником і користувачем, що обумовлює необхідність подальшого розвитку як судової практики, так і нормативного регулювання у цій сфері.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5466
2. Buiten M. C. Product liability for defective AI // *European Journal of Law and Economics*. 2024. Vol. 57. P. 239–273.
3. June Rodgers v. Christopher Christie, No. 19-2616 (3d Cir. 2020) // Justia U.S. Law. URL: https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/ca3/19-2616/19-2616-2020-03-06.html
4. Tort liability for artificial intelligence: a law and economics perspective // *International Review of Law and Economics*. 2025. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0144818825000407

***Сінчук Карина Костянтинівна***
*студ. 3 курсу Центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О. С.*

## ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ ЯК УЧАСНИКИ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН: ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АГРЕГАТОРІВ

Онлайн-платформи стали невід'ємною частиною сучасного цивільного обороту, оскільки забезпечують цифрове середовище для укладення та виконання договорів між різними суб'єктами. Їх специфіка полягає в тому, що вони не лише з'єднують сторони, а й активно впливають на параметри взаємодії.

На відміну від традиційних посередників, платформи створюють власні правила функціонування, визначають порядок доступу до сервісу та можуть регулювати поведінку учасників через технічні інструменти. Це дозволяє розглядати їх як суб'єктів із комплексною правовою природою.

Аналіз наукових підходів свідчить, що участь платформ у договірних відносинах не є однорідною. Її можна описати через кілька моделей.

У найпростішому варіанті платформа виконує роль технічного каналу зв'язку між сторонами, не втручаючись у зміст домовленостей. В інших випадках вона може діяти як представник постачальника, сприяючи укладенню договору від його імені. Найбільш складною є ситуація, коли платформа фактично формує умови угоди та сприйма-

ється користувачем як сторона договору. У такому випадку її роль виходить за межі посередництва.

Особливістю цифрових платформ є формування складної структури взаємодії, у якій беруть участь три сторони: платформа, виконавець та споживач. Така конструкція створює труднощі для правової кваліфікації, адже межі відповідальності між учасниками не завжди чітко визначені.

У практиці часто виникає ситуація, коли платформа формально дистанціюється від договору, але фактично впливає на його виконання. Це породжує дискусії щодо її реального статусу.

Агрегатори є найбільш показовим прикладом трансформації ролі платформ. Вони не обмежуються передачею інформації, а беруть участь у ключових елементах правовідносин.

Зокрема, такі сервіси:

- визначають порядок взаємодії сторін;
- можуть встановлювати або коригувати ціни;
- впроваджують системи рейтингів і контролю якості;
- обмежують або допускають учасників до платформи.

У результаті споживач часто сприймає послугу як продукт самої платформи, що посилює аргументи на користь покладення на неї відповідальності.

Сучасний підхід базується на аналізі фактичної поведінки платформи, а не лише на формальних умовах користування. Для цього застосовуються певні критерії.

Найважливішим є рівень контролю над процесом надання послуги. Також значення мають участь у визначенні умов договору, економічна зацікавленість у результаті та можливість впливати на учасників. Чим активніше платформа втручається у взаємодію сторін, тим більше підстав розглядати її як відповідального суб'єкта.

Онлайн-платформи можуть нести різні види відповідальності залежно від своєї ролі. Якщо вони визнаються стороною договору, застосовуються правила договірної відповідальності. У випадках заподіяння шкоди може виникати деліктна відповідальність. Окрім цього, для цифрового середовища характерні спеціальні режими відповідальності, які враховують особливості діяльності посередників.

У міжнародній практиці широко використовується підхід, відповідно до якого платформи можуть бути звільнені від відповідальності за певних умов. Це стосується випадків, коли вони не мають інформації про порушення та не втручаються активно у діяльність користувачів.

Водночас такий імунітет не є абсолютним. Якщо платформа демонструє активну поведінку або ігнорує очевидні порушення, вона може бути притягнута до відповідальності на загальних підставах.

Правове регулювання онлайн-платформ поступово змінюється у напрямку посилення їх відповідальності. Це пов'язано з тим, що вони фактично виконують функції організації ринку та контролю за його учасниками.

У європейській практиці спостерігається відхід від концепції повної нейтральності платформ і запровадження обов'язків щодо запобігання правопорушенням, забезпечення прозорості та захисту прав користувачів.

Незважаючи на розвиток законодавства, залишається низка невирішених питань. До них належать складність визначення правового статусу платформ, нечіткість критеріїв відповідальності та вплив автоматизованих систем на прийняття рішень.

Крім того, платформи дедалі частіше самостійно встановлюють правила поведінки, що призводить до часткової заміни державного регулювання приватними механізмами.

Онлайн-платформи, зокрема агрегатори, еволюціонують від інструментів комунікації до самостійних учасників договірних відносин. Їх відповідальність дедалі більше залежить від фактичної ролі у взаємодії сторін, що обумовлює необхідність адаптації правових підходів до нових умов цифрової економіки.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Online Platforms and New Challenges for Modern Law on E-Commerce. Проблеми законності. 2023. URL: https://plaw.nlu.edu.ua/article/view/284666

2. Liability of Platforms as Contract Parties, Intermediaries and Secondary Liable Subjects. International Scientific Journal. 2020. URL:https://sei.iuridica.truni.sk

3. The Liability of Online Intermediaries under EU Law. Києво-Могилянський правничий журнал. 2022. URL:https://kmlpj.ukma.edu.ua

4. Accountability and Responsibility of Online Intermediaries. SSRN Electronic Journal. URL: https://papers.ssrn.com

5. The Liability of Online Marketplaces: A Comparative Analysis. Utrecht University Repository. URL: https://dspace.library.uu.nl

6. Гражданско-правовая ответственность агрегаторов услуг. CyberLeninka. URL: https://cyberleninka.ru

7. Правова природа договірних відносин з використанням транспортних агрегаторів. *Наукові праці ОНЮА*. URL: https://dspace.onua.edu.ua

8. Scope of Platform Operator's Liability. Вісник юридичної науки. 2023. URL: https://journals.uran.ua

9. Digital Explainer: Online Intermediaries – When Does Knowledge Give Rise to Liability? Chambers and Partners. URL: https://chambers.com

10. The Digital Services Act and Platform Liability Regime. European Journal of Risk Regulation. URL: https://cambridge.org

***Склярук Кирило Олександрович***
*студ. 1-го курсу магістратури факультету*
*та слідства (кримінальної юстиції)*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: доктор філософії Шамота О. В.*

## ЦИФРОВА СПАДЩИНА: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОНАСТУПНИЦТВА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій породив якісно новий вид майна – цифрові активи, що акумулюються особою впродовж усього її «цифрового життя». Акаунти в соціальних мережах, електронна пошта, криптовалюти, NFT, доменні імена, хмарні сховища та ігрові активи утворюють так звану цифрову спадщину – масив даних і прав, що залишаються після смерті фізичної особи. Попри очевидну практичну значущість цього явища, чинне цивільне законодавство України не містить ані легального визначення цифрових активів, ані спеціального механізму їх спадкування, що породжує серйозні правозастосовні проблеми. Цифровий актив у доктрині цивільного права визначається як будь-який об'єкт, що існує у формі електронних даних, має економічну або немайнову цінність і піддається ідентифікації. Відповідно до правової природи та режиму спадкування доцільно виокремити три основні категорії таких активів.

По-перше, майнові цифрові активи – криптовалюти (Bitcoin, Ethereum), NFT, токенізовані цінні папери, доменні імена, монетизовані канали на відеохостингах. Відповідно до ст. 190 ЦК України вони мають ринкову вартість і можуть бути безпосередньо включені до складу спадкової маси. Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 № 2074-IX визначає криптовалюту як нематеріальне благо, що відрізняється від традиційних об'єктів цивільного права та потребує окремого механізму спадкування [4].

По-друге, немайнові цифрові активи – профілі у соціальних мережах, особисте листування, фотографії, щоденники, аудіо- та відеозаписи. Їх спадкування ускладнюється конкуренцією між майновими правами спадкоємців та правом на приватність померлої особи (статті 301–303 ЦК України [1]). Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI не містить спеціальних норм щодо долі персональних даних у разі смерті їх суб'єкта, що фактично позбавляє спадкоємців правових підстав для доступу до особистого контенту [3].

По-третє, змішані цифрові активи – об'єкти, у яких майновий та немайновий елементи нерозривно поєднані: акаунт онлайн-магазину з накопиченою репутацією і балансом, профіль фрілансера з портфоліо і незавершеними контрактами. Така гібридність ускладнює кваліфікацію та розподіл активів між спадкоємцями.

Центральною правовою проблемою є конфлікт між спадковим правом і умовами надання послуг (Terms of Service – ToS) цифрових платформ. Переважна більшість великих платформ (Meta, Google, Apple, Steam) закріплюють у ToS положення про неможливість передачі облікового запису третім особам та його автоматичне видалення після смерті користувача. Фактично платформа позбавляє спадкоємців доступу до активів, що мають реальну майнову цінність, посилаючись на договірні норми, а не на закон. Це суперечить загальним засадам цивільного законодавства щодо забезпечення переходу прав та обов'язків до правонаступників (ст. 1218 ЦК України [1]).

Другою проблемою є відсутність механізму підтвердження спадкових прав перед цифровими платформами. Для отримання доступу

до цифрового акаунту спадкоємець повинен довести платформі факт смерті та власне правонаступництво. Проте більшість платформ не мають стандартизованих процедур, а чинне законодавство не зобов'язує їх виконувати такі вимоги. Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 № 3425-XII регулює видачу свідоцтв про право на спадщину щодо традиційних об'єктів – нерухомості, коштів, цінних паперів [2]. Цифрові активи у цьому переліку відсутні, що унеможливлює їх нотаріальне оформлення у звичайному порядку.

Третьою проблемою є неврегульованість електронної комерції щодо посмертного статусу учасника. Закон України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 № 675-VIII не передбачає механізму переходу прав та зобов'язань за електронними договорами у разі смерті сторони. Спадкоємці фактично не можуть ані завершити незакінчені правочини, ані законно отримати кошти, що знаходяться на рахунках електронних гаманців або торгових майданчиків [5].

Четвертою проблемою є оподаткування. Передача криптоактивів у порядку спадкування формально підпадає під дію ст. 174 Податкового кодексу України, проте механізм визначення їх ринкової вартості та порядок декларування залишаються неврегульованими. Закон про віртуальні активи № 2074-IX станом на сьогодні ще не набрав чинності, оскільки для цього необхідне прийняття окремого закону про оподаткування операцій з віртуальними активами [4].

Аналіз зарубіжного регулювання свідчить про формування двох підходів. Перший – законодавче закріплення права на цифрову спадщину. У США 47 штатів прийняли Revised Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act (RUFADAA), який надає спадкоємцям доступ до цифрових активів за умови відповідного волевиявлення спадкодавця. У Германії Федеральний суд у рішенні 2018 року (BGH III ZR 183/17) визнав право батьків-спадкоємців на доступ до Facebook-акаунту неповнолітньої доньки. Другий підхід – корпоративне регулювання: Google пропонує «Менеджер неактивних акаунтів», Apple – «Digital Legacy», Meta – меморіальний статус або видалення за запитом уповноваженої особи. Ці інструменти мають обмежений характер і не замінюють повноцінного правового регулювання.

Для України видається доцільним: по-перше, доповнити ЦК України окремою главою про цифрові активи як об'єкти цивільних прав із визначенням їх видів і правового режиму; по-друге, внести зміни до Книги шостої ЦК України, передбачивши порядок включення цифрових активів до спадкової маси та можливість призначення заповітом «цифрового душоприказника»; по-третє, покласти на платформи, що діють в Україні, обов'язок надавати спадкоємцям, які пред'являють свідоцтво про право на спадщину, доступ до майнових складових акаунту або їх грошову компенсацію; по-четверте, після набрання чинності Законом про віртуальні активи № 2074-IX [4] встановити чіткий порядок включення криптоактивів до спадкової маси та їх нотаріального посвідчення відповідно до Закону «Про нотаріат» [2].

Цифрова спадщина є самостійною правовою проблемою, яка потребує системного вирішення на рівні цивільного, нотаріального і податкового законодавства. Відсутність нормативного регулювання призводить до фактичної втрати майна, конфліктів між спадкоємцями та платформами, порушення права на приватність. Чинне законодавство України – ЦК України, Закон про нотаріат, Закон про захист персональних даних та Закон про електронну комерцію – не охоплює цифрову спадщину як самостійний об'єкт спадкування. Впровадження зарубіжного досвіду, насамперед американської моделі RUFADAA і германської судової практики, в адаптованому вигляді та повноцінний запуск Закону про віртуальні активи дозволять забезпечити ефективний захист прав спадкоємців в умовах цифровізації суспільства.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12

3. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17

4. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20

6. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19

***Скоропанюк Софія Василівна***
*студ. 4-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: д.ю.н.,Мазуренко С.В.*

## ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ АВТОРА ТРАДИЦІЙНОГО ОРНАМЕНТУ

Традиційний орнамент: вишивка, петриківський розпис, гуцульське різьблення, килимарство є невід'ємною частиною культурної ідентичності України. Сьогодні він переживає справжнє відродження: орнаментальні мотиви активно використовуються у моді, дизайні, цифровому мистецтві та брендингу, стаючи символом національної стійкості й самобутності. Водночас зростаючий комерційний попит на традиційні орнаменти загострює питання, яке досі залишається без чіткої правової відповіді: хто є автором цих зразків і хто має право контролювати їх використання? Актуальність дослідження зумовлена відсутністю в українському законодавстві механізму правової охорони традиційних культурних виразів, що призводить до їх безоплатного масового запозичення, зокрема іноземними компаніями, та унеможливлює захист інтересів спільнот носіїв відповідних традицій.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 №2811-IX [1] у ст. 5 встановлює, що автором є виключно фізична особа, творчою працею якої створено твір. Водночас ст. 7 цього Закону відносить «твори народної творчості (фольклор)» до переліку об'єктів, на які авторське право не поширюється. Цивільний кодекс України у ст. 434 [2] конкретизує: не є об'єктами авторського права «твори народних художніх промислів, народні костюми, традиційна архітектура» – тобто прямо виводить традиційний орнамент за межі правової охорони. Це породжує фундаментальну правову колізію: якщо закон визнає авторство лише за конкретною фізичною особою, а традиційний орнамент як «народна творчість» позбавлений такої охорони, то постає питання – хто є суб'єктом права на орнамент і хто може забороняти або дозволяти його використання? Проблема загострюється тим, що традиційні орнаменти формувалися протягом поколінь анонімно, без фіксації конкретного творця: вишивальниці передавали схеми усно, майстри петриківського розпису XIX ст. не підпису-

вали своїх робіт. Жодна сучасна фізична особа не може довести, що є «автором» такого орнаменту в розумінні ст. 5 ЗУ №2811-IX, – і жодна інституція не наділена правом виступати від імені «народу» як колективного творця.

Парасюк М. В. та Ярунів А. П. [3, с. 464] досліджують критерії авторства і оригінальності у праві інтелектуальної власності та встановлюють: авторське право охороняє виключно результат творчої діяльності конкретної фізичної особи, що відображає її індивідуальність. Цей підхід узгоджується з практикою Суду справедливості ЄС у справах Infopaq (C-5/08) та Painer (C-145/10), де суд визначив: оригінальність твору означає, що він є власним інтелектуальним творінням автора-людини, яке відображає його особистість. Стосовно традиційного орнаменту ця концепція породжує конкретну правову дилему, що не вирішена у вітчизняному законодавстві. Якщо сучасний майстер точно відтворює класичний петриківський мотив («ромашку», «дубовий лист», «виноградну лозу») за традиційним зразком, його виконання є технічно бездоганним, але не оригінальним у правовому розумінні – адже творчий вибір тут зводиться до відтворення чужої (колективної, анонімної) форми. Натомість якщо той самий майстер свідомо інтерпретує традиційний мотив – змінює пропорції, вводить нові кольорові рішення, поєднує регіональні школи, – то у цій індивідуальній складовій він набуває авторського права як творець похідного твору (ст. 17 ЗУ №2811-IX). Конкретна нормативна прогалина: ані ЗУ №2811-IX, ані ЦК України не містять критеріїв, за якими можна розмежувати «просте відтворення традиційного зразка» і «творчу інтерпретацію народного мотиву». У судовому спорі щодо правомірності комерційного використання орнаменту суд змушений оцінювати «ступінь творчості» суб'єктивно, без будь-якого нормативного орієнтира.

Еннан Р. Є. [4, с. 101] встановлює, що у цифровому середовищі будь-який об'єкт стає доступним для миттєвого копіювання і поширення, тому відсутність чіткого суб'єкта права на традиційний орнамент призводить до практично необмеженого його комерційного використання. На практиці це спричинює три конкретні проблеми. По-перше, промислові підприємства масово відтворюють традиційні

орнаменти на текстилі, сувенірній продукції, упаковці, отримуючи комерційний прибуток без жодних відрахувань на користь регіональних спільнот – носіїв відповідної традиції. По-друге, іноземні компанії реєструють елементи українських традиційних орнаментів як власні торговельні марки або промислові зразки в інших юрисдикціях, фактично монополізуючи колективну культурну спадщину. Прецеденти такого «орнаментального піратства» зафіксовані щодо петриківського розпису та традиційних українських вишивальних мотивів. По-третє, оскільки жоден правовласник офіційно не визначений, традиційні орнаменти у форматах SVG, PNG вільно завантажуються і комерційно використовуються в мережі без жодних правових наслідків. Водночас якщо конкретний майстер створив власну цифрову версію орнаменту з індивідуальними творчими елементами, він набуває авторського права саме на свою версію – але не може заборонити відтворення «базового» традиційного мотиву, у якому його творчих доповнень немає. Ця ситуація є прямим наслідком нормативного вакууму: відсутності у вітчизняному праві механізму, що визнавав би спільноту носіїв традиції суб'єктом колективного права на відповідний орнамент.

Петренко С. А. [5, с. 375] у контексті міжнародно-правової охорони авторського права аналізує систему ВОІВ і встановлює: Міжурядовий комітет ВОІВ з генетичних ресурсів, традиційних знань і фольклору (ГРТКЗНС) розробив спеціальний інструментарій захисту традиційних культурних виражень (ТСЕ – Traditional Cultural Expressions), зокрема орнаментів, через механізм sui generis – особливого права, відмінного від класичного авторського. Ключова ідея: носієм права на традиційний орнамент має бути не конкретна фізична особа (якої просто не існує або неможливо встановити), а відповідна спільнота (громада, регіон, народ) в особі держави або спеціально уповноваженого органу. Саме цей підхід реалізований у Новій Зеландії (Закон про авторське право 1994 р., ст. 73 «Маорійські традиційні твори»), Індії та Перу – через системи реєстрів традиційних знань та колективних прав спільнот. Для України, яка активно гармонізує законодавство з acquis ЄС в процесі євроінтеграції, відсутність аналогічного механізму є конкретною законодавчою прогалиною: ЗУ №2811-IX, попри запро-

вадження права sui generis для об'єктів, згенерованих ШІ (ст. 33), не поширив цей механізм на традиційні культурні вирази. Україна також не ратифікувала спеціальних документів ВОІВ щодо ТСЕ, хоча Бернська конвенція (ратифікована Україною) у ст. 15(4) передбачає особливий режим для неопублікованих творів із невідомим автором – механізм, який міг би слугувати відправною точкою для захисту традиційних орнаментів.

Таким чином, проблема визначення автора традиційного орнаменту є системною і охоплює три взаємопов'язані рівні. По-перше, нормативний: ЗУ №2811-IX і ст. 434 ЦК виключають фольклор зі сфери авторсько-правової охорони, але не визначають жодного альтернативного суб'єкта права – правовий вакуум дозволяє будь-кому безоплатно і безперешкодно комерційно використовувати традиційні орнаменти. По-друге, доктринальний: відсутність законодавчого критерію розмежування «відтворення традиційного зразка» і «творчої інтерпретації народного мотиву» позбавляє майстрів правової визначеності щодо обсягу власного авторського права на похідні твори. По-третє, міжнародний: Україна не має механізму охорони традиційних культурних виражень (ТСЕ), попри існування відповідного інструментарію ВОІВ і приклади його успішного впровадження у зарубіжних країнах. Шляхи вирішення: доповнення ЗУ №2811-IX окремою статтею про традиційні культурні вирази із закріпленням спільноти-носія як суб'єкта колективного права на орнамент; встановлення законодавчих критеріїв оригінальності для розмежування «відтворення» і «творчої інтерпретації» традиційного мотиву; ратифікація відповідних документів ВОІВ щодо охорони ТСЕ.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text .

3. Парасюк М. В., Ярунів А. П. Штучний інтелект як творець творів мистецтва і авторське право. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2026. Том 1. № 93.

4. Еннан Р. Є. Здійснення і захист авторських прав у цифровому середовищі (в мережі Інтернет). *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2024. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320285.

5. Петренко С. А. Міжнародно-правова охорона авторського права та суміжних прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2025. Том 1, № 89. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/335744.

***Скрицька Єлизавета Юріївна***
*студ. 3-го курсу центру заочного та дистанційного навчання*
*факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: д.ю.н., проф.. Харитонов Є.О.*

## ФОРС-МАЖОР: ВИТОКИ В РИМСЬКОМУ ПРАВІ ТА СУЧАСНЕ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Сучасний розвиток приватного права України в умовах воєнного стану актуалізував проблему належного виконання цивільних зобов'язань та звільнення сторін від відповідальності у випадку виникнення надзвичайних обставин. Одним із ключових механізмів захисту учасників цивільних правовідносин є інститут форс-мажору, який має глибоке історичне підґрунтя та бере свій початок ще з римського приватного права. Саме римські юристи заклали основи концепції непереборної сили (vis maior), яка надалі була рецепійована європейською правовою традицією та знайшла відображення у сучасному цивільному законодавстві України [1, с. 214].

У римському приватному праві категорія vis maior розглядалася як надзвичайна та невідворотна подія, яка не залежала від волі особи та унеможливлювала виконання зобов'язання. Римські юристи пов'язували такі обставини із природними катастрофами, війнами, пожежами, нападом ворогів чи іншими подіями, уникнути яких було неможливо навіть за умови максимальної обачності [1, с. 216]. Уже в римському праві сформувався принцип, відповідно до якого особа не повинна нести відповідальність за невиконання зобов'язання, якщо цьому перешкоджала непереборна сила.

Як зазначають О. А. Підопригора та Є. О. Харитонов, римські правники розмежовували випадок (casus) та непереборну силу (vis maior). Якщо випадок ще міг бути пов'язаний із певною необережністю, то vis maior мала абсолютний характер і виключала відповідальність боржника [1, с. 217]. Такий підхід став основою подальшого розвитку інституту звільнення від цивільно-правової відповідальності у правових системах континентальної Європи.

Особливого значення римсько-правова концепція непереборної сили набула у сучасному українському приватному праві після початку повномасштабної війни. Воєнні дії, окупація територій, руйнування інфраструктури, неможливість здійснення господарської діяльності та виконання договірних зобов'язань стали об'єктивними обставинами, які істотно вплинули на цивільний оборот. У цих умовах інститут форс-мажору перетворився на один із ключових засобів забезпечення балансу інтересів сторін цивільних правовідносин [2, с. 52].

Відповідно до ст. 617 Цивільного кодексу України особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили [3]. Українське законодавство фактично продовжує римську традицію, закріплюючи принцип відсутності відповідальності за наявності обставин, які не залежать від волі сторони зобов'язання.

Водночас сучасне українське право конкретизує ознаки форс-мажору через спеціальне законодавство. Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні» визначає форс-мажорні обставини як надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань [4]. Після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації Торгово-промислова палата України офіційно підтвердила, що військова агресія та запровадження воєнного стану є форс-мажорними обставинами [2, с. 54].

Науковий інтерес становить питання співвідношення римської концепції vis maior та сучасного інституту форс-мажору. К. О. Мешкова зазначає, що сучасне розуміння непереборної сили значною мірою ґрунтується саме на римсько-правових засадах [2, с. 53]. Спільними рисами є надзвичайність обставин, їх невідворотність та відсутність

вини особи у невиконанні зобов'язання. Разом із тим сучасне право значно деталізує процедуру доведення форс-мажору та встановлює спеціальні механізми його підтвердження.

Важливу роль у формуванні сучасної практики застосування форс-мажору відіграє Верховний Суд. Судова практика свідчить, що сам факт воєнного стану не є автоматичною підставою для звільнення від відповідальності. Особа повинна довести причинно-наслідковий зв'язок між воєнними діями та неможливістю виконання конкретного зобов'язання [2, с. 56]. Такий підхід відповідає загальним принципам приватного права, зокрема принципам добросовісності та справедливості.

У сучасних умовах особливого значення набуває проблема забезпечення стабільності цивільного обороту. Надмірно широке тлумачення форс-мажору може призвести до зловживань та порушення прав кредиторів. Саме тому судова практика виробляє індивідуальний підхід до оцінки кожної конкретної ситуації. Необхідно встановлювати, чи дійсно воєнні дії унеможливили виконання зобов'язання, чи сторона вживала заходів для мінімізації негативних наслідків, а також чи існували альтернативні способи виконання договору.

Слід також враховувати європейський вектор розвитку українського приватного права. Є. О. Харитонов та О. І. Харитонова підкреслюють, що сучасне приватне право України формується під впливом європейської правової традиції, основою якої є римське право [5, с. 18]. Рецепція римського права сприяє гармонізації українського законодавства із правом Європейського Союзу та забезпечує спадковість фундаментальних приватноправових принципів.

Крім того, римське право продовжує виконувати методологічну функцію для сучасної цивілістики. Дослідження римсько-правових витоків інституту форс-мажору дозволяє глибше зрозуміти його сучасний зміст та перспективи розвитку в умовах війни й правової трансформації українського суспільства.

Таким чином, інститут форс-мажору є прикладом тісного взаємозв'язку римського приватного права та сучасного цивільного законодавства України. Концепція vis maior, сформована ще римськими юри-

стами, зберегла своє значення і сьогодні, особливо в умовах воєнного стану. Сучасне українське законодавство та судова практика продовжують розвивати римсько-правові підходи до розуміння непереборної сили, адаптуючи їх до актуальних викликів сьогодення. Це свідчить про безперервність європейської правової традиції та важливу роль римського права у формуванні сучасного приватного права України.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: підручник. 2-ге вид. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.

2. Мешкова К. О. Правовий режим форс-мажору в умовах воєнних дій: порівняльно-правовий аналіз інституту vis maior у римському приватному праві та непереборної сили в сучасному цивільному праві України. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Право».* 2025. № 42. С. 51–57.

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

4. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text

5. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Римське приватне право як підґрунтя права ЄС. Одеса: Фенікс. Від римського права до інтеграційного права Європи: євроорієнтована *школа порівняльної цивілістики на тлі гібридної війни :* кол. монографія / за заг. ред. проф.: Є. Харитонова, О. Харитонової, І. Давидової. – Одеса : Фенікс, 2025. С. 77-118.

***Слаблюк Ілля Юрійович***
*студ. 3 курсу Центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доцент Омельчук О.С.*

## СВОБОДА ДОГОВОРУ У СФЕРІ ЦИФРОВИХ ПІДПИСОК: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

У сучасних умовах розвитку цифрової економіки особливого поширення набули цифрові підписки, які використовуються у сфері відеостримінгу, музичних сервісів, програмного забезпечення, онлайн-освіти та хмарних технологій. Внаслідок цього актуалізується питання реалізації принципу свободи договору в електронному середовищі, оскільки саме цифрові сервіси формують нові підходи до укладення цивільно-правових договорів. Свобода договору є одним із основопо-

ложних принципів цивільного права та закріплена у статті 627 Цивільного кодексу України, відповідно до якої сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору [1]. Водночас розвиток електронної комерції зумовлює виникнення нових практичних проблем у реалізації цього принципу.

Особливістю цифрових підписок є те, що договори у цій сфері переважно укладаються шляхом приєднання користувача до вже встановлених умов сервісу через акцепт електронної оферти. Відповідно до статті 634 ЦК України договір приєднання є договором, умови якого встановлені однією зі сторін у формулярах або стандартних формах і можуть бути прийняті іншою стороною лише шляхом приєднання до договору в цілому [1]. Це означає, що споживач фактично позбавлений можливості впливати на зміст договору, що ставить під сумнів повноцінну реалізацію принципу свободи договору. Закон України «Про електронну комерцію» визначає, що електронний договір укладається шляхом пропозиції його укласти та її прийняття в електронній формі [2]. Однак на практиці користувачі часто не ознайомлюються повністю з умовами користувацьких угод через їх значний обсяг та складність юридичної термінології. У результаті свобода договору набуває формального характеру, адже споживач лише погоджується із запропонованими умовами без реальної можливості їх змінити. Слушно зазначає Кузнєцова Н. С., що сучасний розвиток договірного права характеризується посиленням стандартизації договірних умов та зменшенням впливу слабшої сторони на зміст договору [4, с. 214]. Особливо це проявляється у сфері цифрових послуг, де великі технологічні компанії самостійно визначають порядок надання послуг, умови оплати, правила автоматичного поновлення підписки та механізми припинення користування сервісом. На практиці поширеними є випадки автоматичного продовження цифрової підписки без належного інформування користувача, ускладненої процедури скасування підписки або односторонньої зміни тарифів. Такі дії можуть суперечити принципам добросовісності, справедливості та розумності, які є загальними засадами цивільного законодавства України [1]. Закон України «Про захист прав споживачів» передбачає необхідність належного інформування споживача про умови отримання послуг та забороняє включення до договорів неспра-

ведливих умов [3]. Європейський Союз приділяє значну увагу захисту прав користувачів цифрових сервісів. Зокрема, Директива ЄС 2019/770 про цифровий контент і цифрові послуги встановлює обов'язок постачальників надавати споживачам чітку інформацію про умови користування цифровими сервісами, порядок припинення підписки та відповідальність сторін [5]. Крім того, Digital Services Act спрямований на забезпечення прозорості діяльності цифрових платформ та посилення гарантій захисту користувачів у цифровому середовищі [6].

Отже, свобода договору у сфері цифрових підписок має специфічний характер, оскільки фактична можливість споживача впливати на умови договору є обмеженою. Це зумовлює необхідність удосконалення механізмів правового захисту користувачів цифрових сервісів, а також адаптації українського законодавства до сучасних європейських стандартів регулювання цифрової економіки.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
2. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII: станом на 01.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text
3. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII: станом на 01.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text
4. Кузнєцова Н.С. Договірне право України: сучасні тенденції розвитку. Київ: Право, 2020. 412 с.
5. Directive (EU) 2019/770 on digital content and digital services // Official Journal of the European Union. 2019.
6. Digital Services Act // Official Journal of the European Union. 2022.

***Стащук Поліна Юріївна***
*студ. 3-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Берназ-Лукавецька О.М.*

## ОНЛАЙН-ДОГОВОРИ ПРИ КУПІВЛІ ТОВАРІВ: МОМЕНТ УКЛАДЕННЯ

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та електронної комерції зумовив широке поширення онлайн-договорів при купівлі товарів. Разом із тим питання визначення моменту укла-

дення таких договорів залишається одним із найдискусійніших у сучасній цивілістиці, оскільки від нього залежать правові наслідки для сторін – виникнення зобов'язань, перехід ризиків та відповідальність за невиконання. Дослідження цієї проблеми є актуальним як для теорії цивільного права, так і для правозастосовної практики у сфері електронної комерції.

Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) встановлює загальне правило, відповідно до якого «договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору» [1]. При цьому ст. 640 ЦК України визначає, що договір вважається укладеним з моменту одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції. Ці положення є базовими й повністю поширюються на онлайн-договори, однак специфіка цифрового середовища потребує їхнього додаткового осмислення.

Пропозиція укласти договір – оферта – відповідно до ст. 641 ЦК України «має містити істотні умови договору і виражати намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття» [1]. В умовах онлайн-торгівлі офертою, як правило, є розміщення продавцем на сайті інтернет-магазину пропозиції з описом товару, ціною та умовами поставки. Акцепт, відповідно до ст. 642 ЦК України, має бути повним і безумовним, що в електронному середовищі зазвичай відбувається шляхом оформлення замовлення, натискання кнопки «Купити» або підтвердження замовлення покупцем.

Спеціальне регулювання моменту укладення онлайн-договорів містить Закон України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 № 675-VIII. Відповідно до ст. 3 Закону, електронний договір – це «домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків та оформлена в електронній формі» [2]. Стаття 11 цього Закону прямо встановлює, що «електронний договір укладається шляхом пропозиції його укласти (оферти) однією стороною та її прийняття (акцепту) другою стороною. Електронний договір вважається укладеним з моменту одержання особою, яка направила пропозицію укласти такий договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції» [2]. Таким чином, законодавець закріпив «теорію от-

римання» акцепту як визначальну для встановлення моменту укладення онлайн-договору.

Особливо важливою є норма ч. 7 ст. 11 Закону «Про електронну комерцію», згідно з якою «замовлення або підтвердження розміщення замовлення вважається отриманим у момент, коли сторона електронного договору отримала доступ до нього» [2]. Ця норма має принципове значення для онлайн-торгівлі: договір вважається укладеним не з моменту фактичного прочитання підтвердження, а з моменту отримання доступу до відповідного повідомлення. Такий підхід орієнтований на захист інтересів продавця і дає змогу чітко фіксувати момент виникнення договірних відносин.

О. С. Хижняк, досліджуючи правову природу електронного договору, зауважує, що «електронний договір у цьому плані не є винятком. Він також укладається у два етапи: направлення оферти та її прийняття, акцепту (ч. 3 ст. 11 Закону про електронну комерцію). Особливістю є те, що й оферта, й акцепт направляються сторонами електронного договору в електронній формі» [3, с. 398]. Ця особливість зумовлює специфічні вимоги до змісту оферти в онлайн-середовищі: оскільки акцепт має бути повним і безумовним, оферта повинна містити всі умови майбутнього договору, включаючи ціну, кількість, якість товару та умови доставки. Відсутність хоча б однієї з істотних умов унеможливлює визнання договору укладеним.

У практиці інтернет-торгівлі існують різні способи акцепту. Відповідно до ч. 6 ст. 11 Закону «Про електронну комерцію», відповідь про прийняття пропозиції може бути надана шляхом: надсилання електронного повідомлення; заповнення форми заяви (форми) про прийняття пропозиції в електронній формі; вчинення дій, що вважаються прийняттям пропозиції, якщо зміст таких дій чітко роз'яснено в інформаційній системі [2]. Третій спосіб є особливо поширеним в онлайн-торгівлі: натискання кнопки «Підтвердити замовлення» або «Оформити покупку» вважається акцептом, якщо такий механізм прийняття пропозиції чітко описаний на сайті. Відповідно, вчинення такої дії є юридично рівнозначним письмовому підписанню договору.

В. І. Теремецький та Н. Г. Гуц у дослідженні новацій у порядку укладення договорів підкреслюють, що «укладення цивільно-право-

вого договору у цифровому середовищі утворює особливий правовий режим цивільних правовідносин, які виникають, змінюються, припиняються саме у цьому середовищі. Водночас позитивний ефект від електронного договору споживач отримує у реальному, матеріальному світі, а товар чи послуга мають відповідну об'єктивну форму» [4, с. 180]. Це зауваження має важливе практичне значення: незважаючи на цифровий характер укладення договору, правові наслідки – передача товару, сплата ціни, відповідальність за недоліки – реалізуються у матеріальному вимірі і повністю підпадають під загальні норми цивільного законодавства про купівлю-продаж.

Окремої уваги заслуговує питання про момент укладення договору при використанні конструкції публічної оферти, яка є найбільш поширеною в онлайн-торгівлі. Розміщення продавцем інформації про товар у мережі Інтернет кваліфікується як публічна оферта, адресована необмеженому колу осіб. Акцептом у такому випадку є будь-яка дія покупця, що свідчить про прийняття умов, запропонованих продавцем. Відповідно до ч. 2 ст. 641 ЦК України, пропозиція укласти договір є публічною офертою, якщо в ній прямо зазначено або однозначно випливає намір особи укласти договір з будь-яким, хто відгукнеться [1]. Більшість вітчизняних інтернет-магазинів будують свою роботу саме за цією моделлю.

Існує також питання про момент укладення договору в разі, коли покупець отримує підтвердження замовлення електронною поштою або SMS-повідомленням. Згідно з положеннями Закону «Про електронну комерцію», така операція відповідає вимогам до акцепту, а договір вважається укладеним у момент отримання продавцем підтвердження від покупця [2]. Водночас підтвердження замовлення з боку продавця є додатковим захистом прав споживача і слугує доказом факту укладення договору у разі виникнення спору. О. С. Хижняк також зазначає, що продавець «зобов'язаний підтвердити вчинення електронної угоди (у формі електронного документа, квитанції, товарного або касового чека, квитка, талона, іншого документа) в момент правочину або в момент виконання продавцем договору» [3, с. 399]. Отже, отримання покупцем підтвердження є обов'язком продавця, а не лише звичаєм ділового обороту.

Таким чином, момент укладення онлайн-договору при купівлі товарів визначається за принципом отримання акцепту: договір вважається укладеним з моменту, коли продавець отримав повідомлення про прийняття покупцем пропозиції, а замовлення – з моменту отримання покупцем доступу до підтвердження. Правове регулювання цього питання здійснюється на основі загальних норм ЦК України та спеціальних положень Закону «Про електронну комерцію», які у взаємодії формують чітку та практично зручну модель укладення онлайн-договорів. Вдосконалення цього регулювання в контексті гармонізації з правом ЄС залишається актуальним завданням для вітчизняного законодавця.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
2. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text
3. Хижняк О. С. Електронний *договір: правовий аспект та особливості його укладання. Економіка* і суспільство. 2017. Вип. 10. С. 396–401.
4. Теремецький В. І., Гуц Н. Г. Новації у порядку укладення цивільно-правового договору. *Наукові записки*. Серія: Право. 2022. Вип. 12. С. 176–181.

***Степановська Марина Ігорівна***
*студ. 1 курсу магістратури факультету судового та міжнародного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц.. Павлова В.Г.*

## ПОНЯТТЯ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Творча діяльність людини є одним із фундаментальних соціальних явищ, що має визначальне значення для розвитку цивілізації, економіки та культури. У цивільно-правовому вимірі вона відіграє особливу роль, оскільки саме результати творчої діяльності становлять основу цілого інституту цивільного права – права інтелектуальної власності. Витоки цивільно-правового регулювання відносин, пов'язаних із результатами розумової праці, сягають римського права, яке, хоча й не знало окремого інституту інтелектуальної власності у сучасному розумінні, проте заклало фундаментальні конструкції щодо

охорони немайнових та майнових інтересів автора твору, що знайшли відображення у подальшому розвитку континентальної правової традиції. В умовах інформаційного суспільства, стрімкого розвитку цифрових технологій, поширення систем штучного інтелекту та прийняття Європейським Союзом Акта про штучний інтелект 2024 року питання нормативного визначення поняття творчої діяльності та її значення у цивільних правовідносинах набувають особливої актуальності, оскільки від чіткого розуміння цього поняття залежить правова охорона численних нематеріальних благ.

Проблематику творчої діяльності та її значення у цивільних правовідносинах досліджували О. А. Підопригора, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова, О. І. Харитонова, О. П. Орлюк, М. В. Котенко, Л. С. Яворська, Н. М. Стефанишин, Т. Я. Схаб-Бучинська, Р. Б. Шишка та інші українські цивілісти. Мета роботи – з'ясувати нормативний та доктринальний зміст поняття творчої діяльності, проаналізувати її співвідношення з інтелектуальною діяльністю та розкрити значення результатів такої діяльності у цивільних правовідносинах.

Конституційною основою правового регулювання творчої діяльності є стаття 41 Конституції України, згідно з якою «кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності» [1]. Своєю чергою, стаття 54 Основного Закону закріплює, що «громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності» [1]. Таким чином, на конституційному рівні творчість визнається об'єктом державного захисту, а її результати – об'єктами особливого правового режиму.

На рівні галузевого законодавства творчу діяльність регулює Цивільний кодекс України. Хоча ЦК нормативно не визначає саме поняття творчої діяльності, він закріплює її правові наслідки у низці норм. Так, відповідно до статті 199 ЦК України, «результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти права інтелектуальної власності створюють цивільні права та обов'язки відповідно до книги

четвертої цього Кодексу та інших законів» [2]. Ще більш принципове значення має частина 1 статті 418 ЦК, за якою «право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом» [2]. Отже, творча діяльність постає законодавчо визнаним джерелом виникнення самостійної групи цивільних прав.

У доктрині цивільного права творча діяльність розглядається як родове поняття, що охоплює всі види розумової роботи людини, результатом якої є нове нематеріальне благо. Н. М. Стефанишин у дослідженні змісту поняття права інтелектуальної власності слушно зазначає, що ЦК «розмежовує поняття інтелектуальна діяльність та творча діяльність», підкреслюючи, що «ці види діяльності схожі за своєю природою, але за своїми результатами вони різняться» [3, с. 111]. Авторка звертає увагу на важливе співвідношення: «будь-яка інтелектуальна діяльність є творчою, але не всяка творча діяльність може визнаватися інтелектуальною» [3, с. 111]. Це положення є принциповим для розуміння місця творчої діяльності в цивільно-правовій системі.

Доктринальне осмислення творчої діяльності має глибоке історичне коріння. Ще в римському праві формувалися уявлення про зв'язок між особою творця та створеним нею результатом: принцип specificatio (специфікації) дозволяв визнавати право на нову річ, створену творчою переробкою матеріалу, за майстром, а не лише за власником сировини – тим самим заохочуючи розумову та творчу працю. Ці римсько-правові ідеї про нерозривний зв'язок творця з плодами його діяльності стали концептуальною передумовою сучасних доктрин права інтелектуальної власності. За класичним визначенням, сформульованим О. А. Підопригорою, творча діяльність – це цілеспрямована інтелектуальна діяльність людини, результатом якої є щось якісно нове, що відрізняється неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю. Важливим доповненням цього підходу є позиція М. В. Котенка, який у дослідженні правового закріплення інтелектуальної власності обґрунтовано наголошує, що «інтелектуальна власність розглядається як результат творчої діяльності, що може здійснювати-

ся лише людиною в силу її творчих (інтелектуальних) здібностей» [4, с. 147]. Автор також підкреслює, що «правотворець чітко визначає сфери творчої діяльності людини, де результатом буде інтелектуальна власність, до яких відносить виробничу, наукову та художню» [4, с. 147]. Такий підхід знаходить відображення у переліку об'єктів права інтелектуальної власності, закріплених у статті 420 ЦК України [2].

Водночас важливо підкреслити, що не всі результати творчої діяльності автоматично стають об'єктами права інтелектуальної власності. Н. М. Стефанишин цілком справедливо зауважує, що «не всі результати творчої діяльності можуть бути результатами інтелектуальної діяльності, але абсолютно всі об'єкти творчої діяльності можуть виступати об'єктами цивільного права» [3, с. 112]. Це положення розширює сферу цивільно-правової охорони творчих результатів за межі виключно права інтелектуальної власності. Певні творчі результати, які не відповідають формальним вимогам новизни, оригінальності чи придатності до охорони, все одно залишаються в полі цивільного обороту – зокрема, як об'єкти договірних відносин (наприклад, договір створення твору на замовлення).

Ознаки об'єктів, що є результатами творчої діяльності у межах права інтелектуальної власності, сформульовані у Стокгольмській конвенції 1967 року та підтверджені в українській доктрині. Н. М. Стефанишин називає серед них «творчий характер; оригінальність; неповторність; інтелектуальність» [3, с. 113]. Саме ці ознаки у сукупності визначають здатність об'єкта отримати правову охорону. М. В. Котенко, розвиваючи пропрієтарну теорію розуміння інтелектуальної власності, влучно зазначає, що «інтелектуальна власність є різновидом власності, особливістю якої є саме нематеріальні об'єкти, котрі є результатом творчої (інтелектуальної) діяльності людини» [4, с. 148]. Важливою характеристикою є також нематеріальний характер результатів творчої діяльності: на відміну від речей, вони мають ідеальну природу, здатні до тиражування і не зазнають фізичного зносу.

Значення творчої діяльності у цивільних правовідносинах проявляється у кількох взаємопов'язаних напрямах. По-перше, творча діяльність виступає правостворюючим юридичним фактом: згідно зі

статтею 422 ЦК України, «право інтелектуальної власності виникає (набувається) з підстав, встановлених цим Кодексом, іншим законом чи договором» [2]. Сам процес створення об'єкта творчої діяльності, що відповідає вимогам закону, є основою виникнення суб'єктивних цивільних прав. По-друге, результати творчої діяльності становлять особливий вид об'єктів цивільних прав, які, на відміну від речей, характеризуються нематеріальним характером і необхідністю об'єктивації у зовнішній формі.

По-третє, творча діяльність визначає особливий правовий режим майнових та немайнових відносин її учасників. Відповідно до частини 1 статті 419 ЦК України, «право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного» [2]. Ця норма відображає доктринальне розуміння самостійності права інтелектуальної власності як окремої правової категорії. По-четверте, творча діяльність є підставою виникнення особистих немайнових прав її творця, закріплених у статті 423 ЦК України, серед яких «право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності» [2].

Сучасним викликом для правового розуміння творчої діяльності є стрімкий розвиток систем штучного інтелекту. Н. М. Стефанишин та Т. Я. Схаб-Бучинська, досліджуючи штучний інтелект у системі об'єктів цивільних прав, доходять висновку, що «штучний інтелект слід розглядати як об'єкт цивільних правовідносин по відношенні до якого вони й виникають», а сам ШІ є «об'єктом права інтелектуальної власності, що створений в результаті творчої, інтелектуальної діяльності людини» [5, с. 127]. Такий підхід є принципово важливим, оскільки зберігає людиноцентричний характер категорії творчої діяльності, відмовляючи ШІ у самостійній творчій правосуб'єктності.

Підсумовуючи, творча діяльність у цивільно-правовому вимірі – це цілеспрямована розумова діяльність людини, результатом якої є нематеріальне благо, що відрізняється оригінальністю, неповторністю та суспільно-історичною унікальністю. У цивільних правовідносинах вона має багатогранне значення: виступає правостворюючим юридичним фактом; породжує особливий вид об'єктів цивільних прав; визна-

чає самостійний інститут права інтелектуальної власності; зумовлює виникнення особистих немайнових та майнових прав творця. Перспективою подальших досліджень є розроблення єдиного доктринального визначення творчої діяльності з його нормативним закріпленням у Цивільному кодексі України, вивчення римсько-правових витоків цього інституту як методологічного орієнтиру для сучасної цивілістики, а також адаптація цього поняття до умов цифрової економіки та розвитку систем штучного інтелекту.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

3. Стефанишин Н. М. Визначення поняття права інтелектуальної власності у Цивільному кодексі України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2016. Вип. 42. С. 110–118.

5. Котенко М. В. Правове закріплення інтелектуальної власності як складової термінологічного апарату. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 147–151.

6. Стефанишин Н. М., Схаб-Бучинська Т. Я. Штучний інтелект в системі об'єктів цивільних прав. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284590

***Стефанчишена Іванна Володимирівна***
*студ. 3 курсу Центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: д.ю.н., проф. Харитонов Є. О.*

## БАЛАНС ІНТЕРЕСІВ СТОРІН У ДОВГОСТРОКОВИХ ДОГОВОРАХ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЗМІН

Довгострокові договори є основою стабільності економічних відносин, однак в умовах криз (воєнний стан, економічні коливання, пандемії) їх виконання ускладнюється. Кризові зміни призводять до порушення початкового балансу інтересів сторін, що потребує правових механізмів адаптації договорів. Сучасна судова практика підтверджує необхідність гнучкого підходу до договірних зобов'язань у нестабільних умовах.

Баланс інтересів – це справедливе співвідношення прав і обов'язків сторін, що забезпечує еквівалентність виконання. Він базується на принципі добросовісності, принципі справедливості та принципі пропорційності. Верховний Суд підкреслює, що баланс інтересів є складовою принципу верховенства права і передбачає узгодження приватних та публічних інтересів.

Довгострокові договори характеризуються тривалим строком дії та підвищеним ризиком зміни обставин, неможливістю повного прогнозування економічних умов і високою залежністю від макроекономічних факторів, регуляторної політики та форс-мажорних обставин. Договір виступає як інструмент саморегулювання приватних відносин.

Кризові явища (війна, інфляція, логістичні обмеження) ускладнюють виконання зобов'язань, можуть робити їх економічно невигідними, змінюють баланс вигод і ризиків. Важливо, що сам факт кризи (наприклад, воєнного стану) не автоматично змінює договір, але може бути підставою за умови доведення істотності змін.

Правові механізми забезпечення балансу інтересів включають: принцип свободи договору, відповідно до якого сторони самі визначають умови договору, однак свобода обмежується законом, публічними інтересами та необхідністю дотримання балансу інтересів; принцип добросовісності, що вимагає чесної поведінки, врахування інтересів контрагента та уникнення зловживання правом – Верховний Суд визначає добросовісність як стандарт поведінки, що включає повагу до інтересів іншої сторони; механізм істотної зміни обставин (ст. 652 ЦК України), який є ключовим інструментом адаптації договору і дозволяє змінити умови договору або розірвати його – суд може змінити строки, переглянути ціну, адаптувати інші істотні умови [1; 4; 5; 6].

У сфері судового захисту суд оцінює ступінь порушення балансу інтересів, ризики сторін та добросовісність поведінки. Неналежний спосіб захисту (наприклад, формальне оскарження без наслідків) не відновлює баланс інтересів.

У міжнародному та європейському контексті Угода про асоціацію Україна–ЄС передбачає недискримінаційність, рівність умов та

правову визначеність, що сприяє формуванню симетричного балансу інтересів сторін у договорах [2; 3; 15].

Серед основних проблем забезпечення балансу інтересів слід виокремити складність доведення істотної зміни обставин, ризик зловживання правом однією зі сторін, відсутність універсальних критеріїв «справедливості» та тривалість судових процедур [11; 12; 13].

З метою вдосконалення правового регулювання пропонується включення в договори hardship clauses (застережень про зміну обставин), механізмів перегляду ціни та гнучких строків виконання. Необхідним є також розвиток судової практики щодо критеріїв істотності змін і балансу ризиків, а також гармонізація з європейським правом [2; 3].

Таким чином, баланс інтересів сторін у довгострокових договорах є динамічною категорією, яка в умовах кризових змін потребує гнучкого правового регулювання, заснованого на принципах добросовісності, пропорційності та справедливості, а також ефективних механізмів адаптації договірних зобов'язань.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

2. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Rome: International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), 2016.

3. Principles of European Contract Law. Commission on European Contract Law. 2002.

4. Постанова Верховного Суду від 02.07.2019 у справі № 910/15484/17 (щодо застосування ст. 652 ЦК України).

5. Постанова Верховного Суду від 16.06.2020 у справі № 910/8472/19 (щодо істотної зміни обставин та розірвання договору).

7. Постанова Верховного Суду від 21.10.2021 у справі № 910/1292/20 (щодо принципів добросовісності та справедливості у договірних відносинах).

8. Дзера О.В. Цивільне право України: підручник: у 2 т. К.: Юрінком Інтер, 2010.

9. Кузнєцова Н.С. Зобов'язальне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2018.

10. Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Цивільне право України. Одеса: Фенікс, 2019.

11. Спасибо-Фатєєва І.В. Договірне право України: сучасні проблеми теорії та практики. Х.: Право, 2012.
12. Боднар Т.В. Істотна зміна обставин як підстава зміни або розірвання договору. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 23–27.
13. Кот О.О. Принцип добросовісності у цивільному праві України. *Юридична Україна*. 2019. № 7. С. 12–18.
14. Луць В.В. Свобода договору та її межі в умовах економічної нестабільності. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2021. № 2. С. 45–52.
15. Верховна Рада України. Офіційний вебпортал законодавства України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/
16. Європейський суд з прав людини. Практика щодо принципу «fair balance» (справедливої рівноваги).

***Суниця Яна Сергіївна***
*студ. 1 курсу магістратури факультету судового та міжнародного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доцент. Павлова В. Г.*

## ПРАВО НА ЗАПОВІТ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Римське право започаткувало свободу заповіту, але гарантувало обов'язкову частку для близьких родичів. Як відомо, історично спадкування за заповітом з'явилося після спадкування за законом і досить швидко набуло важливого значення у Римі. Закони XII таблиць закріплювали чинність заповіту та визнавали його як звичайну правову форму.

Заповіт (testamentum) розглядався як оформлене у встановленій законом формі розпорядження особи своїм майном на випадок смерті. Оскільки в римській сім'ї єдиним власником усього майна вважався домовладика (paterfamilias), саме він мав виключне право визначати порядок спадкування, встановлювати спадкоємців та розподіляти майно між ними у відповідних частках після своєї смерті.

Належним чином складений і посвідчений заповіт гарантує реалізацію волі особи щодо розпорядження її майном відповідно до вимог закону та сприяє запобіганню можливим спорам між спадкоємцями.

У сучасному праві заповіт розглядається як особисте розпорядження фізичної особи на випадок її смерті.

Відповідно до ст. 1234 ЦК України, право на складання заповіту надається фізичній особі, яка має повну цивільну дієздатність. Це право реалізується виключно особисто, складання заповіту через представника не допускається. [1]

Заповіт за своєю юридичною природою є одностороннім правочином, оскільки він відображає волевиявлення лише однієї особи. Складання заповіту повинно відповідати нормам глави 85 ЦК України та загальним вимогам до правочинів, передбаченим главою 16 ЦК України. При цьому заповіт не передбачає двостороннього волевиявлення, оскільки на момент набрання ним чинності одна зі сторін вже немає серед живих. [4]

Можна виділити такі важливі складові для права на складання заповіту:

1. Однією з ключових умов реалізації права на заповіт – є наявність цивільної дієздатності, адже заповідати майно може лише фізична особа, яка має повну цивільну дієздатність.

2. Другою ключовою умовою – є право спадкодавця, яке передбачає можливість самостійно призначати спадкоємців, відповідно до цього спадкодавець може призначити спадкоємцями одну або дві чи більше фізичних осіб незалежно від того, чи перебуває він у родинних стосунках із цими особами, а також іншими учасниками цивільних відносин.

3. Третьою складовою – є право спадкодавця самому визначати обсяг спадщини, яка має бути успадкована за заповітом, заповідач має право охопити як права так і обов'язки, які належать йому на момент складання заповіту, так і ті права та зобов'язання, які можуть належати йому в заповіті, тобто ті, що можуть виникнути у майбутньому.

4. Четвертою складовою – є право заповідача на покладати на спадкоємця інші, додаткові обов'язків, встановлювати сервітут у заповіті, а також право заповідача змінювати чи скасовувати заповіт.

5. П'ятою складовою – є право у будь-який час скласти новий заповіт, який повністю або частково скасовує попередній. [1]

З метою забезпечення захисту прав та законних інтересів громадян законодавством встановлено обов'язкову державну реєстрацію

в Спадковому реєстрі всіх заповітів, а також змін і скасувань до них. Така реєстрація здійснюється відповідно до порядку, визначеного наказом Міністерства юстиції України № 1810/5 від 07.07.2011 року «Про затвердження Положення про Спадковий реєстр». [2]

Реалізація права на заповіт в сучасних умовах має свої властивості, особливо з настанням воєнного стану та функціонування всього механізму нашої держави зазнало вимушених змін.

Під час дії воєнного стану в Україні посвідчення заповітів може здійснюватися без використання спеціальних бланків. У такому разі документ оформлюється на білому аркуші паперу з обов'язковим зазначенням реквізитів нотаріуса, які наносяться за допомогою комп'ютерної техніки. [3]

Крім того, в умовах воєнного стану зазнали змін правила визначення осіб, уповноважених посвідчувати заповіти, що залежить від місця перебування заповідача. До таких осіб належать, зокрема, медичні працівники (головні лікарі, їхні заступники з медичної частини, чергові лікарі лікарень і госпіталів), керівники закладів охорони здоров'я, а також директори та головні лікарі установ для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю.

Окрім цього, відповідні повноваження мають капітани морських і річкових суден, начальники пошукових та інших експедицій, а також керівники установ виконання покарань і слідчих ізоляторів.

У місцях дислокації військових частин, з'єднань, установ і військово-навчальних закладів, де відсутні нотаріуси або посадові особи органів місцевого самоврядування, які мають право вчиняти нотаріальні дії, заповіти військовослужбовців, членів їхніх сімей та працівників можуть засвідчуватися командирами відповідних підрозділів. У період дії воєнного стану такі повноваження також можуть бути реалізовані командирами військових формувань, а також керівниками органів правоохоронної системи та цивільного захисту.

Також заповіти можуть посвідчуватися державними та приватними нотаріусами, а в сільських населених пунктах – посадовими особами органів місцевого самоврядування, на яких покладено відповідні повноваження. За межами України аналогічні функції виконують ди-

пломатичні представництва, зокрема посли та консули України в іноземних державах.

Крім того, встановлено обмеження щодо осіб, пов'язаних із державою-агресором: у таких випадках нотаріуси відмовляють у вчиненні нотаріальних дій.[5]

Отже, право на заповіт є ключовим інструментом вільного розпорядження майном, який в умовах сучасних реалій України (воєнний стан, цифровізація) зазнав суттєвих змін у порядку реалізації, ставши більш гнучким. Але так і залишився ефективним правовим інструментом, який адаптований до умов воєнного стану шляхом спрощення процедур його посвідчення і продовжує виконувати свої функції, повноваження та завдання.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 1 лют. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
2. Про затвердження Положення про Спадковий реєстр: Наказ Міністретсва юстиції України від 07.07.2011 № 1810/5: станом на 25 лип. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0831-11#Text
3. матер. круг. столу (м. Одеса, 26 травня 2023 р.) За ред.: Є.О. Харитонова, І.В. Давидової ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса, 2023.С. 114-117.
4. Пилипчук О.І. Право на заповіт та окремі питання його реалізації [Електронний ресурс]. URL: https://obolon-2023.kyivcity.gov.ua/files/2019/3/27/pravonazapovit.pdf
5. Судова влада України. Офіційний вебпортал. Новини: нотаріальні дії та правозастосування. URL: https://court.gov.ua/press/news/1815739/

***Татарінцева Дарина Ігорівна***
*студ. 2-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: проф., к.ю.н. Зубар В.М.*

## КОНТРАКТИ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ

Римське право стало фундаментом для розвитку сучасних правових систем Європи та світу. Однією з ключових його складових була договірна практика, яка формувала механізми зобов'язань між приватними особами. На ранніх етапах розвитку римського права договірні

відносини характеризувалися надзвичайним формалізмом. Юридична сила угоди залежала не від волевиявлення сторін як такого, а від суворого дотримання встановленої форми. Із розвитком економічних відносин і розширенням римської держави виникла потреба у більш гнучких правових механізмах. Значну роль у цьому процесі відіграло преторське право.

У римському праві контракт визначався як угода, що породжує юридично обов'язкове зобов'язання, забезпечене позовом (*actio*). Претори, керуючись принципами справедливості (aequitas) та добросовісності (bona fides), почали визнавати неформальні угоди та надавати позовний захист новим видам договорів. Якщо домовленість поєднується з певним юридичним фактом, на підставі якого право кредитора набуває позовного захисту, то така домовленість називалася в джерелах договором – contractus (від contrahere – стягувати, збирати) [1, с. 23]. Саме на цьому етапі з'являється концепція bonae fidei contractus – договорів, що базуються на добросовісності сторін, а не лише на формальних вимогах.

Контракти як формалізовані угоди визнавалися цивільним правом (jure civili) та підлягали судовому захисту. Водночас система контрактів мала замкнутий характер, тому тривалий час інші домовленості не розглядалися як повноцінні правочини, оскільки не були передбачені нормами приватного права. Однак під впливом стрімкого розвитку товарного обігу класичне та післякласичне право поступово почало допускати відступи від цієї жорсткої моделі.

Пакти, на відміну від контрактів, були неформальними домовленостями, що виникали у сфері практичного господарського життя поза межами усталеної системи контрактів, і тому не визнавалися цивільним правом. Вони не мали позовного захисту та не наділялися юридичною силою, а їх виконання залежало виключно від добросовісності сторін і їхніх моральних якостей, а не від приписів позитивного права. Відповідно, невиконання пакту не спричиняло юридичної відповідальності.

Разом із розвитком ремесел, торгівлі та сільського господарства потреби цивільного обігу перестали задовольнятися обмеженим пере-

ліком контрактів. Нові економічні відносини вимагали більш гнучких договірних форм, що зумовило трансформацію правового підходу: римська юридична практика поступово визнала за окремими пактами юридичну силу, прирівнявши їх до контрактів, надавши їм позовного захисту [2, с. 367-368].

Щодо системи контрактів, римляни виділяли, залежно від підстави виникнення зобов'язальних правовідносин causa civilis obligationis чотири їх основні види: вербальні, літеральні, реальні та консенсуальні.

*Вербальні контракти* виникали шляхом виголошення встановленої словесної формули. Вербальним контрактам притаманна сувора формалізованість, обов'язкова усна форма та абстрактний характер (не вимагалося зазначення підстави зобов'язання). Найбільш типовим прикладом є stipulatio – усна угода, що укладалася у формі чітко визначеного запитання кредитора і відповіді боржника [3]. Stipulatio була універсальним інструментом, який дозволяв оформлювати різноманітні зобов'язання. Водночас надмірний формалізм обмежував її практичне застосування, особливо у відносинах із перегрінами (іноземцями), що стимулювало подальший розвиток більш гнучких форм контрактів.

*Літеральні контракти,* які виникали шляхом письмового запису зобов'язання у спеціальних рахункових книгах (*codex accepti et expensi*). Вони існували для підтвердження існуючих зобов'язань та часто використовувалися у фінансових і банківських операціях. З розвитком письмових правових форм і поширенням документального обігу значення літеральних контрактів поступово зменшувалося, але вони стали важливим етапом у становленні письмових договорів сучасності.

*Реальні контракти* вважалися укладеними лише з моменту передачі речі (res). Саме передача предмета була юридичним фактом, що породжував зобов'язання. Реальні контракти відображали практичні потреби господарського обігу та забезпечували юридичну визначеність у відносинах, пов'язаних із передачею майна.

До основних видів належали [4]:

- mutuum (позика) – передача речей, визначених родовими ознаками, із обов'язком повернення еквіваленту;

- commodatum (позичка) – безоплатне користування річчю;
- depositum (зберігання) – передача речі на зберігання;
- pignus (застава) – передача речі як забезпечення зобов'язання.

*Консенсуальні контракти* виникали виключно на підставі згоди сторін (*consensus*), без необхідності дотримання формальних процедур або передачі речі. Саме консенсуальні контракти заклали основу сучасного розуміння договору як результату вільного волевиявлення сторін. Вони сприяли розвитку торгівлі, спрощенню економічних відносин і формуванню принципу свободи договору.

До них належали:

- emptio-venditio (купівля-продаж);
- locatio-conductio (найм);
- mandatum (доручення);

Римська договірна система стала основою для подальших кодифікацій, зокрема *Corpus Juris Civilis* Юстиніана та Кодексу Наполеона. У Corpus Juris Civilis римська договірна система була систематизована та узагальнена, що забезпечило її збереження і трансляцію до правових систем Європи. Саме через цей звід римські правові конструкції стали доступними для подальшого осмислення та адаптації у різних правових культурах. У свою чергу, Кодекс Наполеона закріпив принцип свободи договору (liberté contractuelle) як одну з базових засад приватного права, передбачивши, що сторони є вільними укладати договори та визначати їх зміст у межах закону.

Консенсуальні контракти заклали підвалини принципу свободи договору, який сьогодні є універсальним у цивільному праві. Це означало, що юридичне значення надавалося не стільки формі, скільки внутрішньому наміру сторін укласти договір та їх взаємній згоді щодо істотних умов.

Римська договірна система не лише сформувала базові типи договорів, але й заклала методологічні засади договірного права, що трансформувалися у сучасний принцип свободи договору. Цей принцип, будучи універсальним, водночас не є абсолютним: уже в римському праві існували обмеження, пов'язані з публічним порядком, мораллю та справедливістю, що знайшло своє відображення і в сучасних правових системах.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Гринько С.Д. Договір як підстава виникнення зобов'язань за римським приватним правом. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 3. Ст. 22-26.
2. Підопригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
3. Nina Kosanović. Development of contract form in roman law illustrated by stiupulation as a verbal contract. 2024. URL: https://casopisi.junis.ni.ac.rs/index.php/FULawPol/article/view/12631
4. Peter Stein. The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition. 1994. URL: https://academic.oup.com/ajlh/article-lookup/doi/10.2307/845332

***Тельпіс Валерія Михайлівна***
*студ. 3 курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доцент, Берназ-Лукавецька О. М.*

## ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОГОВОРІВ: ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ТА ДОКАЗУВАННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Стрімкий розвиток цифрових технологій трансформував підходи до укладення правочинів, сприявши поширенню електронних договорів як повноцінного інструменту цивільного обороту. Сучасні економічні процеси дедалі частіше відбуваються у віртуальному середовищі, де швидкість, зручність і автоматизація взаємодії мають визначальне значення. В Україні правове регулювання цієї сфери сформоване на основі поєднання норм цивільного законодавства та спеціальних актів, зокрема Закону України «Про електронну комерцію» [1], що визначає основні засади укладення електронних правочинів. Визнання електронного договору як рівнозначного письмовому стало ключовим кроком до легалізації цифрових відносин і створення умов для розвитку електронної торгівлі [8].

Електронний договір за своєю правовою природою є домовленістю сторін, оформленою в електронній формі з використанням інформаційно-комунікаційних систем [3, с. 256]. Його особливість полягає не лише у формі фіксації, а й у способі вираження волевиявлення сторін. Відсутність традиційного паперового носія компенсується вико-

ристанням технічних засобів, які забезпечують ідентифікацію учасників та збереження змісту правочину. Законодавство України прямо встановлює, що електронний договір прирівнюється до письмового, якщо сторони погодилися використовувати електронні засоби зв'язку [8]. Однією з найвагоміших переваг застосування електронних засобів (договорів) у цивільному праві є істотна економія часу. Водночас це сприяє зменшенню витрат і дає можливість значно розширити коло потенційних контрагентів [2, с. 87]. Наприклад, під час відкриття депозитного рахунку в мобільному застосунку банку клієнт погоджується з умовами договору шляхом підтвердження операції через одноразовий код або біометричну автентифікацію. У такому випадку електронний договір вважається укладеним у момент підтвердження дії клієнтом, а всі умови зберігаються в електронній системі банку.

Характерною рисою електронного договору є відсутність безпосереднього контакту між сторонами, оскільки обмін інформацією відбувається через інформаційних посередників. До таких посередників, відповідно до законодавства, належать оператори (провайдери) телекомунікацій, суб'єкти платіжної інфраструктури, реєстратори (адміністратори), які забезпечують присвоєння мережевих ідентифікаторів, а також інші учасники, що здійснюють передачу та зберігання даних за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем. Наприклад, укладення електронних договорів на онлайн-платформах (маркетплейсах). При замовленні товару на платформі користувач погоджується з умовами публічної оферти продавця, натискаючи кнопку «оформити замовлення». Ще однією особливістю електронного договору є те, що інформаційний посередник на підставі закону відповідає за функціонування програмного забезпечення, а також забезпечує процеси передавання і збереження інформації. Водночас такий посередник, який надає проміжні послуги в інформаційній сфері, не несе відповідальності за зміст переданої чи отриманої інформації, а також за можливу шкоду, спричинену її використанням, за умови, що він не ініціює передачу, не визначає отримувача та не має можливості змінювати зміст повідомлення [6, с. 52].

Процес укладення електронного договору базується на загальних положеннях про оферту та акцепт, однак має свої специфічні риси.

Пропозиція укласти договір може бути розміщена на веб-сайті, у мобільному застосунку або надіслана електронною поштою [2, с. 88]. Акцепт часто здійснюється шляхом натискання кнопки «погоджуюсь», введення одноразового коду або підтвердження замовлення. Наприклад, під час купівлі товару в інтернет-магазині користувач формує замовлення, після чого отримує електронне підтвердження – саме цей момент вважається укладенням договору. Закон зобов'язує продавця підтвердити отримання замовлення, що створює додаткову гарантію для споживача [8].

У роботі Є. О. Харитонової, О. І. Харитонової, К. Г. Некіт зазначається, що «віддалена ідентифікації та автентифікації, віртуальна ідентичність та цифровий профіль людини стають невід'ємними елементами цифрової інфраструктури держави» [7, с.87].

Важливою складовою електронного договору є електронний підпис, який забезпечує автентичність і цілісність документа. Електронний цифровий підпис формується внаслідок криптографічного перетворення інформаційних даних із застосуванням закритого ключа електронного цифрового підпису [4, с. 377]. Українське законодавство передбачає кілька способів підписання: кваліфікований електронний підпис, електронний підпис одноразовим ідентифікатором або інші аналоги власноручного підпису за згодою сторін [8]. Кваліфікований електронний підпис має найвищий рівень довіри, оскільки базується на криптографічному захисті та підтверджує особу підписанта через сертифіковані центри. У практиці це широко застосовується, наприклад, при укладенні договорів між підприємствами через системи електронного документообігу. Водночас у сфері електронної комерції поширеним є використання одноразових кодів, що надсилаються на телефон або електронну пошту користувача, як це відбувається при оформленні онлайн-кредитів або реєстрації в сервісах.

Процесуальне законодавство України визнає електронні докази окремим видом доказів, до яких належать електронні документи, повідомлення, веб-сторінки, аудіо- та відеофайли [8]. Такі докази можуть подаватися в оригіналі або у вигляді електронної копії, засвідченої електронним підписом. Важливо, що паперова роздруківка електро-

нного документа не вважається повноцінним доказом без належного підтвердження її автентичності, що створює необхідність дотримання правил зберігання електронних даних і забезпечення можливості їх перевірки.

Цифровізація також породжує нові виклики у сфері правового регулювання електронних договорів. Однією з проблем є забезпечення належного рівня ідентифікації сторін, адже використання простих способів підтвердження, таких як SMS-коди, не завжди гарантує, що саме відповідна особа здійснила правочин. Іншою проблемою є захист персональних даних, які активно використовуються під час укладення електронних договорів. Законодавство передбачає, що згода на обробку персональних даних може надаватися шляхом проставлення електронної відмітки, але це потребує чіткого дотримання вимог щодо інформування користувача [7, с.86].

У цифровому середовищі сторони можуть перебувати в різних країнах, що ускладнює визначення застосовного права та юрисдикції [5, с. 37]. Українське законодавство передбачає застосування норм міжнародного приватного права у таких випадках, що дозволяє врегулювати відносини за участю іноземних суб'єктів [1]. Наприклад, укладення договору з міжнародною платформою надання послуг часто супроводжується вибором права іншої держави, що впливає на порядок вирішення спорів.

Розвиток цифрових технологій сприяє появі нових форм електронних договорів, зокрема смарт-контрактів, які автоматично виконуються за заданими алгоритмами. Хоча українське законодавство ще не містить детального регулювання таких інструментів, їх використання поступово поширюється у сфері фінансових технологій і блокчейн-проєктів.

Отже, електронні договори стали невід'ємною частиною сучасних правовідносин, забезпечуючи ефективність і доступність укладення правочинів. Водночас їх використання потребує дотримання спеціальних вимог щодо форми, способу підписання та збереження доказів.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Закон України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text

2. Кізлова О.С. Електронний договір як правовий спосіб електронної комерції. *Проблеми цивільного права та процесу.* 2017. С. 85-88. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/19-20_05_2017/pdf/20.pdf

3. Кройтор В.А. Електронний договір. *Аналітично-порівняльне правознавство.* С. 254-258. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/42.pdf

4. Максименко О.С. Правове регулювання електронного договору та особливості його укладення. С. 365-368. URL: https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/08f68c51-8337-4392-9487-a640f74eb18c/content

5. Мілаш В.С. Електронні договори як правова основа електронної комерції (торгівлі) В Україні. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2022. № 43. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/view/362

6. Пилипенко С. Особливості правового регулювання відносин за договором, укладеним в електронній формі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 48-53. URL: https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/8/9.pdf

7. Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану: монографія за ред.: Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, К. Г. Некіт ; упор.- укл. Ю. С. Маршук ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2023. 336 с. URL: https://doi.org/10.32837/11300.23423

8. Укладення договору в електронній формі: порядок та особливості – пояснює Міністерство юстиції України. URL: https://court.gov.ua/press/news/1894523

***Товпига Карина Валеріївна***
*студ. 2 курсу інституту права та безпеки*
*Одеського державного університету внутрішніх справ*
*Науковий керівник: к.ю.н., професор Резніченко С.В.*

## РЕКВІЗИЦІЯ ТА КОНФІСКАЦІЯ ЯК ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Право власності є одним із фундаментальних інститутів приватного права, що забезпечує економічну свободу особи та стабільність правопорядку. Конституція України гарантує недоторканність права приватної власності, а будь-яке примусове позбавлення майна допускається лише за умов, визначених законом, та з дотриманням принципу справедливості й попереднього або наступного повного відшкодування його вартості.

Водночас у сучасній правовій системі існують виняткові юридичні механізми, за допомогою яких держава може припинити право власності незалежно від волі власника – зокрема, реквізиція та конфіс-

кація. Обидва інститути істотно впливають на реалізацію та межі права власності, водночас забезпечуючи баланс між приватними правами та публічним інтересом.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що в умовах воєнного стану та загострення загроз національній безпеці питання правомірності примусового відчуження майна, гарантій компенсації, меж державного втручання у сферу власності та ефективності механізмів захисту прав громадян набувають особливої значущості. Ґрунтовний аналіз реквізиції та конфіскації як підстав припинення права власності дозволяє сформувати системне уявлення про юридичні гарантії, межі державної влади та принципи, на яких будується правове регулювання власності в Україні.

Відповідно до статті 316 Цивільного кодексу України (ЦК України), право власності визначається як право особи на майно, що здійснюється нею вільно та незалежно від волі інших осіб. Припинення права власності, згідно з пунктом 9 частини 1 статті 346 ЦК України, настає, зокрема, внаслідок реквізиції. Статтею 353 ЦК України встановлено, що у випадку надзвичайних обставин (стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії тощо) та з метою суспільної необхідності майно може бути примусово відчужене у власника. Таке відчуження відбувається на підставі та в порядку, визначених законом, за умови попереднього та повного відшкодування його вартості [1].

Слід зазначити, що в умовах воєнного або надзвичайного стану допускається примусове відчуження майна з наступним повним відшкодуванням його вартості. Реквізоване майно переходить у власність держави або підлягає знищенню. Оцінка вартості реквізованого майна, за якою здійснювалося відшкодування попередньому власникові, може бути оскаржена до суду [2].

Окрім відшкодування вартості, попередній власник реквізованого майна має право вимагати надання йому іншого майна натомість, якщо така заміна є можливою. У разі, коли реквізоване майно збереглося після припинення дії надзвичайної обставини, особа, якій воно належало, наділена правом вимагати його повернення через суд. Якщо майно повертається власнику, його право власності поновлюється. При

цьому власник зобов'язаний повернути державі отриману ним компенсаційну грошову суму або надану річ, з вирахуванням розумної плати за користування цим майном державою [2].

У науковій доктрині питання щодо правової природи реквізиції залишається предметом дискусій. Зокрема, низка дослідників, які аналізують інститут права власності, розглядають реквізицію як одну з форм примусового вилучення (припинення) права власності, що є винятковим заходом державного впливу, застосовуваним виключно в умовах надзвичайних ситуацій. На противагу цьому підходу, існує інша концепція, згідно з якою реквізиція визначається як підстава для виникнення (набуття) права державної власності на майно, що було примусово відчужене [3, с. 452].

Конфіскація – це примусове безоплатне вилучення всього або частини майна за вироком суду. Вона передбачена статтею 59 Кримінального кодексу України і може застосовуватися лише в межах кримінальної відповідальності як один із видів покарання. Конфіскація має каральну та превентивну функції, позбавляючи особу можливості збереження майна, пов'язаного з протиправною діяльністю [4].

Наукові джерела наголошують, що конфіскація виконує також відновлювальну функцію, повертаючи суспільству незаконно отримані вигоди та формуючи почуття невідворотності відповідальності. Важливо розрізняти загальну та спеціальну конфіскацію. Загальна передбачає вилучення всього майна (застосовується рідко), а спеціальна – лише того, що пов'язане зі злочином або здобуте злочинним шляхом [5, с. 148].

Сучасна практика демонструє зростання кількості випадків реквізиції в умовах воєнного стану, що підкреслює необхідність належної регламентації процедури оцінки та фіксації майна. Верховний Суд у низці рішень наголошує на обов'язковості документального підтвердження факту вилучення та розміру збитків, які підлягають компенсації [6].

Практика застосування конфіскації у кримінальних провадженнях вимагає суворого дотримання принципу пропорційності: суд має обґрунтувати необхідність та обсяг вилученого майна, а також вста-

новити його безпосередній зв'язок зі злочином. У наукових працях вказується, що формальна або невмотивована конфіскація може стати порушенням конституційних прав особи та положень Європейської конвенції з прав людини.

Враховуючи вищевикладене, слід зазначити, що Ефективність цих інститутів можлива лише за умов їхньої чіткої нормативної регламентації, прозорості процедур, суворого дотримання принципів пропорційності, законності та справедливості. У сучасних умовах першочерговим завданням є вдосконалення механізмів захисту прав власників, належне документування реквізиційних дій, мотивованість судових рішень щодо конфіскації та відповідність їх європейським стандартам прав людини.

Таким чином, реквізиція та конфіскація становлять важливий елемент правової системи України, забезпечуючи баланс між приватними інтересами та потребами держави, а їхнє удосконалення сприятиме зміцненню правопорядку й довіри до системи правосуддя.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (11 листопада 2021 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2021. 228 с.

3. Цивільне право України: у 2-х кн. / [Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін.]; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. К.: Юрінком Інтер, 1999. Кн. 1. 1999. 864 с.

4. Кримінальний кодекс України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

5. Ющик О.І. *Конфіскація майна як вид покарання.* Проблеми та перспективи розвитку юриспруденції. С. 147-149.

6. Імплементація міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України: збірник матеріалів VII науково-практичного круглого столу (м. Київ, 14 червня 2024 р.) / упорядник В. М. Короленко. К.: Електрон. текст. дані. НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2024. 95 с.

***Тріщук Ганна Василівна***
*студ. 3 курсу Центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ПЕРСОНАЛЬНІ ДАНІ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ: МЕЖІ ОБІГУ ТА ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Тема персональних даних сьогодні є однією з найбільш актуальних у сфері цивільного права, адже вони тісно пов'язані з особою та її приватним життям. Умови розвитку інформаційного суспільства зумовлюють їх активний обіг, що, з одного боку, сприяє економічним і соціальним процесам, а з іншого – підвищує ризики неправомірного використання такої інформації. У зв'язку з цим особливого значення набуває визначення меж допустимого обігу персональних даних та встановлення дієвих механізмів їх правового захисту. Це питання потребує комплексного підходу з урахуванням балансу між інтересами особи та потребами суспільства.

У цьому контексті важливе значення мають положення Конституції України, які закріплюють базові інформаційні права людини. Так, у статті 34 зазначено, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, а також на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Крім того, Основний Закон передбачає можливість вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію у будь-який спосіб за власним вибором. Водночас ці права не є необмеженими, оскільки закон допускає їх обмеження, зокрема з метою захисту прав інших осіб, їхньої репутації та конфіденційної інформації. Таке конституційне регулювання безпосередньо впливає на визначення меж обігу персональних даних і підкреслює необхідність їх належного правового захисту [1]. Слушно зауважує Рубля О.С, що на міжнародному рівні це поняття закріплено у Конвенції Ради Європи 1981 року № 108, де персональні дані визначаються як будь-яка інформація про визначену або визначувану особу. Порівняння цих підходів свідчить, що українське законодавство сформоване з урахуванням європейських стандартів у цій сфері [4, с. 168]. Закон України «Про захист персональних даних» визначає основних учасників правовідносин у цій сфері: суб'єкта персональних даних, володільця, розпорядника, третю особу та Уповноваженого Вер-

ховної Ради України з прав людини. Суб'єктом є фізична особа, чиї дані обробляються, і саме її права перебувають під найбільшим захистом, оскільки інформація стосується приватного життя. Володілець визначає мету та обсяг обробки даних, а розпорядник здійснює їх обробку в межах наданих повноважень. Саме ці суб'єкти несуть підвищену відповідальність за дотримання вимог законодавства, зокрема щодо мети, обсягу та правомірності використання інформації. Треті особи – це всі інші учасники, які не мають безпосереднього відношення до обробки даних, і передача їм інформації можлива лише на законних підставах [3]. Тимошенко О.А. зазначає, що правове забезпечення захисту персональних даних має низку специфічних особливостей. Зокрема, йдеться про наявність нормативного регулювання на різних рівнях законодавства, що охоплює як загальні, так і спеціальні акти. Важливою рисою є також міжгалузевий характер відповідних норм, оскільки вони належать до різних сфер права. Крім того, дослідниця звертає увагу на сформований міжнародно-правовий механізм захисту персональних даних, а також на існування спеціального національного закону у цій сфері. Характерною особливістю є значна кількість бланкетних норм, які відсилають до інших галузей законодавства, зокрема у сфері національної безпеки та технічного регулювання. Окремо підкреслюється динамічний характер правового регулювання, адже стрімкий розвиток інформаційних технологій потребує постійного оновлення та адаптації правових норм у сфері захисту персональних даних [ 5, с.167]. Цивільний кодекс України містить низку положень, які безпосередньо стосуються захисту персональних даних та охорони інформації про приватне життя особи. Зокрема, стаття 302 ЦКУ закріплює принцип охорони таємниці кореспонденції, а також визначає, що використання або оприлюднення такої інформації можливе лише за згодою адресанта, адресата, а в окремих випадках – і третіх осіб, якщо їхні персональні дані містяться у відповідній кореспонденції. Стаття 286 ЦКУ гарантує право фізичної особи на медичну таємницю, включаючи інформацію про стан здоров'я, звернення за медичною допомогою та методи лікування. При цьому забороняється вимагати такі відомості за місцем роботи чи навчання, за винятком випадків, прямо передбачених законом, зокре-

ма обов'язкових медичних оглядів. Важливе значення має стаття 301 ЦКУ, яка закріплює право на особисте життя та його недоторканність. Розкриття інформації про приватне життя допускається лише за згодою особи або у випадках, коли такі обставини мають ознаки правопорушення і підтверджені судовим рішенням. Крім того, стаття 302 ЦКУ визначає загальні правила збирання, зберігання, використання та поширення інформації про фізичну особу, які допускаються лише за її згодою, за винятком випадків, встановлених законом, зокрема в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав інших осіб [2]. У сукупності зазначені норми ЦК України формують основу цивільно-правового захисту персональних даних, визначають їх як складову особистих немайнових прав, передбачають можливість судового захисту у разі порушення та встановлюють загальні умови їх охорони. Разом із тим, конституційно-правові та цивільно-правові норми не забезпечують повного та вичерпного регулювання цієї сфери. Саме тому значну роль відіграють підзаконні нормативні акти, серед яких порядок обробки персональних даних, механізми контролю з боку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також процедури повідомлення про обробку даних, що становлять підвищений ризик для прав і свобод осіб.

Підсумовуючи, можна сказати, що персональні дані в цивільному праві фактично виступають одним із ключових елементів захисту приватного життя людини. Їх правовий режим сьогодні формується під впливом як національного законодавства, так і міжнародних стандартів, і постійно змінюється разом із розвитком цифрового середовища. З аналізу норм випливає, що в Україні вже створена досить цілісна система регулювання цієї сфери: вона включає конституційні гарантії, положення Цивільного кодексу, спеціальний закон і підзаконні акти. Разом із тим на практиці цього все одно не завжди достатньо, оскільки швидкий розвиток технологій часто випереджає правове регулювання. Тому питання захисту персональних даних сьогодні зводиться не лише до наявності норм права, а й до їх реального дотримання. Саме баланс між свободою обігу інформації та правом людини на приватність залишається головним викликом у цій сфері, який потребує подальшого вдосконалення правових механізмів.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 01.02.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
3. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI: станом на 14.06.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text
4. Рубля О. С. Захист персональних даних як складова національної та інформаційної безпеки: поняття та сутність. *Наукові записки*. Серія: Право. 2025. Вип. 18. С. 168–171.
5. Тимошенко О. А. Захист персональних даних в цивільних правовідносинах: вітчизняне правове забезпечення крізь призму практики Європейського суду з прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. С. 165–172.
6. Шкільнюк А. Д. Захист персональних даних як гарантія забезпечення права на повагу до особистого та сімейного життя. Одеса, 2019.

***Трубникова Олеся Олексіївна***
*студ. 3 курсу Центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## СМАРТ-КОНТРАКТИ ЯК ФОРМА ПРАВОЧИНУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У сучасних умовах стрімкої цифровізації суспільних відносин та розвитку інформаційних технологій відбувається трансформація традиційних правових інститутів, зокрема інституту правочину. Одним із найбільш дискусійних та інноваційних явищ у цій сфері є поява смарт-контрактів, функціонування яких нерозривно пов'язане з використанням технології блокчейн [1]. Смарт-контракти відкривають нові можливості для автоматизації виконання зобов'язань, мінімізації ризиків невиконання умов договору та підвищення рівня довіри між сторонами [2].

Водночас поява смарт-контрактів ставить перед правовою наукою низку складних теоретичних і практичних питань, зокрема щодо їх правової природи, місця в системі цивільного права та відповідності традиційним вимогам до правочинів [3]. Особливої актуальності набуває проблема визначення, чи можуть смарт-контракти розглядатися

як самостійна форма правочину, чи вони є лише специфічним способом виконання вже існуючих договірних зобов'язань [4]. На сьогодні у правовій доктрині відсутній єдиний підхід до розуміння сутності смарт-контрактів. Одні науковці розглядають їх як різновид договору, укладеного у цифровій формі, інші – як програмний код, що забезпечує автоматичне виконання умов, а треті – як гібридну конструкцію, яка поєднує юридичні та технічні елементи [5]. Така багатоваріантність підходів зумовлює необхідність комплексного теоретико-правового аналізу цього явища. Метою даного дослідження є з'ясування правової природи смарт-контрактів та визначення можливості їх розгляду як форми правочину з урахуванням положень сучасного цивільного законодавства та доктринальних підходів [6].

У сучасній правовій доктрині смарт-контракт найчастіше визначається як самовиконуваний програмний код, який функціонує у цифровому середовищі та забезпечує автоматичну реалізацію умов, погоджених сторонами [1]. Його особливістю є те, що виконання зобов'язань відбувається не через традиційні юридичні механізми примусу або добровільного виконання, а шляхом алгоритмічно заданих дій, що активуються за настання визначених умов. Такий підхід суттєво відрізняє смарт-контракти від класичних договорів, де виконання залежить від поведінки сторін або втручання судових органів. У науковій літературі відсутня єдність щодо правової природи смарт-контрактів, що зумовлює існування кількох підходів до їх розуміння. Зокрема, у межах договірної концепції смарт-контракт розглядається як різновид електронного договору, який відповідає основним ознакам правочину, таким як наявність волевиявлення сторін та спрямованість на виникнення цивільних прав і обов'язків [2]. Прихильники цього підходу наголошують, що цифрова форма не змінює сутності правочину, а лише трансформує спосіб його укладення та виконання.

Водночас представники технічного підходу вважають, що смарт-контракт не може визнаватися правочином, оскільки він є лише програмним кодом, який реалізує вже досягнуту домовленість сторін [3]. У цьому контексті смарт-контракт виступає як інструмент виконання зобов'язань, але не як їх джерело. Така позиція обґрунтовується

тим, що програмний код сам по собі не здатний відобразити всі істотні умови договору у юридичному розумінні, а також не враховує оціночні категорії, притаманні праву, зокрема добросовісність, розумність і справедливість.

Найбільш поширеним у сучасній доктрині є гібридний підхід, відповідно до якого смарт-контракт поєднує у собі як юридичну домовленість сторін, так і технічний механізм її реалізації [4]. У цьому випадку правочин виникає на рівні домовленості, тоді як смарт-контракт забезпечує його автоматичне виконання. Такий підхід дозволяє узгодити інноваційну природу смарт-контрактів із традиційними положеннями цивільного права. Аналіз положень ст. 202 Цивільний кодекс України дає підстави стверджувати, що правочином визнається дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [5]. У цьому контексті смарт-контракт може відповідати ознакам правочину за умови, що він відображає узгоджену волю сторін та спрямований на досягнення юридичних наслідків. Крім того, законодавство України допускає укладення договорів у електронній формі, що підтверджується положеннями Закон України «Про електронну комерцію» [6].

Разом з тим існують суттєві проблеми, які ускладнюють кваліфікацію смарт-контрактів як форми правочину. Насамперед це стосується відсутності традиційної письмової форми, оскільки умови договору закріплюються у вигляді програмного коду, що є складним для сприйняття та тлумачення з юридичної точки зору. Крім того, автоматичне виконання виключає можливість зміни або припинення зобов'язання за домовленістю сторін у разі зміни обставин, що суперечить принципам гнучкості цивільно-правового регулювання [7].

Особливої уваги заслуговує проблема відповідальності у випадку неправильного виконання смарт-контракту. У ситуаціях, коли помилка закладена у програмному коді, виникає питання, чи несе відповідальність сторона договору, розробник коду або інший учасник процесу. Відсутність чітких правових норм у цій сфері створює додаткові ризики для учасників цивільного обороту [8].

Попри зазначені проблеми, смарт-контракти мають значний потенціал для розвитку сучасних правовідносин. Вони сприяють зменшенню транзакційних витрат, підвищенню швидкості виконання зобов'язань та мінімізації людського фактору [1]. Водночас їх ефективне застосування потребує належного нормативного регулювання та адаптації існуючих правових інститутів до умов цифрової економіки.

Отже, аналіз теоретичних підходів та положень чинного законодавства дозволяє дійти висновку, що смарт-контракт не може однозначно розглядатися як самостійна форма правочину. Найбільш обґрунтованим є підхід, відповідно до якого він виступає як гібридна правова конструкція, що забезпечує автоматизоване виконання договірних зобов'язань у цифровому середовищі [4].

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
2. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19
3. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Концепт «приватне право» та проблеми його реалізації. *Часопис цивілістики*. 2021. № 41. С. 5–11.
4. Спасібо-Фатєєва І. В. Проблеми цивільно-правового регулювання в умовах цифровізації: монографія. Харків: Право, 2020. 256 с.
5. Боднар Т. В. Електронні правочини в цивільному праві України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 320 с.
6. Правова природа смарт-контрактів. *Економічне право*. URL: https://economiclaw.kiev.ua/index.php/economiclaw/article/view/1109
7. Смарт-контракти як інструмент цивільного права. *Law Journal*. URL: https://lawjournal.digital/jour/article/view/310
8. Smart Legal Contracts and Their Implications in Digital Era. 2025. URL: https://www.researchgate.net/publication/392271791
9. Legal Implications and Challenges of Blockchain Technology and Smart Contracts. 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/383208872
10. From Smart Legal Contracts to Contracts on Blockchain. 2024. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0267364924001018
11. The Legal Nature of Smart Contracts // Law and World. 2021. URL: https://lawandworld.ge/index.php/law/article/view/286
12. Legal Nature and Classification of Smart Contracts // International Journal of Law and Policy. 2024. URL: https://irshadjournals.com/index.php/ijlp/article/view/224

***Тучак Олександра Іванівна***
*студ. 4-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Мазуренко С.В.*

## ОРНАМЕНТИ ВИШИВАНКИ ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ОБ'ЄКТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Актуальність теми обумовлена сучасними процесами розвитку суспільства, зокрема посиленням уваги до збереження культурної спадщини та її правового захисту. Вишиванка є важливим символом української національної ідентичності, а її орнаменти відображають історичні, культурні та регіональні особливості, що формувалися протягом тривалого часу. У сучасних умовах традиційні орнаменти активно використовуються у різних сферах, зокрема у дизайні, моді та комерційній діяльності. Таке використання не завжди супроводжується дотриманням правових норм або врахуванням їх культурної цінності, що створює ризики неправомірного відтворення та використання таких елементів.

Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права», до об'єктів авторського права належать твори ужиткового мистецтва, у тому числі твори декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, ливарства, з художнього скла, художня ковка, ювелірні вироби тощо [1].

З огляду на те, що вишивка є різновидом декоративного ткацтва, вона може підпадати під правову охорону як об'єкт авторського права. Водночас слід враховувати, що дія авторського права не поширюється на техніку виконання, способи виготовлення чи інші виробничі процеси. Правовий захист надається виключно результату творчої діяльності, тобто художньому оформленню.

Отже, якщо розглядати вишиванку як виріб, то об'єктом авторського права виступають лише її художні компоненти та естетичні складові: орнаменти, візерунки, поєднання кольорів та інші декоративні елементи. При цьому сама сорочка як річ матеріального характеру не є об'єктом авторсько-правової охорони [2, с. 73].

Орнамент – це декоративний візерунок, створений шляхом упорядкованого й ритмічного повторення та поєднання різних елементів. В українській традиційній вишивці найпоширенішими є кілька типів орнаментів: рослинний – включає стилізовані мотиви квітів, листя та дерев; геометричний – базується на поєднанні різноманітних геометричних форм; зооморфний – містить зображення птахів і тварин; антропоморфний – передає образи людей. У вишитих візерунках приховано закодований зміст, залишений нашими предками, які надавали вишиванкам і рушникам значення оберегів. Важливе значення має не тільки сам орнамент, оскільки кожен колір також наділений особливою енергією та глибоким символізмом. В українській вишивці відтінки й їх поєднання не випадкові, вони ретельно підбираються майстринями, адже кожна барва несе свій зміст і впливає на загальне послання виробу [3].

Зовнішній вигляд і дизайн вишиванки (вишитої сорочки) можна захистити як промисловий зразок. Однак, відповідно до ст. 6 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки», промисловий зразок відповідає критеріям охороноздатності, якщо є новим і має індивідуальний характер [4]. Саме тут виникає проблема з патентуванням народних вишиванок, адже їхні орнаменти не є новими. Вони існують уже багато століть і передаються з покоління в покоління. Тому патентування таких орнаментів за відсутності критерію новизни є неможливим. Йдеться саме про традиційні українські сорочки зі стародавніми орнаментами, а не про сучасні дизайнерські вишиванки, оздоблені авторськими візерунками. Якщо на базі вже існуючих орнаментів буде складено новий узор, то відповідно, унікальний стиль дизайнера вважатиметься новим і оригінальним, і може бути зареєстрований як промисловий зразок [2, с. 74].

Торговельні марки призначені для розрізнення товарів або послуг одного виробника серед інших. З огляду на те, що кожен регіон України має свої характерні орнаменти вишивки, можливим є створення та реєстрація колективної торговельної марки. Нею можуть користуватися майстрині з різних областей, які виготовляють вишиванки з використанням традиційних українських візерунків. Зокрема, відповідно до ч.

5 ст. 5 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів та послуг» право на одержання свідоцтва у порядку, встановленому цим Законом, має будь-яка особа, об'єднання осіб або їх правонаступники [5].

Поряд із торговельною маркою функцію ідентифікації товарів також виконує географічне зазначення, яке вказує на їх походження з певної місцевості або країни [6]. Таке маркування сприймається споживачами як ознака особливих властивостей продукції, що сформувалися під впливом природних умов або традиційного для даної території способу виробництва. З огляду на різноманіття українських народних орнаментів та їх регіональні особливості, можна розглядати можливість реєстрації географічних зазначень для орнаментів української вишивки окремо по кожному регіону. Водночас це може суперечити суспільним інтересам, оскільки здатне обмежити майстрів з інших областей у використанні орнаментів і технік, характерних для інших територій. Наприклад, як географічне зазначення могла б бути зареєстрована багатьом відома Решетилівська вишивка «білим по білому», яка вже давно є своєрідною візитівкою Полтавщини. Вона охороняється як культурна спадщина, і внесена Міністерством культури до Національного переліку нематеріальної культурної спадщини України [7].

Отже, орнаменти української вишиванки виступають не лише естетичним елементом декоративного мистецтва, а й важливим носієм культурної пам'яті та національної ідентичності. Вони відображають глибинні світоглядні уявлення українського народу, його традиції, символіку та регіональну самобутність. Водночас у сучасних умовах активного використання таких орнаментів у комерційній сфері постає необхідність їх належного правового захисту.

Аналіз чинного законодавства свідчить, що орнаменти вишиванки можуть охоронятися як об'єкти авторського права за умови наявності творчого характеру, однак традиційні, історично сформовані візерунки часто залишаються поза межами індивідуалізованої правової охорони. Механізми захисту через промислові зразки, торговельні марки та географічні зазначення відкривають додаткові можливості, проте мають свої обмеження, зокрема через критерій новизни або ризик звуження доступу до культурної спадщини.

Таким чином, ефективне поєднання правових інструментів із урахуванням суспільних інтересів є ключовим для збереження автентичності української вишивки та недопущення її неправомірного використання. Важливо забезпечити баланс між охороною прав інтелектуальної власності і вільним доступом до традиційних культурних надбань, що сприятиме збереженню національної ідентичності.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01 грудня 2022 року № 2811-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text
2. Попова Н. О. Охорона української вишивки та вишиванки правом інтелектуальної власності. *Вітчизняний та світовий досвід правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності*: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції / За заг. ред. О.В. Черевка, О.П. Орлюк. 2019. с. 71-75. URL: https://eprints.cdu.edu.ua/2790/1/konf_2019-71-75.pdf
3. Закодована вічність в українських орнаментах: методична збірка / Уклад. Т.В. Куракова. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2020. С. 96. URL: https://donopdut.org.ua/wp-content/uploads/2021/10/52-Zakodovana-vichnist-v-ukrainskikh-ornamentakh_compressed.pdf
4. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України від 15 грудня 1993 року № 3688-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text
5. Про охорону прав на знаки для товарів та послуг: Закон України від 15 грудня 1993 року № 3689-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12#Text
6. Про правову охорону географічних зазначень: Закон України від 16 червня 1999 року № 752-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-14#Text
7. «Решетилівська вишивка» та «Пісенна традиція села Лука» включені до Національного переліку нематеріальної культурної спадщини [Електронний ресурс]. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/250103056

***Фасій Анастасія Володимирівна***
*студ. 3-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Берназ-Лукавецька О.М.*

## ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИНІВ

Стрімкий розвиток цифрової економіки в Україні зумовив активне поширення інтернет-магазинів як самостійної форми підприємницької діяльності. Електронна комерція сьогодні виступає одним із

найбільш динамічних секторів ринку, забезпечуючи спрощення товарообігу, зниження витрат суб'єктів господарювання та розширення доступу споживачів до товарів і послуг. У сучасних умовах інтернет-магазини стали невід'ємною частиною економічної інфраструктури, що обумовлює необхідність належного нормативно-правового регулювання їх функціонування. Водночас цифровізація торгівлі породжує нові юридичні виклики, пов'язані із захистом прав споживачів, безпекою платежів та відповідальністю продавців.

Правову основу діяльності інтернет-магазинів в Україні становить насамперед Закон України «Про електронну комерцію», який визначає засади здійснення електронних правочинів та регламентує взаємовідносини між продавцями і покупцями в цифровому середовищі. Саме цим законом закріплено поняття електронного договору, порядок акцепту оферти, вимоги до інформації про суб'єкта господарювання та особливості електронного документообігу. Прийняття зазначеного нормативного акта стало важливим етапом формування сучасного правового механізму функціонування онлайн-торгівлі в Україні [1].

Поряд зі спеціальним законом, регулювання діяльності інтернет-магазинів здійснюється нормами Цивільного кодексу України та Закону України «Про захист прав споживачів». Таке поєднання загальних і спеціальних норм пояснюється тим, що електронна комерція охоплює різні види правовідносин: договірні, господарські, фінансові, інформаційні та споживчі. Відтак інтернет-магазин виступає не лише цифровою платформою продажу, а й повноцінним суб'єктом господарювання, діяльність якого підлягає комплексному правовому контролю [2, с.25].

Однією з головних особливостей функціонування інтернет-магазину є укладення електронного договору. На відміну від традиційної письмової форми, такий договір укладається шляхом обміну електронними повідомленнями або вчиненням конклюдентних дій, зокрема натисканням кнопки підтвердження замовлення. Законодавство визнає юридичну силу електронного договору за умови можливості ідентифікації сторін та фіксації їх волевиявлення. Це сприяє оперативності торгівлі, однак потребує належного технічного забезпечення з боку продавця [3, с.92].

Важливим аспектом укладення електронних договорів у діяльності інтернет-магазинів є правильне визначення правової природи пропозиції, розміщеної на вебсайті. У міжнародній практиці така інформація про товар зазвичай розглядається не як оферта, а як запрошення до укладення договору (invitation to treat), що означає відсутність обов'язку продавця укладати договір з кожним покупцем. Водночас у випадках, коли сайт передбачає можливість негайної оплати товару, така пропозиція фактично набуває ознак оферти, а здійснення платежу розглядається як її акцепт. Це особливо характерно для автоматизованих онлайн-сервісів, де укладення договору відбувається безпосередньо в момент вчинення користувачем відповідних дій. Такий підхід має важливе значення для забезпечення правової визначеності та захисту інтересів споживачів у сфері електронної торгівлі [4, с.18].

Суттєве значення у правовому регулюванні інтернет-магазинів має обов'язок продавця щодо надання повної та достовірної інформації про себе і товар. Споживач повинен мати можливість ознайомитися з найменуванням продавця, місцезнаходженням, контактними даними, характеристиками товару, ціною, порядком доставки та повернення. Відсутність такої інформації істотно знижує рівень довіри до продавця та може свідчити про недобросовісну підприємницьку практику. Саме прозорість є однією з базових засад електронної комерції.

Захист прав споживачів у сфері онлайн-торгівлі має особливе значення, оскільки покупець не може безпосередньо перевірити товар до моменту його отримання. Саме тому законодавство передбачає додаткові гарантії, серед яких право на повернення товару належної якості у визначений строк, право на обмін продукції неналежної якості, а також право вимагати відшкодування збитків. У науковій літературі підкреслюється, що дистанційний спосіб продажу потребує підвищеного рівня захисту споживача як слабшої сторони договору [4, с.125].

Окремим напрямом правового регулювання є обробка персональних даних клієнтів інтернет-магазинів. Для оформлення замовлення продавці збирають персональні відомості, зокрема ім'я, адресу доставки, телефон, електронну пошту та історію покупок. Використання таких даних повинно здійснюватися відповідно до принципів законності, цільового призначення та конфіденційності. Невиконання вимог

законодавства у сфері захисту персональних даних може спричинити юридичну відповідальність і репутаційні втрати для бізнесу [5, с.797].

Важливою складовою діяльності інтернет-магазинів є електронні розрахунки та використання платіжних сервісів. Сучасна практика свідчить про широке застосування банківських карток, електронних гаманців, післяплати та систем миттєвих переказів. З правової точки зору продавець повинен забезпечити безпечність платіжних операцій, належне підтвердження платежу та дотримання фінансового законодавства. Зростання кількості кіберзлочинів у сфері онлайн-оплат актуалізує потребу посилення державного контролю та цифрової грамотності користувачів.

Не менш актуальним є питання реклами в діяльності інтернет-магазинів. Онлайн-продавці активно використовують таргетовану рекламу, соціальні мережі, маркетплейси та email-маркетинг для просування товарів. Проте реклама повинна бути достовірною, не вводити споживача в оману щодо властивостей товару, його ціни або умов придбання. Використання прихованої реклами чи неправдивих відгуків суперечить принципам добросовісної конкуренції та може бути підставою для юридичної відповідальності.

Серед практичних проблем правового регулювання інтернет-магазинів дослідники виокремлюють складність встановлення особи недобросовісного продавця, використання сайтів без державної реєстрації бізнесу, ухилення від оподаткування та труднощі примусового виконання рішень суду. Крім того, технологічний розвиток електронної торгівлі відбувається значно швидше, ніж оновлення нормативної бази. Це створює прогалини у правовому регулюванні та потребує системного вдосконалення законодавства.

У контексті глобалізації цифрової економіки та євроінтеграційного курсу України важливим напрямом розвитку національного законодавства є його гармонізація з міжнародними та європейськими стандартами у сфері електронної комерції. З урахуванням положень Закону України «Про електронну комерцію» та практики правового регулювання в Європейському Союзі, актуальним є впровадження ефективних механізмів захисту прав споживачів, забезпечення прозорості електронних правочинів, належного рівня захисту персональних

даних, а також розвиток інструментів кібербезпеки. Важливе значення має також створення умов для усунення правових бар'єрів у транскордонній торгівлі та забезпечення єдиних стандартів функціонування цифрового ринку. Адаптація національного законодавства до європейських норм сприятиме підвищенню довіри до електронної комерції, розвитку підприємництва та зміцненню конкурентоспроможності України на глобальному ринку [6, с.14].

Отже, діяльність інтернет-магазинів в Україні регулюється комплексом нормативно-правових актів, що охоплюють договірні, господарські, споживчі, інформаційні та фінансові відносини. Незважаючи на сформовану законодавчу основу, сучасні виклики цифрової економіки потребують подальшого вдосконалення механізмів контролю, захисту споживачів і правової визначеності для бізнесу. Ефективне правове регулювання інтернет-магазинів є необхідною умовою стабільного розвитку електронної комерції та інтеграції України до єдиного європейського цифрового простору.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Про електронну комерцію: Закон України. Відомості Верховної Ради. 2015. № 45. Ст. 410.

2. Карлюга Є. К. Правове регулювання електронної комерції в Україні. 2019. URL: https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3b704316-9dfa-478b-b1dd-6cfb8387b6f1/content.

3. Святошнюк А. Л. Правове регулювання укладення електронних договорів в Україні: основні положення. 2019. С. 90–93. URL: https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/db140232-b198-4363-a0d9-1d01779f6e0e/content.

4. Голубєва Н. Ю. Особливості оферти в електронній комерції. *Сучасні виклики для приватного права України: європеїзація, диджиталізація, війна:* зб. наук. пр. за результатами Третьої Всеукраїнської наук.-практ. конф. / ред. В. І. Нагнибіда. Київ, 2025. С. 14–21.

5. Письменна О. Захист прав споживача під час купівлі товару через інтернет-магазин. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2024. С. 122–132.

6. Пунда О., Арзянцева Д. Забезпечення захисту персональних даних споживачів у сфері e-commerce. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. Т. 34, № 4. С. 797–807.

7. Волинець В. В. Виклики правового регулювання електронної комерції в контексті глобалізації цифрової економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Право*. 2024. Т. 2, № 84. С. 9–15.

***Федоренко Дарина Сергіївна***
*студ. 3-го курсу*
*факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція)*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: доктор філософії Шамота О. В.*

## СУБ'ЄКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗНИЩЕНЕ АБО ПОШКОДЖЕНЕ ЖИТЛО: ДЕРЖАВА, АГРЕСОР, ІНШІ ОСОБИ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України з 24 лютого 2022 року створила безпрецедентні масштаби руйнування житлового фонду. Як справедливо акцентує проф. В. А. Кройтор у фаховому виданні «Аналітично-порівняльне правознавство», «з початку повномасштабного російського військового вторгнення загальна сума прямих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі, транспортним засобам та товарним запасам перевищила $157 млрд… Найбільша частка у загальному обсязі прямих збитків завдана житловим будівлям, а саме 37,5% або $58,9 млрд» [1, с. 123]. Ці колосальні масштаби руйнувань актуалізують питання правильної ідентифікації суб'єктів відповідальності за знищене або пошкоджене житло, оскільки від цього безпосередньо залежить ефективність захисту майнових прав мільйонів громадян.

Принциповий внесок у наукове осмислення кола суб'єктів відповідальності зробив проф. В. А. Кройтор. Дослідник обґрунтовано стверджує: «в умовах війни, яку розв'язала рф, можна стверджувати, що цивільно-правова відповідальність держави може поділятися залежно від правового статусу держави: відповідальність національної держави; цивільно-правова відповідальність іноземної держави; відповідальність держави-агресора. Залежно від статусу держави визначається процедура притягнення цього суб'єкта до відповідальності» [1, с. 124]. Така тришарова класифікація має фундаментальне значення для практичного застосування норм цивільного права, оскільки кожен з цих суб'єктів несе відповідальність за різними правовими підставами та з різними процесуальними особливостями. Поряд з державою як суб'єктом виступають і фізичні та юридичні особи, які своїми протиправними діями завдали шкоди житлу.

Особливості відповідальності держави-агресора (Російської Федерації) визначені у судовій практиці Верховного Суду. У постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 14.04.2022 у справі № 308/9708/19 чітко зазначено: «у разі застосування деліктного винятку будь-який спір, що виник на її території в громадянина України, навіть з іноземною країною, зокрема рф, може бути розглянутий і вирішений судом України як належним та повноважним судом… починаючи з 2014 р., немає необхідності в направленні до посольства рф в Україні запитів щодо згоди рф бути відповідачем у справах про відшкодування шкоди у зв'язку з вчиненням РФ збройної агресії проти України» [2]. Як наголошує В. А. Кройтор, «дії агресора порушують засади міжнародної безпеки, міжнародного гуманітарного права, моральні принципи людності, а тому країна-агресора не може мати правовий статус звичайної іноземної держави» [1, с. 124]. Це підтверджується ч. 9 ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», яка покладає повну відповідальність за шкоду, заподіяну окупацією, саме на РФ.

Особливим суб'єктом відповідальності виступає Українська держава. Конституційною основою її відповідальності є стаття 3 Конституції України, згідно з якою «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [3], а також стаття 56 Конституції про право на відшкодування шкоди державою. Базова норма цивільного законодавства – стаття 1173 Цивільного кодексу України, відповідно до якої «шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади… відшкодовується державою… незалежно від вини цих органів» [4]. Як обґрунтовано стверджує В. А. Кройтор, «у межах компенсаційних відносин щодо пошкоджених та знищених об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією росії проти України, ця компенсація ні є цивільно-правовою відповідальністю. Українська держава самостійно компенсує збитки, що отримали фізичні особи» [1, с. 124]. Це є проявом соціальної функції держави.

Спеціальною правовою основою компенсаційного механізму є Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 23.02.2023 № 2923-IX [5]. Як зазначає В. А. Кройтор, аналізуючи положення цього Закону, «отримувачами компенсації за пошкоджені/знищені об'єкти нерухомого майна є: 1) фізичні особи – громадяни України, які є власниками пошкоджених/знищених об'єктів нерухомого майна, є замовниками, інвесторами будівництва, їх спадкоємці; 2) об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, управителі багатоквартирних будинків, житлово-будівельні (житлові) кооперативи, які здійснюють утримання відповідних будинків, особи, уповноважені співвласниками багатоквартирних будинків» [1, с. 125]. Дослідник також підкреслює: «компенсаційні правовідносини поширюються виключно на об'єкти житлової нерухомості та її власників або управителів. Такий підхід є певно звуженим, водночас він вказує, що держава первинно підтримує соціальний напрям щодо житлового забезпечення осіб, оскільки житлова потреба є базовою потребою людини» [1, с. 125].

Третьою категорією суб'єктів відповідальності за знищене або пошкоджене житло є інші особи – фізичні та юридичні особи, які своїми протиправними діями завдали шкоди житлу. Загальна правова основа їхньої відповідальності – стаття 1166 Цивільного кодексу України, згідно з якою «майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала» [4]. До цієї категорії суб'єктів належать: винні в умисному знищенні чи пошкодженні майна (за статтею 194 КК України – кримінальна відповідальність та ст. 1166 ЦК – цивільна); власники джерел підвищеної небезпеки (ст. 1187 ЦК); орендарі, які не зберегли орендоване житло; підрядники за договорами будівельного підряду (ст. 875 ЦК); сусіди-власники, що завдали шкоди житлу через залив, пожежу тощо. Особливість цієї категорії полягає в тому, що відповідальність

настає, як правило, за наявності вини, на відміну від відповідальності держави, яка є безвинною.

Серед проблемних аспектів визначення суб'єктів відповідальності слід виокремити такі. По-перше, складність встановлення безпосереднього винуватця у випадках масованих ракетних обстрілів, коли неможливо ідентифікувати конкретного військовослужбовця-виконавця. По-друге, проблема субсидіарної відповідальності держави у разі неплатоспроможності безпосереднього заподіювача шкоди. По-третє, як зазначає В. А. Кройтор, «компенсаційні правовідносини поширюються виключно на об'єкти житлової нерухомості та її власників або управителів» [1, с. 125], тобто юридичні особи та територіальні громади залишаються поза сферою національної компенсаційної системи. По-четверте, проблема ефективного виконання судових рішень проти РФ, оскільки реальне стягнення коштів можливе лише через міжнародні репараційні механізми.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що інститут відповідальності за знищене або пошкоджене житло має багаторівневу структуру суб'єктів. Поряд із державою-агресором (Російською Федерацією), яка несе повну відповідальність за всі види шкоди відповідно до міжнародного гуманітарного права, виступає Українська держава, що добровільно прийняла на себе компенсаційний обов'язок щодо житлової нерухомості громадян. Третю категорію складають фізичні та юридичні особи, які несуть відповідальність на загальних засадах ЦК. Подальше вдосконалення системи має йти у напрямах: розширення кола отримувачів компенсації за рахунок юридичних осіб; удосконалення механізму субсидіарної відповідальності держави; посилення зв'язку національних виплат з міжнародним Реєстром збитків; запровадження ефективних механізмів регресних вимог до рф.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Кройтор В. А. Компенсація за знищені об'єкти нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 4. С. 122–128.

2. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 14.04.2022 у справі № 308/9708/19 (провадження № 61-18782св21).

Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

5. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20

***Фоменко Денис Володимирович***
*студ. 3-го курсу бакалаврату*
*факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Берназ-Лукавецька О.М.*

## ВПЛИВ КРИПТОВАЛЮТ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ СУЧАСНИХ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ

Розвиток технологій блокчейн та поява криптовалют у XXI столітті створили принципово новий вимір платіжних відносин, який кидає виклик традиційним фінансовим системам. Як справедливо акцентують В. М. Болдирева та П. А. Іващенко у фаховому виданні «Аналітично-порівняльне правознавство», «у сучасних умовах цифровізації економіки та стрімкого розвитку технологій блокчейн цифрові цінності набувають дедалі більшого значення у цивільному обороті. Водночас їх правова природа залишається дискусійною та недостатньо визначеною в теорії цивільного права й національному законодавстві» [1, с. 166]. Криптовалюти трансформують саму концепцію платіжних систем, оскільки вони функціонують без посередників, центральних банків та традиційних фінансових інституцій. Це актуалізує необхідність комплексного цивільно-правового аналізу впливу криптовалют на сучасні платіжні системи в Україні та світі.

Принциповою особливістю криптовалют, що відрізняє їх від традиційних платіжних інструментів, є їх децентралізована природа

та технологія блокчейн. Як обґрунтовано стверджує Л. В. Добриніна у фаховому виданні «Review of transport economics and management», «розширення інформаційного простору, цифровізація, поява блокчейн технологій сприяло розвитку криптовалюти та вплинуло на міжнародні інтеграційні процеси, що призвело до нових викликів еволюції грошей і розвитку світової валютної системи. Криптовалюта відрізняється від електронних грошей насамперед анонімністю користування нею» [2, с. 214]. Дослідниця акцентує на технологічних особливостях: «завдяки шифруванню, передачі та зберіганню даних у розподіленій мережі з'явилася технологія блокчейн. По суті, це означає, що блокчейн – це база даних, яка розповсюджена на кількох комп'ютерах у мережі та структурована як «блоки» інформації, кожен з яких має позначку часу та пов'язаний із попередньо заповненим «блоком» інформації, утворюючи «ланцюжок» даних» [2, с. 215]. Ця технологія створює фундаментально нову парадигму платіжних відносин.

У сучасній цивілістичній доктрині принципово важливим є визначення правової природи криптовалют як платіжного інструменту. Як обґрунтовано стверджують В. М. Болдирева та П. А. Іващенко, «криптоактиви за своєю природою нематеріальні, існують як записи в інформаційних системах (здебільшого у блокчейні), не мають фізичної субстанції та не є вимогою до конкретного боржника (за винятком окремих токенів, забезпечених зобов'язаннями емітента). Тому віднесення їх до «речей» у традиційному сенсі зазвичай відхиляється» [1, с. 166–167]. Дослідники акцентують на принциповому висновку: «більшість правопорядків схиляються до визнання криптовалютних активів як виду майна або майнових прав. Аргументи на користь такого підходу: наявність економічної цінності, можливість відчуження, спадкування, арешту та звернення стягнення, а також фактичний контроль власника через приватні ключі» [1, с. 167]. Це принципово важливо для розуміння місця криптовалют у системі платіжних інструментів.

Принципово важливими є функціональні переваги криптовалют як інструментів платіжних систем. Як справедливо акцентує Л. В. Добриніна, цитуючи позицію щодо перспектив використання криптовалют для економіки, «ефективність платежів. Використання криптовалют може дозволити здійснювати платежі швидше та ефективніше, не

потребуючи посередників та банків. Міжнародні транзакції. Криптовалюти дозволяють здійснювати міжнародні транзакції без обмежень, що може підвищити ефективність та знизити витрати. Децентралізація. Криптовалюти не потребують централізованого контролю, що дозволяє зменшити залежність від держав та корпорацій» [2, с. 216]. Водночас дослідниця застерігає щодо ризиків: «високі коливання курсу. Криптовалюти є дуже волатильними активами, і це може призвести до значних збитків для інвесторів… Недостатня регуляція. У більшості країн ринок криптовалют не отримав достатнього рівня регулювання, що може створювати проблеми для інвесторів» [2, с. 216]. Цей дуалізм визначає сучасні виклики правового регулювання.

Спеціальною правовою основою регулювання криптовалют в Україні є Закон України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-IX [3]. Як підкреслюють В. М. Болдирева та П. А. Іващенко, цей закон «визначає віртуальний актив як нематеріальне благо у формі цифрового запису, що має вартість та може бути об'єктом цивільних прав; розрізняє забезпечені та незабезпечені віртуальні активи; встановлює вимоги до постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів (VASP), у тому числі реєстраційні/дозвільні процедури та вимоги фінмоніторингу; підкреслює, що віртуальні активи не є законним платіжним засобом в Україні» [1, с. 168–169]. Принциповою новацією у класифікації криптовалют як платіжного інструменту є те, що згідно зі ст. 4 Закону України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 № 1591-IX [4], криптовалюти не належать до електронних грошей у класичному розумінні. Дослідники акцентують: «криптовалюти (Bitcoin, Ethereum тощо) у доктрині найчастіше визнаються нематеріальними благами/майновими правами, оборотоздатними об'єктами цивільних прав, але не грошима і не електронними грошима у розумінні Закону України «Про платіжні послуги»» [1, с. 169].

Принципово важливим орієнтиром для української правової системи є європейський досвід регулювання обігу криптовалют. Як обґрунтовано стверджують В. М. Болдирева та П. А. Іващенко, «у деяких юрисдикціях регулятори запровадили окрему категорію «віртуальні активи/криптоактиви» як специфічний об'єкт цивільних прав, що не є ані грошима, ані традиційними цінними паперами. Така конструк-

ція слугує техніко-правовим інструментом для спеціальних правил обігу, ліцензування провайдерів послуг, AML/KYC, оподаткування та споживчого захисту» [1, с. 167]. Ключовим європейським документом є Регламент (ЄС) 2023/1114 про ринки криптоактивів (MiCA) [5], який запроваджує єдиний європейський підхід до регулювання криптоактивів та діяльності провайдерів послуг із ними. Дослідники наголошують: «повноцінний запуск цього закону пов'язаний із внесенням змін до Податкового кодексу та фінансового законодавства, а також з інтеграцією підходів ЄС (зокрема, MiCA та AML-пакет)» [1, с. 169]. Це створює правовий орієнтир для гармонізації українського законодавства.

Важливим аспектом впливу криптовалют на платіжні системи є їх внутрішня різнорідність. Як справедливо акцентують В. М. Болдирева та П. А. Іващенко, «універсальна класифікація ускладнюється різнорідністю самих віртуальних активів. Криптовалюта без емітента (наприклад, біткоїн) – це децентралізований запис у реєстрі, що надає контроль над певною кількістю одиниць; utility-токен може втілювати право доступу до сервісу; стейблкоїн – вимогу до емітента чи право на викуп; NFT – унікальний маркер ідентичності» [1, с. 167]. Дослідники пропонують комбінований підхід: «на рівні приватного права доцільно визнавати ці активи майном з можливістю деталізації підвидів залежно від їх правової суті: децентралізовані криптовалюти – як нематеріальні речі/цифрові об'єкти під фактичним контролем; стейблкоїни з правом викупу – як зобов'язальні вимоги до емітента; токени, що надають корпоративні чи інвестиційні права, – як фінансові інструменти/цінні папери» [1, с. 167–168]. Цей підхід дозволяє системно розглядати вплив різних типів криптовалют на платіжні системи.

На мою думку, серед основних проблем впливу криптовалют на трансформацію сучасних платіжних систем слід виокремити такі. По-перше, проблема невизнання криптовалют законним платіжним засобом в Україні попри їх фактичне використання. По-друге, як зазначають В. М. Болдирева та П. А. Іващенко, «невизначеність правової природи криптоактивів негативно впливає на можливість їх використання у договірних відносинах, спадкуванні, забезпеченні зобов'язань і судовому захисті» [1, с. 165]. По-третє, проблема невідповідності податкового регулювання реальному обігу криптовалют. По-четверте, як

підкреслює Л. В. Добриніна, «кібербезпека. Оскільки криптовалюти зберігаються в цифрових гаманцях, їх може бути скомпрометовано внаслідок кібератак або крадіжки» [2, с. 216]. Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що криптовалюти кардинально трансформують сучасні платіжні системи. Подальше вдосконалення має йти у напрямах: введення в дію Закону України «Про віртуальні активи»; гармонізації національного законодавства з MiCA; запровадження ефективного податкового режиму для криптоактивів; забезпечення кібербезпеки в обігу криптовалют; формування єдиної судової практики щодо правочинів з криптовалютами; посилення захисту користувачів криптовалютних платіжних сервісів.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Болдирева В. М., Іващенко П. А. Віртуальні активи як об'єкти цивільних прав: проблема кваліфікації між майном, майновими правами та «цифровою річчю». Аналітично-порівняльне правознавство. 2026. Том 1, № 1, ч. 1. С. 165–170. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/352527

2. Добриніна Л. В. Роль криптовалюти у цифровій економіці. Review of transport economics and management. 2023. Iss. 10(26). С. 214–217. URL: https://pte.ust.edu.ua/article/view/300694

3. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20

4. Про платіжні послуги: Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20

5. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on Markets in Crypto-Assets (MiCA). Official Journal of the European Union. L 150. 9.6.2023. P. 40–205.

***Худоченко Віктор Олександрович***
*студ. 3 курсу Центру заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## АВТОМАТИЗОВАНЕ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ (СМАРТ-КОНТРАКТИ): ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТОРІН

Стрімкий розвиток технологій розподілених реєстрів (DLT – Distributed Ledger Technology) та блокчейн-платформ зумовив появу якісно нового інструменту цивільного обороту – смарт-контракту, що являє собою самовиконуваний програмний код, умови якого реалізу-

ються автоматично після настання заздалегідь визначених обставин. Поширення цієї конструкції у сферах фінансів, логістики, страхування та обігу інтелектуальної власності актуалізує питання про межі застосовності традиційних інститутів договірного права до відносин, у яких людське волевиявлення щодо виконання фактично замінюється алгоритмом. Особливого значення набуває проблема відповідальності сторін за порушення, зумовлене не волею контрагента, а помилкою чи збоєм у самому програмному коді.

Звернення до цієї проблеми у межах концепту приватного права під час війни є невипадковим. По-перше, ідея самовиконуваного зобов'язання генетично пов'язана з римською правовою традицією – насамперед із принципом *pacta sunt servanda* та конструкцією *stipulatio*, у якій формальне волевиявлення породжувало правові наслідки безпосередньо, без додаткового виконавчого акта; смарт-контракт постає як функціональна рецепція цих засад на новому технологічному рівні. По-друге, в умовах збройної агресії проти України зростає прикладне значення інструментів, здатних забезпечити виконання договорів за умов часткового руйнування національних банківської і судової інфраструктур, – насамперед у транскордонних розрахунках за зовнішньоекономічними контрактами та переміщенні капіталу для відновлення зруйнованих активів. Це переводить смарт-контрактну проблематику з суто доктринальної у площину прикладну, пов'язану із завданнями повоєнного відновлення приватноправового обороту [8].

У сучасній доктрині цивільного права сформувалися два основні підходи до правової природи смарт-контракту. Перший розглядає його як самостійний правочин, укладений у цифровій формі (смарт-контракт *sensu stricto*), у якому код одночасно є і формою волевиявлення, і засобом виконання зобов'язання. Другий підхід кваліфікує смарт-контракт як технічний спосіб автоматизованого виконання зобов'язання, що ґрунтується на попередньо укладеному «класичному» договорі (смарт-контракт *sensu lato*). Критерієм розмежування виступає спрямованість волевиявлення сторін: якщо воно спрямоване безпосередньо на створення коду як правочину, йдеться про договір; якщо ж код є лише формою виконання вже існуючого зобов'язання – про засіб авто-

матизації [1, с. 214]. Методологічно смарт-контракт належить до площини інформаційних відносин у цивільному праві, що вирізняються нематеріалізованим характером предмета та роллю інформаційного посередництва [7, с. 89].

Чинне національне законодавство прямо не регулює смарт-контракти, однак передумови їх правового визнання закладено у низці нормативних актів. Стаття 626 ЦК України визначає договір як домовленість сторін, спрямовану на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, що не виключає його електронної форми [2]. Закон України «Про електронну комерцію» прирівнює електронний договір до договору, укладеного у письмовій формі (стаття 11) [3].

Окремої уваги заслуговує статус Закону України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-IX. Хоча Закон підписаний Президентом ще у березні 2022 року, він до цього часу не набрав чинності: згідно з Розділом VI «Прикінцеві та перехідні положення», набрання ним чинності пов'язане з днем набрання чинності законом про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами. Оскільки відповідні податкові зміни (законопроєкт № 7150 та подальші альтернативні редакції) досі не ухвалено в остаточному варіанті, ринок віртуальних активів в Україні фактично перебуває у «сірій зоні» правового регулювання [4]. Така конструкція мала запобігти легалізації обігу віртуальних активів без одночасного визначення режиму їх оподаткування. Внаслідок цього питання правової природи смарт-контрактів, опосередкованих операціями з віртуальними активами, наразі залишається поза межами прямого спеціального регулювання, а у правозастосовній практиці смарт-контракт кваліфікується через загальні норми про правочини (статті 202, 205, 207 ЦК України) із субсидіарним застосуванням положень про електронний документ та електронний підпис.

Центральною проблемою автоматизованого виконання договору є розподіл відповідальності за несприятливий результат, що настав унаслідок непередбачених сторонами обставин. У межах чинної моделі цивільного права виокремлюється щонайменше чотири типові ситуації: по-перше, помилка в коді (bug), що призводить до виконання, яке

не відповідає дійсній волі сторін; по-друге, збій зовнішнього джерела даних (оракула), на підставі яких код приймає рішення про виконання; по-третє, неможливість застосування до автоматично виконаного зобов'язання правил про істотну зміну обставин (стаття 652 ЦК України) та форс-мажор (частина друга статті 617 ЦК України), що особливо гостро виявляється в умовах воєнного стану, оскільки виконання відбувається синхронно з настанням визначеного кодом юридичного факту; по-четверте, ускладнення в застосуванні наслідків недійсності правочину (стаття 216 ЦК України), коли предмет договору (віртуальні активи, токени) уже переміщено між адресами у децентралізованому реєстрі та реституція є технічно неможливою.

З позиції суб'єктного складу відповідальність у смарт-контрактних відносинах має багаторівневу структуру. Сторони договору відповідають одна перед одною за загальними правилами глави 51 ЦК України, однак обґрунтування вини (стаття 614 ЦК України) ускладнюється тим, що несправне виконання може бути наслідком не поведінки сторони, а роботи самого коду. За шкоду, завдану помилкою коду, потенційно можуть відповідати розробник (на договірних або деліктних підставах – статті 1166, 1209 ЦК України), оператор платформи, аудитор коду та оракул як джерело зовнішніх даних. Водночас децентралізований характер платформ, псевдонімність учасників і транскордонність відносин створюють об'єктивні перешкоди для реалізації механізму відповідальності за національним правом.

На рівні Європейського Союзу принципові орієнтири встановлює Регламент (ЄС) 2023/1114 про ринки криптоактивів (MiCA), який закріплює вимоги до емітентів та постачальників послуг у сфері криптоактивів і передбачає відповідальність за достовірність «білої книги» (whitepaper) [5]. Зокрема, стаття 75 Регламенту MiCA прямо встановлює відповідальність постачальників послуг з криптоактивами перед клієнтами за шкоду, завдану внаслідок порушення Регламенту. Своєю чергою, Регламент (ЄС) № 910/2014 (eIDAS) забезпечує правову еквівалентність електронних підписів та печаток, на яких може ґрунтуватися волевиявлення сторін смарт-контракту [6]. Імплементація зазначених актів у національне законодавство України в рамках виконання Уго-

ди про асоціацію здатна створити підґрунтя для застосування диференційованого режиму відповідальності залежно від типу учасника смарт-контрактної інфраструктури.

На підставі проведеного аналізу можна сформулювати такі висновки. По-перше, смарт-контракт належить визнавати інститутом цивільного права, який поєднує ознаки правочину та засобу виконання зобов'язання, а його кваліфікація залежить від спрямованості волевиявлення сторін: безпосередньо на створення коду як правочину чи лише на автоматизацію виконання вже укладеного договору. По-друге, чинне регулювання України створює достатнє підґрунтя для визнання юридичної сили смарт-контракту через загальні норми про правочини та електронну комерцію, тоді як спеціальний режим, передбачений Законом «Про віртуальні активи», залишається відкладеним до ухвалення відповідних змін до Податкового кодексу. По-третє, адаптація національного законодавства до стандартів Регламентів MiCA та eIDAS і формування судової практики щодо застосування статей 614, 617, 652 ЦК України у цифровому середовищі є необхідною умовою ефективного захисту прав сторін автоматизованих договорів та складником повоєнної модернізації приватного права України.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Майданик Р. А. Цивільне право: загальна частина: підручник. Київ: Алерта, 2012. Т. 1. 472 с.

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

3. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 45. Ст. 410.

4. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20

5. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. Official Journal of the European Union. L 150, 09.06.2023. P. 40–205. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj

6. Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC. Official Journal of the European Union. L 257, 28.08.2014. P. 73–114. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj

7. Кохановська О. В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві: монографія. Київ: Київський університет, 2006. 463 с.
8. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Концепт «приватне право» та проблеми його реалізації. *Часопис цивілістики*. 2021. № 41. С. 5–11.

***Циганенко Тетяна Сергіївна***
*студ. 3-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Берназ-Лукавецька О.М.*

## СВОБОДА ДОГОВОРУ ТА ЇЇ МЕЖІ В СУЧАСНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ: МІЖ АВТОНОМІЄЮ ВОЛІ ТА ЗАХИСТОМ СЛАБКОЇ СТОРОНИ

Свобода договору традиційно визнається одним із ключових принципів цивільного права, що відображає ідею приватної автономії як основи регулювання майнових і особистих немайнових відносин. Її зміст полягає у можливості суб'єктів самостійно визначати свою поведінку у сфері договірних зв'язків: вирішувати питання про укладення договору чи утримання від нього, обирати контрагента, визначати умови договору, а також змінювати чи припиняти договірні зобов'язання. Вказаний принцип є проявом більш загальної концепції свободи особи у приватному праві, яка ґрунтується на презумпції раціональності та самостійності учасників цивільного обороту.

Водночас у сучасному правопорядку свобода договору не може розглядатися як абсолютна категорія. Еволюція цивільно-правового регулювання свідчить про поступовий відхід від класичної ліберальної моделі, в якій автономія волі сторін домінувала без істотних обмежень. Натомість формується більш складна модель, що передбачає поєднання диспозитивності з елементами імперативного впливу, спрямованого на забезпечення балансу інтересів сторін та запобігання зловживанням. Така трансформація обумовлена як розвитком ринкових відносин, так і усвідомленням необхідності захисту учасників, які об'єктивно перебувають у слабшому становищі [1, с. 254].

Однією з ключових підстав обмеження свободи договору є принципи справедливості, добросовісності та розумності, що набули характеру універсальних орієнтирів правозастосування. Саме через

їх призму оцінюється допустимість реалізації договірної свободи у конкретних правовідносинах. Зокрема, свобода сторін у визначенні умов договору не може призводити до встановлення явно несправедливих або дискримінаційних положень, що порушують баланс прав та обов'язків. У цьому аспекті особливого значення набуває доктрина заборони зловживання правом, яка слугує інструментом корекції формально правомірної, але матеріально несправедливої поведінки.

Суттєвим чинником переосмислення меж свободи договору є наявність фактичної нерівності сторін. У сучасних економічних умовах нерідко виникають ситуації, коли одна зі сторін має значно сильніші позиції – економічні, інформаційні або організаційні. Така асиметрія підриває ідею рівності сторін як передумови реалізації автономії волі. Зокрема, у договорах приєднання слабка сторона фактично позбавлена можливості впливати на зміст договору, обмежуючись лише правом погодитися з уже запропонованими умовами або відмовитися від укладення договору взагалі. У подібних випадках формальна свобода договору трансформується у фікцію, що потребує відповідного правового коригування [2, с. 175].

У відповідь на ці виклики законодавець і правозастосовна практика виробляють комплекс механізмів захисту слабкої сторони. До них належать встановлення імперативних норм, що обмежують зміст договірних умов; запровадження спеціальних правових режимів для окремих видів договорів (зокрема, споживчих); контроль за несправедливими умовами договору; можливість судового втручання у договірні відносини шляхом зміни або визнання недійсними окремих положень. Такі інструменти спрямовані не на заперечення свободи договору, а на забезпечення її реального, а не декларативного характеру.

Особливої уваги заслуговує інститут несправедливих умов договору, який відіграє важливу роль у досягненні балансу інтересів сторін. Його застосування дозволяє усунути положення, що істотно порушують рівновагу прав та обов'язків сторін на шкоду слабкій стороні, навіть за умови формальної згоди останньої. Такий підхід свідчить про пріоритет матеріальної справедливості над формальним волевиявленням, що є характерною рисою сучасного цивільного права [3, с. 117].

Крім того, варто звернути увагу на зростаючу роль судової практики у визначенні меж свободи договору. Суд, застосовуючи оціночні категорії добросовісності, розумності та справедливості, фактично здійснює індивідуалізовану оцінку кожної конкретної ситуації, забезпечуючи гнучкість правового регулювання. У цьому контексті суд виступає не лише як арбітр, але і як гарант балансу інтересів сторін, що дозволяє адаптувати загальні правові норми до конкретних життєвих обставин.

Водночас надмірне обмеження свободи договору також може мати негативні наслідки, зокрема призводити до зниження ефективності цивільного обороту, обмеження ініціативи суб'єктів господарювання та зменшення гнучкості договірних конструкцій. Тому ключовим завданням сучасного цивільного права є не просто встановлення обмежень, а забезпечення їх пропорційності та обґрунтованості. Йдеться про необхідність дотримання розумного балансу між приватною автономією та публічними інтересами.

Таким чином, свобода договору в сучасному цивільному праві постає як складна, багатовимірна категорія, що поєднує в собі елементи автономії волі та соціальної відповідальності. Її межі визначаються не лише формальними приписами законодавства, але й загальними принципами права та потребою забезпечення фактичної рівності сторін. У цьому контексті захист слабкої сторони виступає не як обмеження свободи договору, а як необхідна умова її реалізації у справді справедливому та ефективному правовому середовищі.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Терніков Є. І. Свобода договору та її обмеження в цивільному праві України. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом.* 2024. № 3(26). С. 254-258.

2. Стільник І. В. Принцип свободи договору та його обмеження: дихотомія понять. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 6. С. 173–176.

3. Менджул М. В. Свобода договору та її межі: відповідність цивільного законодавства України європейським підходам. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2022. № 69. С. 114–117.

***Челишева Софія Сергіївна***
*студ. 2-го курсу факультету адвокатури та антикорупційної діяльності*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Бабич І. Г.*

## ВИЗНАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ЛИСТУВАННЯ ДОКАЗОМ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Актуальність теми зумовлена стрімкою цифровізацією суспільних та господарських відносин, у межах якої електронні засоби комунікації дедалі частіше використовуються як основний інструмент узгодження істотних умов договору. У сучасних умовах значна частина правочинів фактично укладається шляхом обміну електронними повідомленнями, що актуалізує питання їх належності та допустимості як доказів у судовому процесі. Додаткову актуальність темі надає проблема доказування факту укладення договору в електронній формі без використання кваліфікованого електронного підпису, що ускладнює ідентифікацію сторін та підвищує ризики зловживань.

М. В. Жушман у своїй роботі надає таке визначення «електронні докази – це самостійний вид доказів, що являє собою єдність двох складових: форми та змісту, де форма – це електронний носій інформації, а зміст – цифрова інформація» [1, с. 110-114]

Можна виокремити різні види електронного листування. Так, наприклад, залежно від засобів передачі електронних повідомлень вони поділяються на: ті, які передаються за допомогою засобів стільникового зв'язку; ті, які передаються за допомогою месенджерів; ті, які передаються електронною поштою; ті, які передаються у соціальних мережах.

Залежно від форми передачі інформації в електронних повідомлень розрізняють: текстові, графічні, звукові, відеоповідомлення, комбіновані [2, с. 50-55]

Для того, щоб суд долучив електронне листування як доказ до справи, воно повинно бути зрозумілим, тобто зміст домовленостей має бути чітко висвітлений в повідомленнях сторін, уникаючи неточності та колізійності змісту даних повідомлень. Також важливою є можливість ідентифікації сторін. Якщо в електронних документах

способом ідентифікації сторін є кваліфікований електронний підпис, то до електронних повідомлень не висувається вимога обов'язковості їх закріплення кваліфікованим електронним підписом, що на практиці ускладнює ідентифікацію сторін, особливо коли одна із сторін заперечує наявність листування.

З цього питання є сформована практика Верховного Суду. Так, наприклад, у правових позиціях Верховного Суду у справі № 916/3027/21 закріплено, що повідомлення відправлені через месенджери є електронними доказами, які може бути долучено до матеріалів справи. Проте суд може розглядати таке листування та долучати його до матеріалів справи лише за умови, що суд може встановити авторів та зміст цих повідомлень. Відповідні висновки суд зобов'язаний робити у кожному конкретному випадку враховуючи всі обставини справи за власним переконанням [3]

Також є судові рішення, які акцентують увагу на складності ідентифікації сторін електронного листування, серед них можна визначити Постанову Касаційного цивільного суду у справі № 667/266/15-ц від 27.11.2019, у цій справі суди першої та апеляційної інстанцій дійшли висновку про те, що електронне листування не є належним доказом факту приймання-передачі виконаних робіт. Водночас Верховний Суд врахував відсутність заперечень з боку сторін щодо належності електронних адрес їхнім працівникам, які брали участь у відповідному листуванні. Верховний Суд дійшов висновку про допустимість використання електронного листування як засобу доказування [4].

До суворовського районного суду м. Одеси було подано клопотання про стягнення боргу за договором позики, до клопотання додавалося листування між боржником та кредитором. Ухвала Суворовського районного суду м. Одеси зобов'язала розглянути електронне листування, чим практично визнала це листування допустимим доказом у справі [5].

До подільського районного суду м. Києва надійшов позов, у якому позивач просив стягнути з відповідача відповідну суму за невиконаний договір про правове обслуговування. За договором відповідач повинен був надати позивачу юридичні послуги щодо зняття арешту з

автомобіля, договір було оплачено позивачем. Через невиконання договору позивач направив повідомлення про його дострокове розірвання та прохання повернути йому кошти, повідомлення відповідачем отримано не було та договір вважається розірваним в односторонньому порядку. Позивач подав електронне листування та суд прийняв їх та розглянув у сукупності з іншими доказами, що свідчить про визнання електронних повідомлень належними доказами [6].

До Звенигородського районного суду Черкаської області надійшов позов, у якому позикодавець просив витребувати з божника пеню за прострочення договору позики. Договір позики був укладений через веб сайт позикодавця. У рішенні суд зазначив «правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах, у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони», таке твердження свідчить про визнання судом таких доказів як електронне листування [7]

Отже, проведений аналіз свідчить про те, що електронне листування в умовах цифровізації суспільних відносин поступово набуває статусу важливого засобу доказування факту укладення договору, однак його процесуальна цінність залежить від дотримання низки ключових критеріїв, зокрема чіткості змісту повідомлень та можливості належної ідентифікації сторін. Судова практика підтверджує, що електронні повідомлення можуть визнаватися належними та допустимими доказами, проте оцінка їх доказової сили здійснюється судами індивідуально з урахуванням конкретних обставин справи.

Водночас відсутність у більшості випадків кваліфікованого електронного підпису істотно ускладнює встановлення авторства повідомлень, що зумовлює неоднорідність правозастосовної практики та підвищує ризики зловживань. Це свідчить про необхідність подальшого вдосконалення як нормативно-правового регулювання, так і підходів судової практики щодо оцінки електронних доказів.

Таким чином, забезпечення ефективного використання електронного листування як доказу укладення договору потребує комплексного підходу, який поєднує законодавчу визначеність, уніфікацію судових підходів та підвищення правової культури учасників електронного обігу.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Жушман М. В. Особливості електронних доказів як засобу доказування в цивільному судочинстві. URL: https://lsej.org.ua/7_2023/23.pdf
2. Чванкін С. А. (2021). Доказове значення даних з електронних повідомлень у цивільному судочинстві. *Часопис цивілістики*. Вип. 40. С. 50-55.
3. Правова позиція Верховного Суду у справі № 916/3027/21 від 19.03.2024. URL: https://lpd.court.gov.ua/legal-position/9750
4. Електронні докази у практиці Верховного Суду. URL: https://biz.ligazakon.net/news/184410_elektronn-dokazi-u-praktits-verkhovnogo-sudu
5. Ухвала Суворовського районного суду м. Одеси у справі № 523/611/24 від 26.07.2024. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120613837#
6. Рішення Подільського районного суду м. Києва у справі № 758/6922/23 від 26.10.2023. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114015372
7. Рішення Звенигородського районного суду Черкаської області у справі № 694/319/22 від 18.07.2022. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104799881

***Чумаченко Ельвіра Дмитрівна***

*студ. 3 курсу факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція)*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: доктор філософії Шамота О.В.*

## ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ВИПАДОК, НЕПЕРЕБОРНА СИЛА ТА ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану в Україні Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 принципово змінило умови виконання цивільно-правових зобов'язань мільйонами суб'єктів. Активні бойові дії, окупація частини території, руйнування інфраструктури, мобілізація працівників, релокація бізнесу, перебої з електроенергією – усі ці обставини породили безпрецедентну хвилю звернень до інституту звільнення від цивільно-правової відповідальності. Як справедливо акцентують О. Ю. Макаренко та Н. А. Макаренко у фаховому виданні «Правовий часопис Донбасу», «події, які відбуваються в Україні сьогодні, дають можливість не лише детально розглядати поняття «форс-мажор» та «непереборна сила», а й обставини, через які вони виникають, адже війна, збройний конфлікт, воєнний стан в умовах XXI століття є не новими для історії та права поняттями, але є

об'єктивно новими формами обставин, які унеможливлюють виконання взятих на себе зобов'язань» [1, с. 34].

Загальною правовою основою звільнення від цивільно-правової відповідальності є стаття 617 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Згідно з частиною першою цієї статті, «особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили» [2]. Принципово важливим є положення частини другої цієї ж статті: «не вважається випадком, зокрема, недодержання своїх обов'язків контрагентом боржника, відсутність на ринку товарів, потрібних для виконання зобов'язання, відсутність у боржника необхідних коштів» [2]. Таким чином, ЦК України закріплює дві самостійні підстави звільнення від відповідальності – випадок (казус) та непереборну силу (форс-мажор), які мають істотні відмінності за своєю правовою природою та доказовою базою.

Офіційне визначення форс-мажорних обставин надане в частині другій статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02.12.1997 № 671/97-ВР, яка передбачає, що «форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами» [3]. Серед цих обставин Закон прямо називає «загрозу війни, збройний конфлікт або серйозну погрозу такого конфлікту… загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна» [3]. Як наголошують О. Ю. Макаренко та Н. А. Макаренко, «форс-мажор – це такі обставини, через які об'єктивно неможливо виконувати зобов'язання, які були взяті на себе раніше. Перелік обставин, за яких настає форс-мажор, згідно з національним законодавством не є вичерпним» [1, с. 33].

У сучасній доктрині цивільного права принципово важливе значення має розмежування випадку (казусу) та непереборної сили. Випадок – це обставина, яка свідчить про відсутність вини боржника, при цьому є зазвичай внутрішньою стосовно його діяльності, тоді як

непереборна сила – завжди зовнішня по відношенню до діяльності заподіювача шкоди подія. Як справедливо зазначають О. Ю. Макаренко та Н. А. Макаренко, цитуючи позицію І. Ю. Краська, «подібно до непереборної сили форс-мажор – це зовнішня стосовно діяльності зобов'язаних за договором сторін обставина, яка не залежить від їхньої волі й бажання. Але форс-мажорні обставини суб'єктивні, бо вони пов'язані з волею людини, групи людей і виникають у результаті їхнього волевиявлення» [1, с. 35]. Саме ця особливість робить воєнний стан класичним прикладом форс-мажору, оскільки збройна агресія Російської Федерації виникла саме через волевиявлення політичного керівництва країни-агресора.

Принципову правову позицію щодо застосування форс-мажору під час воєнного стану сформулював Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду. У постанові КГС ВС від 07.06.2023 у справі № 906/540/22 чітко зазначено: «Лист ТПП України від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1 не є безумовною підставою вважати, що форс-мажорні обставини настали для всіх без виключення суб'єктів. Кожен суб'єкт, який в силу певних обставин не може виконати свої зобов'язання за окремо визначеним договором, має доводити наявність в нього форс-мажорних обставин» [4]. Це означає, що загальний лист ТПП України не звільняє автоматично від відповідальності всіх суб'єктів господарювання, а кожен має індивідуально довести вплив форс-мажору саме на конкретне зобов'язання. Як наголошують О. Ю. Макаренко та Н. А. Макаренко, «просте надсилання листа ТПП України, який було офіційно опубліковано на сайті ТПП України 28 лютого 2022 року, не буде достатнім доказом того, що визнана ТПП України агресія рф проти України дійсно є для суб'єктів господарювання форс-мажором» [1, с. 37].

Ключове значення для звільнення від відповідальності має встановлення причинно-наслідкового зв'язку між форс-мажорними обставинами та неможливістю виконати конкретне зобов'язання. У постанові КГС ВС від 29.06.2023 у справі № 922/999/22 Верховний Суд зазначив: «ключовою ознакою форс-мажору є причинно-наслідковий зв'язок між форс-мажорними обставинами та неможливістю виконати конкретне зобов'язання. Форс-мажор, або ж обставини непереборної

сили, – це надзвичайні та невідворотні обставини, настання яких призвело до об'єктивної неможливості виконати зобов'язання. Водночас сама по собі, зокрема, збройна агресія проти України, девальвація гривні, воєнний стан, не може автоматично означати звільнення від виконання будь-ким в Україні будь-яких зобов'язань, незалежно від того, існує реальна можливість їх виконати чи ні» [5]. Тобто тягар доказування покладається на сторону, яка посилається на форс-мажор – вона має довести не лише наявність надзвичайних обставин, а й їхній прямий вплив на конкретне зобов'язання.

У сучасній науковій літературі чітко сформовано систему вимог до доведення форс-мажору в умовах воєнного стану. Як обґрунтовано стверджують О. Ю. Макаренко та Н. А. Макаренко, «за форс-мажорних обставин, які виникли через воєнний стан та війну, доведення потребує: факт непередбачуваності воєнних дій та військової агресії, тобто під час укладання договору сторони не могли передбачити виникнення таких обставин; факт неминучості, тобто в момент збройного нападу рф неможливо було уникнути введення воєнного стану; те, що обставини, які виникли внаслідок воєнних дій, знаходяться за межами впливу сторін зобов'язання та не залежать від них… причинно-наслідковий зв'язок між обставинами форс-мажору та неможливістю об'єктивно виконувати зобов'язання» [1, с. 37]. Дослідники також справедливо акцентують: «форс-мажорні обставини звільняють лише від відповідальності за порушення виконання зобов'язання, проте ні в якому разі не звільняють від виконання зобов'язання та не є автоматичною підставою для припинення зобов'язання» [1, с. 38].

Серед проблемних аспектів реалізації інституту звільнення від цивільно-правової відповідальності в умовах воєнного стану слід виокремити такі. По-перше, складність розмежування ситуацій, коли форс-мажор справді унеможливив виконання, а коли боржник лише користається складною ситуацією для уникнення зобов'язань. По-друге, проблема визначення тривалості форс-мажорних обставин, оскільки воєнний стан в Україні триває роками. По-третє, як наголошують О. Ю. Макаренко та Н. А. Макаренко, «не є винятком, що деякі контрагенти можуть використовувати факт наявності воєнного стану задля того, щоб узагалі в подальшому не виконувати зобов'язання або уник-

нути його виконання» [1, с. 35]. По-четверте, питання повідомлення контрагента про настання форс-мажору в умовах окупації території та зв'язку. Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що інститут звільнення від цивільно-правової відповідальності в умовах воєнного стану має складну правову природу, що поєднує загальні норми ЦК (ст. 617), спеціальні норми Закону про ТПП (ст. 14-1) та сформовану практику Верховного Суду. Подальше вдосконалення має йти у напрямах: уточнення критеріїв визначення причинно-наслідкового зв'язку; запровадження спеціальних процедур засвідчення форс-мажору в умовах окупації; гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами; формування єдиної правової позиції Верховного Суду щодо тривалих форс-мажорних обставин.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Макаренко О. Ю., Макаренко Н. А. Форс-мажорні обставини: виконання договірних зобов'язань у період збройної агресії Російської Федерації на території України. *Правовий часопис Донбасу.* 2022. № 2 (79). С. 32–39.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.
3. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80.
4. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 07.06.2023 у справі № 906/540/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111972413.
5. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 29.06.2023 у справі № 922/999/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111972419.

***Шавуль Дарина Сергіївна***
*студ. 1-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к. ю. н., доц. Завальнюк С. В.*

## ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЦИФРОВИХ РЕЧЕЙ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Поняття речі є одним із фундаментальних у цивільному праві, оскільки речі виступають найпоширенішим об'єктом цивільних прав, а правовий режим речей визначає порядок набуття, здійснення і захисту права власності та інших речових прав.

Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав» від 10.08.2023 [1] доповнив Цивільний кодекс України статтею (ст. 179[1]), що закріплює визначення цифрової речі.

Відповідно до ч.1. ст. 179[1] ЦК України «Цифровою річчю є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність.Цифровою річчю є віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, щодо яких застосовуються положення частини першої цієї статті» [6] .

Грабар Н. М. у дослідженні об'єктів цивільних прав в оновленому законодавстві в контексті рекодифікації аналізує проблеми системи об'єктів цивільних прав та їхніх ознак. Науковець вказує, що традиційна доктрина розглядала ознаки речей через призму: матеріальності (фізичне існування у матеріальному світі), оборотоздатності (здатності брати участь у цивільному обороті) та корисності (здатності задовольняти потреби суб'єктів). Рекодифікація цивільного законодавства відкриває можливість переосмислити різні проблеми правового регулювання, зокрема ті, що пов'язані з визначенням поняття та класифікацією об'єктів цивільних прав, оскільки традиційні підходи не відповідають потребам сучасного цивільного обороту [3, с. 203].

Ключовою проблематичною ознакою традиційного поняття речі є її матеріальність. Відповідно до ст. 179 ЦК України, річ – предмет матеріального світу, тобто такий, що існує у фізичній формі, займає певний простір, може бути сприйнятий органами чуття [6]. Однак цифровізація змусила законодавця переглянути цей підхід, згідно з якою «цифровою річчю є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність».

До цифрових речей застосовуються положення Цивільного кодексу України про речі, якщо інше не передбачено законом або не випливає з їх сутності. Зозуляк О. І. та Максимів Л. М. критично оцінюють таке рішення законодавця: цифрова річ є нематеріальним благом, а традиційна доктрина Цивільного кодексу України базується на тому, що об'єктами права власності можуть бути лише матеріальні речі, тому поширення режиму речей на нематеріальні цифрові об'єкти

породжує суттєве доктринальне протиріччя та проблеми правозастосування [2, с. 42].

Мічурін Є. О. у дослідженні цифрової речі та інших цифрових благ як об'єктів цивільних прав доводить, що природа цифрової речі є подвійною: технічна основа – програмний код, що формує можливість функціонування блага; споживча основа – майновий або особистий немайновий результат, що задовольняє потреби суб'єкта (відеогра, NFT, криптовалюта, цифровий контент). Пануванням над цифровою річчю він вважає наявність доступу до неї через автентифікацію та авторизацію, що принципово відрізняє її від права власності на матеріальну річ у традиційному розумінні. Науковець переконливо аргументує, що цифрові речі неможливо повноцінно регулювати нормами речового права, розробленими для матеріальних об'єктів, і ця специфіка вимагає подальшого спеціального законодавчого врегулювання [5, с. 324].

Калаур І. та Зайцева-Калаур І. у дослідженні законодавчої моделі правового режиму цифрової речі виявляють структурні недоліки чинного регулювання. По-перше, визначення «майнової цінності» як єдиної кваліфікуючої ознаки цифрової речі є недостатньо визначеним: на відміну від матеріальної речі, де ознака корисності слідує з самого характеру об'єкта, цифрове благо потребує доведення його ринкової цінності в кожному конкретному випадку. По-друге, поширення на цифрову річ правового режиму матеріальної речі без урахування особливостей цифрового середовища призводить до проблем при кваліфікації: чи може цифрова річ бути знищена, вилучена, передана у натуральній формі. Автори пропонують переглянути місце цифрової речі в системі об'єктів цивільних прав і розробити для неї окремий нормативний блок з урахуванням її особливостей як нематеріального блага [4, с. 9].

Таким чином, визначення поняття речей у цивільному праві України перебуває на межі доктринальної трансформації. Традиційна ознака матеріальності, що становила серцевину поняття речі, була переосмислена із введенням цифрових речей до системи об'єктів цивільних прав. Проте чинне правове регулювання є суперечливим: механічне поширення правового режиму матеріальних речей на нематеріальні

цифрові блага потребує системного вдосконалення. Вирішення проблеми вбачається у розробці окремої підсистеми норм для цифрових речей у межах Проєкту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного, законопроєкт № 14394 від 22.01.2026), [7] що дозволить узгодити законодавчий підхід із сучасною доктриною цивільного права та потребами цивільного обороту.

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав» від 10.08.2023 № 3320-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#n12
2. Зозуляк О. І., Максимів Л. М. Цифрові речі як об'єкти цивільних прав: оновлені підходи. *Право і суспільство.* 2024. № 6. С. 40–47.
3. Грабар Н. М. Об'єкти цивільних прав в оновленому цивільному законодавстві: окремі проблеми рекодифікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2025. Т. 1, № 87. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/324651.
4. Калаур І., Зайцева-Калаур І. Цифрова річ як об'єкт цивільних прав: законодавча модель правового режиму та доктринальні тенденції. *Цивілістична платформа*. 2025. № 1 (4). С. 6–18
6. Мічурін Є. О. Цифрова річ та інші цифрові блага як об'єкти цивільних прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2025. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/49.pdf.
7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n5494
8. Проєкт Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) від 22.01.2026. No 14394. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528



***Шаповал Софія Сергіївна***

*студ. 4 курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н, доц. Мазуренко С. В.*


## ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКОГО КОНТЕНТУ, ОПУБЛІКОВАНОГО В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

У сучасних умовах стрімкого розвитку цифрових технологій соціальні мережі стали одним із ключових середовищ для створення, поширення та споживання інформаційного контенту. Користувачі щоденно публікують значні обсяги матеріалів, серед яких тексти, фотографії, відео, музичні твори, графічні зображення та інші результати

творчої діяльності. При цьому акаунт у соцмережі фактично розглядається як веб-сторінка, що містить об'єкти інтелектуальної власності. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання правового захисту авторського контенту, розміщеного в соціальних мережах, оскільки специфіка цифрового середовища істотно впливає на реалізацію та охорону прав інтелектуальної власності. Сучасні медіаплатформи, особливо соціальні мережі, стали джерелом поширення величезних обсягів інформації, у тому числі візуального контенту, статей, відеоматеріалу, тощо [2].

Передусім варто зазначити, що в Законі України «Про авторське право і суміжні права» авторське право становлять особисті немайнові права автора і майнові права суб'єктів авторського права[1]. Будь-який оригінальний контент, створений користувачем і опублікований у соціальних мережах, є об'єктом авторського права за умови, що він має творчий характер. Законодавство України, узгоджене з міжнародними стандартами, виходить із того, що авторське право виникає з моменту створення твору і не потребує обов'язкової реєстрації. Це означає, що навіть звичайна публікація фотографії чи текстового допису автоматично породжує у автора комплекс майнових і немайнових прав. Однак, варто зазначити, що державна реєстрація авторського права посилює доказову базу у випадку спору, у практичному вимірі доведення авторства може бути ускладненим, тому реєстрація авторського права або інші способи фіксації факту створення твору можуть відігравати важливу роль у разі виникнення спору. У сучасних умовах соціальні мережі стали ключовим середовищем поширення інформації, адже «соціальні мережі стали джерелом поширення величезних обсягів інформації» [2].

Автори мають бути обізнані зі своїх прав та способів їх захисту, а користувачі – поважати авторські права при використанні чужого контенту [3]. Однією з ключових особливостей захисту авторського контенту в соціальних мережах є специфічний правовий режим використання таких матеріалів. Публікуючи контент на платформі, користувач зазвичай погоджується з умовами користування, які передбачають надання соціальній мережі невиключної ліцензії на використання

цього контенту. Така ліцензія може включати право на відтворення, розповсюдження, публічний показ або адаптацію матеріалу в межах функціонування платформи. При цьому автор не втрачає своїх прав, однак фактично дозволяє платформі використовувати створений ним контент без додаткової винагороди. Це створює певний баланс між інтересами користувачів та інтересами цифрових сервісів, але водночас може викликати питання щодо меж такого використання.

Суттєвою проблемою у сфері авторського права в соціальних мережах є високий рівень порушень. Легкість копіювання та миттєве поширення інформації призводять до того, що контент часто використовується без дозволу автора або без належного зазначення джерела. Поширеними є випадки несанкціонованого репосту, використання чужих фотографій у комерційних цілях, копіювання текстів або відеоматеріалів без згоди автора. Такі дії порушують як майнові, так і немайнові права автора, зокрема право на ім'я та право на недоторканність твору.

Захист авторського контенту в соціальних мережах здійснюється за допомогою різних механізмів. Наприклад, можливість звернення до суду з вимогою про припинення порушення, відшкодування збитків або стягнення компенсації. Однак судовий захист часто є тривалим і потребує належної доказової бази, що ускладнює його застосування у цифровому середовищі.

Важливу роль відіграють позасудові механізми, які реалізуються безпосередньо через самі соціальні мережі.Більшість сучасних платформ запровадили процедури подання скарг на порушення авторських прав, що дозволяє оперативно реагувати на неправомірне використання контенту. Такі процедури, як правило, передбачають можливість подання заяви про порушення, після чого адміністрація платформи може видалити відповідний матеріал або обмежити доступ до нього. У деяких випадках застосовуються стандартизовані механізми, подібні до міжнародної практики захисту авторських прав у цифровому середовищі.

Технічні засоби захисту також відіграють значну роль у забезпеченні прав авторів. До них належать використання водяних знаків,

цифрових підписів, метаданих, а також спеціалізованих систем ідентифікації контенту. Такі інструменти дозволяють не лише ускладнити незаконне використання матеріалів, а й полегшити доведення авторства у разі виникнення спору. Проте вони не гарантують повного захисту, оскільки можуть бути обійдені або видалені недобросовісними користувачами.

Окрему увагу слід приділити впливу новітніх технологій, зокрема штучного інтелекту, на сферу авторського права. Використання алгоритмів для створення контенту, обробки зображень або генерації текстів породжує нові виклики щодо визначення авторства та правового статусу таких об'єктів. Крім того, виникають питання щодо правомірності використання існуючих творів для навчання моделей штучного інтелекту, що може призводити до конфліктів між розробниками технологій і авторами.

Не менш важливим є міжнародний аспект захисту авторського контенту в соціальних мережах. Оскільки цифровий простір не має територіальних меж, порушення авторських прав часто мають транскордонний характер. У таких умовах значення набувають міжнародні договори, які забезпечують базовий рівень охорони прав авторів у різних країнах. Водночас ефективність захисту значною мірою залежить від національного законодавства та практики його застосування.

Загалом можна зробити висновок, що захист авторського контенту, опублікованого в соціальних мережах, є складним і багатогранним процесом, який потребує комплексного підходу. Він передбачає поєднання правових норм, технічних інструментів і відповідальної поведінки користувачів. У сучасних умовах особливого значення набуває підвищення рівня правової обізнаності, що дозволяє авторам ефективніше захищати свої права, а користувачам – уникати їх порушення. Таким чином, розвиток цифрового середовища зумовлює необхідність постійного вдосконалення механізмів правового регулювання та адаптації їх до нових викликів інформаційного суспільства.Лише комплексний підхід дозволить мінімізувати негативні наслідки порушень, зберігаючи умови для культурного, економічного та соціального розвитку [2].

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2811-20
2. Мазуренко С. Особливості захисту авторського контенту в соціальних мережах. *Юридичний вісник.* 2025. № 3. URL: https://yurvisnyk.in.ua/v3_2025/9.pdf
3. Федрак А. Правовий захист контенту, опублікованого в соціальних мережах, як об'єкта інтелектуальної власності. *Цивілістична платформа*. 2025.

***Шатило Катерина Сергіївна***
*студ. 3 курсу центру заочного та дистанційного навчання Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О. С.*

## ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ ПРИ РОЗІРВАННІ ДОГОВОРІВ: СУЧАСНА СУДОВА ПРАКТИКА

Інститут зловживання правом є одним із ключових інструментів захисту добросовісних учасників цивільного обороту від маніпулятивного використання формально законних правових механізмів. У сфері договірних відносин зловживання правом найчастіше проявляється при розірванні договорів: сторона формально дотримується приписів закону або умов договору, однак її справжньою метою є не захист власних інтересів, а завдання шкоди контрагенту, ухилення від виконання зобов'язань або досягнення неправомірного результату.

Нормативну основу протидії таким явищам становить стаття 13 Цивільного кодексу України (далі – ЦК), частина третя якої прямо встановлює: не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах [6].

Суміжним орієнтиром є пункт 6 частини першої статті 3 ЦК, який відносить добросовісність до загальних засад цивільного законодавства [6]. Підстави розірвання договору врегульовані статтями 651–654 ЦК, що передбачають розірвання за угодою сторін, у судовому порядку – у разі істотного порушення умов, та в односторонньому порядку – якщо таке право передбачене законом або договором [6].

У доктрині цивільного права зловживання правом кваліфікується як особливий різновид неправомірної поведінки, за якого суб'єкт фор-

мально перебуває в межах наданого йому суб'єктивного права, однак здійснює його у спосіб, що суперечить меті цього права та принципам добросовісності й розумності.

Суддя Касаційного цивільного суду у складі ВС Василь Крат у своїй доповіді «Судова практика з питань оспорювання правочинів і застосування судом норми статті 13 Цивільного кодексу України про зловживання правом» вказував, що ключовим критерієм відмежування зловживання правом від правомірної реалізації права є відповідність поведінки суб'єкта стандарту, який характеризується чесністю, відкритістю та повагою інтересів іншої сторони [1].

Найпоширенішою формою зловживання правом у контексті договірного права є укладення та наступне розірвання так званих фраудаторних правочинів – угод, вчинених боржником на шкоду кредиторам з метою унеможливити стягнення боргу.

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 18 грудня 2024 р. у справі № 916/379/23 сформувала принциповий правовий висновок: фраудаторний правочин може бути визнаний недійсним на підставі загальних засад цивільного законодавства (п. 6 ст. 3 ЦК) та недопустимості зловживання правом (ч. 3 ст. 13 ЦК), і це правило є застосовним до суб'єктів господарської діяльності не лише у процедурах банкрутства [2].

Паралельно, у постанові КЦС ВС від 16 березня 2026 р. у справі № 361/10467/23, суд підтвердив: «Вчинення власником майна правочину з розпорядження належним йому майном з метою унеможливити задоволення вимоги іншої особи може бути кваліфіковане як зловживання правом власності», а боржник, який відчужує майно після виникнення зобов'язання, «діє очевидно недобросовісно та зловживає правами щодо кредитора» [5].

Окремим і надзвичайно актуальним в умовах воєнного стану різновидом зловживання правом при розірванні договорів є маніпулятивне застосування посилань на форс-мажорні обставини. Верховний Суд у постанові від 6 лютого 2025 р. у справі № 911/627/24 розглянув спір, де відповідач ініціював розірвання договору, посилаючись на лист ТПП України від 28 лютого 2022 р. щодо форс-мажору внас-

лідок військової агресії. Суд констатував: форс-мажорні обставини можуть бути підставою лише для звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання, однак основне зобов'язання підлягає виконанню [4].

Важливим прецедентом у сфері розірвання договорів оренди став висновок Великої Палати Верховного Суду у постанові від 20 листопада 2024 р. у справі № 918/391/23. Суд вирішував питання: чи є погашення орендарем заборгованості після звернення з позовом про розірвання договору підставою для відмови в задоволенні такого позову як свідченні добросовісних намірів орендаря? Велика Палата ВС відповіла негативно: сам лише факт систематичного порушення договору оренди землі у вигляді повної несплати орендної плати за 2019 та 2022 роки є самостійною підставою для розірвання договорів на підставі пункту «д» частини першої статті 141 ЗК України, незалежно від наступного погашення боргу [3].

Натомість суди першої та апеляційної інстанцій, відмовивши в позові з огляду на «добросовісний намір» відповідача, по суті дозволили зловживання протилежного боку – збереження договору попри систематичні грубі порушення. Цей кейс ілюструє двояке явище зловживання правом: як з боку особи, що розриває договір, так і з боку тієї, що посилається на «добросовісність» для збереження невигідного для контрагента договору.

Одним із ключових інструментів, які використовує Верховний Суд для протидії зловживанню правом при розірванні договорів, є принцип estoppel – заборони суперечливої поведінки. Цей принцип означає, що сторона, яка своєю поведінкою породила у контрагента обґрунтовані очікування, позбавляється права посилатися на обставини, несумісні з такою поведінкою.

Принцип estoppel органічно пов'язаний із доктриною venire contra factum proprium – заборони діяти всупереч своїм попереднім вчинкам, яку Верховний Суд системно застосовує у спорах про розірвання договорів.

Самостійним вектором зловживання правом є використання позову про розірвання договору не як засобу захисту порушених прав, а

як інструменту тиску на контрагента з метою спонукати його до поступок або завдати йому майнової та репутаційної шкоди.

Узагальнюючи наведену судову практику, можна сформулювати такі висновки. По-перше, зловживання правом при розірванні договорів є багатоаспектним явищем: воно може проявлятися у вигляді фраудаторних правочинів, маніпулятивного використання форс-мажору чи відступу від попередньої поведінки (порушення принципу estoppel). По-друге, Верховний Суд виробив послідовну доктрину, відповідно до якої статті 3 і 13 ЦК України є самостійними та достатніми підставами для захисту від зловживання правом у договірних відносинах, що підтверджує постанова Великої Палати від 18 грудня 2024 р. у справі № 916/379/23. По-третє, суди чітко розмежовують правомірне здійснення права на розірвання договору від його зловживального використання, застосовуючи тест добросовісності та пропорційності. Цей підхід є важливою гарантією стабільності цивільного обороту та захисту добросовісних учасників договірних відносин.

## ЛІТЕРАТУРА


1. Верховний Суд. Зловживання процесуальними і матеріальними правами – судді ВС розповіли про судову практику. 29.04.2021. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1114247/
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 грудня 2024 р. у справі № 916/379/23. URL: https://sud.ua/uk/news/sudebnaya-praktika/354776-bp-vs-razyasnila-osnovaniya-osparivaniya-fraudatornykh-sdelok-po-statyam-3-i-13-gk-ukrainy
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 листопада 2024 р. у справі № 918/391/23 (провадження № 12-19гс24). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123602976
4. Постанова КГС ВС від 6 лютого 2025 р. у справі № 911/627/24. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?d=5&red=1000031faf831ad104a28ecc13a6dd22deaed7&regnum=125095125
5. Постанова КЦС ВС від 16 березня 2026 р. у справі № 361/10467/23. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=134961103
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

***Яворська Анастасія Павлівна***
*студ. 3 курсу Центр заочного та дистанційного навчання*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ОДНОСТОРОННЯ ЗМІНА УМОВ ДОГОВОРУ: ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА ОБМЕЖЕННЯ

Договір є однією з основних правових форм регулювання цивільних та господарських відносин. Відповідно до положень Цивільного кодексу України, договір – це домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. У сучасному приватному праві договір виступає ключовим інструментом реалізації принципу свободи особи та автономії волі сторін.В основі договірного права лежить принцип обов'язковості договору (pacta sunt servanda), який бере свій початок ще з римського права та означає необхідність належного виконання взятих на себе зобов'язань. Вказаний принцип закріплений у ст. 629 ЦК України. Його логічним продовженням є положення про недопустимість односторонньої відмови від зобов'язання або односторонньої зміни його умов, якщо інше не встановлено договором або законом (ст. 525 ЦК України).

Загальне правило полягає у забороні односторонньої зміни умов договору, що забезпечує стабільність цивільного обороту та передбачуваність правовідносин. Водночас сучасне законодавство, реагуючи на динамічні соціально-економічні умови, передбачає певні винятки з цього правила.Правові підстави односторонньої зміни умов договору доцільно поділити на декілька груп.

По-перше, це випадки, коли така можливість прямо передбачена договором. Реалізуючи принцип свободи договору, сторони можуть погодити право однієї зі сторін змінювати окремі умови. Подібні положення характерні для договорів приєднання, банківських договорів та договорів надання послуг. Водночас такі умови повинні бути чіткими, зрозумілими та не створювати дисбалансу прав сторін.

По-друге, підставою може виступати закон. Зокрема, у господарських правовідносинах порядок зміни договорів регламентується ст. 188 Господарського кодексу України.

По-третє, важливе значення має інститут істотної зміни обставин (clausula rebus sic stantibus), який також має римсько-правове підґрунтя.

Відповідно до ст. 652 ЦК України, у разі істотної зміни обставин договір може бути змінений або розірваний, однак, як правило, за рішенням суду.

Особливу роль у формуванні підходів до застосування відповідних норм відіграє судова практика. Верховний Суд послідовно наголошує, що одностороння зміна умов договору є винятком і підлягає обмежувальному тлумаченню, а її реалізація повинна відповідати принципам добросовісності, справедливості та розумності. До основних обмежень односторонньої зміни умов договору належать:

- наявність належної правової підстави;
- дотримання принципу добросовісності;
- недопущення зловживання правом;
- забезпечення балансу інтересів сторін;
- можливість судового контролю.

У сучасних умовах, зокрема в період воєнного стану, питання зміни договірних умов набуває особливої актуальності, оскільки значні економічні та соціальні зміни впливають на можливість належного виконання зобов'язань.

Отже, інститут односторонньої зміни умов договору поєднує в собі римсько-правові традиції та сучасні підходи приватного права, забезпечуючи баланс між стабільністю договірних відносин та необхідністю їх адаптації до змінних умов.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

2. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.

3. Постанови Верховного Суду у справах щодо зміни та розірвання договорів: актуальна судова практика. URL: https://reyestr.court.gov.ua/

4. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Приватне право України: навч. посіб. Одеса: Фенікс, 2021. 404 с.

5. Цивільне право України: підручник: у 2 т. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. Київ: Юрінком Інтер, 2020.

6. Спасибо-Фатєєва І. В. Договірне право України: теоретичні та практичні аспекти. Харків, 2019. 412 с.

7. Римське приватне право: підручник / за ред. Є. О. Харитонова. Одеса, 2020. 540 с.

***Яценко Надія Іванівна, Сазонова Крістіна В'ячеславівна***
*студентки 1 курсу магістратури*
*факультету судового та міжнародного права*
*Національного університету «Одеська юридична академія»*
*Науковий керівник: к.ю.н., доцент Павлова В. Г.*

## ПРАВО ВЛАСНОСТІ В РИМСЬКОМУ ПРАВІ ТА ЙОГО ТРАНСФОРМАЦІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Інститут власності є однією з ключових основ будь-якої правової системи, оскільки саме він визначає, яким чином особа може володіти, користуватися та розпоряджатися майном. Його формування в європейській традиції безпосередньо пов'язане з римським приватним правом, яке вперше надало цілісне й логічно вибудуване розуміння права власності як повного контролю над річчю.

Для сучасної України звернення до цих ідей має не лише теоретичне, а й практичне значення. У період оновлення цивільного законодавства важливо враховувати перевірені часом правові підходи, адаптуючи їх до сучасних умов.

Сучасні зміни в українському праві свідчать про поступове переосмислення радянської спадщини та орієнтацію на європейську правову традицію. Це зумовлює підвищений інтерес до класичних цивілістичних концепцій, які зберегли свою актуальність. У цьому контексті право власності розглядається як результат тривалого історичного розвитку, де римські ідеї становлять основу, а сучасні реформи – спробу пристосувати їх до нових економічних і технологічних реалій.

Римське право сформувало базову модель розуміння власності як найбільш повного панування особи над річчю. Категорії dominium та proprietas відображали ідею абсолютного права, яке охоплювало можливість володіння, користування та розпорядження майном. Саме ця концепція стала основою для подальшого розвитку європейського приватного права [5, с. 64].

Одним із ключових досягнень римських юристів було чітке розмежування права власності та фактичного володіння (possessio), що стало важливим кроком у розвитку правової техніки та юридичного мислення. Такий підхід дозволив відокремити юридичний титул від фактичного контролю над річчю, що зберігає значення і в сучасному праві [5, с. 64].

Зміст права власності традиційно розкривається через так звану «тріаду правомочностей»: володіння, користування та розпорядження. У римському праві ці елементи були системно структуровані та утворювали єдине ціле, яке забезпечувало максимально повне здійснення права власності. Особливе значення мало право розпорядження (ius abutendi), яке передбачало можливість визначення юридичної долі речі [5, с. 65].

Водночас у сучасному праві України зміст цього права зазнав істотної трансформації. Відповідно до положень Конституції України, право власності не є абсолютним і здійснюється з урахуванням інтересів суспільства (ст. 41) [1].

Конституційні засади України (ст. 13, 41) проголошують непорушність власності, водночас акцентуючи на її соціальній спрямованості. Це відображає сучасний компроміс: власник має широку свободу, але вона обмежена правами інших людей та інтересами громади [1].

У. П. Бек та Н. Я. Заболотна стверджують, що сучасна власність дедалі більше розглядається як інструмент соціального розвитку, а не лише як засіб особистого збагачення [4, с. 5].

Сьогодні ми спостерігаємо якісну трансформацію інституту власності в Україні:

1. Дематеріалізація об'єктів: розширення правового режиму власності на безтілесні речі – інтелектуальні права, криптоактиви, цифрові дані. Це вимагає гнучкого тлумачення римського принципу corporalis (тілесності).

2. Реформування змісту: К. Г. Некіт звертає увагу на необхідність перегляду класичної тріади, оскільки в умовах довірчих відносин або управління майном традиційні схеми володіння та розпорядження працюють інакше [7, с. 40].

3. Дихотомія приватного і публічного: посилення екологічних та містобудівних обмежень власності, що є логічним продовженням римських legitimae libertatis (законних обмежень свободи).

Аналогічно, Цивільний кодекс України встановлює, що власник зобов'язаний утримуватися від дій, які можуть завдати шкоди іншим особам або довкіллю (ст. 319) [2].

Цивільний кодекс України залишається «живим» документом, який через механізми оновлення намагається поєднати стабільність римських правил із динамікою ринкових відносин [2].

Таким чином, сучасна модель права власності характеризується відходом від класичного римського абсолютизму та переходом до концепції соціальної відповідальності власника. Як зазначає К. Г. Некіт, право власності сьогодні слід розглядати не лише як сукупність правомочностей, але й як обов'язок перед суспільством [7, с. 39].

Формування сучасного цивільного права України значною мірою відбувалося під впливом рецепції римського права через європейські правові системи, зокрема німецьку пандектну школу та французьке законодавство. Це дозволяє говорити про так звану «вторинну рецепцію», яка підтверджує належність України до європейської правової традиції [8, с. 390].

Особливе значення для розвитку інституту власності мало прийняття нового Цивільного кодексу України у 2003 році, який відновив низку класичних римських інститутів. Йдеться про права на чужі речі, такі як сервітути, емфітевзис і суперфіцій. Дані інструменти дозволяють більш гнучко регулювати майнові відносини у сучасних економічних умовах [6, с. 222].

Сучасне право активно використовує римські підходи до захисту права власності. Зокрема, положення про віндикаційний та негаторний позови, закріплені у Цивільному кодексі України, мають безпосереднє походження з римського права. Вони забезпечують ефективний механізм відновлення порушених прав власника [2].

Не менш важливим є інститут набувальної давності, який походить від римської usucapio. В українському законодавстві він закріплений у ст. 344 ЦК України та спрямований на забезпечення стабільності цивільного обороту [2].

Сучасний етап розвитку інституту власності також характеризується впливом цифровізації. У. П. Бек та Н. Я. Заболотна наголошують, що поняття речі поступово виходить за межі матеріального світу, охоплюючи нематеріальні та віртуальні активи. Це вимагає переосмислення класичних римських категорій res corporales та res incorporales [4, с. 3].

Таким чином, право власності в Україні пройшло шлях від жорстких радянських догм до класичної європейської моделі, в основі якої лежить римське приватне право. Трансформація цього інституту сьогодні полягає у синтезі античних засад абсолютності власності з вимогами сучасної соціальної справедливості та цифрового прогресу. Римські правові конструкції довели свою життєздатність, залишаючись надійним орієнтиром для українського законодавця.

Перспективи подальшого розвитку права власності в Україні пов'язані із завершенням рекодифікації цивільного права, що має на меті ще глибшу імплементацію принципів диспозитивності та справедливості. Стабільність майнових відносин, гарантована якісним законодавством, є запорукою економічного відновлення держави та захисту фундаментальних прав людини, що повною мірою відповідає духу класичної цивілістики.

**ЛІТЕРАТУРА:**


1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
3. Арабаджи Н. Б, Атаманова Н. В. Історичні аспекти впливу римського права на становлення сучасних правових систем. *Нове українське право.* 2021. С. 11-16.
4. Бек У. П., Заболотна Н. Я. Теоретичні погляди на власність. *Академічні візії*. 2024. С. 1-7.
5. Ваганова І. М. Зміст інституту власності у Римському праві. Правові реалії сьогодення: матеріали І Всеукраїнської науково- практичної конференції, 15 травня 2024 р. Харків: *Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця*, 2024. С. 64-67. URL: https://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/32915
6. Макарова В. Д., Садовніков О. К. Римське право як основа сучасних правових систем. Актуальні проблеми фундаментальних та суспільно-гуманітарних наук: матеріали наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених та здобувачів освіти, м. Харків, 20 лют. 2025 р. Харків: *НФаУ*, 2025. С. 222-224. URL: https://dspace.nuph.edu.ua/handle/123456789/34862
7. Некіт К. Г. Зміст та здійснення права власності: перегляд парадигми. *Офіційна концепція оновлення Цивільного кодексу України: проблемипрактичної реалізації.* 2021. С. 39-43. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/221247ce-d1d1-4c55-8ea4-b55cb3966303/content

8. Романів Х. Б., Петрончак Ю. О. Рецепіювання римського приватного права у цивільному праві України як підтвердження приналежності до європейської правової сім'ї. Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Право. Ужгород, 2024. Т. 1. Вип. 84. С. 390-396. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/e588c895-d9d7-4260-b63b-7c8c8931e021

***Ящурка Марина Вадимівна***
*студ. 3 курсу факультету цивільної та господарської юстиції*
*Національного університету "Одеська юридична академія"*
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. Омельчук О.С.*

## ВИКОНАННЯ ГРОШОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В УМОВАХ ВАЛЮТНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Сучасні економічні процеси в Україні супроводжуються значними коливаннями валютного курсу, інфляційними ризиками та нестабільністю фінансової системи. Такі обставини безпосередньо впливають на виконання грошових зобов'язань, оскільки сторони цивільних та господарських правовідносин нерідко стикаються з проблемою знецінення національної валюти та неможливістю забезпечення належного балансу майнових інтересів. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання правового регулювання виконання грошових зобов'язань в умовах валютної нестабільності.

Відповідно до ст. 509 Цивільного кодексу України, зобов'язанням є правовідношення, у якому одна сторона зобов'язана вчинити на користь іншої певну дію, зокрема сплатити гроші [1]. Грошове зобов'язання є одним із найпоширеніших видів цивільно-правових зобов'язань, адже використовується у кредитних, договірних, господарських та інших правовідносинах. Особливість такого зобов'язання полягає в тому, що його предметом виступають грошові кошти як універсальний еквівалент вартості.

Разом із тим, у періоди валютної нестабільності виникає проблема фактичного збереження економічної цінності виконання зобов'язання. Девальвація гривні призводить до того, що кредитор може зазнавати суттєвих майнових втрат навіть у випадку формального виконання боржником свого обов'язку. Саме тому українське законодавство передбачає низку механізмів захисту сторін у таких правовідносинах.

Одним із найбільш поширених способів мінімізації валютних ризиків є визначення еквівалента зобов'язання в іноземній валюті. Згідно

зі ст. 524 ЦК України, сторони можуть визначити у зобов'язанні грошовий еквівалент в іноземній валюті [1]. При цьому виконання такого зобов'язання на території України здійснюється у гривні, якщо інше прямо не встановлено законом або договором. Такий підхід дозволяє частково компенсувати негативні наслідки інфляції та коливань валютного курсу.

Водночас судова практика свідчить про неоднозначність застосування валютних застережень. Верховний Суд неодноразово наголошував, що визначення грошового еквівалента в іноземній валюті не суперечить принципу використання гривні як єдиного законного платіжного засобу на території України, оскільки фактичне виконання здійснюється саме у національній валюті [2]. Однак у практиці трапляються спори щодо правильності перерахунку суми боргу, моменту визначення валютного курсу та можливості зміни умов договору через істотну зміну обставин.

Окрему увагу слід приділити застосуванню ст. 625 ЦК України, яка передбачає відповідальність боржника за прострочення виконання грошового зобов'язання [1]. Боржник зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням індексу інфляції та три проценти річних. Такий механізм має компенсаторний характер і спрямований на захист майнових інтересів кредитора від знецінення грошових коштів. У сучасних економічних умовах ця норма набуває особливого значення, оскільки дозволяє частково відновити порушений баланс між сторонами зобов'язання.

Разом із тим, чинне законодавство не завжди забезпечує ефективний механізм захисту прав сторін в умовах різких валютних коливань. Значні зміни валютного курсу можуть істотно впливати на можливість належного виконання договору, особливо у довгострокових зобов'язаннях. У таких випадках важливу роль відіграє принцип справедливості та добросовісності сторін, закріплений у ст. 3 ЦК України [1]. Судова практика поступово формує підхід, відповідно до якого різка зміна економічної ситуації може розглядатися як істотна зміна обставин, що є підставою для зміни або розірвання договору.

Крім того, важливим аспектом є вплив валютної нестабільності на кредитні правовідносини. Значна кількість кредитних договорів в

Україні укладалася з прив'язкою до іноземної валюти, що у періоди девальвації призводило до суттєвого збільшення фінансового навантаження на позичальників. Це стало підставою для численних судових спорів та необхідності державного втручання у сферу валютного регулювання. У таких умовах особливо важливим є забезпечення балансу інтересів кредиторів і боржників, а також недопущення зловживання правом з боку учасників цивільних правовідносин.

Науковці також звертають увагу на необхідність удосконалення механізму індексації грошових зобов'язань та правового регулювання валютних застережень. На думку окремих дослідників, законодавець має чіткіше визначити порядок перерахунку валютного еквівалента та межі застосування договірної свободи у сфері валютних правовідносин [3]. Це сприятиме зменшенню кількості судових спорів та забезпеченню стабільності цивільного обороту.

Таким чином, виконання грошових зобов'язань в умовах валютної нестабільності є складною правовою проблемою, яка поєднує економічні та юридичні аспекти. Коливання валютного курсу, інфляційні процеси та нестабільність фінансової системи суттєво впливають на інтереси сторін зобов'язання. Чинне законодавство України містить механізми захисту кредитора, зокрема валютні застереження та компенсацію інфляційних втрат, однак вони потребують подальшого вдосконалення. Важливим напрямом розвитку правового регулювання має стати забезпечення балансу інтересів сторін, стабільності цивільного обороту та передбачуваності судової практики.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Цивільний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Верховний Суд. Постанова Верховного Суду від 07.10.2020 у справі № 761/12665/14-ц.

3. Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Проблеми виконання грошових зобов'язань у сучасних умовах розвитку приватного права. *Часопис цивілістики.* 2022. № 45. С. 12–18.

# ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА . . . . . 4

**Адамова Олена Семенівна**
ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СКЛАДОВА ПРАВНИЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ:
ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ . . . . . 6

**Бабич Ірина Григорівна**
НЕСПРАВЕДЛИВЕ ЗВИНУВАЧЕННЯ ТА ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ . . . . . 9

**Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна**
КРЕДИТУВАННЯ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ БІЗНЕСУ:
ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СЬОГОДЕННЯ . . . . . 14

**Боярчук Михайло Вікторович**
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА У КОНТЕКСТІ
РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНО ТА СІМЕЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА . . . . . 16

**Булеца Сібілла Богданівна**
ПРИНЦИП РІВНОСТІ ТА ДОБРОСОВІСНОСТІ СТОРІН ПРИ УКЛАДЕННІ
ДОГОВОРУ . . . . . 20

**Вовчок Руслан Володимирович**
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ДОГОВОРІВ У СФЕРІ ІТ . . . . . 28

**Галупова Лариса Ігорівна**
КОМПЕНСАЦІЙНА МОДЕЛЬ ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ
У НАВЧАННІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ . . . . . 32

**Гнатюк Дмитро Володимирович**
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ . . . . . 38

**Гринько Світлана Дмитрівна**
РИМСЬКА ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД У РЕФОРМУВАННІ
ВИДІВ РЕЧЕЙ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ . . . . . 42

**Гужва Антон Миколайович**
ПРАВО НА МАЙБУТНІЙ ВРОЖАЙ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ ТА СУЧАСНОМУ
ПРАВІ УКРАЇНИ . . . . . 47

**Давидова Ірина Віталівна, Журило Сергій Сергійович,**
БАЛАНС БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ
У СУЧАСНИХ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ . . . . . 54

**Донець Антон Геннадійович**
ДОГОВОРИ, ЗУМОВЛЕНІ ВІЙНОЮ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР . . . . . 58

**Зеліско Алла Володимирівна**
УЗУФРУКТ ДЕРЖАВНОГО МАЙНА: ВІД РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА
ДО СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА . . . . . 62

**Калюжний Віктор Васильович**
ЗАХИСТ ЖИТЛОВИХ ПРАВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН. . . . . 65

**Кирилюк Алла Володимирівна**
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ ЗА ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ . . . . . 68

**Коваленко Сергій Олегович**
СПАДКОВИЙ ДОГОВІР: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ. . 73

**Коссак Володимир Михайлович**
ПРАВОВА ПРИРОДА ІПОТЕКИ: РИМСЬКЕ ПРАВО ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ . . . . 78

**Кравчик Марта Богданівна**
РИМСЬКА ЦИВІЛІСТИЧНА ДОКТРИНА ЯК ОСНОВА НОВІТНЬОЇ РЕКОДИФІКАЦІЇ СПАДКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ . . . . . 81

**Кривенко Юлія Василівна**
РИМСЬКІ ВИТОКИ ІНСТИТУТУ РЕСТИТУЦІЇ ТА ЙОГО СУЧАСНЕ ЗАСТОСУВАННЯ . . . . . 87

**Лавренюк Олег Юрійович, Лавренюк Олександра Олегівна**
ПРАВОВЕ ПОЛОЖЕННЯ ЧЛЕНІВ НАГЛЯДОВИХ РАД ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРИВАТНОПРАВОВИЙ ПІДХІД. . . . . 90

**Мазуренко Світлана Вікторівна**
ТОРГОВЕЛЬНА МАРКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ГАРМОНІЗАЦІЇ ПРИВАТНОГО І ПУБЛІЧНОГО ІНТЕРЕСУ . . . . . 95

**Маковій Віктор Петрович**
ФРАУДАТОРНІ ПРАВОЧИНИ ТА ПРАВОЧИНИ, ЯКІ ПОРУШУЮТЬ ПУБЛІЧНИЙ ПРЯДОК, У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ . . . . . 100

**Мартинюк Іван Вікторович**
МЕЖІ ПРАВОМІРНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВОГО ОБРАЗУ ЛЮДИНИ ПРИ СТВОРЕННІ ВІРТУАЛЬНОЇ ОСОБИ . . . . . 105

**Матійко Микола Володимирович**
ЩОДО ОКРЕМИХ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ АСПЕКТІВ СУБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ ТА ЙОГО ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ПЕРЕДУМОВ У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ . . . . . 110

**Майданик Роман Андрійович**
КОНЦЕПТ СИСТЕМИ РЕЧОВИХ ПРАВ В УКРАЇНІ: РИМСЬКЕ ПРАВО І СУЧАСНІСТЬ . . . . . 116

**Менджул Марія Василівна**
ВРАХУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРИНЦИПІВ СІМЕЙНОГО ПРАВА У ПРОЦЕСІ ОНОВЛЕННЯ ЦК УКРАЇНИ . . . . . 121

**Мінченко Дар'я Анатоліївна**
ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ. . . . . 124

**Nekit Kateryna**
CRYPTO-ASSET REGULATION IN UKRAINE, GERMANY AND LIECHTENSTEIN: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PROSPECTS OF A PROPERTY-BASED APPROACH . . . . . 130

**Омельчук Олександр Сергійович**
ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТВОРЧОСТІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ . . . . . 134

**Orzikh Yurii Hennadiiovych**
ROMAN LAW AS A METHOD OF LEGAL REALISM:
AXEL HÄGERSTRÖM'S CRITIQUE OF OBLIGATION, RIGHT AND DUTY ..... 137

**Павленко Микола Вадимович**
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ І ОБРОБКИ ПЕРСОНАЛЬНИХ
ДАНИХ, ВНЕСЕНИХ ДО ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ПРИЗОВНИКІВ,
ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'ЯЗАНИХ ТА РЕЗЕРВІСТІВ ..... 142

**Павлова Вікторія Георгіївна**
ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ФОРМУЛА РАДБРУХА ..... 145

**Резніченко Семен Васильович**
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ РЕЧОВИХ ПРАВ
У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ..... 148

**Ромась Марія Іванівна**
ЛАТИНСЬКА ПРАВНИЧА ТЕРМІНОЛОГІЯ У ПРОЄКТІ ЦИВІЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ (КОДЕКСУ ПРАВА ПРИВАТНОГО) ..... 153

**Самойленко Георгій Валерійович**
ЖИТЛОВЕ ЗАКОНОДАВСТВО: ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ ..... 156

**Сафончик Оксана Іванівна**
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ: РЕКОДИФІКАЦІЯ
ЦИВІЛЬНОГО ТА СІМЕЙНОГО ЗАКОНОДАВСТА ..... 159

**Сівак Кристина Ігорівна**
АВТОМАТИЗОВАНІ ПРАВОЧИНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ШТУЧНОГО
ІНТЕЛЕКТУ..... 163

**Сорока Ігор Олександрович**
ГАРАНТІЇ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ..... 167

**Спасибо-Фатєєва Інна Валентинівна**
ДЕЯКІ СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ПРАВ
СВОЇХ ГРОМАДЯН У ПОРІВНЯННІ З ДАВНЬОРИМСЬКИМ..... 172

**Спасова Катерина Іванівна**
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ПРИВАТНОЇ ОСОБИ
У ТРАНСКОРДОННИХ СІМЕЙНИХ СПОРАХ..... 177

**Стрілець Михайло Ігорович**
ДОГОВОРИ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ: ВІД РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО
ПРАВА ДО СУЧАСНОСТІ..... 182

**Тітова Аліна Олексіївна**
ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЯК ФОРМА ПОРУШЕННЯ ОСОБИСТИХ
НЕМАЙНОВИХ ПРАВ..... 186

**Фасій Анастасія Володимирівна**
ПРАВО НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЯК ОБ'ЄКТ ПРИВАТНОПРАВОВОГО
ТА ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ..... 190

**Фасій Богдан Володимирович**
ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ ЯК ВИКЛИК ДИСПОЗИТИВНОСТІ
ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ..... 195

**Харитонов Євген Олегович**
VULNERABILITAS: РИМСЬКЕ ПРАВО І СУЧАСНА ДОКТРИНА
ВРАЗЛИВОСТІ У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ ТА РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦК . . . . . 200

**Харитонова Олена Іванівна**
РИМСЬКЕ ПРАВО ЯК ІНФРАСТРУКТУРА СТІЙКОСТІ:
ЩО ЗБЕРІГАЄ ПРИВАТНЕ ПРАВО ПІД ЧАС ВІЙНИ . . . . . 206

**Церковна Олена Володимирівна, Середницька Інга Анатоліївна**
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ . . . . . 209

## НА ПОЧАТКУ НАУКОВОГО ШЛЯХУ

**Абажер Дарина Миколаївна**
РОЛЬ ІСТОТНИХ УМОВ ДОГОВОРУ В СУЧАСНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ОБОРОТІ:
ФОРМАЛЬНІСТЬ ЧИ РЕАЛЬНИЙ ЗАХИСТ? . . . . . 214

**Аксенова Анастасія Олександрівна**
СПАДКОВІ ВІДНОСИНИ:
ФОРМИ, ОБОВ'ЯЗКОВА ЧАСТКА ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ . . . . . 218

**Аношина Вікторія Ігорівна**
ВІДМЕЖУВАННЯ ДОГОВОРУ ПІДРЯДУ ВІД СУМІЖНИХ
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ . . . . . 222

**Антіпова Олександра Геннадіївна**
ОСОБЛИВОСТІ ВІДМОВИ ВІД ДОГОВОРУ В ОДНОСТОРОННЬОМУ ПОРЯДКУ . 224

**Асцатрян Крістіна Сергіївна**
ЦИВІЛЬНА ПРАВОЗДАТНІСТЬ ТА ДІЄЗДАТНІСТЬ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ
ТА ЇХ ВПЛИВ НА СУЧАСНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ . . . . . 228

**Бабак Сергій Сергійович**
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ВИДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ
ЗОБОВ'ЯЗАНЬ . . . . . 233

**Бакулін Павло Леонідович**
ФОРС-МАЖОР У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ
ДО ДОВЕДЕННЯ ТА ЗЛОВЖИВАННЯ . . . . . 236

**Бандурова Валерія Степанівна**
ФОРС-МАЖОР У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ: РИМСЬКІ ВИТОКИ
ТА ЗАСТОСУВАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ. . . . . 241

**Баранюк Надія Назарівна**
ДОГОВОРИ З ВІДКЛАДАЛЬНИМИ УМОВАМИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ:
РИЗИКИ ТА ЗАХИСТ СТОРІН . . . . . 246

**Бездрабко Катерина Олегівна,**
ЗАХИСТ СЛАБКОЇ СТОРОНИ: СПОЖИВАЧ VS БІЗНЕС У ЦИФРОВУ ЕПОХУ . . . . 248

**Білошкурський Микола Миколайович**
ФРАУДАТОРНІ ПРАВОЧИНИ: ВІД РИМСЬКОГО ПРАВА ДО СУЧАСНОЇ
ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ . . . . . 253

**Boyko Danylo**
THE TRANSFORMATION OF THE INSTITUTION OF POSSESSIO (POSSESSION)

IN THE CONTEXT OF MASS DISPLACEMENT OF PROPERTY DUE TO HOSTILITIES . . . . . 256

**Болсунівська Руслана Русланівна**
ЕЛЕКТРОННІ ДОГОВОРИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЇ СТОРІН . . . . . 261

**Бурденюк Анна Русланівна**
НЕДОБРОСОВІСНІ УМОВИ В СПОЖИВЧИХ ДОГОВОРАХ . . . . . 266

**Васіна Анна Олександрівна**
ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ . . . . . 269

**Віюк Валерія Юріївна**
ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ У TIKTOK ТА YOUTUBE: ПРАКТИКА ТА ВІДПОВІДНІСТЬ . . . . . 273

**Власенко Олександра Юріївна**
СМАРТ-КОНТРАКТИ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ . . . . . 275

**Власюк Анастасія Вадимівна**
РЕЦЕПЦІЯ РИМСЬКОГО ПРАВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ . . . . . 278

**Возняк Інна Романівна**
SUPERFICIES SOLO CEDIT . . . . . 281

**Войцикевич Олександра Олександрівна**
ДОЛЯ RES DERELICTAE В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ПОКИНУТОГО МАЙНА . . . . . 284

**Волошина Інна Іванівна**
ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ . . . . . 288

**Гагарова Олександра Андріївна**
ІНСТИТУТ OCCUPATIO BELLICA (ЗАХОПЛЕННЯ МАЙНА ВОРОГА) У РИМСЬКОМУ ПРАВІ ТА СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА ПРИВЛАСНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ЦИФРОВОГО МАРОДЕРСТВА) ДЕРЖАВОЮ-АГРЕСОРОМ . . . . . 291

**Гаджиєв Амір Матін огли**
РИМСЬКІ МАКСИМИ ТА ВОЄННІ РЕАЛІЇ: МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПОКИНУТОЇ РЕЧІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ . . . . . 295

**Гачук Дар'я Сергіївна**
РИЗИК ВИПАДКОВОЇ ЗАГИБЕЛІ АБО ПОШКОДЖЕННЯ РЕЧІ: ЕВОЛЮЦІЯ ВІД РИМСЬКОГО ПРАВА ДО СУЧАСНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ . 301

**Глебчук Христина Романівна**
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДИТИНИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У ПОЛОНІ. . . . . 304

**Гнесь Вікторія Геннадіївна**
ДОГОВОРИ ПІД ЧАС РЕЛОКАЦІЇ БІЗНЕСУ: ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ ТА АДАПТАЦІЇ УМОВ . . . . . 309

**Голубєва Валерія Олегівна**
ДОГОВІР ПЕРЕВЕЗЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: РИЗИКИ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, СТРАХУВАННЯ. ЗАХИСТ СЛАБКОЇ СТОРОНИ В ДОГОВОРІ: СПОЖИВАЧ VS БІЗНЕС У ЦИФРОВУ ЕПОХУ . . . . . 313

**Гомонець Іванна Іванівна**
ДОГОВОРИ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ: ЧИ ЗМІНЮЄТЬСЯ КЛАСИЧНА МОДЕЛЬ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ? . . . . . 316

**Гондз Ольга Григорівна**
ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ У СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ. . . . . 320

**Гончаренко Вікторія Юріївна**
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДРЯДНИКА ЗА НЕДОЛІКИ ВИКОНАНИХ РОБІТ: ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ. . . . . 325

**Гордієнко Даніель Тимофійович**
АДАПТАЦІЯ ДОГОВІРНОГО ПАВАДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ . . . . . 329

**Горячківська Оксана Вікторівна**
ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА СУДОВА ПРАКТИКА . . . . . 331

**Григоращенко Анастасія Олександрівна**
РЕФОРМУВАННЯ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ПАСАЖИРІВ НА НАЗЕМНОМУ ТРАНСПОРТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ . . . . . 335

**Гринько Андрій Русланович**
ІСТОРІЯ РИМСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ САМОЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ . . . . . 339

**Гурік Анна Миколаївна**
РЕЦЕПЦІЯ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА В РЕЧОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ (УЗУФРУКТ) . . . . . 343

**Діновіцер Елла Борисівна**
ДОГОВІР ПОЗИКИ ТА ФІНАНСОВА ДОПОМОГА В УМОВАХ: РИЗИКИ ТА ЗЛОВЖИВАННЯ. . . . . 346

**Доможирська Наталя Олегівна**
ІНТЕРНЕТ-МЕМИ ЯК ОБ'ЄКТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА: МЕЖА МІЖ ТВОРЧІСТЮ ТА КОПІЮВАННЯМ. . . . . 349

**Дубініна Дарина Юріївна**
ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ . . 354

**Елісашвілі Ілля Володимирович**
ФОРС–МАЖОР У РИМСЬКОМУ ПРАВІ ТА ЙОГО СУЧАСНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ . . . . . 358

**Заборська Ксенія Андріївна**
УЗУФРУКТ ЯК ПРОТОТИП СУЧАСНИХ РЕЧОВИХ ПРАВ КОРИСТУВАННЯ . . . . . 361

**Забудько Анастасія Сергіївна**
ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ТИМЧАСОВО – ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ: ВИКЛИКИ ТА ПРАВОВІ РІШЕННЯ . . . . . 363

**Завальнюк Анастасія Миколаївна**
АКТУАЛЬНІСТЬ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ . . . 369

**Загоруєва Єлизавета Олегівна**
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОГОВОРІВ В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ. . . . . 372

**Згама Єгор Сергійович**
ПРОБЛЕМАТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗОВУ ПРО ВИЗНАННЯ ПРАВА
У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ . . . . . 375

**Зелінченко Анастасія Олегівна**
ПЕРЕКЛАДАЧ ТВОРУ ЯК СУБ'ЄКТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА . . . . . 380

**Іванчук Любов Михайлівна**
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ АЛГОРИТМІЧНИХ
РІШЕНЬ У ДОГОВІРНИХ ВІДНОЧИНАХ . . . . . 383

**Іщенко Валерія Сергіївна**
АДАПТАЦІЯ ДОГОВІРНОГО ПРАВА ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ:
ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ . . . . . 386

**Казарян Ліліт Романівна**
РЕЦЕПЦІЯ ІНСТИТУТУ ПРАВА ЗАБУДОВИ (SUPERFICIES)
З РИМСЬКОГО ПРАВА У СУЧАСНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ. . . . . 389

**Калинівська Валерія Євгеніївна**
ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ФОТОГРАФІЙ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ . . . . . 393

**Калова Вікторія Сергіївна**
ПРОБЛЕМАТИКА ДИСТАНЦІЙНОГО ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ
У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ . . . . . 398

**Карпенко Катерина Сергіївна**
АВТОРСЬКЕ ПРАВО НА ПОХІДНІ ТВОРИ (КАВЕРИ, РЕМІКСИ)
У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ . . . . . 401

**Клапійчук Богдана Володимирівна**
ДОГОВІР ЯК ІНСТРУМЕНТ УХИЛЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ:
ДЕ МЕЖА ЗАКОННОСТІ? . . . . . 405

**Коваленко Ростислав Русланович**
DOMINIUM У РИМСЬКОМУ ПРАВІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СУЧАСНЕ РЕЧОВЕ
ПРАВО УКРАЇНИ . . . . . 408

**Коренко Дар'я Миколаївна**
ДОГОВІР ОРЕНДИ В УМОВАХ КРИЗИ: БАЛАНС ІНТЕРЕСІВ ОРЕНДОДАВЦЯ
ТА ОРЕНДАРЯ . . . . . 412

**Кособудська Марія Сергіївна**
ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В ЕЛЕКТРОННІЙ КОМЕРЦІЇ. . . . . 416

**Кошуцька Орина Олександрівна**
ОХОРОНА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У METAVERSE . . . . . 421

**Кривінок Вікторія Андріївна**
ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ГЕОГРАФІЧНИХ
ЗАЗНАЧЕНЬ НА ХАРЧОВІ ПРОДУКТИ ТА НАПОЇ . . . . . 425

**Кришень Юлія Ігорівна, Грабенко Поліна Сергіївна**
NFT ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ . . . . . 429

**Кугурушева Карина Олександрівна**
ПРАВОВА ПРИРОДА ЦИФРОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ . . . . . 432

**Кулик Анастасія Андріївна**
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕКЛАМИ В ІНТЕРНЕТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ . . . . . 434

**Куліченко Аліна Василівна**
РЕКВІЗИЦІЯ МАЙНА ТА ЇЇ РИМСЬКІ ВИТОКИ . . . . . 438

**Куценко Вероніка Сергіївна**
ДОГОВОРИ У СФЕРІ ЕНЕРГОПОСТАЧАННЯ: НОВІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ БЛЕКАУТІВ . . . . . 441

**Кучерява Олександра Ігорівна**
ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ: ПІДСТАВИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ. . . . 444

**Лашин Костянтин Анатолійович**
ПОНЯТТЯ І ВИДИ СПАДКУВАННЯ ЗА РИМСЬКИМ ПРИВАТНИМ ПРАВОМ . . . . 448

**Левшина Єлизавета**
ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЦИФРОВОЇ СПАДЩИНИ: ДОСТУП ДО АКАУНТІВ ПОМЕРЛОЇ ОСОБИ У СВІТЛІ СУЧАСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ . . . . . 452

**Леонова Вікторія Миколаївна**
ПРАВО НА ЗАБУТТЯ: БАЛАНС МІЖ ПРИВАТНІСТЮ ТА СВОБОДОЮ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ. . . . . 456

**Лукашевич Аліна Леонідівна**
ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЛИСТУВАННЯ В МЕСЕНДЖЕРАХ ЯК СПОСОБУ УКЛАДЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ . . . . . 459

**Лумпова Валерія Вячеславівна**
ПОРУКА ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ: ПРИПИНЕННЯ ПОРУКИ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗМІНАМИ ОСНОВНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ. 463

**Мазур Анна Андріївна**
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ МАЙНУ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ . . . . . 467

**Майструк Аліна Вікторівна**
ЗМІНА АБО РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ ЧЕРЕЗ ІСТОТНУ ЗМІНУ ОБСТАВИН: СУЧАСНА СУДОВА ПРАКТИКА. . . . . 471

**Марченко Анна Олександрівна**
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ЗА РУЙНУВАННЯ МАЙНА . . . . . 474

**Маслякова Анна Вікторівна**
ВОЛОДІННЯ (ПОСІДАННЯ) ТА ЙОГО ЗАХИСТ У ПРОЄКТІ НОВОЇ РЕДАКЦІЇ КНИГИ 3 ЦК УКРАЇНИ . . . . . 478

**Мацишин Ганни Василівни**
ФІКТИВНИЙ ШЛЮБ ЯК ПРАВОВИЙ ВИКЛИК У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ . . . 482

**Медведовська Мирослава Миколаївна**
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН, ЩО ВИНИКАЮТЬ У МЕЖАХ ПЛАТФОРМЕНИХ СЕРВІСІВ. . . . . 489

**Меньшикова Анастасія Станіславівна,**
ДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В УМОВАХ МОБІЛІЗАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ . . . . . 492

**Михальчук Уляна Богданівна,**
МІСЦЕ АУТСОРСИНГОВИХ КОМПАНІЙ У РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ. . . . . 494

**Мосійчук Тетяна Максимівна**
ОСОБЛИВОСТІ ОФОРМЛЕННЯ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ . . . . . 499

**Москалюк Діана Володимирівна**
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ АКАУНТІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ . . . . . 504

**Муравська Саміра Сафар кизи**
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА НЕМОЖЛИВІСТЬ ЇХ ВИКОНАННЯ: РИМСЬКО-ПРАВОВА ДОКТРИНА ТА ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ. . . . . 507

**Нестеренко Аліна Сергіївна**
ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ НАДАННЯ ОНЛАЙН ПОСЛУГ . . . . . 511

**Носалюк Даніїл Артемович**
ІНСТИТУТ СПАДКУВАННЯ У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ . . . . . 514

**Огданська Анна Олександрівна**
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ. . . . . 519

**Однокоз Діана Олександрівна,**
ВІДСТРОЧКА ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ . . . . . 523

**Озерова Вікторія Сергіївна**
ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ТА ВИКОНАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПРАВОЧИНІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ. . . . . 526

**Олійник Марія Ігорівна**
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ З ОГЛЯДУ НА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ВІДНОСИН ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ. . . . . 528

**Осауленко Анастасія Валеріївна**
ОРЕНДНІ ПРАВОВІДНОСИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. . . . . 532

**Островська Валерія Геннадіївна**
ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ ПРИ УКЛАДАННІ ЕЛЕКТРОННИХ ДОГОВОРІВ ТА ЇХ ВИРІШЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ . . . 536

**Ошовський Данило Богданович**
ПРАВОВА ПРИРОДА «КЛІК-ДОГОВОРІВ» ТА ЇХ ВІДПОВІДНІСТЬ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ ДОГОВОРУ . . . . . 542

**Павловська Аліна Андріївна**
NFT (NON-FUNGIBLE TOKENS) ЯК НОВИЙ ОБ'ЄКТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ . . . . . 547

**Перехода Єлізавєта Олександрівна**
НАСЛІДКИ ЗА НЕВИКОНАННЯ ДОГОВОРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ . . . 551

**Петраш Софія Костянтинівна**
ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ВИТОКУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ КЛІЄНТІВ Е-КОМЕРЦІЇ . . . . . 555

**Пигуля Анастасія Вікторівна**
ЗАХИСТ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ В УМОВАХ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА: ВИКЛИКИ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ. . . . . 559

**Плахотнюк Антон Юрійович**
ЗАХИСТ СЛАБКОЇ СТОРОНИ У СТАНДАРТИЗОВАНИХ ДОГОВОРАХ . . . . . 562

**Полегенька Вікторія Сергіївна**
СВОБОДА ПАНОРАМИ: МЕЖІ ДОЗВОЛЕНОГО ТА ОБМЕЖЕНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ У ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРІ . . . . . 565

**Поліщук Єлизавета Віталіївна**
КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ ТА ОБРОБКА ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ . . . . . 568

**Середа О.Г., Красюк Т.В., Похиляк Мар'яна Дмитрівна**
ЗАСТОСУВАННЯ ФОРС–МАЖОРУ ЯК ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ . . . . . 572

**Радіонович Віолетта Іванівна**
ПЕРЕГЛЯД УМОВ ДОГОВОРУ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗМІНОЮ ЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ 576

**Рисюк Анна Юріївна**
ДОГОВІР ДАРУВАННЯ: МЕЖІ БЕЗОПЛАТНОСТІ ТА РИЗИКИ ЗЛОВЖИВАНЬ . . . 580

**Романова Ксенія Василівна**
ПРАВОВА ПРИРОДА СМАРТ-КОНТРАКТІВ ТА УМОВИ ЇХ ДІЙСНОСТІ. . . . . 584

**Сакалюк Ярослава Вадимівна**
ПРАВОВИЙ СТАТУС НАСЦИТУРУСА У СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ. . . . 586

**Сидорчук Кароліна Анатоліївна**
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ СИСТЕМАМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ . . . . . 590

**Сінчук Карина Костянтинівна**
ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ ЯК УЧАСНИКИ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН: ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АГРЕГАТОРІВ . . . . . 594

**Склярук Кирило Олександрович**
ЦИФРОВА СПАДЩИНА: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОНАСТУПНИЦТВА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ . . . . . 597

**Скоропанюк Софія Василівна**
ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ АВТОРА ТРАДИЦІЙНОГО ОРНАМЕНТУ. . . . . 601

**Скрицька Єлизавета Юріївна**
ФОРС–МАЖОР: ВИТОКИ В РИМСЬКОМУ ПРАВІ ТА СУЧАСНЕ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ. . . . . 605

**Слаблюк Ілля Юрійович**
СВОБОДА ДОГОВОРУ У СФЕРІ ЦИФРОВИХ ПІДПИСОК: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ . . . . . 608

**Стащук Поліна Юріївна**

ОНЛАЙН-ДОГОВОРИ ПРИ КУПІВЛІ ТОВАРІВ: МОМЕНТ УКЛАДЕННЯ. . . . . 610

**Степановська Марина Ігорівна**
ПОНЯТТЯ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ . . . . . 614

**Стефанчишена Іванна Володимирівна**
БАЛАНС ІНТЕРЕСІВ СТОРІН У ДОВГОСТРОКОВИХ ДОГОВОРАХ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЗМІН . . . . . 619

**Суниця Яна Сергіївна**
ПРАВО НА ЗАПОВІТ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ . . . . . 622

**Татарінцева Дарина Ігорівна**
КОНТРАКТИ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ . . . . . 625

**Тельпіс Валерія Михайлівна**
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОГОВОРІВ: ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ТА ДОКАЗУВАННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ. . . . . 629

**Товпига Карина Валеріївна**
РЕКВІЗИЦІЯ ТА КОНФІСКАЦІЯ ЯК ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ . . . . . 633

**Тріщук Ганна Василівна**
ПЕРСОНАЛЬНІ ДАНІ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ: МЕЖІ ОБІГУ ТА ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ . . . . . 637

**Трубникова Олеся Олексіївна**
СМАРТ-КОНТРАКТИ ЯК ФОРМА ПРАВОЧИНУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ . . . . . 640

**Тучак Олександра Іванівна**
ОРНАМЕНТИ ВИШИВАНКИ ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ОБ'ЄКТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ . . . . . 644

**Фасій Анастасія Володимирівна**
ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИНІВ . . . . . 647

**Федоренко Дарина Сергіївна**
СУБ'ЄКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗНИЩЕНЕ АБО ПОШКОДЖЕНЕ ЖИТЛО: ДЕРЖАВА, АГРЕСОР, ІНШІ ОСОБИ. . . . . 652

**Фоменко Денис Володимирович**
ВПЛИВ КРИПТОВАЛЮТ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ СУЧАСНИХ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ . . . . . 656

**Художенко Віктор Олександрович**
АВТОМАТИЗОВАНЕ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ (СМАРТ-КОНТРАКТИ): ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТОРІН . . . . . 660

**Циганенко Тетяна Сергіївна**
СВОБОДА ДОГОВОРУ ТА ЇЇ МЕЖІ В СУЧАСНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ: МІЖ АВТОНОМІЄЮ ВОЛІ ТА ЗАХИСТОМ СЛАБКОЇ СТОРОНИ . . . . . 665

**Челишева Софія Сергіївна**
ВИЗНАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ЛИСТУВАННЯ ДОКАЗОМ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ. . . . . 668

**Чумаченко Ельвіра Дмитрівна**
ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ВИПАДОК, НЕПЕРЕБОРНА СИЛА ТА ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ . . . . . 671

**Шавуль Дарина Сергіївна**
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЦИФРОВИХ РЕЧЕЙ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ . . . . . 675

**Шаповал Софія Сергіївна**
ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКОГО КОНТЕНТУ, ОПУБЛІКОВАНОГО В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ . . . . . 678

**Шатило Катерина Сергіївна**
ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ ПРИ РОЗІРВАННІ ДОГОВОРІВ: СУЧАСНА СУДОВА ПРАКТИКА . . . . . 682

**Яворська Анастасія Павлівна**
ОДНОСТОРОННЯ ЗМІНА УМОВ ДОГОВОРУ: ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА ОБМЕЖЕННЯ . . . . . 686

**Яценко Надія Іванівна, Сазонова Крістіна В´ячеславівна**
ПРАВО ВЛАСНОСТІ В РИМСЬКОМУ ПРАВІ ТА ЙОГО ТРАНСФОРМАЦІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ . . . . . 688

**Ящурка Марина Вадимівна**
ВИКОНАННЯ ГРОШОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В УМОВАХ ВАЛЮТНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ . . . . . 692

Наукове видання

# РИМСЬКЕ ПРАВО І СУЧАСНІСТЬ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНЦЕПТ ПРИВАТНОГО ПРАВА ПІД ЧАС ВІЙНИ

**М А Т Е Р І А Л И**

**Всеукраїнської наукової конференції**

**15 травня 2026 р.**

Електронне видання

**За загальною редакцією**
доктора юридичних наук, професора Є. Харитонова,
докторки юридичних наук, професорки І. Давидової

Ум-друк. арк. 41,2.
Зам. № 2608-03.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net